NEIL PRICE

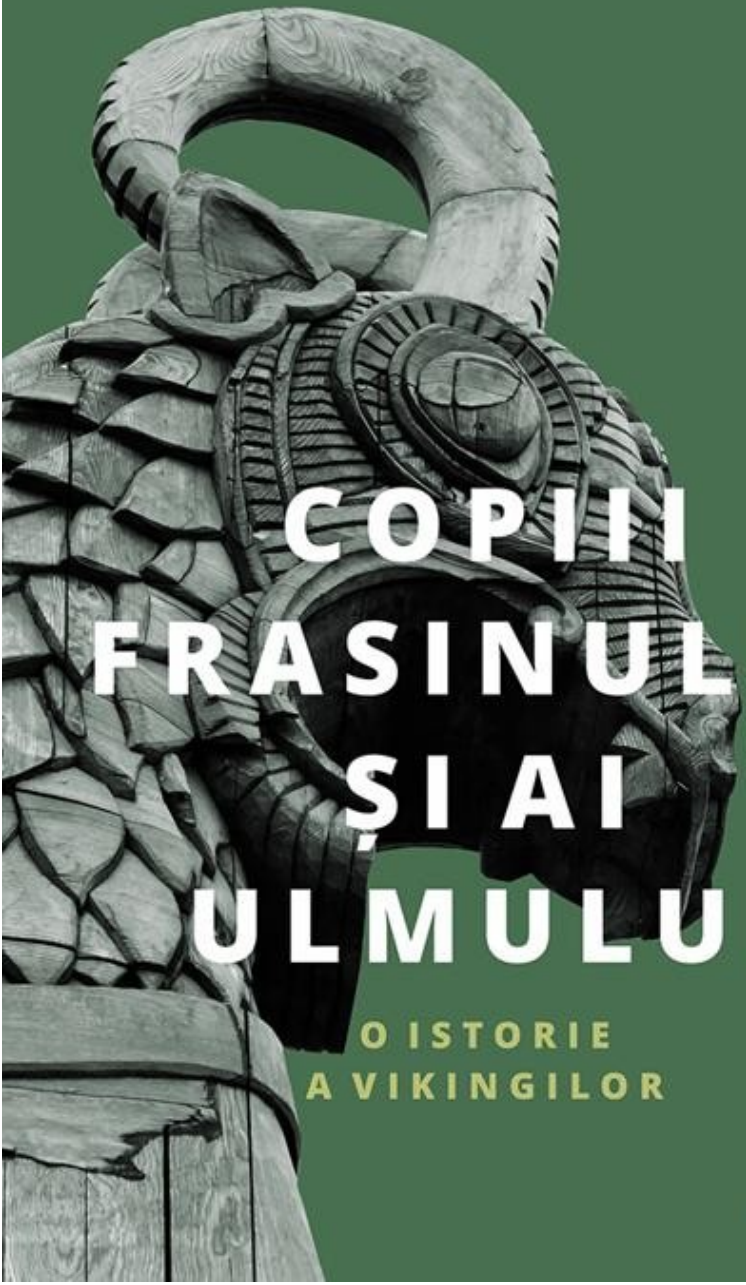

COPIII FRASINULUI ȘI AI ULMULUI

O ISTORIE A VIKINGILOR

grey spot

NEIL PRICE

COPIII FRASINULUI ŞI AI ULMULUI

O ISTORIE A VIKINGILOR

Traducere din limba engleză de

Sigrid Crasnean

Editura Lebăda Neagră

Iaşi, 2022

Neil Price

Original title *THE CHILDREN OF ASH AND ELM*

A HISTORY OF THE VIKINGS

Copyright © 2020

All rights are reserved by the author throughout the world.

First Edition: May 2020, New York, United States of America.
Published by Basic Books, an imprint of Perseus Books, LLC, a subsidiary of Hachette Book Group, Inc.

Basic Books
Hachette Book Group
1290 Avenue of the Americas, New York, NY 10104
www.basicbooks.com

© 2022 by Editura Lebăda Neagră

www.blackswanpublishing.ro
Editura Lebăda Neagră
Iaşi, Str. Plopii fără Soţ, nr. 45, 700273

ISBN ePub: 978-606-9623-23-7
ISBN PDF: 978-606-9623-24-4
ISBN print: 978-606-9623-22-0

Credit foto copertă: © iStock.com/eugenesergeev

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!

Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

LIBRIS | We kn
books

Neil Stuppel Price este arheolog englez specializat în studiul epocii vikingilor din zona scandinavă şi arheologia şamanismului. În prezent, este profesor la Departamentul de Arheologie şi Istorie Antică de la Universitatea Uppsala, Suedia.

Născut în sud-vestul Londrei, Price şi-a început cariera arheologică în 1983, lucrând pentru Museum of London la excavarea siturilor romane şi medievale din jurul Londrei Mari. A obţinut licenţa în arheologie la Universitatea din Londra, înainte de a scrie prima sa carte, *The Vikings in Brittany* (1989). Şi-a întreprins cercetările doctorale din 1988 până în 1992 la Universitatea din York, înainte de a se muta în Suedia, unde, în 2022, şi-a terminat doctoratul la Universitatea din Uppsala. A editat o antologie intitulată *The Archaeology of Shamanism for Routledge* (2001), urmată de susţinerea şi publicarea tezei de doctorat, *The Viking Way* (2002), considerată drept unul dintre cele mai importante studii ale epocii vikingilor şi

ale religiei precreştine. În 2017, Price a fost ales membru corespondent al Societăţii Regale din Edinburgh.

Pentru fylgjur*, toate dintre ele*

Harta 1. Geografia politică şi etnică simplificată a Europei în jurul anului 565 e.n., cu evidenţierea schimbărilor rezultate în urma crizei din deceniile anterioare. Graniţele Imperiului Roman de Răsărit sunt

reprezentate aşa cum erau la moartea împăratului Iustinian. (Hartă realizată de © Neil Price)

Groups mentioned in Getica and Widsith
(Unnamed groups)
Tribe, population density
N
Håløyger
Skridfinner
Vino-finner
(Helgeland)
(Namdalen)
Trøndere
(Jämtland)
Romser
(Medelpad)
Finner
(Hälsingland)
NORWAY
(Valdres)
Heder
SWEDEN
(Hardanger)
Hader
Raumer
Horder
Svear
(Fjärdrundaland)
(Närke)
Lid-
Vikinger
(Värmland)
(Södermanland)
Grener
Ryger
Öst-götar
Raner
Västgötar
Egder
Ö-gröter
Tjuster
Goter
Euner
(Tveta)
Fjärer
Haller
Finn-
veder
(Värend)
Eowum (Øland?)
DENMARK
Berger
(Blekinge)
Luguder
(Göninge)
0
200 km

Harta 2. Grupări tribale, districtele juridice şi regatele scandinave, după surse datând din jurul anilor 500-1350 e.n., inclusiv *Getica* lui Iordanes (c. 551 e.n.) şi poemul englezesc din secolul al X-lea *Widsith*. (Legendă: ○– Trib, densitatea populaţiei) (Hartă realizată şi utilizată prin amabilitatea © Ingvild T. Bøckman şi Frode Iversen, Muzeul de Istorie Culturală, Universitatea din Oslo)

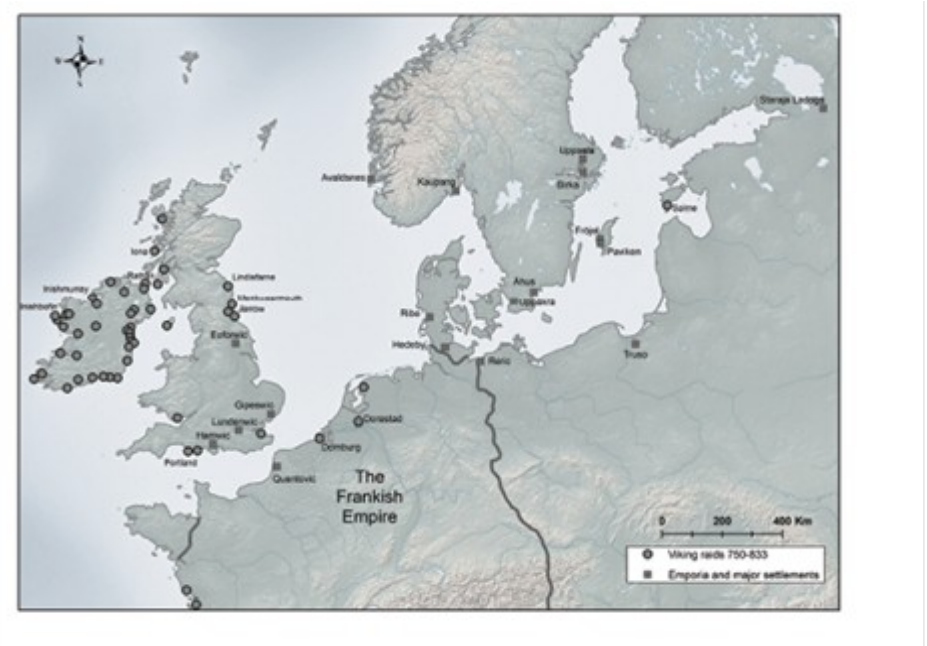

Harta 3. Locurile atacate în prima fază a raidurilor vikingilor, 750-833 e.n., cu centrele comerciale europene

de coastă şi principalele aşezări din Scandinavia. (Legendă: ▪– Raidurile vikingilor între 750-833 e.n.; ▪– Emporii şi aşezări principale (Hartă realizată de © Ben Raffield şi Daniel Löwenborg)

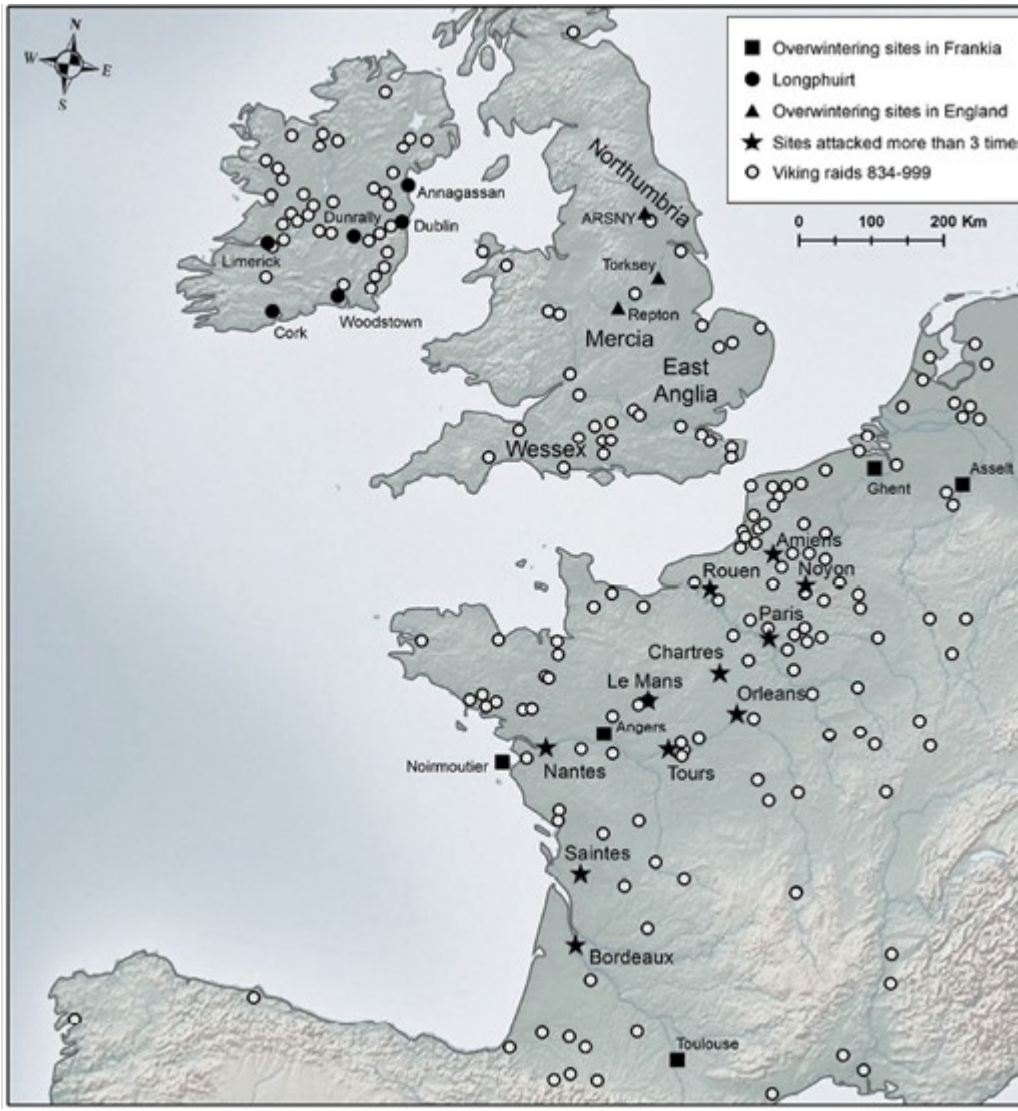

Harta 4. Asalturile succesive ale vikingilor asupra Insulelor Britanice şi a Franciei, 834-999 e.n., cu bazele stabilite în Irlanda, Anglia şi pe continent. (Legendă: ▪– Zone pentru iernat în Francia; ●– Longphurt; ▲– Zonele pentru iernat în Anglia; ★– Situri atacate mai mult de trei ori; ○– Raidurile

vikingilor între 834 şi 999)(Hartă realizată de © Ben Raffield şi Daniel Löwenborg)

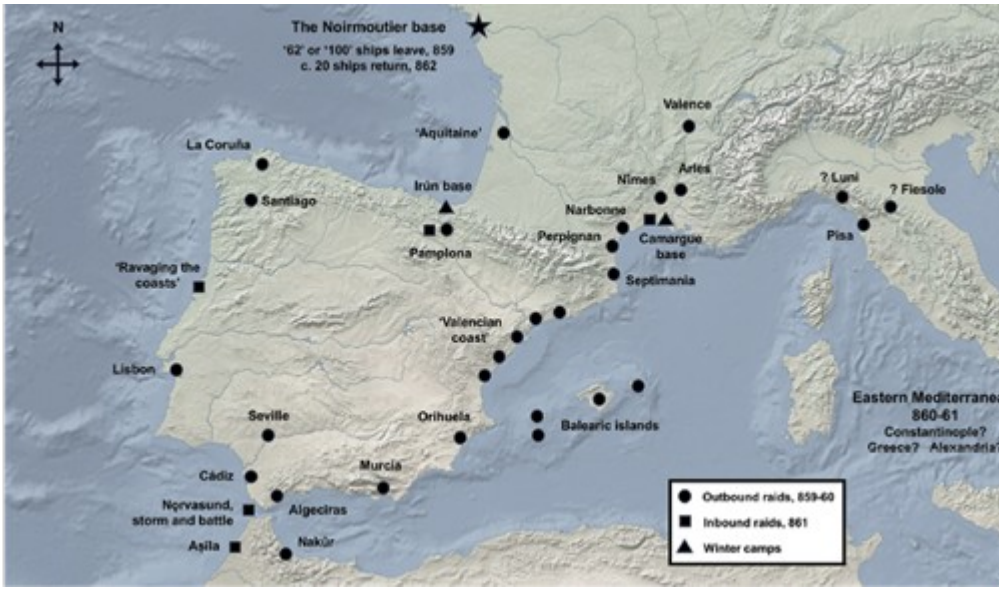

Harta 5. Marele raid mediteraneean din anii 859-862 e.n., presupus a fi comandat de Björn Braţ-de-fier şi Hásteinn. Traseul flotei vikingilor poate fi urmărit spre sud, de la baza sa de la Noirmoutier, în estuarul Loarei, înconjurând coastele Franciei şi ale Iberiei şi ajungând chiar în Marea Mediterană; trei ani mai târziu, o treime din nave au ajuns acasă, după ce au petrecut ceva timp undeva în estul Mediteranei şi au luptat pentru trecerea Strâmtorii

Gibraltar (Nörvasund). (Legendă: ●– Raiduri externe, 859-860; ■– Raiduri interne, 861; ▲– Tabere de iarnă) (Hartă realizată de © Neil Price)

Harta 6. Diaspora vikingilor în Orient, în Bizanţ, în stepă şi dincolo de ea. Rutele fluviale de la Marea Baltică până la Marea Neagră, dominate de varegii Rus', legate fără probleme de caravanele Califatului Abbasid şi de rutele Drumului Mătăsii, extinzându-se până departe în Asia. (Legendă: ○– Principalele aşezări ale scandinavilor/varegilor Rus'; ●– Aşezările mai mici ale varegilor Rus'; ●– Principalele centre comerciale; ——— Rute comerciale fluviale; --- Drumul Mătăsii; ▪– Întinderea teritorială a varegilor Rus'; ▪– Întinderea teritorială a Califatului Abbasid; ▪– Întinderea teritorială a Imperiului Bizantin) (Hartă realizată de © Ben Raffield, Daniel Löwenborg şi Neil Price)

Harta 7. Epoca târzie a vikingilor în Scandinavia şi Marea Nordului, de la domnia lui Harald Dinte Albastru (c. 960-987 e.n.) până la „imperiul” lui Knút cel Mare (c. 1016-1035 e.n.). Sunt reprezentate cele şase fortăreţe circulare de tip „Trelleborg” cunoscute: 1. Aggersborg; 2. Fyrkat; 3. Nonnebakken; 4. Trelleborg; 5. Borgring; 6. Borgeby.

(Legendă: – Întinderea teritorială a Imperiului Knút; – Situri importante; – Fortăreţe de tip „Trelleborg”) (Harta realizată de © Ben Raffield şi Daniel Löwenborg)

Harta 8. Nordicii în Atlanticul de Nord. Islanda a fost colonizată în jurul anului 870 e.n. şi a atras rapid o populaţie numeroasă. Aproximativ un secol mai târziu, islandezii au fondat aşezările din estul şi vestul Groenlandei, iar la rândul lor au navigat spre ceea ce este astăzi estul Canadei. Locaţia exactă a regiunilor pe care le-au numit Helluland, Markland şi Vinland poate fi doar estimată, L'Anse aux Meadows din Newfoundland rămânând singura aşezare nordică confirmată din America de Nord. (Hartă realizată de © Neil Price)

NOTĂ ASUPRA LIMBAJULUI

O mare parte din această carte se referă la fiinţe, locuri şi concepte ale căror nume folosite astăzi provin fie din limba nordică veche (de fapt, un termen prescurtat pentru o gamă complexă de dialecte şi ramuri lingvistice din Islanda şi Scandinavia, care datează din Evul Mediu şi de şi mai de mult), fie din limbile moderne ale ţărilor nordice. Acestea pot reprezenta un peisaj sonor complex de navigat şi nu există o modalitate simplă de a-l normaliza într-un text în limba română, respectând totodată varietatea sa originală. Am optat

pentru lizibilitate şi convenţie în detrimentul consecvenţei, iar limbajul a fost simplificat în mai multe moduri.

Două litere nordice vechi (şi islandeze moderne) au fost anglicizate, cu excepţia cazului în care se citează texte în original şi a unor nume: *Þ/þ* sau litera *thorn devine* „th” şi se pronunţă ca primele două litere ale englezescului **th***ought*; *Ð/ð* sau litera *eth*, pronunţată mai blând ca în englezescul *brea***th***e*, este redată prin „d”. În acelaşi mod, diftongul nordic vechi *æ* a fost despărţit în „ae” şi se pronunţă aproximativ „e”.

Accentele ascuţite nordice de pe vocale au fost păstrate în mare parte în nume: *á* lung se pronunţă „au” şi astfel *há* (înalt) se pronunţă „hau”. *É* este „ei”, *í* este un „i” lung. *Ó* este o versiune mai ascuţită, mai definită a sunetului obişnuit „o”; *ú* este lung şi profund, pronunţat aproximativ „uă”, în care *u* este lung, iar *ă* este scurt. În limba nordică veche, *y* este, de asemenea, vocală, pronunţată aproximativ „eu”; *ý* accentuat prelungeşte vocala.

În toponime şi în numele de persoane, literele scandinave moderne *å*, *ä/æ* şi *ö/ø* au fost folosite acolo unde este cazul, cu mici diferenţe între suedeză şi daneză/norvegiană. Acestea se pronunţă aproximativ după cum urmează: *å* ca un *o* lung, *ä/æ* ca un sunet între *a* şi *e*, precum în franţuzescul *p***ai***n*. Litera suedeză *ö* a fost folosită pentru „ǫ”, *o*-ul cu sedilă (*ogonek*) din nordica veche.

Unele lucrări academice – inclusiv multe dintre ale mele – folosesc nominativul vechi nordic pentru numele proprii, chiar şi atunci când acest lucru devine problematic din punct de vedere gramatical din cauza contextului limbii de astăzi. Cel mai comun exemplu, care include şi unele dintre literele şi accentele mai sus amintite, este probabil numele zeului Óðinn. Cu unele excepţii, acest exemplu şi alte cazuri similare (cum ar fi fiul său, Þórr) sunt anglicizate în cartea de faţă, devenind astfel „Odin” şi „Thor”.

Citatele din textele în limba nordică veche sunt în mare parte redate fără original, cu toate că ocazional am păstrat şi varianta medievală, mai ales când e vorba de versuri. Când este recitată în mod corespunzător într-un cadru adecvat, poezia epocii vikingilor poate aduce un gust de fier dur pe limbă, rimele sale complexe suprapunându-se una peste alta precum nişte straturi de gheaţă – înşelătoare, însă frumoase. Dobândim ceva străvechi şi veritabil în această limbă, chiar dacă o putem înţelege numai prin traducere, şi din acest motiv am inclus o selecţie aici.

PROLOG: CIOTURILE

Urmele paşilor zeilor se întind în spatele lor într-o linie şerpuitoare, limpede în nisipurile de pe malul oceanului care îl înconjoară. Valurile sale se sparg şi spumegă lângă

ei, vuietul său răsună în urechile lor. Plaja este complet lipsită de urmele trecerii altora, deoarece încă nu există oameni pe această lume.

Trei fraţi vedem umblând: Odin – cel mai puternic şi mai de temut dintre toţi – şi fraţii săi, Vili şi Vé. Ei sunt cunoscuţi sub multe nume, ceea ce va deveni un lucru obişnuit în familia lor divină, Aesir.

Deşi pare paşnic şi liniştit, totul în jurul lor a fost construit din sânge, pământul şi cerurile au fost modelate – la propriu – din trupul dezmembrat al unei victime ucise. Universul ca scenă a crimei: este o poveste tulburătoare, stranie, plină de violenţă şi de contradicţii, o poveste ale cărei adevăruri trebuie simţite mai degrabă decât explicate şi pricepute numai. O vom explora în timp, dar, deocamdată, în urma sa totul este liniştit. Curioşi sunt aceşti zei, mereu se interesează neobosit de natura lucrurilor pe care le întâlnesc în noua lor creaţie strălucitoare. Ce este asta*? Şi* asta? *Sunt, de asemenea, singuri, în acest loc încă fără spirit, noimă şi culoare.*

Însă acum zeii se află pe ţărm şi au zărit ceva la marginea apei.

Două cioturi mari au ajuns la mal odată cu valul, dar altfel plaja e pustie sub imensitatea cerului. Odin şi fraţii săi se apropie de ele, răsucind cu efort trunchiurile în nisip. Şi abia atunci îşi dau ei seama ce se află înăuntru, aşa cum un sculptor îşi vede sculptura în blocul de piatră neprelucrată, aşteptând să fie eliberată. Cei trei zei se apucă să lucreze lemnul, dându-i formă, şlefuindu-l,

modelându-l de-a lungul fibrei. Un nor de aşchii şi praf. Îşi zâmbesc unul altuia, cuprinşi de bucuria creaţiei. Încetul cu încetul, lucrurile din interior devin vizibile, căpătând formă sub presiunea degetelor divine. Aici se vede un braţ, acolo un picior şi, în sfârşit, chipurile.

Mai întâi, un bărbat – primul bărbat – şi apoi o femeie. Zeii îi privesc. Odin este cel care se mişcă acum, suflând în gura lor, dându-le viaţă; tuşesc, încep să respire, încă sunt prinşi în lemn. Vé este cel care le deschide ochii şi urechile, le pune limba în mişcare, le netezeşte trăsăturile; priviri sălbatice, zgomote amestecate. Vili le dă inteligenţă şi mişcare; oamenii se scutură şi se eliberează din cioturi, bucăţi de scoarţă cad de pe ei.

În cele din urmă, zeii le dau nume, substanţa lor este transformată în sunet. Omul este Askr*, frasinul. Femeia este* Embla*, ulmul.*

Primii oameni de pe lume privesc miraţi în jurul lor, ascultând liniştea şi apoi umplând-o cu sunete, strigăte, râsete. Arată către ocean, cer, pădure, din ce în ce mai multe, numindu-le pe toate, râzând din nou. Încep să fugă, să fugă departe de zeii care îi privesc, de-a lungul nisipului, din ce în ce mai departe în noua lor casă, până când se pierd din vedere. Poate că le fac cu mâna lui Odin şi celorlalţi, poate că nu, însă îi vor revedea.

Din acest cuplu se trage toată omenirea, de-a lungul mileniilor până în vremea noastră.

Vikingii se bucură de o mare recunoaştere şi un interes împărtăşit de puţine alte culturi antice. Mai mult sau mai puţin, toată lumea cel puţin a auzit de ei. Pe parcursul a doar trei secole, aproximativ din 750 până în 1050 e.n., popoarele din Scandinavia au transformat lumea nordică în moduri care se fac simţite şi astăzi. Au schimbat harta politică şi culturală a Europei şi au dat formă unor noi configuraţii privind comerţul, economia, aşezările şi conflictele care s-au întins în cele din urmă de la ţărmurile est-americane până la stepa asiatică. Vikingii sunt cunoscuţi astăzi pentru un stereotip al agresiunii maritime – acele lungi corăbii celebre, jefuirea şi prădarea, dramaticele înmormântări în flăcări. Dincolo de aceste clişee, există ceva adevăr în toate, dar scandinavii au exportat, de asemenea, idei, tehnologii, credinţe şi practici noi în ţinuturile pe care le-au descoperit şi către popoarele pe care le-au întâlnit în calea lor. În acest proces, ei înşişi s-au schimbat, dezvoltându-şi noi moduri de viaţă într-o vastă diasporă. Numeroasele mici regate ale patriilor lor aveau să devină în cele din urmă naţiunile Norvegiei, Suediei şi Danemarcei, care sunt încă aici, pe când credinţele tradiţionale ale Nordului au devenit treptat subordonate creştinismului. Acea credinţă iniţial străină va schimba fundamental viziunea lor asupra lumii şi viitorul Scandinaviei.

1. Un desen extraordinar din 1895 e.n. de Lorenz Frølich, înfăţişând un festin al zeilor, aşa cum este relatat în poemul nordic vechi Lokasenna, *Cuvintele de harţă ale lui Loki*. Zeii Aesiri sunt reprezentaţi ca o încrucişare între oaspeţi barbari după stilul clasic şi meseni contemporani destul de manieraţi, în timp ce Loki joacă rolul unchiului beat, totul într-o cameră rococo sub ceea ce pare a fi un candelabru. (Imagine din domeniul public)

În sensul propriu, vikingii sunt, desigur, oameni din trecut, morţi şi dispăruţi – dar în acelaşi timp locuiesc într-

o preistorie straniu de palpabilă, una care pare să răspundă la orice presiune aplicată asupra sa. Mulţi au fost tentaţi să se amestece în trecut şi şi-au imaginat că impulsul de a face acest lucru nu a pornit de la ei înşişi, ci datorită descoperirii adevărurilor ascunse îngropate de timp. Călugării şi cărturarii medievali şi-au reinventat strămoşii păgâni fie ca înaintaşi nobili nechibzuiţi, fie ca agenţi ai diavolului. În manuscrise iluminate medievale, au devenit sarazini, cu un fel de prejudecată orientalistă, duşmani ai lui Hristos, înfăţişaţi cu turbane şi săbii curbate. În Anglia lui Shakespeare, vikingii au fost preluaţi ca nişte catalizatori violenţi în povestea timpurie a măreţiei regatului. Redescoperită în timpul Iluminismului ca un fel de „sălbatic nobil”, imaginea vikingului a fost adoptată cu entuziasm de romanticii naţionalişti din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea. Aflaţi în căutarea propriilor identităţi emergente, imperialiştii victorieni au cercetat literatura scandinavă în căutarea unor modele nordice pozitive, care să exprime destinul vădit al anglo-saxonilor prin verii lor nordici. Concluzia logică a acelei traiectorii a venit un secol mai târziu, când naziştii şi-au însuşit imaginea vikingilor în urmărirea ficţiunilor lor rasiste, ridicându-i la rangul unui fals arhetip arian; succesorii lor moderni ne mai chinuie şi astăzi. Elementele largii comunităţi păgâne caută acum o alternativă spirituală care să se inspire din religia vikingilor, cu condimente tolkiene adăugate într-o fiertură nordică mai tulbure. Toţi aceştia şi mulţi alţii, inclusiv

academicienii şi publicul dramelor istorice, au preluat materialul fragmentar şi rămăşiţele scrise despre vikingi şi le-au turnat în forme alese de ei. Uneori pare că personajele care au existat cu adevărat aproape că au dispărut sub balastul pe care au fost obligate să îl poarte. Ne aducem aminte de *Brideshead Revisited* şi Anthony Blanche, *Oh, la fatigue du Nord*[1].

2. Unde totul a mers prost. Un afiş de recrutare pentru SS, care promovează un miting în Norvegia ocupată de naziști în 1943. Însuşirea politică a imaginii vikingilor este cât se poate de evidentă. (Imagine din domeniul public)

[1] „O, osteneala nordului!” (n.tr.).

Ceea ce uneşte majoritatea acestor perspective este că ele privilegiază observatorul, privindu-i pe vikingi din afară, şi ignoră modul în care ei înşişi vedeau lumea. Această atitudine are o lungă genealogie şi, de fapt, datează din scrierile victimelor vikingilor, de la care cu greu ne putem aştepta să fie imparţiale. În mod ironic, chiar şi oamenii cu care scandinavii au intrat în contact (adesea din vârful unei săbii) nu au fost întotdeauna pe deplin siguri cu cine au de-a face cu adevărat. Ca să luăm un singur exemplu de la sfârşitul secolului al IX-lea, după un război feroce cu o întreagă armată a vikingilor, Alfred cel Mare, rege al ţinutului de Wessex, din sudul Angliei, i-a pus întrebare după întrebare la curtea sa unui negustor norvegian necombatant: De unde veneau? Cu ce se ocupau? Cum trăiau? Regele nu a fost singurul plin de incertitudine şi curiozitate.

Aceleaşi puzzleuri au continuat să fie dezbătute în următoarea mie de ani, cu mai multă fervoare în ultimele două secole, odată cu amploarea cercetării academice şi a erudiţiei. Totuşi, din nou, accentul tinde să cadă în mare parte pe ceea ce au făcut vikingii, mai degrabă decât pe motivul pentru care au făcut-o. Într-un sens, acest punct de vedere priveşte prin capătul greşit al telescopului istoric, definind (şi adesea judecând) un popor doar prin prisma consecinţelor acţiunilor sale, mai degrabă decât pentru motivaţiile din spatele acestora.

Această carte adoptă abordarea opusă, lucrând din interior şi privind în afară. Accentul aici cade foarte ferm

pe cine au fost cu adevărat vikingii, ce motivaţii au avut, cum au gândit şi simţit. Expansiunea lor dramatică nu va fi ignorată, desigur, dar contextul său şi originile sale stau la baza celor ce urmează.

Aşadar, ce început mai bun există dacă nu chiar creaţia însăşi? Povestea zeilor care modelează primii oameni din cioturi pe ţărmurile oceanului lumii are rădăcini care pătrund foarte adânc în mitologia nordică. Lăsând la o parte confuzia înfricoşătoare cu privire la identitatea lor a acelora care i-au întâlnit, în mintea vikingilor nu a existat niciodată nicio îndoială: ei erau copiii Frasinului, copiii Ulmului.

INTRODUCERE: STRĂMOŞII ŞI MOŞTENITORII

Ce înseamnă „viking” de fapt? Ar trebui folosit termenul şi, dacă da, cum?

Scandinavii din secolul al VIII-lea şi până în cel de-al XI-lea cunoşteau cuvântul – *víkingr* în limba nordică veche, atunci când se referă la o persoană –, dar nu s-ar fi recunoscut pe sine sau vremurile lor în acest nume. Pentru ei ar fi însemnat poate ceva asemănător ca termen cu „pirat”, definind o ocupaţie sau o activitate (şi probabil una relativ marginală); cu siguranţă nu era o identitate a unei întregi culturi. Chiar şi atunci, cuvântul nu avea neapărat o conotaţie negativă sau nu era întotdeauna asociat cu violenţa – aceste tente aveau să apară în jurul termenului în secolele de după epoca

vikingilor. În mod similar, nu se referea exclusiv la scandinavi; s-a aplicat, de asemenea, la jefuitorii baltici în general, iar cuvântul a fost folosit chiar şi în Anglia. În acelaşi mod, ţintele vikingilor nu se aflau în niciun caz numai în afara Scandinaviei; tâlhăria maritimă violentă rareori respectă astfel de limite. Chiar şi în secolul al XI-lea, o piatră runică suedeză comemorează un bărbat – un anume Assur, fiul lui Jarl Hákan – „care a stat de veghe împotriva vikingilor", supraveghind incursiunile vecinilor.

Derivarea exactă a termenului este necunoscută, dar interpretarea acceptată la scară largă astăzi porneşte de la cuvântul norvegian *vík*, un golf al mării. Astfel, vikingii ar fi fost iniţial „oameni din golf", corăbiile lor aşteptând ascunse să dea peste cap traficul maritim în trecere. O altă alternativă leagă termenul de regiunea Viken din sud-vestul Norvegiei, din care se credea că veniseră primii atacatori; şi asta poate avea o oarecare validitate.

În limbile nordice moderne, *vikingar* sau *vikinger* este încă folosit doar în sensul precis al atacatorilor de pe mare, în timp ce în engleză şi în alte limbi a ajuns să servească pentru oricine a avut, aşa cum a spus resemnat un cercetător de la Cambridge, „o legătură oricât de îndepărtată cu Scandinavia *în acele vremuri*". Au existat multe încercări de a rezolva problema, soldate însă cu puţin succes (cum ar fi regretatul istoric care a umplut câteva pagini cu ceea ce considera că este neglijenţă terminologică din partea colegilor săi, numai pentru a se mulţumi să folosească termenul „Norsemen"

– norvegieni, masculin –, excluzându-i astfel pe danezi, suedezi, dar şi pe femei). Unii cercetători folosesc acum în engleză „vikingi” scris cu literă mică pentru a se referi la populaţia generală, păstrând varianta cu majusculă a cuvântului pentru aceia care se ocupau cu pirateria. În această carte, cuvântul „vikingi” este definit prin context.

Nu vrem doar să căutăm nod în papură semantic. E vorba de mai mult de atât. Când vorbim despre o epocă a vikingilor folosind un termen care i-ar fi surprins pe oamenii presupus etichetaţi cu acesta, istoricii au creat într-un fel o abstracţie inutilă. Desigur, trecutul a fost întotdeauna împărţit convenabil în bucăţi de timp, dar atunci când oamenii de ştiinţă susţin când *a început* epoca vikingilor, aceasta nu este acelaşi lucru cu a dezbate, să zicem, originile Imperiului Roman, care nu este nicidecum un concept retrospectiv.

Este bine de reţinut că niciun alt popor din acea perioadă nu s-a răspândit în lumea eurasiatică şi nord-atlantică cunoscută pe atunci în aceeaşi măsură ca scandinavii. Aceştia au călătorit prin teritoriile a vreo patruzeci de ţări actuale, iar întâlnirile lor cu peste cincizeci de culturi sunt bine documentate. Unii cercetători au încercat să susţină că, în acest sens, vikingii nu au fost în niciun fel remarcabili sau semnificativi în sine, ci doar manifestarea regională a mobilităţii continentale şi a tendinţelor generale în reorganizarea economiei postromane: în esenţă un fel de înflorire a Uniunii Europene medievale timpurii, cu nişte

negociatori deosebit de agresivi din Nord. Este adevărat că raidurile şi războiul maritim au existat fără îndoială în jurul Mării Baltice şi Mării Nordului cu secole (şi probabil milenii) înainte de vremea vikingilor. Cu toate acestea, nu există nicio îndoială că fluxul, amploarea şi varietatea pirateriei maritime au crescut treptat, dar dramatic începând cu anii 750 e.n., culminând cu campaniile militare în toată regula din secolele al IX-lea şi al X-lea, care aveau să spulbere structurile politice ale Europei de Vest. În acelaşi timp, au existat mişcări paralele şi întrepătrunse de colonizare, comerţ şi explorare, în special spre Est. Pe scurt, „epoca vikingilor”, un construct retrospectiv al cercetătorilor, are totuşi fără îndoială o validitate reală.

Au existat şi alte încercări de a-i şterge pe vikingi din istorie, care s-au concentrat în mod ironic pe modul în care aceştia au fost menţionaţi în ea. Ideea este că această parte din trecut a fost „colonizată” de către viitor şi s-a deformat pentru a se potrivi nevoilor sale – în esenţă, vikingii au fost creaţii ale imaginaţiilor popoarelor de mai târziu. Acest lucru nu prea are sens pentru mine. Da, romantismul naţionalist, imperialismul victorian şi succesorii lor europeni şi mai întunecaţi au avut cu siguranţă un impact asupra modului în care vikingii au fost văzuţi după aceea, dar de fapt nu spun nimic despre ceea ce s-a întâmplat cu adevărat între mijlocul secolului al VIII-lea şi cel de-al XI-lea, ci numai despre cum a fost

ulterior însuşit acesta şi, uneori, transformat în armă (ceea ce, desigur, nu este de ignorat).

Cu toată această ambiguitate şi un atât de lung istoric de abuz sociopolitic, este deci vital de clarificat că acest concept al epocii vikingilor are o realitate care poate fi testată, empirică, care poate fi adusă la lumină printr-un studiu atent. Cei trei sute de ani de la aproximativ 750 e.n. au fost, mai presus de toate, o perioadă de transformare socială atât de profundă, încât aceasta a modelat în cele din urmă nordul Europei pentru următorul mileniu, un proces care în sine justifică noţiunea de epocă separată a vikingilor.

Sintetizarea tuturor celor de mai sus este o perspectivă descurajantă. Este nevoie de o pistă narativă care se desfăşoară cronologic pentru a înţelege în context evenimentele din aceste trei secole, însă nu există o singură direcţie de urmat în vastele şi variatele arene ale diasporei vikingilor. Există cărţi mai lungi decât aceasta, exclusiv despre interacţiunile scandinave cu ceea ce este acum Rusia europeană, ca să luăm doar un exemplu, iar acelaşi lucru se poate spune despre restul lumii lor. Inevitabil, ceva se va pierde atunci când folosim un astfel de obiectiv cu unghi larg. Cititorii care doresc o discuţie detaliată despre arta vikingilor, tipologiile artefactelor, metodele de construcţie a navelor şi multe altele au numeroase studii tehnice bine ilustrate din care pot alege şi se pot folosi de referinţele de la sfârşitul acestei cărţi ca punct de pornire. În mod asemănător, dacă scandinavii au

întâlnit peste cincizeci de culturi, chiar şi o mie de cuvinte despre fiecare ar umple cu uşurinţă o jumătate de carte cu descrieri seci. În timp ce imaginea de ansamblu este întotdeauna în fundal atunci când pornim la drum alături de vikingi, accentul cel mai productiv poate cădea pe simultaneităţi, pe instantanee şi vizite scurte în diferite momente şi locuri.

Această abordare deschide noi posibilităţi, dar recunoaşte şi limitele. În special, noţiunea de excepţionalism al vikingilor (care nu este acelaşi cu diferenţa) este problematică şi, cred, ar trebui evitată acolo pe cât posibil. Pentru a folosi o imagine pe care şi-ar fi dorit-o, basmele populare din nordul Europei gravitează adesea în jurul căutării numelui secret al cuiva (povestea lui Rumpelstiltskin/Săltăreţul este un exemplu evident). Vikingii au lăsat indicii la libera alegere, adevăratul sine zăcând ascuns. Un puternic simţ al locului sublim curge prin poezia nordică şi chiar prin inscripţiile runice, create de minţi în armonie cu mediul lor. Aceeaşi mentalitate se poate vedea în cultura lor materială, pe fiecare suprafaţă disponibilă – inclusiv corpul uman – acoperită de desene întreţesute, modele întortocheate, animale şi alte imagini care au fost impregnate de sens. Lumea lor freamătă de viaţă, dar graniţele ei, atât interioare, cât şi exterioare, erau în multe sensuri mai permeabile decât ale noastre, conectate mereu şi constant prin căi alambicate cu tărâmurile zeilor şi ale altor puteri.

Cu toate acestea, alături de povestirile care se dezvăluite în paginile acestei cărţi, este important să nu pierdem din vedere ceea ce este absent, lucrurile care *nu* sunt cunoscute. Unele dintre ele sunt detalii; altele sunt fundamentale. Lacunele rezultate pot părea straniu de aleatorii. Este posibil să umplem aceste spaţii goale, dar numai prin speculaţii informate (iar istoria nu este altceva decât o disciplină care presupune, uneori asemănătoare cu un fel de ficţiune speculativă a trecutului).

Nu înţelegem prea multe, de exemplu, despre modul în care vikingii măsurau timpul. Muzica şi cântecele lor sunt un mister; aici există un potenţial punct de plecare mulţumită celor câtorva instrumente care au supravieţuit, cu calităţi tonale care pot fi reconstruite, dar ceea ce făceau vikingii cu ele este cu totul altă chestiune. Nu este clar unde se credea că merg femeile după moarte. De ce a fost îngropat atât de mult argint în pământ şi nu a fost recuperat niciodată? Acestea şi alte întrebări continuă să existe şi să-i sâcâie pe cercetători de secole întregi. Unele întrebări sunt mai experimentale, iar răspunsurile lor pot rămâne necunoscute. Tot merită însă să fie puse. Dacă ai crede cu adevărat – de fapt, *ai şti* – că omul care trăieşte în vale se poate transforma într-un lup în anumite circumstanţe, cum ar fi să fii vecinul lui? Cum ar fi să fii căsătorit cu el?

Probabil că nu vom rosti niciodată numele secret al vikingilor, dar dacă suntem deschişi la vocile lor, la preocupările şi ideile lor – într-un cuvânt, la mintea lor –,

cred că este posibil nu numai să explorăm cu adevărat aceste vieţi străvechi, ci să scriem şi o nouă istorie despre cum am devenit cine suntem. Prin urmare, aceasta este epoca copiilor de vikingi ai Frasinului şi ai Ulmului: un set de puncte de observaţie din care să privim asupra oamenilor, locului şi timpului, inevitabil finite, dar în continuă mişcare. Desigur, este într-un fel epoca *mea* a vikingilor, bazată pe mai bine de treizeci de ani de cercetare, dar – la fel ca în munca oricărui cercetător specializat al trecutului – la fel de constrânsă de propriile mele prejudecăţi şi idei preconcepute.

Dar cum să ajungi acolo? În termeni practici, ce surse atestate pot fi folosite pentru a ne apropia de vikingi?

La fel ca multe domenii ale activităţii ştiinţifice, studiile asupra vikingilor sunt ocazional convulsionate de certuri interdisciplinare, în special între cei care lucrează cu texte şi colegii lor arheologi care abordează trecutul prin lucruri şi locuri – o ceartă care nu se calmează niciodată cu adevărat, ci pur şi simplu continuă să huruie ca neregularităţile pe o falie. Producerea textului este, desigur, şi un act profund material: cioplirea semnelor în piatră ori lemn sau pictarea lor cu o pană pe pergament, un proces care necesită direcţie, efort, resurse, pregătire, totul, desigur, cu un scop şi un context social dincolo de simpla comunicare. Unele dintre cele mai rare surse, cum ar fi marele poem epic *Beowulf*, de exemplu, există doar

într-un singur manuscris; acestea sunt, la propriu, artefacte.

Cei care îi studiază pe vikingi tind să se specializeze pe o anumită lăţime de bandă de semnale de la sfârşitul primului mileniu, dar trebuie să se familiarizeze cu multe altele, care adesea se întorc mult în timp: arheologie, studii privind saga, filologie, runologie, istoria religiilor. Lista continuă, acum cu contribuţii tot mai mari din partea ştiinţelor naturale şi ale mediului, inclusiv genomică. Cunoaşterea limbilor scandinave moderne este esenţială, la fel ca cel puţin o familiaritate aplicativă cu limba nordică veche şi latina.

În calitate de arheolog, nu este deloc surprinzător că o mare parte din această carte se bazează pe rezultatele săpăturilor şi muncii de teren. Fie că se referă la obiecte, clădiri, înhumări sau mostre pentru analize ştiinţifice de diferite tipuri, toate acestea se referă în esenţă la *lucruri* – sau, pentru a folosi termenul academic, „cultura materială”, termen destul de potrivit.

Unele dintre aceste lucruri, în special conţinutul mormintelor, au supravieţuit deoarece oamenii vremii au făcut aranjamente intenţionate pentru eliminarea lor: mai simplu spus, obiectele au fost găsite pentru că au fost lăsate deliberat acolo unde au fost plasate. În morminte este posibil să-i întâlnim direct pe vikingii înşişi, sub forma rămăşiţelor lor scheletice sau incinerate. Cu toate acestea, în cea mai mare parte, ceea ce descoperă studiile arheologice sunt fragmente, sparte şi prost

conservate, care au supravieţuit întâmplător prin pierdere, abandon, aruncare sau degradare. Acestea includ straturile de ocupare ale aşezărilor cu toate resturile care şi-au găsit drumul în pământ de-a lungul anilor în care oamenii au trăit acolo: ceramică spartă, resturi de mâncare, obiecte care au fost aruncate sau lăsate în urmă când a venit în sfârşit timpul să se mute. Arheologii găsesc, de asemenea, urme ale clădirilor în sine, păstrate drept contururi întunecate în solul unde lemnul a putrezit, sau găuri în care odată se înfigeau bârne care susţineau acoperişurile şi pereţii. În rare ocazii, se găsesc pietre de temelie sau şanţuri în care se aflau acestea înainte ca cineva să le ducă la reciclat.

Arheologia este un demers foarte interpretativ, o echilibrare constantă a probabilităţilor şi alternativelor. Se poate specula cu diferite grade de încredere, dar nu este întotdeauna sigur. O condiţie esenţială pentru un bun cercetător este opţiunea de a greşi, invitaţia la o critică constructivă. Cu toate acestea, deşi concluziile trebuie formulate cu atenţie, este inutil să dăm totul uitării, să credem că este imposibil să ştim cu adevărat ceva despre trecut. În această privinţă, arheologii sunt ajutaţi de un aparat teoretic impresionant, unul care evoluează mereu, controversat şi deseori impenetrabil din exterior, dar totuşi esenţial. Poate fi uluitor şi înălţător să comparăm înţelegerea noastră despre trecutul epocii vikingilor (şi globale) din urmă cu cincizeci de ani cu ceea ce ştim în prezent. Vikingii pe care i-am studiat în facultate în anii

1980 erau destul de diferiţi de oamenii despre care predau actualilor studenţi şi, cu siguranţă, acelaşi lucru va fi valabil şi pentru studenţii acestora, la rândul lor. Aşa ar trebui să fie.

Mai există şi alte probleme. Una comună pentru majoritatea siturilor arheologice este problema conservării, care depinde în mare măsură de tipurile de sol locale şi de aciditatea lor relativă. Piatra este materialul cel mai rezistent la deteriorare, deşi este posibil să fi fost ciobită sau erodată dacă a fost expusă la intemperii pe o perioadă lungă de timp. Este foarte probabil ca metalul şi ceramica să fi supravieţuit (deşi corodate sau degradate în alt mod), în timp ce oasele se conservă doar variabil. Cele mai rare dintre toate sunt substanţele organice – lucruri din material textil, piele, lemn şi altele asemenea – care aproape întotdeauna au dispărut, cu excepţia cazului în care solul este plin de apă sau în alte situaţii în care oxigenul nu este prezent.

Toate acestea se aplică lucrurilor din pământ, dar arheologii înregistrează şi peisajul vizibil – cel mai evident pentru epoca vikingilor sub formă de lucrări de pământ, fortificaţii sau movile funerare, dar şi menhire, delimitări sub formă de şanţuri sau ziduri din piatră şi aşa mai departe. Este posibil ca topografia în sine să se fi schimbat, deoarece râurile şi-au modificat cursul, ţărmurile s-au înălţat sau au fost erodate, mlaştinile au secat şi, în cazuri rare, au avut loc evenimente naturale, cum ar fi erupţii vulcanice, cu efecte mai drastice, dar

dovezile sunt prezente. Din moment ce peisajele pot fi „citite”, la fel se poate face şi cu ceea ce se ascunde sub ele, folosind tehnici de recunoaştere nedistructive, cum ar fi georadarul şi o diversitate de metode electromagnetice care pot pătrunde în sol pentru a dezvălui elemente îngropate, şanţuri, gropi de postament şi vetre.

Pe măsură ce combinăm săpăturile, măsurătorile în teren şi prospectarea geofizică, arena mai largă a aşezărilor din epoca vikingilor poate fi pusă cap la cap, până la detaliile vieţii cotidiene a oamenilor. Acest lucru ne poate dezvălui cum au trăit, ce haine au purtat şi ce au mâncat; ne poate arăta lucrurile pe care le-au făcut şi le-au folosit. Arheologii le pot reconstrui casele şi fermele, modul în care trăiau şi se îngrijeau şi îşi pot face o idee despre gospodăriile lor. De asemenea, se poate zugrăvi o imagine schematică a structurii familiei şi a ierarhiilor sociale, o aproximare a sistemelor politice şi a modului în care puterea s-ar fi putut manifesta. Arheologia mai poate recupera activităţi rituale, atât pentru cei vii, cât şi pentru cei morţi, care pot deschide ferestre în mintea şi peisajele religiei. Nu în ultimul rând, toate acestea pot ilustra şi modul în care au interacţionat între ele aceste popoare din epoca vikingilor, atât pe teritoriul uriaş al actualei Scandinavii, cât şi dincolo de el.

În ultima jumătate de secol, ştiinţa arheologică a schimbat dramatic înţelegerea noastră asupra trecutului, epoca vikingilor nefiind mai puţin afectată decât în alte perioade de timp. Analiza izotopilor de stronţiu şi oxigen

din dinţii şi oasele umane poate stabili locurile în care oamenii şi-au petrecut anii de formare, ne poate spune dacă s-au mutat şi, de asemenea, ne dezvăluie ce mâncau. Ştiinţa materialelor poate identifica obiecte şi substanţe atât de prost conservate, care în trecut doar puteau fi presupuse. Analiza ştiinţifică poate stabili originea metalelor, argilelor şi mineralelor utilizate pentru fabricare; speciile şi habitatele animalelor a căror blană, oase şi fildeş au fost folosite ca materii prime; şi date exacte din inelele de creştere ale arborilor, oferindu-ne uneori anul şi chiar anotimpul unui eveniment. Arheologii pot dezgropa o corabie scufundată în Danemarca şi pot stabili dacă a fost construită în Irlanda. Analiza ADN-ului străvechi poate determina cu certitudine trăsăturile sexuale ale decedaţilor, le poate lămuri relaţiile de rudenie şi chiar dezvălui culoarea ochilor şi a părului; de asemenea, face posibilă urmărirea la scară mai largă a migraţiilor şi a schimbărilor demografice mai mari. Studiile de mediu pot recrea flora aşezărilor şi a peisajelor, pot determina dacă o zonă a fost cultivată sau acoperită de pădure şi ce culturi au fost folosite şi oferă o imagine de ansamblu în privinţa utilizării terenurilor de-a lungul timpului.

Niciun specialist nu poate stăpâni toate aceste domenii, dar munca în echipă a arheologilor pe teren, în laborator şi în bibliotecă are acum un potenţial mai mare ca niciodată pentru recompunerea vieţilor popoarelor trecute.

Însă dovezile pentru epoca vikingilor se bazează pe mai mult decât pe această cultură materială şi pe celelalte urme naturale şi fizice ale vremii, deşi datele sunt variate şi tot mai numeroase. Dar sursele scrise? Culturile Scandinaviei din această vreme erau predominant orale, adică nu au lăsat dovezi literare sau documentare – vikingii nu şi-au scris niciodată propriile istorii. Acest lucru nu înseamnă a fi analfabet; utilizarea scrisului runic era larg răspândită în Nord, de la apariţia sa în epoca romană până la înflorirea inscripţiilor chiar în epoca vikingilor. Cu toate acestea, materialul este limitat. Există mii de scurte inscripţii comemorative şi epitafuri sculptate în piatră, uneori poezii de câteva rânduri, precum şi exemple rare de note şi inscripţii cotidiene scrijelite pe bucăţi de lemn. Nu există totuşi texte mai lungi din interiorul societăţilor epocii vikingilor din Nord.

În schimb, cultura lor este ceea ce se numeşte protoistorie, în sensul că „istoria” acestora provine din ceea ce unii dintre contemporanii lor străini au scris despre ei. Aceasta totuşi ridică probleme care sunt în multe privinţe nucleul tuturor stereotipurilor moderne despre vikingi, din motivul evident că majoritatea surselor de acest fel au fost scrise de oameni afectaţi de aspectele cele mai dificile şi mai periculoase ale agresiunii vikingilor. Cea mai mare parte a acestor scripte iau forma unor anale de curte regală, de obicei scrise în latină pentru dinastiile conducătoare din Europa de Vest. O serie

de texte, adesea luând numele mănăstirilor în care au fost produse sau păstrate, acoperă Imperiile Franc şi Otonian (german) de pe continent, iar manuscrisele în engleza veche, variante ale aşa-numitei *Cronici anglo-saxone*, s-au răspândit în Anglia. Există echivalente din lumea arabă, în special în Califatul Córdoba din Andaluzia, şi din Imperiul Bizantin care a dominat din Constantinopol, ca să numim doar câteva.

La acestea se mai poate adăuga documentaţia legală mai săracă a acordărilor de terenuri şi a arendelor, dintre care unele păstrează informaţii incidentale ale activităţilor vikingilor, cum ar fi referiri la poziţiile fostelor lor lucrări şi tabere de apărare. Există, de asemenea, legea în sine – legislaţia regională medievală timpurie scrisă cu un secol sau mai mult după vremea vikingilor, dar care codifică adesea o varietate de informaţii utile, care sunt în mod clar foarte vechi. Acelaşi mediu cultural a dat naştere şi unui număr mai mic de texte mai personale scrise de călugări şi preoţi, călători, diplomaţi şi negustori, spioni, poeţi şi alţii care i-au întâlnit pe vikingi în ţară sau în străinătate.

Toate aceste tipuri de documente vor fi abordate în capitolele următoare, dar, mai presus de toate, este important să înţelegem două dintre calităţile lor. În primul rând, deşi îşi au originea în relatări din acea perioadă şi uneori ale martorilor oculari, în forma lor actuală aproape toate au fost compilate, editate sau transcrise la o dată ulterioară şi trebuie să punem întrebări critice cu privire la

acest context. În al doilea rând, deşi deseori capătă aspectul unui reportaj simplu, ele sunt întotdeauna scrise cu un scop anume, adesea propagandă directă, ceea ce nu numai că îi pune pe autori într-o lumină favorabilă care îi umbreşte pe vikingi, ci reprezintă şi un dezavantaj pentru alte regate sau popoare vecine. Pe scurt, aceste documente trebuie abordate cu grijă.

Pe lângă sursele scrise, în general din acea perioadă, există poate cele mai faimoase povestiri dintre toate: corpusul extraordinar de texte islandeze care a dat Nordului propria sa tradiţie literară. Pentru mulţi, vikingii sunt atât de sinonimi cu „saga”, încât sunt surprinşi să descopere că, de fapt, aceste naraţiuni vii datează din secolele de după evenimentele pe care pretind că le descriu. Pentru oricine doreşte să înţeleagă mai multe despre epoca vikingilor, abordarea acestor texte este o chestiune complexă.

Saga înseamnă pur şi simplu „povestire”, literalmente „ce este spus”, atât în limba nordică veche, cât şi în limbile scandinave moderne. Ca în orice tradiţie a poveştilor, există numeroase stiluri şi genuri narative, compuse în momente şi locuri diferite şi pentru o mare varietate de scopuri. Primele saga nordice vechi au fost scrise în Islanda la sfârşitul anilor 1100, la mai bine de un secol după sfârşitul convenţional al epocii vikingilor. Tradiţia a continuat timp de secole după aceea, deşi cu o evoluţie creativă în anii 1200, iar noi saga au fost compuse chiar şi după Reformă şi în epocile moderne

timpurii. Termenul înşelător de simplu îmbrăţişează astfel o gamă largă de texte, de la istorii formale la poveşti de noapte bună pentru ascultătorii din jurul vetrei, cu multe altele pe parcurs.

Cele două genuri de scriere saga citate cel mai adesea în legătură cu vikingii sunt saga islandezilor, cunoscute şi sub denumirea de „saga de familie”, şi aşa-numitul *fornaldarsögur*, povestiri din vremuri antice, cel mai adesea denumite „saga legendare”. Ambele genuri sunt preocupate în mod activ de epoca vikingilor, dar în moduri distincte şi cu grade diferite de credibilitate, deşi chestiunea aceasta depinde de abordarea textelor medievale respective.

Saga islandezilor se concentrează de obicei asupra familiilor individuale de colonişti din acea ţară tânără din Atlanticul de Nord şi, adesea, pe o regiune mai mică, cum ar fi o vale sau un district. Moştenirea genealogică a coloniştilor este urmărită în detaliu, nu numai de la ocuparea Islandei, ci de la strămoşii din Scandinavia. Saga urmăresc în mod viu vieţile şi aventurile acestor oameni, uneori de-a lungul deceniilor, iar în acel proces schiţează o imagine convingătoare a Islandei de la acea vreme: un experiment politic unic, o republică a fermierilor într-o epocă a regilor. Conflictul şi răzbunarea sunt teme comune, certurile dintre vecini escaladând la furt şi crimă, în timp ce procesele concurente încearcă să oprească valul de violenţă dintre generaţii care de obicei se succedă. Aceste teme sunt împletite cu aventuri de

iubire şi război şi cu întreaga gamă de emoţii umane în comunităţi rurale strâns legate, dar care au contact internaţional. Sub stratul superficial al majorităţii povestirilor se simte un puls constant de legături magice cu Lumea Cealaltă, a vrăjitoriei şi clarviziunii, a spiritelor şi a fiinţelor supranaturale, deşi rareori a zeilor în vreun sens direct. Din secolul al X-lea încoace (după cronologiile interne ale saga), astfel de activităţi sunt din ce în ce mai contrastate şi uneori în conflict cu influenţa tot mai mare a „Hristosului Alb”, numele lor pentru Isus. Toate aceste evenimente au adesea loc pe fondul tensiunilor cu familiile regale din Norvegia, care priveau Islanda cu invidie teritorială, şi al contextului mereu prezent al evenimentelor politice într-o lume mai mare.

După cum sugerează şi numele lor, saga legendare includ elemente comune cu basmele fantastice – eroi care se luptă cu monştri, blesteme ale vrăjitoarelor rele şi aşa mai departe –, dar acestea sunt adesea imbricate în povestiri care au totuşi o anumită legătură cu istoria cunoscută. În special, saga legendare includ uneori naraţiuni care se referă aparent la evenimente petrecute cu mult *înainte* de epoca vikingilor, ce se întind până la vremea marilor migraţii, când harta postromană a Europei a fost violent transformată. Apar personaje precum Attila, căpetenia hunilor (mai degrabă aprobator), alături de regi şi lideri militari din secolul al VI-lea care se luptă pentru dominaţie. Spre deosebire de saga de familie, în aceste

povestiri atenţia nu cade întotdeauna pe Islanda, ci ele acoperă întreaga lume europeană, până departe în Est.

Există şi alte forme mai recente care tratează vremea scriitorilor de saga înşişi, printre care saga *Sturlunga*, o colecţie care relatează soarta politică a familiei omonime, saga Episcopilor, mai multe soiuri de povestiri cu morală creştină şi aşa mai departe. Islanda medievală era departe de a fi izolată, existând chiar şi o saga care poartă clar influenţe ale modei europene pentru romantismul cavaleresc, cu povestiri despre cavaleri în armură strălucitoare care salvează prinţese din gura dragonilor şi altele asemenea. Chiar şi epopeea populară a Războiului Troian a fost reformulată într-o versiune în limba nordică veche, *Saga Ektors*, care se concentrează mai degrabă în mod revelator pe eroul homeric condamnat decât pe asasinul său, Ahile – poate un indiciu asupra noţiunilor scandinave de onoare marţială.

Există, de asemenea, o altă categorie importantă de texte nordice vechi, şi anume poezia. Şi aceasta este de mai multe feluri, uneori compusă ca versuri de sine stătătoare, însă mai des drept comemorări ale evenimentelor sau, cel mai adesea, ca ode. Poezia a fost folosită şi ca mediu pentru stocarea şi comunicarea mitologiei şi ca inventar al povestirilor eroice.

Spre deosebire de textele în proză ale saga medievale, experţii cad în general de acord că vechiul corpus poetic nordic este probabil considerabil mai vechi şi ar putea de fapt să fi păstrat vocile epocii vikingilor. Acest lucru se

datorează structurii extrem de complexe şi rimelor poeziei nordice, ceea ce înseamnă că, pentru a funcţiona, versurile trebuie să fie memorate şi redate în mare parte intacte. Talentul poetic era o calitate foarte apreciată în epoca vikingilor, o abilitate admirabilă pe care o stăpâneau persoanele cunoscătoare şi, mai ales, oricine avea aspiraţii de conducător. Acestea au contribuit la supravieţuirea poeziei. Memoria individuală – moştenirea lăsată de un nume bun după moartea cuiva – era crucială şi era încurajată în mod intenţionat de straturile superioare ale societăţii, care fie au compus versuri în propria lor onoare, fie au acţionat ca mecena pentru cei care puteau să o facă pentru ei. Poeţii aceştia profesionişti erau faimoşii skald şi trebuie spus că şi-au făcut treaba: despre subiectele laudelor lor elegante la comandă încă se vorbeşte o mie de ani mai târziu.

Există trei surse principale de poeme nordice vechi, dintre care una este corpusul saga în sine, care le-a păstrat ocazional sub forma discursului protagoniştilor. O mare parte dintre celelalte a supravieţuit în două lucrări medievale islandeze cunoscute sub numele de *Edda.* Derivarea şi sensul cuvântului sunt incerte. Au fost propuse multe explicaţii, dar fie prin definiţie, fie prin aluzie metaforică, pare să se refere la crearea de poezie.

Una dintre ele, cunoscută sub numele *Edda în proză*, este o lucrare distinctă a cărturarului, istoricului şi politicianului Snorri Sturluson, scrisă în jurul celui de-al doilea sau de-al treilea deceniu al secolului al XIII-lea şi

păstrată în mai multe manuscrise ulterioare. *Edda* lui Snorri este la propriu un manual pentru poeţi, un manual de stil împărţit în trei secţiuni cu un prolog, întregul text acoperind genul şi metrul, cu discursuri pe subiecte adecvate diferitelor ocazii şi scopuri. Conţinând o bogăţie uriaşă de informaţii sub forma comentariilor în proză, faptul-cheie este că Snorri îşi exprimă punctele de vedere prin exemple citate. Aşadar, *Edda în proză* îşi contrazice într-un anume sens numele, deoarece paginile sale sunt pline de poezii, citate întregi sau fragmente, adesea însoţite de numele autorilor. O parte din material ne este cunoscut din alte surse, dar majoritatea provine doar de la Snorri. Textul abundă în special în versuri skaldice, aluzii la mitologie şi la religia tradiţională, numeroase fragmente de povestiri şi liste de termeni poetici alternativi pentru o gamă largă de lucruri, inclusiv entităţi supranaturale (cum ar fi numeroasele nume ale lui Odin, de exemplu). *Edda* lui Snorri este unul dintre cele mai remarcabile documente literare ale Evului Mediu.

Alături de acest manual stă o altă lucrare medievală cunoscută sub numele *Edda poetică*, deşi, la fel ca în cazul cărţii lui Snorri, acesta este un titlu modern. Păstrată în mare parte în două manuscrise care variază între ele, alături de copii ulterioare, aceasta este o colecţie largă de versuri anonime cu teme mitologice şi eroice. Se cunoaşte prea puţin despre cum au ajuns să fie adunate sub această formă, de către cine sau de ce. S-a speculat chiar că manuscrisul principal (aşa-numitul

Codex Regius, păstrat la Reykjavík) a fost opera unui colecţionar de curiozităţi, ceea ce ar putea explica de ce este o carte mică, făcută din pergament refolosit – un material inadecvat pentru un document glorios. Cine ştie ce l-a pus pe un creştin islandez din secolul al XIII-lea să păstreze atât de atent povestirile esenţiale ale trecutului său păgân, dar ce noroc că a făcut-o. Poeziile sunt ambigue, evazive şi greu de interpretat şi vorbesc indirect despre cunoştinţe sacre puternice pentru cei deja iniţiaţi. Ele sunt, de asemenea, dificil de datat, deşi se crede că cele mai vechi au fost compuse spre sfârşitul epocii vikingilor, bazându-se pe modele mai vechi. Cu toată complexitatea sa şi problemele legate de surse, *Edda poetică* este fundamentul principal pentru ceea ce numim mitologie şi cosmologie nordică, legendele despre zei şi zeiţe şi bazele eroice ale Nordului. Fragmente din *Edda poetică* apar şi în scrierile lui Snorri şi ocazional în saga, formând în total un corpus de aproximativ patruzeci de lucrări.

Cu excepţia inscripţiilor runice, toate textele nordice vechi care au supravieţuit datează din secolele de *după* vremea vikingilor şi au fost scrise de creştini. Prin urmare, ele sunt separate de epoca păgână a vikingilor pe care pretind că o descriu prin bariere sugestive de timp, cultură şi perspectivă ideologică. Multe dintre saga se concentrează şi pe Islanda, fie prin dispunere şi/sau creaţie narativă, introducând astfel o prejudecată geografică în ceea ce trebuie să fi fost iniţial o lume mult

mai largă, pan-scandinavă a povestirilor. În plus, fiecare text era unic şi scris din motive specifice, nu toate fiind imediat evidente pentru un cititor modern. Chiar şi aici, trebuie să adăugăm capriciile conservării: textele au devenit corupte prin copiere defectuoasă în timp (aproape niciodată nu avem manuscrise „originale”), s-au pierdut pasaje sau au fost editate şi modificate sau pur şi simplu cenzurate şi, desigur, problema supravieţuirii unei lucrări nu este niciodată garantată. Uneori caracterul fragmentar al unui text este evident, precum şi modalitatea şi intenţia. Alteori sunt cunoscute numele unor saga ce nu au supravieţuit, împreună cu scurte rezumate ale conţinutului lor. În multe cazuri, este imposibil să ştim ce s-a pierdut.

Înainte de a aborda saga sau de fapt orice alte lucrări de proză şi poezie nordică veche, este necesar să răspundem la o întrebare înşelător de simplă: ce vrem să facem cu ele? Pentru mulţi dintre cei care studiază un text de saga, fie din perspectiva cercetării literare sau materiale, apare adesea (cum a spus Tolkien cu privire la *Beowulf*) „o dezamăgire în momentul descoperirii în sine şi nu ceva ce cărturarului i-ar fi plăcut mai mult”. După cum sugerează şi numele, saga au fost în primul rând povestiri menite să fie rostite cu voce tare, dar pentru ascultătorii lor au avut şi un context. Vieţile vikingilor erau structurate în jurul relaţiilor nu doar din cadrul familiilor, ci şi dintre acestea, extinzându-se mult mai departe în societate, în reţele de dependenţă reciprocă.

Saga i-au ancorat pe oameni în timp şi le-au oferit o legătură cu trecutul, cu ceea ce Tolkien a numit din nou „acel simţ al perspectivei, al obiceiurilor străvechi cu un obicei mai străvechi şi totuşi mai întunecat din trecut”.

Această percepţie nu a dispărut. O parte din efectul de dislocare al saga de familie asupra unui public modern este felul în care acestea *par* atât de reale, de parcă ar permite cumva cititorului să simtă ceea ce însemna să trăieşti în acea lume străină, cu toată drama ei laconică şi cu simţul accentuat al lucrurilor. În Islanda, patria lor, saga sunt chiar şi acum opere în întregime vii, familiare tuturor. Toată lumea poate (şi ar trebui!) să se bucure de aceste povestiri ca de adevăratele capodopere ale literaturii mondiale ce sunt, fără îndoială, dar atunci când cineva doreşte să meargă dincolo de asta, să le „utilizeze” în vreun fel, atunci apar probleme mai fundamentale. Întrebarea cea mai importantă dintre toate are legătură cu accentul: ne interesează adevărata epocă a vikingilor, cea trăită, pe care saga o au ca temă, sau vrem să ştim cum a fost mediată şi însuşită această experienţă străveche în mediul medieval al compunerii saga şi al contextului social? Acestea sunt întrebări complet diferite.

Într-o primă etapă acceptabilă, trebuie să ne întrebăm dacă este chiar posibil să percepem ca autentice vieţile din epoca vikingilor sub patina textelor medievale sau dacă acestea au existat măcar pentru a avea un punct de plecare. Merită să luăm în considerare ce ar însemna un

răspuns cu totul negativ. Chiar şi cei mai sceptici dintre cercetătorii literari, cei care resping în general textele nordice vechi ca surse viabile (oricât de îndepărtate) pentru adevărata epocă a vikingilor, nu continuă întotdeauna să se confrunte cu întrebarea pe care o cere acest punct de vedere: de ce, în acest caz, ar fi creat islandezii medievali de-a lungul mai multor secole cel mai remarcabil de detaliat, cuprinzător şi mai consecvent corpus de ficţiune istorică din lume? În timp ce unii susţin că în saga există anumite alegorii creştine – poetul-războinic odinnic Egil Skalla-Grímsson ca un avatar al Sfântului Pavel, de exemplu –, de ce să elaborezi un astfel de instrument când nordicii erau perfect capabili să asimileze direct poveştile biblice? Dacă intenţia a fost aceea de a lega retrospectiv virtuţile creştine cu strămoşii care încă puteau fi admiraţi pentru că nu te puteai aştepta să le cunoască mai bine, cum explică acest lucru un gen de povestire care, în nucleul său moral, promovează o viziune păgână asupra vieţii, total în contradicţie cu regulile predominante ale gândirii medievale? Mult dincolo de epoca de aur tulbure a unei *Iliade* sau de miturile întemeietoare ale *Eneidei*, acestea sunt cicluri întregi de povestiri care tratează în detaliu nobleţea condamnată a oamenilor din faţa cărora biserica din vremea scriitorilor de saga ar fi dat înapoi.

Această carte respinge un asemenea punct de vedere în ceea ce priveşte textele în limba nordică veche şi încearcă o călătorie clară, dar nu lipsită de critică, pe

cealaltă cale – cea care sperăm că ne va conduce în lumea vikingilor înşişi; nu vom zăbovi foarte mult în umbra sa târzie, cea medievală. Cu toate acestea, obstacolele în citirea surselor în acest fel sunt numeroase. În linii mari, scrierile medievale de toate soiurile nu pot fi citite aproape *niciodată* ca un reportaj direct, demn de încredere a ceea ce pretind că descriu. Există întotdeauna însemnări pentru o anumită descriere, deşi gradul de veridicitate al acestui lucru este individual pentru fiecare text în parte şi întotdeauna discutabil. Saga şi celelalte scrieri ce aparţin vechii mentalităţi nordice sunt într-adevăr minunate, dar trebuie interpretate cu multă prudenţă. Trebuie să fim întotdeauna conştienţi de lacunele (uneori mai degrabă prăpastii) din informaţiile pe care le pot transmite.

Sursele oferă termeni de referinţă, dar înainte de a continua este necesar să stabilim nişte termeni şi condiţii: acelea de context social, responsabilitate intelectuală şi etică. La fel cum experienţele oricui de a trăi în prezent sunt întotdeauna subiective, acelaşi lucru este valabil şi pentru istorie şi studiul ei. Vikingii ar putea servi cu uşurinţă drept proba A.

De-a lungul secolelor, foarte mulţi oameni i-au presat cu ardoare pe vikingi în serviciul (i)moral, iar unii o fac în continuare. Cu toate acestea, această intensitate a interesului dezvăluie şi faptul că vieţile lor străvechi ne vorbesc şi astăzi. Cred cu tărie că orice implicare

semnificativă din secolul al XXI-lea cu vikingii trebuie să recunoască modurile adesea profund problematice în care reminiscenţele lor sunt activate în prezent. Cercetătorii vikingilor vor recunoaşte sentimentul unui alt nonsens care ţine piept faptelor şi care iese la suprafaţă în discursul public sau privat şi, prin urmare, este important să fie clar, fără echivoc, chiar de la bun început.

Lumea vikingilor pe care o explorează această carte a fost un loc puternic multicultural şi multietnic, cu tot ce sugerează asta în ceea ce priveşte migrarea populaţiei, interacţiunea (în fiecare sens al cuvântului, inclusiv cel mai intim) şi toleranţa relativă necesară. Acest lucru se extinde mult în urmă, până în preistoria nordică. Nu a existat niciodată un aşa-zis sânge „pur nordic", iar oamenii vremii ar fi fost probabil derutaţi de această noţiune. Folosim termenul „vikingi" ca o etichetă conştient problematică pentru populaţia majoritară a Scandinaviei, dar aceştia îşi împărţeau lumea imediat înconjurătoare cu alţii, în special cu poporul Sámi seminomad. Cronicile specifice privind poziţionarea lor se extind atât de adânc în trecutul epocii de piatră, încât orice discuţie modernă despre cine a fost primul este complet absurdă. Scandinavia a primit, de asemenea, imigranţi timp de milenii înainte de epoca vikingilor şi nu există nicio îndoială că o plimbare prin pieţele şi târgurile vremii ar fi fost o experienţă vibrant de cosmopolită.

Vikingii nu pot fi reduşi la un şablon, dar dacă conceptele abstracte pot descrie impactul lor şi

interacţiunile cu lumea din jurul acestora, atunci ar trebui să privim la curiozitatea, creativitatea, complexitatea şi sofisticarea peisajelor lor mintale şi, da, la deschiderea lor pentru noi experienţe şi idei. A aborda serios vikingii şi vremea lor înseamnă să îmbrăţişezi toate acestea şi sub nicio formă să nu îi reduci la stereotipuri. Vikingii au fost la fel de feluriţi precum *fiecare* cititor al acestei cărţi. În acelaşi timp, nimeni nu ar trebui să îşi întoarcă privirea de la ceea ce ar fi aspectele lor mai puţin savuroase, în special agresiunea care, parţial, le-a alimentat migraţia în lumea mai largă – dincolo de clişeele de „cotropitori vikingi", acest aspect al culturilor scandinave medievale timpurii a fost foarte real. Erau oameni războinici în vremuri conflictuale, iar ideologiile lor erau, de asemenea, susţinute într-o măsură semnificativă de împuternicirea supranaturală a violenţei. Acest lucru putea căpăta forme extreme, manifestate în orori precum violul ritualic, sacrificarea şi înrobirea la scară mare şi sacrificiul uman. Nu ar trebui să-i considerăm pe vikingi înapoiaţi faţă de vremea noastră, dar oricine îi priveşte într-o lumină „eroică" ar trebui să-şi reevalueze concepţiile.

La baza oricărei relaţii moderne cu vikingii trebuie să se afle un angajament pentru claritate. A observa că aceste popoare nordice au îndoit cu adevărat arcul istoriei nu înseamnă nici a aproba, nici a condamna, ci pur şi simplu a recunoaşte o realitate străveche cu moşteniri vizibile şi astăzi.

Studiile convenţionale despre vikingi tind să fie organizate regional, păstrând noţiunile artificiale de arene de activitate „occidentale” şi „răsăritene”, care sunt de fapt doar moşteniri academice ale Războiului Rece, cu bariera sa mai mult sau mai puţin impermeabilă care se întinde în toată Europa. Astfel, de obicei, suntem ghidaţi secvenţial prin Insulele Britanice, Continent şi Atlanticul de Nord, de la primele incursiuni până la Bătălia de la Stamford Bridge din 1066, după care urmează un tur cronologic separat al Răsăritului în aceeaşi perioadă. Pe parcurs, în lucrările de acest fel, se pot întâlni şi teme separate frumos împachetate (cum ar fi capitolul 4, *Religie*).

Această carte încearcă ceva diferit, nu numai în ceea ce priveşte promovarea viziunii vikingilor asupra lumii, dar şi subliniind că *aceiaşi oameni* au străbătut acea mare hartă a culturilor şi a conflictelor – nicio Cortina de Fier nu a existat pentru ei. În plus, vieţile lor trebuie privite ca un întreg în care se îmbină „religia”, politica, genul, subzistenţa şi toate celelalte aspecte ale existenţei într-o percepţie generală a realităţii în sine – pur şi simplu modul în care li se păreau lucrurile. Ceea ce pentru unii reprezintă fundalul, ajungând la lucrurile pe care vikingii le-au realizat în lume, aici este ideea în sine.

Textul este împărţit în trei secţiuni principale, urmând o direcţie aproximativ cronologică, dar recunoscând contemporaneitatea, precum şi succesiunea.

Noua casă în care s-au trezit Frasinul şi Ulmul se numea *Miðgarðr* sau Midgard, adică „Tărâmul de mijloc” (inspiraţia, de altfel, pentru Pământul de Mijloc al lui Tolkien). Aceasta, desigur, este şi lumea noastră, deşi vikingii au văzut-o destul de diferit. Limitele sale geografice nu par să fi fost definite prin alte mijloace decât experienţă şi călătorie. Prima parte explorează acest tărâm prin prisma sentimentului de sine al vikingilor şi al mediului lor şi începe prin a delimita contururile acestui peisaj atât pe sol, cât şi în minţile lor. Explorează cunoaşterile lor unice despre persoana, genul şi locul individului în numeroasele dimensiuni ale cosmosului. Aceasta sugerează şi întâlnirea cu celelalte fiinţe cu care vikingii au împărţit spaţiile respective.

Experienţa scandinavă este trasată de la declinul Imperiului Roman de Apus şi interacţiunile sale cu triburile germanice dincolo de graniţele sale, prin anii tulburi ai secolelor al V-lea şi al VI-lea, până la noua ordine care a fost construită pe rămăşiţele celei vechi. Scena socială timpurie a Nordului este descrisă aici: cultura materială a vieţii cotidiene, peisajul ocupat şi structurile generale ale politicii, puterii, ritualului, credinţei, legii şi războiului. Sunt explorate graniţele dintre vii şi morţi, alături de relaţiile umane cu populaţia invizibilă din jurul lor. Cronologia de aici ne duce până în secolul al IX-lea, aproximativ la jumătatea epocii vikingilor, aşa cum este socotită în mod convenţional.

A doua parte merge înapoi la începutul anilor 700, dar urmează o cale diferită pentru a căuta evoluţiile sociopolitice majore şi factorii demografici care s-au combinat încet pentru a declanşa fenomenul vikingilor în sine. Acesta a fost momentul incursiunilor şi escaladarea lor treptată de la atacuri izolate la invazii de cucerire, în contextul mereu prezent al extinderii reţelelor comerciale. Cultura maritimă a Scandinaviei, ascensiunea regilor mării şi dezvoltarea unor organizaţii statale unice de piraterie mobilă sunt în centrul atenţiei aici. Începuturile diasporei pot fi trasate în toate direcţiile: de-a lungul râurilor estice de argint până în Bizanţ şi la califatul arab, creând o nouă identitate în comercianţii războinici cunoscuţi sub numele de varegi Rus'; în vest, în Insulele Britanice; la sud, în imperiile continentale şi în Marea Mediterană; şi prin deschiderea rutei Atlanticului de Nord. Această secţiune urmăreşte aceste evenimente până la începutul secolului al X-lea într-o serie de naraţiuni paralele, simultane.

Partea a treia mută povestea la mijlocul secolului al XI-lea, pe când fenomenul vikingilor s-a diversificat în întreaga lume nordică. Consecinţele sale au inclus o revoluţie urbană în economiile scandinave şi reorganizarea zonelor rurale, în paralel cu consolidarea puterii regale şi influenţa în creştere a unei noi credinţe. În străinătate, baze ale puterii vikingilor şi regate concurente au fost înfiinţate în Francia, Anglia, Irlanda şi Insulele Scoţiene. Înflorirea republicii islandeze a dus la

călătorii spre vest, în Groenlanda, şi la debarcarea europeană în America de Nord. În est, statul varegilor Rus' s-a extins din ce în ce mai mult. Până în aproximativ 1050, graniţele moderne ale Norvegiei, Danemarcei şi, în cele din urmă, ale Suediei erau deja clare, popoarele scandinave începând să-şi ia locul pe scena Europei creştine.

Epoca vikingilor nu „a luat sfârşit" cu anumite evenimente în anumite momente sau locuri, la fel cum nici nu a „debutat" astfel. În schimb, a devenit altceva, cu o altă schimbare de perspectivă, cu noi puncte de vedere, pe măsură ce scandinavii s-au mutat în multele lor posterităţi diferite. Această carte a început cu cioturi pe ţărm, când primul cuplu uman a păşit pe nisip, începutul tuturor. Se va încheia cu bătălia finală şi sfârşitul cosmosului, apocalipsa nordică: Ragnarök. Lupii vor înghiţi soarele şi luna, stelele albe încinse se vor scufunda în mare şi vor învălui lumea în abur, puterile nopţii se vor revărsa printr-o gaură din cer, iar zeii vor mărşălui la război pentru ultima oară.

Avem însă cale lungă de bătut până atunci, iar drumul coteşte de multe ori. Începe de la un trunchi de copac.

CREAREA TĂRÂMULUI MIDGARD

1

CASA FORMELOR LOR

La prima vedere, lumea vikingilor părea aproape la fel cu cea a tuturor celor din jur: persoane care arătă aproximativ ca tine şi ca mine, dar purtând haine diferite, care îşi fac treburile şi se deplasează prin peisaje şi aşezări care, deşi cu aspect rustic, ar putea fi încă desluşite cu atâtea secole mai târziu. Însă atât a fost, un strat superficial, un ecran care maschează ceva foarte diferit, foarte vechi şi foarte straniu.

Orice încercare de a-i înţelege pe vikingi trebuie mai întâi să străpungă acel exterior înşelător pentru a pătrunde în mintea lor, chiar şi în trupurile lor. Ceea ce se găseşte acolo şi implicaţiile sale oferă prima cheie pentru a vedea cu adevărat lumea prin ochii lor.

Vikingii nu erau singuri, ci îşi împărţeau lumea cu o mulţime de „Ceilalţi” – nu doar alţi oameni, ci cu totul alte fiinţe. Cele mai evidente dintre acestea erau zeii, iar forma de plural în sine îi deosebea pe vikingi de culturile monoteiste ale marelui Continent de la sud. De asemenea, erau familiarizaţi cu slujitorii acelor divinităţi (unii dintre ei cu totul înspăimântători) şi cu o întreagă mulţime de alte fiinţe, spirite şi creaturi care au supravieţuit sub eticheta reconfortantă de „folclor”, însă care la acea vreme erau foarte reale. Această chestionare a realităţii este importantă pentru că vikingii nu *credeau*

în acele lucruri mai mult decât cineva din zilele de astăzi care „crede în” mare. În schimb, *ştiau* despre ele: toate acestea erau o parte naturală a lumii, la fel de mult ca arborii şi stâncile. Faptul că aceste fiinţe nu puteau fi văzute nu ar fi avut mare importanţă.

În plus, această populaţie obscură care-i însoţea pe vikingi includea mai mult decât o singură lume. Iată şi o altă diferenţă: scandinavii se situau în centrul multor tărâmuri ale existenţei: cu mult dincolo de familiarele dualităţi ale vieţilor de apoi „bune” şi „rele” prezente în numeroase religii. În mentalitatea vikingilor, aceste lumi erau destinate celorlalţi locuitori, dar erau aranjate şi conectate într-o manieră care le făcea accesibile dacă ştiai căile de urmat.

La un nivel fundamental, în interiorul fiecărei persoane din epoca vikingilor nu se găsea doar un „suflet” abstract (dacă asta vă este pe plac din punct de vedere spiritual), ci mai multe fiinţe separate şi chiar independente. Fiecare era o componentă a întregului.

Aşadar, a-i judeca atunci pe vikingi la prima vedere ar fi fost o mare greşeală, deşi una făcută de mulţi dintre contemporanii lor. Câţiva dintre aceştia, în special creştini, par să-şi fi dat seama exact cine şi ce erau vikingii şi, în mod normal, s-au retras. Astăzi, acest lucru nu mai este necesar. Privindu-i pe vikingi cu ochii şi mintea deschisă, este posibil să intrăm în lumea lor.

Nu există o geografie pe deplin înţeleasă a cosmosului nordic, nimic care să aibă un sens coerent în poezii şi povestiri. Acest lucru poate fi un rezultat al călătoriei lungi şi dificile a povestirilor până când au ajuns la noi după secole întregi, dar, în egală măsură, poate reflecta o lipsă de claritate sau chiar îngrijorare la acel moment. Nu ar trebui să căutăm să interpretăm prea mult acest lucru pentru că, până la urmă (luând doar un exemplu religios), câţi dintre cei mai devotaţi credincioşi creştini de astăzi pot schiţa o hartă exactă a vieţii de apoi? De asemenea, este important să înţelegem că nordicii nu au auzit niciodată de „miturile nordice”. Colecţiile vândute acum convenabil sub acest nume în librăriile noastre sunt sintezele unor vremuri mult mai târzii, compilate după fosilizarea lor ca text de către unii care nu erau pe deplin de acord cu ceea ce conţineau. Acestea sunt foarte diferite de lumea plină de viaţă, organică a istorisirilor orale, care s-a schimbat în povestire şi care, probabil, varia considerabil de-a lungul văilor, câmpiilor, munţilor şi căilor navigabile din Scandinavia.

Numele şi naturile lumilor şi începuturilor lor sunt descrise într-o serie de texte mitologice culese în *Edda poetică*, precum şi sub o formă narativă mai lungă de către Snorri. Informaţiile sale sunt deosebit de dificil de evaluat tocmai pentru că *sunt* atât de detaliate, atât de bogate. De ce ar trebui acest înţelept politician creştin, foarte conştient de locul său în lume, să se străduiască atât de mult să înregistreze complexităţile unei religii

moarte care fusese considerată anatemă pentru Biserica ale cărei interese le susţinea el? Răspunsul constă poate în faptul că temele spirituale din poeziile skaldice pe care le citează erau aproape toate adunate dintr-o singură cauză: lauda regilor şi consemnarea faptelor lor. Dacă acele aluzii şi metafore mitologice nu ar fi păstrate în mod activ, nu ar exista nicio posibilitate de înţelegere şi perpetuare adecvată a istoriilor regale eroice. Acesta poate fi motivul pentru care Snorri şi-a scris *Edda*, pentru a activa acea resursă în slujba memoriei valorificate în scopuri politice. Din fericire pentru cercetătorii vikingilor, loialitatea lui Snorri faţă de ideea monarhiei scandinave ne-a oferit o bogăţie de informaţii despre aceste alte lumi. Întotdeauna indirect, cu ajutorul întrebărilor şi răspunsurilor sau pe măsură ce informaţiile sunt împărtăşite cu reticenţă, se formează o imagine fragmentară – de abia dacă este suficientă.

În centrul tuturor se afla un arbore, *Arborele*, care se întindea prin toate lumile şi le unea. Un frasin măreţ, pe nume Yggdrasill, care înseamnă „armăsarul celui straşnic”. Acesta din urmă era unul dintre numeroasele nume ale lui Odin şi un indiciu pentru proprietăţile mai extinse ale copacului, deoarece el nu doar lega tărâmurile, ci servea şi drept drum între tărâmuri pentru cei care ştiau să-l călărească. Faptul că primul om a fost făcut din aceeaşi substanţă se poate să nu fi fost o coincidenţă, ceea ce denotă o calitate subtilă de umanitate care a infuzat universul.

La început nu existase decât prăpastia fără iarbă din Ginnungagap, un gol care se întindea la nesfârşit. Deşi nu chiar gol, pentru că în adâncul său se afla un potenţial latent, o putere şi o prezenţă în absenţă care aşteptau să fie trezite. La nord (direcţiile sunt importante aici) se afla spaţiul îngheţat Niflheim, „lumea întunecată”. La sud se întindea Muspelheim, în flăcări. Râuri de otravă, Élivágar, curgeau dintr-un izvor din Niflheim şi îngheţau în Ginnungagap. Pe măsură ce scânteile din Muspelheim s-au întâlnit cu această gheaţă, ea a început să se topească şi, în acel proces, să se schimbe – picăturile în cădere lentă căpătând înfăţişare şi formă. Prima fiinţă din toată creaţia a luat naştere: gigantul de gheaţă, Ymir. Curând i s-a alăturat altceva, ceva foarte diferit, iar numele ei era Audumbla – o vacă enormă fără coarne care se legăna în locul acela gol. Laptele ei l-a ţinut pe uriaş în viaţă.

La fel ca în cazul primilor oameni care aveau să iasă mai târziu din cioturi, zeii înşişi au avut un început similar. Aşa cum fac vitele, lui Audumbla îi plăcea să lingă sarea care se forma pe blocurile de gheaţă răspândite prin Ginnungagap şi, sub limba ei, primul dintre oameni s-a trezit la viaţă. În prima zi, i-a s-a ivit părul, în a doua zi, capul i s-a eliberat, în a treia zi, a ieşit din gheaţă şi a păşit în frig. Numele lui era Búri, strămoşul Aesirilor,

familia divină. Curând, tot mai multe creaturi au apărut în acest loc pustiu. Cumva, mai mulţi giganţi s-au unit din sudoarea de la subţioara lui Ymir. Unul dintre picioarele sale s-a împerecheat cu celălalt şi a zămislit un copil. Printre aceşti descendenţi s-au numărat Bölthorn şi fiica sa, Bestla, strămoşii uriaşilor.

Este greu de ştiut cum au perceput oamenii din epoca vikingilor aceste povestiri, cu stranietatea, contradicţiile şi absurdităţile lor aparente. Au dat cu isteţime din cap la misterele, la înţelepciunea străveche împărtăşită privilegiaţilor? Au râs? Au fost acestea adevăruri profunde, legendare pentru bătrâni sau basme pentru copii? Singura certitudine este că, într-o formă sau alta, povestirile au supravieţuit timp de secole până în vremurile noastre: cineva, de fapt mulţi oameni de-a lungul anilor, trebuie să fi simţit că sunt într-adevăr foarte importante.

Búri, de asemenea, a avut în mod misterios un fiu – Burr.

Din împreunarea sa cu uriaşa Bestla a venit pe lume primul dintre Aesiri. Fiii lor au fost Odin şi cei doi fraţi ai săi, iar ei au început să modeleze lumile. Au făcut-o prin crimă, atent planificată.

Cei trei zei tineri îl pândesc pe Ymir. Îl atacă prin surprindere, îl ucid, îl sfâşie pur şi simplu. Sângele lui Ymir urcă tot mai sus, înecându-i pe toţi uriaşii, cu excepţia a doi dintre ei, Bergelmir şi soţia lui, care

alunecă pe o plută. El şi sămânţa, giganţii de gheaţă, îşi vor crea propria lume; se vor întoarce şi îşi vor aminti ce au făcut Odin şi fraţii săi.

După ce sângele începe să se retragă, zeii târăsc cadavrul lui Ymir în centrul tărâmului Ginnungagap. Creează pământul din carnea sfâşiată a uriaşului. Părul se transformă în copaci, iar apele curg din sângele lui: toate râurile şi lacurile sunt roşii. Oasele lui sunt stâncile şi munţii; dinţii săi, molarii lui sunt bolovanii şi pietrele. Deasupra tuturor se află bolta cerului făcută din craniul lui Ymir. Pentru a susţine marea greutatea, zeii pun patru pitici la colţurile pământului: numele lor sunt Austri, Vestri, Nordri şi Sudri: punctele cardinale. Apoi aruncă grămezi din creierul uriaşului în ceruri şi astfel formează norii.

În jurul a toate acestea, zeii pun un mare gard făcut din sprâncenele şi genele lui Ymir – o graniţă defensivă pentru lume, un stăvilar puternic împotriva oceanului de sânge care o înconjoară. Numesc această palisadă Midgard, numele sub care va fi cunoscut întregul tărâm, locul Frasinului şi al Ulmului.

Această componentă finală a tărâmului Midgard, limita sa, este un exemplu de concept central în mentalitatea vikingilor, întâlnit în întreaga lor viziune asupra lumii. Sufixul *-garðr* înseamnă un spaţiu închis, un loc împrejmuit. Chiar şi astăzi, în limbile scandinave cuvântul *gård* înseamnă pur şi simplu „fermă” şi acesta este sensul

său de bază: un loc stabilit, un loc *mărginit*, chiar o lume întreagă; cu acelaşi sens de împrejmuire, este rădăcina englezescului „yard”. Această idee de a fi în interiorul zidului, dincolo de ceea ce este în afară şi, prin urmare, în afara controlul cuiva, stă la baza conceptelor aşezărilor şi ordinii din epoca vikingilor. Este o perspectivă asupra modului lor de gândire.

Pe moment, Midgard era întunecat, dar zeii au adus lumini smulse din jarul topit din Muspelheim şi le-au aşezat în jurul firmamentului. La început, corpurile cereşti au fost confuze; în cuvintele din *Profeţia Clarvăzătoarei*:

> Sól [soarele] nu ştia casa
> unde-i va fi.
> Máni [luna] firea nu şi-o cunoştea.
> Stelele locul nu şi-l aflaseră.

Atunci zeii au făcut ordine pe cer. Craniul lui Ymir a început să strălucească în timp ce carul Zilei îi traversa bolta, luminat de soare; fratele ei, Máni, urma caii Nopţii pentru a finaliza ciclul (doar în treacăt, ca o altă perspectivă asupra mentalităţii nordice, e demn de remarcat genul neobişnuit al corpurilor cereşti, soarele e feminin, luna e masculin). Pentru a stabili ritmul soarelui şi al lunii, chiar şi acum sunt amândouă urmărite de lupi, o vânătoare care nu se va termina niciodată până la Ragnarök, bătălia finală şi sfârşitul tuturor lucrurilor.

Atunci Odin şi fraţii săi pornesc să se plimbe de-a lungul plajei, unde îi aşteaptă cioturile. Unde aşteptăm *noi.*

Pe măsură ce Midgard şi oamenii săi au căpătat formă (perioada de timp este la fel de ambiguă ca întotdeauna), celelalte lumi din jurul lor au fost aduse la fiinţă, cu marea cenuşă în mijlocul lor. Într-o oarecare măsură, avem cel puţin nişte locaţii relative. Deasupra era *Ásgarðr* sau Asgard, un alt spaţiu delimitat, cu alte cuvinte „Tărâmul Aesirilor”, casa zeilor. Acesta era un peisaj vast şi întins de câmpuri şi păduri, munţi şi lacuri, în esenţă o oglindă divină a lumii umane de dedesubt, în care totul a fost mărit în mod corespunzător atât în dimensiune, cât şi în grandoare, aşa cum se potrivea locuitorilor săi.

Un drum, sau mai degrabă un pod, făcea legătură între tărâmul zeilor şi casa oamenilor: curcubeul, care se arcuia peste lumi. Numele său era Bifröst, „calea sclipitoare”, iar conform poemului, ardea în flăcări. Cunoscut şi sub numele „Podul Aesir” şi „Drumul Puterilor”, reprezenta şi o linie de apărare împotriva uriaşilor. Sub ea curgeau năvalnic două râuri puternice, Körmt şi Örmt, mereu torenţiale.

Apa curgătoare despărţea Midgard şi de tărâmul uriaşilor, Jötunheim (uneori găsit la plural, tărâmurile uriaşilor), care se întindea la est. Undeva la această graniţă se afla şi Járnviðr, „Pădurea de Fier”, unde

uriaşele femei trol au zămislit lupii care aveau să înghită corpurile cereşti la sfârşitul vremurilor.

Şi mai la est era *Útgarðr*, Utgard, „Locul din Afară”, o sălbăticie aflată dincolo de lumile oamenilor, zeilor şi uriaşilor, după cum sugerează şi numele. Există puţine detalii în povestiri, dar Utgard pare să fi fost un spaţiu agitat, întunecat şi fără formă, casa lucrurilor pe care nu te puteai baza: troli, monştri şi puteri malefice. Nu era un loc în care ai fi vrut să mergi. În texte, atât lumea uriaşilor, cât şi lumea de dincolo se deplasează constant spre nord pe măsură ce materialul sursă medieval se îndepărtează în timp de epoca vikingilor, ceea ce este poate o reorientare care reflecta una dintre locaţiile creştine ale iadului.

De asemenea, nordicii aveau un tărâm special al morţilor, deşi nu există nicio sugestie din acea perioadă conform căreia acesta ar fi fost rău sau un loc de osândă. Numele acestei lumi era Hel, deconcertant de aproape de echivalentul ei creştin negativ în limba engleză; relaţia exactă, dacă există, este necunoscută, dar nuanţele creştine pot fi văzute limpede în sursele ulterioare. Unii filologi au susţinut că, în limba nordică veche, numele original se referă în schimb la ceva subteran – în esenţă o metaforă a mormântului, ceea ce ar avea sens. Potrivit lui Snorri, calea către Hel se întindea la nord şi în jos. Era cu siguranţă un tărâm subteran, care se întindea nouă leghe în pământ, prin nouă lumi ale morţii, cu Niflhel, „Întunecatul Hel”, în partea de jos. Era mărginit de un

gard mare, Nágrind sau „Poarta cadavrelor”, având un câine fioros la intrare. Pentru a ajunge acolo, trebuia să traversezi un râu agitat plin de cuţite şi săbii şi blocuri de gheaţă care se izbesc, peste podul Gjallabrú cu acoperiş de aur, păzit de o uriaşă.

Din nou, cel care lega toate aceste tărâmuri era marele frasin, Yggdrasill. Au existat numeroase încercări de vizualizare a relaţiilor spaţiale ale lumilor nordice, toate speculative şi unele plonjând într-o fantezie New Age cu un abandon neglijent. Erau ca nişte discuri concentrice, unul în interiorul celuilalt, mişcându-se înspre afară în două dimensiuni ca undele pietrei aruncate de Arborele Lumii? Sau erau suprapuse, un şir vertical de tărâmuri prinse pe trunchiul arborelui Yggdrasill? Poate că erau cocoţate pe fiecare dintre ramurile sale. Potrivit *Cântului lui Grímnir*, arborele avea trei rădăcini care acopereau lumile oamenilor, ale giganţilor şi ale morţilor. Varianta lui Snorri diferă uşor, rădăcinile întinzându-se peste zei, giganţi şi Niflheim.

Yggdrasill era veşnic verde, spre deosebire de omologii săi pământeşti, şi se hrănea din trei izvoare de la rădăcinile sale. Din nou, sursele diferă, dar pare limpede că cel puţin două dintre ele se înălţau din fântâni. Sub rădăcina care ducea către tărâmul uriaşilor de gheaţă se afla Fântâna lui Mímir, străjuită de o fiinţă cu acelaşi nume. Apele sale conţineau toată înţelepciunea şi puteau fi băute din Gjallarhorn. Rădăcina zeilor se ridica spre cer (spune Snorri, urmând fizica contradictorie a cosmosului

nordic), dar sub ea se afla Fântâna lui Urd, „izvorul destinului”, care era şi locul adunării Aesirilor. A treia rădăcină cobora în lumea întunecată, hrănindu-se din izvorul Hvergelmir, „ceaunul clocotitor”, în care râurile tuturor lumilor îşi aveau izvorul.

E clar că o parte din cosmologia nordică se baza pe natura fizică. La urma urmei, aproape toată lumea a văzut Bifröst, podul curcubeu, la un moment dat. În mod similar, peisajele vulcanice din Islanda, unde au fost scrise majoritatea surselor, sunt un fundal natural pentru amestecul volatil de foc şi gheaţă din care s-au format lumile. Arborele poate avea şi o manifestare în percepţia de zi cu zi. Se ştie relativ puţin despre modul în care vikingii înţelegeau cerul nopţii, stelele şi constelaţiile. Dincolo de câteva referinţe ambigue în Snorri, pe care unii le resping, în timp ce alţii le iau în serios, nu avem nicio pistă. Cu toate acestea, un cercetător islandez este convins că Yggdrasill poate fi văzut ca o interpretare a Căii-Lactee – cu siguranţă o idee plauzibilă, mai ales atunci când scăpăm de poluarea luminoasă nocturnă a oraşelor noastre şi îi vedem măreţia ridicându-se deasupra capului, imposibil de vastă, cu braţele sale înnorate cuprinzând cerul ca nişte ramuri.

Forma lumilor nordice poate fi percepută vag de-a lungul secolelor care ne separă, marele Arbore conectându-le prin vid. Însă locuitorii lor?

Măsura în care vikingii au suferit din cauza stereotipurilor este mai mult decât egalată de modul în care au fost percepuţi zeii lor şi alte fiinţe supranaturale. În imaginaţia populară, lumea divină din Asgard deţine un singur palat: Valhalla (de fapt o greşeală de ortografie victoriană a lui Valhöll), palatul lui Odin, astăzi cunoscut în întreaga lume ca „raiul vikingilor”, destinaţia morţilor demni şi sinonimă cu însăşi nordica viaţă de apoi. Cu toate acestea, din mituri reiese limpede că Valhöll era doar una dintre multele astfel de reşedinţe, deoarece fiecare dintre zeii principali locuia pe propria proprietate. Acestea ar fi văzute ca un palat preferat, având de jur împrejur colibe, hambare şi grajduri pentru gospodărie şi animale – reflectări de dimensiuni divine ale conacelor elitelor din Midgard. Asgard era în mare măsură un peisaj natural, o lume în sine.

Originile literale ale celor mai vechi zei, care ies din gheaţa primordială, nu explică în niciun caz toate divinităţile nordice. Ele proveneau din două familii, Aesir – al căror conducător este Odin – şi Vanir, care într-un fel straniu pare a fi cea mai veche dintre cele două, în ciuda faptului că nu apar în mitul fundamental al creaţiei. Vanirii erau zei ai pământului şi ai bogăţiilor sale, reprezentând relaţia de dependenţă dintre oameni şi pământ într-o societate agricolă. Aesirii erau distincţi, cu o structură familială mai patriarhală şi o înclinaţie mai mare spre violenţă (ceea ce nu înseamnă că Vanirii erau în întregime paşnici). *Profeţia Clarvăzătoarei* descrie modul în care

familiile s-au ciocnit iniţial într-un război intens, cu lupte care au zguduit Asgard, soluţionate doar după negocieri complexe şi predarea de ostatici.

Nu este clar ce înseamnă cu adevărat cele două familii divine sau dacă aceasta este o întrebare importantă. Să fie Vanirii rămăşiţele presupuselor religii pământeşti din epoca bronzului şi epoca timpurie a fierului, cu multe secole în urmă? Războiul zeilor este o imagine amplificată a turbulenţei în lumea umană reală şi (în termenii artificiali ai istoricilor) o metaforă a tranziţiei din secolul al V-lea la „epoca târzie a fierului”? Unii cercetători aşa cred, dar nu este deloc clar ce credeau cu adevărat scandinavii mai îndepărtaţi, preistorici. În ciuda dovezilor arheologice extraordinare adunate în ultimele două secole şi analizate în profunzime, nu putem fi siguri. Soarele şi ciclul corpurilor cereşti erau importante, la fel ca şi locurile liminare, cum ar fi mlaştinile şi zonele umede, o sugestie a puterilor htonice de dedesubt. Toate acestea au fost menţionate în cultura materială, înfăţişate în artă şi onorate prin ofrande cu vase de apă din aur, metale scumpe, hrană, animale şi oameni sacrificaţi. Se pare că a existat o preocupare clară pentru mântuire, un fel de poliţă de asigurare sacră pentru prosperitatea agriculturii, fertilitatea individuală şi probabil succesul în război. Oamenii din epoca fierului nu erau singurii cu astfel de preocupări, dar nu este greu să-i încadrăm pe Vaniri în această imagine.

În povestiri, Vanirii s-au alăturat Aesirilor după ce a fost declarat un armistiţiu în războiul lor, iar apoi apar împreună în Asgard – o imagine a unei societăţi refăcute? Calităţile particulare ale zeilor mai vechi apar apoi ca abilităţi şi atribute specifice alături de cele ale noilor lor veri, mai degrabă decât diferenţe care separau în mod fundamental familiile.

Capul Vanirilor este Njörd, un izvor de înţelepciune şi un furnizor de recolte abundente, plase pline de peşte şi vânt bun în pânze. Ca ocrotitor al fermierilor şi al marinarilor, ar fi fost un mare zeu numai bun pentru epoca bronzului şi epoca timpurie a fierului. Palatul lui este Nóatún, „cabina căpitanului”. Chiar de la început, această figură fondatoare întruchipează unul dintre principalele aspecte ale Vanirilor aşa cum apar în surse: o pată deconcertantă şi dezaprobatoare a devierii sexuale. Copiii lui sunt Freyja şi Freyr, iar mama lor a fost propria soră a lui Njörd. Se zvonea că, la rândul lor, erau amanţi, precum şi fraţi gemeni. În timp ce carnalitatea făţişă era cu siguranţă o trăsătură a Vanirilor, ideea că aceasta era una negativă poate fi o intervenţie creştină în surse. Freyja, în special, era întocmai genul de femeie independentă din punct de vedere sexual care îngrozea Biserica.

Freyr apare în texte ca un stăpân al ploii şi al soarelui, zeul din câmpii, călăreţul unui mistreţ de aur şi stăpânul unei nave speciale care ar putea fi împăturită într-un buzunar. Din anumite motive, el este adesea asociat cu

uriaşii şi poate fi întâlnit atât luptându-se cu ei, cât şi curtându-i. Încercarea sa de a o seduce pe uriaşa Gerd printr-un intermediar are loc cu ameninţări violente şi abuzive. Freyr este în general o fiinţă sexuală, iar o descriere din secolul al XI-lea a ceea ce pare a fi imaginea lui într-un templu îl înfăţişează ca fiind înzestrat cu o erecţie gigantică. Palatul lui este la Alfheim, „casa Elfilor”.

Sora lui, Freyja, este în mod obişnuit văzută ca o zeiţă a fertilităţii şi uneori chiar a iubirii, de parcă ar fi un fel de Venus a vikingilor. Astfel de clişee seamănă prea puţin cu felul în care ea apare în povestiri. Freyja este în primul rând o întruchipare a femeilor şi a fiecărui aspect al vieţii, al acţiunilor şi al potenţialului lor, inclusiv naşterea. Mai presus de toate, ea este o fiinţă puternică, una dintre cele mai mari zeităţi. Întotdeauna în control, ea sfidează încercările zeilor, piticilor, giganţilor şi ale altora de a o obiectiva şi constrânge. Ea conduce un car tras de pisici. Sexualitatea lui Freyja se află în centrul fiinţei ei, pentru amuzamentul şi folosirea sa, uneori cu tentă afectuoasă, dar şi ca manipulare şi mijloc violent. Deşi este căsătorită cu Ód, soţul ei este practic absent din mitologie, iar Freyja are în schimb mulţi amanţi (conform lui Loki, ea s-a culcat cu toţi elfii din Asgard, precum şi cu toţi Aesirii). A cumpărat colierul lui Brísingamen, culcându-se pe rând cu cei patru pitici fierari care l-au făurit, fiind foarte curtată de uriaşi. I-a sedus pe regi, convingându-i să facă o greşeală fatală; ea şi-a împărţit afecţiunile între rivali, conducându-i la distrugere reciprocă; a exploatat pofta

altora pentru propriul ei câştig material. Unii dintre ceilalţi zei, în special Loki, încearcă să o facă de ruşine cu acuzaţii de promiscuitate; Freyja le ignoră pe toate. Este clar că e stăpâna propriului trup şi a privilegiilor acestuia (asta este ceea ce probabil i-a supărat pe zei) şi că, de asemenea, nu prea ţine seama de opiniile celorlalţi. Ea este, de asemenea, o zeitate a câmpului de bătălie şi a consecinţelor acestuia. Contrar presupunerii generale că războinicii vikingi decedaţi mergeau la Odin în Valhöll/Valhalla, doar jumătate dintre ei şi-au găsit de fapt o casă postumă acolo; restul au călătorit la Freyja în palatul ei mare din Sessrúmnir, „Camera tronului”.

3. O Putere pe tron? Acest mic tron de argint turnat cu un ocupant a fost găsit cu ajutorul unui detector de metale în 2009, lângă situl regal Lejre din Danemarca. Datează din jurul anului 900, iar detaliile sale cu corbi, lupi şi faptul că figura are un singur ochi (confirmat prin analiză microscopică) sugerează că acesta ar putea fi Odin stând pe tronul său de putere, Hlidskjálf. Faptul că silueta poartă ceea ce poate fi interpretat în mod convenţional drept îmbrăcăminte femeiască nu face decât să

adâncească ambiguitatea interesantă. (Fotografie folosită prin amabilitatea © Ole Manning/Muzeul Roskilde)

Probleme similare de atitudine (atât antice, cât şi moderne) tind să le afecteze şi pe celelalte zeiţe, cărora conotaţiile de „rodnicie” şi „fecunditate” le-au devenit, de asemenea, asociate atât de des, încât au ajuns să constituie un fel de metaforă reflexivă. Astfel, Idun, păstrătoarea merelor speciale care asigurau tinereţea veşnică a zeilor, este văzută mai degrabă ca o zeiţă pasivă a „belşugului”, decât cea care ţine în puterea ei înseşi vieţile nemuritorilor. Ea nu a fost singura zeiţă cu influenţă asupra destinului şi sorţii. Frigg, al cărei soţ era Odin, acţiona ca guvernator al tărâmului Asgard şi îi controla organizarea; unii s-au închinat în faţa autorităţii ei, care îi aparţinea, aceasta nefiindu-i acordată de un zeu masculin. Da, zeiţele erau frumoase, aşa cum ar fi dictat stereotipul, dar într-un fel care inspira atât teroare, cât şi dorinţă.

4. Acesta este un ciocan al zeilor. Arma sacră a lui Thor, Mjölnir, pare să fi fost adoptată relativ târziu ca simbol al cultului său în epoca vikingilor, poate ca reacţie la folosirea creştină a crucii. Găsite ca pandantive şi pe inele-amuletă, aceste obiecte sunt printre cele mai comune legate de religia tradiţională. Acest exemplu din Købelev, Lolland, Danemarca, poartă inscripţia runică explicativă „Ciocan” .(Fotografie folosită prin amabilitatea © John Lee/Muzeul Naţional al Danemarcei)

Printre Aesiri, figura principală este în mod clar Odin, deşi dacă el este cu adevărat stăpânul tuturor e adesea ambiguu în sursele scrise. Are peste două sute de nume: el este Masca, el este Cel de-al treilea, Şoimul, Arborele victoriei, Stăpânul-fantomă, Spintecătorul, Strigătorul războinic şi multe altele. Odin este un zeu al războiului şi un ucigaş care îşi agită suliţa, Gungnir. Este protectorul regilor şi al proscrişilor, dar şi un mincinos desăvârşit. El vă poate acorda frumoasele daruri ale poeziei sau vă poate prinde în capcană prin trădare. Probabil că se va culca cu soţia dumneavoastră sau poate cu soţul dumneavoastră. O fiinţă a contradicţiilor şi a seducţiei, nedemnă de încredere. Însă înţelepciunea este premiul lui, lăcomia lui (şi-a dat ochiul pentru ea), şi sunt puţine lucruri pe care nu le-ar face pentru a *cunoaşte* cu adevărat. Cu predilecţie, el vorbeşte morţilor prin vrăji şi face trupurile spânzuraţilor să grăiască. Odin este priceput în a desface cusăturile acolo unde lumile se unesc, doar cât să se strecoare înăuntru călare pe armăsarul său cu opt picioare şi rune gravate pe dinţi, al cărui nume, Sleipnir, înseamnă „Cel care alunecă”. Odin este maestrul suprem al vrăjitoriei, trimiţându-şi cunoaşterea şi memoria sub formă de corbi pentru a cerceta lumea în căutare de veşti. Odin are mai multe reşedinţe demne de un rege: Valaskjálf, Gladsheimr şi, bineînţeles, Valhöll, „Palatul celor ucişi”.

Liderii Aesirilor erau în mare parte înrudiţi, deşi au unul dintre cei mai încâlciţi arbori genealogici. Thor era fiul lui Odin cu o uriaşă dintr-una dintre multele aventuri din afara căsătoriei sale cu Frigg. Thor era cel mai puternic zeu, stăpânul vântului şi al vremii, cel care chema furtunile şi tunetul. O centură mare îi încingea corpul deja foarte musculos, iar mănuşile lui de fier îi dădeau putere, mai ales pentru a mânui celebrul său ciocan, Mjölnir. Amulete sub forma acestei arme au fost găsite în întreaga lume a vikingilor, fiind clar că era venerat de oameni. Thor era spaima uriaşilor; unul dintre poeme este pur şi simplu o listă a numeroaselor sale victime, iar aceste întâlniri alcătuiesc cea mai mare parte a miturilor. Palatul lui este Bilskírnir, pe care Snorri îl numeşte cea mai mare clădire realizată vreodată, cu 540 de uşi. Îl împarte cu soţia sa, Síf, al cărei păr blond era invidia tuturor celor care îl vedeau, folosit de poeţi ca metaforă a aurului.

Baldr, zeul luminii, este fiul lui Odin şi al lui Frigg, cu palatul său la Breidablikk. Iubit de toate lucrurile, el este astfel imun la vătămări. Moartea neaşteptată a lui Baldr prin uneltirea lui Loki şi comisă de fratele său neştiutor şi orb, Höd (alt fiu al lui Odin), a declanşat evenimente care vor duce în timp la sfârşitul lumilor. Höd va fi, la rândul său, ucis de Váli, un alt fiu al zeului războiului cu o altă zeiţă, Rindr – straturi peste straturi de crime în familie.

Apoi îl avem pe Ull, arcaşul, vânătorul, schiorul şi fiul lui Síf (deşi, se pare, nu cu Thor). Ull nu apare aproape nicăieri în mituri şi totuşi se găseşte în toponimele sacre

din Scandinavia, în special în Suedia. Cultul său pare să fi fost larg răspândit odinioară. Snorri spune: „Lui este bine să te rogi în duel”. Palatul lui Ull era la Ýdalir şi zeul folosea un scut pe post de barcă.

Heimdall, cel care suflă în corn, îşi are reşedinţa la Himinbjörg. Aceasta se află la capătul lui Bifröst, păzind podul curcubeu împotriva momentului inevitabil în care uriaşii vor veni în sfârşit pentru a porni războiul în Asgard. Povestirile sale sunt îngropate în obscuritate, dar era evident foarte bătrân când acestea, oarecum contradictorii, au fost în sfârşit scrise. Heimdall este fiul a nouă mame, are dinţi de aur, poate vedea la peste o sută cincizeci de kilometri, aude cum creşte iarba. Îşi va petrece veşnicia ca paznic al zidului până când cocoşul Gullinkambi („pieptene de aur”) va anunţa că Ragnarök a început.

Týr, despre care Snorri spune că era un alt fiu al lui Odin, însă despre care alte surse susţin că se trăgea din uriaşi, este unul dintre cei mai vechi zei, cu rădăcini care se află în preistoria germanică. Era cunoscut pentru curajul şi vitejia sa, deşi există foarte puţine detalii, cultul său fiind bine-cunoscut (pentru a judeca din nou după toponimii). Ca şi ceilalţi zei măreţi, el ne-a dat o zi a săptămânii în limba engleză. După duminică şi luni, ziua lui Týr (Tuesday/marţi) vine înaintea zilei tatălui lui, Odin (ziua lui Woden/Wednesday/miercuri), iar apoi urmează zilele lui Thor (Thursday/joi) şi Freyr (Friday/vineri). Săptămâna se încheie cu o zi care, în engleză, poartă

numele unui zeu roman, Saturnus (Saturday/sâmbătă), dar în limbile scandinave este încă *lördag*, derivat din cuvântul nordic vechi pentru un izvor termal fierbinte – cu alte cuvinte, noaptea îmbăierii, o perspectivă minunată asupra obiceiurilor vikingilor legate de igienă.

În cele din urmă, există şi Loki, una dintre cele mai proeminente fiinţe din povestirile mitologice, dar şi una oarecum misterioasă. Născut din Laufey, nu se poate spune cu adevărat dacă este un zeu. Unii îl văd ca pe un semizeu şi farsor, o figură clasică ce are paralele în multe alte culturi, dar acest tip de nomenclatură poate să fie de ajutor în a-l înţelege din perspectiva vikingilor înşişi. Loki îşi schimbă forma, transformându-se într-un peşte, o pasăre sau o insectă, după voia sa. Împreună cu uriaşa Angrboda au zămislit monştri, inclusiv lupul Fenrir, şarpele Midgard şi Hel, care domneşte asupra morţilor. Sub forma unei iepe, l-a născut pe Sleipnir, calul lui Odin (un act de perversitate cu adevărat tulburătoare în mentalitatea nordică). În multele povestiri despre el, provoacă nesfârşite necazuri zeilor şi cauzează probleme cu uriaşii, pentru ca aproape întotdeauna să rezolve el însuşi dezastrul rezultat. Este chipeş şi plin de haz, viclean şi răutăcios, toate în acelaşi timp. Loki a fost cel care i-a tăiat părul lui Síf, apoi a făcut o înţelegere cu piticii pentru a-i face cosiţe noi care să-i crească strălucitoare ca aurul; a avut şi o aventură cu ea, spre furia lui Thor. După ce a influenţat uciderea lui Baldr, Loki va fi în cele din urmă legat în măruntaiele propriului său

fiu, cu un şarpe deasupra capului picurându-i venin pe faţă, până la venirea momentului Ragnarök, când toate lanţurile vor fi rupte. La sfârşit, el va conduce corabia morţilor împotriva zeilor.

Listele Aesirilor sunt lungi. Zeiţa Sága în palatul ei de la Sökkvabekk, „Malul scufundat”, unde bea în fiecare zi cu Odin. Skadi, fiica uriaşului Thjazi, şi ea considerată zeiţă, s-a căsătorit mai întâi cu Njörd şi mai târziu a devenit amanta atât a lui Odin, cât şi a lui Loki. Din cauza dorului de casă, în palatul de lângă mare al lui Njörd, ea se întoarce în cele din urmă la munţii ei iubiţi şi la reşedinţa ei din Thrymheim. Forseti, fiul lui Baldr, în palatul său de aur şi argint de la Glitnir.

Mulţi dintre aceşti zei au avut copii cu uriaşi sau cu soţiile lor, adesea în atât de multe combinaţii încât structura familiei este cu adevărat complexă. Există, de asemenea, multe alte zeităţi menţionate doar o dată sau de două ori: un nume şi nimic altceva, uneori un scurt licăr a ceea ce trebuie să fi fost, dar incomplet şi greu de distins. Bărbosul Bragi, zeu al poeziei, căsătorit cu Idun a merelor. Fulla, zeiţa-slujnică a lui Frigg şi păstrătoarea secretelor sale. Vídar, fiul lui Odin şi al uriaşei Grithr, care va răzbuna moartea tatălui său la Ragnarök. Eir, o zeiţă a vindecării. Gefjon, în unele povestiri o zeiţă a virginităţii, în altele o amantă a unuia dintre fiii lui Odin. O listă poetică a *ásynjur*, zeiţele, este singura sursă pentru unele dintre ele: Sjöfn, care stârneşte pasiunea, Lofn, consolatoarea, Vár, zeiţa jurământului, Vör, o întruchipare

a conştientizării, Syn, cea care păzeşte porţile, al cărei nume înseamnă „refuz”, Snotra, înţeleapta, Gná, mesagera, al cărei cal poate traversa marea şi cerul.

Unele dintre ele erau deja probabil relicve în vremea vikingilor, poate doar nişte nume chiar şi atunci. Ar fi rezonat, cu siguranţă, dar ca ecouri îndepărtate ale vechilor credinţe din lumea memoriei ancestrale, pe care scandinavii au perceput-o întotdeauna în urma lor în straturi din ce în ce mai adânci de tradiţie şi moştenire. Nu trebuie să uităm niciodată că şi vikingii au avut un trecut; i-au spus poveştile şi ei înşişi nu s-au opus misterului.

Varietatea numeroaselor povestiri ridică o problemă importantă. Dincolo de personalităţile şi calităţile individuale ale zeilor, de aventurile lor care alcătuiesc multe dintre mituri, există întrebarea mai primordială a ceea ce *fac* ei de fapt. În afara marilor credinţe monoteiste, ne-am obişnuit cumva ca divinităţile să fie zei *a* ceva, unice personificări ale vremii, recoltei, vânătorii şi altele asemenea. Acest lucru nu este adevărat pentru Aesiri şi Vaniri, deoarece o mare parte dintre ei întruchipează mai multe lucruri în acelaşi timp, adesea suprapunându-se unul cu celălalt în interesele şi activităţile lor (mai degrabă ca noi, de fapt). Au existat cu siguranţă zei ai războiului, de exemplu, dar fiecare dintre ei s-a raportat la acesta într-un mod care se potrivea personalităţii sale. În acest context, Thor era forţa brută şi lupta însăşi; Odin era planul, comanda, norocul şi

agresivitatea frenetică; Freyja era răutatea, viclenia calculată necesară pentru a învinge soarta; şi mai erau şi alţii, mai intimi în alianţele şi favoriţii lor.

Este clar că zeii nordici nu erau neapărat admirabili printr-o prismă modernă şi, probabil, vikingii au simţit acelaşi lucru. În timp ce Aesirii şi Vanirii îşi puteau oferi sprijinul oamenilor şi proiectelor pe care le aveau, acest lucru era în mare parte dintr-un capriciu, aproape pentru propriul amuzament. Puteau fi, de asemenea, grosolani, proşti, îngrozitor de plini de prejudecăţi în ochii noştri, violenţi şi cruzi – zeii erau, în esenţă, o familie certăreaţă, în mare măsură indiferenţi faţă de oameni, care nu erau văzuţi decât ca obiecte de interes temporar. Aici putem face o paralelă între locuitorii din Asgard şi panteonurile mai vechi ale culturilor clasice mediteraneene, zeităţile greceşti certăreţe ale Muntelui Olimp şi descendenţii lor romani, ceea ce duce la o întrebare mai amplă care necesită o examinare mai atentă: poate fi identificată o legătură autentică între credinţele vikingilor şi cele din Antichitatea clasică?

Cu siguranţă există multe aspecte asemănătoare nu numai în familiile divine, ci şi în detaliile mitologiei în sine. În cosmogonia greacă, aşa cum relatează Hesiod în jurul anului 700 î.e.n., lumile au început în *haos* (ca termen specific, original), ce avea sensul unui vid care se căscă – la fel ca Ginnungagap. Chiar şi continuarea poveştii creaţiei este similară, cel puţin parţial, cu zeii generaţi sau născuţi spontan prin cuplări improbabile şi un cosmos

creat din crime sângeroase şi dezmembrări. Pot fi legate şi alte elemente, cum ar fi câinele cel mare care păzeşte uşile lui Hel, omologul lui Cerber în lumea subterană greacă, şi multe altele.

Unii cercetători văd zeii nordici ca umbre ulterioare ale precursorilor antici, lucru care a fost argumentat în special în cazul lui Odin. Alţii urmăresc descendenţa Asgardului, în mod controversat, şi mai în urmă, până la religiile vag perceptibile ale indo-europenilor, despre care se spune că îşi au originea fie în stepa asiatică, fie în Anatolia, cu mii de ani înainte de vremea vikingilor. Există comparaţii rezonabile care pot fi făcute, care, de asemenea, încep să depăşească intervalele imense de timp în cauză. De exemplu, unele ritualuri înregistrate pentru perioada vedică a Indiei din epoca bronzului (c. 1500-500 î.e.n.) sunt remarcabil de apropiate de unele practici nordice. În cele din urmă, totuşi, golful cronologic şi geografic este vast, iar legăturile sunt, în cel mai bun caz, provizorii.

La un anumit nivel, există, fără îndoială, o reţea de moştenire culturală, deloc limitată la religie, care leagă preistoriile multor popoare nordice, iar aceasta se poate extinde dincolo de Europa însăşi. Cu toate acestea, atunci când privim mai îndeaproape anumite momente şi locuri, apar calităţi unice, ceea ce nu este deloc surprinzător. În ciuda asemănărilor individuale, există mult mai multe aspecte în care lumea spirituală a Scandinaviei din epoca vikingilor diferea semnificativ de ce anume se petrecuse

înainte (chiar şi paralelele clasice sunt doar cazuri izolate). Când sunt analizate împreună în toată complexitatea lor minunată, produsele minţii nordice formează o categorie doar a lor şi ar trebui să le abordăm în acest fel.

Pentru a lua doar un exemplu din tărâmul zeilor, cu greu se cuvine să vorbim despre un „panteon nordic”, cel puţin în sensul clasic al termenului. Cu excepţia poemului *Cuvintele de harţă ale lui Loki* şi a altor câteva povestiri, cum ar fi moartea lui Baldr şi unele elemente ale *Profeţiei Clarvăzătoarei*, divinităţile nordice rareori par să se întâlnească sau să interacţioneze între ele în povestirile mitice. Lumea tărâmului Asgard pare să fi fost la fel de cosmopolită ca oglinda sa umană de mai jos, populaţia lui mărindu-se de-a lungul timpului cu cei veniţi de peste tot – o reproducere extrem de fidelă a tărâmului Midgard, de altfel.

O altă dimensiune a vieţii zeilor ne pune pe gânduri. În mod straniu, Asgard conţinea şi temple, clădiri de cult în care *zeii înşişi aduceau ofrande* – dar pentru ce sau cui? Mitologia vikingilor este una dintre puţinele din toate culturile lumii în care divinităţile practicau şi religia. Asta sugerează ceva în spatele şi dincolo de zei, ceva mai străvechi şi mai obscur, şi nu neapărat „indo-european”, chiar deloc. Nu există niciun indiciu că oamenii din epoca vikingilor ştiau ce reprezintă, la fel ca noi.

Ideea unei puteri legate de zei are legătură şi cu propriii lor Ceilalţi, giganţii. Ei sunt prezenţi în cosmogonie

chiar de la început, de fapt, înainte de apariţia primului zeu. Sunt fiinţe primare şi reapar în numeroasele povestiri ale aventurilor divine ca duşmani ai Asgardului. Ca răzbunare pentru moartea lui Ymir, crima din nucleul lumii vikingilor, ura giganţilor faţă de Aesiri va dura până la Ragnarök, când armatele lor de gheaţă şi foc vor invada casa zeilor. Au existat multe încercări de a înţelege ce *înseamnă* uriaşii. Spre deosebire de zei, ei nu par să fi afectat deloc lumea umană Midgard, dar fac parte din cele mai profunde şi mai vechi straturi ale povestirilor. Sunt oare spiritele pustiei adversarii finali? Oare îi reprezintă pe Sámi, parteneri cu zeii nordici, dar diferiţi? Sunt oare cuplurile nesfârşite dintre giganţi şi Aesiri cumva simboluri ale căsătoriilor rituale regale, ce uneau subdiviziunile unui tărâm? Pur şi simplu nu ştim, dar uriaşii nu pot fi lăsaţi la o parte din arena mai largă a marilor puteri.

Un anumit concept era mai presus de toate pentru relaţia zeilor cu lumea umană şi se intersecta cu vieţile celorlalţi locuitori ai săi, supranaturali: ideea de soartă. Aceasta guverna fiinţele de orice soi – muritoare şi divine, vii şi moarte – şi dicta viitorul. Soarta se afla în centrul mentalităţii nordice. Pentru scandinavii din epoca vikingilor, soarta nu reprezenta absenţa alegerii, ci mai degrabă manifestarea unui adevăr preexistent. Liberul arbitru exista, dar exercitarea sa a dus inevitabil la a deveni persoana care ai fost dintotdeauna, cu adevărat.

Soarta era întruchipată sub multe forme, dar nici una mai clară decât nornele, fiinţe feminine supranaturale cu o putere imensă, care erau responsabile pentru desfăşurarea destinului individual. Ca întotdeauna, sursele sunt amestecate şi ambigue, combinând versurile eddice şi skaldice cu proza lui Snorri. Cel mai des menţionate sunt cele trei femei – Urd, Verdandi şi Skuld – ale căror nume au, probabil, conotaţii ale trecutului, prezentului şi viitorului (sau poate doar perspective diferite asupra *fiinţei*). *Urd* cel puţin are tente clare de „Soartă”, iar cele trei norne locuiau într-un palat de lângă fântâna cu acelaşi nume, la rădăcina Arborelui lumii care făcea legătura cu Asgard. În fiecare zi, luau lut umed de la marginea apei şi-l întindeau pe trunchiul şi ramurile copacului, pentru a-l menţine pe Yggdrasill rece şi sănătos. În unele descrieri poetice, femeile sunt uriaşe, în altele, fete tinere; vârsta lor relativă este incertă, dar nu ar trebui să ne încredem prea uşor în clişeele de „fecioară, femeie, bătrână” care li se ataşează adesea. În versurile skaldice, nornele apar ca metafore ale judecăţii, avocaţi ai vieţi care aduc un fel de arbitraj suprem al sorţii.

Nornele îşi foloseau puterea în umbră, invizibile, deşi uneori apăreau în vise. Unghiile lor aveau fiecare câte o rună, simbolurile tainelor. Nornele sunt adesea descrise urzind soarta pe un război de ţesut, un alt motiv comun mai multor tradiţii mitologice. Pe un război de ţesut vertical, urzeala unui material textil are întotdeauna un

model, inerent de la început şi determinat de înfăşurarea fusceilor. Se face prin deciziile ţesătorului, dar nu poate fi perceput pe deplin până când pânza nu se apropie de starea sa finală. Este o metaforă elegantă a conturului esenţial al unei vieţi, dezvăluit prin experienţa umană, care se termină doar atunci când ultimul fir este tăiat.

5. Femeie războinică. Această figurină de argint suflată cu aur din secolul al X-lea din Hårby, Danemarca, este prima imagine tridimensională a unei femei înarmate cunoscute

în lumea vikingilor. Subiectul este neclar – walkirie, zeiţă de război, femeie războinică sau o altă fiinţă marţială –, dar sabia şi scutul ei se disting limpede, iar coafura caracteristică pare să fi fost principalul semn feminin în arta vikingilor. (Fotografie folosită prin amabilitatea © John Lee/Muzeul Naţional al Danemarcei)

Unele versuri eddice se referă la mai multe norne legate de tipuri de fiinţe, în afară de oameni, inclusiv elfi, pitici şi chiar zei. Ocazional există referiri la norne „bune” şi „rele”, care sunt responsabile pentru diferite răsturnări ale destinului, deşi nu este clar dacă acest lucru ar trebui luat la propriu. Snorri spune că nornele Aesirilor vizitează fiecare copil uman la naştere, modelând cursul zilelor sale viitoare. Este posibil ca această multiplicitate de norne să fie imaginea nordică cu mai mult adevăr şi ca ideea unei trinităţi primare să fie influenţată de modele clasice, probabil filtrate prin scriitorii creştini.

Alături de marile celebrităţi ale „panteonului nordic”, celelalte fiinţe supranaturale cele mai cunoscute astăzi sunt walkiriile. Şi ele erau agenţi ai sorţii, dar, după cum sugerează numele lor – „cele care aleg dintre cei ucişi” –, domeniul lor era războiul. Walkiriile sunt excepţional de bine documentate în sursele scrise, atât în proză, cât şi în versuri, de la sfârşitul secolului al IX-lea până în anii 1300

şi mai târziu. Imaginile care cu siguranţă le reprezintă se găsesc în mod obişnuit în iconografia epocii vikingilor şi nu există nicio îndoială că au fost o parte autentică a sistemului de credinţe. La fel ca vikingii înşişi, şi walkiriile au fost ascunse de secole de apropriere şi stereotipie.

În literatură, walkiriile sunt slujitoarele lui Odin şi îi aleg pe cei mai curajoşi războinici să moară în luptă. Poate că acest lucru nu pare ceva pozitiv, dar era, de fapt, un compliment pentru cei aleşi, deoarece însemna că se vor alătura zeului războiului în Valhöll. În timp ce cei ucişi se pregătesc pentru Ragnarök, li se serveşte mied de către walkirii, gazdele din acest palat, şi, probabil, li se oferă mai mult confort personal. Walkiriile sunt descrise ca fiind înarmate cu suliţe, săbii şi scuturi, purtând zale şi uneori coifuri. Ele călăresc pe cer; roua de pe iarbă este sudoarea căzută de pe pulpele armăsarilor walkiriilor. Războinicele îmbracă ocazional pieile şi aripile lebedelor, permiţându-le să zboare. În poemele eddice, walkiriile adoptă uneori un erou uman individual, protejându-l în luptă şi adesea îndrăgostindu-se de el – dar chiar în acest moment (dacă nu mai devreme) încep să fuzioneze cu ceea ce avea să devină legenda lor.

O căutare de imagini pe internet dezvăluie că „walkiriile” sunt astăzi reciclate la nesfârşit prin prisma privirii masculine, de obicei fiind înfăţişate ca tinere voluptuoase, cu săbii mari şi îmbrăcăminte minimală. Aceste tablouri sumbre se aseamănă puţin cu demonii măcelului din mitologia nordică, dar ele reflectă vag ceea

ce pare să fi găsit mentalitatea creştină medievală în walkirii. Clericii, în special, aveau fantezii proprii şi şi-au creat imaginea de eroine îndrăgostite. Reformate ca femei frumoase, înarmate şi învelite în armură, au fost o subversiune incitantă atât a realităţilor medievale, cât şi a idealului cavaleresc. În poemele eroice nordice vechi, ele depăşesc obstacolele pentru a-şi salva sau măcar plânge iubiţii umani, luându-le în braţe cadavrele reînviate în mormânt. Fiorul ulterior de groază gotică pare să nu fie departe, care era îndeosebi pe placul victorienilor, iar aceste Brünnhilde sunt cele care s-au bucurat de o lungă viaţă de apoi pentru a popula *Inelul Nibelungilor* al lui Wagner şi corespondenţilor săi. Cu toate acestea, versiunea lor nu are loc în conştiinţa epocii vikingilor sau în cea a secolelor anterioare, din care au apărut iniţial walkiriile.

Aceste walkirii „primitive” nu vizitau câmpul de luptă, coborând cu graţie pentru a-şi purta eroii aleşi; în schimb, se dezlănţuiau asupra lui şi îi personificau realităţile dure. Într-adevăr, ele par să fi reprezentat cu adevărat aspecte ale bătăliei, aşa cum reiese din numele lor. Cunoaştem vreo cincizeci şi două de walkirii individuale şi sunt multe, mult mai multe incluse în mod anonim în grupuri. Este extraordinar şi grăitor câţi termeni diferiţi pentru „luptă” şi „război” pot fi găsiţi în numele walkiriilor. În mod clar, multe dintre ele au întruchipat condiţia luptei în sine, adesea prin metafora unei furtuni violente. Sentimentul de haos învolburat este sporit de partea semnificativă a

walkiriilor ale căror nume se referă la zgomot, la zgomotul asurzitor şi confuzia stridentă a unui câmp de luptă din epoca vikingilor. Astfel, le întâlnim pe Göndul, „Cătuşe--de-Război”, care aducea ezitarea îngheţată ce putea fi fatală; poate acelaşi lucru se înţelege prin Hlökk, „Lanţul”, sau Mist, „Norul”. În jurul lor le avem pe Hjalmthrimul, „Zornăie-Coif”, Hjörthrimul, „Zgomot-de-Sabie”, şi Hjlód, „Urletul”. Mai sunt Randgnithr, „Zgârie-Scut”, iar în urma ei Skalmjöld, „Vremea- -sabiei”, Sváva, „Ucigaşa” şi Tanngnithr, „Scrâşnet-de-Dinţi”. Numele altor walkirii se concentrează pe arme în combinaţie cu diferite elemente: Geirahöd, „Luptătoarea-cu-Suliţe”, Geirdríful, „Aruncătoarea-de-Suliţe”, Geirskögul, „Cea--Care-şi-Agită-Suliţa” şi aşa mai departe. Numele multor surori includ Urzitoarea--de-Bătălii, Agitatoarea, Dezordinea, Mirosul- -Bătăliei, Spuma-Victoriei, Vibraţia, Instabila, Zdrobitoarea, Albă-ca-lebăda, Distrugătoarea-de-Scuturi, Ajutătoarea, Armura, Devastatoarea şi Liniştea. Lista continuă.

Sunt multe de învăţat aici despre realităţile războiului medieval timpuriu şi, de asemenea, despre spiritele de luptă despre care vikingii credeau că îi guvernează soarta. Walkiriile erau într-adevăr slujnice ale lui Odin, dar în sensul demn de slujitorii brutali ai unui zeu al războiului. Există doar dovezi minime care sugerează că erau atrăgătoare din punct de vedere fizic, dar multe care sugerează că erau înfricoşătoare. Poate ca ecou la guvernarea gândirii militare a lui Odin, chiar şi zărirea walkiriilor putea fi letal de hipnotizantă, precum spune

Saga Völsunga, referindu-se la rolul lor de fecioare războinice: „Să le priveşti era ca şi cum ai privi în flăcări”.

Ca agenţi ai sorţii, walkiriile au, de asemenea, legături evidente cu nornele, iar Snorri chiar spune că „cea mai tânără” nornă, Skuld, călăreşte cu walkiriile pentru a-i alege pe cei ucişi. Într-un straniu poem de luptă numit „Pânza suliţelor”, datând fie din secolul al X-lea, fie din cel de-al XI-lea, o trupă de douăsprezece walkirii purtate de cai este văzută descălecând pentru a intra într-o colibă. Când privitorul se uită înăuntru, le vede lucrând la un imens război de ţesut făcut din părţi omeneşti, ţesând o pânză din măruntaie vopsite cu sânge, folosind arme drept unelte. Femeile cântă versuri care arată clar că, de fapt, ţes rezultatul unei bătălii îndepărtate, iar mişcările instrumentelor lor imită (şi efectuează) săgeţile şi aruncarea proiectilelor pe teren. Aici, walkiriile şi nornele se contopesc cu adevărat. După ce termină pânza, o rup în bucăţi şi se îndepărtează cu resturile.

Walkiriile erau esenţa violenţei, feroce şi teribilă.

Nu toţi locuitorii ascunşi, non-umani ai lumii nordice erau la fel de periculoşi. Mulţi reprezentau o extensie a frumuseţii naturale care îi înconjura pe scandinavi în fiecare zi.

Pentru ochii străinilor, dincolo de peisajele lor urbane vibrante, ţările nordice de astăzi sunt încă o regiune de pace neîntreruptă, o vastă ţesătură de păduri, munţi şi căi navigabile, aparent unul dintre ultimele locuri din Europa

care oferă adevărata solitudine a sălbăticiei. Pentru o persoană din epoca vikingilor, o astfel de viziune ar fi de neînţeles. Oricine deplasându-se prin peisajele dominate de copaci şi stânci, zăpezi şi gheţuri, vânt şi apă ar fi înţeles că se află în mijlocul vieţii abundente – nu doar animale şi insecte, ci şi ceva mult mai mult decât atât –, cealaltă populaţie de fiinţe cu care oamenii îşi împărţeau lumea.

Este greu să găsim un substantiv colectiv pentru ele şi chiar şi termenii individuali pot fi dificili în limbile moderne. Se poate vorbi de „elfi” şi de „pitici”, de exemplu, dar ar fi necinstit să pretindem că astfel de fiinţe pot fi văzute cu adevărat acum fără să ne gândim la încarnările lor ulterioare în Tolkien şi alte medii fantastice. În acelaşi timp, personajele din jocurile şi filmele de astăzi sunt foarte diferite de *álfar* şi *dvergar* pe care le cunoşteau vikingii. Creaturile de acest fel sunt importante nu doar datorită interesului lor intrinsec, ci şi pentru că au jucat un rol mult mai mare în vieţile de zi cu zi ale oamenilor decât puterile superioare ale zeilor şi ale slujitorilor lor. În suedeza modernă se numesc *väsen*, un termen general care nu poate fi tradus cu uşurinţă, dar care cuprinde întreaga varietate de fiinţe supranaturale, deşi aici din nou apar probleme, deoarece esenţa lor era *în întregime* „naturală”. Nordicii nu ar fi făcut o distincţie ca noi în această privinţă.

Termenul meu preferat pentru ele provine din Islanda modernă (deşi cu precedente mai vechi), unde sunt

cunoscute ca *huldufólk*, „Oamenii ascunşi”, un termen în general vag, dar care surprinde distincţia corectă prin aceea că ceea ce îi desparte de noi este în principal discreţia lor. În Islanda de astăzi, credinţa în Oamenii ascunşi supravieţuieşte relativ (deşi într-o măsură mult mai mică decât aţi crede din broşurile turistice) ca parte a unui respect mai profund şi mai răspândit pentru moneda spirituală a trecutului în raport cu un peisaj nicidecum inert.

Alfar sau elfii au fost probabil cele mai răspândite fiinţe ale naturii nordice şi au intrat adesea în contact direct cu oamenii. Puteau avea influenţă în prosperitatea unei ferme, deoarece erau capabili să afecteze animalele sau recoltele dacă doreau. Era recomandat să le intri în graţii. Persoana obişnuită din epoca vikingilor simţea probabil rar prezenţa zeilor, dar era o rutină la fermă să laşi nişte unt pentru elfii care trăiau în stânca din spatele casei. *Alfar* îi puteau vindeca pe cei bolnavi sau îi puteau îmbolnăvi pe cei sănătoşi. Puteau aduce noroc sau ghinion. Mai multe saga relatează despre ceremoniile de aducere de ofrande pentru elfi: sacrificiile *álfablót* aveau loc în palate la intervale regulate, aşa că este posibil să fi făcut parte din calendarul ritualic într-un mod similar cu zilele sfinte de astăzi din credinţele lumii.

Piticii se deosebeau de elfi, deşi Snorri îi numeşte *svartálfar* sau „elfi negri” şi pare să creadă că existau legături între ei într-un fel. În puţinele imagini ale acestora care există, de exemplu pe sculpturi care

înfăţişează scene cunoscute din legenda lui Sigurd, piticii par să arate la fel ca oamenii. Nu se observă că ar fi deosebit de mici, ceea ce a fost o modificare medievală. Trăiau în mare parte sub pământ şi erau creaturi ale pietrei. În mituri, ei sunt înfăţişaţi ca meşteşugari pricepuţi, bijutieri şi mineri, maeştri ai transformării mistice a minereului, mineralelor şi cristalelor în obiecte frumoase. Nu există dovezi ale ritualurilor săvârşite pentru ei şi par să fi fost o prezenţă în general prietenoasă în lumea umană. Erau fiinţe rezervate.

Unele fiinţe din alte lumi erau mai personale în interacţiunile lor cu oamenii. Cele mai importante dintre ele erau *dísir*, un amestec ambiguu de zeiţă şi spirit, care se pare că reprezentau moştenirea ancestrală a familiilor – poate sufletele matroanelor sale moarte. Aceste femei supranaturale erau adesea invizibile, dar apăreau în vise şi puteau fi percepute şi de cei care aveau acest dar. Ele luau ocazional aspecte marţiale, cu tentă de walkirii, sau reprezentau perspectiva victoriei, „zărite” înaintea unei lupte. Alteori, ele garantau fertilitatea, în special a recoltei. Ca spirite tutelare, *dísir* acţionau fie individual, fie în grupuri şi uneori apăreau sub forma unor călăreţi înveşmântaţi în mantii. În vise, culoarea straielor lor, negru sau alb, prevestea binele sau răul. Astfel de variante erau cunoscute sub numele de *spádísir*, „dísir profetice”. Există o sugestie conform căreia aceste fiinţe aveau o legătură specială cu Odin. Însuşi cuvântul *dís* era sinonim pentru zeiţă şi pentru femei în general. De

exemplu, apare ocazional ca parte a numelor personale feminine.

În cinstea lor erau făcute sacrificii şi există chiar menţiuni despre clădiri speciale în acest scop: *dísasalir* „sălile pentru dísir”. În Uppsala exista un târg anual şi o adunare a *dísir*, numită Disting, la care se aduceau ofrande „pentru pace şi prosperitate”. În mod minunat, are o istorie continuă şi se ţine şi astăzi, în fiecare an, la începutul lunii februarie, dar este încorporată în calendarul creştin ca Întâmpinarea Domnului.

Majoritatea populaţiei invizibile este mai greu de clasificat şi poate că e mai bine să nu încercăm. Nordicii îi numeau *vaettir*, „spirite”, iar termenul pare să fi însemnat la fel de mult sau la fel de puţin atunci precum astăzi. Erau spirite ale pământului, ale apei, ale mării şi ale aerului. Cele ale pământului erau deosebit de puternice, acţionând ca gardieni ai locului şi poate şi ca administratori ai resurselor sale. Mai putem citi despre *dísir* ale pământului, care trăiesc în stânci. Un cod de lege din *Cartea aşezărilor* islandeză medievală relatează că atunci când corăbiile se apropie ţărm trebuie să-şi dea jos galionul ca să nu sperie spiritele. Astfel de restricţii juridice tind să nu fie frivole, aşa că acest lucru ar trebui să fie luat în serios.

Apoi avem fiinţele mai periculoase din sălbăticie, trolii şi *thurs*, un cuvânt greu de tradus, dar care înseamnă ceva de genul „căpcăun”. La fel ca piticii, ei trăiau în stânci şi sub pământ, dar în locuri mai îndepărtate, şi erau

cu toţii ameninţători. Sunt rareori descrişi îndeaproape şi mai des par să reprezinte pericole abstracte, o insinuare a ceea ce li s-ar putea întâmpla celor care nu erau prudenţi. În Evul Mediu, trolii deveniseră monştri nedefiniţi în poveştile de speriat copiii la culcare, dar în epoca vikingilor erau în mod clar suficient de „reali”. Saga şi poeziile folosesc prefixul *trol-* ca parte a termenilor compuşi care denotă răutate supranaturală în general, uneori cu o sugestie de magie neagră. Trolii erau fiinţe din Utgard, tărâmul de dincolo de graniţe. Ceva aproape unic în rândul populaţiei invizibile, este posibil ca pe insula baltică Bornholm să fi supravieţuit o reprezentare a trolilor din epoca fierului, sub forma unor mici monştri groteşti din aur ştanţat: nişte creaturi nodulare cu bărbiile în piept, urechi ascuţite şi braţe supradimensionate. Astăzi supravieţuiesc prin arta turistică şi prostioare captivante, simboluri ale ţărilor nordice pentru consumul extern, departe de originile lor ca terori ale sălbăticiei.

Aşa cum este percepută şi transmisă astăzi, epoca vikingilor reprezintă o experienţă vizuală intensă: arta complicată întreţesută, liniile elegante şi acaparatoare ale navelor, peisajele mormintelor şi monumentelor comemorative şi, desigur, oamenii înşişi aşa cum au fost văzuţi de-a lungul mai multor secole de mediere în picturi romantice, gravuri în lemn şi reconstituiri pe hârtie şi ecrane. În cele din urmă, derivând din relatările culturilor alfabetizate pe care scandinavii le-au întâlnit în

incursiunile şi călătoriile lor, în special ale englezilor, francilor şi arabilor, aceasta este „cealaltă” imagine care a conturat în mod covârşitor percepţia populară a vikingilor în vremurile noastre.

Cu toate acestea, în mentalitatea nordică se construiau lumi foarte diferite. Iată o altă distincţie între aparenţe şi realitate, între stratul superficial şi ceea ce ascunde acesta. Din sursele medievale scrise problematice şi din menţiunile ocazionale din poemele eddice şi skaldice reiese unul dintre cele mai remarcabile aspecte ale vikingilor: împărţirea în patru a fiinţei şi o noţiune extrem de complexă a ceea ce s-ar putea numi în mod vag suflet.

Dacă ai întâlni un scandinav din epoca vikingilor pe stradă, i-ai vedea *hamr*, „carapacea” sau „forma” sa, în esenţă ceea ce pentru noi este corpul. Concepută ca un recipient pentru alte aspecte ale persoanei, *hamr* era manifestarea fizică a ceea ce era cineva, dar, în mod esenţial, *se putea modifica*. De aici vine conceptul de schimbare a formei, în sensul că se credea că structurile reale ale corpului curg şi se transformă. Însă acest lucru nu era valabil pentru toată lumea, doar pentru cei supradotaţi (sau poate blestemaţi). Cei mai mulţi oameni rămâneau aşa cum păreau, dar unii, în circumstanţe speciale – în anumite nopţi, când erau agitaţi sau speriaţi, mâniaţi sau în momente de relaxare extremă –, puteau deveni altceva.

Pentru oamenii cu aceste abilităţi, forma alternativă era cel mai adesea un mare prădător, cum ar fi un urs sau un lup (unul dintre cei mai faimoşi vikingi dintre toţi, poetul războinic Egil Skalla-Grímsson, a avut un bunic pe nume Kveldulf, „Lupul de seară”, cu tot ce implică acestea). Femeile par să fi avut o afinitate specială pentru creaturile de apă, în special focile, aşa cum aflăm în povestirile despre soţiile foci şi selkies care au paralele în multe culturi nordice. Unele femei se puteau transforma în păsări. Oricare ar fi fost forma acestor metamorfe, ochii lor rămâneau întotdeauna umani.

Astfel de indivizi traversau graniţele dintre oameni şi animale. Nu ştim cum erau percepuţi cu adevărat de contemporanii lor, dar în termenii noştri, ei formau probabil un gen cu totul aparte. Propriul nostru spectru care se tot extinde include multe variaţii ale sinelui, dar toate sunt delimitate de uman; este posibil ca vikingii să fi mers chiar dincolo de asta, în ceea ce numim acum postumanism (dar ei au ajuns acolo primii). Cu toate acestea, este posibil, deşi bizar pentru mentalitatea modernă, ca astfel de abilităţi să fi fost considerate mai degrabă ca un fel de aptitudine decât orice altceva. Unii oameni erau pricepuţi la tâmplărie, alţii aveau o voce frumoasă pentru cântat, iar vecinul tău putea să se transforme în urs când era enervat.

În interiorul „formei” unei persoane se afla a doua parte a fiinţei sale, *hugr*, pentru care nicio traducere modernă nu este cu adevărat suficientă. Combinând

elemente de personalitate, temperament, caracter şi mai ales mintale, *hugr* reprezenta ce era cineva cu adevărat, esenţa absolută a sinelui, lipsită de orice artificiu sau efect superficial. Este cel mai apropiat lucru pe care îl aveau vikingii de sufletul independent găsit în credinţele lumii ulterioare, deoarece putea lăsa corpul fizic în urmă. Convingerile în viaţa de apoi ale vikingilor, din care cu siguranţă aveau o întreagă sumedenie, vor fi luate în considerare în timp util, dar este mai puţin clar ce parte a unei persoane „trecea mai departe” după moarte. Din câte se poate spune, probabil era *hugr.*

În mod esenţial, unii oameni cu înzestrări diferite, la fel de neliniştitoare, ar putea *vedea* aceste aspecte ale altora. În fragmentul poetic *Ljóðatal* (*Lista de vrăji*), Odin se laudă cu abilitatea sa magică printr-o serie de farmece individuale, iar într-unul dintre ele vedem adevărata brutalitate a puterii sale:

> Ştiu o a zecea [vrajă]:
> dacă văd vrăjitoare
> jucându-se în aer,
> pot născoci ceva în aşa fel
> încât să se rătăcească
> de la casa formelor lor [*heimhama*]
> de la casa minţii lor [*heimhuga*].

Vraja este direcţionată împotriva spiritelor independente ale vrăjitoarelor, trimise din trupurile lor să îndeplinească

sarcini pentru stăpânele lor. Vraja lui Odin este îngrozitoare pentru că le separă sufletele, desprinse pentru a se risipi pentru totdeauna.

În mentalitatea vikingilor, undeva în interiorul fiecăruia dintre noi se află şi o *hamingja*, o fiinţă remarcabilă care este personificarea norocului unei persoane. Acesta era un atribut foarte important pentru oamenii nordici la sfârşitul epocii fierului, deoarece cărarea fiecăruia în viaţă era determinată de soartă, dar călărea pe un val de noroc. O femeie sau un bărbat care erau norocoşi şi erau consideraţi astfel de contemporanii lor ca urmare a succesului lor reprezentau într-adevăr persoane norocoase şi respectate. Nu întâmplător Leif Eiríksson, presupus a fi primul european care a pus piciorul în America de Nord, a fost cunoscut şi sub numele de *hinn hippni*, „Norocosul”. Interesant este că *hamingjur* (în forma de plural) ar putea părăsi corpul să se plimbe, în mare parte invizibili pentru toţi, cu excepţia celor care ştiau să privească. Există relatări în saga despre bărbaţi care se retrag dintr-o luptă viitoare, deoarece adversarii lor aveau în mod clar prea multe spirite de noroc alături de ei şi nimeni în toate minţile nu s-ar împotrivi unor astfel de şanse. În mod curios, un *hamingja* avea şi voinţă independentă şi, în situaţii extreme, putea chiar să aleagă să-şi părăsească persoana. Zicala englezească ce zice că norocul cuiva s-a terminat este de fapt un proverb nordic, cu excepţia faptului că vikingii o spuneau la propriu.

Ultima din cele patru părţi ale sufletului era cu totul altceva: o fiinţă separată care sălăşluia cumva în interiorul fiecărui om, nedespărţită de el, dar totuşi distinctă. *Fylgja* era un spirit feminin – *întotdeauna* de gen feminin, chiar şi pentru un bărbat – şi însoţea persoana pretutindeni pe tot parcursul vieţii sale. Cât de minunat şi cât de subversiv faţă de stereotipul axat pe bărbaţi, unde fiecare viking avea la propriu o femeie-spirit în sine.

Cuvântul *fylgja* înseamnă „însoţitor”, deşi uneori este tradus „aducător” şi echivalat cu fiinţe similare din culturile vecine. *Fylgja* era un paznic, un protector, dar şi legătura întrupată cu strămoşii (în unele texte, amintesc puternic de *dísir*, iar uneori cele două fiinţe par a fi aceleaşi). Ea continua după moarte, dăinuind pe linia familiei (deşi nu se ştie exact cum – oare *fylgja* aştepta ca următorul să se nască sau o persoană putea să moştenească una la mult timp după naştere?). În orice caz, toţi purtau cu sine – prin ei – spiritul familiei lor, care îi veghea şi le călăuzea paşii. *Fylgjur* nu puteau fi văzute decât în vise, în care apăreau cu atenţionări şi sfaturi. Dintre toate fiinţele spirituale din epoca vikingilor, acestea s-au dovedit cele mai tenace. Islandezii moderni îşi dau ochii peste cap când sunt întrebaţi de către vizitatori, iar şi iar, dacă cred în elfi – însă întrebaţi-i despre *fylgjur* şi s-ar putea să fiţi întâmpinaţi cu o privire directă şi poate chiar cu o schimbare de subiect.

Acest sentiment de ceva cu totul străin aflat sub piele, care se manifestă ocazional prin acţiuni sau cuvinte, este poate una dintre cele mai semnificative diferenţe dintre vikingi şi oamenii pe care aceştia îi întâlneau. Cu siguranţă, pentru un creştin european, sufletul compus, cu formele şi învelişurile sale, ar fi fost profund neliniştitor. S-ar putea să i se fi părut şi îngrijorător de familiar, deoarece Europa precreştină avea multe astfel de convingeri, care erau suficient de adânc înrădăcinate pentru a supravieţui venirii noii credinţe, îngropate în memorie şi folclor.

Acum ar trebui să fie evident că vikingii nu erau cu siguranţă barbarii nesofisticaţi stereotipici. În egală măsură, lumea mintală (şi, în termenii lor, cea fizică sau naturală) pe care o ocupau nu era aceeaşi cu cea a francilor, germanilor sau englezilor, pentru a pomeni doar câteva. Când creştinii continentali îşi deschideau uşile dimineaţa, ei nu vedeau munca elfilor, a piticilor şi a spiritelor naturii. Ziua lor nu era rânduită de norne. Roua din iarbă nu era sudoarea căzută de pe caii supranaturali. Curcubeul nu ducea la Asgard şi la palatele cereşti ale zeilor. Nici chiar bătăliile, deşi îngrozitoare, nu erau terenul de joacă al femeilor războinice înspăimântătoare, care răcneau asurzitor pline de furie. Pe scurt, vikingii erau diferiţi.

2

EPOCA VÂNTURILOR, EPOCA LUPILOR

Epoca vikingilor nu a început cu faimoasele incursiuni în vest, cu corăbiile lungi care ţâşneau din mările agitate pentru a-i urmări pe englezi şi pentru a înspăimânta clerul. Nici măcar nu a început cu vikingii, o denumire care uneori mai degrabă încurcă decât luminează. Lumea pe care Frasinul şi Ulmul aveau să o populeze a căpătat formă cu mult înainte, cu secole în urmă, în ceea ce arheologii numesc epoca fierului. Pentru a-i înţelege pe vikingi, este mai întâi necesar să le descoperim trecutul.

Scandinavii primului mileniu trăiau în umbra singurei lor superputeri a lumii lor, Imperiul Romei, a perioadei sale de glorie şi, de asemenea, a declinului său lung şi lent. Graniţa imperială trecea de-a lungul Rinului, tăind ţinuturile triburilor germanice nu departe de sudul Danemarcei. Comerţul şi schimbul transfrontalier – atât de idei şi atitudini, cât şi de mărfuri – au fost elemente de bază ale vieţii scandinave timp de sute de ani, în special în rândul elitelor.

Pe măsură ce Imperiul de Vest a început să se destrame în secolul al V-lea, acest lucru a afectat şi Nordul. În Europa, puterea romană s-a risipit şi s-a destrămat treptat, luând noi forme, distrugând vechile

structuri şi declanşând evenimente care au zguduit continentul. Oamenii erau în mişcare: ca expediţii militare, ca fluxuri de refugiaţi, în orice fel şi pentru orice motiv din care fiinţele umane îşi părăsesc casele pentru a căuta un trai nou în altă parte. În acelaşi timp, autoritatea romană a fost parţial absorbită şi sporită de geamănul său imperial de la Răsărit – ceea ce mai târziu se va numi Imperiul Bizantin, cu capitala la Constantinopol (Istanbulul modern). Noile politici şi noii politicieni erau în ascensiune şi îşi făceau simţită prezenţa. Aceste reţele de influenţă şi contact au ajuns şi în Scandinavia, iar oamenii din Nord au fost întotdeauna strâns legaţi de împrejurimile lor.

Impactul general al acestor schimbări neregulate din sud asupra scandinavilor a fost unul de instabilitate, de schimbare, dar şi de oportunitate, adesea pentru cei puţini, în detrimentul celor mulţi. Ceea ce arheologii identifică de mult timp drept „perioada migraţiilor” din secolul al V-lea până la mijlocul secolului al VI-lea a inclus crize prelungite cu efecte de amploare. Impactul lor a fost accelerat şi mai mult de un dezastru climatic îngrozitor pe care nimeni nu l-ar fi putut prevedea, provocând decese în masă în Nord. Originile mai profunde ale Scandinaviei epocii vikingilor pot fi regăsite în aceste răsturnări sociale şi politice. Recuperarea după o jumătate de secol de traumă a fost începutul a ceva diferit, o nouă ordine de războinici şi suitele lor, de regate mărunte conduse din mari palate – şi întreaga

cultură a puterii ritualice mitologizate care i-a susţinut –, care în cele din urmă avea să pregătească terenul pentru fenomenul viking.

Declinul lent al Romei a determinat consecinţe imprevizibile care, secole mai târziu, au dus la ascensiunea vikingilor. Într-un sens foarte real, „noua lume” a Scandinaviei din epoca vikingilor a început într-o iarnă rece şi nesfârşită, sub un soare întunecat.

Epoca scandinavă a fierului

Cronologie şi terminologii regionale

Subdiviziuni	Date	Norvegia	Suedia	Danemarca
EPOCA TIMPURIE A FIERULUI	500-0 î.e.n.	Epoca preromană a fierului		Epoca celtică a fierului
	0-400 e.n.	Epoca romană a fierului		
	400-550 e.n.	Perioada migrațiilor		Epoca germanică timpurie a fierului
EPOCA TÂRZIE A FIERULUI	550-750 e.n.	Perioada merovingiană	Perioada Vendel	Epoca germanică târzie a fierului
	750-1050 e.n.	Epoca vikingilor		

Roma a făcut întotdeauna parte din „lunga” epocă scandinavă a fierului, aşa cum o numesc arheologii. Chiar şi denumirile convenţionale actuale pentru componentele sale cronologice fac referire la imperiu, începând în mod straniu înainte de naşterea sa: perioada „preromană” a debutat în jurul anului 500 î.e.n. şi s-a

extins până la căderea Republicii şi ascensiunea Cezarilor.

Ca orice construct imperial, la apogeu, puterea romană era o entitate complexă cu administraţii regionale, o armată dispersată şi o economie de reţea extinsă. Aceste elemente au funcţionat cu grade diferite de autonomie, iar oficialii şi-au urmărit adesea propriile interese pe lângă îndatoririle lor formale. Sfâşiat de tensiunile şi conflictele interne, imperiul s-a angajat şi în misiuni de „menţinere a păcii” în interiorul graniţelor sale şi expediţii pacificatoare dincolo de frontiere. Toate aceste lucruri au variat la nivel regional şi s-au schimbat în timp; imperiul era departe de a fi static. Pe parcursul a aproximativ două secole, din anii 370 până în anii 560, aceste schimbări au subminat însăşi structura puterii imperiale. Imperiul de Apus a început să se fragmenteze, în acelaşi timp în care un număr mare de popoare de la graniţe, adesea caracterizate oarecum înşelător ca fiind „triburi barbare”, au început să se deplaseze.

Problema imperiului eşuat şi a acestei aşa-numite perioade a migraţiilor continuă să îi sâcâie pe istorici şi să genereze dezbateri aprinse uneori, dar totuşi au apărut o serie de poziţii clare. Acestea ocupă, în esenţă, puncte pe o scară care, la o extremă, văd o structură imperială dezintegrându-se sub presiunea externă crescândă din partea jefuitorilor mobili şi a migraţiilor militarizate, în timp ce din perspectiva opusă se văd transformările interne treptate ale imperiului însuşi,

stimulând migraţiile popoarelor de la graniţă. Nu există nicio îndoială că aceasta a fost o perioadă de mari schimbări, de la inversări ale echilibrului strategic în punctele critice ale frontierelor imperiale, la noi structuri sociale apărute dincolo de *limites* (cum erau numite acele graniţe în latină) în care influenţa Romei a jucat un rol important. Perioada migraţiilor nu a reprezentat o simplă cronologie a invaziilor şi jafurilor, cu harta clasică europeană străbătută în mod înşelător de săgeţi de diferite culori pentru a marca deplasările „triburilor”.

Din secolul al III-lea încoace, coeziunea imperială a fost testată mai mult sau mai puţin constant, atât din interior, cât şi din exterior. Conflicte destabilizatoare s-au desfăşurat în Galia, Spania şi Africa de Nord la începutul anilor 400, în timp ce puterea romană s-a deteriorat constant sub atacurile lui Attila şi ale hunilor săi. La rândul lor, aceste acţiuni au provocat deplasări sociale în întregul imperiu, în timp ce un şir de uzurpatori înarmaţi au încercat să pună mâna pe tronul imperial. În realitate, „declinul” Romei nu a reprezentat un proces singular, ci există doar incidente izolate care arată un declin brusc (deşi unele dintre ele au fost dramatice, cum ar fi prădarea „Oraşului etern” însuşi de către goţi în anul 410). Au fost ani buni şi ani răi, care au avut loc ocazional în acelaşi timp în diferite părţi ale imperiului. Pentru cetăţenii statului şi oamenii de dincolo de graniţele sale, dar încă pe orbita sa, toate acestea s-ar fi resimţit în moduri foarte diferite, unele brusc, iar altele

acţionând atât de încet încât au fost imperceptibile în propria desfăşurare.

Rutele comerciale au fost realiniate pe măsură ce anumite bunuri au fost scoase din producţie sau şi-au schimbat pieţele, în timp ce altele s-au dezvoltat pentru a umple golul. Fără îndoială, au existat lipsuri, lucruri care nu se mai găseau pe piaţă, dar şi reorientări ale comerţului pentru a face faţă cererii în schimbare sau noilor realităţi economice. Aceste procese au fost catalizatorii schimbărilor mai profunde, pe măsură ce tipologia aşezărilor şi demografia s-au modificat în jurul lor. În termeni moderni, ne-am putea gândi la comunităţile de succes de la marginea drumurilor care îşi văd prosperitatea scăzând odată ce o nouă autostradă trece pe lângă ele şi traficul le lasă în urmă.

Oamenii se mută mereu în vremuri tulburi, pe măsură ce nesiguranţa se infiltrează în structura vieţii cotidiene, şi atât indivizii, cât şi colectivele se confruntă cu alegeri complicate. Parţial, „perioada migraţiilor” a fost un astfel de caz. Oamenii – în procesele de migraţiune deopotrivă mari şi mici – au plecat la drum în căutarea unei schimbări pozitive. Unii fugeau, de alţii se fugea. Majoritatea căutau securitate economică, siguranţă şi o viaţă mai liniştită, în timp ce o minoritate puternică încerca în mod proactiv să modeleze o lume pe placul său. Totul a fost caracterizat printr-o slăbire a puterii (deja descentralizată) şi un proces constant de negociere locală. Popoarele şi organizările statale au găsit

modalităţi de adaptare şi de supravieţuire, formând noi identităţi şi etnii în acest proces.

În Scandinavia, aşezările umane au fost dintotdeauna determinate de geografia şi topografia unică a regiunilor: fiordurile muntoase din Norvegia cu periferia lor agricolă, pădurile întinse, lacurile şi câmpiile arabile fertile ale Suediei, peisajul jos al Danemarcei, bogat în potenţial agricol şi cu acces complet la mare. Odată ce terenul agricol viabil a fost ocupat şi pregătit pentru cultivare, modelul de viaţă s-a stabilizat într-un peisaj cu ferme răsfirate şi sate mici.

În secolul al V-lea, viaţa în Scandinavia se concentra în jurul caselor lungi, o caracteristică de bază a comunităţilor de acolo timp de milenii, înainte de vremea vikingilor. Fermele adăposteau o gamă variată de animale domestice, printre care bovine, oi şi capre, precum şi cai şi alte animale trebuincioase în gospodărie, cum ar fi câinii. În perioada de migraţie, ca şi mai înainte, oamenii şi animalele împărţeau adesea locuinţa principală, animalele fiind găzduite la un capăt al structurii, într-un staul împărţit în boxe de-a lungul laturilor, cu un jgheab central pe mijloc. Căldura animalelor contribuia la încălzirea clădirii, un compromis poate cu mirosurile de gunoi de grajd şi piei umede. Chiar şi acum, multe părţi ale Scandinaviei rurale sunt înconjurate cu ziduri joase de piatră, care delimitau odinioară câmpurile din epoca fierului şi căile de acces pe care animalele erau scoase la păşunat în fiecare zi.

Vara, animalele păşteau mai departe, sus pe dealuri şi în munţi.

Orzul şi ovăzul erau culturile principale de cereale, completate de cantităţi mici de grâu. Erau cultivate şi alte plante, precum inul. Se folosea un sistem ciclic, cu fânul de pe câmp care hrănea animalele, care, la rândul lor, asigurau gunoiul de grajd pentru culturi. Pe parcursul epocii fierului, tehnologiile simple ale acestor practici s-au îmbunătăţit, ducând la o extindere a bazei agricole a regiunii în secolele al IV-lea şi al V-lea şi la o creştere constantă a populaţiei. Defrişarea terenurilor pentru cultivare a continuat, cu dovezi arheologice care atestă deschiderea regiunilor nordice pentru agricultură. Desigur, cele mai fertile soluri susţineau cele mai bogate ferme, iar produsele lor, în special surplusul care putea fi comercializat, au devenit strâns legate de putere şi statut.

În zonele mai periferice, resursele marine şi vânătoarea reprezentau o parte mai importantă a economiei de subzistenţă. Peştele putea fi uscat pentru iarnă, iar mamiferele marine, cum ar fi focile, morsele şi balenele, erau utilizate în moduri diferite. Pădurile erau populate de animale precum elanul (elanul nord-american), ursul, păsările şi vânatul mic, care îmbogăţeau dieta vânătorilor şi furnizau blănuri şi piei.

Autorităţi mai mult decât capabile de organizare coordonată existau în Nord încă din perioada preromană. Stratificarea socială se dezvoltase probabil cu secole mai

devreme, în timpul epocii bronzului, datorită capacităţii anumitor grupuri de a controla fluxul de materii prime importate utilizate în producerea metalului. Aceste niveluri de complexitate socială vor continua să crească. De asemenea, spre sfârşitul epocii romane a fierului, obiceiurile funerare au început să se schimbe, iar incinerarea a devenit regula de eliminare a cadavrelor, o practică ce urma să rămână neschimbată pe tot parcursul perioadei precreştine, până când procesul de convertire a câştigat teren în timpul epocii târzii a vikingilor.

Grupări locale şi regionale ale scandinavilor (nu există un lexic adecvat, atât „triburi”, cât şi „popoare” par nepotrivite) interacţionau de mult timp cu imperiul, cu precădere mai la sud. În timpul primelor secole din era noastră, la apogeul puterii romane, există, de asemenea, dovezi bune pentru contactul dintre părţi ale Norvegiei şi provinciile galice. Se detectează şi un anumit nivel comercial. Bunurile romane, cum ar fi paharele şi vesela de calitate, şi-au găsit drumul în Scandinavia. Este clar că elementele care indicau statutul social erau preferate, deoarece acestea transmiteau o nouă demnitate socială proprietarilor lor prin asocierea cu autoritatea imperială îndepărtată. Mai simplu spus, se credea că era mai elegant să bei vin în loc de bere sau mied.

Au fost găsite şi arme romane în cantitate mare, ca mărfuri de import în actuala Danemarca. Este o strategie cunoscută: imperiul vindea armament nu vecinilor săi

imediaţi, ci celor de la graniţele *lor* de dincolo, ajutând la menţinerea frontierei. Societăţile repsective erau capabile de un război la scară relativ mare, acest lucru reieşind din cantităţile masive de echipament militar din acea perioadă găsit în mlaştinile din sudul Scandinaviei. Acele depozite au fost interpretate ca fiind ofrande, probabil către puteri supranaturale, în urma înfrângerii forţelor inamice invadatoare. Câteva dintre aceste ansambluri din mlaştină sunt compuse din arme şi obiecte personale caracteristice vestului şi sudului Norvegiei, ceea ce înseamnă că de aici proveneau aceşti atacatori. Este greu de înţeles natura exactă a comunităţilor care ar putea organiza astfel de expediţii maritime majore sau motivele exacte ale acestora, dar pare plauzibil ca un sistem tribal sau bazat pe clanuri destul de extins să se fi dezvoltat până în acest moment.

Unii susţin că unităţile militare care pot fi deduse în aceste depozite au fost organizate pe liniile armatei romane. Descoperirile din mlaştinile daneze care datează din epoca romană târzie a fierului indică, de asemenea, că grupurile din Suedia efectuau incursiuni în insulele daneze şi în Peninsula Iutlanda (cea mai mare parte a Danemarcei moderne, care făcea legătura cu continentul). Legăturile cu imperiul sunt, de asemenea, atestate de obiecte de rang înalt importate, care ar fi funcţionat ca simboluri vizibile ale statutului social. Este de remarcat spectaculoasa mască de cavalerie romană de la Hellvi, de pe insula baltică Gotland, care a fost

realizată probabil la sfârşitul secolului al II-lea, dar a fost găsită într-un context din secolul al VI-lea. Cum şi când a ajuns în Gotland acest coif este un mister, el fiind iniţial destinat utilizării în spectacolele de cavalerie romană şi jocurile ecvestre, dar faptul că acest obiect era deja străvechi la momentul depunderii lui acolo sugerează că trebuie să fi fost unul deosebit de preţuit sau venerat, care conferea statut şi putere proprietarului său.

În mod special, mulţi scandinavi s-au angajat ca ajutoare mercenare în forţele imperiului de mai târziu, organizaţi după etnie şi formând astfel unităţi de războinici cu aceeaşi origine. Deplasarea constantă a acestor grupuri potenţial violente înainte şi înapoi peste graniţe nu numai că a contribuit la importul influenţelor romane în nord, dar a determinat şi un răspuns destabilizator în interiorul imperiului. În cele din urmă, multe „migraţii" şi-au avut originile în miliţii străine organizate şi mercenari de acest fel. Întotdeauna, o parte dintre soldaţi s-au aşezat acolo unde au fost demobilizaţi (sau unde au dezertat), iar decăderea romană târzie nu a fost o excepţie.

Impulsul mai mare al perioadei migraţiilor în Europa şi transformarea demografică subsecventă au fost considerabile. Dar ce a însemnat de fapt pe termen lung pentru Scandinavia căderea Imperiului de Apus pentru Scandinavia?

Imaginea de ansamblu de-a lungul epocii romane a fierului şi până la sfârşitul anilor 400 este una de creştere în fiecare zonă. Se poate vedea asta în numărul şi amploarea fermelor şi a satelor, în defrişarea pădurilor pentru cultivare, în legăturile comerciale şi economiile interne. Dar asta avea să se schimbe. În încercarea de a trasa originile mai profunde ale direcţiilor sociale care vor da naştere culturilor epocii vikingilor, este dificil (şi adesea neînţelept) să izolăm evenimentele individuale mai presus de procese. Cu toate acestea, se ştie de mult timp că în lumea nord-europeană s-a întâmplat ceva neobişnuit de drastic în secolul al VI-lea e.n., semnalat în arheologie de o schimbare relativ bruscă a naturii dovezilor care au supravieţuit.

La sfârşitul anilor 400 şi în prima jumătate a anilor 500 şi mai ales spre mijlocul secolului, are loc o scădere remarcabilă a numărului de aşezări, morminte şi, într-adevăr, a majorităţii celorlalţi indicatori ai activităţii umane. În multe regiuni din centrul şi sudul Suediei, de exemplu, unele aşezări, care fuseseră ocupate în unele cazuri de milenii întregi, au fost abandonate aproape complet. Peste o mie de ferme au rămas pustii pe fiecare dintre insulele baltice Gotland şi Öland. Acelaşi lucru este valabil şi pentru cimitire, care au încetat să mai fie folosite în acelaşi timp cu aşezările pe care le deserveau. Au dispărut şi funeraliile bogate şi cultura materială elaborată din secolul precedent. Există discontinuităţi corespondente ale producţiei de ceramică şi de multe

alte mărfuri. Cel mai important aspect dintre toate, analiza polenului, arată că pădurile au crescut din nou peste câmpurile odinioară cultivate. Nu există nicio îndoială că aceste locuri au fost cu adevărat abandonate şi lăsate nelocuite.

Dislocări similare au fost depistate în repertoriul simbolic al artei scandinave, în dispariţia rapidă a stilurilor şi schemelor decorative care persistaseră secole întregi. Avem toate motivele să credem că numeroase elemente din „arta” epocii fierului erau intens încărcate de sens şi, prin urmare, aceasta a reprezentat mai mult decât o schimbare de ornamente şi gust. Monede de aur au fost îngropate în cantităţi mari la acest moment, iar alte practici rituale s-au schimbat brusc.

Luate laolaltă, aceste efecte reprezintă o ruptură clară de un mod de viaţă anterior, o diferenţă fundamentală nu numai în modelele de aşezare şi economie, ci şi în credinţe – structurile minţii. Una este să etichetăm acest declin drept „criza” perioadei târzii a migraţiilor – dar ce s-a întâmplat de fapt şi care a fost rezultatul? Ce ar fi putut cauza o schimbare atât de drastică în viaţa scandinavilor?

Există puţine dovezi care să sugereze că expansiunea din perioada migraţiilor a mers prea departe, aşa cum credeau cândva oamenii de ştiinţă: nu a fost vorba de supraexploatarea resurselor sau de niveluri nesustenabile de populaţie. De fapt, ţăranii din epoca timpurie a fierului aveau o înţelegere sofisticată asupra

mediului lor şi potenţialului acestuia, aşa cum era de aşteptat. Se practica rotaţia culturilor, un sistem de agricultură mixtă era în vigoare de secole întregi, împreună cu utilizarea îngrăşămintelor naturale, iar producţia de cereale era combinată cu creşterea animalelor la scară largă, adaptată la climatul nordic. Desigur, au existat variaţii regionale în aceste modele, legate de posibilităţile oferite de clima şi topografia locală. Ceea ce funcţiona pentru oamenii din pajiştile încălzite de soare din unele văi ar putea fi nepotrivit pentru vecinii lor de cealaltă parte a versanţilor, aflaţi adesea la umbră. În mod evident, diferitele regiuni ale Scandinaviei şi-au urmat propriile traiectorii, influenţate nu numai de condiţiile de mediu şi de practicile de subzistenţă, ci şi de tipicul politicii locale.

Unii cercetători au sugerat că destabilizarea progresivă a fost cauzată de războiul de pe continent, parte a luptei fracţionare care a izbucnit acolo pe măsură ce autoritatea romană s-a redus. Acest tipar ne este familiar din conflictele mai recente, deoarece unităţile obişnuite de mult cu angajări profitabile şi lupte active se pomenesc plutind în derivă, uneori răsculându-se împotriva aceloraşi autorităţi care le-au angajat sau întorcându-se acasă în căutarea unor conflicte. Asemenea situaţii riscă să creeze o lume a micilor lorzi şi un fel de cultură a gangsterilor: în parte bandiţi, în parte armate mici, dar eficiente, care subminează activitatea instituţiilor sociale şi lasă haos în urma angajamentelor

lor civile brutale. Într-o cultură care nu îşi înregistrează în mod formal istoria, chiar şi cea mai profundă traumă poate dispărea relativ repede, fără a lăsa prea multe urme materiale. Cu toate acestea, astfel de trupe de război *se aflau* în mişcare în nord şi probabil că au pătruns în Scandinavia în anumite efective. Descoperirea recentă a unui sit unde a avut loc un masacru la fortăreaţa Sandby borg de pe insula Öland este o dovadă unică a incursiunilor care erau probabil mai mult decât obişnuite. Sisteme întregi de fortificaţii au fost construite în acel moment de-a lungul unei centuri maritime de la Bornholm din Danemarca până pe insula Gotland şi, de asemenea, mai departe, în interiorul teritoriului. Aceste locuri au fost frecvent atacate şi arse, fiind clar că zona de conflict se întindea din Skagerrak până în centrul Suediei.

Alţi cercetători au sugerat că un rol major a fost jucat de huni, care îşi au originea în Caucaz. Invaziile lor europene sub conducerea lui Attila la începutul secolului al V-lea au adus nu numai violenţă, ci şi la influenţe de tot soiul, inclusiv artistice, şi noi direcţii de gândire. Impactul lor a fost considerat deosebit de important în sfera religiei, aspecte ale credinţei nordice având paralele în culturile din stepă. Apogeul puterii hunilor se încheiase de mult în anii tulburi ai secolului al VI-lea, dar este notabil faptul că reminiscenţele lor au rămas vii chiar şi mult după epoca vikingilor. Trebuie să existe un

motiv pentru care Hoarda apare atât de evident în saga legendare.

Un alt factor de recesiune ar fi fost probabil întreruperile în cadrul schimburilor comerciale internaţionale şi al celor negustoreşti, la care chiar şi sistemele robuste sunt vulnerabile dacă situaţia aprovizionării externe se schimbă (mai ales când are loc relativ brusc). Astfel de perturbări au avut loc la sfârşitul secolului al V-lea şi în cel de-al VI-lea.

Timp de decenii, oamenii de ştiinţă au avut tendinţa să cadă în extreme în interpretările lor despre ceea ce se întâmpla în anii 500, fie pentru a vedea aceşti ani ca pe o criză de proporţii aproape catastrofale, fie pentru a sublinia rezistenţa şi continuitatea. Acest lucru nu numai că simplifică prea mult problema, dar presupune, de asemenea, că pretutindeni au predominat condiţii similare şi că aceste comunităţi din diferite zone au reacţionat toate în acelaşi mod. Nu a fost nici pe departe cazul. De asemenea, este important să subliniem că declinul „brusc” vizibil în arheologie depinde de datarea şi cronologiile uneori imprecise şi că aceste procese s-au desfăşurat totuşi cel puţin pe parcursul câtorva decenii sau poate mai mult. Abandonarea cimitirelor poate avea de-a face mai degrabă cu comportamentul decât cu demografia, iar aceste lucruri pot fi greu de citit. Atât în aşezări, cât şi în cimitire, trebuie luată în considerare şi măsura în care „declinul” a reprezentat în realitate mai degrabă o reorganizare, deşi nu există totuşi nicio

îndoială că a existat un fel de contracţie socială majoră. În mod clar, „criza” perioadei migraţiilor trebuie să fi avut mai multe cauze care au fuzionat, aceasta continuând mult timp după aceea.

Cu toate acestea, un număr tot mai mare de colaborări între experţi în ştiinţe naturale, istorici şi arheologi au dezvăluit altceva în această combinaţie: o scurtă secvenţă de evenimente atât de enormă ca amploare şi impact, încât să-i facă iniţial să se întrebe dacă ar putea fi reală. A început cu analiza de mediu a carotelor de gheaţă prelevate atât din Groenlanda, cât şi din Antarctica, şi cu identificarea unor straturi semnificative de aerosoli cu sulfat, un material care rezultă din erupţiile vulcanice. Aproximativ în acelaşi timp, informaţiile noi privind cronologia inelelor arborilor au scos la iveală că datarea aerosolilor corespundea unei perioade scurte de creştere a pădurilor, semnificativ redusă în mari părţi ale lumii. La rândul lor, experţii naturalişti au observat că datele oferite de polen, care indică reducerea suprafeţelor împădurite şi dispariţia terenului cultivat, se suprapuneau şi ele cu această perioadă de timp. Din ce în ce mai multe dovezi colectate din numeroase surse indicau în mod clar fie un singur eveniment climatic, fie poate mai multe într-un număr redus de ani, evenimente care împreună au căpătat proporţii majore.

Iniţial, constatările au fost respinse de istorici, numind-o chiar „cea mai recentă teorie a Marelui

Dezastru”. Acest lucru s-a schimbat rapid. După ani de muncă perseverentă pe tot globul, vulcanologii şi cei care realizează modele climatice sunt acum siguri: în anii 536 şi 539/540, au avut loc cel puţin două erupţii vulcanice de o magnitudine aproape fără precedent. Este posibil ca prima dintre ele să fi fost undeva la tropice, deşi locaţia nu a fost încă stabilită în mod concludent. A doua a avut loc în zona lacului Ilopango din El Salvador, o explozie atât de vastă, încât întreg vulcanul s-a prăbuşit, lăsând doar craterul inundat, care poate fi văzut şi astăzi, suficient de mare cât să înglobeze capitala.

Se estimează că numai Ilopango a produs până la 87 km^3 de ejecţii, suficient de mult pentru a le şoca până şi pe cele mai sceptice autorităţi (da, *kilometri cubi*). Emisiile de sulfaţi măsurau probabil până la două sute de megatone, semnificativ mai mari decât cele de la Tambora (1815), care a fost a doua cea mai mare erupţie din istorie. Erupţia din zona Ilopango a fost printre cele mai mari zece de pe Pământ din ultimii şapte mii de ani şi, nu uitaţi, aceasta a fost precedată de cea din 536, nelocalizată până acum. Noile cercetări sugerează şi că acestea ar fi putut fi urmate de o a *treia* erupţie majoră, în 547.

Efectele au fost devastatoare, deoarece ejecţiile şi aerosolii de dioxid de sulf au ajuns în stratosfera inferioară şi au început să înconjoare globul. Lumina soarelui a fost blocată de o ceaţă groasă, care nu permitea căldurii să pătrundă, în timp ce noaptea cerul

era plin de perdele oscilante de o culoare ca de foc, ca un apus de soare care a durat luni de zile (faimoasa pictură a lui Edvard Munch, *Ţipătul*, înfăţişează astfel de ceruri, la acel moment un rezultat al erupţiei vulcanului Krakatau).

Oamenii de ştiinţă se referă la acest fenomen ca la un „nor de praf”.

Impactul a fost similar cu cel al unei ierni nucleare. Copacii au început să se usuce, creşterea lor a încetinit, aşa cum se vede în datele dendrocronologice. Frigul nesezonier a cuprins emisfera nordică, în lunile de vară fiind vizibilă zăpada în datele norvegiene de la mare altitudine. Lumina slabă a soarelui a avut cel mai direct efect asupra vieţii plantelor de toate tipurile, inclusiv a culturilor, distrugând la propriu aprovizionarea cu alimente. Surse scrise din China şi India descriu problemele de recoltare şi modelele meteorologice perturbate; sunt numeroase mărturiile privind transformările din mediul înconjurător din America de Nord până în Europa continentală. În lumea mediteraneeană, scribi goţi şi alţi urmaşi subordonaţi ai imperiului au descris foametea, revoltele şi afundarea în tulburări civile ca rezultat al recoltelor eşuate din iarna nesfârşită.

Însă pentru Scandinavia, consecinţele ecologice au fost mult mai grave. Acolo, condiţiile naturale de mediu făceau ca oamenii săi să trăiască deja la limitele

rezistenţei. În cel mai fericit caz, producţia lor agricolă era extrem de vulnerabilă la fluctuaţiile termice şi la alte schimbări climatice. Pare clar că temperaturile au scăzut cu cel puţin două grade, posibil chiar cu trei până la patru grade. Estimările actuale (2019) sugerează o scădere temporară a temperaturii de poate trei grade şi jumătate Celsius. În Norvegia, unde doar 3% din teren este propice în primul rând pentru agricultură, acest lucru ar fi fost suficient pentru a face de nelocuit părţi semnificative din ţară din cauza colapsului cultivării sustenabile a cerealelor. Reducerea suprafeţei împădurite la ceea ce fuseseră cândva câmpuri mănoase arată că, în multe locuri, agricultura însăşi a fost sistată. Ploile acide cauzate de erupţii se poate să fi afectat chiar şi viaţa marină, inclusiv capturile de peşte, deşi într-o măsură mai mică decât catastrofa agricolă.

Cele mai grave dintre aceste efecte au durat trei ani. În 2016, o echipă de climatologi a sugerat că impactul ecologic cumulativ pe termen lung al norului de praf a persistat în diferite proporţii până la *optzeci de ani*.

Am văzut efectele asupra modelelor de aşezări şi agricultură, abandonarea în masă a zonelor locuite şi a terenurilor arabile, dar ce a însemnat acest lucru în termeni simpli? Fermele au rămas goale pentru că oamenii dispăruseră. Consecinţele norului de praf i-au ucis la propriu. Cei care au supravieţuit s-au luptat între ei pentru ceea ce mai rămăsese. Şi, peste toate acestea, este posibil ca şi pandemia de ciumă din timpul lui

Iustinian, care a cuprins Europa din 541 încoace, să fi ajuns şi în Scandinavia. Până acum aceasta a fost constatată până în Germania.

Estimările privind reducerea populaţiei în Scandinavia cresc până la 50%, o valoare considerată rezonabilă atât de vulcanologi, cât şi de arheologi. Zeci de mii de oameni au murit de foame deoarece sursele majore de hrană au încetat pur şi simplu să mai existe. Prin comparaţie istorică, ciuma bubonică („Moartea neagră”) se crede că a curmat vieţile a 45-60% dintre europeni la mijlocul secolului al XIV-lea. În Războiul de Treizeci de Ani din 1618-1648, probabil o treime dintre oamenii de pe continent au murit. În urma ambelor evenimente, a durat mai bine de un secol pentru ca nivelul populaţiei să se redreseze.

Situaţia din Scandinavia pare să fi fost atât de rea, încât a marcat religia însăşi, în ceea ce cercetătorii numesc geomitologie, în cadrul căreia evenimentelor şi dezastrelor naturale li se oferă sens prin articularea lor în povestiri sacre. Geomitologia este prin însăşi natura sa un concept imprecis: în esenţă, imposibil de dovedit, supus prejudecăţilor privind autenticitatea şi constrâns de lipsa unor datări precise atât în dovezile scrise, cât şi în cele arheologice. Cu toate acestea, avem aici un caz convingător pentru o astfel de conexiune, un paradox în care părţi ale epocii vikingilor şi-ar putea avea originea, tocmai odată cu închipuirea sfârşitului ei.

Una dintre cele mai cunoscute naraţiuni ale miturilor nordice se referă la sfârşitul lumilor, bătălia finală catastrofală din momentul Ragnarök, în care zeii şi oamenii vor pieri pentru totdeauna. Preludiul apocalipsei vikingilor este de fapt destul de specific în detaliile sale, aşa cum stă consemnat în diverse poeme. Iată-l descris în *Edda* lui Snorri:

> Mai întâi va veni o iarnă numită Fimbulwinter.
> Apoi zăpada va năvăli din toate direcţiile.
> Apoi vor fi gheţuri mari şi vânturi aprige.
> Soarele nu va fi de vreun folos.
> Vor fi trei din aceste ierni la un loc
> şi nicio vară între ele.

Descrierea acestei teribile distorsiuni a anotimpurilor, Fimbulwinter sau „iarna cea mare”, este remarcabil de similară cu ciclul postulat de oamenii de ştiinţă pentru efectele imediate ale erupţiilor. În câteva dintre poemele eddice, cum ar fi *Profeţia Clarvăzătoarei*, se regăseşte aceeaşi descriere:

> Negre devin razele soarelui
> în verile care urmează,
> vremea toată trădătoare.

Câteva versete mai jos putem din nou citi că „soarele începe să se întunece”. Există descrieri clare şi

surprinzător de precise ale unei întunecimi în ceruri ca preludiu al momentului Ragnarök. „Distrugerea lunii” vine sub forma lupului care o urmăreşte încă de la bun început. Pe măsură ce soarele dispare, stelele se scufundă în mare, unde căldura lor dă naştere unor aburi care acoperă cerul.

Ceva asemănător se găseşte într-o mitologie vecină, „Kalevala” finlandezilor, care au o legendă despre întunecarea continuă a corpurilor cereşti şi a cerului cauzată de Stăpâna Nordului, care răpeşte soarele şi luna de pe cer. Descrierile sunt straniu de asemănătoare:

Chibzui, gândi: Ce, oare,
E acum în faţa lunii,
Stă azi soarelui ’nainte,
Că nici luna nu luceşte,
Că nici soarele nu arde.
[…]
Nu lucea preascumpul soare,
Luna de-aur de pe ceruri,
[…]
Gerul a lovit în plante,
Vitele trai rău avură,
Preaciudat au dus-o păsări,
Plictisiţi au fost şi oameni;
Soarele nu da căldură,
Nu lucea vreodată luna.[2]

[2] Elias Lönnrot, *Kalevala, epopee populară finlandeză*, traducere de Iulian Vesper, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968.

O altă versiune a textului, aşa-numita *Kalevala veche*, spune că soarele a dispărut de ani de zile:

> Fără de sfârşit fu noaptea,
> Bezne lungi domniră-n voie,
> Fu noapte timp de cinci ani,
> fără soare timp de şase,
> nici lună timp de opt ani.

Pare puţin probabil să fie o coincidenţă faptul ca în acest moment să dispară imaginea discului soarelui în flăcări, un motiv central în iconografia sacră scandinavă de câteva mii de ani. Soarele dispăruse, iar oamenii se îndreptau către orice alternativă la care se puteau gândi. Noile ofrande de monede de aur (discuri solare?) şi alte metale preţioase pot fi văzute ca ritualuri de criză, încercări din ce în ce mai disperate de a invoca ajutorul puterilor superioare pentru a preveni teribila fracturare a societăţii care căpăta tot mai mult elan. Acest lucru se observă limpede şi în poezia nordică veche, nu numai în neliniştile şi luptele civile, ci şi în distrugerea cadrului obiceiurilor şi a cuviinţei. Din nou, din *Profeţia Clarvăzătoarei*:

> O epocă a securii, o epocă a săbiilor
> – scuturile sunt sparte –
> o epocă a vântului, o epocă a lupilor –

înainte ca lumea să se ducă de râpă.

Poemul menţionează cum fraţii îşi ucid fraţii, verii „spurcă legăturile de rudenie” – o referire la incest – şi familiile sunt dezbinate. Crizele de la mijlocul secolului al VI-lea trebuie să fi dus în Nord la un sentiment răspândit de dezintegrare, pe măsură ce liantul social care ţinea laolaltă comunităţile scandinave a început să-şi piardă din putere. În multe privinţe, structura vieţii s-a destrămat în mod evident.

Un argument evident împotriva norului de praf ca model pentru Fimbulwinter este că lumea scandinavă nu s-a sfârşit, de fapt, la mijlocul secolului al VI-lea. Dar asta depinde de perspectivă şi retrospectivă – într-un sens foarte real, un model de societate a fost cu adevărat distrus de răsturnările vremii. Este clar că iarna vulcanică nu a fost singura cauză, poate nici măcar cea primară. Însă a aţâţat un incendiu existent şi, cu siguranţă, a jucat într-adevăr un rol foarte important. Ceea ce a ieşit din haos *a fost* într-un fel o lume nouă, fondată pe principii sociopolitice destul de diferite de cele vechi. Această reînnoire este reprodusă şi în mitul extins al momentului Ragnarök, al cărui început este Fimbulwinter – dar asta înseamnă să tragem concluzii pripite.

Chiar şi veteranii şi victimele civile ale războaielor moderne ar avea dificultăţi în a contempla moartea a jumătate din populaţie şi, în consecinţă, prăbuşirea instituţiilor sociale. Astăzi, chiar şi cele mai grave

dezastre, cu cele mai îngrozitoare pierderi se desfăşoară totuşi pe o scenă mai largă, unde aceste lucruri nu se petrec. Nu este greu să ne imaginăm cum au simţit scandinavii din secolul al VI-lea că întreaga lor lume se prăbuşeşte şi alunecă înapoi în golul primordial din care s-a născut. Într-o cultură bazată pe tradiţiile orale pentru păstrarea şi medierea istoriei, nu ar fi surprinzător dacă, două sute de ani mai târziu, trauma aceasta era încă limpede încorporată în povestiri – o viziune înspăimântătoare a sfârşiturilor şi începuturilor care făceau, de asemenea, parte dintr-un ciclu mai lung. La urma urmei, predestinarea, inevitabilitatea sfârşitului Ragnarök şi cunoaşterea de către zei a sfârşitului lor formează *acel* puls constant al mitologiei nordice.

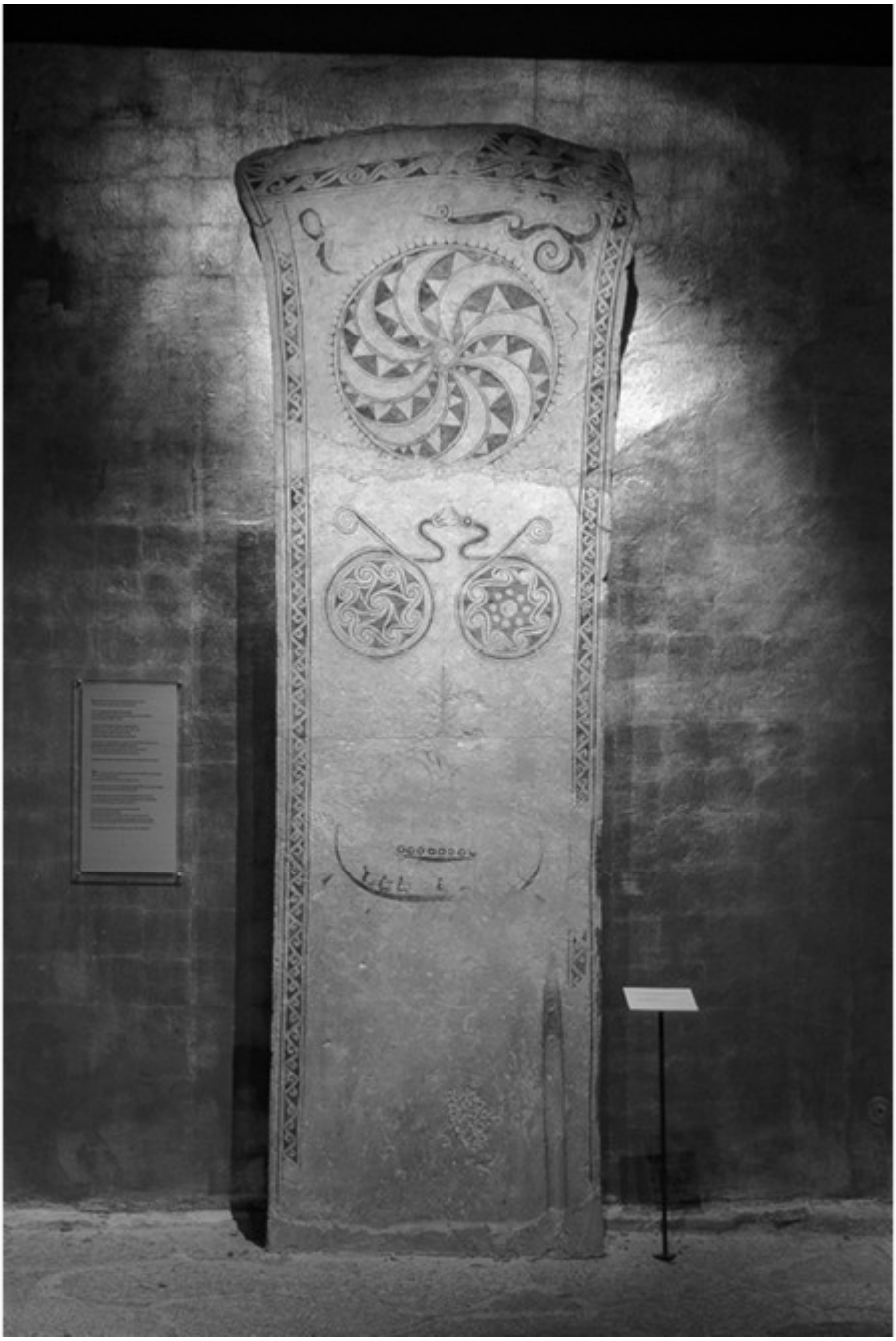

6. Apusul soarelui. Un aşa-numit monument comemorativ cu pictură în piatră din insula Gotland, datând din secolul al V-lea sau al VI-lea, care înfăţişează discul caracteristic în flăcări, despre care se crede că reprezintă soarele, însoţit de lună şi stele. În timpul crizei climatice din secolul al VI-lea, astfel de imagini au dispărut pe măsură ce soarele şi-a pierdut din intensitate şi nu au mai revenit vreodată în arta nordică din epoca fierului. Această piatră provine de la Biserica Sanda şi are o înălţime de 3,5 m. (Fotografie folosită prin amabilitatea © Fredrik Sterner/Muzeul Gotlands).

Nu toţi au fost afectaţi în mod egal, atât la nivel regional, cât şi la nivel local. În unele părţi din estul Norvegiei, există diferenţe perceptibile chiar şi de la un district la altul, în funcţie de topografia locală, structurile politice şi factorii externi ai schimbărilor climatice. În nordul îndepărtat al Scandinaviei, imaginea este din nou diferită, poate din cauza disponibilităţii resurselor marine care au fost mai puţin afectate de evenimentele climatice din anii 530 şi 540. În unele zone, nu a existat deloc abandonarea aşezărilor şi sunt prezente foarte puţine semne de declin. Unele zone au suferit foarte mult, în timp ce altele se poate de fapt să fi prosperat de pe urma lor. De exemplu, se pare că a existat o

schimbare a puterii din vestul Norvegiei către regiunea de est din jurul fiordului Oslo, astăzi Østfold şi Vestfold, cu accesul lor protejat la mare. Unii se pare că au prosperat cu adevărat, văzând o oportunitate şi ajustând noua realitate la propriile lor scopuri.

Pentru scandinavii din perioada migraţiilor, Fimbulwinter (în combinaţie cu alţi factori care s-au propagat mai lent) era un sfârşit – dar şi un început nou, acesta fiind punctul-cheie. Noile societăţi care s-au clădit din peisajul sumbru lăsat în urmă de anii fără vară au făcut-o pe un nou model, creând structuri fundamental diferite de putere şi comunitate şi, odată cu ele, moduri de trai modificate, în care se află sămânţa viitorului viking. Prin urmare, de-a lungul timpului, arheologii au ajuns să vadă transformările de la începutul epocii târzii a fierului nu doar în termeni de reabilitare, ci mai degrabă ca alegeri premeditate, adoptarea de noi strategii politice şi apariţia unor noi forme de putere, în special ascensiunea elitelor militarizate.

Această nouă lume era Midgard, casa oamenilor din a căror conştiinţă colectivă a apărut: scandinavii. Însă cum arăta ea?

În imaginaţia populară, mai ales atunci când este privită de la distanţă, Scandinavia este încă un loc al gheţii şi al zăpezii, nordul îngheţat arhetipal. Realitatea este foarte diferită, cu variaţii ale formelor de relief, climei şi condiţiilor sezoniere, care sunt printre cele mai

extreme din lume. Cu toate acestea, într-un sens, stereotipul este adevărat, în sensul că efectele ultimei epoci glaciare au fost cele care au creat peisajul pe care îl recunoaştem şi astăzi.

Din toată Europa, Scandinavia a fost una dintre zonele în care gheţarii au zăbovit cel mai mult, îngropând pământul sub gheaţa groasă de doi kilometri, chiar şi atunci când o mare parte a continentului era colonizată de vânători, pescari şi culegători nomazi. Pe măsură ce gheţarii şi-au început îndelunga topire în urmă cu aproximativ treisprezece mii de ani, când Nordul a început să se încălzească, retragerea lor a fost cea care a sculptat fiordurile, râurile şi lacurile care urmau să devină atât de caracteristice patriilor vikingilor. Aceasta a pus în mişcare şi o altă transformare în curs de desfăşurare care va continua timp de milenii, manifestată prin modificări ale nivelului relativ al mării. Pe măsură ce gheţarii s-au topit, ei au eliberat apă în oceanul din jur în acelaşi timp în care uşurarea de greutatea lor imensă a făcut ca pământul însuşi să se înalţe. Rata schimbării a fluctuat şi, de asemenea, a fost diferită de la o regiune la alta, dar rezultatul net a fost o scădere constantă a nivelului relativ al mării: din vremea vikingilor, părţi din centrul Suediei s-au înălţat cu aproximativ cinci metri deasupra nivelului de atunci. Acest lucru înseamnă că oamenii vremii au avut parte de râuri pe care se puteau transporta mai multe mărfuri mai departe în teritoriu decât aceleaşi căi navigabile de

astăzi, porturi mai adânci care ofereau un acces mai bun la corăbii mai mari şi lacuri care de atunci au secat. Procesul continuă şi acum, deoarece centrul Suediei se înalţă cu o rată de câţiva milimetri pe an. În epoca vikingilor şi în secolele precedente, peisajul era pe alocuri substanţial diferit de aspectul său actual şi avea mult mai multe întinderi deschise de apă.

Dintre toate zonele Scandinaviei, Norvegia de astăzi este cea care poartă cel mai limpede amprenta gheţii. Pe măsură ce gheţarii s-au deplasat încet spre Vest, au brăzdat văi adânci în roca de bază, care s-au inundat şi au devenit fiorduri, caracteristici definitorii ale reliefului norvegian. De-a lungul a peste douăzeci de mii de kilometri de coastă, aceste produse ale ultimei glaciaţiuni au făcut din Norvegia un mediu extrem de maritim, pentru a supravieţui populaţia sa fiind mereu dependentă preponderent de mare. În larg, lanţuri de insule mici au creat pasaje ferite care au protejat transportul maritim de cele mai vitrege condiţii meteorologice ale oceanului şi au transformat căile maritime într-o rută de transport de mare importanţă. Cea mai mare parte a uscatului norvegian este ocupată de munţi care se întind în lanţuri succesive pentru a forma de la nord la sud o creastă înălţată de-a lungul Peninsulei Scandinave. Climatul de acolo a fost întotdeauna aspru şi neprimitor, cu ierni letal de reci şi straturi groase de zăpadă care persistă timp de multe luni în fiecare an, intercalate cu cicluri de îngheţ şi

dezgheţ. În nordul îndepărtat al ţării se află o zonă de tundră fără copaci, dar mai la sud, fiordurile erau mărginite de păduri.

Suedia a fost separată în mod natural de Norvegia la vest, prin lanţurile muntoase. Întinzându-se dincolo de Cercul Arctic, aproximativ 60% din ţară este cunoscută astăzi ca Norrland („Pământul Nordic”) şi se află în zona de taiga, care ajunge în cele din urmă mult spre est, până în câmpiile Siberiei. Peisajul de aici este caracterizat de dealuri acoperite cu vaste păduri de conifere care au făcut regiunea practic impracticabilă în epoca vikingilor. În nordul Suediei, aşezările agrare au fost, prin urmare, în mare măsură limitate la malurile râurilor care tăiau văile mari spre est până la mare – un model de subzistenţă în mare măsură similar cu cel găsit de-a lungul fiordurilor norvegiene.

În regiunile centrale şi sudice ale Suediei, pădurile de conifere s-au rărit şi s-au contopit cu specii de foioase, creând o regiune împădurită mai deschisă, asemănătoare cu regiuni ale continentului european. Pământurile fertile argiloase care se află deasupra rocii de bază din granit formează nucleul agricol al ţării, presărat cu lacuri care din nou au rezultat din efectele glaciaţiunii. Morenele lăsate în urmă de gheaţă au format rute naturale de transport de-a lungul reţelelor navigabile şi râurilor. Clima de aici era foarte puternic sezonieră, cu o variaţie anuală remarcabilă. La sfârşitul epocii vikingilor, vremea perioadei calde medievale, nu

ar fi fost neobişnuit ca o persoană care locuia în centrul Suediei să resimtă un interval de temperatură de cincizeci până la şaizeci de grade Celsius în decursul unui an, de la iarna înzăpezită până la vara fierbinte.

Peisajul Danemarcei este semnificativ diferit de cel al verilor săi nordici, constând aproape în întregime din câmpii agricole joase, cu soluri afânate, dar fertile, presărate cu lacuri, bălţi şi mlaştini. În epoca vikingilor, o mare parte a terenului domol al regiunii era acoperit cu păduri de foioase, dar a fost totuşi un producător de bază în economia agrară scandinavă. Deşi diferită ca dimensiuni şi topografie, Danemarca a susţinut o societate maritimă la fel de extinsă precum Norvegia, nicio parte din ţară nefiind la mai mult de patruzeci şi cinci de kilometri de mare. În special în nord, fiordurile adânci taie ţinutul, deşi sunt delimitate mai degrabă de dealuri line decât de munţi. În comparaţie cu vecinii săi din nord, deşi privată de un fond cinegetic bogat, Danemarca a combinat resursele marine cu producţia de cereale la scară mare favorizată de solurile fertile din câmpie.

În timpul perioadei migraţiilor din secolele al V-lea şi al VI-lea, se estimează că aproximativ patruzeci până la cincizeci de organizări statale s-au înfiinţat de-a lungul regiunilor de coastă şi în regiunile agricole interioare ale Scandinaviei. Dovezile acestora pot fi trasate în arheologie, corelate (până la un punct) cu menţionări

foarte rare în sursele scrise ulterioare şi legate de zone geografice în mare măsură definite de topografie.

Este greu să numim aceste mici centre de putere. Primul etnonim nativ – un nume al unui popor – pe care îl avem din Norvegia provine din epoca vikingilor însăşi şi, de fapt, din prima descriere a Scandinaviei care a supravieţuit de la unul dintre locuitorii săi. Acest lucru s-a păstrat într-un document englez remarcabil care înregistrează conversaţiile dintre Alfred cel Mare, regele de Wessex, şi un vizitator la curtea sa în anii 880, aşa cum am menţionat, în prolog. Numit „Ohthere” în text, era aproape în mod cert Óttarr în propria sa limbă şi pare să fi venit din regiunea din jurul insulelor Lofoten din Norvegia arctică. Potrivit scribului englez care a consemnat întâlnirea, Óttarr şi-a numit ţara *Norðveg*, care în limba nordică veche ar fi fost aproximativ aceeaşi, şi ar fi păstrat acelaşi sens: „Calea Nordului”. Acesta a fost la propriu pasajul urmat spre Nord, făcând referire în mod clar la o rută maritimă de-a lungul coastei Norvegiei. Cei care locuiau acolo, semenii lui Óttarr, erau „nordicii”, iar exact acelaşi sens se păstrează în termenii moderni pentru „Norvegia” şi „norvegieni”. În cuvintele lui Óttarr, filtrate prin textul în engleza veche:

> El a spus că pământul nordicilor era foarte întins şi foarte îngust. Tot ceea ce pot fie să păşuneze, fie să are se află lângă mare; şi chiar şi acesta este

foarte stâncos pe alocuri; la răsărit şi lângă pământul cultivat se întind munţi sălbatici.

Este greu să ne gândim la o descriere mai exactă.

Spre deosebire de Norvegia, nu există nici un etnonim universal cunoscut folosit de populaţia care trăieşte în ceea ce este acum Suedia modernă pentru a-şi descrie teritoriul sau pe ei înşişi în timpul primului mileniu al erei noastre. Există unele dovezi care sugerează că atât identităţile politice, cât şi probabil cele etnice au fost orientate regional în secolele imediat premergătoare epocii vikingilor. Suedia central-sudică, în esenţă teritoriile de la sud de Norrland, a fost împărţită în mare parte între două grupuri, deşi este dificil să găsim cu exactitate un nume care să reflecte natura organizării lor statale. Cel mai la sud, cuprinzând ţinuturile vaste ale lacurilor Vänern şi Vättern şi mărginind bariera forestieră din Småland, se aflau Gautar sau Götar (uneori anglicizaţi problematic ca goţi). Aceştia ocupau regiunea Götaland, răsfrântă astăzi în linii mari în provinciile de est şi vest sub acest nume.

La nord de ei, aflaţi pe Valea Mälar şi în întinsele câmpii învecinate, se aflau suedezii (Svíar, scris astăzi Svear). Există multe forme ale numelui, dar una care a intrat în uzul comun este *Svíþjóð* în nordica veche, „poporul Svíar”, un termen folosit uneori pentru teritoriul lor, Svealand. Aceştia au ajuns să-şi dea numele întregii ţări (în suedeza modernă, *Sverige* înseamnă „Regatul

suedezilor”). În ciuda unificării în nume, Suedia va rămâne fragmentată din punct de vedere politic de-a lungul acestor linii până în Evul Mediu, iar relaţiile sociopolitice dintre Svealand şi Götaland rămân o problemă care generează tensiuni chiar şi astăzi.

În toate acestea, structurile politice ale epocii vikingilor din Suedia diferă semnificativ de cele din Norvegia, unde procesul de unificare politică a început la o dată mult mai timpurie, şi cu atât mai mult de cele din Danemarca, care pare să fi atins un grad de coeziune socială şi politică cu mult înaintea vecinilor săi din nord. Cea mai veche înregistrare a numelui *Denamearc* provine din acelaşi text englez menţionat mai sus: descrierea norvegianului Óttarr a patriilor şi a călătoriilor sale cu ocazia întâlnirii sale cu regele Alfred cel Mare. Termenul latin pentru locuitorii săi, *Dani* („danezi”), are antecedente mai extinse şi reiese clar din descoperirile arheologice că identitatea regională s-a format relativ devreme.

O parte a motivului rezidă în geografie, în legătura dintre Peninsula Iutlanda cu Europa continentală şi arhipelagul de peste patru sute de insule care străjuieşte intrarea în Marea Baltică prin strâmtorile Skagerrak şi Kattegat. Întreaga zonă a dezvoltat legături sociale foarte strânse cu cel puţin o jumătate de mileniu înainte de epoca vikingilor, cu o cultură coerentă care se întindea din Iutlanda prin insulele daneze mai mari Sjælland şi Funen şi pe continent, în ceea ce este acum

sudul Suediei. Această din urmă regiune a fost separată de ţinuturile centrale ale lacurilor Suediei printr-o graniţă naturală de păduri dese şi dealuri, în esenţă astăzi provincia Småland. Zonele din sud, ce includ Skåne şi părţi din provinciile Blekinge şi Halland, erau considerate ca făcând parte din punct de vedere cultural şi politic din Danemarca până cu mult după Evul Mediu şi nu au fost încorporate oficial în naţiunea suedeză până la sfârşitul anilor 1600.

Dincolo de cele trei regiuni principale ale Scandinaviei şi arhipelagurile lor de coastă, fiecare dintre ele împărţită în numeroase mici state la începutul epocii vikingilor, exista şi o serie de mari insule baltice care îşi susţineau propriile culturi distinctive, dar care făceau totuşi parte din mai larga sferă nordică. Acestea includ Bornholm, la est de insula daneză Sjælland, insulele Öland şi Gotland, situate în largul ţărmurilor sudice şi centrale ale Suediei, şi lanţul extins al insulelor Åland dintre Suedia şi Finlanda de astăzi. Toate se bucurau de un climat temperat propice pentru aşezărilor agricole, toate având o poziţie avantajoasă în cadrul reţelelor maritime care se extindeau de-a lungul Mării Baltice şi dincolo de ea.

Această carte pune accent pe populaţia majoritară a ceea ce numim acum Scandinavia. Lăsând la o parte problemele de terminologie şi etichetare, vikingii erau vorbitori de limbi indo-europene, cu origini în cele din urmă nord-continentale, trăind pe teritoriile Norvegiei,

Suediei şi Danemarcei de astăzi. Însă nu erau singuri acolo. Deşi nu joacă un rol principal aici, seminomazii Sámi erau vânători, pescari şi culegători şi au interacţionat intens cu vecinii lor „germanici”.

Originile Sámi sunt necunoscute, deşi dovezile genetice şi lingvistice sugerează că aceştia au migrat spre nord, din sudul Europei în Scandinavia, în timpul epocii de piatră. S-a irosit multă energie în dezbaterea acerbă despre cine „a ajuns primul” în regiune şi, prin urmare, care dintre popoarele nordice sau Sámi poate pretinde că este populaţia indigenă a Scandinaviei. Nu în ultimul rând, din limbaj reiese clar că cele două grupuri aveau identităţi şi culturi fundamental diferite. În ultimii ani, au apărut sugestii conform cărora etnia lor s-a dezvoltat mult mai târziu, în timpul epocii fierului, efectiv ca o diviziune între o existenţă agrară aşezată şi o economie mobilă bazată pe vânătoare. Cu toate acestea, deşi acesl strategii diferite de subzistenţă au coexistat cu siguranţă, nu există nicio dovadă că ele s-au exclus reciproc şi cu atât mai puţin care să sugereze că reprezintă în sine un fel de dihotomie Sámi-nordică.

În epoca vikingilor, este absolut cert că nordicii şi Sámi erau prezenţi în Scandinavia de milenii întregi. Patria Sámi de astăzi, cunoscută sub numele de Sápmi, ignoră graniţele geopolitice ale ţărilor nordice şi se întinde în zonele de nord ale Norvegiei, Suediei şi Finlandei, cu o mică parte în Rusia, în Peninsula Kola. Totuşi, în epoca vikingilor, Sámi se întindeau mult mai

spre sud. Resturile funerare care unora le-ar părea foarte asemănătoare cu cele ale riturilor Sámi, vestigiile specifice taberelor circulare de corturi cu vetre centrale de piatră şi descoperirile izolate de obiecte decorate în stiluri specifice populaţiei Sámi au fost găsite în jurul regiunii Trøndelag din zona centrală a Norvegiei şi chiar la nord de Oslo, iar în centrul Suediei, în regiunea Uppsala. Identitatea este o chestiune mai complexă decât modelele ornamentale sau riturile de înmormântare, dar în combinaţie, datele acestea sunt covârşitoare, în special în comparaţie cu aşezările din jur, tipic „nordice”.

Unii Sámi se ocupau cu păstoritul renilor domestici (animale numite karibu în America de Nord) şi foloseau fiecare parte a animalului, inclusiv laptele pentru hrana zilnică, precum şi carnea şi alte materii prime de origine animală. Alţii vânau şi puneau capcane pentru a face rost de hrană şi blănuri sau pescuiau în râuri, lacuri şi în largul coastelor. Sámi erau oameni ai munţilor, aşa cum apar în descrierile populare de astăzi, dar şi ai căilor navigabile, ai taigalelor boreale şi ai tundrei din nord.

Mai presus de toate, Sámi erau oameni ai tobelor, instrumentul sacru care era apanajul *noaidi-ului* lor sau ceea ce antropologii ar numi şaman. Credinţele şi practicile lor spirituale erau profund legate de cele ale altor culturi circumpolare şi diferă semnificativ de cele ale scandinavilor. În perioada modernă timpurie, când misionarii au încercat să-i convertească pe Sámi la

creştinism, adesea prin forţă brutală şi prin distrugerea intenţionată a valorilor lor spirituale străvechi, a fost creat un cuvânt care să reprezinte trecutul vechilor obiceiuri care se estompează rapid, încapsulând tradiţiile care datează din epoca vikingilor şi nu numai: *goabdesájgge* (în limba Lule Sámi), „vremea tobei”. De-a lungul naraţiunilor acestei cărţi, trebuie să nu uităm că timpul vikingilor a fost şi timpul tobelor.

În Scandinavia din epoca vikingilor au subzistat astfel două populaţii distincte, care trăiau în strânsă apropiere şi în relativă cooperare, uneori în aceleaşi aşezări sau chiar gospodării, dar având propriile lor moduri de viaţă şi utilizând tipuri substanţial diferite de cultură materială. Sámi nu par să fi jucat un rol activ în consolidarea politică a Nordului, deşi erau integraţi în economia acestuia. Cu toate acestea, sprijinul din partea comunităţilor lor din păduri şi munţi ar fi putut fi un factor vital în menţinerea stabilităţii şi a controlului puterii.

În Norvegia, primele organizări statale s-au concentrat în zona fiordurilor, cu scopul de a controla căile navigabile, şi în micile fâşii de teren agricol aflate de-a lungul văilor. În Suedia, suprafeţele acestora erau mai mari în jurul câmpiilor şi lacurilor centrale şi sudice, dar mai mici şi concentrate în estuarele râurilor din nord care se încrucişau cu căile navigabile dinspre munţi. În Danemarca, o regiune mai mică, dar şi mai plată ca relief

şi, de asemenea, situată mai aproape de marile blocuri de putere ale continentului, organizările statale în curs de dezvoltare erau şi mai extinse, urmând impulsul obscur către o coeziune politică mai rapidă, care se resimte în zonă mai devreme, în epoca fierului.

Aceste tărâmuri în miniatură par să fi fost conceptualizate drept regate, dar unele foarte mici în ochii privitorilor moderni. Un factor-cheie în noile structuri ale puterii era dreptul de a deţine pământuri, care, la rândul său, se baza pe modul în care fusese obţinut acel pământ. În ordinea socială care s-a dezvoltat după *Fimbulwinter*, proprietatea funciară pare să se fi concentrat mai nou în mâinile celor puţini şi nu ale celor mulţi, fiind apoi împărţită printr-o formă de arendă. Sistemul de deţinere de la distanţă a terenurilor pare să fi debutat cu mult înainte de norul de praf din 536, dar a căpătat clar amploare după aceea. O tranziţie de acest fel se poate să fi avut loc cu forţa, dar poate că fermele abandonate din cauză că locuitorii lor erau fie morţi, fie dispăruţi au fost pur şi simplu preluate de alţii – un alt context în care un conflict armat este posibil să fi fost astfel justificat.

Această confiscare de facto a averii funciare a fost apoi consacrată printr-o stratificare complexă de consolidare. Aceasta reiese din construcţia de mari săli şi reşedinţe „regale” pentru noii „monarhi”. Apare în alocarea proprietăţilor unor membri de încredere ai suitei aflaţi pe statul de plată, a căror violenţă loială a deschis

calea către putere, dar a şi oferit garanţia finală a păstrării acesteia. Poate fi percepută în sprijinul energic acordat comerţului şi pieţelor externe şi interne, care asigurau mărfurile de lux necesare pentru plata suitei. A lăsat urme în crearea unor false tradiţii ancestrale de funcţii de drept, asociate cu zeii şi strămoşii mitici, susţinute de ritualuri religioase care onorau astfel de divinităţi ale războiului. În sfârşit, în concluzia sa fatală, s-a manifestat prin construirea de movile funerare mai mari decât oricare dintre cei întâlniţi până în acel moment, o dovadă permanentă a puterii întipărite inevitabil în peisaj, pentru ca toţi să-i fie martori. Tot acest efort s-a concentrat la nivel de indivizi, reprezentanţii autodesemnaţi ai colectivelor care au fost într-o oarecare măsură propriile lor creaţii, primii paşi în întemeierea dinastiilor de familie care să le ducă numele mai departe.

Vidul de putere de la Roma, care servise cândva drept model politic, a fost umplut în mod conştient de aceste noi elite, care au emulat chiar şi limbajul simbolic al fostei autorităţi imperiale: descendenţa divină, portretizarea şi o versiune scandinavă a monumentelor lor grandioase. Acest lucru nu este surprinzător, deoarece ei sau strămoşii lor imediaţi cunoşteau bine imperiul şi lumea sa vizuală. Nu au fost niciodată rupţi complet de ceea ce a devenit Roma. Puterea din nord a ajuns similară etalării sale într-un limbaj vizual suficient

de grosolan pentru ca sensul să fie de la sine înţeles pentru oricine.

Având în vedere presiunile ecologice ale secolului al VI-lea şi consecinţele lor, într-un sens cu totul propriu, noile elite au fost produsul propriului mediu. Mai exact, fiecare scandinav autoproclamat „rege” a făcut din mediul său o extensie a sa, în timp ce el şi miliţiile sale şi-au lăsat amprenta pe pământuri şi pe oameni deopotrivă. În cele două sute de ani care au precedat epoca vikingilor, o anumită versiune a acestui sistem a fost construită în nord şi extinsă şi consolidată de fiecare conducător succesiv din fiecare regat mărunt. Acest proces a inclus, de asemenea, toate căpeteniile lor de război, toţi oamenii lor, familiile şi arendaşii lor. Astfel de conducători şi popoare predomină în poemele epocii vikingilor, istorii ancestrale şi povestiri care păstrau o strânsă legătură cu trecutul. Deşi este un text în engleza veche, poemul epic *Beowulf* reprezintă o povestire exclusiv scandinavă, a danezilor şi suedezilor şi geţilor, a războaielor şi rivalităţilor lor şi a culturii obsedate de onoare care i-a hrănit. În saga legendare islandeze apar ecouri confuze ale aceloraşi amintiri comune şi, uneori, ale aceloraşi persoane. În fiecare caz, protagoniştii sunt membrii unei dinastii: Ynglinga, Skjöldunga, Völsunga şi alţii. Ei erau cei proaspăt îmbogăţiţi, oamenii realizaţi de la sfârşitul epocii fierului, care s-au luptat pentru putere şi au creat tărâmuri în miniatură după chipul şi

asemănarea lor. Un istoric i-a numit pe aceşti războinici „oportunişti violenţi” şi are dreptate.

Acest mod de viaţă a fost transpus în peisajele monumentale ale movilelor funerare şi ale marilor săli, vestigiile cărora pot fi văzute şi astăzi în locuri precum Gamla (adică „vechea”) Uppsala în Uppland în Suedia, Borre în Vestfold în Norvegia şi Lejre lângă Roskilde în Danemarca. Ele reprezintă o confluenţă de factori familiari din vremuri mai recente, în special un accent pe exclusivitate şi importanţa apartenenţei la un grup definit. Etosul lor militarist a prosperat cu ajutorul noţiunilor de companie onorabilă, legată prin obligaţii şi jurăminte de sprijin reciproc şi, într-un fel, reprezenta un rafinament al identităţilor care erau prezente în Scandinavia cel puţin încă din epoca bronzului. Construit în jurul a ceea ce un cercetător a numit „frumuseţea războinicului”, combina o estetică violentă cu jurământul de fidelitate şi o cultură materială uimitoare a uciderii.

Movilele regale de la Uppsala au fost toate înmormântări prin incinerare, astfel bogăţiile pe care le conţineau cândva s-au redus la fragmente arse, dar arheologii încă pot reconstitui colanele de aur, coifurile, armele ornate cu granate şi obiectele luxoase de import. Alte situri, precum Högom din Norrland, ne dezvăluie hainele pe care le purtau oamenii: costume întregi din pânză roşu aprins, cu nasturi aurii şi fir de aur şi argint mărginind manşetele şi tivurile. Ar fi sclipit în lumină în

timp ce purtătorii se mişcau; aceasta nu era îmbrăcăminte pentru cei de rang modest.

La câţiva kilometri de Uppsala se află câmpul funerar din Valsgärde, locul de înmormântare a ceea ce pare a fi un grup familial ce se întinde de-a lungul întregii epoci a fierului. S-au descoperit aproximativ cincisprezece bărci funerare îngropate, câte una pe generaţie, cu magnifice însemne regale: scuturi enorme, uneori trei într-un mormânt, acoperite cu montúri decorate în formă de animale şi împletituri, suliţe grele de război şi arme aurite ornate cu modelele specifice roşu pe auriu cu granate încrustate în stil cloisonné.

Simbolul suprem al codului social era sabia cu inel, menţionată în poeme şi prezentă în multe descoperiri arheologice: o armă cu un inel de aur în jurul mânerului. Acesta era semnul loialităţii în luptă, însemnul unui comandant de război. În marile bărci funerare din secolele al VI-lea şi al VII-lea, cele mai impresionante dintre toate sunt coifurile, fiecare reprezentând o mască de război ce acoperă faţa (şi uneori întregul cap şi gâtul printr-o perdea de zale). Suprafeţele lor sunt alcătuite din zeci de plăcuţe mici, fiecare decorată în relief cu scene din mitologia nordică. Putem observa bărbaţi minusculi care se luptă pe jos şi călare, monştri, creaturi înaripate, metamorfe şi ceea ce par a fi înşişi zeii războiului. Aceşti bărbaţi erau o reprezentare ambulantă a ideologiei lor. Mormintele conţin şi rămăşiţele câinilor de luptă, cu zgărzi cu ţepi şi lese din lanţ, precum şi

păsări de vânătoare dresate. Bărcile erau înconjurate de animale sacrificate, cum ar fi cai şi vite, care trebuie să fi inundat pământul cu sângele lor. Chiar şi vasele erau decorate, cu marginea împodobită cu spirale curbate de fier, îndreptate probabil înainte precum coama unui dragon.

Aceştia erau bărbaţi pe care toată lumea i-ar fi recunoscut, care ieşeau în evidenţă din mulţime oriunde mergeau, o întruchipare a ierarhiei la propriu.

În Suedia, primul sit de acest fel descoperit, câmpul funerar cu bărci de la Vendel, în Uppland, a dat numele unei întregi perioade de timp, c. 550-750, cele două secole care precedă epoca vikingilor. Terminologiile variază: în Norvegia, perioada Vendel este cunoscută ca merovingiană, în timp ce în Danemarca este combinată cu perioada migraţiilor ca epoca germanică a fierului.

Noua ordine socială a implicat toată lumea din comunitate, nu doar elitele predominant masculine. La Valsgärde, bărcile funerare alternează cu incineraţiile şi încăperile mortuare, în multe dintre ele găsindu-se femei care fuseseră îngropate înconjurate de obiecte specifice unui rang înalt, asemănătoare cu cele ale comandanţilor corăbiilor. Doar prejudecata modernă este cea care atribuie „spectaculoaselor” bărci funerare mai multă importanţă. Într-adevăr, poezia acestor regate celebrează în mod explicit puterea reginelor, luminile călăuzitoare ale marilor săli, aducând băuturi în cupe de mied decorate cu nestemate autoproclamaţilor eroi.

Amploarea acestor peisaje mortuare este de asemenea de apreciat. Numai în provinciile centrale suedeze Uppland, Södermanland şi Västmanland, teritorii care mărginesc Lacul Mälaren şi, prin urmare, poarta de intrare către Marea Baltică, se întâlnesc aproape trei sute de movile funerare monumentale de peste douăzeci de metri în diametru. Aceasta depăşeşte cu mult orice tumul convenţional, iar aceste morminte aparţin noilor „regi”, susţinătorilor lor de elită şi membrilor de rang înalt din suita lor. Modelul se repetă în vestul Suediei şi, la o scară mult mai mică, în nord.

Transpunerea pe hartă a acestor morminte ne permite să estimăm dimensiunea suitei pe care ar fi avut-o căpeteniile de război. Judecând după movilele funerare, regiunea Uppsala ar putea susţine probabil patruzeci până la cincizeci de lideri de genul celor îngropaţi în bărcile din Valsgärde, însoţiţi de o oaste de poate cinci până la opt sute de războinici. Dacă ar fi vrut să pornească pe mare, ar fi avut nevoie de vreo cincizeci şi ceva de bărci de tipul celor din Valsgärde. Aceasta era „armata” pe care regii din Uppsala au purtat-o cu ei la război.

Există, de asemenea, aspecte ale mormintelor monumentale care ridică alte întrebări, deoarece unele dintre marile corăbii funerare conţin pânze de corturi Sámi din scoarţă de mesteacăn, cu ornamente specifice pirogravate. Acestea au fost folosite pentru a înfăşura unele dintre navele funerare; din perspectiva Sámi, acest

lucru ar transforma întregul vas într-un mormânt conform practicii lor. Cu greu ne putem da seama ce înseamnă asta: poate un dar diplomatic, precum un demnitar străin care depune o coroană de flori la înmormântarea unui politician din vremurile noastre sau ceva mai interactiv? Pare totuşi să existe o relaţie strânsă între scandinavi şi Sámi la cele mai înalte niveluri.

Transformarea socială a Nordului s-a extins în casele fermierilor, până şi amenajarea şi stilul clădirilor modificându-se pentru a se potrivi noilor reguli de viaţă domestică. A avut loc o trecere de la ospeţele comunale în aer liber şi utilizarea gropilor pentru gătit la cultura interioară a sălii, care a fost reprodusă la scară mai mică în casele celor din popor.

Îndeosebi cadrul de reconstrucţie a fost crucial pentru noile ideologii ale Nordului, deoarece aceste noi drame ale puterii necesitau spaţii performative expansive pentru a fi puse în scenă. Ascensiunea culturii sălii poate fi trasată în această perioadă. În esenţă, într-o desfăşurare a planului unei case lungi tradiţionale scandinave, zona de zi a fost redefinită ca un spaţiu comun destinat primirii oaspeţilor. Zonele pentru gătit erau aşezate la un capăt, ferite privirii, în timp ce încăperile private ale lordului se aflau la celălalt capăt, de asemenea separate de sala principală în sine. Aceste structuri aveau intrări diferite pentru persoane de rang diferit şi, uneori, zone de recepţie sau vestibuluri pentru

lepădarea armurilor şi a armelor înainte de a pătrunde în sală.

În centrul sălii se întindeau vetre mari, cu paliere de ambele părţi, unde oaspeţii se aşezau pe bănci. Mai târziu, toate acestea erau date la o parte pentru a dormi. Fie la un capăt al camerei, fie la mijlocul uneia din laturile lungi se afla tronul lordului sălii, punctul focal al încăperii. Oaspeţii erau bineveniţi; într-adevăr, prezenţa lor era parţial esenţială, fiind legată de logica sumbră a ospitalităţii obligatorii şi reciproce care făcea parte din codul elitei. Acestea erau scene dedicate recunoaşterii reciproce, depănării povestirilor despre banchete şi băute (cu predilecţie despre băute!), dăruirii şi primirii de inele şi de alte semne de generozitate cu care lordul îşi controla oamenii, care, la rândul lor, îi impuneau dorinţele în rândul plebei. Clădirile acestea erau, de asemenea, locuri separate clar în funcţie de gen, încărcate de un simbolism legat de rolurile bărbaţilor şi ale femeilor.

Sala avea propriul său etalon verbal, un limbaj special al stimei de sine şi al laudelor publice la comandă, care reda cel mai bine mesajele de putere pe care clădirea era proiectată să le transmită. Sala reprezenta mediul primar al poeziei şi al maeştrilor ei, poeţii numiţi *skald*. Într-o societate orală sofisticată precum cea de la Vendel, iar mai târziu cea a vinkingilor, Scandinavia, una dintre sarcinile principale ale poeţilor era să găsească un limbaj memorabil în care să distileze ceea ce trebuia

ştiut, permiţând oamenilor să păstreze ceea ce era necesar din trecutul lor colectiv. Acest proiect a crescut cu timpul, făcând parte din mecanismele de autoperpetuare care au păstrat în mişcare aceste societăţi. Astăzi ne-am putea întreba ce „înseamnă” un poem, dar aceasta ar fi în sine lipsit de sens pentru munca skalzilor. Zugrăvindu-şi imaginile prin cuvinte complexe, aceştia pur şi simplu au permis ca lucrurile pe care le relatau să fie mai precis ele însele.

Într-un fel, vitalitatea acestei lumi a poveştilor epocii târzii a fierului depindea de organizarea locuinţei, de cercul şovăitor de lumină din jurul vetrei – fie că vorbim de casa unui ţăran sau de spaţiul grandios al unei săli. În interior sălăşluia apropierea dintre povestitori şi ascultători, iar afară, întunericul. În cel mai important poem medieval timpuriu dintre toate, *Beowulf*, o clădire faimoasă de acest fel este aproape un personaj central. Aici, sala reprezintă civilizaţie, lumină, faimă, onoare, memorie, istorie şi bucurie. Monştrii haosului şi ai nopţii se află dincolo de uşile sale, în poem dărâmându-le la propriu.

Multe dintre poeziile nordice vechi prezintă naraţiuni detaliate şi complexe ale faptelor regilor şi ale priceperii eroilor, adesea în contrast cu actele mai puţin demne ale oamenilor de rang inferior. Acestea făceau uz de multe scheme de metru şi rimă elaborate, de imagini şi jocuri de cuvinte. Mai putem vorbi, de asemenea, de lumea bogat texturată a comparaţiilor sau *kennings*, în care

două sau mai multe substantive şi descriptori se combină pentru a evoca un obiect din punct de vedere vizual sau metaforic. Astfel, oceanul era „drumul balenelor”, o corabie era un „cal al valurilor”, iar gândurile unei persoane erau „valuri pe malul mării cunoaşterii”. Copacii erau metafore frecvente pentru oameni, aproape sigur bazându-se pe Frasin şi pe Ulm. În această imagine poetică, oamenii erau „trunchiuri” care susţineau alte lucruri. Astfel, se putea vorbi despre oameni ca „arbori de arme”, despre femei drept „arbori de bijuterii” şi aşa mai departe, pentru că braţele şi încheieturile erau „ramuri” de care obiectele se puteau agăţa precum păsările. Când descriau jocul de lumini pe arme sau armuri, îl vedeau ca fiind „ca soarele pe un câmp de gheaţă spartă”. Din nou, oricine pune la îndoială gradul de sofisticare a minţii scandinave din epoca târzie a fierului nu trebuie decât să examineze poezia din perioada aceasta, o sursă inepuizabilă de surprize. Aceste abilităţi aveau un mit doar al lor.

> La sfârşitul războiului familiilor divine, zeii au pecetluit pacea scuipând într-un vas comunal, iar din salivă au făcut un om.
> Numele lui era Kvasir; ştia răspunsul la fiecare ghicitoare şi putea descâlci orice joc de cuvinte. În călătoriile sale, Kvasir a fost atacat şi ucis de doi pitici, care i-au amestecat sângele cu miere pentru a face un mied ce conţinea toate puterile poeziei.

> După o serie de fapte malefice, piticii au înfruntat un uriaş şi au fost nevoiţi să predea băutura pentru a scăpa cu viaţă. Faima miedului s-a răspândit, dar acesta era păzit în interiorul unui munte de fiica uriaşului, Gunnlöd. După ce a încercat să guste din poţiune prin şiretlicuri *(o povestire care, cu brutalitatea caracteristică, denotă uciderea a nouă sclavi), Odin a săpat în interiorul stâncii un tunel sub forma unui şarpe şi*
> *a sedus-o pe Gunnlöd.*
> *A stat cu ea trei nopţi. Ea i-a dat trei halbe de mied, dar el a înghiţit totul cu lăcomie. Transformat într-un vultur, Odin a zburat înapoi*
> *la Asgard, evitând uriaşii care-l urmăreau şi vomitând miedul în vasele pe care zeii le pregătiseră.*

Povestirea are toate caracteristicile lui Odin: viclenie, violenţă, adulter, furt, metamorfoză şi victorie. De atunci încoace, darul poeziei a stat în puterea zeilor, iar un adevărat skald era astfel considerat ca binecuvântat cu harul divin, aşezat în mod corespunzător pe tronul unui rege.

Sala şi cultura sălii au reprezentat motorul din centrul noilor regimuri scandinave. Este fascinant să pătrundem în universul lor.

Săpăturile de la Gamla Uppsala de-a lungul multor ani au scos la iveală o succesiune de săli regale extraordinare pe terase înălţate în cel mai înalt punct al sitului. Înălţându-se peste câmpia din jur, ar fi fost vizibile kilometri întregi, ceea ce înseamnă de fapt *Uppsala*: sălile înalte. Structura principală avea cincizeci de metri lungime şi doisprezece metri lăţime, probabil cu două etaje, fiind una dintre cele mai mari clădiri din nord. Stâlpii interiori de susţinere ai acoperişului erau constituiţi din copaci întregi, îngropaţi la câţiva metri în pământ în terasa de dedesubt. O rampă largă procesională ducea de la câmpie la uşile sale duble, având o lăţime de trei metri. La un moment dat, structura a ars, multe detalii păstrându-se intacte, în timp ce fragmentele din finisajele sale au fost adunate cu grijă şi îngropate ca ofrande de-a lungul pereţilor şi găurilor pentru stâlpii de susţinere.

Zeci de spirale de fier au fost găsite de-a lungul aliniamentelor pereţilor şi grupate în jurul uşilor, oferindu-ne cea mai bună imagine de până acum despre cum arăta o astfel de clădire. Cea mai mică spirală este de lungimea unui deget, cea mai mare cât un antebraţ. Sala fusese acoperită cu ţepuşe curbate de fier, ieşind prin buşteni. Ele sunt identice cu spiralele corăbiilor funerare din Valsgärde din apropiere, ceea ce sugerează că reprezentau un fel de însemn al oamenilor din regiune. Şi mai captivante au fost decoraţiunile feroneriei de pe uşi: mai multe spirale lipite pe lemn,

volute şi alte modele, totul semănând cu uşile bisericilor medievale (ceea ce dovedeşte clar că tradiţia era mult mai veche decât se credea anterior). Şi apoi mai erau balamalele uşilor: suliţe adevărate, bătute cu ciocanul în jurul stâlpilor uşii, aşezate astfel încât lamele lor să se sprijine drept pe suprafeţele uşii, cu vârfurile spre centru. Intrarea în sală se făcea astfel printr-un portal de arme, aducând aminte de descrierea propriei reşedinţe a lui Odin, Valhöll – o altă trimitere la regii din Uppsala.

În Lejre, Danemarca, cetatea de scaun a regilor Skjöldunga din Sjælland (şi posibila locaţie a marii săli Heorot din *Beowulf*), au fost excavate şiruri de clădiri regale în vârful versantului, dominând câmpia de la poale întocmai ca la Uppsala. Din nou, acestea au aproape cincizeci de metri lungime, dar aici complexul este înconjurat de clădiri auxiliare, ateliere şi structuri de cult pe care arheologii de-abia încep să le identifice la siturile suedeze. Dimensiunile acestor săli variau în funcţie de climă. Cea mai mare dintre toate, la Borg, în insulele Lofoten din Norvegia arctică, are *optzeci de metri lungime.* Este de dimensiunea catedralei medievale din Trondheim, construită secole mai târziu. Puţini oameni de astăzi au văzut vreodată construcţii din lemn la această scară. Îşi merită pe deplin conceptul de spaţiu grandios.

Arhitectura aceasta s-a repetat de-a lungul Nordului. Dovezi similare, chiar dacă nu atât de măreţe, apar în multe situri. Le întâlnim la Borre şi la Kaupang în

Norvegia, unde locul era cunoscut sub numele de Skiringssal, „Sala strălucitoare”. Descoperirile unor cuptoare de var indică faptul că sălile de la Tissø din Danemarca aveau pereţi văruiţi, iar istoricul roman Tacitus descrie ceva similar cu aproximativ şapte sute de ani mai devreme printre triburile germanice continentale. Aceste clădiri măreţe ar fi strălucit în soare.

Cu sprijinul arheologiei, puţin ajutor oferit de documentele scrise şi un pic de imaginaţie, putem vizualiza o scenă din interiorul lor. În special, există descrieri ulterioare, cum ar fi un episod minunat din *Saga lui Egil Skalla-Grímsson* din secolul al XIII-lea. Aici, faimosul războinic-poet şi oamenii săi se distrează în sala duşmanului său de moarte, ura unuia faţă de celălalt mocnind sub regulile de fier ale ospitalităţii. Se serveşte mâncare rafinată; cornul cu bere trece din mână în mână în lumina slabă, plină de fum, în care este greu să-ţi dai seama exact ce se întâmplă. Toasturile nesfârşite; bărbaţi leşinând şi vomitând, unii ajungând până la uşi, alţii nu. Femeile privesc cu prudenţă, servesc bere şi mâncare, încercând să se ferească din calea lor. Tensiune clocotindă într-o clipă, iar în următoarea, bonomie beată; există întotdeauna posibilitatea violenţei mortale, care izbucneşte din cauza unui cuvânt aruncat cu neglijenţă (sau foarte intenţionat).

Încă o dată, putem apela la *Beowulf*, întregul poem epic încapsulând acest etos războinic al sălii. Iată-l pe tânărul erou Wiglaf, fiul lui Weohstan, apărându-şi

stăpânul până în ultima clipă şi îndemnându-şi tovarăşii să-şi aducă aminte de jurămintele lor:

> Aminte mi-aduc de-alte vremuri, când beam băutură de mied,
> când toţi în castel ne-am legat cu cuvântul
> şi spus-am stăpânului nost' dătător de inele
> că noi vom plăti pentru-al luptei dichis
> şi spade şi coifuri, de-o fi să-l silească
> strâmtori ca aceasta! Doar el ne-a ales,
> din toată armata, să-i dăm ajutor dinadins;
> spre slavă ne-a-mpins când ne-a spus de făloasele fapte
> şi-aceste alcale mi-a dat mai ales socotind
> ca suntem semeţi suliţaşi.[3]

Acestea erau soiul de versuri recitate în jurul vetrei.

Lumina focului avea, de asemenea, un efect neliniştitor, care dădea un aer nepământean stăpânilor sălii. Poezia descrie modul în care aceştia îşi purtau coifurile în spaţiile interioare, iar flăcările portocalii pâlpâitoare ale vetrei ar fi animat imaginile în relief de pe plăcuţele lor metalice. Chipurile războinicilor lorzi erau acoperite de o masă de figuri în mişcare, dansând în întuneric. Iarăşi în lumina focului, pe unele dintre figurile de pe coifuri se putea zări un ochi lipsă, efect obţinut prin omiterea selectivă a suportului reflectant din

[3] *Beowulf*, traducere de Leon Leviţchi, Dan Duţescu, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1969, 160 p.

foiţă de aur a granatelor încrustate în stil cloisonné de pe acestea: un lord cu un singur ochi pentru zeul cu un singur ochi, Odin, protectorul suprem al noii regalităţi. Este posibil să fi interpretat toate acestea ca posesie, aproape o transformare.

Acelaşi efect era cultivat de vizitatori. În multe dintre săli, arheologii au găsit mici foiţe dreptunghiulare de aur pur, subţiri şi ştanţate cu imagini. Avem figuri umane, singure sau în perechi, care fac gesturi formale – indică ceva, o îmbrăţişare, un sărut – ori au braţele în poziţii atât de specifice încât trebuie cu siguranţă să însemne ceva. Figurile sunt de obicei din profil, dar ocazional sunt văzute din faţă. Îmbrăcămintea şi coafura lor sunt reprezentate cu minuţiozitate, fiind o sursă importantă a cunoştinţelor noastre despre modă, îmbrăcăminte specifică genului şi însemne sociale. Poartă toiege, arme, cornuri şi cupe. Figurile sunt delimitate cu mărgele de aur sau modele întreţesute. Câteva dintre ele nu se află deloc pe foiţe, ci sunt decupate ca nişte păpuşi de hârtie din metal preţios. Chiar şi mai puţine sunt foarte clar neuman sau divine, ci cu totul altceva: forme ciudate, umflate, poate monştri sau fiinţe de pe altă lume. Foiţele apar predominant în jurul gropilor pentru stâlpii care susţineau acoperişul. Probabil că odinioară erau fixate de stâlpi cu răşină sau cu un adeziv similar.

În câteva ocazii s-au găsit matriţele utilizate pentru ştanţarea în masă a foiţelor. Este evident că existau motive speciale pentru complexele individuale de săli; cu

alte cuvinte, un design specific denota un singur loc sau oamenii de acolo. Poate că foiţele erau cărţi de vizită speciale sau însemne ale ambasadorilor, prezentate de vizitatori şi apoi fixate la locul lor în sala gazdei. Mai multe foiţe care se repetă pe stâlpi indică mai multe vizite şi, prin urmare, o primire generoasă. Cu cât varietatea foiţelor dintr-un singur loc este mai mare, cu atât este mai renumit lordul care i-a primit pe oaspeţii de departe. În strălucirea focului ar fi strălucit şi foiţele, stâlpii falnici de acoperiş ivindu-se prin fum ca nişte coloane de luminiţe aurii licăritoare.

La urma urmei însă, cum erau plătite şi întreţinute toate acestea?

Comerţul pe distanţe lungi nu era ceva nou în Scandinavia. Reţelele din epoca bronzului străbătuseră odinioară Europa şi chiar şi după contracţia de la începutul epocii fierului, influenţa Imperiului Roman a adus inovaţie şi importuri în nord. Însă acele legături au fost afectate şi ele de declinul imperiului – au constituit o parte veritabilă a crizei din perioada migraţiilor şi poate chiar una dintre cauzele acesteia. Se ştie de multă vreme că războinicii de dinaintea epocii vikingilor au reuşit într-un fel să realimenteze şi chiar să realinieze şi să extindă legăturile de peste mări, dar studiile recente au arătat că acestea se întindeau mult mai departe decât s-a crezut anterior, dincolo de graniţele lumii lor, aşa cum ni le-am imaginat până recent.

Excavările arheologice ale atelierelor unor bijutieri suedezi au dezvăluit stocuri de granate, importate ca materie primă din India şi Sri Lanka. Fildeşul de elefant a călătorit probabil pe o cale similară, fie prin Golful Persic şi apoi pe uscat pe rutele caravanelor, fie pe Marea Roşie către porturile mediteraneene. Sticla şi bijuteriile romane, precum şi metalele bizantine au sosit în acelaşi mod. Avem mărgele de cornalină din Sindh, ghiocuri preţioase din Arabia, chiar şi piei de şopârlă din Bengal. Pe locul aşezării din apropierea mormintelor lui Sutton Hoo din estul Angliei, exact echivalentul din acea perioadă al câmpurilor funerare Vendel din Suedia, s-a găsit o găleată decorată din Egipt. Lista continuă, iar arheologii abia acum încep să descopere cum funcţionau aceste reţele şi până unde s-au extins, urmărind traseul obiectelor. Cea mai recentă sugestie, una convingătoare, este că, în secolele VI-VIII, Nordul era de fapt capătul vestic al Drumului Mătăsii, care se întindea în cele din urmă până în China din vremea dinastiei Tang, în Silla, şi statele de nord şi de sud ale Coreei, iar în secolul al VIII-lea, până în Nara, Japonia.

Elitele scandinave au dezvoltat strategii atente pentru a accesa aceste reţele comerciale. Pentru a participa la un astfel de comerţ îndepărtat, trebuie să fi avut un stoc de bunuri solicitate în străinătate. Care erau aceste lucruri şi de unde proveneau? Ultimul deceniu de cercetare arheologică a dezvăluit că, pe lângă promovarea schimbului de daruri prestigioase şi folosirea

mărfurilor străine, noii conducători au înfiinţat şi reţele reciproc avantajoase de comerţ la distanţă *în interiorul* Scandinaviei – resursele unui regat mărunt completând în mod util bogăţia internă a altuia. În practică, până şi produsele din zonele îndepărtate ale nordului puteau fi redirecţionate către regatele în ascensiune de pe coaste, care apoi le-ar fi putut canaliza spre comerţul exterior.

Descoperirea acestei economii tranzacţionale înseamnă regândirea structurilor fermelor în sine, care guvernau modul în care erau produse şi transferate mărfurile; în special, conceptul tradiţional al terenului agricol proximal (zona din jurul fermei unde se semănau culturile) şi periferic. Acestea din urmă erau adesea văzute ca zone de păşunat, aflate de obicei pe pajiştile montane, medii marginale, dar totuşi utile pentru creşterea animalelor, care erau folosite fie la o distanţă de fermă, fie chiar sezonier, în microclimate mai neprielnice. Astăzi este clar că zonele acestea periferice ca zonă economică noţională s-ar fi putut extinde, de fapt, la sute de kilometri de punctele pe care le aprovizionau, fiind nevoie de o nouă definiţie a lor şi mai ales a scopului lor.

Pentru a da doar câteva exemple, industria de fabricare a gudronului s-a dezvoltat constant până la sfârşitul epocii fierului, exporturile din pădurile suedeze fiind mutate la mare şi servind unei cereri de protecţie asupra masei lemnoase şi a pânzelor (un comerţ pe care suedezii aveau să-l continue până în secolul al XIX-lea).

În mod similar, în sudul Suediei apar pieile de urs, care provin de la animalele vânate în pădurile din nordul îndepărtat, fiind transportate de-a lungul coastei din zone de la estuarele regiunii Norrland. Un comerţ paralel îi conecta pe vânătorii din Jämtland, de la graniţa cu Norvegia, cu consumatorii din zonele suedeze de câmpie. Toate aceste regiuni erau aşadar zone periferice ale comunităţilor agricole din cealaltă parte a Scandinaviei, asemenea păşunilor destinate animalelor aflate la câteva sute de metri distanţă de terenurile agricole proximale.

Terenurile acestea periferice includ chiar şi zonele de pescuit de pe coastele atlantice. Astfel, o balenă capturată în apele arctice din Lofoten, Norvegia, putea furniza osul pentru o piesă de joc cu care puteai câştiga la popularul joc de societate *hnefatafl* din Uppsala suedeză, sau placa pe care un danez netezea o cămaşă de in. Catalogul acestor mărfuri se extinde tot timpul.

Nu toate sunt un produs al „crizei” şi al răspunsului la aceasta. De exemplu, vânătoarea de elani şi reni cu ajutorul capcanelor a început în mod clar să se accelereze în anii 400, înainte de declinul principal al aşezărilor. Exploatarea excesivă a terenurilor agricole periferice care începuse să ia amploare în secolul al VI-lea a fost astfel parţial o adaptare a tendinţelor care apăruseră deja, deşi poate că aplicată mai abitir în contexte noi. Este clar că între est şi vest au existat legături comerciale între nordul îndepărtat al

Scandinaviei şi sud, precum şi cu continentul european cel puţin din anii 500 (şi poate mult mai devreme). Însă utilizarea internă extinsă a terenurilor periferice (în această nouă definiţie a lor) a furnizat mărfurile comerciale necesare pentru a activa comerţul extern, în special sub forma pieilor şi a blănurilor, şi a susţinut în mare măsură expansiunea regatelor mărunte.

Utilizarea terenurilor periferice începând cu secolul al VI-lea a acţionat astfel ca un fel de teren de antrenament experimental pentru expansiunea comercială mai mare care avea să caracterizeze epoca vikingilor. Diferenţa este că în perioada previkingilor comerţul se pare că a ajuns în mare parte *în* Scandinavia posibil prin agenţi intermediari către o arenă comercială comunală din Marea Baltică şi de-a lungul ţărmurilor sale. În epoca vikingilor, scandinavii înşişi au dus comerţul peste mări şi pe uscat la punctele sale de origine.

De asemenea, de la începutul anilor 500 încoace, putem detecta o creştere semnificativă a producţiei de fier. Acesta era folosit pentru arme, armuri şi niturile care ţineau navele laolaltă. Acest fapt nu numai că semnalează acelaşi tip de nouă iniţiativă economică observabilă şi pentru alte mărfuri, dar utilizările specifice ale fierului sunt grăitoare: Scandinavia se înarma.

De-a lungul acelei perioade de schimbări profunde, Scandinavia nu a fost nicidecum izolată de restul Europei, iar astfel de evoluţii nu s-au limitat la nord. Au existat conexiuni active cu Polonia actuală, regiunea de

graniţă cu Germania, nordul Italiei, Ungaria şi nu numai. Chiar dacă este greu să fim siguri cu privire la forma exactă pe care au căpătat-o aceste legături, au existat forţe militare mobile care exploatau în mod constant consecinţele profitabile ale retragerii imperiale. Pe când „noul nord” a început să prindă contur, merovingienii se luptau în mod similar pentru a-şi întemeia regate în Franţa, cu aspiraţii care se extindeau la părţi din sudul Germaniei; longobarzii au preluat puterea în Alpii Italiei; saxonii şi-au consolidat stăpânirea de-a lungul regiunii de la graniţa daneză.

În aceeaşi perioadă postromană au apărut şi primele aşezări ale popoarelor germanice de nord în sudul Britaniei. De-a lungul secolelor următoare, aceşti germanici vor deveni englezi şi, în cele din urmă, vor da naştere naţiunii care le poartă numele. Legăturile dintre zonele norvegiene şi suedeze joase şi estul Angliei au fost deosebit de strânse şi, în anumite privinţe, nu au pierit niciodată. Celebra navă îngropată de la Sutton Hoo, datată c. 625, conţinea un coif, însemne regale şi un set de arme care nu ar fi fost ceva ieşit din comun în Suedia. Într-adevăr, se pare că obiectele ar fi fost importate cel puţin parţial din Uppland. Una dintre plăcuţele de pe coif fusese chiar presată pe o matriţă realizată în acelaşi atelier ca una dintr-un mormânt regal din Uppsala, cu ritualuri care indică un set comun de valori şi idei politice. Convingerile din perioada previkingilor, indiferent dacă oamenii de ştiinţă o numesc astăzi

Vendel sau a merovingienilor, s-au extins fără probleme dincolo de Marea Nordului.

Ideea nu trebuie exagerată, dar este izbitor că principiile-cheie ale noilor societăţi care s-au ivit din criza perioadei migraţiilor par să fi inclus o creştere semnificativă a ideologiei militariste, infuzată cu coduri de onoare fără compromisuri, loialitate prin jurământ şi obligaţii de despăgubire violentă. Aceste valori au fost exprimate în ascensiunea unei culturi de elită expansioniste bazate pe marile săli, a cărei viziune înaltă despre sine era alimentată de un apetit constant pentru război. La baza tuturor stătea o dependenţă din ce în ce mai mare de familie şi rude, o dependenţă de ultimele redute ale coeziunii sociale şi de legăturile lor de nedistrus. Nu este greu să vedem toate acestea ca pe un parapet împotriva amintirii îndepărtate a colapsului din secolul al VI-lea.

Acestea au fost, deci, elementele de bază ale epocii vikingilor, fixate cu peste două sute de ani mai devreme: prăbuşirea lentă a puterii postromane, efectele sale secundare în ceea ce priveşte instabilitatea economică şi militară în nord şi stratagemele oportuniste ale celor care au încercat să profite de ele. Situaţia deja instabilă a fost dată peste cap de evenimentul teribil care s-a petrecut în văzduh în anii 530: întunecarea cerului care a pus sub semnul întrebării înseşi fundamentele credinţelor nordicilor în zeii lor. Pe măsură ce norul de praf a continuat să dăinuie „trei dintre aceste ierni/ şi

nicio vară între ele”, iar recoltele s-au dus, legăturile societăţii au început să se rupă. Apoi a venit foametea, urmată de anii de luptă pentru firimituri. Poate că jumătate din întreaga populaţie scandinavă a pierit, Ragnarök se contura. De-a lungul deceniilor şi secolelor următoare, Nordul şi-a revenit, însă refăcut şi remodelat într-un alt tip de lume. Putem trasa conturul a aproape tot ce va urma încă din această perioadă: structurile sociale şi politice, economiile şi legăturile comerciale pe distanţe lungi peste hotare, ritualurile şi mentalitatea şi înclinaţia către violenţă.

3

REŢEAUA SOCIALĂ

În cele din urmă, toţi oamenii din Scandinavia epocii vikingilor îşi ducea traiul pe orbita extinsă a fermei şi a familiei, precum şi în limitele codurilor sociale care îi legau. Cele mai importante dintre toate erau legăturile de rudenie, fie de sânge, fie dobândite prin instituţii precum căsătoria. Mai ales bărbaţii erau legaţi printr-un tip special de prietenie formală şi prin alianţe politice întruchipate în legăturile personale. Toate aceste conexiuni erau complexe şi de anvergură, dar ferme. Fiecare aspect al vieţii, de la alegerea posibilă a partenerului până la organizarea căminului şi a

gospodăriei, chiar şi ceea ce purta şi mânca o persoană, totul depindea de reţeaua socială şi de locul unei persoane în ea. Aceste structuri, aceste relaţii şi toate numeroasele obiecte utilizate zilnic se află în miezul lumii sociale a vikingilor, situată fizic în jurul fermei şi în cadrul gospodăriei. Ele trebuie examinate împreună.

Apar iute câteva surprize. De exemplu, multe căsătorii între vikingi erau poligame. Bărbaţii se puteau căsători cu mai multe femei, însă fiecare femeie îşi puteau lua numai un singur soţ. În plus, exista o instituţie a concubinajului, care în epoca vikingilor era foarte diferită de subordonarea sexuală invocată de clişeul oriental al haremului. Aceasta, de asemenea, îi lega pe bărbaţi şi femei unul de altul în moduri complicate şi variate.

Arheologia permite reconstituirea în detaliu a acestei reţele sociale, de la tipurile de arhitectură până la mâncarea de pe masă, inclusiv a comportamentului din acel cadru. Poate că în acest context vikingii se dezvăluie cel mai clar ca fiind opuşii clişeului de „barbari păroşi”. De fapt, bărbaţii şi femeile din epoca vikingilor erau bine îngrijiţi, chiar meticuloşi cu privire la înfăţişarea lor, după cum se şi cuvinte, deoarece trăiau într-o lume complet vizuală. Hainele, obiectele, mobilierul, vehiculele şi clădirile lor erau toate decorate, la fel ca pielea lor. Noţiunea de „artă” nu redă fidel această lume atotcuprinzătoare de simbolism şi etalare. Este doar un motiv în plus pentru care vikingii ieşeau adesea în evidenţă faţă de contemporanii lor.

Majoritatea populaţiei din epoca vikingilor întâlnită în arheologie şi în sursele scrise era compusă din „ţărani liberi”, în figura de stil des întâlnită. Acest lucru este adevărat până la un punct, dar este important să nu îl confundăm cu egalitatea. Societăţile epocii vikingilor erau profund stratificate, locul unei persoane în societate depinzând în mare măsură de resursele de care aceasta dispunea, sub formă de pământ, avere şi, nu în ultimul rând, sprijinul altor persoane. O persoană fără pământ era doar cu un deget deasupra celor lipsiţi de libertate şi a celor foarte săraci.

Rudenia, familia, era liantul care a ţinut împreună comunităţile epocii fierului, ceea ce se vede cel mai clar când acesta a început să slăbească, precum în timpul crizei din secolul al VI-lea şi în perioada ce a urmat. Majoritatea oamenilor aparţineau clasei medii rurale a *bœndr* (ţărani), care trăiau în mediul protector al *hjón*, gospodăria. Aceasta nu era întotdeauna independentă, ci putea include conceptul de arendă şi o obligaţie de a plăti taxe sau impozite de orice natură către un stăpân. Mai includea şi sfera protectoare a familiei care se adăpostea sub acel acoperiş.

Această legătură intimă între oameni se extindea şi la pământ. Dreptul asupra proprietăţii poate fi stabilit prin îngroparea bunurilor personale, care uneori erau sparte pentru a sublinia faptul că ocupanţii aveau de gând să rămână acolo. Este posibil ca obiectele depuse în

interiorul proprietăţii să fi fost dedicate strămoşilor, pe când cele de dincolo de limite să fi fost dedicate altor fiinţe. În timp, pe măsură ce astfel de acţiuni s-au acumulat de-a lungul generaţiilor, împreună cu gorganele de la hotare şi monumentele comemorative de piatră ridicate pentru a marca limitele, „proprietatea îi deţinea pe proprietari”.

Este greu să ne dăm seama câte persoane locuiau într-o gospodărie „obişnuită” din epoca vikingilor, dar probabil aceasta era asemănătoare cu fermele din secolele precedente. Dacă ar fi să ghicim, probabil că într-o mică gospodărie se aflau şapte până la zece persoane, cuprinzând o familie formată din părinţi şi copii, o rudă sau două în vârstă şi, eventual, doi sau trei muncitori. Pe moşiile mai mari, numărul ocupanţilor se putea ridica la treizeci sau patruzeci, incluzând constelaţii familiale extinse, împreună cu suita lor şi un număr mult mai mare de sclavi.

Viaţa de familie era consacrată şi perpetuată prin căsătorie, dar aceasta avea mai multe nuanţe. În epoca vikingilor, căsătoria era în primul rând mai degrabă un contract între familii decât între persoane individuale. Ea reprezenta un mijloc prin care se formau şi se adaptau structurile de rudenie, identităţile şi ierarhiile sociale şi politice. Accentul cădea atât pe relaţiile atent planificate, cât şi pe legăturile de sânge; într-adevăr, prima categorie poate să fi avut mai multă importanţă decât cea din urmă. O căsătorie favorabilă, de pildă, era esenţială nu

numai pentru asigurarea statutului social şi politic al persoanelor şi al rudelor acestora, ci şi, în unele cazuri, pentru asigurarea supravieţuirii în perioadele de conflict. Bărbaţii foloseau o varietate de strategii pentru a pune mâna pe partenere de căsătorie care să le permită să domine chestiunile legate de diplomaţia familiei. Acestea, la rândul lor, sugerează relaţiile din interiorul gospodăriei, din politică şi din zona conflictelor.

Negocierile erau manevre complexe, iar fetele se puteau logodi de timpuriu, începând de la treisprezece ani, deşi căsătoria era adesea amânată până când viitoarea mireasă împlinea şaisprezece ani. În *Saga lui Gunnlaug Limbă-de-Şarpe*, o anume Jófríd este deja văduvă când se căsătoreşte cu Thorsteinn la vârsta de optsprezece ani. Nu era nimic neobişnuit în asta. Bărbaţii erau adesea mult mai în vârstă când se căsătoreau, ceea ce însemna că, în timp, multe femei deveneau văduve şi se recăsătoreau. Femeile îşi păstrau propriile drepturi funciare în căsătorie. *Mundr*, zestrea sau preţul miresei, nu era plătit de familia miresei, ci de cea a mirelui. În *Saga Confederaţilor*, un tată se plânge că niciuna dintre fiicele lui nu este căsătorită încă deoarece niciun bărbat nu este suficient de bogat pentru a şi le permite.

Toate aceste reţele deveneau cu atât mai alambicate şi mai încărcate cu potenţiale consecinţe cu cât persoana urca mai mult în ierarhia socială. La aceste niveluri superioare, căsătoriile erau în primul rând alianţe familiale – pârghii şi garanţii în strategiile de putere

menite să promoveze interesele pe termen lung ale elitelor. Obiceiurile reale ale căsătoriei par, de asemenea, să fi variat în practică de la un strat social la altul, iar ceea ce nobilimea considera corespunzător putea să difere mult de felul în care se făceau lucrurile „la ţară”. Poemul eddic *Cântul lui Rig* descrie o nuntă elaborată a unor persoane de rang înalt, cu aşternuturi fine şi mult fast. La cealaltă extremă, un episod din *Saga lui Egil Skalla-Grímsson* relatează cum un fermier o cumpără pe fiica altuia pentru o uncie de aur „într-un soi de căsătorie”; nu e greu să ne imaginăm restul.

Divorţul nu era neobişnuit, iar o femeie putea iniţia procedura întocmai ca un bărbat. Putea invoca o varietate de motive, inclusiv simpla nemulţumire, toate puternic în favoarea ei. În *Saga lui Njál*, o femeie îşi părăseşte soţul din cauza impotenţei sale, care era considerată motiv oficial de divorţ. În *Saga lui Gísli*, o femeie ameninţă cu divorţul atunci când soţul se opune adulterului ei. Sărăcia extremă, vina soţului pentru că nu-şi întreţinea familia erau, de asemenea, motive suficiente. Violenţa domestică apare şi ea semnificativ în cererile de divorţ, deşi severitatea rănilor citate în astfel de cazuri este atât de mare, încât se pare că pragul de toleranţă faţă de agresiunea masculină era ridicat.

De importanţă primordială este faptul că, în epoca vikingilor, căsătoriile puteau fi poligame. Existenţa acestei practici s-a dovedit controversată în mediul academic, ceea ce este derutant, deoarece dovezile sunt puternice.

Probabil că acest lucru indică din nou persistenţa stereotipului, ceea ce sugerează tipul de epocă a vikingilor pe care oamenii sunt pregătiţi (sau nu) să-l accepte. Există trimiteri la bărbaţi cu mai multe soţii în relatările directe ale călătorilor arabi care i-au întâlnit pe vikingi în Rusia în secolul al X-lea. Peste o sută de ani mai târziu, în jurul anului 1070, clericul german Adam din Bremen a scris despre suedezi că „un bărbat, după mijloacele sale, are două sau trei sau mai multe femei deodată, iar bărbaţii bogaţi şi prinţii, un număr nelimitat”. Mai devreme, în aceeaşi lucrare, povesteşte despre necazurile prietenului său, regele Danemarcei, care fusese condamnat deoarece se căsătorise cu verişoara sa, spunând că la scurt timp după aceea „şi-a luat alte soţii şi concubine, apoi iarăşi încă pe altele”. Acestea sunt informaţii directe despre un bărbat pe care Adam l-a cunoscut. Este semnificativ faptul că astfel de surse par să facă distincţia între soţii şi concubine.

De asemenea, poligamia se regăseşte într-o oarecare măsură în corpusul nordic vechi. Poemul eddic despre Helgi Hiovardsson începe cu un prolog care le descrie pe cele patru soţii ale unui rege. În *Saga Regelui Harald Păr-Frumos* citim că el „a avut multe soţii” într-un pasaj care continuă să le numească pe trei dintre ele. Se mai precizează că una dintre căsătoriile sale a adus cu sine stipulaţia „că şi-a dat la o parte nouă dintre soţii”. Un verset skaldic pomeneşte diferitele districte din Norvegia din care proveneau aceste femei, iar capitolele anterioare

arată limpede că regele avea concubine pe lângă soţiile sale. În *Saga lui Harald Sigurdsson* există, de asemenea, o scurtă menţiune despre regele care şi-a luat o a doua soţie.

Poligamia este într-adevăr destul de lipsită de ambiguitate în sursele juridice islandeze, continuând până în perioada creştină (şi nicidecum nu ar fi putut fi o inovaţie introdusă de Biserică). Un proclamator al legii era căsătorit simultan cu o femeie şi cu fiica ei. Papa a fost forţat să scrie de două ori clerului islandez, protestând împotriva acestei practici (şi de către cler, printre alţii). Până în anii 1400, preoţii erau îngropaţi cu mai multe soţii şi copii, cum se întâmplă, de exemplu, la Skríðuklaustur. Instituţia era cunoscută eufemistic drept *bi-fruar*, ceea ce se traduce aproximativ prin „soţii pe lângă”. Doi episcopi islandezi au fost în cele din urmă canonizaţi în parte pentru că fuseseră singurii clerici rămaşi celibatari în întreaga ţară. Căsătoria a fost întotdeauna supusă controlului ca instrument principal al puterii, motiv pentru care poligamia a durat mai mult în rândul clasei conducătoare decât în rândul populaţiei.

Corpusul de inscripţii runice în piatră din epoca târzie a vikingilor din centrul Suediei include multe texte care menţionează relaţiile conjugale, dar aproape niciunul în care să fie numită mai mult de o soţie. Acest lucru nu este atât de contradictoriu pe cât pare. În primul rând, este clar că aceste căsătorii poligame aveau aproape întotdeauna ierarhii interne de statut relativ între soţii şi

nu este deloc sigur că altcineva în afară de „prima soţie” ar fi numită în inscripţii care au adesea de-a face cu moşteniri şi revendicări de terenuri. În al doilea rând, şi cel mai important, pietrele suedeze datează aproape toate din secolul al XI-lea, de la sfârşitul epocii vikingilor, şi au de obicei un context creştin clar. Având în vedere că Biserica respingea acerb poligamia, ar fi surprinzător ca pietrele să menţioneze *de fapt* astfel de relaţii. Există două excepţii: cea de la Uppinge, în Södermanland, şi cea de la Bräcksta, în Uppland, ambele având inscripţii care menţionează două soţii ale aceluiaşi bărbat. De asemenea, pe pietrele din Suedia centrală sunt menţionaţi numeroşi fraţi vitregi, probabil cu descendenţă mixtă, fapt combinat cu obiceiul de a avea mai mulţi sponsori din familie pentru un singur monument. Acest lucru contrastează cu inscripţiile din sudul Suediei, care s-a convertit mult mai devreme şi unde doar sponsorii unici sunt norma.

În afara căsătoriei şi a preludiului său sub forma logodnei, concubinajul oferea un alt tip de relaţie formală. Instituţia aceasta era importantă în contextul politicii de gen şi includea mai multe categorii de acorduri prin contract verbal, fiecare cu propriul vocabular. Ele constau în legături aranjate în scopul de a conecta familii puternice, de a întări conexiunile politice sau de a ajusta reţelele complexe de obligaţii reciproce care erau esenţiale în viaţa nordică publică. Alte tipuri de relaţii de acest soi se limitau în esenţă la compania sexuală; câteva

implicau legături de afecţiune autentică încă de la începuturile lor (sau le dobândeau pe parcurs).

Femeile din epoca vikingilor nu iniţiau sau conduceau oficial aceste relaţii, deşi uneori se poate să fi fost un mijloc prin care ataşamentele emoţionale puteau fi modelate împreună cu un anumit grad de sancţiune socială, în afara a ceea ce ocazional trebuie să fi fost căsătorii lipsite de dragoste. Cu toate acestea, în codurile juridice este clar că bărbaţii (care făceau legile) îşi atribuiau rolul dominant în astfel de aranjamente. În plus, o femeie care devenea concubină renunţa astfel la dreptul de a obţine o zestre pentru familia ei, în sensul că nu se mărita, ci acum era „promisă”.

Este important faptul că un bărbat putea avea mai mult de o concubină, pe lângă mai multe soţii, toate în acelaşi timp. Indiferent de statut, fiecare dintre femeile implicate era legată de un singur bărbat. În măsura în care ne putem baza pe ele, saga de familie includ şi câteva dintre aceste relaţii. În *Saga poporului din Laxardal*, un bărbat căsătorit cumpără o sclavă pentru a-şi împărţi patul cu ea drept concubină. În *Saga Poporului din Vatnsdal*, un alt bărbat căsătorit are în mod clar o relaţie sexuală oficializată cu o concubină, care mai târziu îi naşte un copil. În *Saga lui Njál*, relaţia extraconjugală anterioară a personajului omonim este recunoscută în mod deschis în faţa soţiei sale, implicând din nou existenţa unui copil provenit din acea uniune.

Concubinajul putea fi impus împotriva voinţei unei femei, deşi acest lucru era practic ilegal. Există cazuri în care conducătorii locali fie le răpeau pe fiicele arendaşilor lor, fie nu le dădeau acestora de ales şi ei trebuiau să-şi dea femeile pe mâna lor. Acestea erau de obicei ţinute captive o vreme şi apoi eliberate. Există sugestii cum că acesta era un joc al puterii din partea elitelor, un fel de escrocherie mafiotă, sau chiar că arendaşii încercau să le intre în graţii (există cazuri fără echivoc în care ţăranii îşi ofereau fiicele regilor). De asemenea, există dovezi poetice că această practică ar fi putut avea de-a face cu ritualurile de fertilitate pentru care stăpânul era responsabil ca intermediar divin. Adevărul se poate să fi fost undeva la mijloc sau variabil, dar, în orice caz, nu ţinea cont de consimţământul femeii. Cuvântul generalizat din acea perioadă pentru concubină, *frilla*, a continuat să fie folosit până în timpurile moderne ca termen peiorativ ce sugerează aventuri sexuale ocazionale, promiscuitate sau de-a dreptul chiar prostituţie, toate în termeni definiţi de bărbaţi.

Sclavele puteau fi, de asemenea, concubine, care se ridicau (deşi poate nu cu mult) deasupra abuzului sexual care însoţea adesea condiţia lor mizerabilă. Saga menţionează câteva care au reuşit să se folosească de astfel de relaţii ca o scară către o viaţă mai bună, cum ar fi nobila irlandeză Melkorka, care, în *Saga Poporului din Laxardal*, este capturată în timpul unei incursiuni şi înrobită, şi care apoi se căsătoreşte în Islanda. În *Beowulf*,

chiar şi impunătoarea regină daneză Wealhtheow, stăpâna marii săli Heorot, are întotdeauna în urmă o istorie foarte diferită, aceea de prizonieră de război: unii au sugerat că numele ei ar însemna „sclav străin”.

Pe lângă căsătorie şi concubinaj, cu impactul lor asupra rudeniei prin conexiune, a existat şi o altă componentă a reţelei sociale în Scandinavia din epoca vikingilor, care în sursele scrise de mai târziu este numită *vinátta.* Însemnând „prietenie”, avea conotaţii subtil diferite faţă de conceptul nostru modern. Termenul nordic *vinr*, „prieteni” (limbile moderne scandinave îi au pe *venner* şi *vänner*), combină gradul de apropiere al „fraţilor de arme” cu aceleaşi feluri de conexiuni complexe, precum legăturile sociale de rudenie. În acest sens deosebit, mecanica şi impactul social al prieteniei reies cel mai clar începând cu secolul al X-lea, dar codurile sale fundamentale pot fi observate şi la începutul epocii vikingilor. Acestea erau reţele masculine, însă exista şi un echivalent feminin. La rândul lor, femeile puteau recurge la sistemele de sprijin printre „prietenele” lor.

Prietenia între vikingi a fost încă un alt mijloc de structurare a ajutorului reciproc, în cadrul unor comunităţi care altminteri nu aveau garanţii pe deplin certe de siguranţă şi sprijin. Suprapunerea reţelelor sociale era cheia unei societăţi (relativ) paşnice. Prietenia era cimentată prin dăruirea de cadouri, precum între lord şi suita sa, cu obligaţia legală de reciprocitate.

Un element-cheie al acestor relaţii (pentru bărbaţi) era protecţia reciprocă, nu doar fizică, în luptă, ci şi în sensul purtării de grijă prietenilor. Aceasta putea include sprijin în procedurile judiciare, dar şi în dinamica complexă a războiului. Un bărbat putea fi legat de un lord prin jurăminte de loialitate, lumea violenţei obligatorii care domina cultura sălii. Cu toate acestea, dacă prietenul unui bărbat era văzut într-o oaste inamică înainte de a se alătura bătăliei, există referiri la negocierea armistiţiilor pentru a evita problema delicată a forţării „prietenilor” să se lupte unii cu alţii şi a supunerii loialităţilor relative unui test, ceea ce nu ar fi fost în avantajul nimănui. Acest fapt, la rândul său, era legat de sistemele de prietenie formală între căpetenii şi regi şi chiar zei.

Familiile, indiferent de componenţa lor, presupun viaţa de familie şi scena sa, gospodăria. Unitatea de bază a aşezărilor din Scandinavia în epoca vikingilor era ferma, *garðr* sau *gård*, un concept familiar care denotă un loc împrejmuit, locuit. Aici se întâmpla (aproape) totul în ciclul vieţii rurale, care diferă foarte puţin de cel din secolele următoare. Câteva din poemele eddice păstrează chiar şi un fel de filozofie domestică, o serie de aforisme despre cum trebuie omul să trăiască. Din *Cântecul Celui înalt*:

Lângă foc se bea bere,
pe gheaţă se patinează;

cumpără o iapă suplă
şi o lamă neşlefuită –
îngraşă calul acasă,
dar câinele la un vecin.

Exista o clădire centrală, fie o casă lungă dreptunghiulară, fie o structură mai scurtă, cel mai probabil construită din lemn. Acoperişul era susţinut de stâlpi verticali care formau trei coridoare în interior, iar pereţii erau realizaţi din panouri din nuiele acoperite cu lut. Lemn era din belşug, iar unii oameni mai bogaţi îşi făceau pereţii din scânduri, fie montate orizontal între stâlpii verticali, fie sprijinindu-se vertical pe traverse. Dacă se găsea, piatra putea fi folosită ca fundaţie pentru un perete de lemn, izolând lemnul de umezeala solului. În zonele cu climă mai aspră, izolaţia era o problemă, iar pereţii erau mai groşi, cu interior de piatră şi acoperiţi din plin cu straturi de iarbă, care se puteau extinde la acoperiş. Scoarţa de copac putea fi şi ea folosită ca protecţie împotriva intemperiilor, chiar şi sub acoperişurile de paie. Cei care dispuneau cu adevărat de resurse puteau acoperi marea sală cu mii de şindrile de lemn.

Cele mai multe activităţi domestice aveau loc în acest spaţiu comun: luatul mesei, dormitul şi munca meşteşugărească din casă. Interiorul putea fi uşor transformat dând aşternuturile, păturile şi lucrurile repede la o parte. Dacă era nevoie de un loc în plus, probabil că aveau vreun taburet la dispoziţie. Bunurile

erau depozitate în cutii şi cufere, încuiate pentru siguranţă (lacătele sunt o descoperire uzuală în săpături), sau în saci. Carnea şi ierburile erau uscate pe acoperiş, afumate deasupra focului. Lucrurile de orice soi puteau fi depozitate pe platforme construite în căpriori – nu era un al doilea etaj ca atare, ci un loc util pentru a depozita obiecte. Produsele alimentare erau îndesate şi adesea păstrate în butoaie.

„Sufrageria” centrală a clădirilor casnice, fie că era încăperea spaţioasă a unei săli, fie zona mai înghesuită a unei colibe mai mici sau a unei case urbane, era slab luminată chiar şi în timpul zilei. Iluminarea se făcea prin uşă, în cazuri foarte rare printr-o fereastră mică acoperită cu piele sau cu obloane sau sub forma unei raze de lumină ce pătrundea printr-un orificiu pentru fum. Se foloseau lămpi cu ulei făcute din lut, piatră sau metal, aşezate pe o suprafaţă plană sau fixate în pereţi, flacăra lor oferind o lumină blândă. Principala sursă de lumină şi căldură era vatra centrală, înconjurată de pietre zdravene pentru a preveni accidentele cauzate de scântei, focul reprezentând un pericol major pentru toate clădirile din lemn.

Seara, vatra era centrul comunităţii. Acesta era principalul spaţiu pentru gătit în care se preparau toate mesele, fie în vase de lut aşezate direct în jar, pe grătar sau prăjite în tigăi de fier, fie suspendate deasupra focului în cazane pe lanţuri sau picioare. Vasele ceramice erau în cea mai mare parte foarte simple, dar unii foloseau

articole slave din lut negru, de calitate mai ridicată. O casă mai înstărită putea avea unul sau două vase ceramice de pe continent, în special din Germania, care ajunseseră la ei pe uscat prin graniţa daneză. Printre acestea se numărau ulcioare smălţuite, castroane, un fel de site şi chiar un tip de ceramică din Renania împodobită cu foiţă argintie care strălucea, mai ales când era udă.

Masa se lua în jurul flăcărilor îmbietoare. Când vine vorba de cultura alimentară a vikingilor, oarecum încă părem fixaţi pe scenele de tavernă ale filmelor medievale, în care toată lumea răcneşte beată sau râde cu poftă şi sfâşie bucăţi de carne cu dinţii în timp ce o bătaie izbucneşte în fundal. Realitatea era foarte diferită şi includea o bucătărie variată şi sofisticată.

Manierele erau respectate la masă. Toţi cei din lumea vikingilor purtau un cuţit de buzunar: un mic obiect utilitar pentru nevoile de zi cu zi, în special pentru mâncare. De-a dreptul omniprezente, se găsesc în aproape fiecare mormânt, unele mai bogat ornamentate, dar toate servind aceluiaşi scop practic. La fel de importantă precum cuţitul era piatra de ascuţit. S-au descoperit mii de mici dreptunghiuri din piatră, adesea cu o buclă pentru a fi atârnate. Multe aveau doar rol practic, dar unele erau făcute din ardezie multicoloră, aleasă pentru frumuseţea sa funcţională. Indiferent de aspect, au rămas o parte esenţială a setului de unelte cotidiene.

Furculiţele mari pentru carne erau folosite pentru servirea mâncării din ceaune şi alte vase mari de gătit,

dar furculiţele mici, individuale, nu existau. Lingurile şi polonicele erau realizate din lemn sau corn, adesea decorate, iar mare parte din mâncare era cel puţin semilichidă, sub forma unor supe şi tocane groase sau terciuri.

În gospodăriile simple, mâncarea era servită în boluri de lemn sau pe platouri. Vesela de calitate mai bună era făcută la strung, rezultând o suprafaţă netedă cu o granulaţie plăcută; pieţele făceau un comerţ înfloritor cu astfel de produse, care erau fabricate de specialişti cu echipamente pe măsură. O alternativă mai rudimentară era vasul din lemn sculptat sau scobit manual, brut, dar folositor, şi poate având propriul său farmec. Farfuriile de lemn şi suprafeţele de tăiat erau obişnuite chiar şi în gospodăriile cu statut superior, deşi poate erau decorate. Foarte puţini aveau vase din metal. Pentru unele mese, pâinea putea fi folosită eficient ca farfurie, absorbind mâncarea pusă în ea înainte de a fi consumată.

S-a scris o întreagă teză de doctorat doar despre pâinea vikingilor. Tocmai aceste detalii ale vieţii de zi cu zi ne dezvăluie cu adevărat cât de vie era lumea lor. Cunoaştem cel puţin nouă tipuri distincte de pâine din mormintele şi aşezările din toată Suedia centrală, dar mai ales din mormintele de la Birka: pâini dreptunghiulare coapte în formă, pâini rotunde înşirate pe un fir subţire, chifle ovale, pâini plate subţiri, moi şi pliabile, coapte într-o tigaie circulară, mai degrabă ca un fel de tortilla nordică de umplut. Roţi subţiri de pâine uscată, crocantă, cu o

gaură în centru, astfel încât să poată fi agăţate pentru depozitare (le puteţi cumpăra încă în toată Scandinavia astăzi), cel puţin două tipuri diferite de biscuiţi, bile mici de aluat prăjit şi gustări crocante în formă de opt, care se aseamănă cu covrigeii, în special cu covrigii suedezi numiţi *kringlor.* Vikingii îşi făceau pâinea cu orz decorticat şi ovăz, uneori şi cu grâu pentru formele mai subţiri şi foarte rar cu secară.

Pâinea era realizată în modurile cunoscute, toate depistate în cultura materială a coacerii. Cerealele erau măcinate în făină între pietre rotative, aluatul era frământat în jgheaburi de lemn, apoi rulat şi turtit. Pâinea era întinsă manual şi pusă în forme. Unele pâini erau crestate deasupra (s-au găsit instrumentele de fier cu care se făceau modele). Aluatul putea fi opărit în apă clocotită, prăjit în tigăi cu mâner lung sau copt în cuptoare de lut. Putem vedea chiar de câte ori erau întoarse diferitele pâini şi prăjituri şi dacă vikingii le preferau moi şi pufoase sau uscate şi crocante. Cel puţin o parte din pâini par să fi fost aromatizate cu ierburi sau cu seminţe presărate deasupra pentru decor şi gust. Însă nu ştim încă cât de tipic era acest lucru: era pâinea de la Birka faimoasă în toată lumea, aveai parte cam de acelaşi soi oriunde sau fiecare regiune avea propriile tradiţii?

Carnea era o parte comună a regimului alimentar, judecând după resturile de oase cu urme caracteristice de măcelărie găsite în haznale şi gropile pentru foc. Vikingii consumau carne de oaie, capră, vită şi se pare că le

plăcea mai ales carnea de porc. Călătorii arabi din Orient au remarcat cât de mult iubeau scandinavii acest fel de carne. La urma urmei, asta se servea eroilor decedaţi în Valhöll. Vikingii creşteau găini atât pentru ouă, cât şi pentru carne, şi vânau raţe, gâşte şi alte păsări de baltă. Au fost descoperite ţepuşe înguste pentru carne, care arată că pentru cină se prepara un fel de kebab. Existau versiuni mai lungi, asemănătoare cu un fel de suliţe pentru carne, care erau folosite la frigerea bucăţilor mari. Carnea de elan şi ren oferea o mulţime de proteine gustoase, iar carnea de mistreţ era şi ea apreciată. Mamiferele marine, cum ar fi focile şi balenele, constituiau un adaos hrănitor. Vikingii pescuiau multe feluri de peşti de apă dulce, dar şi specii de adâncime. Cultivau verdeţuri în grădinile lor şi le foloseau pentru aromatizarea alimentelor de tot felul. Creşteau albine pentru miere. Produsele lactate de la vaci, oi şi capre includ brânzeturi, zer şi produse fermentate care puteau fi, de asemenea, folosite ca alternativă la sare pentru păstrarea cărnii pe timpul iernii. Vikingii consumau deliciosul produs acidolactic numit *skyr*, popular şi astăzi în Islanda ca un soi de gustare asemănătoare iaurtului, acrişoară, dar cu o uşoară dulceaţă (încercaţi-l dacă îl găsiţi). Fructele de pădure erau disponibile la scară largă şi erau culese din pădure (adăugaţi-le în *skyr*!), la fel şi ciupercile şi tuberculii.

Din păcate, ştim foarte puţin despre ce anume făceau vikingii cu toată această abundenţă. Nu există reţete

scrise cu rune, dar varietatea de mâncare disponibilă sugerează că scandinavii erau la fel de creativi în bucătărie precum în alte domenii. Având în vedere afluxul de comercianţi străini şi alte influenţe din străinătate care s-au intensificat în timpul epocii vikingilor, nu există niciun motiv să presupunem că acest lucru nu includea obiceiurile alimentare. Probabil că existau feluri „etnice” de mâncare disponibile cel puţin în târguri şi poate că erau aduse apoi în mediul rural, dacă oamenii aveau poftă de o schimbare. De asemenea, ne imaginăm că un slujitor străin de la fermă putea aduce o contribuţie inovatoare în jurul focului de gătit, poate tânjind după arome familiare.

Toate acestea erau însoţite de bere şi mied făcut cu miere. Ambele se beau din cornuri sau din vase din piele sau lemn. Obiceiul dicta uneori ca acestea să fie golite dintr-o singură duşcă, dar există şi multe referiri scrise despre trecerea unui corn din mână în mână. Poate ca un răspuns iritat la vederea binecuvântării creştine, la sfârşitul epocii vikingilor există descrieri ale unor oameni care făceau semnul ciocanului lui Thor deasupra cupei înainte de a bea.

Alternativele mai slabe erau laptele şi, poate, apa de izvor, dacă era disponibilă. La ocazii speciale, se poate să se fi băut *beor*, nu chiar bere, aşa cum sugerează numele, ci aparent un fel de amestec dulce, ca un vin fructat, consumat din cupe mici. Unele băuturi erau cu siguranţă foarte tari. Călătorii din Califat i-au observat pe vikingi bând ceva care a fost redat în arabă ca *nabīdh*, clar

alcoolic, dar de natură incertă. Oamenii începeau să se ameţească după o cupă sau două. La funeraliile unei căpetenii, care poate să fi fost o ocazie excepţională din multe puncte de vedere, un astfel de vizitator i-a văzut pe oameni bând zdravăn timp de zece zile şi a remarcat că uneori *mureau* astfel, cu o cupă în mână. Nu pare să fi fost o exagerare.

Vinul era cu siguranţă cunoscut în rândul elitelor, aşa cum fusese încă din vremea romană. Deşi marfă de import, era atât scump, cât şi rar întâlnit. În mormintele cele mai bogate au fost găsite pahare delicate aduse (sau furate) din Francia şi din alte părţi ale continentului. Uneori erau reparate cu minuţiozitate cu cleme de metal, indicând cât de apreciate erau, nu numai în sine, ci şi ca simboluri ale statutului oamenilor care îşi permiteau să bea vin şi să cumpere recipientele pentru acesta. Vasele repsective aveau formă conică şi, prin urmare, nu puteau fi aşezate pe masă. Uneori, acest lucru a fost interpretat ca însemnând că până şi vinul era băut dintr-o singură înghiţitură, ca berea, dar, mai probabil, paharele erau fie ţinute în mod constant (şi ostentativ?) în mână, fie aşezate într-un fel de suport de lemn – un alt indiciu cu privire la etichetă. Erau puţin mai mici decât un pahar de vin obişnuit de astăzi, spre deosebire de unele exemple serioase din perioada migraţiilor, care conţineau mai mult de jumătate de sticlă din vremurile moderne.

Viziunea vikingilor despre băutură atingea apogeul în viaţa de apoi, aşa cum se vede din descrierea paradisului

Valhöll, palatul războinicilor nemuritori al lui Odin. În poemul eddic *Cântul lui Grímnir*, *einherjarii*, aşa cum sunt numiţi decedaţii, sunt serviţi cu bere din cornuri purtate de walkirii. Însă gazda care prezidează banchetul nocturn al celor ucişi nici măcar nu trebuie să mănânce: „Numai cu vin trăieşte Odin, gloriosul armelor”. În manierele de la masă ale conducătorului zeilor găsim fantezia supremă a vikingilor despre apogeul luxului.

Consumul de mâncare şi băutură era urmat în scurt timp de alte nevoi (poate mai puţin în Valhöll). În mediul rural, natura asigura propriile toalete în aer liber, dar în cadrul aşezărilor, existau de obicei latrine sub forma unor gropi adânci în vecinătatea caselor. În mediul urban, acestea se găseau în curţile din spate. Adesea înconjurate cu răchită pentru stabilitate, aveau uneori un băţ sau – opţiunea supremă – chiar o scândură găurită pe care te aşezai. Când erau aproape pline, gropile erau pur şi simplu umplute şi astupate, iar una nouă era săpată în apropiere. Acestea se numără printre elementele vieţii medievale timpurii cel mai nesuferit de excavat, mai ales dacă pământul este îmbibat de apă, păstrând astfel tot conţinutul latrinelor în stare imaculată, încă umed, cu buchetul original. Am petrecut odată o săptămână mizerabilă încercând să-mi ţin respiraţia în timp ce săpam la baza unei latrine din York. Înăuntru se aflau grămezi de muşchi folosite pe post de hârtie igienică, bucăţi de pânză, care erau echivalentul vikingilor pentru absorbante, şi, ocazional, tot felul de alte obiecte pe care

oamenii le-au scăpat în timp ce erau antrenaţi în alte acţiuni, dar au hotărât să nu le recupereze. Latrinele sunt, de asemenea, visul unui arheolog de mediu: coporlitele (fecalele conservate) pot fi testate pentru paraziţi intestinali, reconstruind astfel flora şi sănătatea intestinală din epoca vikingilor; resturile de seminţe, proteine şi alte resturi alimentare ne oferă indicii despre dieta lor.

După luarea mesei, în timp ce unii se furişau discret afară, alţii se foloseau de lumina focului pentru a îndeplini treburile casnice care nu necesitau vedere de aproape şi, bineînţeles, stăteau de vorbă. Existau şi jocuri de societate, cum ar fi *hnefatafl*, în care scopul era capturarea regelui prin manevre strategice cu piese din os, corn sau sticlă. Vatra era şi scena povestirilor, atât în casele modeste ale ţăranilor, cât şi în teatrul skaldic al marilor săli. S-au găsit ocazional instrumente muzicale, printre care fluiere din lemn extrem de rudimentare şi tuburi sau uneori barele unor lire cu coarde – acordurile acestora ar fi însoţit recitările de versuri.

Copiii alergau şi se jucau, aşa cum au făcut dintotdeauna, şi s-au găsit jucării în mai multe situri: cai miniaturali din lemn, unul dintre ei cu roţi, bărci din lemn (mai multe, aşa că trebuie să fi fost populare), mingi făcute din cârpe, dar şi nişte măşti monstruoase din pânză şi piele. Este însă posibil ca acestea din urmă să fi avut un scop ritualic. Există chiar şi săbii şi alte arme, realizate din lemn şi reduse ca dimensiune, potrivite

pentru mâinile mici, dar urmând acelaşi tipar precum versiunile din acea perioadă pentru adulţi. Cu alte cuvinte, copiii doreau săbii care să semene cu cele pe care le aveau *faðir* (tatăl) sau poate chiar *móðir* (mama). În Lund, sudul Suediei, arheologii au găsit chiar fragmente din secolul al XI-lea ale unui scaun de fag pe mărimea unui copil, cu o bară de lemn care putea fi fixată în faţă pentru a-l împiedica pe micul viking să scape. Este cea mai timpurie piesă de mobilier pentru copii care s-a păstrat în Europa.

Aceste încăperi erau, de asemenea, foarte pline de fum. Ştim acest lucru mai ales din descrierile din saga, care probabil se refereau la săli medievale cu aceleaşi condiţii interioare. În *Saga lui Hrólf Kraki*, de exemplu, o femeie trebuie să părăsească urgent sala, iar o prietenă îi scuză comportamentul spunând că i se făcuse rău de la fumul vetrei; asta nu surprinde pe nimeni. În mod clar, aerul proaspăt devenea o necesitate pentru toată lumea la un moment dat al serii.

Când venea vremea de culcare, uşa exterioară era zăvorâtă sau încuiată pentru siguranţă. În casele modeste, oamenii dormeau pur şi simplu la comun pe bănci sau se înghesuiau lângă vatră, înfofoliţi în pături. Sălile mai mari erau prevăzute cu paravane care ofereau intimitate. Existau chiar şi paturi. Acestea erau destul de scurte după standardele moderne, deşi oamenii din epoca vikingilor erau de statură medie în comparaţie cu europenii de astăzi. Paturile lor erau probabil mai degrabă

făcute pentru a sta aşezat, susţinut de perne şi cuverturi. În alcovurile de dormit ale caselor islandeze de mai târziu, oamenii dormeau aşezaţi sau pe o parte, cu picioarele ridicate. În mormintele celor bogaţi s-au găsit perne şi pilote umplute cu puf, care oferă o căldură minunată în timpul iernii. S-au găsit pene de găină şi corb şi, în aşternuturile celor mai înalte elite, chiar şi de bufniţă. Într-un mormânt de rang înalt din secolul al X-lea din Mammen, în Danemarca, se afla o pernă specială cu o adâncitură în centru, dar avea umplutură suplimentară pe fiecare parte. Aceasta se putea plia în jurul gâtului şi al umerilor pentru confort.

Dimineaţa, cei mai mulţi oameni se spălau rapid într-unul dintre numeroasele castroane sau ligheane aflate în preajmă şi îşi pieptănau părul: nici pomeneală de legendele vikingilor neîngrijiţi. Arheologia indică un respect relativ ridicat pentru igiena personală. În special pieptenii erau universali, făcuţi din os sau corn şi păstraţi într-o cutie specială pentru a le proteja dinţii fini. Erau de multe forme şi dimensiuni, adesea bogat ornamentaţi, iar fabricarea lor constituia o industrie majoră, care alimenta comerţul la distanţă cu materii prime. Un specialist în aceste obiecte merge chiar mai departe, plasând designul, fabricarea şi utilizarea lor în centrul a ceea ce el numeşte „stilul de viaţă al vikingilor”. De asemenea, pieptenii au dat naştere unui bogat simbolism, fiind folosiţi pentru a reprezenta persoana şi prezenţa acesteia.

Descoperirile unor cutii pentru piepteni sparte în mod intenţionat, îngropate în orificiile pentru stâlpii de susţinere ai clădirilor militare, sugerează un legământ de a rămâne pe loc: „Aici mă aflu”.

Un cronicar din Oxfordshire citat adesea, care scria în jurul anului 1220, dar lucra cu surse mai vechi, a consemnat că bărbaţii vikingii care soseau în Anglia îşi pieptănau părul în fiecare zi, se spălau o dată pe săptămână, îşi schimbau în mod regulat hainele şi „atrăgeau atenţia asupra lor prin multe astfel de capricii frivole” – un comportament atât de uimitor, încât englezoaicele îi preferau soţilor lor. Chiar şi rarele imagini tridimensionale ale bărbaţilor din epoca vikingilor care au supravieţuit, cum ar fi faimosul portret sculptat în corn de la Sigtuna din Suedia, înfăţişează mustăţi răsucite cu grijă şi păr lung frumos ondulat pe gât. Alte reprezentări îi înfăţişează pe bărbaţi cu părul până la umeri, pieptănat drept şi bărbi atât scurte, cât şi aranjate într-un cioc. Există un exemplu de *dreadlocks* şi bărbi lungi. În Orient, un comandant scandinav din Bizanţ a fost descris ca având capul ras, cu excepţia a două şuviţe lungi pe lângă urechi, înfăţişarea sa fiind completată de un cercel mare de cornalină.

Părul femeilor este adesea descris într-un mod standard în artă: purtat lung şi prins la spate într-o coadă lejeră. În unele cazuri, părul le ajunge aproape până la călcâie. Ocazional avem imagini care înfăţişează femeile mai degrabă din faţă decât din profil şi pare că părul este

adus în faţă din ambele părţi în cozi voluminoase. Există şi alte reprezentări în care observăm cărări pe mijloc şi părul prins la spate într-un coc strâns. Ceea ce au în comun toate aceste coafuri este că sunt atât meticuloase, cât şi intenţionate.

Îngrijirea personală nu se oprea aici. Când un soldat-diplomat arab pe nume Aḥmad ibn Faḍlān i-a întâlnit pe vikingi pe Volga în 922, el a remarcat cum „fiecare bărbat, de la vârful degetelor de la picioare până-n gât, este acoperit cu linii de culoare verde închis, desene şi altele asemenea”. Cu siguranţă că descria tatuajele, aparent universale (*fiecare* bărbat) şi prezente pe tot corpul. Acesta este un context estic, dar grupul călătorise acolo din Scandinavia.

Unii bărbaţi îşi pileau dinţii. Cercetările asupra cimitirelor din epoca vikingilor au dus la o descoperire remarcabilă conform căreia 5-10% dintre bărbaţi, majoritatea decedaţi înainte de a împlini patruzeci de ani, aveau modificări dentare. Acestea constau în şanţuri cu profil în V săpate în smalţul dinţilor din faţă, formând linii orizontale şi, uneori, zigzaguri. Unii bărbaţi aveau o singură linie, alţii mai multe, uneori pe acelaşi dinte. Şanţurile erau probabil colorate cu răşină, vizibile ca nişte linii roşii pe dinţi. Ar fi fost ceva de speriat să vezi un rânjet de viking.

7. Modificări dentare. Şanţuri orizontale pilite în smalţul dinţilor din faţă ai unui bărbat din epoca vikingilor; exemplu din Vannhög, Suedia. (Fotografie folosită prin amabilitatea © Staffan Hyll/Carolina Ahlström Arcini)

Modificările dentare par să fi fost un atribut exclusiv masculin şi, în plus, erau limitate la locuri specifice: porturile comerciale, popasurile de pe traseul reţelelor de călătorie ale lumii vikingilor şi zonele litorale. Cu alte cuvinte, bărbaţii care îşi pileau dinţii aparţineau acelei părţi a comunităţii din epoca vikingilor care trăia în mişcare. Practica a continuat cel puţin două secole;

bărbaţii îşi pileau dinţii în diferite modele şi în ocazii succesive. Aceasta era o formă de artă corporală care putea fi modificată în timp. Nu putem decât să speculăm ceea ce a *însemnat*, dar pare probabil că modificarea dentară reflecta oarecum un anumit stil de viaţă şi, poate, realizările din cadrul acesteia. Asta ne duce cu gândul la tatuajele tradiţionale ale marinarilor din vremuri mai recente, cu variaţiuni în funcţie de mările pe care le-au străbătut, cu stiluri şi motive legate de timpul petrecut în anumite porturi şi aşa mai departe. Sau poate că şanţurile pilite indicau altceva? Un însemn de rang, de iniţiere sau de apartenenţă la un grup sau poate chiar numărul de inamici ucişi? Este greu să nu fim tentaţi de noţiunea că aceste semne se referă într-un fel la adevărata viaţă „a vikingilor”, în sensul strict al termenului. Avem puţine motive să presupunem că pilirea dinţilor transmitea întotdeauna aceleaşi semnale. S-ar putea să fi existat multe variaţii subtile de semnificaţie care acum sunt indescifrabile pentru noi, dar care cândva erau uşor de înţeles pentru cunoscători.

În cele din urmă, avem o singură referire la cosmeticele faciale în scrierile lui Ibrāhīm ibn Ya’qub, un drumeţ evreu din Spania care a făcut o călătorie memorabilă în centrul comercial Hedeby din Danemarca. Aflându-se acolo în anii 960, el a observat că „există şi un machiaj nefiresc pentru ochi. Când este folosit, sporeşte atât frumuseţea bărbaţilor, cât şi a femeilor şi nu dispare niciodată”. Nu cunoaştem mai multe, nu ştim dacă

aceasta a fost doar o modă daneză sau a fost mai răspândită, dar imaginaţia mea este atinsă de o descriere atât de diferită despre vikingii despre care am învăţat cândva.

Dacă răsfoiţi paginile oricărei cărţi bine ilustrate despre vikingi sau vizitaţi un târg festivalier care recreează vremurile medievale timpurii, ar fi uşor să credeţi că îmbrăcămintea şi moda epocii ne sunt foarte cunoscute. Această noţiune este pusă puternic sub semnul întrebării de două descoperiri făcute cu detectorul de metale în Danemarca în 2012 şi 2014.

Prima descoperire a fost făcută la Hårby, lângă Roskilde, la sfârşitul lunii decembrie, în pământul îngheţat: o mică figurină din argint suflat cu aur, tridimensională (un lucru rar în arta vikingilor), sub forma unei persoane în picioare, înarmată cu sabie şi scut. Detaliile decorative sugerează că datează din aproximativ 800. Figurina are o coadă lungă, înnodată, considerată în mod convenţional ca semn feminin. Prin urmare, a fost interpretată aproape universal ca fiind femeie, dar există şi ambiguităţi de gen. Figurina nu are sâni evidenţi, deşi avem atât de puţine imagini umane tridimensionale, încât nu ştim dacă aceasta era convenţia artistică sau poate chiar o preferinţă culturală în epoca vikingilor pentru un piept mai plat. Ar putea fi aceasta o reprezentare a unui bărbat cu o tunsoare transgresivă?

Îmbrăcămintea este, de asemenea, neobişnuită şi dificil de atribuit unui gen. Silueta de la Hårby poartă o fustă cu pliuri care pare să ajungă până la glezne, dar picioarele figurinei sunt rupte, aşa că nu putem fi siguri. Peste aceasta este ceea ce pare a fi un fel de maiou, cu un decolteu adânc în formă de V şi două bretele subţiri care lasă o zonă foarte liberă în jurul braţelor. Lenjeria nu pare să treacă de talie, deoarece silueta este aparent în pielea goală sub această „vestă". Interesant este că tivul ei nu e drept, ci înclinat în jos de la dreapta la stânga figurinei. În afară de faptul că este destul de frapant, un alt efect este acela că lasă mai puţin material la nivelul taliei lângă mâna dreaptă, cea care ţine sabia, iar orificiile largi pentru braţe conferă, de asemenea, o bună libertate de mişcare. Ca un soi de pieptar lung până jos peste vestă şi fustă, silueta poartă (probabil) o mantie ce cade drept, bogat ornamentată cu modele întreţesute, făcute dintr-un fel de email negru numit *niello*. Îmbrăcămintea figurinei de la Hårby este de un tip nemaivăzut până acum.

Al doilea obiect a fost descoperit în 2014 la Revninge, în estul Danemarcei. Este vorba despre un straniu pandantiv din argint suflat cu aur, lung de aproximativ cinci centimetri, sub forma unei figurine umane. Corpul este plat, bidimensional, iar capul iese în relief, tridimensional, având la spate un orificiu pentru a fi agăţat. Şi acesta este un obiect unic, pe baza stilului artistic, datând de la începutul secolului al IX-lea, aceeaşi

datare precum figurina de la Hårby. Pandandivul de la Revninge este deosebit datorită îmbrăcăminţii extraordinar de detaliate (probabil cel mai complex exemplu cunoscut), a surprizelor dezvăluite de aceasta şi datorită faptului că, la fel ca figurina de la Hårby, oferă puţine indicii cu privire la genul persoanei.

Silueta poartă o fustă, peste care are o robă cu mâneci lungi cu centură, ce ajunge până la glezne. Corsajul este strâns şi pare să existe un fel de şal în jurul umerilor. Fiecare articol de îmbrăcăminte este redat într-un stil diferit şi cu elemente decorative diferite, care reprezintă cu siguranţă o varietate de ţesături, modele şi poate chiar culori. Dacă cineva ar transforma această imagine în realitate, efectul trebuie să fie uluitor. Peste şal, silueta poartă un colier cu mai multe şiraguri. Mâinile sunt lăsate să cadă chiar sub centură, de fiecare parte a unei „catarame" care pare să fie o încheietoare mare sub formă de treflă. Se crede că astfel de bijuterii erau purtate mai sus pe corp, fixate pe şal, astfel că poziţia lor aici este neobişnuită şi neaşteptată. Există dovezi excavate de ornamente de sabie cu trefle din Francia, aproape la fel de mari ca cel al figurinei de la Revninge, refolosite în contexte scandinave. Poate că acesta este unul dintre acestea. Două linii, cu medalioane în partea jos, pleacă din catarama în formă de treflă. Nu este limpede dacă sunt capetele lungi ale curelei de pe pandantiv sau marginile brodate ale rochiei. Părul

figurinei este strâns într-un coc la spate, cu cărare pe mijloc şi urechile descoperite.

8. Ambiguităţile vestimentaţiei. Enigmatica figurină de la Revninge, Danemarca, cu îmbrăcămintea sa elaborată. (Fotografie folosită prin amabilitatea © John Lee/Muzeul Naţional al Danemarcei)

Iniţial, figurina de la Revninge a fost descrisă aproape universal ca fiind femeie şi, adesea, fie ca zeiţă a fertilităţii, fie ca walkirie, clişeele obişnuite în goana de a pune o etichetă. Dar îndoielile au apărut la scurt timp; de fapt, există puţine lucruri care să indice dacă este bărbat, femeie sau ceva dincolo de astfel de noţiuni binare. În imaginile scandinave de la sfârşitul epocii fierului, multe figurine aparent masculine sunt înfăţişate purtând jachete lungi sau caftane, cu o secţiune inferioară asemănătoare unei fuste în cloş. Acestea apar pe plăcile coifurilor din perioada Vendel, pe mai multe figurine-pandantiv şi pe pietrele runice pictate din Gotland, printre multe altele.

Luând în considerare ambele figurine, cea de la Hårby şi cea de la Revninge, ne-am putea uita la îmbrăcăminte, am putea chiar să o reconstituim într-o anumită măsură, dar, în cele din urmă, nu există nicio modalitate de a şti dacă aceasta reprezenta într-adevăr o modă, iar dacă era aşa, ce statut social aveau persoanele pe care le întruchipau, cu toate că erau cu siguranţă bogate. Dacă aceasta era îmbrăcămintea unui zeu sau a unei zeiţe sau a unei alte fiinţe supranaturale, atunci poate că figurina de la Harby este prima care înfăţişează chipul unei walkirii? Este figurina de la Revninge cea a unei *fylgja* sau a unei *dís*, acele femei-spirit ancestrale din nord? Aceste lucruri ar fi fost, probabil, evidente pentru o persoană din epoca vikingilor, dar nu şi pentru noi. Este însă o lecţie faptul că două mici figurine de cinci centimetri au schimbat, ba chiar au subminat presupusele estimări ale

cercetătorilor despre hainele din epoca vikingilor. Ţinând cont de acea atenţionare, ce ştim cu adevărat despre îmbrăcăminte în acest moment?

Cea mai mare parte a informaţiilor provine din ilustrările oferite, de pildă, de numărul imens de figuri umane înfăţişate de picturile în piatră (un fel de sculptură ilustrată întâlnită doar pe insula Gotland) şi foiţele de aur, precum şi din fragmente de îmbrăcăminte găsite în morminte şi conservate în produse de resturile corodate ale obiectelor metalice care au venit în contact cu materialele textile. Aceste informaţii pot fi puse cap la cap cu bijuterii şi alte accesorii vestimentare descoperite în morminte, cu funcţii care pot fi ghicite în funcţie de poziţia lor pe corp. Aceasta reprezintă o bază de date care a fost construită pe parcursul a mai mult de un secol de muncă pe teren şi care include mii de exemple. Îmbrăcămintea în sine a fost reconstituită prin munca răbdătoare a specialiştilor dedicaţi, cum ar fi personalul Centrului de Cercetare a Textilelor din Copenhaga şi colegii lor din instituţii similare.

Femeile de toate rangurile sociale par să fi purtat o cămaşă lungă până la glezne, făcută din lână sau poate in, deşi acesta din urmă necesita multă atenţie. Aceste articole erau netezite cu grijă pe plăci din os de balenă – adesea frumos decorate cu animale care-şi arată colţii – folosind pietre ovale din sticlă goală pe dinăuntru, verde sau albastră, cu o latură plată care venea aşezată pe pânză. Cămaşa avea o crăpătură verticală în faţă, prinsă

cu o fibulă mică. Agrafa era confecţionată din orice fel de metal, de la plumb la aur, în funcţie de bugetul fiecăreia. Pentru cele mai sărace, aceasta reprezenta probabil toată îmbrăcămintea lor.

Unele femei purtau rochii lungi peste cămaşă, o ţinută simplă şi practică de zi cu zi. Cele de statut superior, însă, par să fi preferat un articol vestimentar asemănător unui şorţ, care începea de la nivelul pieptului şi era prins de umeri prin bretele subţiri care se prindeau în faţă, deasupra sânilor, cu două fibule ovale, câte una de fiecare parte. Bretelele erau adunate în spatele fiecărei fibule şi fixate cu un ac, deşi îmbinarea era ascunsă sub metal. Deoarece fiecare fibulă putea fi desfăcută independent, permiţând desprinderea unei părţi a şorţului în timp ce cămaşa era dată la o parte, se crede că designul era de folos şi pentru alăptare. Arheologii au găsit ocazional în interiorul fibulelor cu formă de carapace de ţestoasă mai multe straturi de material textil, ca şi cum o serie de articole de îmbrăcăminte diferite ar fi fost prinse dedesubt în acelaşi timp. Unele femei se pare că purtau straturi suplimentare de material atârnate în faţă, poate pentru etalare sau ca un sarafan care să le protejeze restul hainelor atunci când îşi îndeplineau sarcinile.

Fibula ovală a devenit cel mai comun semn presupus feminin din mormintele din epoca vikingilor, unde prezenţa lor este adesea folosită pentru a determina genul persoanei în cazul în care nu există niciun os uman.

Fibulele aveau multe modele şi stiluri şi erau făcute din felurite materiale, de la bronz şi aliaj de cupru, până la argint suflat cu aur şi chiar aur curat. Stilurile artistice utilizate pot fi datate cu acurateţe, ceea ce ne oferă una dintre cronologiile principale ale perioadei. Unele dintre fibule puteau fi demontate şi aveau suprafeţe superioare ajurate, ceea ce permitea folosirea unui material de culoare contrastantă la interior, sporind astfel efectul vizual. Multe dintre fibulele ovale erau complet acoperite cu decoraţiuni, împletituri răsucite sau animale mitice, uneori în relief.

Pe deasupra, femeile puteau purta o haină mai grea, care ajungea până la pământ, cu mâneci largi şi lungi. Unele exemplare aveau nasturi sau se prindeau sus la gât, în timp ce altele erau deschise în faţă, astfel încât ar fi fost vizibile rochia de dedesubt, fibulele ovale şi mărgelele. Femeile purtau o bonetă simplă care le acoperea părul şi care se strângea sub bărbie, făcută fie din pânză subţire, fie, în cazul femeilor înstărite, din mătase importată din Marea Mediterană, Orientul Mijlociu sau chiar China. De asemenea, în unele morminte, găsim benzi subţiri de argint care se purtau în jurul frunţii şi al tâmplelor, fie ca un fel de tiară, fie, mai probabil, ţinând o basma pe cap.

S-au găsit pantofi şi cizme din piele, unele până la glezne şi prinse cu o simplă fâşie de piele în faţă. Altele se strâng pe picior prin mai multe ochiuri, chiar sub partea superioară a deschiderii, nu în faţă, ca pantofii de astăzi.

Aceasta era o încălţăminte ieftină, practică, deşi unele exemplare erau decorate cu fire colorate. În schimb, cizmele scumpe erau până la gambă sau genunchi, din piele groasă, prelucrată şi decorată cu modele întreţesute (una dintre cele mai bune amintiri de-ale mele de la săpături este dezgroparea cu răbdare a unei cizme din noroiul gros şi negru al unui oraş din perioada vikingilor îmbibat cu apă). În interior, ciorapii tricotaţi din lână, uneori în tehnica *nålebindning*, menţineau picioarele calde şi uscate. Oamenii mai săraci probabil se descurcau folosind iarbă şi paie strânse în jurul picioarelor, care să le asigure atât căldură, cât şi o potrivire perfectă.

O întrebare rar pusă şi la care e greu de răspuns se referă la modul în care oamenii din epoca vikingilor *foloseau* îmbrăcămintea. Cum îi făcea să se simtă: combinaţiile de materiale, senzaţia acestora pe piele, circumstanţele în care le purtau? La fel ca noi, şi vikingii aveau un stil vestimentar, iar îmbrăcămintea era folosită pentru a evidenţia nu numai avuţia şi gustul, ci şi multe alte lucruri, unul din cele mai importante fiind puterea (sau lipsa acesteia, în cazul oamenilor care aveau mai puţină libertate în a-şi alege propria ţinută). Îmbrăcămintea transmitea realizare, dar şi aspiraţie. Contextul internaţional al epocii vikingilor a oferit noi surse de materiale textile şi ţinute cu care să experimenteze şi noi scene pentru a le încerca. Probabil că cel puţin unii dintre aceia care aveau o viaţă în mişcare, cu toate oportunităţile şi riscurile ei, se îmbrăcau

precum genul de persoană care îşi doreau să fie – în cele din urmă, poate că au şi reuşit să-şi atingă ţelul.

Şiragurile de mărgele, uneori în mai multe rânduri, erau atârnate între fibulele ovale sau uneori doar înfăşurate în jurul gâtului. Fabricate din sticlă importată din Marea Mediterană ca materie primă şi apoi reprelucrate în nord, acestea se găseau într-o gamă diversificată de forme şi culori. Până la mijlocul epocii vikingilor, mărgele finisate de cornalină şi alte materiale intrau în Scandinavia din Levant în cantităţi mari. Ibn Faḍlān menţionează cât de mult preţuiau astfel de articole negustorii pe care i-a întâlnit, în special pe cele de culoare verde-închis. Fiecare avea o valoare pecuniară reală şi, astfel, funcţiona ca o afişare publică a avuţiei. Arheologii au găsit, de asemenea, exemplare de chihlimbar şi mărgele de cristal brut.

O varietate de fibule ornamentale erau purtate pentru a fi etalate, la fel ca astăzi. Unele erau zoomorfe, cu animale şi monştri, altele sub formă de corăbii, călăreţi şi multe altele. Existau multe modele de pandantive, de exemplu, cele care reprezentau aşa-numitele fiare care apucă, nişte creaturi destul de stranii care par să rânjească în timp ce se sugrumă între ele. Se mai găsesc figurine enigmatice de purtat la gât, mici figurine feminine de argint ţinând cornuri (poate walkirii?), „dansatori înarmaţi” (poate Odin?) şi multe altele, inclusiv una tulburătoare, care provine din Suedia şi înfăţişează o

figură cu chipul inexpresiv şi o singură gaură unde ar trebui să fie ochii.

După începutul incursiunilor din secolul al VIII-lea, prada străină a fost uneori reutilizată ca bijuterii: suporturi de volume ecleziastice transformate în fibule, ornamente ale săbiilor engleze reciclate în mod similar, monede găurite şi atârnate de coliere. În Norvegia există o raclă irlandeză sau scoţiană, aproape sigur furată dintr-o mănăstire, care pare să fi fost folosită de o femeie pe post de cufăr de lux. Runele înscrise pe ea spun astfel: „Ranveik deţine această raclă”.

Bijuteriile feminine aveau multe variaţii regionale, stiluri preferate şi modă locală, în special pe insula Gotland. Deşi aici întâlnim formele standard, majoritatea femeilor mai bogate au înlocuit fibulele ovale cu fibule cu cap de animal, arătând relativ a urşi sau bursuci, cu botul lung sprijinindu-se pe umeri. Fibula pentru şal nu era una cu disc sau treflă, ci o cutie mică rotundă, purtată în acelaşi stil, care putea fi deschisă şi folosită ca recipient. Precum în cazul tuturor bijuteriilor, şi acestea aveau diferite grade de complexitate şi o gamă largă de materiale şi finisaje. Fibulele-cutie sunt deosebit de fascinante, deoarece pot oferi un indiciu cu privire la identitatea comercianţilor pe care ibn Faḍlān i-a întâlnit pe Volga. Descriindu-le pe femei, acesta specifică faptul că purtau la piept ceva rotund, ca o cutiuţă. Oare erau din Gotland? Ar avea sens, având în vedere geografia rutei lor.

,După întâlnirea sa cu scandinavii în est, ibn Faḍlān îi descrie astfel pe bărbaţi: „nu am văzut niciodată un fizic mai perfect decât al lor – sunt ca palmierii, sunt blonzi şi roşcaţi şi nu poartă tunică sau caftan. Bărbatul poartă o pelerină cu care îşi acoperă o jumătate de corp, lăsând unul dintre braţe descoperit”. Acest lucru se potriveşte cu descoperirile arheologice.

Dacă şi-o puteau permite, bărbaţii purtau o tunică pe dedesubt, probabil din lână moale sau mai degrabă in, o ţesătură respirabilă. Peste aceasta purtau o cămaşă cu mâneci lungi, cu o deschidere largă în partea de sus a gâtului, prin care să o tragă pe cap. Această cămaşă avea uneori broderie la decolteu şi la manşete şi era uşor evazată sub talie.

În epoca fierului, pantalonii erau strâmţi pe picior. Judecând după descoperirile din morminte, aproape toată lumea purta cingători, probabil indispensabile pentru croiurile lejere, iar unele fragmente de haine aveau catarame. Unii colanţi care s-au păstrat acopereau tot piciorul, precum pijamalele pentru copii din zilele noastre, iar acest lucru este menţionat ocazional şi în saga. Chiar şi atunci când pantalonii erau puţin mai largi, unii bărbaţi purtau legături bine strânse (în esenţă moletiere) în partea inferioară a piciorului, pentru termoizolare şi uşurinţă în mişcare. De asemenea, pe pietrele runice pictate şi în alte reprezentări, precum şi în sursele scrise, găsim dovezi ale unei mode clar orientale a pantalonilor, care a devenit populară în Scandinavia în timpul epocii

târzii a vikingilor. Aceştia erau făcuţi din cantităţi extravagante de pânză pentru a avea un aspect foarte larg, umflat peste coapse şi în zona genunchilor, cu ţesătura adunată în cizme sau sub legăturile înfăşurate strâns pe gambe.

Un set special de tehnici de ţesut numit *röggvar* folosea bucăţi suplimentare de lână pentru urzeală în timpul fabricării, care apoi erau pieptănate la suprafaţă (ca atunci când agăţăm accidental un fir dintr-un pulover de lână, deşi în mod intenţionat în cazul de faţă) pentru a obţine un efect de blană. Există unele dovezi cum că această metodă se folosea pentru producerea unui tip deosebit de exagerat de pantaloni. Poate că de aici se trage porecla celebrului viking Ragnar Lothbrók din secolul al IX-lea, însemnând „pantaloni lăţoşi”. Efectul ar fi fost dramatic şi, la fel ca în unele stiluri vestimentare moderne, succesul acestora trebuie să se fi bazat pe charisma purtătorului pentru a trece de la ridicol la stilat.

În funcţie de vreme, se putea purta o jachetă din lână groasă, uneori căptuşită cu blană. Unele dintre acestea erau influenţate de moda răsăriteană şi se asemănau cu caftanele, cu cele două părţi suprapuse în faţă şi prinse cu o centură. Scandinavii care operau pe râurile ruseşti optau şi pentru un fel de jachetă din brocart, fixată cu închizători de tip Brandenburg sau cu bucle, cu fir de argint în faţă.

Multe dintre aceste ţesături puteau fi însufleţite de broderii sau alte modele, probabil de tipul celor făcute de

fierari. Chiar şi nasturii erau decoraţi cu sculpturi în os sau ornamente turnate din metale preţioase. Pe lângă alte tipuri de bijuterii destinate deopotrivă femeilor şi bărbaţilor, unii bărbaţi purtau şi coliere, deşi acestea diferă uneori foarte mult de cele purtate de femei. Pandantivele includeau colţi de urs sculptaţi, ciocanul lui Thor, arme în miniatură şi altele asemenea.

Interesant este că nu s-a găsit vreodată îmbrăcăminte din epoca vikingilor care să aibă buzunare, nici pentru femei, nici pentru bărbaţi, ceea ce denotă existenţa unor tipuri de genţi şi alte accesorii necesare pentru a transporta până şi obiecte mici.

Pelerinele erau prinse la umăr fie printr-un simplu ac inelat (o invenţie unică scandinavă, indicator al unui sit viking), fie cu o fibulă de o complexitate variabilă. Dacă un bărbat din epoca vikingilor purta accesorii pe cap, putea alege dintre o căciulă simplă de lână sau, dacă se simţea bogat, o pălărie conică mai elaborată din mătase şi blană.

Îmbrăcămintea copiilor era în esenţă o versiune în miniatură a modei pentru adulţi, deşi tindea mai mult spre cămăşi simple şi tunici pentru cei foarte mici. Descoperirea mea arheologică preferată din epoca vikingilor din Islanda este o pereche de mănuşi mici pentru copii, făcute din lână groasă, încă prinse una de cealaltă printr-un şnur lung care ar fi trecut prin spate şi în jos prin mânecile unei jachete. S-ar potrivi unui copil de doi sau trei ani. Ne putem imagina o fată sau un băiat din

epoca vikingilor jucându-se în frig cu mănuşile legănându-se în urmă. Măcar astfel nu le pierdeau.

Munca de zi cu zi avea o diversitate de forme. Munca manuală la fermă presupunea în mare parte semănarea, fertilizarea şi îngrijirea culturilor, la care se poate adăuga păstoritul animalelor şi supravegherea acestora pe câmpuri.

La fermă, oamenii creşteau vite, porci, oi, capre şi uneori găini. Cocoşii joacă un rol clar în mitologia nordică, unde cântatul lor prevesteşte evenimente majore; la fermă trebuie să fi avut un rost similar, anunţând începutul zilei. De asemenea, nordicii aveau cai, fie de tracţiune, fie pentru călărie, dar aceştia erau scump de întreţinut. Jucau un rol important în multe ritualuri, iar consumul cărnii lor era privit de către creştini ca o parte atât de importantă a practicii păgâne, încât a fost interzis în mod explicit. De asemenea, în epoca vikingilor, caii erau antrenaţi să se bată, iar luptele dintre doi armăsari care se loveau şi se muşcau unul pe altul (deseori până la moarte) sunt un sport popular în saga. Există chiar şi reprezentări ale unor astfel de competiţii violente pe pietrele runice pictate din Gotland. La fermă, oamenii aveau câini de turmă şi câini de vânătoare (şi, în unele cazuri, de luptă – aşa cum au fost identificaţi în bărcile funerare din Valsgärde). Pisicile erau crescute atât pentru companie, cât şi pentru blana lor.

Toate acestea necesitau unelte, făcute atât din lemn, cât şi din fier. Majoritatea fermelor ar fi avut o fierărie simplă, cu doi sau trei fierari. În multe săpături arheologice s-au descoperit focare, capete de foale, nicovale şi produse reziduale. În morminte au fost găsite şi celelalte unelte: cleşti şi ciocane, cleme, pene şi tot ce mai era necesar pentru producerea şi repararea obiectelor din fier de uz casnic, printre care seceri, lame de tot felul, cuţite de uz casnic, harnaşamente pentru cai şi alte accesorii. Unele dintre instalaţiile forjelor erau uşor elaborate, cu obiecte în plus, cum ar fi piatra unicat pentru foale de la Snaptun din Danemarca, gravată cu un chip masculin cu buzele cusute, aproape cu siguranţă zeul farsor Loki – o alegere potrivită pentru o protecţie împotriva incendiului. Majoritatea atelierelor erau însă destul de simple.

Săpăturile din mediile inundate din porturile urbane, în locuri precum Hedeby, în Danemarca, şi Birka, în Suedia, au scos la iveală aspectele organice ale vieţii cotidiene, care altminteri supravieţuiesc rar şi care includ unelte din lemn, cum ar fi cazmale, ciocane şi un fel de roabă stranie, care nu avea roţi, ci era purtată de doi oameni aproximativ ca o targă. Există o mulţime de articole pentru depozitare, cufere solide din lemn, cutii mici şi recipiente din scoarţă de mesteacăn sigilate cu răşină. Şi frânghie, atât de multe feluri de frânghie. Obiectele par să fi fost strânse la un loc cu fibre răsucite sau purtate în hamuri făcute atât pentru oameni, cât şi pentru animale.

Produsele vrac erau probabil puse pe un umăr sau legate de care. Cantitatea imensă de elemente de fixare împletite, sfori, cabluri şi altele asemenea oferă o imagine vie a unei societăţi practice care se grăbeşte de colo-colo în activităţile sale zilnice. Arheologii au găsit, de asemenea, mânerele de lemn ale traistelor de pânză, similare cu cele folosite astăzi pentru lucrul manual şi tricotat, alături de o gamă de tolbe din piele, curele de umăr şi rucsacuri. Lemnul era folosit pentru cuie, închizători şi elemente de fixare de toate felurile.

Toată această activitate ridica praful, aşa că potecile obişnuite din aşezări erau acoperite cu crengi, scânduri peste zonele cele mai proaste şi, în unele târguri, chiar şi cu piatră spartă. În plus, pe deasupra acestora se foloseau aşchii de lemn de la toată munca de tâmplărie. Odată, în centrul urban rusesc Novgorod, unde astfel de obiecte se păstrează bine în solul îmbibat cu apă, am tras în piept mirosul de pin proaspăt vechi de o mie de ani, întregul sit fiind saturat de parfumul tuturor resturilor de prelucrare a lemnului care zăceau unde le lăsaseră tâmplarii din epoca vikingilor.

Sfera domestică a locuinţelor şi organizării proprietăţii se afla în principiu în stăpânirea femeilor. Aprovizionarea, pregătirea şi servirea mâncării ocupau o mare parte din timp. Dincolo de acestea, însă, una dintre activităţile primare ale femeilor era fabricarea şi prelucrarea materialelor textile şi transformarea acestora într-o gamă de produse, de la îmbrăcăminte la pânze pentru corăbii.

Lâna era curăţată, sortată, pieptănată şi apoi toarsă cu ajutorul unei vârtelniţe până când era gata pentru războaiele de ţesut. În Scandinavia din epoca vikingilor se foloseau războaiele de ţesut verticale, puţin mai înalte decât un adult. Acestea erau de obicei poziţionate lângă o uşă, pentru lumină maximă. Erau produse felurite tipuri de ţesături, dintre care cel mai obişnuit era *vaðmál*, folosit şi ca mijloc standard de troc. Întâlnim mai multe feluri de twill, dar şi alte modele. În plus, s-au descoperit fragmente de ţesături, de obicei pelerine, realizate după tehnicile *röggvar*, care creau un efect de blană artificială. Mătasea şi brocartul importate erau folosite la îmbrăcămintea de lux pentru căptuşeli, manşete decorate şi gulere. În acelaşi mod erau folosite şi marginile de blană.

Majoritatea fermelor îşi produceau propria pânză şi o prelucrau pentru a obţine hainele necesare. S-au descoperit ace de bronz şi os, precum şi foarfeci de tot felul. „Cumpărăturile” în sensul de astăzi erau într-adevăr rare şi scumpe, ceva posibil doar la târg sau, poate, la vânzătorii ambulanţi. Producţia de textile, consumatoare de timp, dar vitală, reprezenta probabil cea mai mare parte a activităţilor zilnice ale femeilor.

De asemenea, la un nivel superior, munca textilă putea avea altă însemnătate, cum ar fi rolul de povestitoare jucat de femei în ţeserea şi brodatul tapiseriilor ilustrative. Aceste naraţiuni vizuale erau povestiri în aceeaşi măsură ca povestirile orale şi, prin

urmare, jurnale ale memoriei sociale, istoriei politizate şi folclorului religios. Controlând astfel de medii, femeile au dobândit încă o sursă de putere reală, una potenţial subversivă. Aşa s-a întâmplat mai ales în cazul sălilor de rang înalt, în care astfel de decoraţiuni erau expuse de perete.

Epatarea era importantă. Aşa cum fiecare suprafaţă a marilor săli ale lorzilor războinici postromani (şi ale succesorilor lor) era acoperită de decoraţiuni, la fel se întâmpla şi aproape cu toate aspectele culturii materiale din epoca vikingilor. Arheologii au petrecut mult timp studiind „stilurile de artă”, tendinţele în schimbare în ornamentaţia vizuală care sunt utilizate pe metal, lemn, os, piatră, piele şi textile. O colecţie mică de cărţi abordează strict acest subiect, inventariind evoluţia expresiei estetice a vikingilor din secolul al VIII-lea până în cel de-al XI-lea. Se pot observa şase grupări stilistice principale, suprapuse parţial în timp şi luându-şi numele de la siturile în care au fost identificate pentru prima dată.

Acestea variază de la gravuri fine, uşor baroce, de la începutul epocii vikingilor, până la lanţuri de inele care se întrepătrund şi animale care apucă, care de-a lungul timpului se transformă în fiare măreţe şi împletituri cu puncte. În secolul al XI-lea, îndeosebi arta împletiturilor a dat naştere unor viţe cărnoase răsucite în jurul unor creaturi elegante, impunătoare. Clădiri întregi puteau fi acoperite cu aceste gravuri ornamentale sinuoase. Există

variaţii regionale ale acestor stiluri în Scandinavia şi fuziuni cu alte tradiţii culturale (şi cu forme hibride) în diaspora vikingilor: de aici aşa-numitele stiluri anglo-scandinave din nordul Angliei, tradiţiile hiberno-nordice din Irlanda şi aşa mai departe.

Aceste scheme istorico-artistice sunt utile şi necesare mai ales pentru datarea obiectelor şi a locurilor în absenţa materialului pentru analize ştiinţifice mai precise, însă ar trebui studiate în paralel cu contextul uman în care au fost folosite. Cu riscul de a exagera doar foarte puţin, supuşi constrângerilor de timp, unelte şi buget, oamenii din epoca vikingilor decorau mai mult sau mai puţin tot ce era posibil. Purtau haine brodate cu ornamente şi bijuterii care erau o masă de creaturi şi modele ce se zvârcoleau. Cu excepţia celor mai elementare, toate obiectele din lemn erau gravate, uneori chiar elaborat. Acelaşi lucru este valabil şi în cazul obiectelor metalice de toate felurile, cu cele mai complicate decoraţiuni dintre toate lucrate atât de fin, încât avem nevoie de o lupă pentru a le vedea cum trebuie. Scaunele pe care şedeau, paturile în care dormeau, castroanele din care mâncau, carele care îi transportau, hamurile cailor lor, pereţii caselor lor – imagini peste tot. Mai ales armurile şi armele lor erau pline cu simboluri vizuale şi coduri ilustrative.

Toate acestea aveau un sens. Când înţelegem cum să „citim” unele dintre modelele împletite, descâlcind nu numai diferitele animale răsucite împreună, dar şi

încercând oarecum să le potrivim cu naraţiunile din mitologii şi din povestirile eroice, iese la iveală o lume a povestirilor redate prin imagini. Unele erau destinate proiecţiei exterioare, afişării şi proclamării (alianţelor, opiniilor sau identităţilor?), în timp ce altele erau mai private. Există chiar şi modele metalice pe fibule, de exemplu, care au sens doar atunci când sunt văzute din perspectiva purtătorului, privind în jos la propriul corp. La fel ca ideologiile ilustrate pe coifurile din perioada migraţiilor şi perioada Vendel, şi acesta este un mesaj, o afirmaţie culturală colectivă despre cine simţeau oamenii din nord că erau. Văzute din exterior, explică de ce vikingii au fost adesea percepuţi ca fiind atât de diferiţi de cei pe care îi întâlneau.

Au existat şi diferenţe în cadrul societăţii din epoca vikingilor. În afara reţelelor lor sociale, oamenii vremii se simţeau înconjuraţi de o populaţie invizibilă de spirite şi alte fiinţe, dar mai exista şi o altă comunitate, mai tangibilă, a celor marginalizaţi şi ignoraţi, mult mai aproape de casă. La propriu, mare parte din „lumea vikingilor” a fost clădită, susţinută şi întreţinută de către sclavi. Timp de peste un mileniu, aceştia au dispărut din istoriile epocii vikingilor, iar acum este timpul să le redăm locul de drept.

4

ÎN CĂUTAREA LIBERTĂŢII

Una dintre cele mai persistente şi mai politizate componente ale imaginii vikingilor este noţiunea de libertate – aventura unui orizont îndepărtat şi tot ceea ce era asociat cu ea. Însă pentru mulţi, aceasta a fost o speranţă de neatins. Orice lectură adevărată a vieţii din epoca vikingilor trebuie mai întâi să ajungă la un acord cu un aspect al vieţii cotidiene care reprezenta probabil cea mai elementară diviziune în societăţile acelor timpuri: diferenţa dintre cei care erau liberi şi cei care nu erau. Dincolo de reţeaua socială, orice altă deosebire de statut, clasă, oportunitate şi bogăţie păleşte în faţa libertăţii elementare şi a posibilităţii liberului-arbitru.

Instituţia sclaviei are o istorie îndelungată în Scandinavia, probabil cu mii de ani înainte de vremea vikingilor. Până în secolul al VIII-lea, în nord trăia deja o populaţie considerabilă de oameni care nu erau liberi, statutul lor fiind în mare parte unul ereditar, construit de-a lungul generaţiilor. În epoca vikingilor, această imagine s-a schimbat dramatic, deoarece pentru prima dată scandinavii au început să transforme comerţul cu sclavi într-un element-cheie al economiei lor. Acesta a fost unul dintre obiectivele principale ale incursiunilor vikingilor şi ale campaniilor militare, iar rezultatul l-a reprezentat o creştere masivă a numărului de sclavi din Scandinavia.

Prin urmare, trebuie precizat clar: vikingii nu erau numai stăpâni de sclavi, ci răpirea, vânzarea şi exploatarea forţată a fiinţelor umane a fost întotdeauna un pilon central al culturii lor.

Unul dintre motivele pentru care această realitate a avut atât de puţin impact public este faptul că vocabularele convenţionale ale sclaviei – aşa cum sunt folosite de academicieni şi de alţii care se ocupă, de exemplu, de domeniul comerţului transatlantic pentru secolele mai recente – au fost rareori aplicate epocii vikingilor. Există în special o ambiguitate în terminologie, deoarece în loc de „sclav" a fost folosit întotdeauna un cuvânt foarte diferit: termenul din nordica veche *þræll*, care ni l-a dat pe englezescul *thrall*, de la care derivă *enthralled* (captivat, fermecat), pe care îl folosim astăzi.

Nu putem şti cu cât timp în urmă a apărut practica sclaviei în preistoria scandinavă. Cercetătorii au propus în mod plauzibil că a fost o instituţie datând cel puţin din epoca bronzului şi poate că era foarte veche chiar şi pe atunci. Nu există niciun motiv să credem că a existat vreo discontinuitate în folosirea muncii neplătite şi a aservirii involuntare de-a lungul epocii fierului. Pentru perioada vikingilor, o combinaţie bine aleasă de surse arheologice şi scrise poate contura o imagine relativ amplă a sclaviei.

Termenul pentru înrobire era *ánauð*, însemnând „legare" sau „constrângere" – sensul de bază este acela al oamenilor supuşi prin forţă şi lipsiţi de liberul-arbitru.

Există o terminologie de bază în limba nordică veche a gradelor sale, păstrată în legile norvegiene *Gulathing*. Un sclav era un *þræll*, un rob. În cadrul acelei categorii, exista un termen specific, *þjónn*, pentru un sclav care servea drept slujitor domestic. O femeie înrobită era o *ambátt*. Dacă era pusă să ţeasă, era o *seta*, dacă sarcinile atribuite ei includeau coptul, era o *deigja*. Au existau şi *fjósner*, „sclavi care trăiau în grajd”, o categorie specială care nu numai că aveau grijă de animale, dar erau şi ţinuţi la un loc cu ele.

Este clar că a existat un fel de stare intermediară de aservire care era voluntară până la un punct, deşi încheiată sub o constrângere economică considerabilă – de exemplu, ca mijloc de plată a datoriilor. De asemenea, o persoană putea sluji ca sclav pe o perioadă determinată, în urma unei hotărâri legale împotriva sa pentru săvârşirea unei infracţiuni. Sistemul nordic de sclavie nu a fost întotdeauna o sclavie completă, dar cei mai mulţi sclavi aveau puţină libertate. După cum au observat doi cercetători de seamă ai vikingilor în urmă cu cincizeci de ani, „sclavul nu putea deţine nimic, nu putea moşteni nimic, nu putea lăsa nimic în urmă”. Nu erau plătiţi, desigur, dar în anumite circumstanţe li se putea permite să reţină o mică parte din veniturile obţinute la piaţă atunci când vindeau bunuri pentru proprietarii lor. Prin urmare, deşi rar, era posibil din punct de vedere practic ca un sclav să-şi răscumpere libertatea. De asemenea, puteau fi eliberaţi oricând din sclavie. Din

această cauză, unii cercetători au susţinut că numărul efectiv de sclavi din societatea epocii vikingilor era relativ scăzut. Cu toate acestea, pe măsură ce s-a lucrat mai mult asupra documentelor europene detaliate referitoare la incursiunile vikingilor care au avut ca obiectiv luarea de sclavi, amploarea comerţului a fost serios revizuită şi chiar mai mult.

Unii se năşteau în sclavie, dacă ambii părinţi erau deja sclavi sau dacă un bărbat născut liber care lăsa însărcinată o femeie sclavă refuza să recunoască odrasla. Alţii erau luaţi prizonieri, fie în incursiuni întreprinse adesea în acest scop, fie în război. Deşi un sclav putea trece prin multe mâini într-o călătorie care dura luni sau ani de zile, aproape întotdeauna totul începea cu o răpire violentă. În spatele fiecărui raid al vikingilor, de obicei vizualizat astăzi ca o săgeată sau un toponim pe o hartă, se afla trauma îngrozitoare a tuturor oamenilor în momentul înrobirii, experienţa de necrezut de a deveni proprietate în câteva secunde.

Nu toţi sclavii – într-adevăr, poate doar o minoritate – au fost reţinuţi personal de răpitorii lor şi puşi la muncă. Majoritatea au intrat în reţeaua mai largă de trafic, transportaţi către pieţe şi puncte de vânzare în aşezările din întreaga lume a vikingilor şi nu numai. Robii au fost mutaţi prin punctele comerciale din Scandinavia, precum şi pe distanţe mai lungi până în zonele comerciale din Europa de Vest. Practica era în întregime legală în statele creştine. În timp, sclavia avea să devină probabil

principalul element de schimb care s-a dezvoltat în timpul epocii vikingilor de-a lungul râurilor din estul Rusiei europene şi actualei Ucraine. Nu exista o infrastructură solidă de pieţe de sclavi special create, cu platforme pentru licitaţii şi altele asemenea. În schimb, tranzacţiile se făceau probabil la scară mică, dar frecvent, una sau două persoane fiind vândute în orice moment, în orice circumstanţe care păreau rentabile.

Robii apar frecvent în saga: bărbaţii fac muncă manuală şi îndeplinesc sarcinile zilnice ale fermei, în timp ce femeile slujesc în interiorul casei şi îngrijesc animalele din grajduri. Povestirile descriu modul în care femeile înrobite erau uneori exploatate sexual de către bărbaţii din casă, ceea ce putea duce la tensiuni cu soţiile lor. Numărul de sclavi este greu de estimat, dar ar putea fi probabil de doi sau trei pentru o fermă de dimensiune medie, în timp ce moşiile mari puteau găzdui cu zecile.

Unul dintre poemele eddice, *Cântul lui Ríg*, este o lucrare curioasă care îşi propune să descrie originea divină a claselor sociale din rândul oamenilor. Esenţa intrigii sale este că zeul Heimdall, folosind numele de Ríg, vizitează pe rând trei gospodării. Una este umilă şi săracă, a doua este modestă, dar bine întreţinută, iar a treia este bogată şi măreaţă. Ríg petrece trei nopţi în fiecare casă, dormind între cuplurile care locuiesc acolo şi, în timp util, se nasc o serie de copii, respectiv precursorii sclavilor, ai ţăranilor şi ai elitelor. Poemul include o listă de nume de persoane specifice rostului lor

în viaţă pentru fiecare dintre clasele sociale. „Primul cuplu” din clasa sclavilor este format din Thrall şi Thír, acesta din urmă însemnând efectiv „sclavă”. Numele fiilor lor se traduc prin Zgomotosul, Băiatul-de-grajd, Corpolentul, Lipiciosul, Partenerul-de-pat, Halenă, Butucănosul, Dolofanul, Mocăitul, Căruntul, Cocoşatul şi Picioare-lungi. Fiicele se numesc Butucănoasa (o formă feminină a echivalentului masculin, cu un sens înjositor), Prostănaca, Gambe-groase, Nas-de-foale, Urlăţica, Legata, Gură- -spartă, Şolduri--ciolănoase şi Gambe-de-stârc. Toate în mod clar peiorative, câteva dintre nume denotă boli şi lipsa de igienă, iar una se referă în mod clar la constrângerea sexuală. Niciunul dintre nume nu recunoaşte identitatea sau personalitatea individuală.

Poemul menţionează şi sarcinile robilor: „Reparau garduri, împrăştiau bălegar pe câmpuri, râneau la porci, păzeau caprele, săpau turba”. Bărbatul Thrall cară, de asemenea, mănunchiuri grele de lemn pentru foc şi nuiele pentru a împleti coşuri. Corpurile lor poartă semnele muncii manuale, piele zbârcită, arsă de soare, unghii murdare, degete noduroase şi ochi goi. Picioarele lor goale sunt murdare de pământ.

Femeile înrobite erau extrem de vulnerabile la abuzurile sexuale din partea stăpânilor lor, pe care le resimţeau ca pe un pericol constant alături de sarcinile manuale ale vieţii cotidiene. Prin definiţie, un stăpân de sclavi nu putea fi acuzat că şi-a violat propriul sclav, deoarece, ca proprietate, acesta nu avea drepturi în

gospodăria lui, iar corpul său aparţinea stăpânului, care putea să facă ce poftea. În saga există referiri la bărbaţii care veneau în vizită şi cărora li se propunea să „împrumute” o femeie sclavă pentru o noapte. Se pare că ospitalitatea sexuală făcea de asemenea parte din instituţia mai largă a generozităţii faţă de oaspeţi. În plus, conducătorii îşi răsplăteau activ adepţii militari cu femei înrobite, despre care se spunea clar că sunt destinate patului lor. Oda skaldică *Hrafnsmál* (*Cuvintele corbului*), compusă în onoarea lui Harald Păr-Frumos, subliniază modul în care regele le oferă oamenilor săi „aur din Hunland şi sclave din ţinuturile răsăritene”.

Bărbaţii sclavi puteau fi şi ei exploataţi în acest fel. Numele sclavului tradus mai sus Partenerul-de-pat, *Kefser* („partener servil de pat”), este masculin şi figurează printre cele pentru bărbaţii înrobiţi. Numele *Leggialdi*, „Picioare-lungi”, are un sens de aprobare condescendentă, un soi de fluierat de vino-ncoace verbal, şi este, de asemenea, masculin. Se ştia că până şi zeiţele se culcau cu bărbaţi sclavi din plictiseală, poftă sau, într-un caz, ca o modalitate de a-şi mustra soţul.

Cel puţin o parte din comerţul vikingilor cu sclavi depindea în mod explicit de traficul de persoane, în special în est. Aşezările erau vizate în mod special pentru înrobirea femeilor, în timp ce bărbaţii erau adesea ucişi pe loc. Femeile tinere erau transportate pe distanţe lungi pentru a fi vândute ca sclave pentru relaţii sexuale şi erau în mod uzual agresate de răpitorii lor pe parcurs. Aḥmad

ibn Faḍlān, întâlnindu-se cu scandinavii pe Volga în 922, a notat mai multe cazuri de astfel de abuzuri. Relatarea lui este cu atât mai brutală cu cât este vorba de observaţiile unui martor ocular. Acesta explică limpede că tinerele înrobite care călătoreau cu negustorii fuseseră alese pentru înfăţişarea lor, în ideea vânzării ulterioare ca slujitoare sexuale. Ca parte a rutinei de zi cu zi, el îi descrie pe vikingi întreţinând relaţii sexuale în grup cu femeile, aparent în timp ce soţiile lor îi priveau fără grijă. Chiar şi la punctul de vânzare, o femeie era uneori violată pentru ultima dată în prezenţa cumpărătorului ei. Textul lui Ibn Faḍlān ar trebui citit obligatoriu de oricine este tentat să îi glorifice pe războinicii vikingi „eroi”.

Sursele arabe menţionează că unii dintre liderii vikingi din est, la fel ca în vest, le acordau bărbaţilor lor sclave trupeşti pe lângă alţi sclavi pentru nevoile lor domestice. Deşi învăluit în imagini de flirt, dreptul de a-i exploata sexual pe cei lipsiţi de libertate era văzut ca o prerogativă evidentă şi de necontestat a bogăţiei. De exemplu, în poemul eddic *Primul poem al lui Helgi Hundingsbane*, cineva insultă un lord susţinând că nu făcea altceva decât să sărute femei-sclave încontinuu. Acelaşi lucru se aplică probabil şi în relaţia dintre proprietarii şi sclavii de la o fermă mică, pur şi simplu la o scară mai redusă.

În saga, statutul sclavilor ca proprietate, mai degrabă decât ca oameni, este ambivalent. În unele cazuri, naraţiunile notează calităţi personale în termeni favorabili: un sclav neobişnuit de priceput la o anumită

sarcină, considerat raţional şi de încredere, sau mai ales arătos. Cu toate acestea, când motivele frecvente din saga ale disputelor vecinilor încep să escaladeze dincolo de cuvintele aspre şi devin acţiuni violente, acestea iau adesea forma uciderii sclavilor adversarilor, fapt evident considerat o formă deosebit de personală de păgubire materială. O viziune alternativă a acestui sistem sumbru de valori ne este oferită din nou de Aḥmad ibn Faḍlān, care a văzut cu ochii săi cum sclavii care mureau de boală în timpul călătoriei erau pur şi simplu aruncaţi ca nişte gunoaie. Dacă doreau, proprietarii de sclavi puteau, de asemenea, să-şi ucidă propriii robi fără a fi pedepsiţi conform legii. Astfel erau probabil eliminaţi sclavii în vârstă, prea infirmi pentru a lucra, şi copiii nedoriţi ai sclavilor.

Robii aveau foarte puţine drepturi legale şi în aproape toate cazurile apar în lege doar ca proprietate. Aproape toate plăţile de daune pentru vătămare sau deces erau direcţionate către proprietari, deoarece „paguba economică” era a lor. Ies în evidenţă câteva excepţii neobişnuite, ambele legate de infracţiuni sexuale împotriva soţiilor sclavilor. În legea *Borgarthing* din sudul Norvegiei, un sclav care îşi găseşte soţia în pat cu un alt bărbat trebuie „să meargă la pârâu şi să ia o găleată plină cu apă, şi să o arunce peste ei şi să-i ureze rudei sale prin căsătorie să doarmă bine”. Acest lucru înseamnă vorbe goale pentru severitatea unei infracţiuni împotriva instituţiei căsătoriei, infracţiune care era disputată prin

lege în cazul oamenilor liberi. În acelaşi timp, reuşeşte să transmită dispreţ prin transformarea situaţiei sclavului într-o glumă urâtă. În Islanda, situaţia stătea altfel; un bărbat sclav încornorat avea dreptul să omoare orice bărbat care îi seducea soţia. Acest lucru este deosebit de neobişnuit prin faptul că un proprietar de sclavi care considera o femeie sclavă ca fiind „femeia lui” (cum spune legea) *nu* putea ucide un alt bărbat care se culcase cu ea, deoarece propria lor relaţie era inegală. În mod similar, era un lucru ruşinos să mori ucis de un sclav.

Câteva texte păstrează vocile reale ale unor sclavi. Unul este o piatră cu semne runice din secolul al XI-lea, bogat decorată, aflată la Hovgården, moşia regală de pe insula Adelsö, vizavi de centrul comercial Birka de pe Lacul Mälaren, Suedia. Inscripţia îl onorează pe administratorul proprietăţii regelui şi este un exemplu rar de oameni care îşi ridică o piatră cât sunt încă în viaţă:

> Citiţi aceste rune! Tolir, *bryti* din Roden, numit de rege, a poruncit să fie gravate. Tolir şi Gylla au pus să fie gravate, soţ şi soţie,
> în propria amintire [...] Hákon le-a gravat.

Elementul-cheie aici este că un *bryti* reprezenta o clasă specială de sclavi, căreia îi fusese încredinţată multă responsabilitate, dar totuşi un rob. În alte culturi există multe paralele în care sclavii ajung uneori în poziţii de o putere considerabilă, estompând limitele a ceea ce

însemna cu adevărat statutul lor. Pe insula Adelsö, Tolir reuşise în mod clar să se căsătorească (deşi este o altă chestiune dacă această căsătorie avea statut legal) şi să-şi permită să ridice o dovadă magnifică a poziţiei sale de servitor regal.

O altă piatră de la o dată similară din Hørning din Danemarca spune o poveste mai simplă, dar poate mai emoţionantă:

> Fierarul Tóki a ridicat această piatră în memoria lui Thorgisl,
> fiul lui Gudmund, care i-a dat aur şi l-a eliberat.

Un sclav eliberat avea un statut ambiguu, care nu era robie, dar nici libertate deplină. Toţi sclavii eliberaţi, femei sau bărbaţi, aveau încă obligaţii faţă de foştii lor stăpâni şi era de aşteptat să-i susţină, dar nu erau niciodată consideraţi pe deplin egali cu oamenii născuţi liberi. Foştii robi aveau, de asemenea, mai puţine drepturi la compensaţie conform literei legii. Piatra ridicată de Tóki indică profesia lui, o meserie utilă, dar nu este clar dacă aceasta era ceva nou sau o moştenire a sarcinilor sale anterioare de sclav. În timp, copiii şi nepoţii robilor eliberaţi aveau să dobândească drepturile depline cu cei născuţi liberi.

Dovezile materiale ale sclaviei sunt izolate, dar semnificative. La nivel de bază, au fost găsite cătuşe de fier în centrele urbane din Birka, Hedeby şi în câteva alte

situri cu legături comerciale. Sunt obiecte ambigue până la un punct, în sensul că unele dintre ele ar fi putut fi folosite pentru animale, dar mai probabil este că au fost create pentru a fi puse în jurul gâtului, încheieturilor sau gleznelor oamenilor. Un sit irlandez a dezvăluit un lanţ lung cu mai multe cătuşe. La Hedeby, cele cinci cătuşe găsite provin în mare parte din zona portului, sugerând fie că s-au pierdut direct, căzând de pe o corabie, fie că, probabil, comerţul cu sclavi avea de fapt loc pe cheiuri.

9. Viaţa de sclav. Cătuşe pentru sclavi datând din epoca vikingilor, oraşul insular Birka de pe Lacul Mälaren,

Suedia. (Fotografie © Muzeul de Istorie din Stockholm, licenţă Creative Commons)

Există cel puţin o reprezentare care pare să înfăţişeze momentul înrobirii. Un desen scrijelit pe ardezie din situl monahal insular Inchmarnock din Scoţia, datat provizoriu în secolul al VIII-lea sau al IX-lea, înfăţişează ceea ce par a fi consecinţele unei incursiuni de luare de sclavi. Trei siluete înarmate şi îmbrăcate în zale, printre care una cu barbă şi coafură extravagantă, se îndreaptă către o corabie care-i aşteaptă. Figura cu barbă conduce un prizonier, poate un călugăr, cu mâinile prinse laolaltă şi cu un fel de lesă în jurul gâtului.

O a doua astfel de reprezentare este de natură mai formală şi provine de la Weston, din nordul comitatului Yorkshire. Găsită la biserica de acolo, aceasta reprezintă un fragment de sculptură în piatră care forma odată braţul superior al unei cruci care stă în picioare. Iniţial realizată în manufacturile anglicane, a fost reclioplită în secolul al IX-lea sau al X-lea în tradiţia anglo-scandinavă. Pe o parte, braţul crucii este acoperit de o reprezentare frontală a unui războinic cu coif, cu un topor de luptă într-o mână şi o sabie în cealaltă. Pe partea cealaltă, ceea ce pare a fi aceeaşi siluetă încă ţine sabia, dar cu cealaltă mână ţine o femeie de gât; mâinile ei sunt împreunate, posibil legate. Aceasta este singura ilustrare din lumea vikingilor a violenţei masculine directe asupra unei femei.

În mod clar, a fost o alegere neobişnuită a motivului, poate considerată nepotrivită. Alte cruci de piatră din Northumbria sculptate similar înfăţişează, de asemenea, războinici înarmaţi. S-a sugerat că fie sunt sponsorii lucrării, fie reprezintă trimiteri la scene de război din Biblie.

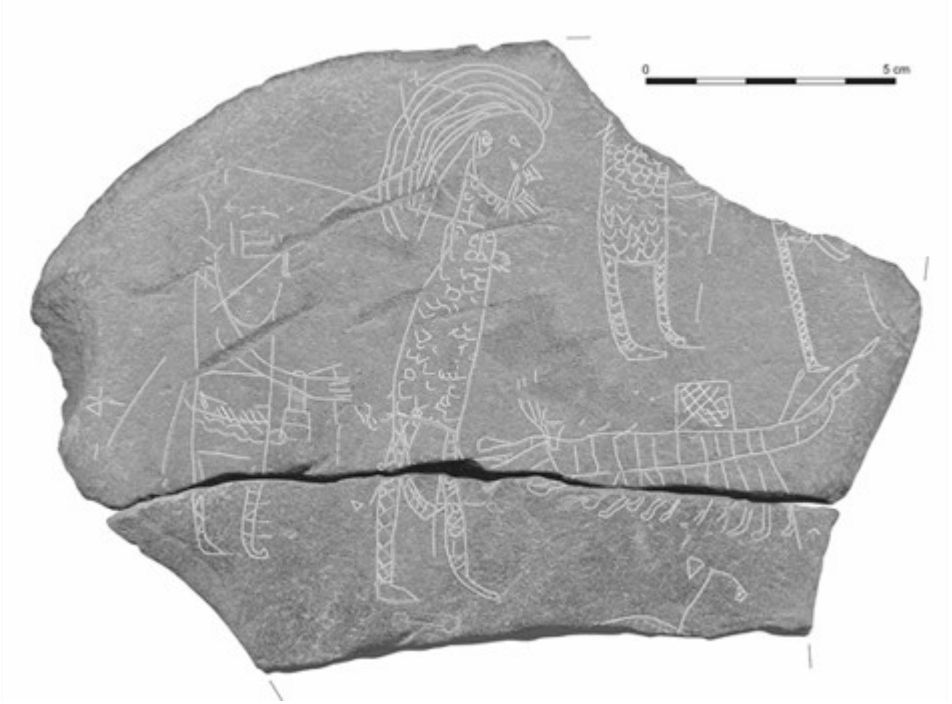

10. Realităţile incursiunilor. Această piatră gravată descoperită la mănăstirea insulară Inchmarnock din Scoţia înfăţişează după câte se pare nişte jefuitori din rândul vikingilor purtând armuri, conducând cel puţin un prizonier legat spre o corabie în aşteptare. (Fotografie folosită cu permisiunea © Chris Lowe/Headland Archaeology Ltd)

În ceea ce priveşte vieţile domestice ale robilor, doar o singură descoperire arheologică a fost făcută până în

prezent în Scandinavia. Nu este din epoca vikingilor, ci de la începutul primului secol al erei noastre, din epoca romană a fierului. Cu toate acestea, există o continuitate culturală, iar descoperirea păstrează aproape cu siguranţă urmele oamenilor înrobiţi într-un cadru domestic. La Nørre Tranders în Iutlanda, Danemarca, arheologii au descoperit rămăşiţele arse ale unei case lungi tipice epocii fierului, din care a supravieţuit numai jumătate: zona pentru staule. Clădirea a fost complet mistuită de foc. Arheologia experimentală a arătat că în doar trei sau patru minute de la aprinderea focului, aerul din interiorul unor astfel de structuri devine toxic din cauza efectelor fumului. Dacă un incendiu începea noaptea, în timp ce ocupanţii casei dormeau, era puţin probabil ca aceştia să scape cu viaţă. Ceva de genul ăsta pare să se fi întâmplat la Tranders. Arheologii au descoperit cadavre de vite şi cai care au murit în boxele lor şi o turmă de oi şi miei înghesuiţi către uşa de la nord, pe care se pare că au blocat-o în panica lor. Animalele nu erau singure. În mijlocul oilor a fost găsit corpul unui bărbat; un al doilea bărbat şi trei copii zăceau la frontonul de est, în spatele zonei pentru animale, unde probabil au murit încercând să dărâme peretele exterior. De ce erau la un loc animalele şi oamenii, inclusiv copiii? Par să fi fost *fjósner*, „sclavi care trăiau în grajd”, acea categorie specială menţionată de surse, oamenii înrobiţi care locuiau cu animalele pe care le îngrijeau. În mod remarcabil, ruinele casei lungi nu au fost date la o parte,

ci, în schimb, întreaga structură, cu tot cu trupurile carbonizate, a fost acoperită cu o movilă, practic marcând astfel „mormântul” întregii clădiri. Este de remarcat şi poate grăitor că în mod evident nu s-a făcut nicio distincţie între oameni şi animale. Satul a continuat să fie folosit, aşa că timp de decenii după incendiu, locuitorii săi şi-au desfăşurat viaţa de zi cu zi cu o movilă uriaşă în mijlocul aşezării lor, un mormânt pentru robi. Orice s-ar fi întâmplat, evenimentele din acea noapte trebuie să fi dăinuit în povestiri.

Majoritatea materialului arheologic este mai greu de interpretat, deoarece reflectă doar indirect prezenţa sclavilor. Aceştia ar fi avut nevoie de locuinţă şi hrană, iar munca lor trebuie să fi fost nu numai integrată în economie, ci poate chiar un motor principal al acesteia. La începutul epocii vikingilor, de exemplu, cine a trudit pentru expansiunea rapidă a industriei de producţie a gudronului, cu utilizarea intensivă a forţei de muncă, împreună cu creşterea în paralel a exploatării teritoriilor exterioare? Mai târziu în epoca vikingilor, a avut loc o reorganizare a economiei din cauza nevoii crescânde de pânze pentru corăbii (şi, prin urmare, de lână, respectiv de ovine), ceea ce denotă evident creşterea rapidă a necesarului de mână de lucru. De asemenea, spaţiile construite ale moşiilor s-au dezvoltat, sporind numărul de structuri mai mici (poate locuinţe pentru sclavi?) pe lângă sălile principale şi clădirile anexe. Pe măsură ce incursiunile pentru luarea de sclavi deveneau mai

numeroase, munca acestora era necesară pentru a construi, echipa şi întreţine flotele folosite în astfel de atacuri şi aşa mai departe într-un sistem care se autoconsolida.

O întrebare conexă se referă la cultura materială *a* sclavilor şi dacă există ceva în arheologia aşezărilor care a aparţinut robilor. Acest lucru rămâne incert, dar dacă ne uităm la descoperirile făcute în contextele în care se ştie că aceştia lucrau, cum ar fi colibele în care se ţesea şi altele asemenea, se pare că nu exista un semn material specific sclaviei, ci mai degrabă îmbrăcămintea şi posesiunile robilor reflectau cel mai de jos nivel al statutului social în general. Erau aşadar probabil imposibil de distins de cele ale celor mai săraci oameni liberi. De asemenea, este posibil ca puţinele obiecte pe care sclavii le „deţineau” (pentru că, în realitate, nu deţineau absolut nimic) să fi fost lepădate de alţii, nedorite, dar totuşi o parte integrantă a inventarului material general al vremii.

Una dintre cele mai timpurii identificări arheologice a sclavilor a fost făcută în registrele funerare şi în urma descoperirii mormintelor în care presupusul ocupant principal era însoţit dincolo de moarte de una sau mai multe persoane ucise evident în timpul ritualurilor mortuare. Acest lucru nu este deloc obişnuit, dar acum există zeci de exemple în diaspora vikingilor. Fiecare mormânt este diferit, dar în general mormintele conţin o singură persoană, de obicei un bărbat, înmormântată conform regulilor în vigoare. „Jertfele” erau aşezate apoi

fie în mormânt alături de ocupantul principal – lângă sau deasupra cadavrului –, fie la un nivel superior în aceeaşi movilă funerară. Erau adesea legaţi de mâini şi/sau picioare şi spânzuraţi, decapitaţi sau ucişi cu lovituri puternice în cap. Unul dintre cele mai grafice exemple este la Ballateare, pe Insula Man, unde un tânăr scandinav de rang înalt din secolul al X-lea a fost înmormântat într-un sicriu împreună cu o varietate de arme. Mormântul său a fost acoperit de o movilă funerară elaborată, făcută din mai multe straturi de pământ aduse din diferite localităţi (câmpurile lui, poate?). Înainte de finalizarea movilei, deasupra a fost aşezat cadavrul unei femei între douăzeci şi treizeci de ani; partea din spate a craniului ei fusese spartă dintr-o singură lovitură puternică, probabil de sabie. Rigor mortis se instalase în momentul în care a fost adusă la movilă, poate că murise cu până la şaptezeci şi două de ore înainte. Trupul ei a fost apoi acoperit cu cenuşa unui cal, a unui bou şi a unei oi, apoi movila a fost în sfârşit terminată şi un stâlp a fost pus în vârf.

Sugestia că astfel de victime nefericite erau sclavi şi, prin urmare, în esenţă doar alte posesiuni ale morţilor apare la începutul istoriei arheologiei vikingilor. Logica este evidentă, dar greu de demonstrat. Se poate ca unii sau chiar toţi dintre ei să fi fost în schimb criminali, prizonieri de război sau oricine altcineva a cărui moarte era considerată necesară de către comunitate şi potrivită pentru o ceremonie publică. De asemenea, nu e necesar

ca aceeaşi explicaţie să se aplice tuturor exemplelor. Totuşi, în favoarea acestei interpretări există numeroase descrieri fără echivoc ale practicii, în relatările martorilor oculari arabi despre înmormântările scandinave din est, care descriu cum sclavii, atât femei, cât şi bărbaţi (dar cel mai adesea femei şi tineri), sunt ucişi în timpul ritualurilor funerare. Există, de asemenea, observaţii bizantine despre practici identice, inclusiv măcelărirea în masă a prizonierilor de război.

Lucrări recente bazate pe noile metode ştiinţifice au arătat că există, de fapt, diferenţe reale între mormintele „iniţiale” şi persoanele executate. Un studiu efectuat pe izotopii de oxigen din mormintele norvegiene de acest tip din epoca vikingilor a ajuns la concluzia că oamenii „sacrificaţi” aveau o alimentaţie semnificativ inferioară celorlalţi decedaţi, indicând probabil un statut social inferior. Un studiu similar al mormintelor din Suedia a ajuns la aceeaşi concluzie, stabilind o alimentaţie mult mai bogată în peşte de apă dulce în rândul victimelor. În plus, studiul a conchis că mulţi dintre aceşti oameni aveau dinţii modificaţi prin pilire. Să fi fost acesta de fapt un semn de sclavie, asemănător cu înroşirea cu fierul? Totuşi, mulţi sclavi au fost cândva liberi; starea lor se putea schimba, voluntar sau nu. Este posibil ca aceşti oameni sacrificaţi să fi fost prizonieri de război sau pilirea să însemne ceva cu totul diferit în acest context.

Pare destul de sigur că oamenii ucişi descoperiţi lângă mormintele altora aveau un statut inferior, ceea ce

sedimentează ideea că cel puţin unii dintre ei erau robi. Fără îndoială, studiile viitoare vor elucida şi mai mult acest aspect, dar este limpede că experienţele mizerabile ale sclavilor s-au extins, în unele cazuri, chiar şi asupra circumstanţelor şi a modului morţii lor.

Pentru sclavi, perioada de la mijlocul secolului al VIII-lea şi până la mijlocul secolului al XI-lea a fost o experienţă complet diferită de cea a oamenilor liberi din jurul lor. Epoca vikingilor a fost în mare măsură o perioadă a graniţelor, graniţe între culturi şi moduri de viaţă, între diferite viziuni asupra realităţii şi între indivizi, inclusiv la nivelul libertăţii în sine. A fost şi o perioadă în care acele graniţe au fost depăşite, testate şi uneori şterse: şi aceasta este o parte fundamentală a ceea ce a făcut aceste secole atât de relevante.

Vikingii pot fi văzuţi ca printr-o prismă, fiecare rotire a sticlei producând oameni noi, reflexii noi. Fiecare avea propria identitate – imaginea de sine – şi proiecţiile sale exterioare; unii dintre ei ne erau familiari, alţii înspăimântător de străini. Depăşirea frontierelor, în orice sens al cuvântului, a stat în centrul epocii vikingilor, iar acum este timpul să trecem şi noi de cealaltă parte.

5

DEPĂŞIREA HOTARELOR

Condiţia de om în Scandinavia în epoca vikingilor nu se limita la exteriorul corpului sau la viaţa interioară a sufletului: mai exista şi natura individuală a personalităţii în sine.

Parte din imaginea vikingilor de astăzi este o caricatură a masculinităţii: războinicul cu părul lung încă încorporat în logouri sau în reclamele pentru produse care fac apel la un presupus ideal de comportament masculin. Acest lucru este egalat în cultura populară de o imagine aproape la fel de plină de clişee a femeii unic independente, folosită fie ca presupusă arhetip „nordic" sau (cu mai multă înţelegere) ca model de urmat pentru încrederea în sine şi emanciparea feminină. Prin urmare, este ironic că realitatea epocii vikingilor a îmbrăţişat o adevărată fluiditate a genului.

Patriarhatul reprezenta regula societăţii vikingilor, dar una care a fost subminată la fiecare pas, adesea în moduri care, în mod fascinant, erau incluse în structurile sale. De asemenea, vikingii erau familiarizaţi cu ceea ce astăzi s-ar numi identităţi *queer*. Acestea ocupau un spectru larg care depăşea cu mult noţiunile binare convenţionale ale genului biologic, chiar dincolo de limitele a ceea ce am numi uman. Limitele erau controlate cu rigiditate, uneori cu tentă morală, iar presiunile sociale impuse asupra bărbaţilor şi a femeilor erau foarte reale. În acelaşi timp însă, aceste limite erau şi permeabile, cu un anume grad de dezaprobare socială. Există o tensiune clară aici, o contradicţie care poate fi

productivă pentru oricine încearcă să înţeleagă mentalitatea vikingilor.

În zilele noastre am dezvoltat un vocabular bogat pentru identitate şi preferinţe, pentru orientarea sexuală şi expresiile sale infinite, pentru corpurile noastre şi modul în care le ocupăm, pentru relaţiile noastre cu ceilalţi, inclusiv pentru modurile noastre preferate de adresare – în esenţă, o terminologie care, în cel mai bun caz, recunoaşte şi emancipează cine simţim fiecare că suntem. De asemenea, putem articula ce se întâmplă la interfeţele dintre aceste identităţi şi reacţiile societăţii la ele, de bine sau de rău. În explorarea echivalentelor antice ale vieţii moderne, poate fi problematic să transferăm direct percepţiile de astăzi în epoca târzie a fierului. Unii cercetători susţin cu tărie că este imposibil să facem acest lucru. Limbile nordice vechi nu conţineau cuvinte pentru multe dintre conceptele pe care le folosim acum. Este posibil ca oamenii vremii să nu se fi regăsit în aceşti termeni sau să fi considerat inutile astfel de etichetări. Contextul social era şi el diferit în unele moduri fundamentale.

Este limpede că societatea vikingilor a stabilit destul de emfatic aşteptările bazate pe conceptele normative masculine şi feminine, exprimate în standarde de comportament specific genului, atât pentru femei, cât şi pentru bărbaţi. Unele surse (în special Snorri) transmit

informaţii printr-un filtru creştin, masculin, dar există şi texte mai lipsite de prejudecăţi.

Există sentimentul unui tărâm în aer liber al bărbaţilor, în timp ce teritoriul femeilor se afla în interiorul locuinţei, dar ambele sfere erau percepute ca locuri de putere şi autoritate autentice. Această distincţie nu exista la propriu, ci se referea în schimb la sferele de responsabilitate. Astfel, „casa”, în practică, însemna gestionarea întregii ferme, atât din punct de vedere economic, cât şi social. De asemenea, o gamă largă de sarcini interne şi casnice revenea femeilor, printre care se numărau activităţile legate de bucătărie şi alimentaţie de toate felurile, munca textilă (un efort major, după cum am văzut) şi ciclul zilnic al vieţii agricole. Nimic din toate acestea nu îşi pierdea din valoare prin noţiuni dispreţuitoare de „treburi femeieşti”. Dimpotrivă, erau deprinderi şi activităţi vitale, iar abilitatea aducea respect. Ca să luăm doar un exemplu, acest lucru se poate observa clar pe un remarcabil monument runic din aproximativ 1050, o piatră din parohia Fläckebo din Västmanland, în Suedia, ridicată în memoria unei doamne bogate cu numele unic Óðindísa („femeia-Odin”, deşi folosind spiritul *dísir* ca metaforă): „Nu va veni/ la Hassmyra/ nicio gospodină mai bună/ care să pună la cale moşia”.

În plus, femeile aveau un rol primordial în desfăşurarea ritualurilor gospodăreşti şi comunitare, de exemplu oficiind sacrificii pentru elfi şi *dísir.* În adevăratul sens al

cuvântului, ele gestionau şi economia spirituală a oamenilor. Aceasta era o altă sursă de adevărată putere socială, cea de paznic al căilor de comunicare dintre comunitate şi celelalte lumi, canale care poate trebuiau deschise în orice moment.

Pentru bărbaţi, „lumea largă” se extindea la mare, vânătoare şi pescuit, prelucrarea metalelor şi fierărie, adunări publice, comerţ, drept şi război. În special politica era domeniul bărbaţilor. Un influent studiu de la începutul anilor 1990 susţinea că societatea vikingilor a funcţionat pe un model care, în esenţă, îi separa pe cei puternici de cei lipsiţi de putere, indiferent de gen. Rolurile masculine erau prioritare, dar femeile şi le puteau asuma dacă circumstanţele o dictau (de exemplu, în cazul văduvelor fără bărbaţi adulţi rămaşi în familie). Cei mai mulţi cercetători s-au îndepărtat de rigiditatea acestui concept, punând accent în schimb pe independenţa relativă a femeilor şi pe propriile acţiuni, dar nu există nicio îndoială că uneori ele îşi puteau asuma sarcini şi îndatoriri masculine, aparent fără prejudecăţi sociale. Există exemple clare de femei care acţionează în instanţă, deţin şi vând proprietăţi şi fac comerţ.

Unele arene sociale erau strict separate pe genuri, cum ar fi tot ceea ce ţinea de naşterea copiilor, în care nu există niciun indiciu de implicare masculină. În schimb, femeile erau cel mai adesea scutite de represaliile directe în cazul violenţei cauzate de răzbunare – însă desigur nu şi de consecinţele acesteia.

De asemenea, este la fel de eficient şi necesar să luăm în considerare trăsăturile împărtăşite *dincolo* de limitele genului, în care identitatea era formată atât de rolul social, cât şi de gen sau orientarea sexuală. Acest lucru este diferit de modelul unisex, deoarece nu acordă nicio întâietate puterii masculine. De exemplu, un studiu recent asupra obiceiurilor funerare din Norvegia a arătat că foarte multe morminte nu par a fi deloc clar caracterizate de vreun gen anume şi că identitatea morţilor poate fi mijlocită în multe moduri. De asemenea, un studiu atent dezvăluie că ipotezele despre conexiunile dintre gen şi activitate (problematice în sine) nu pot fi aplicate în mod consecvent în Scandinavia; de pildă, ustensilele pentru gătit apar mai frecvent în mormintele bărbaţilor norvegieni decât în cele ale femeilor. În plus, trebuie să amintim că în epoca vikingilor culturile Scandinaviei recunoşteau foarte clar grade de libertate personală, de la tipuri de aservire (in)voluntară până la robie deplină. Aceste condiţii de viaţă aveau şi o profundă dimensiune legată de gen.

Statutul se poate intersecta şi el cu genul, ducând la întrebări legate de ierarhie. Atunci când luăm în considerare şi alţi factori, cum ar fi vârsta relativă, precum şi gradul de dezvoltare fizică şi intelectuală, definiţiile pot deveni problematice: spre exemplu, aspectele copilăriei în epoca vikingilor şi trecerea spre viaţa adultă. Ce au însemnat toate acestea în practică pentru modul în care era privită o persoană (chiar şi

atunci când şi dacă puteam vorbi de o persoană) şi ce era permis sau de aşteptat să facă? Există puţine dovezi conform cărora copiii din Scandinavia precreştină erau consideraţi automat fiinţe pe deplin sociale încă de la naştere. S-au găsit ocazional copii de puţin peste cinci ani îngropaţi cu seturi complete de „bunuri funerare”, obiectele care îi însoţesc în ţărână. De cele mai multe ori, acestea sunt reduse ca dimensiune pentru folosinţa lor (de exemplu, bijuterii mici), dar uneori copiii sunt îngropaţi cu lucruri pentru adulţi. Acesta este mai ales cazul băieţilor foarte tineri îngropaţi cu arme, ceea ce presupune o confirmare sau conferire de statut, poate legată de identitatea familiei îndoliate. Cu toate acestea, astfel de cazuri sunt rare.

Cei care supravieţuiau copilăriei par să fi trecut printr-o serie de ritualuri de trecere (cum ar fi înţărcarea, căpătarea numelui şi aşa mai departe) înainte de a se alătura relativ rapid forţei de muncă, indiferent de rolul lor. În jurul vârstei de paisprezece ani, orice diferenţă între „copii” şi „adulţi” se estompează în morminte, aşadar acesta pare să fi fost pragul maturităţii. Aceasta ar fi inclus căsătoria şi participarea la război. Nu a fost o perioadă sentimentală.

Studiile bioarheologice asupra rămăşiţelor scheletice dezvăluie uneori semne de malnutriţie în copilărie, iar rezultatele sunt grăitoare. În centrul Suediei cel puţin pare să apară un model tipic, până la 7% dintre bărbaţi fiind subnutriţi în copilărie, comparativ cu până la 37%

dintre femei. Mortalitatea infantilă era ridicată, estimată la 30-60%, ceea ce duce la o concluzie inevitabilă: fetele şi băieţii primeau cantităţi şi calităţi diferite de hrană, puternic în avantajul băieţilor şi într-o măsură care putea pune în pericol viaţa fetelor. Este imposibil să nu ghicim un sistem de valori înfricoşător în această discrepanţă.

O întrebare dificilă se referă la posibilitatea pruncuciderii, uciderea intenţionată a copiilor nedoriţi. Aceasta a devenit o figură de stil standard a perioadei, dar dovezile reale sunt rare şi adesea ambigue. Bărbaţii par să fi avut dreptul de a respinge orice copil al soţiei sau al concubinei sale, iar menţionarea pruncuciderii în textele din saga sugerează că aceasta era practicată, deşi nu se ştie în ce măsură. Acest lucru este susţinut de numeroase coduri de legi creştine medievale, care includ statute ce prescriu pedepse pentru abandonarea copiilor, indicând că aceasta a dăinuit mult după convertire.

S-a susţinut că rămăşiţele pământeşti ale sugarilor dezgropate din haznale, mormane de pietre şi gropi de gunoi, de exemplu, sunt un indicator al acestei practici. În plus, nu s-a găsit nici pe departe un număr suficient de morminte de copii care să coincidă cu rata mortalităţii lor, ceea ce înseamnă că nu toţi au avut parte de un mormânt convenţional. Aici avem şi un punct de vedere extern de la călătorul evreu din secolul al X-lea, Ibrāhīm ibn Ya’qub, care spune că în Hedeby, Iutlanda, copiii nedoriţi erau aruncaţi în mare. Având în vedere codurile de lege care se referă la abandonarea copiilor, care nu ar lăsa urme

arheologice, trebuie să observăm că acest fapt corespunde relatării lui Ya'qub. Pruncuciderea selectivă de către *femei* este deosebit de dificil de trasat, deşi există mici sugestii în arheologie. Inscripţiile runice din centrul Suediei menţionează până la şase fii ai unei familii, dar niciodată nu pomenesc mai mult de două fiice. Acest lucru nu se potriveşte cu rata naturală a natalităţii, deşi poate fi o consecinţă a prejudecăţilor sau a obiceiurilor mai degrabă decât a pruncuciderii.

Descoperirile funerare sugerează alte paralele pentru acest dezechilibru şi în rândul adulţilor. Un studiu al mormintelor scandinave din nordul Scoţiei dezvăluie un număr ponderat de morţi îngropaţi cu arme şi bijuterii, dar totuşi, în unele părţi din vestul Norvegiei, acesta variază de la 77% la 12%. Dacă ipotezele asupra artefactelor în funcţie de gen sunt adevărate, aceasta denotă un tratament radical diferit al bărbaţilor şi femeilor decedate în aceste două zone, ceea ce reprezenta cu siguranţă un contrast şi în atitudinile sociale.

Noţiunile de gen şi relaţiile dintre indivizi sunt, de asemenea, strâns legate de sexualitate, nu în ultimul rând în ceea ce priveşte orientarea şi exprimarea acesteia în comportamentul sexual, indiferent dacă este sancţionat social sau nu.

Căsătoria heterosexuală, uneori poligamă, era manifestarea de bază a valorilor familiei în societatea din

epoca vikingilor, inclusiv a ceea ce era considerat sexualitate legitimă. Cu toate acestea, nu toate legăturile se stabileau în cadrul codurilor căsătoriei sau concubinajului, iar unele erau mult mai informale. Interesant este că, deşi adulterul era privit cu dezaprobare, acesta nu era neapărat un motiv de divorţ (într-adevăr, dezaprobarea unei căsătorii deschise putea *duce* la separare). Femeile căsătorite îşi iau iubiţi în mai multe povestiri, inclusiv în *Saga lui Grettir*, *Saga poporului din Eyri* şi *Saga islandezilor* (a nu se confunda cu categoria generică); în *Saga poporului din Ljósavatn*, o tânără are o întreagă serie de iubiţi.

Existau şi echivalente divine. În straniul şi destul de amuzantul poem eddic *Cuvintele de harţă ale lui Loki*, farsorul îi întrerupe pe zei în timpul unui ospăţ în Asgard şi continuă prin a-i insulta pe fiecare dintre ei, aducând acuzaţii aprinse în legătură cu numeroase nereguli de natură sexuală. Devine limpede nu numai că fiecare afirmaţie este în esenţă adevărată, ci şi că nimănui nu îi prea pasă. Când zeiţele sunt acuzate de infidelitate, zeul Njörd oferă un răspuns interesant: „N-are a face dacă doamnele îşi iau un bărbat, un băiat amant, sau pe ambii”. În mod clar, deşi fiecare zeiţă este căsătorită, acţionează după bunul plac. Se spune că Frigg s-a culcat cu fiecare dintre fraţii lui Odin şi, de asemenea, cu un sclav, drept răzbunare pentru o insultă din partea soţului ei; Idun s-a culcat cu ucigaşul fratelui său; Gefjon „şi-a pus coapsa peste” un tânăr care nu este numit (şi, prin

urmare, ea este deasupra); Loki a avut relaţii intime cu soţiile lui Týr, Thor şi chiar cu Njörd însuşi; iar Freyja s-a culcat cu fiecare zeu din încăpere, inclusiv cu fratele ei.

Cu excepţia incestului, aceasta este poate reflectarea practică a concubinajului, o licenţă acceptată a dorinţei feminine, deşi fără o structură formală comparabilă. Legitimitatea sentimentelor sexuale ale femeilor este menţionată de mai multe ori în surse şi acelaşi lucru este valabil şi pentru fiinţele feminine supranaturale, cum ar fi walkiriile, care îşi plâng iubiţii umani morţi. Astfel, luptătoarea titulară din poemul eddic al lui Gudrún se plânge că îi este dor de bărbatul ei, „pe tron şi în pat”.

De asemenea, multe saga subliniază atracţia reciprocă ca fundament al relaţiilor sexuale, cu un element constant de alegere din partea femeilor libere (spre deosebire de sclave). Întâlnirile sunt iniţiate prin aşezarea lângă o persoană sau în poala sa şi apoi trecând la săruturi. Acest lucru apare în saga drept comportament consensual. Relaţia sexuală este descrisă în termenii unei îmbrăţişări pasionale, *faðmr* şi *faðmlag*, cuprinzând literalmente partenerul cu braţele. Cuplurile „se întorc” unul către celălalt în pat.

Această idee despre libertatea sexuală a femeilor scandinave apare şi în textele străine, cum ar fi relatarea unei misiuni diplomatice din emiratul musulman din Iberia la o curte a vikingilor în ceea ce se bănuieşte a fi sudul Danemarcei, păstrată într-o sursă din secolul al XIII-lea. La mijlocul anilor 800, ambasadorul Yahyā b. Hakam al-

Jayyānī, cunoscut sub numele de al-Ghazāl („Gazela”) datorită înfăţişării sale chipeşe, a petrecut ceva timp cu regalitatea scandinavă şi a fost un favorit special al reginei vikingilor numite Nūd în arabă, nume pe care unii cercetători l-au interpretat drept nordicul Aud. Potrivit textului, al-Ghazāl este deranjat de atenţia pe care i-o acordă o femeie de rang atât de înalt, la care ea îi spune: „Nu avem astfel de lucruri [tabuuri sexuale] în religia noastră şi nici nu avem gelozie. Femeile noastre sunt cu bărbaţii noştri doar din alegerea lor. O femeie rămâne cu soţul ei cât timp vrea să facă asta şi îl părăseşte dacă nu-i mai face plăcere”. Nu ştim cât ne putem încrede în spusele acestea, iar unii cercetători au respins întregul text ca fiind o amestecătură medievală, dar probabil ne putem baza pe el la fel de mult ca pe saga. Alte surse arabe menţionează nu doar ceea ce ei consideră drept promiscuitatea femeilor scandinave, ci, în mai multe rânduri, şi modul în care ele însele au dreptul de a iniţia divorţul. Acest lucru este destul de exact, repetat în mai multe texte anonime şi nu poate fi respins ca o simplă prejudecată despre femeile străine, care se presupune că trăiesc liber. De asemenea, se corelează bine cu sursele nordice, inclusiv cu legile. Corpusul poetic conţine mai multe farmece pentru atragerea sexului opus, majoritatea fiind folosite de zei, însă reflectând în mod clar preocupări umane. Uneori Odin foloseşte ceea ce el numeşte *mánvelar*, „vrăji de dragoste”, pentru a seduce grupuri întregi de femei în poeme eddice precum *Cântul lui*

Harbard. În mod similar, *Lista de vrăji* ce se regăseşte în *Cântecul Celui Înalt* include două de acest fel:

> Cunosc o a şaisprezecea [vrajă]:
> dacă vreau de la o fată deşteaptă
> să capăt toată mintea şi plăcerea dragostei ei,
> sucesc gândurile
> femeii cu braţe albe
> şi o fac să se răzgândească de tot.
> Ştiu o a şaptesprezecea [vrajă],
> aşa că foarte târziu [adică niciodată]
> M-ar respinge o tânără fecioară.

Saga relatează şi câteva cazuri în care vrăjitoarele au fost plătite de iubiţi nefericiţi pentru a face o astfel de magie. Există vrăji pentru a induce impotenţa şi opusul ei, erecţia până la disfuncţie. Alte vrăji îi oferă destinatarului înfăţişarea altuia pentru a seduce pe cineva sub deghizarea partenerului său preferat. O lovitură cu toiagul unui vrăjitor putea induce supunere sexuală sau dorinţă neînfrânată. O vrajă deosebit de crudă permitea unui bărbat să atragă toate femeile, cu excepţia celor pe care le iubea cu adevărat, acesta fiind poate un indiciu asupra moravurilor sociale din epoca vikingilor. O parte din această magie se făcea cu ajutorul runelor, dintre care trei aveau nume care însemnau aproximativ Poftă trupească, Dorinţă sexuală şi Patimă insuportabilă. Vrăjitoarele care deţineau astfel de puteri erau

considerate ele însele a fi prădătoare sexuale şi nu era înţelept să ajungi să le cunoşti prea bine. Se credea că aveau capacitatea de a învălui mintea unui bărbat într-un fel de negură carnală.

Desigur, atracţia sexuală putea fi şi prozaică şi vulgară. Există un alt vocabular în limba nordică veche, unul destul de diferit, o lume mai grosolană în care bărbaţii se lăudau unul altuia cui ar fi vrut să *serða* şi *streða*, adică să „o bage” şi să „o scoată”. Chicoteau despre cum se „zbenguiau pe burta unei femei” şi despre cum o „mângâiau între picioare”.

Cultura materială ne oferă câteva instantanee arheologice remarcabile. Avem osul inscripţionat cu rune din Oslo din secolul al XI-lea pe care este gravat adânc „Sărută-mă”. Ne întrebăm cui îi era adresat. Un alt set de exemple vine din cel mai improbabil loc. Pe cea mai mare dintre insulele Orkney, în largul coastei de nord a Scoţiei, se află marele mormânt cu mai multe încăperi Maeshowe, datând din neolitic. Construit cu mii de ani înainte de vremea vikingilor, este unul dintre cele mai frumoase monumente din Europa din epoca târzie a pietrei. Conţine, de asemenea, cea mai mare colecţie de inscripţii runice din afara Scandinaviei, realizate la sfârşitul epocii vikingilor şi la începutul anilor 1100, când coloniştii nordici au pătruns în interior, l-au golit şi s-au folosit de nişele funerare convenabile în cu totul alte scopuri decât cele prevăzute iniţial. Maeshowe era în mod evident un loc pentru întâlniri secrete, un loc retras pentru cei care

căutau intimitate la adăpost de vânt, cu alcovuri de piatră care deveneau rapid confortabile cu o pătură şi o lumânare făcută dintr-un pai. Inscripţiile, adesea semnate, acoperă o varietate de subiecte, dar includ mai multe cu aluzii sexuale grosolane, una dintre ele referindu-se la pasajul lung şi jos prin care se intra în cameră (numele bărbaţilor sunt în cursive):

> Ingibjörg, frumoasa văduvă. Multe femei
> s-au aplecat aici. Un mare spectacol. [semnat] *Erlingr*.
>
> Ingigerd... sexul [?]... este cel mai frumos... [un text fragmentar lângă o gravură a unui câine care salivează]
>
> I-am tras-o lui Thorný. *Helgi* a gravat [runele].

În rest, nu există aproape nimic explicit erotic în arta şi iconografia epocii vikingilor. O parte dintre plăcuţele poleite cu foiţă de aur, cărţile de vizită ale aristocraţilor, cele fixate pe stâlpii de susţinere ai sălilor conţin scene de cupluri îmbrăţişate şi săruturi inocente. În jurul caselor s-au găsit câteva figurine cu bărbaţi în stări de excitare sexuală, de obicei goi, cu excepţia unei centuri pe care o ţin în mână, dar acestea par mai degrabă embleme ale virilităţii divine (sau seculare): sexul ca putere, o altă dimensiune a culturii marilor săli. Acelaşi lucru se aplică

probabil şi celebrei figurine tridimensionale din bronz dintr-o movilă funerară de la Rällinge în Södermanland, Suedia, care este reprodusă în fiecare carte despre vikingi şi de obicei etichetată ca reprezentându-l pe zeul Freyr. Nud, cu excepţia unui coif şi a brăţărilor, stă cu picioarele încrucişate, cu o mână pe genunchi şi cu cealaltă pe barbă şi are o erecţie vizibilă. În ciuda încrederii încurajatoare a identificării tradiţionale, pur şi simplu nu există nicio modalitate de a şti dacă este zeu, o altă creatură faimos de libidinoasă, cum ar fi un pitic, sau om. Poziţia ciudată şi detaliile vestimentare specifice sugerează din nou ceva dincolo de sensul pur sexual. La fel de necunoscut este şi contextul în care era destinat să fie folosit sau văzut sau, în fapt, ascuns. Ştim doar că a însoţit pe cineva în mormânt.

Din câte ştiu, în întreaga lume a imaginilor scandinave din epoca vikingilor există doar o singură reprezentare a împreunării sexuale. Pe o piatră runică din Onslunda din Uppland, Suedia, ridicată de trei fraţi în memoria tatălui lor, Ófeig, o pereche de figuri umane stau întinse împreună, cea cu barbă fiind deasupra, iar picioarele lor răsucite nerealist. Reprezentarea pare a fi un desen scrijelit (deşi este departe de a fi unul obişnuit, deoarece ar fi fost nevoie de efort pentru a-l ciopli), adăugat după ce piatra a fost ridicată. Nu pare să aibă legătură cu desenul principal şi cu inscripţia pictată în roşu, deşi ar fi putut fi un fel de comentariu despre cel comemorat.

În sfârşit, există un artefact derutant care are fără îndoială tente sexuale, dar o funcţie incertă. Încă înainte de epoca vikingilor, hotarul de sud al peninsulei *Jylland* (Iutlanda – n.trad.) era protejat de o fortificaţie liniară, un set complex de metereze cunoscut sub numele de Danevirke. Într-unul dintre malurile sale din secolul al IX-lea, arheologii au găsit un falus din lemn lung de douăzeci şi trei de centimetri, sculptat erect şi rupt la bază. Poate că provenea de la un fel de idol, poate că era o jucărie sexuală, dar, la fel ca multe astfel de semnale din epoca vikingilor, sensul său adevărat este acum ascuns.

Nu toate relaţiile sexuale erau consensuale. Legile *Grágás* („Gâscă cenuşie”, un nume cu înţeles obscur) din Islanda timpurie datează din manuscrise din anii 1200 şi sunt aproape sigur o compilaţie din diferite locuri şi vremuri, dar probabil că îşi au originea cel puţin parţial în secolul al X-lea. Potrivit statutului ei, o femeie putea invoca o gamă largă de circumstanţe drept motive de divorţ, inclusiv violenţa conjugală. Aceasta era o problemă majoră, care apare destul de frecvent şi în alte coduri de legi, deşi din cauza datării lor medievale (în mare, contemporană cu saga de familie) este dificil să ştim cât de fidel reflectau realităţile epocii vikingilor. În general, se crede că ele conţin urme ale obiceiurilor anterioare, iar în unele cazuri practicile pe care le interzic sunt atât de sfidător necreştine, încât cu greu ar fi putut fi un produs al noii credinţe.

Presupunând că interzicerea prin lege este adesea un ghid precis pentru ceea ce făceau cel puţin unii dintre oameni de fapt, aceste texte ne oferă o lectură oripilantă. Deşi avem puţine indicii care să arate că Scandinavia medievală timpurie era o excepţie în acest sens, imaginea zugrăvită contrazice cu siguranţă puternic stereotipul „femeii independente din epoca vikingilor”. Legile sunt îngrozitor de specifice, cu sancţiuni pentru rănile vizibile pe faţă, pentru membrele rupte în aşa fel încât femeilor le era imposibil să se mişte sau să muncească, pentru pierderea unui ochi şi aşa mai departe. O categorie de „răni majore” le include pe cele care pătrund în creier, în corp şi în măduva oaselor. Violenţa împotriva femeilor este pedepsită în mod deosebit când e comisă în pat, ceea ce sugerează că era recunoscut conceptul de viol conjugal.

Saga conţin câteva exemple de consecinţe negative practice pe care violenţa domestică le putea avea pentru făptaşi. În *Saga lui Njál*, de exemplu, un bărbat pe nume Gunnar Hámundarson îşi plesneşte soţia, pe Hallgerd, în timpul unei certe, iar ea îi răspunde că într-o bună zi va regreta. Ani mai târziu, când Gunnar este asediat de inamici, i se rupe coarda arcului în mijlocul luptei şi, disperat, îşi roagă soţia să-i lege una nouă. Ea refuză, amintindu-i de palma de mai demult. Ca urmare, Gunnar este copleşit de duşmani şi ucis.

Agresiunea sexuală şi violul erau clasificate legal şi condamnate penal în funcţie de statutul social relativ al

agresorului şi al victimei sale. Un violator de rang înalt era pedepsit mai puţin aspru decât un sclav care săvârşea aceeaşi crimă, dar amândoi erau trataţi cu mai multă clemenţă dacă victima avea un statut inferior. În schimb, o femeie înstărită care supravieţuia putea cere pedeapsa supremă pentru atacatorul ei, oricine ar fi fost el.

Ca în multe societăţi esenţial patriarhale, onoarea femeilor era un bun de preţ pentru familiile lor şi trebuia răzbunată dacă era pierdută. Onoarea era folosită ca monedă de schimb. Potrivit legilor *Grágás*, orice bărbat care găsea pe altul în pat cu soţia, fiica, mama, sora, fiica adoptivă sau mama adoptivă avea dreptul să-l omoare pe acesta, indiferent dacă avusese loc un act sexual sau nu. Dacă o femeie necăsătorită rămânea însărcinată, era responsabilitatea tatălui să aibă grijă de mamă şi copil. Dacă femeia însărcinată refuza să divulge numele bărbatului, rudele ei de sex masculin aveau permisiunea legală de a-i smulge răspunsul „cu forţa”, atâta timp cât nu îi provocau „răni de lungă durată sau urme vizibile” (cuvintele legii). Acestea fiind spuse, este, de asemenea, clar că exista un grad foarte ridicat de responsabilitate personală pusă pe umerii bărbaţilor vinovaţi de crime sexuale. Violarea unei femei de rang inferior era totuşi o infracţiune mai gravă decât adulterul consensual comis cu o femeie cu stare. La fel, codurile de legi par să recunoască într-adevăr pretenţia unei femei la integritatea trupească şi a persoanei sale, pentru ea însăşi, mai degrabă decât doar ca o extensie a rudelor ei.

Existau legi împotriva atingerii nedorite fără violenţă, cu pedepse care variau în funcţie de partea corpului pe care bărbatul îşi pusese mâinile sau buzele.

11. Pecetluit cu un sărut. Două figuri îmbrăţişate pe o foiţă de aur din Suedia, epoca timpurie a vikingilor. Astfel de imagini sunt dovada principală pentru convenţiile privind îmbrăcămintea bărbătească (stânga) şi femeiască

(dreapta). (Fotografie © Gunnel Jansson/Muzeul de Istorie din Stockholm, licenţă Creative Commons)

Aşadar, codurile de legi recunosc atât independenţa şi liberul-arbitru al femeilor, cât şi vinovăţia individuală a făptaşilor, dar consolidează şi reţelele inevitabil misogine de obligaţie tranzacţională, onoare şi statut social în care toţi erau prinşi.

În linii mari, nu prea avem motive să ne îndoim că majoritatea oamenilor se conformau aparent regulilor sociale acceptate de comportament şi sexualitate. Un cercetător danez numeşte asta „ideea de bine”. Mărturie stau inscripţiile comemorative runice ale epocii târzii a vikingilor, sub forma unor rezumate biografice scurte, dar aprobatoare, fără îndoială cu diferite grade de veridicitate. Cu toate acestea, vieţile vikingilor puteau fi trăite în multe moduri. Avem sugestii clare de identităţi *queer* în epoca vikingilor (cu o avertizare cu privire la aplicarea retrospectivă a lexicului din acea perioadă). Acestea pot fi greu de definit, accesat şi vizualizat la o rezoluţie adecvată pentru studiu, dar în unele cazuri este posibil.

Şi în acest caz putem extrage informaţii utile din codurile de legi. Multe reguli sociale se manifestau în înfăţişare, iar îmbrăcămintea era clar diferită în funcţie de gen, definită prin croială şi stil, poate prin culoare şi, cu

siguranţă, prin decoraţiuni şi podoabe. Corelaţiile de gen şi statut mai erau exprimate şi prin calitate. Deşi unele tipuri de bijuterii erau unisex, cele mai multe erau concepute fie pentru bărbaţi, fie pentru femei (ceea ce nu înseamnă că astfel de semnale nu puteau fi subminate). Legile *Grágás* definesc o ofensă clară atât pentru bărbaţii, cât şi pentru femeile care purtau îmbrăcăminte sau tunsori destinate sexului opus. Acest lucru confirmă nu numai că existau reguli masculine şi feminine de îngrijire personală şi aspect, dar şi că unele persoane le încălcau în mod evident.

Aproape nu există exemple în acest sens din literatura saga. Un episod din *Saga poporului din Laxardal*, amplasată în secolele al IX-lea şi al X-lea, înfăţişează un bărbat care divorţează de soţia sa pe motiv că aceasta purta pantaloni, ca „o femeie masculină”, după ce anterior s-a plâns de toate lucrurile teribile care se presupune că se pot întâmpla dacă „femeile umblă îmbrăcate ca bărbaţii”. Există şi echivalente feminine, când femeile pun capăt unei căsătorii din cauza presupusei efeminaţii a soţilor lor, care se manifesta în purtarea cămăşilor atât de decupate încât li se vedea pieptul (ceea ce este relevant, deoarece, în acest caz, hainele bărbaţilor căsătoriţi erau de obicei făcute de nevestele lor, fapt care oferă indicii interesante ale deciziilor în cadrul unei relaţii). Există şi povestiri mitologice despre travestire, în care Thor şi alţi zei ajung să poarte ţinute feminine în scenarii de deghizare şi

înşelăciune atât de întortocheate, încât sunt demne de Shakespeare. Aici însă efectul este de obicei unul de ridicol şi batjocură. În toate aceste cazuri, este clar că astfel de alegeri vestimentare sunt menite să sugereze orientarea sexuală care se abate de la convenţiile heteronormative şi că acest lucru era privit negativ. Este cu totul altă chestiune ce înseamnă toate acestea pentru *practica* vremurilor vikingilor.

Există o posibilă imagine arheologică a unor bărbaţi travestiţi pe două picturi în piatră gotlandice în Lärbro Tängelgårda. Acestea înfăţişează persoane în rochii lungi, care de obicei semnalează femeile. Unele dintre ele ţin în mână cornuri pentru băut. Însă unele figuri par să aibă barbă şi poate coifuri. Pe una dintre pietre apar patru dintre aceste figuri una lângă alta, iar „bărbile” sunt foarte pronunţate, deşi este evident că ar putea să reprezinte o altă convenţie stilistică locală sau preferinţa artistului; semnalmentele de gen în acest tip de material sunt atât de greu de descifrat, încât s-ar putea să nu existe deloc.

În mai multe situri s-au găsit îngropate în mod concludent persoane cu fizic masculin purtând haine convenţional feminine şi/sau cu accesorii specific feminine. Klinta pe insula Öland este un astfel de sit. Există asemenea morminte şi în Anglia, de exemplu la Portway în Andover, în sudul Angliei, unde un cadavru identificat osteologic ca aparţinând unui bărbat a fost

îngropat într-o rochie de femeie, inclusiv cu un set complet de bijuterii. Mai sunt şi alte cazuri.

Nu există nicio îndoială că aceasta a fost o perioadă de homofobie extremă. Putem trasa o cale clară, deşi întreruptă cronologic, către popoarele germanice din vremea lui Tacitus. Acesta relatează cum bărbaţii găsiţi vinovaţi de acte homosexuale erau aruncaţi în mlaştini şi ţinuţi forţat în apă sub garduri de răchită. Arheologii au descoperit multe cadavre de sex masculin din epoca fierului în mlaştinile Germaniei şi Danemarcei, adesea dezbrăcate, uneori legate, prezentând de obicei diverse leziuni traumatice: gâtul tăiat, lovituri la nivelul capului, sfori în jurul gâtului. Unele dintre aceste victime au fost găsite în perechi şi chiar acoperite de răchită, aşa cum descrie Tacitus.

În epoca vikingilor, bărbaţii homosexuali erau trataţi cu dispreţ extrem şi cu un soi complex de groază morală, mai ales aceia care se lăsau penetraţi. Un astfel de bărbat era *ragr*, nu numai homosexual prin înclinaţii şi acţiuni, dar şi într-o stare de a fi care se extindea la calităţi etice şi sociale. Acest complex de concepte a fost studiat pe larg şi, în cuvintele cronicarului, „bărbatul nebărbătesc este tot ceea ce nu ar trebui să fie un bărbat în ceea ce priveşte morala şi caracterul. Este efeminat şi este un laş şi, în consecinţă, lipsit de onoare”.

Nu există descrieri ce susţin relaţiile între persoane de acelaşi gen în sursele scrise, dar acest lucru nu este deloc surprinzător, având în vedere că au fost compilate de

creştinii medievali. Relatări dezaprobatoare apar mai ales sub forma insultelor formale, ceea ce nordicii numeau *níð* (de obicei anglicizat ca *nid*). Codurile de legi alocă mult spaţiu acestor defăimări, ceea ce ne arată cât de mult preţ se punea pe onoarea astfel atacată. Toate aceste insulte şi insinuări sunt adresate exclusiv bărbaţilor. Aluzia din saga la „femeile masculine” care purtau pantaloni nu include neapărat o dimensiune sexuală, desigur, dar implicaţia se poate ghici oricum. Relaţiile homosexuale dintre femei pur şi simplu nu sunt menţionate.

Insultele homofobe sunt folosite atât de mult în saga şi poeme şi apar atât de des în legi, încât trebuie să fi fost relativ comune. Un exemplu arheologic ne oferă o ilustrare incomodă: o inscripţie runică pe os care face referire la o a doua inscripţie, gravată în pereţii de lemn ai unei biserici. Textul ia forma unui dialog şi este scris la două mâini diferite (H1 şi H2), ceea ce înseamnă că a avut loc între două persoane, care au scris pe rând următoarele:

H1: Ce ai gravat în Biserica Crucii?
H2: Óli nu s-a şters şi şi-o trage în fund.
H1: Asta sună bine!

Nid de acest fel erau clasificate formal în drept. De exemplu, legile medievale norvegiene timpurii *Gulathing* descriu *tréníð*, „*nid* de lemn”, ca o reprezentare sculptată

a doi bărbaţi implicaţi într-un act sexual sau o descriere runică a aceluiaşi act (neghiobul din Biserica Crucii de mai sus ar fi comis o astfel de crimă). Exista şi *nid* verbal, o afirmaţie calomnioasă a practicilor homosexuale. Declaraţiile de acest fel erau *fullrétisorð*: cuvinte pentru care se primea pedeapsa maximă. O altă categorie de „vorbe exagerate” includea acuzaţii de lucruri ruşinoase care nu erau posibile în viaţă, dar care aveau note de dezgust, cum ar fi afirmaţia că un bărbat născuse. Existau mai multe categorii de acest fel şi toate erau pedepsite prin proscriere, la fel ca pentru omor şi viol. În esenţă, această pedeapsă era ceea ce denotă numele ei: scoaterea la propriu în afara legii, expunându-l astfel pe vinovat la vătămări fizice fără posibilitatea de despăgubire.

În centrul *nid* şi al homofobiei din vremurile vikingilor se afla presupunerea „că un bărbat care se supune altuia în relaţiile sexuale va face acelaşi lucru în alte privinţe”. Cheia unor astfel de insulte nu era atât acuzaţia de perversiune sexuală percepută, cât un atac la onoare. Aceasta din urmă definea parţial genul cultural pentru vikingi şi, de asemenea, depindea parţial de acesta ca să aibă sens. În epoca vikingilor, ceea ce acum numim orientare sexuală era complet legat de coduri mult mai largi şi mai profunde de comportament şi demnitate, extinzându-se mult dincolo de preferinţele fizice şi emoţionale. *Nid* lega conceptele sexuale şi etice şi le împletea cu noţiuni prevalente despre masculin şi

feminin. Nimic din toate acestea nu sugerează un dispreţ pentru femei; feminin şi efeminat nu înseamnă acelaşi lucru.

Ocazional, femeile puteau prelua rolurile sociale ale bărbaţilor, pe lângă propriile lor domenii de putere specifice şi importante. Cu toate acestea, femeile nu puteau să arate asemenea bărbaţilor sau să încerce să fie simbolic bărbaţi (ca în cazul purtătoarei de pantaloni din Laxardal). Pentru bărbaţi, nu exista o astfel de estompare a limitelor şi era intolerabil ca un bărbat să preia vreun aspect al vieţii şi îndatoririlor unei femei. Interesant, genul masculin este cel limitat şi puternic, în timp ce genul feminin era într-o măsură nelimitat şi slab. În acelaşi timp, masculinitatea demonstrativă era o cheie de boltă a fundamentelor sociopolitice. *Nid* contesta acest lucru, dar îl şi afirma, pentru că celor care li se aduceau astfel de acuzaţii li se cerea să se apere, susţinând astfel cu fermitate regulile standard ale puterii specifice genului.

Poate cel mai mare potenţial de recuperare a *queerness*-ului din epoca vikingilor stă în analiza magiei şi a rolurilor acesteia în societatea lor. Fiecare nivel de comunicare dintre comunitate şi celelalte puteri era implicat în practica vrăjitoriei, pe care doar femeile o puteau îndeplini în mod corespunzător. Bărbaţii puteau şi chiar practicau magia, dar cu preţul de a intra într-o stare de *ergi*: deveneau astfel *ragr* şi luau asupra lor tot bagajul său de conotaţii efeminate. Există o terminologie largă

pentru vrăjitori, la fel ca pentru echivalentele lor feminine, dar unele dintre cuvinte sunt derogatorii. Există referiri la animale femele (vaci, iepe, căţele şi aşa mai departe) şi, din nou, la capacitatea lor de a da naştere. De asemenea, categorii întregi de *nid* erau activate în contextul magiei, cum ar fi afirmaţia că un bărbat zămislise nouă lupi.

Se pare că mecanismele şi recuzita ritualurilor aveau ceva cu tentă sexuală explicită, corespunzătoare genului feminin, dar care ar fi plasat un vrăjitor într-un rol efeminizant. Instrumentul principal al vrăjitorului era un toiag de metal ţinut probabil între picioare şi rotit (se pare că serveau ca furci de tors simbolice, folosite să „întoarcă" sufletul călător al celui care le utiliza, suflet care era ataşat de corp printr-un fel de fir spiritual). Câţiva dintre termenii pentru aceste toiege sunt sinonimi cu organul sexual masculin; menţiunile despre cei care făceau magie îi descriu „călare", iar postura corpului este şi ea sugestivă. Unii cercetători au susţinut, de asemenea, că toiagul era folosit în penetrarea sexuală la propriu, ca parte a ritualurilor cu obiective carnale indubitabile (sursele ne oferă liste lungi cu ceea ce este, în esenţă, magie sexuală). Chiar şi în gravurile medievale în lemn există reprezentări ale unor vrăjitoare goale, cu furci de tors între picioare, făcând limpede trimitere la concepte de sexualitate deviantă.

Se cade să punem o întrebare evidentă: dacă practica masculină a vrăjitoriei aducea cu sine ceea ce era efectiv

o formă de moarte socială şi risca o sancţiune capitală reală, de ce ar alege cineva să urmeze deschis o astfel de cale? Răspunsul este că aceasta le conferea puteri şi experienţe care nu puteau fi dobândite în alt mod; era impregnată cu calităţi – şi poate cu un fel de statut subversiv – care o făceau să merite chiar şi pentru un preţ atât de mare. Ceea ce este interesant este că aceasta s-a desfăşurat uneori într-o manieră care avea totuşi tente de acceptare socială, mergând mult dincolo de convenţia discreţiei. În saga există mai multe exemple de regi care angajează echipe întregi de vrăjitori pentru scopuri magice specifice, fără nicio reacţie din partea societăţii.

Demonstraţia supremă a acestui târg vine tocmai din Asgard, casa zeilor. Odin era maestrul magiei, dar mai ales stăpânul acestui tip de vrăjitorie care făcea un om *ragr*. Pentru a vă face o idee despre cât de puternică era contradicţia socială, nu trebuie decât să vă imaginaţi zeul creştinismului medieval, cu pedepsele sale capitale pentru multe tipuri de presupuse transgresiuni sexuale, fiind descris clar în textele biblice ca fiind implicat în relaţii între persoane de acelaşi gen. Aşadar, îl avem pe Odin, stăpânul zeilor, divinitatea războiului şi a poeziei, patronul elitelor regale pentru care un ideal masculin heterosexual era esenţial, portretizat de asemenea ca practicantul suprem al magiei, care era homofob de ruşinoasă pentru bărbaţi. O cercetătoare norvegiană a ajuns la miezul problemei cu câţiva ani în urmă într-o serie de lucrări inovatoare despre fiinţa divină prin care

se făcea referire la „Odin cel queer”. Acelaşi termen se aplică desigur vrăjitorilor care deveneau ţinta dispreţului social, dar îl şi controlau şi foloseau ca armă. Poate că *toţi* cei care foloseau magia şi vrăjitoria aveau un gen diferit, cel puţin atunci când îi privim prin prisma verilor lor mult mai bine atestaţi documentar din culturile circumpolare ai ultimilor trei sute de ani. De exemplu, s-a susţinut adesea că, în marea parte a Siberiei, „şaman” (sau echivalentul său) constituie un gen în sine.

Alte aspecte ale vrăjitoriei şi cultului implicau în mod clar performanţa sexuală. Există o descriere extraordinară a unor astfel de ritualuri în *Povestea lui Völsi*, o povestire în proză cu elemente poetice păstrate în manuscrisul *Flateyjarbók* din secolul al XIV-lea care, pe baza detaliilor interne, conţine informaţii autentice din epoca vikingilor. Relatează un ritual casnic de la începutul secolului al XI-lea, perioadă în care păgânismul era suprimat în Norvegia, şi povesteşte cum un rege creştin şi suita sa participă deghizaţi la o ceremonie. În cadrul unei sărbători comunale, are loc o serie lungă de ritualuri în care penisul conservat al unui cal trece din mână în mână şi se rostesc versuri spontane. Conţinutul sexual este explicit, la fel şi acţiunea, întrucât este clar că cei prezenţi se aşteaptă ca slujitoarele casei să folosească obiectul pentru a se masturba:

[*Stih rostit de fiul cel mare*]
Pentru tine, slujitoare,

acest falus va fi
destul de vioi
între coapse.

[*Răspunsul unei sclave în timp ce ia obiectul*]
Cu siguranţă nu m-aş putea
abţine să nu
îl vâr în mine
dacă am sta singuri laolaltă
în plăcere reciprocă.

Există mai multe versuri de acest fel, inclusiv observaţia grafică conform căreia falusul va „fi udat în seara asta” de fiica acelei case. Alte texte creează, de asemenea, legături sexuale între femei şi cai şi există o serie de poezii misogine care folosesc imaginile animalelor în călduri pentru a descrie dorinţa feminină.

Aceste teme şi conexiuni pot fi observate în studiul mormintelor. Arheologii determină sexul morţilor îngropaţi prin analiza oaselor (care este de încredere, deşi nu sigură) sau a ADN-ului lor (care foloseşte o definiţie cromozomială ce este în general necontroversată, deşi ar trebui să ştim că există şi alte modalităţi de a determina sexul bazate pe organele genitale sau interne). Acest lucru determină sexul indivizilor cu trup de bărbat sau femeie, dar nu este deloc acelaşi lucru cu genul lor: acest lucru depăşeşte domeniul ştiinţei.

Cu toate acestea, în multe cazuri defuncţii au fost incineraţi, iar din cenuşa rezultată este greu să ne dăm seama de sexul lor. Cel mai adesea, condiţiile de conservare din sol sunt nefavorabile supravieţuirii oaselor indiferent de starea în care se află. În plus, există multe morminte fără rămăşiţe omeneşti (deşi, evident, erau prezente iniţial). În aceste cazuri, de secole întregi arheologii recurg la determinarea sexului morţilor prin asocierea cu obiecte presupuse a aparţine unui gen: astfel, se consideră că armele sugerează că mormântul aparţine unui bărbat, seturile de bijuterii denotă o femeie şi aşa mai departe. Dincolo de problemele evidente de confundare a sexului cu genul şi, de asemenea, de a asocia un sex metalului, aceste interpretări riscă pur şi simplu să suprapună seturi de ipoteze în ceea ce factorii de decizie legişti numesc un efect de „bulgăre de zăpadă” de interpretări cumulativ discutabile. În mod clar, acest lucru este nesatisfăcător şi, în cel mai rău caz, poate duce la o interpretare greşită majoră a genului din epoca vikingilor din literalmente zeci de mii de morminte care au fost analizate în acest fel de-a lungul anilor.

Însă nu e totul pierdut. În primul rând, ar trebui să recunoaştem că, ţinând cont de potenţialele atenţionări, majoritatea acestor corelaţii sex/gen/artefacte probabil reflectă realitatea epocii vikingilor. Nu există dovezi care să sugereze contrariul. Cu toate acestea, nu *toate* mormintele se conformează unor astfel de modele, iar deschiderea faţă de excepţii – despre care ştim că au

existat – este vitală. Fără aceasta, nu putem spera niciodată să facem dreptate arheologică spectrului de gen perceptibil în textele medievale sau să comparăm acest lucru cu realitatea empirică din epoca vikingilor. Şi mai interesant, arheologia poate aduce dovezi pentru identităţi şi genuri care nu apar în sursele scrise.

Punctul de plecare se găseşte în mormintele cu material osos viabil. În astfel de cazuri, arheologii găsesc ocazional oameni îngropaţi cu obiecte şi îmbrăcăminte de obicei asociate cu sexul opus, urmând o perspectivă binară. Acestea includ schelete masculine care poartă ceea ce par a fi rochii de tipul celor găsite adesea îngropate cu femei sau broşe ovale pentru îmbrăcămintea feminină şi combinaţii similare. În cazul mormintelor cu ocupante feminine, un echivalent este prezenţa armelor în număr suficient pentru a sugera în mod plauzibil o identitate de războinic. La Vivallen în Härjedalen, Suedia, există chiar o persoană, aparent bărbat, îngropată conform ritualurilor Sámi, într-o aşezare Sámi, dar purtând echipament convenţional masculin Sámi peste o rochie de in, completată cu bijuterii pe măsură – o încrucişare atât a regulilor de gen, cât şi a celor culturale.

În mod proverbial, morţii nu se îngroapă singuri, iar obiectele depuse într-un mormânt nu reflectă neapărat posesiunile defunctului în viaţă. Pot fi create noi identităţi post-mortem prin asocierea artefactelor şi cadavrului. Cum ne putem da seama? Este posibil să citim viaţa unei persoane din inventarul material al mormântului ei? Este

esenţial să fim precauţi; fiecare caz ar trebui să fie examinat contextual şi în condiţii egale, ţintind spre un echilibru al probabilităţilor. Pentru o identitate de războinic, de exemplu, există dovezile din poemele care descriu fără echivoc războinici adevăraţi îngropaţi cu armele lor ca o demonstraţie şi afirmare a acestui rol. Se recomandă revizuirea permanentă a dovezilor şi contestarea lor.

Cel mai elocvent exemplu de până acum combină în mod util aproape toate genurile vikingilor într-un singur mormânt, ridicând mai multe întrebări în loc să ne ofere răspunsuri. Într-o cameră mortuară din secolul al X-lea, Bj.581, dintr-un cimitir urban din Birka, Suedia, un cadavru scump înveşmântat a fost îngropat în şezut şi înconjurat de un set complet de arme (ceea ce este rar), cu doi cai de călărie. Acest mormânt cu adevărat spectaculos a fost excavat în 1878 şi a fost considerat încă de atunci ca aparţinând unui războinic de rang înalt de la mijlocul anilor 900, un fel de „viking suprem" al timpului. Bj.581 a fost descris ca atare în generaţii de lucrări de referinţă. Ca parte a acestui pachet interpretativ, s-a presupus întotdeauna că defunctul era bărbat, deoarece războinicii erau „evident" masculini (combinând sexul şi genul într-un mod familiar). În 2011, totuşi, un studiu osteologic a sugerat că persoana îngropată era de fapt femeie, iar acest lucru a fost confirmat de analiza genomică din 2017: decedata avea cromozomi XX. Dezbaterea care a urmat despre „femeia

războinică” din Birka a devenit virală şi acum convulsionează studiile despre vikingi, într-o discuţie uneori injurioasă, care nu are prea mult de-a face cu femeile şi cu războiul, ci mai mult se preocupă de fisurile care stau la baza presupunerii genului în disciplină şi nu numai.

Într-un fel, nu contează cu adevărat dacă persoana din mormântul de la Birka a fost o femeie războinică cu trup de femeie sau nu (deşi, ca unul dintre autorii principali ai echipei de cercetare, cred cu fermitate că ea a fost toate acestea). Este posibil ca persoana respectivă să fi fost în egală măsură transgender, în termenii noştri, sau non-binară sau de gen fluid. Există şi alte posibilităţi, dar ideea este că *toate trebuie recunoscute ca identităţi posibile în epoca vikingilor*, în timp ce – esenţial – nu presupunem că aşa trebuie să fie. Nu în ultimul rând, în interpretarea Bj.581, experţii ar trebui să aibă grijă să nu nege liberul-arbitru de bază al femeilor şi potenţialul lor de a alege un mod de viaţă în detrimentul altuia; această persoană nu trebuie să fie neapărat diferită. În plus, *toate* aceste intersecţii de activitate şi identitate erau în sine profund legate de gen, de la „războinicie” la toate celelalte. Important este că nimic din toate acestea nu era neapărat fix şi permanent. În textele ulterioare în proză, chiar dacă sursele sunt dificile, întâlnim indivizi care îşi schimbă numele atunci când o apucă pe un nou drum în viaţă: când anumite femei devin războinice, de exemplu. Asta se petrece însă doar uneori. Nu există

nimic universal aici şi, ca întotdeauna, sursele medievale sunt problematice, târzii, ambigue şi incerte.

Trupul poate lua multe forme şi există o sferă majoră a vieţii vikingilor despre care se cunoaşte relativ puţin: atitudinea faţă de (diz)abilităţi. Există referiri literare la indivizi cu mobilitate şi dexteritate limitate, fie din cauze congenitale, fie din cauza rănilor. Registrul funerar conţine şi câteva exemple de persoane fără membre sau cu condiţii naturale care le-ar fi restricţionat grav mişcările; există şi morminte care conţin indivizi cu creştere limitată. Se sugerează clar că oamenii puteau supravieţui până la vârsta adultă şi puteau fi îngropaţi precum restul populaţiei chiar dacă trăiau cu diferite forme de provocări fizice. Din când în când, trebuie să fi primit îngrijire şi asistenţă.

O persoană celebră, Ívarr hinn beinlausi, Ivar Fără-de-Oase, a fost un comandant războinic din secolul al IX-lea care a luptat în Insulele Britanice; unele saga îl descriu ca fiu al lui Ragnar Lothbrók. Porecla lui a fost mult discutată şi, în orice caz, este problematică, deoarece i-a fost atribuită pentru prima dată în texte care datează cu mult timp după moartea sa. O sursă din secolul al XII-lea spune: „Se spunea că îi lipsesc oasele”, deşi cuvântul pentru „oase” mai poate însemna „picioare”. *Dacă* numele era real şi *dacă* acesta se referea (cum cred unii) la un bărbat care, dintr-un motiv sau altul, nu-şi mai putea folosi picioarele, atunci este fascinant că a fost

capabil să ajungă într-o astfel de poziţie respectată de conducere.

Deficienţa vizuală, completă sau parţială, apare de mai multe ori în mitologie, mai ales în legătură cu Odin, dar şi ca laitmotiv în saga. Există, de asemenea, multe figurine din metal, atât bi-, cât şi tridimensionale, cu ochi care aparent diferă unul de altul; în niciun caz toate acestea nu pot fi interpretate cu uşurinţă ca fiind zei. Este greu să desluşim semnificaţiile tainice ale acestui lucru, dar se pare că noţiunile vikingilor de normativitate corporală au fost relativ incluzive.

De asemenea, în acest moment se cade să ne amintim limita relativă dintre natura oamenilor şi cea a animalelor, manifestată în calităţile potenţial schimbătoare ale *hamr*, „forma”. Astăzi recunoaştem şi sprijinim identităţile LGBTQI+ şi încercăm să extindem această sensibilitate la oamenii din trecut, dar este captivant să credem că mentalitatea vikingilor depăşea chiar şi limitele umane în acest sens.

În timp ce unele dintre regulile lor pot părea rigide, scandinavii le aplicau cumva în moduri care permiteau, de asemenea, ca acestea să fie puse la îndoială, subminate şi contrazise. În multe feluri şi de mulţi ani, cercetătorii vikingilor au fost naivi şi inocenţi în ceea ce priveşte acceptarea şi recunoaşterea variaţiei de gen în epoca târzie a fierului. De prea multe ori, studiile noastre s-au limitat la explorări profunde ale vieţii femeilor,

reducând astfel jumătate din umanitate la o entitate distinctă, ghetoizată, contra unei presupuse reguli masculine asumate implicit. Pe lângă suprimarea prezenţei şi liberului-arbitru evident al femeilor, acest lucru ignoră şi vastul ocean de vieţi trăite în termeni diferiţi.

Până la un punct, ar trebui să rezistăm şi impulsului de a categorisi: poate că oamenii din epoca vikingilor îşi alegeau şi renegociau identităţile în fiecare zi, aşa cum mulţi dintre noi o fac. Imaginea lor despre gen mergea cu mult dincolo de noţiunile binare ale sexului biologic, aşa cum încep acum să-şi dea seama oamenii de ştiinţă. Din păcate, privilegiul necesar pentru a ne acorda o astfel de inocenţă a fost vreme îndelungată mult mai puţin conştientizat.

6

EXERCITAREA PUTERII

Apariţia lentă a noilor instituţii scandinave în haosul de la finele perioadei migraţiei a fost în mare măsură o realiniere a puterii şi a intersecţiilor acesteia cu societatea mai largă. Din perioada Vendel şi până în secolul al VIII-lea – începutul epocii vikingilor –, acesta a fost începutul lungului drum către regatele unificate, către un adevărat sens de statalitate şi, în cele din urmă,

către naţiunile nordice pe care le recunoaştem astăzi. Însă în spatele acestui proces inevitabil dezordonat se află ceva mai vechi şi mai adânc înrădăcinat în culturile scandinave: noţiunea de putere ca entitate publică, ceva care poate fi observat şi dezbătut, rostit şi exercitat. Pe măsură ce traiectoriile politice ale noilor elite au luat avânt în secolele al VIII-lea şi până la al XI-lea, agendele lor erau în tensiune constantă cu rămăşiţele acestei ordini anterioare. Un alt laitmotiv-cheie din istoria epocii vikingilor poate fi în multe privinţe încadrat drept conversaţie socială (sau poate mai corect, ca argument) despre modalităţile de a trăi şi de a conduce.

Arenele acestui conflict – sau dialog, dacă se preferă o perspectivă mai blândă – au fost instituţiile adunării populare şi legile promulgate acolo, ambele manifestate şi întruchipate în monumentele din peisaj. O componentă crucială a acestui lucru era comunicarea, în principal sub formă orală. Păstrarea datelor era o chestiune de memorie, dar şi de notare cu ajutorul runelor, cel puţin până la un punct. Au supravieţuit mii de inscripţii runice pe lemn, os şi, mai ales, piatră, care dovedesc importanţa pe care au avut-o în vieţile vikingilor, atât în viaţa de zi cu zi, cât şi în politică sau în chestiuni de spiritualitate.

Forţele sociale gemene ale dreptului şi ale alfabetizării se unesc în exprimarea puterii, însă a existat şi o a treia forţă, una care a ajuns, într-un fel, în centrul imaginii populare a vikingilor: mobilitatea. Popoarele din Scandinavia epocii vikingilor erau adesea în mişcare, mai

întâi ca indivizi şi colectivităţi, şi, în cele din urmă, ca naţiuni. Călătoreau pe drumuri, de-a lungul râurilor şi pe gheaţă în timpul lunilor de iarnă, dar călătoreau mai ales pe mare. Corabia vikingilor, cea mai clişeizată dintre imagini, a fost într-adevăr una dintre principalele expresii ale puterii lor şi instrumentul succesului acesteia.

Explorând aceste elemente disparate în exercitarea puterii, ne apropiem de vikingi şi de societatea lor pentru a înţelege de unde au venit, încotro se îndreptau şi, în special, de ce şi cum.

În urma crizei şi în anii norului de praf cu traumele cauzate de acesta, apariţia şi ascensiunea rapidă a structurilor de putere bazate pe elitele militarizate au fost bine stabilite. Acestea includeau crearea „culturii sălii” în jurul conducătorilor şi a suitelor lor şi a infrastructurii care îi susţinea. Sub diferite forme, acest model de ierarhie socială, în esenţă un fel de piramidă, va continua în epoca vikingilor, cu toate că dimensiunea, forma şi teritoriile organizărilor statale se vor schimba.

Totuşi, în spatele acestor conducători războinici, al regatelor lor mărunte şi al ierarhiei sociale în care au încercat să avanseze stăteau continuităţile vieţii politice, care făceau parte din cultura scandinavă de secole întregi. Este vorba despre aşa-numitul *thing* (*þing* în nordica veche), o adunare regulată a reprezentanţilor aleşi, care avea rolul de a exercita practic puterea la nivel local. Cu rădăcini care duc în trecutul preistoric, cel puţin

încă din epoca romană a fierului, adunările generale reuneau oameni liberi de vârsta la care puteau purta arme pentru a vorbi în numele comunităţilor lor, pentru a rezolva probleme de interes comun şi pentru a da sentinţe în dispute legale. Deşi forma precisă varia în funcţie de regiune, adunările funcţionau la mai multe niveluri, abordând probleme mai complexe în funcţie de vechimea socială şi geografică a *thing*.

În Norvegia, unde fenomenul a fost investigat îndeaproape prin măsurători arheologice şi cercetări documentare, se cunosc aproximativ treizeci de situri ale *thing* din primul mileniu al erei noastre. Unele sunt în interiorul ţării, dar majoritatea se află de-a lungul coastei, în zonele cu cele mai multe aşezări. În cadrul acestora, se pare că existau trei niveluri de adunări: comitatul (*fylki*), jumătatea de comitat şi sfertul de comitat. Această diviziune tripartită se distinge şi în alte părţi ale Scandinaviei, chiar şi în contexte destul de diferite; de exemplu, forţa militară „norvegiană” de la începutul secolului al III-lea, ale cărei arme şi echipament au fost aduse drept jertfă la Illerup Ådal în Danemarca după o invazie eşuată, pare să fi fost împărţită în mod clar în trei niveluri de rang, probabil corespunzând aceleiaşi diviziuni sociale găsite în siturile *thing*.

Siturile norvegiene ale adunărilor seamănă cu nişte curţi, odată chiar fiind cunoscute sub acest nume, şi constau dintr-un număr de structuri asemănătoare caselor lungi, dispuse într-un cerc deschis sau în formă de

potcoavă în jurul unui spaţiu central. Clădirile erau locuinţe temporare pentru delegaţii care călătoreau într-acolo în scopul unor întâlniri regulate desfăşurate în zona împrejmuită. În fiecare regiune, caracteristicile arheologice ale epocii fierului se corelează remarcabil de strâns cu unităţile administrative teritoriale şi de populaţie înregistrate pentru aceleaşi zone în codurile de legi şi studiile din Evul Mediu timpuriu şi chiar din perioada modernă timpurie. De exemplu, la situl Dysjane din Tinghaug („movilă *thing*"), Rogaland, cele treizeci şi două de structuri construite în jurul curţii specifice par să corespundă celor treizeci şi două de regiuni maritime înregistrate ulterior pentru regiunea Ryger, în care se află ansamblul. În unele cazuri, chiar şi amenajarea complexului de clădiri reproduce de fapt geografia relativă a districtelor pe care fiecare structură aparent o reprezenta. Amplasamentul curţii forma astfel un fel de hartă fizică a zonelor din care veniseră delegaţii, aşa că aceştia se puteau plimba prin zonă ca prin peisajul administrativ pe care adunarea îl reflecta. În funcţie de locul în care erau găzduiţi (poate şi combinat cu semne distinctive ale îmbrăcăminţii sau steagurilor), ne-am fi dat pe loc seama cine era fiecare şi pe cine reprezenta.

În interiorul curţii, o zonă strict definită care era probabil păzită, se discutau treburi serioase şi se luau decizii cu privire la litigiile locale, dar şi asupra infracţiunile capitale. Cu cât nivelul ansamblului este mai ridicat, cu atât se aseamănă mai bine cu „treburile de

stat” şi funcţiile parlamentare (în aceste lumi mici). Dacă o chestiune nu putea fi soluţionată de una dintre adunări, aceasta trecea la următorul nivel, uneori într-un interval de câteva luni.

Delegaţii îşi reprezentau districtele, adesea cu purtători de cuvânt care erau deosebit de talentaţi la oratorie sau argumentare juridică. Discursurile erau ascultate de către oficialul care prezida întrunirea, aşa-numitul proclamator al legii, care, după cum sugerează şi numele său, era obligat să memoreze şi să recite la propriu legile. Bazându-se pe aceste resurse, el era şi judecătorul cauzelor prezentate, deşi, în circumstanţe litigioase, era uneori necesar să câştige opinia delegaţilor adunaţi. Fracţionismul era endemic, mai ales în experimentele ulterioare de republicanism, precum în Islanda, iar una dintre principalele îndatoriri ale adunării era să controleze disputele interpersonale sau familiale înainte ca acestea să scape de sub control. Asemenea vendete puteau fi mortale în comunităţile mici, iar sistemul de onoare în care toate insultele trebuie fie despăgubite, fie răzbunate necesita un control foarte strict. Multe dintre saga islandeze gravitează în jurul a ceea ce se poate întâmpla atunci când sfada depăşeşte capacitatea de constrângere a legii.

Adunările *thing* nu erau strict democratice, însă erau totuşi axate pe idei formale de reprezentare corectă şi o încercare de a crea spaţii neutre pentru soluţionarea disputelor. Cel puţin în Islanda este limpede că familiile

dominante exercitau o influenţă disproporţionată asupra procedurilor (sau încercau să o facă), iar saga raportează de obicei eforturile acestora de a influenţa hotărârile în avans şi de a obţine decizia cea mai favorabilă lor.

Unele dintre siturile norvegiene ale adunărilor au structuri uşor diferite ale clădirilor, în timp ce altele includ instalaţii liniare enorme de gropi cu jar pentru organizarea ospeţelor în aer liber. În Suedia şi Danemarca, cu climă mai blândă şi teren mai primitor, pare să fi fost mai puţină nevoie de situri stabilite cu clădiri semipermanente, în schimb punându-se accent pe zonele deschise în care oamenii se puteau aduna în deplin confort. Numeroase movile-*thing* (pe care probabil stăteau vorbitorii) supravieţuiesc şi astăzi în mediul rural, uneori separat sau ca parte a cimitirelor, alteori mărginite de apă pentru a forma un hotar protocolar pentru legi. La Anundshög în Västmanland, Suedia, există un complex deosebit de elaborat, unde o movilă funerară masivă era înconjurată de un cimitir mai mic, dispuneri complexe de pietre sub forma unor corăbii, un şir de toiege de lemn şi o piatră runică. Spre vârful acestei ierarhii avem siturile asociate cu regalitatea, cum ar fi movila-*thing* de pe coama dealului cimitirului de la Gamla Uppsala, probabil iniţial un mormânt, dar mai târziu nivelat în partea de sus şi utilizat pentru adunarea generală. Construite de noile elite pentru a-şi ancora stăpânirea în rândul oamenilor, astfel de locuri erau poziţionate strategic în mijlocul peisajelor monumentale de autoafirmare.

În funcţie de condiţiile meteorologice, ne putem imagina mici oraşe cu corturi care se dezvoltă în jurul siturilor, găzduind un număr mare de oameni pentru perioade scurte. La fel ca în cazul oricărei adunări populare, activităţile nu erau limitate la treburile legale şi administrative ale zilei, ci s-ar fi extins la socializarea generală la marginea adunării. Adunările serveau nu doar ca organe de guvernare comunală, ci şi ca ocazie de schimb de mărfuri şi bârfe, într-o atmosferă ce aminteşte de un iarmaroc. Ele formau, de asemenea, o scenă pentru punerea în aplicare a ritualurilor religioase publice.

În special în Norvegia (unde avem o analiză mai vastă a datelor), dar şi în restul Scandinaviei, întrebarea majoră este ce s-a întâmplat cu acest sistem de guvernare comunală la punctele sale de contact cu puterea în creştere a regilor. Nu întâmplător, această fricţiune politică începe să se facă simţită tocmai în secolul al VIII-lea, la începutul a ceea ce numim epoca vikingilor. Chiar dacă relaţia lor cu stăpânii marilor săli şi noile monarhii se va schimba în timp, adunările *thing* nu vor dispărea niciodată pe deplin. Chiar şi astăzi, Alþingi din Islanda, adunarea supremă a întregii ţări în epoca vikingilor, încă funcţionează la Reykjavík drept cel mai vechi parlament continuu activ din lume. Împarte această onoare cu Tynwald din Insula Man, de asemenea un construct nordic.

Unul dintre elementele-cheie ale structurii puterii era proprietatea funciară, deţinerea de terenuri de la distanţă

fiind una dintre posibilele pietre de temelie ale elitelor din epoca târzie a fierului. Un factor major pentru aceasta era reprezentat de drepturile de moştenire, inclusiv transferul de pământ în cadrul familiilor. În primă instanţă, pământul trecea întotdeauna pe linie masculină, deşi femeile puteau moşteni pământ în absenţa rudelor de gen masculin. Dacă o căsătorie nu producea copii, proprietatea revenea de obicei familiei de origine. Astfel, un văduv fără copii nu ar moşteni pământul regretatei sale soţii nici chiar de l-ar fi lucrat împreună în timpul căsătoriei lor, ci acesta ar reveni în schimb rudelor ei. Conceptul *óðal*, adică alodiu, este unul central şi se regăseşte în legile medievale ale Norvegiei şi Suediei. Posibilele sale origini în epoca vikingilor sunt foarte disputate. Dacă membrii aceleiaşi familii deţineau o parcelă pentru o perioadă mai lungă de timp (convenţia era şase generaţii), moştenitorii acestora aveau un drept inalienabil asupra pământului, iar vânzarea către alţii era blocată. Un efect interesant a fost acela de a proteja drepturile de moştenire ale fiicelor, care puteau păstra pământul în detrimentul drepturilor rudelor de gen masculin din afara familiei imediate.

Una dintre funcţiile primare ale pietrelor runice de mai târziu în secolul al XI-lea a fost să înregistreze aceste drepturi de moştenire, trasând linii clare de descendenţă şi, ne imaginăm, subliniind legalitatea pretenţiilor care fuseseră cândva (şi probabil încă erau) contestate.

O piatră în special – cea din Hillersjö din Uppland – a devenit pe bună dreptate faimoasă, nu numai pentru detaliile fără precedent ale relaţiilor familiale pe care le descrie, ci şi pentru rezultatul lor:

> Citiţi! Germund a luat de soţie pe Gerlög, fecioară. Apoi au avut
> un fiu înainte ca el [Germund] să se înece şi apoi fiul a murit.
> După aceea, ea l-a luat pe Gudrik de soţ. El […] acest [aici textul este ilizibil, dar probabil se referă la achiziţia Hillersjö]. Apoi au avut copii, dar o singură fată a supravieţuit, pe numele ei Inga. Ragnfast din Snottsta a luat-o de soţie. După aceea au murit el şi apoi fiul.
> Şi mama [Inga] a moştenit de la fiul ei. Apoi l-a avut pe Eiríkca soţ. Apoi ea a murit. Atunci Gerlög a moştenit de la Inga, fiica ei. Skaldul Thorbjörn a inscripţionat runele.

Aşadar o avem pe Gerlög, de două ori văduvă, căreia i-au murit toţi copiii şi nepoţii înaintea ei şi care în cele din urmă a moştenit pământul a trei familii. Ce viaţă şi, în microcosmos, ce imagine a vieţii contemporanilor ei din epoca vikingilor: mortalitate infantilă, căsătorii multiple, decese timpurii, nicio certitudine şi, deasupra tuturor, legea în permanenţa ei gravată.

Alte trei exemple ne oferă o privire sumară a bogăţiei care se regăseşte în inscripţii (există mii din acestea), a legăturii intime cu pământul şi a naturii critice a proprietăţii, precum şi a tuturor detaliilor omeneşti dintre ele.

> Östen a ridicat această piatră în memoria lui Torgärd, sora lui, Hallbjörn în memoria mamei sale.
>
> Bergaholm, Södermanland

> Sibba a ridicat piatra în memoria lui Rodiaud, soţia sa, fiica lui Rodgair în Anga. A murit tânără, lăsând copii mici în urmă.
>
> Ardre, Gotland

> Sibba a făcut această piatră în memoria fiicei lui şi a lui Rodiaud.
>
> Ardre, Gotland

Pe prima piatră, cea din Bergaholm, Hallbjörn este minor, motiv pentru care unchiul său este principalul sponsor al pietrei; pământurile lui Torgärd se află în custodia sa şi unchiul îşi înregistrează pretenţia la moştenire dacă i s-ar întâmpla ceva băiatului. Cele două „pietre Sibba” din Gotland, ridicate de acelaşi bărbat pentru soţia şi fiica lui, subliniază drepturile copiilor la moştenire şi, de asemenea, că aceştia îl vor moşteni pe bunicul lor

matern: acestea sunt cuvintele unui bărbat care protejează viitorul liniei sale de sânge.

Pământul nu era doar revendicat, ci desigur şi numit. Multe toponime fie se referă la caracteristici topografice evidente, un pârâu sau izvor, o pădure, un vad sau o pajişte, fie le alătură numelui unei persoane. Uneori este vorba despre aşezări întregi. Datarea numelor de acest fel (sau orice alt fel) nu este uşoară şi ocupă un întreg domeniu de studii de peste un secol, însă acum ştim mai multe despre peisajul care a primit nume în epoca fierului.

Obiceiurile variază în timp, în special la nivel regional. Se distinge o anumită zonificare a funcţiei, reprezentând nu numai diviziuni administrative, ci şi locaţia fizică a elementelor distinctive ale puterii. Dincolo de locurile legate de regalitate, există sufixul *-by* („sat”) legat de funcţii şi roluri, situându-i astfel pe aceşti oameni într-o reţea de consolidare, dominaţie şi reacţie rapidă pe tot teritoriul. Luând doar exemple suedeze, avem sate pentru *rinkr* (un fel de ofiţer militar), *karlar* („bărbaţii”, efectiv suita în sine), chiar şi *smed*, fierari, o categorie semnificativă dacă doriţi să aveţi acces facil la repararea armurilor şi a armelor. Există nume pentru centre administrative de putere şi aşezări centrale în sine, cum ar fi *tuna* şi *husa* şi multe altele.

Şi apoi mai sunt zeii, poate mai presus de toate sau poate de asemenea prinşi în aceleaşi reţele de putere. În ceea ce numim toponime teoforice, o divinitate este

legată de un tip de sit, cel mai adesea un fel de loc de cult. Exemplele includ *-lund*, o dumbravă sacră, aşadar Odenslunda înseamnă „Dumbrava sacră a lui Odin”; *-vé*, numele unui sanctuar închis, deci Ullevi este „Sanctuarul din Ull”; *-åker*, un fel de câmp sacru, poate unde se aduceau ofrandele, aşadar Torsåker înseamnă „Câmpul lui Thor”; şi aşa mai departe. Un alt exemplu este Frösö, „Insula lui Freyr”, şi alte tipuri de toponime legate de un cuvânt pentru sacru, cum ar fi şi Helgö, „Insula sfântă”. Cele mai multe dintre tipurile de nume cultice sunt legate de mai mulţi zei.

Numele teoforice variază foarte mult ca răspândire, cu tendinţa ca zei specifici să fie grupaţi în anumite regiuni. Nu există numele Ull în Danemarca, dar el predomină în estul Suediei centrale. Numele Týr se întâlneşte aproape exclusiv în Danemarca, iar numele Thor este comun în Suedia şi Norvegia. Odin apare rareori la vest de munţi şi aşa mai departe. Unii cercetători au susţinut că acest lucru sugerează diferite regiuni centrale pentru venerarea acestor divinităţi. Într-adevăr, poate aşa este, dar diferenţele dintre obiceiuri nu reflectă neapărat o schimbare a credinţelor care le susţin. De exemplu, Jésus (Isus) este un nume masculin obişnuit în America Latină, în timp ce acest nume este rar întâlnit în Europa, dar asta nu înseamnă că nu există catolici în Europa. Acest lucru poate fi valabil şi pentru numele teoforice nordice.

După cum am văzut, principalul rol oficial în cadrul adunărilor îi aparţinea proclamatorului legii. Una dintre sarcinile sale era recitarea din memorie a legilor, acţionând astfel ca garant al legalităţii procesului. Inscripţiile runice satisfăceau aceleaşi nevoi de reiterare şi documentare exactă. Acest lucru ridică probleme evidente privind păstrarea orală a dovezilor şi relaţia dintre cuvântul vorbit şi cel scris.

Problema alfabetizării este una interesantă în cazul vikingilor. Când folosim cuvântul astăzi, cel mai adesea ne referim la capacitatea generală de a citi şi de a scrie, cu tot ceea ce denotă acest lucru pentru modul în care noi (sau alţii) folosim aceste abilităţi în viaţa cotidiană. Cu toate acestea, pentru scandinavii din epoca vikingilor avea un sens diferit, mult mai axat pe scopuri şi circumstanţe specifice. Desigur, existau scrieri disponibile pentru a fi utilizate: runele. Acestea s-au dezvoltat mult mai devreme, în epoca fierului, şi nu sunt deloc o invenţie a vikingilor, în ciuda asociaţiilor lor bine-cunoscute. Runele nu numai că aveau prototipuri în Europa germanică, ci şi o relaţie clară cu latina.

Runele sunt semne intenţionat angulare, concepute astfel pentru a fi gravate cu uşurinţă în suprafeţe dure, precum piatra şi mai ales lemnul. De asemenea, uneori erau pictate. În linii mari, există două forme ale alfabetului runic scandinav, cunoscute sub numele *futhark* vechi şi nou, după combinaţia literelor sale iniţiale. Prima serie avea douăzeci şi patru de semne.

Versiunea ulterioară, care a înflorit în epoca vikingilor, era mai scurtă, având şaisprezece semne, dar refolosea litere de la predecesoarea sa:

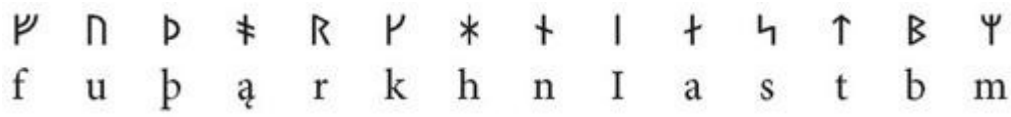

Fiecare rună putea fi folosită pentru a reprezenta mai multe sunete, aşa cum sunt exprimate prin filtrul diferitelor dialecte regionale. Semnificaţia inscripţiilor timpurii poate fi deosebit de greu de descifrat din cauza schimbărilor în limba în sine. Alfabetul *futhark* de şaisprezece rune al vikingilor pare să fi fost o inovaţie conştientă, adaptată pentru simplificarea şi reducerea sistemului mai vechi: pe scurt, un răspuns la o nevoie. Fidelitatea lingvistică faţă de proprietăţile fonetice ale vorbirii a fost clar redusă, dar scrierea a devenit astfel mai accesibilă şi probabil mai uşor şi mai rapid de utilizat. După cum a subliniat unul dintre cei mai mari runologi, „era uşor pentru *scrib* să scrie cuvinte în acest nou alfabet, dar nu întotdeauna uşor pentru un cititor să decidă ce înseamnă”.

Există multe variante locale şi exemple de nuanţe personale (sau confuzii) ale gravorilor individuali. Dincolo de acestea însă, alfabetul *futhark* nou se găseşte în două forme. Prima era o versiune „comună” de caractere clare, destul de formale şi ornate. În epoca vikingilor, acestea

sunt semnele care se regăsesc cel mai adesea pe monumente precum pietrele runice şi sunt, de asemenea, cele mai cunoscute astăzi. Al doilea tip este reprezentat de aşa-numitele rune scurte (există multe denumiri alternative) pentru utilizare rapidă. Acestea sunt de fapt un fel de stenografie runică: erau semnele pe care oamenii din epoca vikingilor le foloseau în comunicarea de zi cu zi. Runele aveau şi nume individuale, unele dintre ele asociate cu anumite calităţi, deşi multe dintre presupusele „sensuri" runice popularizate astăzi datează din vremuri relativ moderne ori au o proveniență dubioasă. Inscripţiile runice constau adesea doar într-o listă a semnelor din alfabetul *futhark* însuşi: fie secvenţa completă, fie doar literele iniţiale. În funcţie de context, aceste inscripţii puteau reprezenta orice, de la un exerciţiu de scris până la un act cu semnificaţie ritualică.

Mitologia conferă o origine sacră, mistică runelor, care i-au venit în minte lui Odin într-o transă de fervoare extatică. După ce a stat atârnat nouă nopţi în Arborele lumii şi trupul i-a fost străpuns de propria sa suliţă sacră – un sacrificiu de sine la propriu („eu însumi pentru mine însumi", cum spune el) –, zeul are o viziune. În cuvintele din *Cântecul Celui Înalt*:

Am luat runele,
ţipând le-am luat,
apoi am căzut de acolo.

Această asociere a runelor cu energiile magice şi religioase are o istorie îndelungată şi predomină în imaginaţia populară de astăzi. Runele erau gravate pe dinţii calului cu opt picioare al lui Odin, Sleipnir, şi pe unghiile nornelor, femeile-spirit ale sorţii. Cu siguranţă că *puteau* fi folosite pentru vrăjitorie şi farmece atunci când erau scrijelite pe beţe sau obiecte de uz casnic, pe stâlpi pentru blesteme şi altele asemenea sau chiar în carne vie. Ele apar de mai multe ori în acest context în saga, în scene foarte impresionante. Una dintre poeziile eddice, *Cântul lui Sigrdrifa*, include o listă detaliată de rune pentru scopuri speciale: pentru protecţie în luptă, pentru a uşura naşterea („să fie înscrise în palme şi prinse pe încheieturi”), pentru vindecare şi vânt din pupă („trebuie scrijelite pe proră şi pe cârmă şi arse cu foc pe vâsle”). Există chiar şi „rune de discurs” menite să ofere elocvenţă în oratoria juridică şi „rune pentru minte” pentru o gândire limpede. În mod similar, ele se regăsesc şi pe amulete runice şi pe bucăţi de metal inscripţionate descoperite în morminte şi aşezări, având rolul de a feri de vătămare şi de boală sau rol de agenţi ai răului împotriva altora. Unele pietre runice conţin, de asemenea, formule magice sau inscripţii criptice care trebuie descifrate pentru a-şi dezvălui conţinutul mitologic (adesea destul de elementar), cum ar fi numele zeilor. Oricât ar fi de importante, în cele din urmă acestea reprezintă totuşi o utilizare marginală a ceva ce nu reprezintă de fapt decât o scriere. Evident, literele

romane de astăzi au fost şi ele folosite în toate aceste scopuri şi multe altele, dar în sine nu sunt mai magice decât runele.

În total, s-au păstrat multe mii de inscripţii runice până în zilele noastre, majoritatea sub formă de mesaje atent gravate pe menhire – faimoasele „pietre runice” menţionate de multe ori în carte –, în texte încadrate în chenare decorate şi în alte modele de bestii şi simboluri alambicate. Pictate iniţial în culori strălucitoare, uneori desenele şi inscripţiile erau în schimb gravate pe suprafeţele netede ale bolovanilor din peisaj. Cele mai timpurii exemple datează de dinaintea epocii vikingilor şi ajung până la perioada migraţiilor din secolul al V-lea. Mai apoi au crescut în număr în epoca târzie a fierului, după care au explodat în popularitate în timpul secolului al XI-lea (în special în Suedia centrală), odată cu introducerea creştinismului. Ceea ce aproape toate au în comun este că sunt monumente comemorative pentru decedaţi, ocazional marcând morminte reale, dar de obicei fiind doar amplasate în locuri importante de-a lungul drumurilor şi podurilor, unde ar fi fost foarte vizibile. Foarte puţine dintre ele au fost ridicate de oameni pentru o autopromovare încrezătoare în timpul vieţii lor. De asemenea, mai găsim rune din epoca romană târzie, scrijelite pe suprafaţa obiectelor metalice cum ar fi monedele şi ca semne de posesie pe arme şi bijuterii. Această practică va continua în epoca vikingilor.

Toate acestea le-au sugerat de mult timp cercetătorilor că alfabetizarea runică era o chestiune a elitelor şi un semn al statutului în sine. Numai cei relativ înstăriţi îşi puteau permite să comande un monument comemorativ runic pentru membrii decedaţi ai familiei, iar afişarea lor publică era, de asemenea, o demonstraţie a statutului social. În orice caz, acest lucru a ridicat în mod firesc întrebarea cu privire la cine le putea citi, cu excepţia cazului în care ideea era exclusivitatea activă, subliniind faptul că unii puteau înţelege semnele angulare, în timp ce majoritatea nu reuşeau. Argumentul conform căruia runele erau un privilegiu al elitei a primit o lovitură decisivă la mijlocul secolului XX, odată cu descoperirile din oraşele portuare norvegiene Bergen şi Trondheim. Sute de mici fâşii de lemn inscripţionate cu rune au fost găsite intacte în depozitele medievale pline de apă de pe străzile din zona docurilor. Acestea îndeplineau o varietate fascinantă de funcţii. Unele conţin calculele comercianţilor, notând conţinutul sacilor şi lăzilor, altele erau liste de cumpărături, bileţele de dragoste, etichete cu numele unor proprietari, încercări vulgare de umor şi multe altele. Înfăţişează preocupări familiare – „Sigmund deţine acest sac”, „Ingibjörg m-a iubit când eram în Stavanger”, „Gyda îţi spune să mergi acasă” (aceasta are o încercare de răspuns într-un scris diferit, dar este o mâzgălitură ilizibilă făcută la beţie), „Nu-mi merge bine, partenere. Nu am făcut rost de bere sau de peşte. Vreau să ştii acest lucru şi să te rog să nu mă presezi” – pe

scurt, aspecte normale ale vieţii de zi cu zi, exprimate în scris. Nu toată lumea ştia să scrie şi să citească, dar evident mulţi oameni erau în stare, poate chiar şi copiii. În deceniile mai recente, au fost făcute descoperiri similare în întreaga lume a vikingilor.

Pietrele runice erau produse la comandă în atelierele specialiştilor. Literele runice veritabile erau sculptate de maeştri, care îşi semnau cu mândrie munca. Multe inscripţii se încheie cu astfel de semnături, aşadar putem depista diferite „şcoli” în regiunile Scandinaviei. Uneori putem chiar urmări un gravor care se deplasează pentru a îndeplini comenzi. De exemplu, Ärnfast şi Åsmund activau în Uppland, la fel ca Öpir, care are astăzi chiar şi propria sa biografie savantă. Au fost înregistrate multe alte nume. Unele inscripţii detaliază chiar şi procesul şi, ocazional, găsim nu numai numele gravorului de rune, ci şi al întregii echipe: cel care a cioplit piatra însăşi, altul care a realizat modelele de împletituri în care se află runele (ştim dintr-un astfel de text că acestea se numeau ceva de genul „panglici-şarpe” sau „anghile-şarpe”, deşi cuvântul este greu de analizat) şi un al treilea care a pictat culorile. O piatră frumoasă şi foarte elaborată din Gotland îi enumeră astfel pe toţi meşterii, dar, în mod miraculos, include şi câteva rune mici în plus, tremurate, care nu respectă schema principală de design, ci şerpuiesc dezordonat în ceea ce ar trebui să fie un spaţiu gol: „Iar Gairlaiv [a făcut] câteva cât s-a priceput”. Ne putem întreba dacă echipa era cumva în pauza de prânz,

iar la întoarcere l-au surprins pe nefericitul asistent scrijelind cu entuziasm. Nu contează – oricând se puteau umple şi picta peste şi nici nu este sigur că sponsorul a aflat vreodată.

Cele mai multe dintre inscripţiile ulterioare, aproape toate cu un ton creştin, urmează linii similare: o listă de sponsori şi relaţiile lor familiale, numele celui (celor) comemorat (comemoraţi), poate un loc sau o profesie asociată. Unele includ scurte remarci despre locul şi/sau modul în care a murit o persoană: în luptă, într-o expediţie, în est, sub comanda lui Ingvar. În cazuri foarte rare, ne oferă o poezie. Adesea există o cruce şi o rugăciune pentru suflet. Uneori, inscripţiile menţionează un act comemorativ, cum ar fi construirea unui drum sau amenajarea altor monumente, cum ar fi şiruri de menhire sau stâlpi. Din când în când, putem întrezări istoria unei localităţi, iar prin grupurile asociate de pietre putem urmări soarta generaţională a familiilor sale conducătoare. Lexiconul numelor runice nordice (în suedeză) listează peste o mie cinci sute de nume proprii întâlnite pe pietrele acestea – un tezaur de cunoştinţe despre vremea vikingilor care ne aduce aproape de oameni şi de preocupările lor.

12. Piatra runică din Rök. Oferindu-ne cea mai lungă inscripţie runică din Scandinavia, această piatră din secolul al IX-lea din Östergötland, Suedia, conţine liste criptice de povestiri fragmentare, legate de secrete mitologice şi de comemorarea morţilor. (Fotografie © Bengt Olof Åradsson, licenţă Creative Commons din Wikipedia)

Spre deosebire de cărţi, pietrele runice păreau să satisfacă nevoia vikingilor de a avea dovezi permanente.

Acesta este un element important, deoarece nu există nicio îndoială că vikingii înţelegeau ce erau acele stive legate de pergament ilustrat, cum să le facă şi cum funcţionau. La urma urmei, a scrie în latină cu o pană nu este chiar atât de diferit de a scrijeli rune cu un cuţit. Nimeni nu ştie exact de ce scandinavii au respins cărţile şi cultura literară distinctivă asociată cu ele, dar probabil că nu le ofereau nimic din ceea ce şi-ar fi dorit. În mentalitatea vikingilor, cunoaşterea era un lucru precar. În acelaşi mod, monopolul pe care Biserica îl deţinea atât asupra învăţăturii, cât şi asupra folosirii scrisului – cărţi sfinte, cu oameni pioşi care să le interpreteze pentru tine – era subtil diferit şi sufocant faţă de sensul vikingilor de a scrie.

Exemplul suprem este piatra runică de la Rök, Östergötland, Suedia, de la începutul secolului al IX-lea, care ne oferă cea mai lungă inscripţie din toată Scandinavia. O bucată mare de granit acoperită complet de semne pe fiecare latură a sa, inclusiv partea superioară (care este greu până şi de văzut), textul acesta lung conţinând aluzii la mai multe poveşti, provocând în mod intenţionat cu fragmente care presupun cunoştinţe anterioare ale cititorilor şi care subliniază exclusivitatea sa. Avem aici ghicitori, jocuri de cuvinte şi referiri la trecutul profund al perioadei migraţiilor şi al mitologiei din prezentul gravorului. Toate acestea, la rândul lor, fac referire la familiile şi preocupările zonei. Însă piatra este în primul rând un

monument comemorativ ridicat de un bărbat în onoarea fiului său. Nu toată lumea putea citi runele de pe piatra Rök şi nu toţi cei care erau în stare ar fi putut descifra semnificaţiile lor mai profunde, dar, ca toate inscripţiile comemorative de acest fel şi alte utilizări ale scrierii runice, era profund integrată social (şi vizibil) într-un fel în care culturile livreşti ale continentului nu şi-au dorit niciodată să fie.

Aceleaşi trăsături se pot observa şi în rândul zeilor, mai ales în cazul lui Odin. Cunoştinţele lui au necesitat sacrificiu, asta este mereu clar, şi sunt, de asemenea, condiţionale: el ştie, în timp ce alţii nu, el poate transmite mai departe ceea ce a învăţat, dar, în egală măsură, poate alege să păstreze cunoaşterea pentru sine. Odin îi învaţă runele (nu este întâmplător că acest cuvânt înseamnă şi „secrete”) pe favoriţii săi. Foarte puţini pot învăţa vrăjile şi farmecele pe care le cunoaşte, în timp ce sfaturile lui sunt pentru toţi. Există o intimidare în această utilizare a înţelepciunii, a informaţiilor şi a memoriei, precum şi a traducerii lor într-o formă deosebit de pură de putere, care este totuşi diferită de cea a clerului creştin învăţat.

În timp ce mulţi oameni rămâneau acasă, în gospodărie şi în împrejurimi şi nu mergeau niciodată nicăieri, o proporţie destul de mare a comunităţii se afla cel puţin periodic în mişcare.

Peisajul era străbătut de numeroase trasee: drumuri de pământ nepavate şi poteci bătătorite de folosirea constantă, care urmau curbele reliefului, aşa cum o făcuseră timp de secole întregi. Oamenii călătoreau cu căruţe sau care de lemn, cu roţi zdravene fixate prin ţăruşi, uruind în urma unei perechi de animale de tracţiune. O parte din harnaşamentul pentru cai era extraordinar de fin, cu arcuri pentru ham şi distribuitoare care să împiedice frâiele să se încâlcească, toate acoperite cu ornamente împletite, animale şi fiinţe mitice. Câteva erau lucrate chiar în aur. Căruţele erau fabricate cu remorci detaşabile pentru marfă, care puteau fi încărcate separat şi mutate. Oamenii se deplasau călare (iarăşi, folosind o gamă de hamuri splendid ornamentate) sau pur şi simplu pe jos, croindu-şi cărarea de-a lungul crestelor, la poalele zonelor muntoase sau prin trecători, traversând râurile prin vaduri sau pe poduri acolo unde era necesar. Unele cimitire din epoca vikingilor încă mai păstrează urmele drumurilor care le străbăteau mai demult, iar prin câmpii putem încă trasa căi bătătorite similare, ocolind mlaştinile, străbătând peisajul rural de-a lungul rutelor care erau, în mod evident, cele mai raţionale şi mai puţin dificile opţiuni cu milenii înainte de transportul auto modern.

Societăţile scandinave au fost caracterizate de relaţia lor strânsă cu apa încă de la primele semne de colonizare a regiunii. Această legătură s-a manifestat nu numai în exploatarea râurilor, a lacurilor şi a mării ca mijloc de

subzistenţă şi transport, ci şi în expresii rituale care includeau sedimentarea de bogăţii materiale, arme, obiecte de zi cu zi şi chiar oameni în mlaştini şi alte medii apoase.

Totuşi, importanţa apei pentru aceste comunităţi reiese cel mai bine în timpul epocii vikingilor. Dependenţa de apă a vikingilor guverna multe aspecte ale vieţii cotidiene, aceştia fiind o cultură cu adevărat maritimă. Modificările nivelului mării, de exemplu, au avut consecinţe importante în întreaga Peninsulă Scandinavă, cu implicaţii cruciale şi în continuă evoluţie pentru circulaţie şi aşezăminte. Spre deosebire de punctul de vedere al multor oameni de astăzi, apa nu era percepută ca o barieră în calea comunicării şi transportului, ci mai degrabă ca un mijloc de a le facilita. Comunităţile insulare şi de coastă nu ar fi fost considerate îndepărtate şi inaccesibile, ci strâns legate între ele printr-o reţea extinsă de rute maritime.

Un concept-cheie este acela de distanţă-timp, prin care transportul este perceput nu în termeni de separare fizică măsurată între aşezări, ci prin timpul necesar pentru a călători de la un loc la altul. Obişnuiţi să privim geografia prin intermediul hărţilor (ceea ce digitizarea nu a schimbat), poate fi greu de înţeles că Anglia şi Norvegia ar putea fi „mai apropiate” în termeni perceptuali pe apă decât printr-o călătorie pe uscat de cincizeci sau şaizeci de kilometri. Experimentele daneze recente de pe *Sea Stallion*, o replică a unei corăbii a vikingilor, bazată pe un

exemplar din secolul al XI-lea excavat lângă Roskilde, au demonstrat că, dacă vântul este favorabil, e posibil să călătoreşti din Danemarca pe coasta de est a Britaniei în doar câteva zile. Dacă vremea permite, o călătorie de întoarcere de aproximativ două săptămâni nu este deloc peste putinţă, ceea ce subliniază cât de strâns conectate erau comunităţile de la Marea Nordului. Atunci când aplicăm aceste tipuri de calcule în Scandinavia, omniprezenţa transportului maritim devine clară.

Râurile, fiordurile, lacurile şi canalele de pe coastele nordice reprezentau căile principale de deplasare în Scandinavia din epoca vikingilor, dar călătoriile nu erau neapărat efectuate pe apă; mare parte din ele aveau loc iarna pe aceleaşi trasee, pe gheaţă. În mormintele din epoca vikingilor s-au găsit sănii, boburi şi troici, printre care şi vehicule mari, destinate transportului mai multor pasageri. Oamenii foloseau patine de gheaţă făcute din oase de vacă legate de pantofi cu ajutorul curelelor de piele; purtătorul se deplasa înainte cu ajutorul unei prăjini zdravene, precum cele folosite în *punting*. Atât oamenii, cât şi animalele foloseau crampoane de fier prinse de încălţăminte sau copite. Se mai foloseau schiurile, scânduri simple sau duble cu capete rotunjite, adesea bogat ornamentate şi, din nou, propulsate cu ajutorul unei prăjini.

Dintre toate imaginile asociate cu epoca vikingilor, una dintre cele mai puternice este cea a vaselor lor, în special a corăbiilor împodobite cu dragoni la proră, popularizate

în filme şi alte medii vizuale. Cu toate acestea, trebuie să reiterăm că ele erau doar unul dintre multele tipuri de ambarcaţiuni utilizate de-a lungul perioadei. Cel mai obişnuit vas din epoca vikingilor era umila barcă scobită din buştean, o ambarcaţiune simplă care ar fi putut oferi aproape oricui acces la transportul maritim şi la căile de comunicaţie. Cioplite dintr-un singur trunchi de copac, acestea variau în mărime, de la bărci pentru o singură persoană până la cele mai mari, de până la zece metri lungime, cu spaţiu atât pentru oameni, cât şi pentru marfă. Aceste ambarcaţiuni sunt adesea trecute cu vederea în literatura mai vastă despre epoca vikingilor, dar prezenţa lor în număr mare este o dovadă a mobilităţii maritime a vremii. Un alt vas relativ comun era barca cu vâsle sau schiful, deţinută poate de pescari înstăriţi. Ţăranii importanţi dintr-un district foloseau probabil bărci cu pânze de zece metri lungime sau mai mult.

Navele mai mari erau comandate de importanţi proprietari de pământ şi de familiile lor, de consorţii de negustori sau de nobilime. Acestea ne-au fost cunoscute multă vreme numai din imaginile de pe monede, tapiserii precum cea de la Bayeux şi desene scrijelite. Abia la sfârşitul secolului al XIX-lea lumea post-medievală a văzut pentru prima dată cum arată cu adevărat. În 1867 au fost descoperite la Tune în Østfold, Norvegia, fragmentele avariate ale unei corăbii lungi de optsprezece metri cu douăsprezece perechi de vâsle. Acestea erau fascinante,

dar greu de pus cap la cap; vasul a fost mai târziu datat ca fiind din jurul anului 910. Cu toate acestea, în 1880, la Gokstad, în Vestfold, a fost descoperită prima dintre marile corăbii funerare intacte. Aparent potrivindu-se cu relatările scrise despre astfel de morminte, conţinea cadavrul unui bărbat adult, dar majoritatea obiectelor care-l însoţeau fuseseră prădate în Antichitate. Nava avea douăzeci şi patru de metri lungime şi cinci metri lăţime în mijloc, cu treizeci şi două de vâsle. Echipajul său obişnuit număra aproximativ patruzeci de oameni, dar putea transporta aproximativ şaptezeci dacă era necesar. Dendrocronologia a plasat construcţia sa în jurul anului 890, în timpul domniei lui Harald Păr-Frumos. Era o adevărată navă de război oceanică.

În 1904 a fost găsită în apropiere la Oseberg o a treia corabie funerară, şi mai spectaculoasă. Acesta rămâne cel mai bogat mormânt din epoca vikingilor excavat vreodată. Îngropată în jurul anului 834, când avea câteva decenii vechime, corabia de la Oseberg avea douăzeci şi unu de metri şi jumătate lungime şi cinci metri lăţime, cu cincisprezece perechi de vâsle. Puţin mai mică şi mai veche decât cea de la Gokstad, a fost poate un şlep aristocratic pentru uz maritim. Oseberg a fost mormântul a două femei, una în vârstă de optzeci de ani şi cealaltă cu vreo treizeci de ani mai tânără. Nu ştim care dintre acestea a „contat”, asta dacă poate fi vorba de aşa ceva, dar starea mormântului este cu siguranţă demnă de regi. Să fie acestea două o regină şi servitoarea ei şi, dacă da,

care era care? Sau erau egale din punct de vedere social? Datarea cu carbon radioactiv indică faptul că au murit în acelaşi timp sau aproximativ în aceeaşi perioadă, iar analiza izotopilor arată că au avut parte de diete alimentare la fel de îmbelşugate. Analizele ADN recente au sugerat că tânăra femeie are o descendenţă familială destul de apropiată de Orientul Mijlociu, posibil din Persia, o dovadă a realităţilor călătoriilor şi a contactului pe distanţe lungi. Asta ne aduce iarăşi aminte că, să spunem aşa, nu toată lumea din nord avea părul blond şi ochii albaştri. Atât corabia funerară din Gokstad, cât şi cea din Oseberg au fost însoţite de jertfe generoase de animale.

De-a lungul secolului XX, a crescut exponenţial corpusul de nave vikinge descoperite. Acestea s-au păstrat în mare doar sub forma niturilor, după ce materialul lemnos s-a descompus sau a ars. Corpusul include câmpurile de bărci funerare din Uppland, Suedia, iniţial la Vendel şi Valsgärde, dar acestora li s-au alăturat morminte asemănătoare din Ultuna, Tuna Alsike şi Tuna Badelunda, Arboga şi multe altele, inclusiv chiar Gamla Uppsala. Au fost găsite corăbii funerare şi pe teritoriul Götar, în sud-vestul Suediei, ceea ce arată că era vorba despre un rit pancultural.

Din nou, într-un context diferit, în 1962, o excavare inovatoare cu batardou a scos la iveală cinci corăbii care au fost sabordate în mod deliberat în secolul al XI-lea pentru a face parte dintr-o blocadă scufundată care controla accesul la fiordul Roskilde din Danemarca. S-au

dovedit a fi corăbii nemaivăzute până atunci în arheologie, care însă au corelat tipologia navei vikinge cu sursele scrise: un mic vas de război de tip *snekkja*, o navă de război mai mare, de treizeci de metri lungime, cu pescajul de doar un metru şi un echipaj de până la optzeci de oameni, trei nave de marfă de dimensiuni diferite, două dintre ele pentru utilizare în larg şi călătorii în apele de coastă, iar a treia o navă comercială de adâncime, de tip *knarr*. Acesta din urmă era genul de corabie care transporta colonişti peste Atlanticul de Nord, mai puţin cunoscută decât frumoasele corăbii lungi, dar, în realitate, remorcherul maritim din epoca vikingilor. Câteva alte nave de marfă mari au fost găsite de atunci la Klåstad în Norvegia, Hedeby în Danemarca şi Äskekärr în Suedia.

13. Un remorcher viking. Rămăşiţele corabiei Skuldelev 1, excavată din fiordul Roskilde din Danemarca, fabricată iniţial în vestul Norvegiei în c. 1030. Vas de tip *knarr*, acesta era pilonul de bază al transportului maritim din epoca vikingilor, folosit pentru călătorii pe mare şi pentru transportul mărfurilor. (Fotografie © Cassiopeia, licenţă Creative Commons din Wikipedia)

Lucrările au fost continuate în aceeaşi zonă de către Muzeul Corăbiilor Vikinge din Roskilde, înfiinţat pentru a adăposti cele cinci vase excavate. S-au descoperit şi mai multe nave, inclusiv cea mai lungă corabie găsită vreodată, de treizeci şi doi de metri, cu un echipaj standard de optzeci de oameni, număr care s-ar fi putut dubla pe timp de război. Datând de la începutul secolului al XI-lea, este de dimensiunile pe care saga le oferă celor mai importante corăbii regale de război.

Danemarca are şi ea bărci îngropate spectaculoase în Ladby, Hedeby şi alte locuri. În Norvegia au fost găsite numeroase exemplare la Borre, Avaldsnes şi în mai multe locaţii de-a lungul coastei. Avem acum mici bărci vikinge îngropate din Insulele Orkney, Scoţia continentală şi Insula Man, precum şi un exemplar spectaculos din Île de Groix, o insulă foarte micuţă din largul Bretaniei. Cel mai recent, la Salme, pe insula estonă Saaremaa, au fost

găsite două gropi comune de neconceput în bărci îngropate. Datând din c. 750, cea mai mare dintre cele două corăbii oferă prima dovadă concludentă a utilizării velelor în Scandinavia. Punctul său de origine pare să fi fost Suedia centrală: aceeaşi regiune ca a mormintelor din Uppland şi inima regatului Svear, aflat la acea vreme în curs de organizare.

Numărul mare de vestigii împreună cu rămăşiţele organice ale navelor din Vestfold ne oferă multe indicii cu privire la evoluţia navelor vikinge. Descoperirea de la Salme demonstrează că vasele de război cu vele erau disponibile în Scandinavia cel puţin încă din jurul anului 750 şi că, probabil, se alăturau corăbiilor cu vâsle găsite lângă bărcile îngropate din Uppland. Bărcile mai mici cu vâsle, precum Salme I, poate având şi posibilitatea de a înălţa un catarg, funcţionau drept escortoare şi vase auxiliare. Cu siguranţă puteau însoţi navele mai mari în apele Mării Baltice. După cum a sugerat un arheolog maritim, este posibil ca introducerea „târzie” a velei să fie de fapt doar o altă manifestare a aristocraţiilor în ascensiune din Scandinavia previkingilor, încă unul din instrumentele lor de dominare. Dacă aşa stăteau lucrurile, atestarea corăbiilor cu pânze poate fi văzută ca parte a arhitecturii puterii, nu mai prejos de marile săli şi monumentalele movile funerare. La fel ca acestea, vela servea o nevoie şi necesita tehnologii speciale evidente atât în aplicarea lor, cât şi în ceea ce priveşte resursele necesare pentru a le crea.

La sfârşitul secolului al VIII-lea, se pare că navele au devenit mai late şi mai încăpătoare – oare pentru a facilita călătoriile oceanice (în special peste Marea Nordului) mai degrabă decât călătoriile regionale din Marea Baltică, care fuseseră regula până atunci? Căile fluviale din vestul Europei nu fuseseră închise anterior navelor scandinave, dar mareele mici ale Mării Baltice ar fi fost cu siguranţă mai uşor de abordat.

De-a lungul secolelor al IX-lea şi al X-lea, a existat o accelerare masivă a dezvoltării tehnologiei transportului maritim în ceea ce priveşte eficienţa, capacitatea şi diversificarea. În timp ce vasele mai late ale epocii vikingilor par să fi fost polivalente, capabile să transporte atât echipaje, cât şi mărfuri, începând cu sfârşitul anilor 800 există dovezi ale unor corăbii specializate, de la bărci de patrulare în larg până la echivalentul iahturilor regale, cargouri, vase de pescuit şi, desigur, o serie de corăbii de război înguste de diferite dimensiuni. Acestea din urmă variau de la ambarcaţiuni potrivite pentru apărare sau piraterie de-a lungul coastelor şi fiordurilor până la vase oceanice proiectate pentru incursiuni masive şi război maritim propriu-zis. Având în vedere aceste variaţii în dimensiune şi atribuţii, vasele vikinge trebuie să fi avut un echipaj de la o singură persoană până la peste o sută, iar pe corăbiile mari de război echipajul putea fi mărit pentru misiuni de luptă cu rază scurtă de acţiune.

Arheologia şi reprezentările descoperite oferă detalii izbitoare. Au fost găsite mai multe giruete din aliaj de

cupru suflat cu aur, concepute pentru a fi fixate pe prora sau catargul corabiei. Decorate cu „marea fiară”, tipică secolului al XI-lea, au şi şiruri de găuri pentru panglici care ar fi fluturat în briză. Una dintre ele prezintă chiar urme aparent cauzate de proiectile. Un neobişnuit os sculptat de la Bergen înfăţişează prorele unei întregi flote: vasele se sprijină ancorate unul lângă altul, iar pe unele dintre etrave se pot observa astfel de giruete. Bordajul corăbiilor – scândurile lungi, orizontale ale carenei – puteau fi vopsite în culori alternante (întâlnite pe textile), iar pânzele se poate să fi fost în carouri sau cusute cu simbolurile căpitanilor lor.

S-au găsit câteva galioane care datează din epoca timpurie a fierului, dar până acum nu ne este cunoscut niciunul din epoca vikingilor în sine. Totuşi, există mai multe reprezentări sculptate şi gravate ale acestora: capete de dragoni şi alte animale care îşi întind coada până la pupa corabiei. Pe nava din Oseberg, atât etrava, cât şi pupa se termină în spiralele unui şarpe cioplit, o parte integrantă a navei care nu a putut fi înlăturată. Navele din Ladby şi Groix şi probabil unele dintre cele din Valsgärde conţin o serie de spirale de fier care se potrivesc cu coamele dragonilor de pe broşele metalice pentru rochii de la Birka şi din alte situri. Se pare că şi aceste corăbii aveau prore cu dragoni, care au fost sculptaţi în lemn, dar cu detalii metalice.

Ce resurse erau necesare pentru a susţine acest nivel de putere maritimă? De primă necesitate era materialul

lemnos din pădurile stăpânite de mulţi ani, zone aflate în grija unora cu reale abilităţi silvice şi administrative. Apoi mai era fierul pentru nituri şi unelte, care implică un proces etapizat, de la procurarea la fabricarea resurselor. Dintre materialele organice, trebuie să amintim de tachelaj şi armături, toate ştifturile din lemn şi diblurile şi clemele, vâslele şi furcheţii – pe scurt, echipamentul complet al unei nave. Necesarul de textile ar fi inclus îmbrăcămintea pentru vreme neprielnică pentru echipaj şi haine de schimb. Mai presus de toate, desigur, pânzele. Angajamentul privind perioada şi forţa de muncă a fost imens, fiind egalat de capacitatea de organizare şi capacitatea de investiţii necesară pentru a le pune în mişcare. Era într-adevăr un demers foarte serios şi costisitor să faci o corabie şi să o dotezi cu ce trebuie. Construirea unei flote a reprezentat o adevărată industrie.

De asemenea, odată lansate la apă, corăbiile trebuiau întreţinute. Ca să luăm doar un exemplu, vasele de toate felurile aveau nevoie de gudron pentru a li se izola carena şi impermeabiliza pânzele de lână. Întreţinerea ambarcaţiunilor ar fi fost o trăsătură constantă a activităţii pe docuri. Mai ales în jurul cheiurilor de la Birka şi Hedeby, arheologii au găsit zeci de perii rupte cu capete de cârpă şi alte materiale textile, acoperite cu un strat gros de gudron în care probabil au fost cufundate chiar înainte ca o mişcare neglijentă să rupă coada şi să le zvârle cu totul în apă, unde aveau să fie descoperite o mie de ani mai târziu.

Imaginea finală pe care o avem cu corăbiile din epoca vikingilor ar putea fi una mai estompată şi, din nou, un instantaneu al trecutului care nu este de obicei luat în considerare. În *Saga lui Magnús Cel Desculţ*, parte din *Heimskringla* lui Snorri care are loc în secolul al XI-lea, putem citi despre vasele regale construite în fiordul Trondheim:

> În primăvară, în apropiere de Întâmpinarea Domnului, regele Magnús a pornit în toiul nopţii şi s-a făcut remarcat cu corăbiile
> sale cu corturi şi cu lumini sub ele [corturile] şi a navigat la
> Capul Hefring, unde au rămas peste noapte şi unde au aprins focuri mari pe ţărm.

Imaginaţi-vă o flotă a vikingilor ancorată pe timpul nopţii, legănată de valuri, cu corturile de pe punte iluminate din interior, apa strălucind cu punctuleţe blânde de lumină precum un festival fluvial asiatic.

Să îi lăsăm acolo, în fiord, şi să ne mutăm în arene diferite ale exercitării puterii, de fapt, pe alte tărâmuri – cele ale zeilor şi ale altor fiinţe şi ale numeroaselor lor puncte de contact nelinişţitoare cu lumea celor vii.

7

ÎNTÂLNIREA CU CEILALŢI

Conceptul de religie, în sensul în care avem tendinţa de a-l folosi astăzi, ar fi fost cu greu înţeles de o persoană din epoca vikingilor. Acesta a reprezentat şi una dintre tensiunile spiritualităţilor tradiţionale din Scandinavia şi credinţele livreşti pe care le-au întâlnit sub forma creştinismului şi islamului. Distincţia dintre credinţă şi cunoaştere este semnificativă pentru relaţiile vikingilor cu populaţia invizibilă cu care îşi împărţeau lumea. Cu toate acestea, ambele atitudini faţă de „ceilalţi" sunt, de asemenea, oarecum abstracte: localizate în minte, nu în domeniul tangibil al acţiunii şi practicii.

Cu alte cuvinte, una este să înţelegem cum se raportau vikingii la zeii lor şi la toate celelalte fiinţe (supra)naturale din cele nouă tărâmuri care alcătuiau cosmosul nordic, însă ce au *făcut în* privinţa asta? Pentru a lua câteva exemple din unele credinţe mondiale cunoscute astăzi, un creştin pios, un musulman sau un evreu s-ar simţi pe deplin confortabil cu noţiunea unei vieţi structurate prin respectarea principiilor religioase, punerea în aplicare a ritualurilor (inclusiv rugăciunea) şi vizitele regulate la clădirile sfinte, fie ele biserici, moschei

sau sinagogi. Aveau vikingii un echivalent pentru asta, şi, dacă da, care era acela?

Navigând în acest peisaj numinos al practicii religioase, întâlnim o lume de locuri speciale dedicate comunicării cu puterile. Acestea puteau fi clădiri, monumente de piatră, platforme stranii ridicate pe insulele din mlaştini – sau pur şi simplu dumbrăvi sau câmpuri, alteritatea lor manifestându-se în moduri care nu erau imediat vizibile. Acestea erau locuri pentru sacrificiu, de lepădare a obiectelor dragi, locuri pentru sânge şi timp într-al fiinţelor privilegiu.

Aceste locuri şi ritualuri puteau fi activate în diverse moduri în diferite momente pe parcursul vieţii şi, de asemenea, prin diferite tipuri de intermediari între oamenii obişnuiţi şi Ceilalţi. Vikingii aveau specialişti în ritualuri (în lipsa unui termen mai bun) şi erau dedicaţi deschiderii unor canale foarte specifice de comunicare cu zeii în general sau cu un zeu în special, cu spiriduşii, cu *dísir* şi alţii. Aveau şi multe feluri de vrăjitorie şi magie – şi oameni care să le practice – pentru scopuri mai personale care puteau fi atinse prin negocierea cu lucruri dincolo de uman.

Pentru vikingi, întâlnirea cu Ceilalţi era probabil o experienţă incertă sau neliniştitoare, dar nu una necunoscută. Pentru a-i înţelege, trebuie să avem şi noi parte de aceste întâlniri.

Cel mai apropiat echivalent pentru „religie” apare în nordica veche sub forma *forn siðr*, „vechile obiceiuri”, contrastând în mod explicit cu cele noi aduse de regii creştini de mai târziu. Cu toate acestea, nu este un termen formal pentru ceva separat, ci mai degrabă un mod de a distinge ceva de opusul său. Ce presupuneau cu adevărat aceste vechi obiceiuri? Indiferent de diferenţele dogmatice, multe dintre credinţele lumii de astăzi sunt cel puţin într-o oarecare măsură religii livreşti (în sensul cel mai larg al scrierilor sacre), cu ortodoxii şi reguli de comportament mai mult sau mai puţin rigide, care întruchipează de obicei concepte de ascultare şi venerare. Aceasta din urmă este importantă, deoarece denotă şi aprobarea fără rezerve a zeului (zeilor). Vikingii nu ar fi făcut nimic din toate acestea. Ceea ce am izola acum ca religie era pe atunci pur şi simplu o altă dimensiune a vieţii cotidiene, strâns legată de orice alt aspect al existenţei. Aceasta îi includea pe zeii înşişi, care erau pur şi simplu *acolo* ca o parte neschimbătoare a lumilor. Desigur, s-ar putea să fi fost nevoie să fie îmbunaţi pentru a le rămâne pe plac (şi în graţiile lor), dar nu trebuia să-ţi şi placă de ei în acest proces.

Un concept care mi se pare că surprinde perfect esenţa spiritualităţii nordice este acela de „religiolect”. La fel cum un dialect codifică o variantă locală de vorbire, acest termen face acelaşi lucru pentru religie, combinând credinţa şi practica într-un pachet distinct care ar putea fi activat în anumite locuri sau situaţii sociale. Religiolectele

specifice ar putea fi legate de un grup etnic, de adepţii cuiva sau de un set de circumstanţe contextuale în care anumite tipuri de expresie spirituală s-au manifestat sau au fost necesare. Astfel, principalul specialist în acest domeniu vorbeşte despre religiolectele marilor săli, ale fermelor, insulelor, ţărmurilor. Ne putem imagina ceva asemănător legat de război, fertilitate, manufactura textilă sau chiar de universul liniar şi contra cronometru al activităţii comercianţilor pe distanţe lungi. Ca să luăm un exemplu etnic suedez, popoarele Svear şi Götar erau probabil diferite în această privinţă, iar suita fiecărui rege avea probabil propriile coduri de comportament ritual.

Un religiolect prezintă diferenţe nu numai în practicile rituale, ci şi potenţial în etica şi dogmele sale. Aceste variaţii afectează şi alte aspecte ale societăţii, inclusiv statutul sau relaţiile sexuale, spaţiul exterior sau domestic şi aşa mai departe. Religiolectele nu sunt neapărat exclusiviste, ci pot fi şi un mijloc de comunicare, după cum sugerează termenul. Poate că se aflau în joc la limitele credinţei, de exemplu între nordici şi Sámi. Ele surprind nucleul diversităţii în peisajul mintal al vikingilor.

În mod interesant, însăşi noţiunea de religie nordică poate fi în parte un produs creştin. Acest lucru pare contradictoriu la început, dar are paralele în alte culturi în care misionarii sosiţi pe alte meleaguri au încercat să substituie credinţele tradiţionale cu o biserică reglementată. Ceva codificat, organizat şi eficient sistemic (tot ceea ce nu era credinţa nordică) este mult

mai uşor de contrazis, deoarece reprezintă o ţintă coerentă şi ar putea fi suprimată ca o singură entitate. Dacă aceasta nu era deja prezentă, atunci putea fi modelată în acea reprezentare. Iată începutul procesului care a transformat în cele din urmă lumea vie, organică a povestirilor din nord în „miturile nordice”, un fel de scripturi păgâne care nu au existat niciodată. Nu ajută la nimic că şi creştinii par să fi înţeles greşit multe dintre lucrurile pe care le-au întâlnit şi, la rândul lor, şi-au încorporat concepţiile greşite în ortodoxia păgână retrospectivă pe care au creat-o.

Pentru a înţelege cu adevărat universul spiritual al epocii vikingilor, este necesar să săpăm sub acele straturi ulterioare pentru a ajunge la cele originale de credinţă şi practică.

Poate fi dificil să abordăm o viziune spirituală a lucrurilor care nu acordă prioritate zeilor. Mulţi creştini de astăzi încă îi recunosc pe sfinţi şi puterile lor de mijlocire, cei foarte evlavioşi cred poate că îngerii sunt reali, iar o minoritate dintre cei care cunosc bine textele ar putea merge şi mai departe, la mulţi alţi locuitori ai raiului (şi ai celuilalt loc), care sunt parţial un produs al complicatelor ierarhii ecleziastice medievale. Cu toate acestea, *niciunul* dintre aceşti credincioşi nu ar plasa alte fiinţe mai sus decât Dumnezeu în chestiunile umane.

Vikingii nu îşi ignorau zeii, în niciun caz, şi cu siguranţă aveau ritualuri de mărturisire şi nevoie, „ajungând la un

acord” cu ei. Acesta ar putea fi un proces ad-hoc şi privat care depindea de persoană, precum rostirea unei rugăciuni în gând. La nivelul organismului politic au existat însă şi „structuri cultice” (termenul cu tentă neutră pe care arheologii îl folosesc pentru a evita cuvântul „templu”), unde erau săvârşite astfel de rituri, şi specialişti în ritualuri care să asiste la acestea. Din nou, terminologia este şubredă, deoarece aceşti bărbaţi şi femei – în special femei – nu erau „preoţi”, ci, în schimb, membri de vază ai comunităţii, ale căror abilităţi sau conexiuni făceau ca ei să-şi asume roluri de intermediari spirituali, pe lângă sau datorită statutului lor social general.

„Noile elite”, a căror ascensiune la putere în secolele al V-lea şi al VI-lea a declanşat parţial traiectoria lungă de schimbări sociale care a culminat în epoca vikingilor, aveau o ideologie bine articulată care a servit la legitimarea poziţiei lor. O componentă-cheie a acestui lucru era afirmaţia că se trăgeau din Odin, Freyr şi restul zeilor. Dreptul divin al regilor era o noţiune adevărată şi nu se limita la monarhii creştini. La cel mai înalt nivel, aceşti regi sacri erau ei înşişi agenţi în comunicaţiile bidirecţionale cu celelalte tărâmuri şi, în unele circumstanţe, puteau prelua personal aspecte transsubstanţiate ale zeilor. În vremuri de restrişte şi tulburări în rândul poporului – după o succesiune de recolte eşuate, de exemplu –, regii se puteau pomeni, de

asemenea, sacrificaţi de adunările populare, oferiţi ca ofrande ocrotitorilor lor de odinioară din Asgard.

În viaţa de zi cu zi însă, oamenii erau mai preocupaţi să se înţeleagă cu populaţia invizibilă a spiritelor şi fiinţelor naturii. De asemenea, toate aceste creaturi trebuiau împăcate, necesitau chiar o formă de mită spirituală. Acestea erau relaţii tranzacţionale, pragmatice, care aveau loc într-un peisaj numinos de putere din altă lume, prin care fiecare persoană din epoca vikingilor trebuia să-şi croiască drum. Clădirile şi construcţiile cultice speciale pentru zei puteau servi şi drept căi de acces către această lume plină de viaţă, dar existau şi festivaluri speciale dedicate slujirii lor (cum ar fi *álfa-* şi *dísablót*), precum şi multe ritualuri ţinute în aer liber. Aici trăiau desigur aceste fiinţe, şi, uneori, era pur şi simplu politicos ca oamenii să meargă la ele.

Cum arătau aceste locuri de cult şi ce se petrecea înăuntrul lor? Sursele scrise păstrează termenul *hörgr*, care pare să descrie mici clădiri sau incinte în care erau săvârşite ritualuri pentru zei. De-a lungul anilor, săpăturile la reşedinţele celor de rang înalt – complexele de mari săli – au scos la iveală de câteva ori structuri pătrate adiacente clădirii principale, adesea delimitate de un gard. Este evident că nu e vorba de locuinţe casnice. Sunt adesea fie foarte curate (şi, prin urmare, evident păstrate astfel), fie pline de ofrande funerare de diferite feluri. Au fost găsite astfel de structuri în Danemarca, Norvegia şi Suedia, iar lista de situri este în continuă creştere.

Apropierea spaţială a acestor clădiri speciale de marile săli, în interiorul limitei generale a sitului, dar şi în interiorul propriilor incinte, aproape că sugerează o funcţie de „capelă privată” de tip mai familiar în aristocraţiile creştine. Acest lucru nu înseamnă că populaţia nu avea unde să comunice cu puterile, dar ar servi la întărirea ierarhiilor militarizate pe care s-au întemeiat aceste societăţi şi, de asemenea, ar întări afirmaţia conducătorilor de a avea o relaţie personală cu zeii – lordul trebuie să vorbească *singur* cu Tatăl Atotputernic.

Unul dintre aceste situri este cu adevărat extraordinar, în special datorită duratei sale de ocupare şi a gradului de conservare. La Uppåkra, în provincia Skåne din sudul Suediei (care în epoca vikingilor făcea parte din Danemarca), a fost excavată o aşezare masivă, care pare să fi fost un centru de putere protourban şi un precursor imediat al actualului Lund (în sine un loc sacru). Alături de săli şi alte structuri, găsim acolo o clădire dreptunghiulară foarte înghesuită în interior, dar foarte înaltă: stâlpii interiori care susţineau acoperişul erau înfipţi câţiva metri în pământ şi erau în esenţă trunchiuri de copaci. Structura aproape sigur avea să fie un al doilea etaj, fie poate ceva asemănător unui turn în centru, care aminteşte de multiplele niveluri ale bisericilor creştine din lemn care încă supravieţuiesc în Norvegia (acest lucru poate să nu fie o coincidenţă). Avea trei uşi, un număr inutil din punct de vedere funcţional, ceea ce înseamnă că ele aveau

scopuri diferite sau restricţii sociale; una dintre ele prezenta şi o prelungire asemănătoare cu un pridvor.

Stâlpii de susţinere şi pereţii clădirii din Uppåkra erau pare-se acoperiţi cu foiţe de aur. Peste două sute din acestea au fost găsite în gropile săpate pentru stâlpi şi de-a lungul pereţilor. Ar fi strălucit în întuneric, captând lumina impresionantei vetre centrale. Ar fi fost foarte cald în interior. În interiorul încăperii principale s-a găsit un „inel de legământ" de fier, cunoscut din surse scrise ca obiectul asupra căruia se jurau cele mai sacre făgăduieli. Un al doilea exemplu a fost recuperat din afara clădirii. În podea s-au găsit un vas de sticlă importat din Marea Neagră, fragmente din mai multe vase şi multe resturi de obiecte din aur şi bijuterii, toate aparent aduse ca ofrande când clădirea era funcţională. Lângă vatră se afla un pocal de argint şi bronz ferecat în benzi de aur decorat – un obiect cu mare putere ritualică. Nu numai că toate aceste lucruri au rămas acolo când structura a fost în cele din urmă abandonată, dar nimeni nu a îndrăznit vreodată să le fure. „Templul" din Uppåkra (măcar acum cuvântul este poate justificat) era flancat la nord şi la sud de ofrande de arme, în principal suliţe şi scuturi sparte, şi de alte jertfe, printre care şi rămăşiţe umane. Situată în centrul complexului Uppåkra, funcţionând într-un fel şi ca recepţie, precum încăperea centrală a unei săli, clădirea de cult a avut o durată de viaţă extraordinară: primele sale faze de construcţie datează din secolul al III-lea e.n.,

a trecut prin cel puţin şase reconstrucţii în acelaşi loc şi apoi a fost în uz până în epoca vikingilor.

Unele clădiri aparent laice par să fi avut şi scopuri religioase, în special marile săli ale familiilor conducătoare. Există acum tot mai mult consens că proprietarii de pământ şi căpeteniile locale ar fi jucat ei înşişi un rol în ritualul cultic şi că sălile de sărbătoare ale proprietăţilor lor ar fi găzduit uneori sacrificii şi alte ceremonii. Cuvântul nordic vechi pentru astfel de locuri era *hof*, un termen care în limbile scandinave moderne a ajuns să însemne curte regală. Îl găsim în toponimiile din epoca vikingilor, cum ar fi Hofstaðir din Islanda, unde s-au găsit dovezi de ofrande animale. Această integrare a funcţiilor de sală şi „templu” pare să fi devenit o regulă în timpul perioadei vikingilor, pe măsură ce „capelele private” anterior separate au fuzionat efectiv cu reşedinţele elitelor.

Probabil că Adam din Bremen avea în minte ceva de genul acestor clădiri, împreună cu forţa vizuală pură a aşezării Uppåkra atunci când a aşternut pe hârtie una dintre cele mai faimoase descrieri ale epocii vikingilor. Este vorba despre acelaşi Adam care a scris despre poligamia în rândul scandinavilor, dar darul său pentru cercetătorii vikingilor constă în mare parte dintr-un alt pasaj din aceeaşi lucrare. Adam era un cleric în slujba arhiepiscopului Adalbert de Hamburg. În jurul anului 1070, în timp ce lucra la mănăstirea Bremen din nordul Germaniei, a întocmit o istorie oficială a arhiepiscopiei,

care includea activităţile sale misionare din nord. Avea multe surse, dar una dintre ele era regele danez Svein Ástríðarsson, care i-a transmis detalii originale. Nu este sigur în ce măsură aveau el sau Adam o agendă creştină de propagandă antipăgână. Relatarea include o lungă descriere a marelui templu de la Uppsala, o clădire uriaşă în care atârnau lanţuri de aur şi care găzduia idoli de lemn:

> Poporul acela [Svear] are un templu foarte faimos numit Ubsola, situat nu departe de oraşul Sictona. În acest templu, împodobit
> cu totul în aur, oamenii se închină statuilor celor trei zei, iar cel mai înţelept şi mai puternic dintre ei, Thor, ocupă un tron în mijlocul încăperii; Wodan şi Fricco şed de o parte şi de alta. Semnificaţia acestor zei este după cum urmează: Thor, spun ei, guvernează aerul, care stăpâneşte tunetele şi fulgerele, vânturile şi ploile, vremea frumoasă şi culturile. Celălalt, Wodan – adică Furiosul –, poartă războaie şi conferă omului putere asupra duşmanilor săi. Al treilea este Fricco, care aduce pace şi plăcere muritorilor. De asemenea, înfăţişarea lui e a unui falus imens. Dar Wodan e sculptat înarmat, după cum poporul nostru are obiceiul de a-l reprezenta pe Marte. Thor, cu sceptrul său, pare să semene cu Jupiter. Oamenii mai preaslăvesc eroii transformaţi în zei, pe care îi înzestrează cu nemurire din cauza faptelor lor

remarcabile, aşa cum putem citi
în Vita lui Saint Ansgar că au făcut în cazul regelui Eric.

Autorul mai include un detaliu legat de noţiunea de săli ca temple, în sensul că termenul latin pe care îl foloseşte pentru încăperea în care aveau loc ritualurile este *triclinium*, de obicei cuvântul pentru încăperea de luat masa a unei case. Poate că tocmai asta a vrut să spună.

Descrierea aceasta lungă continuă cu un copac veşnic verde cu ramuri mari întinse, un sacrificiu uman divinatoriu într-o fântână sfântă şi cu o dumbravă sacră. Adam descrie, de asemenea, calendarul ritual de la Uppsala şi un „teatru" natural înconjurat de „munţi" unde aveau loc riturile. Acesta din urmă se poate corela cu curbura crestei cimitirului pe care au fost ridicate movilele funerare regale – nu chiar munţi, dar cu toate acestea dominând împrejurimile. Adam menţionează şi că erau însoţite de festivităţi atât de obscene, încât „cel mai bine este să trecem peste ele în tăcere" (la naiba!).

De-a lungul anilor, o întreagă industrie academică a încercat să analizeze textul lui Adam, cu diferite grade de credulitate şi respingere, dar, în ultimele decenii, direcţiile dintre ceea ce descrie acesta şi descoperirile arheologilor sunt din ce în ce mai apropiate. Chiar şi ritualurile care l-au îngrijorat atât de mult par a fi remarcabil de asemănătoare cu magia erotică şi sărbătorile sexuale la care participă zei precum Freyja şi Freyr, care ar fi trimis

pe loc orice creştin la spovedanie. În zilele noastre, senzaţia este că relatarea lui poate fi în mare credibilă, deşi unii cercetători încă nu se opun vehement. De asemenea, descrierea lui Adam se aseamănă cu relatarea lui Thietmar din Merseburg a jertfelor de sânge din secolul al X-lea la o scară şi mai mare din Lejre, echivalentul danez al aşezării Uppsala. Acestea nu au fost fenomene izolate.

În textele în limba nordică veche găsim şi *vé*, un fel de sanctuar întâlnit în toponime, care pare să fi lăsat urme arheologice. La Lilla Ullevi („Micul *vé* din Ull") în Uppland, Suedia, s-a descoperit un morman dreptunghiular de pietre cu două creste liniare de piatră care par să formeze un fel de curte, totul fiind situat la marginea unui versant. Există dovezi de platforme construite pe piloni şi stâlpi în jurul acestora, creând o linie suplimentară de împrejmuire şi separare. În jurul acestor structuri se aflau depuneri rituale de obiecte îngropate – se presupune că erau ofrande aduse puterilor – sub formă de arme, cremene şi peste şaizeci de inele-amuletă. Aceste jertfe par să fi fost aduse chiar la începutul perioadei vikingilor, iar activităţile din sit datează cu cel puţin un secol înainte.

Un al doilea astfel de sanctuar suedez a fost excavat la Götavi („*Vé* al zeilor") în Närke, cu caracteristici şi mai remarcabile. Numele denotă, de asemenea, că avea o clientelă spirituală mai largă decât siturile numite după o singură zeitate – poate, precum Panteonul din Roma, un „templu" al tuturor Aesirilor? În mijlocul unei câmpii

deschise şi destul de mlăştinoase, nouă linii paralele de aglomerări masive de pietre au fost aşezate şi apoi îngropate sub un strat de lut. Construcţia dreptunghiulară rezultată pare să fi avut o adâncitură uşoară sub formă de bol în centru şi era delimitată de un gard. Analizele chimice arată că în interiorul incintei s-a vărsat o mare cantitate de sânge, mai ales lângă unul din capete, unde au fost ridicaţi stâlpi mari. Pare limpede că există o legătură cu sacrificiul de animale (şi poate uman). În jurul perimetrului platformei de lut s-au aprins multe focuri pe o perioadă lungă de timp. Orice se întâmpla de fapt în interiorul incintei ar fi fost ecranat de un zid de fum, iar ritualurile în curs ar fi fost vizibile de la mare distanţă. Această aparentă intenţie de a-i separa pe „iniţiaţi” (sau cum ar trebui numiţi) de un grup mai larg se reflectă şi în localizarea sitului, deoarece platforma de lut ar fi format în esenţă o insulă în pământul mlăştinos. Nu era nicidecum o mlaştină adevărată, dar terenul era suficient de înşelător pentru a îngreuna accesul. Era un loc în care trebuia să păşeşti cu mare grijă.

14. Întâlnirea cu zeii. Situl ritual în aer liber de la Lilla Ullevi, Uppland, Suedia. Ofrandele erau îngropate în pământ, atât în faţa platformei de piatră, cât şi în jurul acesteia; stâlpii se aflau lângă aceasta. Un „loc de cult” tipic enigmatic de la sfârşitul epocii fierului. (Fotografie © Max Marcus/Hawkeye)

Spre deosebire de Lilla Ullevi, sanctuarul de la Götavi este uimitor de târziu, existând indicii că era încă în uz în secolul al XI-lea, când, de exemplu, Danemarca era deja creştină de mai bine de un veac. Acest lucru pare să confirme numeroasele tradiţii literare (şi pe Adam din

Bremen) care descriu Suedia ca rezistând la influenţa creştină mult mai mult timp decât restul Scandinaviei.

De asemenea, cele nouă aglomerări de piatră de la Götavi aduc în discuţie o componentă importantă şi recurentă a spiritului vikingilor: numărul sacru. Nouă şi rădăcina sa pătrată, trei, apar de nenumărate ori în poveştile mitologice ale Nordului. Zeităţile mării Aegir şi Rán au nouă fiice, spiritele valurilor; Heimdall are nouă mame; uriaşul Baugi are nouă sclavi; frumoasa Menglod are nouă însoţitoare; mama ei, Gróa, are nouă farmece protectoare; Odin are optsprezece vrăji – de două ori nouă; Thrivaldi, un alt uriaş care este ucis de Thor, are nouă capete. Freyr o aşteaptă pe Gerthr, iubita şi mai târziu soţia sa, timp de nouă nopţi, aceeaşi perioadă de timp în care Odin stă spânzurat de arbore ca sacrificiu de sine şi transpiră între focurile din *Cântul lui Grímnir* şi întreprinde lunga călătorie până în Hel călare pe Sleipnir. În Valhöll, în fiecare a noua noapte cad opt inele din marele inel de aur, Draupnir (astfel nouă în total), sursa bogăţiei lui Odin. Prinţesa Laegjárn din Muspelheim are un cufăr care trebuie închis cu nouă lacăte, unul câte unul. Lista continuă şi are corespondent în tărâmul uman Midgard: conform lui Adam, marile sacrificii din Uppsala durează nouă zile şi au loc la fiecare nouă ani, iar nouă creaturi de fiecare fel sunt ucise (apropo, în evaluarea veridicităţii textului lui Adam, ne-am putea întreba cum ar fi inventat tocmai *acel* mic detaliu ca să se potrivească

atât de bine cu o perspectivă despre care nu avea cum să ştie).

Şi, desigur, există nouă tărâmuri şi nouă cercuri ale lui Hel, nouă leghe sub pământ. La sfârşitul vremurilor, în momentul Ragnarök, Thor, grav rănit, va face nouă paşi mari spre moarte.

În interiorul tuturor acestor clădiri şi incinte trebuie să fi avut loc o serie de activităţi ritualice, dar esenţială a fost *blót*, un termen adesea tradus ca „ofrandă”, dar care însemna mult mai mult decât sacrificiu. Mai aproape de termenul „dar”, *blót* era de obicei un act de ucidere în care animalele (şi uneori oamenii) erau jertfite în mod ritualic, iar sângele lor era turnat în boluri sau pe pietre. Privitorii şi clădirile deopotrivă erau împroşcaţi cu sânge de pe crenguţe cufundate în acesta.

Amploarea ritualurilor depindea de statutul celor care participau şi le oficiau. În sala-templu Hofstaðir din nordul Islandei, boii erau decapitaţi în ritualuri sezoniere regulate de-a lungul multor ani, iar craniile lor erau fixate pe pereţii clădirii – o dovadă permanentă şi vizibilă a pactului respectuos dintre ocupanţii sălii şi puterile din jurul lor. Analizele osteologice ale traumatismelor au arătat că animalele erau ucise cu lovituri puternice de sabie sau topor aplicate lateral în zona gâtului, în timp ce animalele erau imobilizate de către o a doua persoană. Metoda a fost astfel elaborată pentru a produce un mare arc de sânge: o demonstraţie grafic de violentă ce denotă

devotament, ceva demn de văzut. De asemenea, în special uciderea păsărilor pare să fi fost o trăsătură comună a ritualurilor nordice. Se presupune că moartea lor funcţiona ca mijloc de deschidere a unei căi între lumi, în special pentru cei morţi.

În alte locuri, depunerile de material s-au acumulat în mod clar de-a lungul timpului, deoarece obiectele au fost împrăştiate sau îngropate în mod repetat în structurile cultice şi în jurul lor. Exemplele includ nu numai armele şi inelele-amuletă menţionate mai sus, ci şi alte obiecte, cum ar fi crampoane de gheaţă (poate o rugăciune pentru o călătorie lină pe timp de iarnă), mărgele sparte şi zgura de la prelucrarea metalelor. De asemenea, este limpede că se consuma mâncare în timpul acestor ceremonii, probabil în cadrul unor ospeţe ritualice, iar resturile erau uneori împrăştiate în jur.

De asemenea, dincolo de aceste clădiri şi sanctuare de cult, există dovezi numeroase ale unor ritualuri desfăşurate în aer liber şi în natură cu semnificaţie sacră. Se aduceau ofrande în mlaştini şi în alte zone umede, cum ar fi cele de coastă. Armele erau depuse în râuri sau pâraie şi adesea la hotare – comportament observat şi în coloniile de peste mări ale vikingilor. În schimb, inelele şi alte obiecte metalice costisitoare erau aruncate în ape stătătoare, în lacuri şi iazuri, oferite fiinţelor care locuiau în adâncuri.

În locuri care nu erau nici uscat, nici apă, deci un fel de spaţiu liminal între cele două, vikingii au construit

structuri speciale pe care să-şi aducă jertfele. Printre ele se numără platforme din piatră spartă prin ardere sau din lemn, înconjurate de resturile de la sărbătorile ritualice. S-au găsit animale acoperite cu stuf şi papură şi cu mănunchiuri de in. Ofrandele aduse pe aceste platforme includ adesea vite, dar şi porci, câini şi mai ales cai. Cele mai multe animale au fost ucise cu lovituri la cap, în unele cazuri chiar cu topoare de piatră care datează din neolitic, fabricate cu mii de ani înaintea vikingilor. Uneltele acestea au fost în mod evident culese de pe câmp de oamenii din epoca vikingilor; se mai găsesc şi astăzi în mediul rural, iar tradiţia folclorică le leagă de zeul Thor. Văzându-le ca „trăsnete”, vikingii ar fi putut crede că aceste arme antice de piatră aveau puteri speciale, ceea ce le făcea un instrument de sacrificiu încărcat de simbolism.

Nu erau folosite toate părţile cadavrelor, în special ale cailor. Cel mai adesea, au fost găsite doar cranii şi extremităţi, ceea ce sugerează că acestea erau de fapt piei cu capul şi copitele ataşate. Există descrieri scrise în care aceste artefacte înspăimântătoare sunt aşezate pe un eşafod la marginea locurilor de sacrificiu. Se pare că unele platforme, cum ar fi cea de la Bokaren din provincia Uppland, Suedia, erau înconjurate de astfel de eşafoade. Pe alte platforme s-au descoperit vase ceramice cu o gaură perforată la bază. Orice lucru turnat sau pus în aceste vase aşezate drept pe lemnăria inundată avea să

dispară încet, topindu-se ca şi cum ar fi fost consumat de puterile apei – dovada acceptării ofrandelor.

Jertfele din mlaştini apar constant în Scandinavia de la sfârşitul epocii bronzului încoace: arme, echipamente, obiecte metalice preţioase, vehicule şi chiar corăbii întregi scufundate. Oamenii din epoca vikingilor au continuat astfel o tradiţie îndelungată, care în mod semnificativ a inclus întotdeauna jertfa umană. Unii au fost în mod clar ucişi ritualic pentru a-i însoţi pe alţii în moarte. Cu toate acestea, jertfele de sânge puteau avea loc şi în afara contextului funerar şi este relativ normal să găsim resturi umane alături de cadavre de animale oferite zeilor sau altor forţe supranaturale. În Suedia, multe dintre locurile în care arheologii au găsit jertfe umane reapar în folclor mult mai târziu, fiind adesea asociate cu un fel de spirit de apă numit *Näcken*. De obicei, această fiinţă apărea fie ca un om dezbrăcat, fie un cal alb cu ochi neliniştitor de umani, cântând din voce sau la vioară într-un mod care-l îmbia pe ascultător să se apropie. Dacă nu erau aduse ofrande adecvate, călătorul ghinionist era tras sub apă de Näcken şi dispărea pe vecie. Să fie asta o vagă amintire a ritualurilor sângeroase din epoca vikingilor, unde unii dintre cei care veneau acolo rămâneau pentru totdeauna?

În mlaştini s-au descoperit şi statuete de lemn cu formă vag umană, fie idoli, fie poate locţiitori ai oamenilor, un fel de sacrificiu permanent. Au fost excavate multe obiecte de acest fel. Unele sunt foarte mari, mai înalte decât oamenii (poate aşa se şi cuvine

dacă sunt într-adevăr zei). Adesea erau făcute din copaci aleşi pentru vreo particularitate anume de creştere, care putea fi utilizată pentru a sugera detalii anatomice, cum ar fi statueta masculină, la care o ramură proeminentă formează un falus imens. Ele pot fi întâlnite chiar şi în poezie. În *Cântecul Celui Înalt*, Odin rătăceşte pe poteci în personajul său proscris şi face o observaţie interesantă:

> Hainele mele le-am dat pe drum
> celor doi bărbaţi de lemn;
> campioni s-au crezut
> acum că aveau straie,
> bărbatului gol îi este ruşine.

Unele dintre cele mai dramatice şi publice locuri de sacrificiu sunt dumbrăvile sacre, aceleaşi care apar în toponimii. Adam din Bremen menţionează una în relatarea sa despre ritualurile de la Uppsala, un pâlc de „copaci divini”, în care au fost atârnaţi şi lăsaţi să putrezească aproximativ şaptezeci şi două de animale masculi (nouă din fiecare), inclusiv oameni şi animale de dimensiuni mari, aşa cum sunt armăsarii. Scene similare sunt reprezentate pe pietrele runice pictate din Gotland şi pe tapiseriile din Oseberg din epoca vikingilor. Poate că nu este o coincidenţă faptul că mai multe dintre numele lui Odin se referă la el ca fiind zeul spânzurătorii şi că unele mituri povestesc cum putea să-i trezească pe morţii spânzuraţi şi să le pună întrebări despre viitor. Divinaţia

juca un rol important în ritualul vikingilor, şi poate că şi acest lucru avea legătură cu dumbrăvile pentru jertfe.

Misionarii priveau astfel de spectacole cu un oprobriu deosebit. Culturile creştine din Europa considerau că era normal să omoare oameni într-o mulţime de moduri oribile şi publice, dar totuşi dădeau înapoi cu groază atavică din cauza unui copac în care atârnau cadavre de animale.

Aceste situri sunt foarte greu de depistat prin arheologie, dar, în mod surprinzător, ceva de genul acesta s-a păstrat la Frösö (aceeaşi „Insulă a lui Freyr” pe care am întâlnit-o mai devreme ca toponim), în nordul Suediei. Când a fost nevoie să fie îndepărtată podeaua bisericii medievale pentru anumite modificări, arheologii au găsit chiar sub altar un ciot de mesteacăn bine conservat, înconjurat de sute de fragmente osoase. Datarea cu carbon radioactiv a scos la iveală că arborele a fost tăiat la sfârşitul secolului al XI-lea, cu alte cuvinte, cam la vremea când a fost ridicată prima biserică de lemn (şi aproape de vremea istorisirii lui Adam din Bremen despre dumbrava din Uppsala). Rămăşiţele osoase datează din secolul al X-lea, plasând astfel ferm activităţile din jurul copacului în epoca vikingilor.

Oasele reprezentau un număr substanţial de animale din mai multe specii. Probabil că fuseseră aduse acolo ca ofrandă de-a lungul multor ani. Poate că trupurile animalelor au fost chiar atârnate de ramuri. În total, s-au găsit rămăşiţele a unsprezece porci, două vaci şi cinci oi

sau capre, plus capetele a şase elani (elanul nord-american) şi doi cerbi, împreună cu carcasele complete a cinci urşi. Trebuie să fi fost o privelişte extraordinară. Părţi de veveriţe, reni, cai şi câini împânzeau peisajul. Într-o corelaţie tulburătoare cu textele, ansamblul includea oase umane: oamenii se numărau printre ofrandele din arborele lui Freyr. Cercetările recente asupra rămăşiţelor de animale de la Frösö arată cum sacrificiile aveau loc sezonier, în special primăvara, ceea ce sugerează clar că ritualurile de acolo făceau probabil parte dintr-un *vårblót* sau jertfa de primăvară. De asemenea, porcii (animalul sacru al lui Freyr) erau selectaţi pentru lungimea neobişnuită şi ferocitatea colţilor lor – încă o dată, spectacolul vizual era important.

Copacul era cu siguranţă menit să fie văzut, deoarece se afla în cel mai înalt punct al insulei, cu vedere spre lacuri şi munţi. Numele locului acestuia este, de asemenea, grăitor: Hov, cu alte cuvinte *hof*, cuvântul pentru sălile-templu. În mod similar, nu întâmplător creştinii şi-au ridicat biserica tocmai pe acest loc (se presupune că au doborât şi copacul), construind altarul peste ciot. Specialiştii vorbesc adesea despre religie sincretică: fuziunea diferitelor tradiţii sau credinţe pentru uşurarea tranziţiei, dar rar întâlnim aşa ceva în arheologie, deşi aici s-ar putea interpreta mai bine dovezile ca indicând o abordare violentă. Precum în alte situaţii similare, în mod limpede creştinii nu au distrus întotdeauna direct obiceiurile spirituale din nord, ci au

încercat în schimb să-i convingă pe adepţii lor că reprezentau un precursor prost realizat al noii credinţe – convertirea necesita o mişcare, o ajustare, nu o respingere totală a ceea ce erau ei.

Lumea vrăjitoriei se conturează puternic în spiritualitatea vikingilor, la fel ca femeile şi bărbaţii *ergi* care au practicat-o. Rolul lor în viaţa şi mentalitatea nordică a fost unul crucial, dar mult timp trecut cu vederea. Aceste femei şi aceşti bărbaţi speciali erau familiarizaţi cu legăturile lumii mai mult decât cei din jurul lor. Ei cunoşteau locurile în care se suprapuneau diferite aspecte ale realităţii şi, de asemenea, spaţiile rămase uneori între ele. Din cauza diferenţei lor faţă de ceilalţi, se pare că aceşti lucrători ai magiei au fost împinşi la periferia societăţii – dar tot acolo şi-au găsit puterea. Într-un sens, ei trăiau de ambele părţi ale râurilor dintre tărâmuri, lăsând urme de paşi pe ambele maluri.

Majoritatea conversaţiilor cu puterile se purtau prin intermediul vrăjitoriei, nu al cultului. S-au scris multe în încercări zadarnice de a clasifica sau defini magia nordică, ceea ce trece cu vederea faptul că practicanţii ei probabil nu au făcut-o niciodată cu adevărat şi, prin urmare, nici noi nu ar trebui. La modul cel mai simplu, vrăjitoria era un mijloc sau o metodă, un set de mecanisme prin care oamenii încercau să-i influenţeze sau să-i oblige pe Ceilalţi să le facă voia. În epoca vikingilor, acesta era un domeniu de comportament care

se afla în sfera comunităţilor obişnuite, mai degrabă decât în cea preoţească sau regală.

Dovezile vrăjitoriei în epoca vikingilor sunt greu de evaluat, deoarece provin în mare parte din saga şi poezii medievale. Pe de altă parte, acestea sunt complet saturate de magie. Într-o măsură mai mare sau mai mică, magia apare în aproape fiecare povestire, adesea în termenii cei mai vii. Astfel, într-un episod din *Saga lui Hrólf kraki* când s-a dezlănţuit vrăjitoria, citim cum „aerul şi căile erau pline de magie”. Versul surprinde puterea stranie a nordicii vechi, tensiunea tangibilă a Celeilalte lumi, la intersecţia cu a noastră. Desigur, nimic din toate astea nu este reportaj direct sau ceva asemănător, dar este frapant modul în care, incontestabil, lumea literară a magiei scandinave *nu* este o copie a vrăjitoriei medievale europene, aşa cum era percepută la vremea scriitorilor de saga. De fapt, cultura materială descrisă în saga este, în general, în concordanţă cu lumea epocii vikingilor pe care o descrie, nu cu cea medievală a scribilor, acesta fiind un argument serios pentru cel puţin o bază de circumstanţe istorice şi tradiţia orală.

Un alt aspect al vrăjitoriei care reiese din surse este varietatea sa. Existau diferite forme de magie, unele relativ bine definite, altele la fel de vagi precum termenii pe care îi folosim astăzi. La rândul lor, acestea erau întrebuinţate de o gamă largă de practicanţi, dintre care unii erau într-adevăr foarte specializaţi.

Cea mai avansată, cea mai teribilă magie – cea care se încadra în setul de abilităţi ale lui Odin şi Freyja (care l-a învăţat pe Odin) – era *seithr.* Putea fi întrebuinţată pentru a citi viitorul, prezice soarta, îmbunătăţi recolta sau umple fiordul cu peşte. *Seithr* putea să vindece şi să facă rău. Putea aduce noroc sau ghinion. Putea fi folosită pentru a vorbi cu morţii. Putea fi utilizată pentru a seduce, fermeca sau reduce o persoană la supunere sexuală. *Seithr* putea să deruteze şi să distragă atenţia într-un moment fatal sau să umple mintea de groază. Putea să întărească membrele sau să le facă inutile, să ofere cuiva o dexteritate divină sau să-l reducă la stângăcie completă. Putea face armele indestructibile sau casante precum gheaţa. *Seithr* putea răni, putea ucide şi îi putea învia pe cei ucişi. Era magia câmpului de luptă, a fermei, a câmpului, a corpului, a patului şi a minţii. Nimic nu este întâmplător în asocierile sale cu divinităţile războiului, sexului şi intelectului.

Mai era şi *galdr*, un cântat ascuţit care, s-a argumentat, supravieţuieşte într-o anumită măsură în chematul vitelor, unul dintre elementele de bază ale muzicii populare nordice. O altfel de magie, *gandr*, era adesea folosită de bărbaţi. Existau multe alte forme de vrăjitorie, cu o terminologie diferenţiată în mod justificat în limba nordică veche, pe care pur şi simplu nu o putem traduce. Toate ar putea fi folosite singure sau în combinaţie, inclusiv cu *seithr*, pentru a duce treaba la bun

sfârşit. Imaginaţi-vă un set de instrumente plin de unelte magice alese pe rând pentru fiecare etapă a unei sarcini.

Din moment ce practica magiei era extrem de diversă, la fel era şi gama de practicanţi ai acesteia. Saga şi poeziile ne oferă aproape patruzeci de termeni diferiţi pentru vrăjitori. Unii au roluri sau conexiuni specifice: poartă toiege, fac profeţii; un întreg grup „călăreşte” în întuneric sau frig; folosesc tipuri specializate de magie. Alţi termeni au semnificaţii mai generalizate asemănătoare sensului modern de „vrăjitoare” sau chiar „vrăjitor”. Toate acestea erau profund codificate cu tente sexuale.

15. Mormântul unei vrăjitoare. Camera mortuară Bj. 660 de la Birka, Suedia; mormântul unei posibile vrăjitoare, identificată ca atare prin toiagul ei de fier şi colierul-amuletă. Reconstrucţie de Þórhallur Þráinsson. (Fotografie © Neil Price)

Este posibil să identificăm astfel de oameni în arheologie, precum în cazul celor peste cincizeci de morminte care conţin toiege de metal ce seamănă foarte mult cu descrierile din saga ale instrumentului principal al

unei vrăjitoare, consacrat chiar şi în numele celui mai obişnuit tip de femeie care folosea magia: *völva* sau „purtătoarea de toiag”. Aceste morminte au fost clasificate ca aparţinând femeilor prin intermediul asocierii problematice cu artefacte pe care le-am amintit mai devreme, iar cadavrele poartă cu siguranţă îmbrăcămintea „convenţională” feminină din epoca vikingilor. Cu toate acestea, nu exista nimic convenţional în cazul vrăjitorilor. Se poate ca unii dintre purtătorii de toiag din morminte să fie bărbaţi travestiţi sau femei trans sau oameni care se vedeau pe sine în moduri destul de diferite. Pe lângă toiege, aceste morminte includ şi alte „unelte ale meseriei”, inclusiv halucinogene, diferite părţi din corpul animalelor, talismane şi amulete şi detalii de îmbrăcăminte ieşite din comun. Nu putem spune cu siguranţă că a fost identificat mormântul unei *völva* sau al oricărui alt tip specific de vrăjitor, dar practicile de magie descrise în sursele medievale scrise par să aibă o bază reală în dovezile din epoca vikingilor.

O interpretare a practicilor magice cum ar fi *seithr* dăinuie de peste 150 de ani, şi anume ideea că acestea reprezintă un fel de echivalent norvegian al conceptului care în altă parte a fost numit şamanism. Dovezile includ desprinderea sufletului, transa lui Odin şi ritualurile sexuale cu toiege pentru a aduce spiritele înapoi la „casa formelor lor”. Aceste dezbateri continuă, dar lumea socială complexă a vrăjitoriei nordice pare să-şi găsească

un loc natural ca tradiţie culturală independentă în tiparul mai larg al spiritualităţii nordice.

În cele din urmă, toate aceste practici variate şi spaţiile lor de manifestare la fel de diverse îi vizează pe cei vii şi încercările lor de a comunica cu alte tipuri de fiinţe. Însă cei vii puteau şi ei trece de una dintre aceste frontiere, păşind astfel pe tărâmul morţii. În orice cultură, obiceiurile funerare pot oferi o reflectare valoroasă a atitudinii faţă de viaţă şi, de asemenea, faţă de identitate, gen, putere, statut şi multe altele. Moartea la vikingi nu era doar spectaculoasă, ci şi spectaculos de variată. În trasarea contururilor mentalităţii vikingilor, în explorarea creării tărâmului Midgard unde sălăşluia toată lumea, graniţele vieţii înseşi constituie ultima frontieră.

8

OBICEIURILE FUNERARE

„Înmormântarea la vikingi” este astăzi unul dintre cele mai întâlnite clişee despre aceşti oameni: îndreptarea către eternitate pe o barcă în flăcări – straşnic mod de a părăsi lumea celor vii. Poate în mod surprinzător, cel puţin unii scandinavi medievali timpurii făceau întocmai astfel. Dar, de asemenea, făceau mult mai mult, iar unul dintre semnele distinctive ale ritualului funerar din epoca

vikingilor este că aproape fiecare mormânt este unic prin detaliile sale.

Dacă analizăm registrele naţionale cu monumente antice, avem aproximativ douăzeci şi opt de mii de cimitire din perioada 100-1000 în Suedia şi Norvegia, dintre care probabil jumătate datează din epoca vikingilor. La aceasta trebuie să le adăugăm pe cele din Danemarca, apoi Islanda, Groenlanda, Insulele Feroe şi coloniile din teritoriile ocupate din restul diasporei. Împreună, însumează milioane de morminte individuale, reprezentând o provocare de tip „big data” în ceea ce priveşte analiza şi interpretarea lor. Arheologia nu se poate încă înhăma la o asemenea sarcină.

Potenţialul de cercetare al acestui corpus masiv de informaţii – efectiv o arhivă imensă de acţiuni, emoţii şi credinţe umane – este denaturat şi în alte moduri. Cea mai dramatică şi de anvergură prejudecată în înţelegerea ritualurilor funerare din epoca vikingilor este pur şi simplu faptul că nu toată lumea a avut parte de un mormânt care poate fi depistat arheologic. Prin corelarea preliminară a aşezărilor identificate, a densităţii populaţiei din ferme şi a numărului de morminte înregistrate, unii cercetători estimează că până la 50% din populaţie „lipseşte” astfel din registrul funerar.

De asemenea, nu se ştie dacă aceşti oameni aveau un statut inferior sau erau sclavi ori dacă a existat un alt factor care a determinat modul specific de a se ocupa de morţi. *Saga Ynglinga* a lui Snorri face o încercare destul

de confuză de a explica obiceiurile funerare ale trecutului păgân, dar de fapt autorul spune că mulţi dintre cei decedaţi erau incineraţi, *iar cenuşa lor aruncată în apă.* Poate că ar trebui să îl credem pur şi simplu pe cuvânt, deoarece asta cu siguranţă ar explica ceea ce (nu) reiese din arheologie. Mormintele copiilor sunt şi ele slab reprezentate.

Majoritatea mormintelor conţin doar un singur individ. Ocazional întâlnim doi, de obicei bărbat şi femeie, iar uneori un mormânt al unui adult poate conţine rămăşiţele unui copil (poate rezultatul unei naşteri dificile care a ucis atât mama, cât şi copilul). De asemenea, uneori se întâmplă ca monumentele funerare să fie revizitate, fie pentru a depune un al doilea sau chiar al treilea cadavru în acelaşi mormânt cu ocupantul iniţial, fie pentru a face ceea ce arheologii numesc un mormânt secundar: de exemplu, prin plasarea cenuşii unui alt trup pe partea laterală a unei movile, fără a deranja mormântul principal. Cu excepţia gropilor comune în cazul bătăliilor, execuţiilor sau epidemiilor (care nu sunt ceva obişnuit), cele mai rare dintre toate sunt cele cu mai multe îngropări simultane. Foarte puţine dintre ele sunt încăperi funerare, dar majoritatea acestor morminte multiple sunt reprezentate de corăbii. Modul vikingilor de a muri nu încetează să ne surprindă.

Corpusul de texte în limba nordică veche conţine foarte puţine descrieri ale vieţii şi credinţelor vikingilor care au

rolul de a informa, fiind mai degrabă naraţiuni din care un cercetător poate spera să afle ceva pe parcurs. Există însă şi excepţii, iar una dintre ele este prima carte din *Heimskringla* lui Snorri Sturluson, istoria sa monumentală a regilor Norvegiei începând dintr-un trecut preistoric vag şi ajungând până în secolul al XII-lea. Saga sa introductivă discută despre soarta dinastică a familiei Ynglinga, conducătorii din centrul Suediei şi Norvegiei, de asemenea una dintre primele „noi elite” din secolul al VI-lea care şi-au lăsat amprenta în literatură. Povestea lor a fost una de succes în epoca vikingilor.

O parte a acestei naraţiuni include încercarea lui Snorri de a explica ştiinţific zeii precreştini, în special pe Odin, descriindu-i drept figuri umane din trecutul îndepărtat, care mai târziu au preluat aspecte divine în credinţa populară. Este o combinaţie neplăcută, deoarece Snorri încearcă să încorporeze credinţa păgână în sensibilităţile creştine, dar elementul de interes aici este o listă a aşa-numitelor Legi ale lui Odin, în care el stabileşte ceea ce se presupune că era modul adecvat de a se ocupa de morţi în conformitate cu „vechile obiceiuri”. Merită citat integral:

> Odin a stabilit pe tărâmul său legile care fuseseră urmate anterior printre Aesiri. El a rânduit ca toţi oamenii morţi să fie arşi şi ca bunurile lor să fie puse pe un rug împreună cu ei. El a spus că toată lumea ar trebui să vină în Valhöll cu bogăţiile pe care le avea

pe rug şi că fiecare va beneficia, de asemenea, de ceea ce el însuşi a îngropat în pământ. Însă cenuşa urma să fie aruncată în mare sau îngropată în pământ şi movilele urmau să fie ridicate în amintirea marilor oameni, pietrele comemorative trebuiau înălţate pentru toţi cei care aveau vreo importanţă, iar acest obicei a dăinuit multă vreme după aceea.

Este foarte greu de evaluat adevărul din epoca vikingilor din amestecul medieval, dacă acesta chiar a existat. Totuşi, Legile au, de fapt, o legătură strânsă cu lumea funerară, care se observă în arheologie. Interesant de remarcat: *toate lucrurile arse împreună cu morţii sunt posesiunile lor*, care l-ar fi însoţit pe decedat în lumea următoare; lucrurile îngropate neînsoţite de cadavre sunt, de asemenea, folosite după moarte şi pot fi selectate în acest scop de către cei vii, care fac aranjamente pentru propriile vieţi de apoi; movilele funerare sunt destinate doar bărbaţilor speciali, de vază (este greu de ştiut cât de androcentrică este de fapt menită să fie această afirmaţie); menhirele sunt destinate comemorării oricărei persoane de seamă; dar nu toţi morţii sunt trataţi în acelaşi mod.

Având în vedere acestea, întreaga structură a ritualurilor mortuare ale vikingilor poate fi privită în funcţie de trei niveluri generale identificate de arheologi, dar care corespund şi cu ceva care trebuie să fi fost perceput ca real în trecut.

Prima decizie funerară luată după o moarte era cea mai severă: dacă trupul urma să fie incinerat sau îngropat (sau, alternativ, orice altă metodă care nu a lăsat urme în istorie). Alegerile oamenilor variau în mod clar în funcţie de regiune, dar motivele sunt necunoscute. În Suedia, incinerarea era regula covârşitoare peste tot, cu excepţia unor locuri speciale, cum ar fi centrele comerciale. În Norvegia şi Danemarca se practica un amestec între incinerare şi înhumare.

Al doilea aspect-cheie funerar ţinea de forma exterioară: ce „tip” de mormânt era. Aici existau variaţii considerabile, dar într-un set limitat şi uniform de alegeri care par să fi fost făcute independent de decizia de a incinera sau de a înhuma decedatul. Cel mai comun fel de mormânt era movila de pământ, care putea fi de nenumărate dimensiuni. De asemenea, se puteau aşeza pietre în diferite modele: dreptunghiuri, cercuri, sub formă de corabie şi multe altele, iar morţii puşi în mijlocul lor. Cadavrele puteau fi îngropate în încăperi subterane din lemn sau în interiorul corăbiilor şi al altor vase. Ocazional, aceste variante puteau fi combinate: pietre în jurul unei movile sau aşezate deasupra sa. Arheologii au o terminologie mai mult sau mai puţin precisă pentru acest registru de opţiuni funerare, descriindu-le ca „încăperi mortuare”, „bărci funerare” şi altele asemenea. Nu avem nicio idee cum le numeau oamenii din epoca vikingilor, dar formele mormintelor sunt suficient de uniforme încât trebuie să fi avut o nomenclatură care cel puţin se

apropia de a noastră – sau, altfel spus, ar fi avut un mijloc de a spune, „vreau una din *alea* pentru mama mea”, iar arheologii şi-ar da probabil seama la ce se refereau.

Al treilea nivel al ritualurilor funerare ale vikingilor era cel mai complex; era într-adevăr aproape infinit. În interiorul fiecărei movile, bărci, contur din pietre sau încăperi (şi restul celor douăzeci şi ceva de categorii familiare), ceea ce se petrecea de fapt în cursul ritualurilor era unic în aproape fiecare caz. Variaţiile erau de obicei foarte mici, deşi uneori enorme, dar în fiecare caz există o semnificaţie individuală, modul potrivit de a trimite o anumită persoană dincolo de hotar, într-o viaţă diferită.

Cum arăta asta? Femei îngropate purtând piei de râs sau cu piei grele de urs deasupra; săbii înfipte vertical într-un mormânt; un scut pe faţă sau pe talie; o monedă, doar una, care avea deja un secol vechime şi era roasă bine; o serie de morminte în care fiecare cadavru strânge în mână o pietricică netedă, albă; un cal condus într-un mormânt, stând de fapt pe cadavru înainte de a fi sacrificat; la capul aceluiaşi mormânt, în interior, o piatră peste care a fost zdrobit trupul unui câine, sfâşiindu-l în bucăţele; bărbatul şi băiatul îngropaţi de-a curmezişul unul faţă de celălalt în acelaşi mormânt supradimensionat, trupurile lor formând un X macabru; rândul de vârtelniţe aranjate cu grijă de-a lungul unei teci de sabie; toiagul unei vrăjitoare aşezat sub o piatră; doi cai tăiaţi în două şi jumătăţile trupurilor lor schimbate; un

mormânt plin de copii uciși, săpat într-o parte a unei gropi comune; un bărbat într-un mormânt modest deasupra căruia avea să fie așezată o corabie plină de oameni zeci de ani mai târziu, astfel încât chila să-l acopere cu exactitate – un ritual repetat în cazul mai multor bărbați și corăbii de-a lungul anilor. S-ar putea umple o carte cu astfel de exemple.

Acest grad de variație se aplică atât ansamblurilor de artefacte, cât și ritualurilor sau ceremoniilor în sine. Alegerea, combinația, tipul anume, calitatea, cantitatea și poziționarea exactă a acestor obiecte sunt toți factori în cadrul ritualului mortuar din epoca vikingilor. În acest spectru de comportament, detaliile pot oferi informații despre succesiunea evenimentelor, timpul alocat și scena spațială a ritualului, care, în unele cazuri, trebuie să se fi extins considerabil dincolo de mormântul în sine. Unele dintre acestea ar fi putut fi spontane, altele planificate, iar alte părți dictate de obiceiuri sau chiar de lege.

Pe lângă variația între mormintele individuale, la o scară mai mare există și modele de expresie regională, chiar locală. La rândul lor, toate acestea denotă desigur cel puțin o oarecare variație în sensul din spatele acestor practici și, prin urmare, în credințele referitoare la modul de a se ocupa de morți.

Incinerarea morților nu era o sarcină ușoară de care rudele îndurerate să se apuce ad-hoc. Era nevoie de asistență de specialitate, nu numai în construirea rugului

de buşteni aşezaţi încrucişat şi aprinderea focului într-o manieră care să permită cea mai bună circulaţie a aerului şi mistuirea ulterioară, ci şi în menţinerea focului şi ajustarea cadavrului alături de celelalte lucruri care urmau să fie incinerate. Este posibil ca morţii să fi fost pregătiţi pentru rug, chiar eviscerați (arheologii au găsit semne de tăiere pe unele fragmente de os ars), ceea ce ar fi făcut ca procesul final să fie mai puţin sângeros. Odată înălţat rugul, cadavrul gata pregătit putea fi aşezat deasupra construcţiei de lemn, uneori plasat în interiorul acesteia sau, cel mai rar (şi ineficient), ars direct pe pământ.

Nu era o experienţă ambiguă. Poeme precum *Beowulf* descriu modul în care focul „consuma casa oaselor”, carnea dezvelea oasele şi craniile crăpau în flăcări. Dacă nu era ţintuit de către „cei de la pompe funebre”, un cadavru se putea chiar ridica în mijlocul rugului. Trupurile umane erau adesea însoţite de animale, uneori în număr foarte mare în mormintele mai bogate; iar cadavrele acestora se mişcau, se chirceau şi explodau. Descoperirile arheologice arată că uneori se adăuga silex la o incinerare, iar experimentele au dezvăluit că acesta poate exploda brusc şi produce o ploaie de scântei colorate; asta trebuie să fi fost intenţionat.

Focul şi fumul puteau fi observate de la mari distanţe, mai ales dacă rugurile erau construite pe teren înalt. Există descrieri ale martorilor oculari bizantini despre vikingii din est care îşi ardeau morţii la lumina lunii pline –

cu alte cuvinte, noaptea. Există relatări în saga despre trupuri aşezate în încăperi mortuare iluminate, înconjurate de „lumini”, iar poemul eddic cunoscut sub numele de *Trezirea lui Angantyr* menţionează „focuri mortuare” arzând în jurul movilelor. De asemenea, au fost găsite lămpi în multe morminte, printre care mai multe încăperi mortuare şi bărci funerare – iluminatul era limpede parte din ritualuri, iar întrebarea evidentă este de ce. Un răspuns poate fi tocmai impactul vizual sporit al flăcărilor şi al luminii focului în întuneric.

Puţini oameni de astăzi au văzut consecinţele imediate ale unei incinerări. Avem tendinţa de a fi relativ izolaţi de realităţile corporale ale morţii, dar vikingii le cunoşteau îndeaproape. Odată ce rugul arsese, corpul nu era în niciun caz redus la o cenuşă convenabilă şi frumos aranjată. Ţesuturile moi şi îmbrăcămintea s-ar fi mistuit, dar scheletul în sine ar fi putut rămâne în mare parte intact, deşi puternic carbonizat şi fracturat. În excavarea vestigiilor funerare, arheologii îşi pot da seama cum au fost recuperate, sortate, curăţate şi uneori zdrobite oasele umane. Acestea sunt de obicei păstrate separat de rămăşiţele animalelor aşezate cu ei în flăcări, scoase şi ele dintre resturi şi tratate, dar uneori cenuşa lor este amestecată. Rămăşiţele puteau fi puse într-un vas ceramic, într-un sac sau o cutie, adunate într-o grămăjoară sau pur şi simplu împrăştiate. Acest lucru putea fi făcut direct pe locul rugului sau sub acesta, în pământ. Se putea apoi construi un mormânt deasupra, *in*

situ. Alternativ, oasele şi cenuşa puteau fi mutate într-un loc separat sau în mai multe zone disparate, departe de rug. Există exemple când, în urma aceleiaşi incinerări pentru mai mulţi indivizi, au rezultat morminte diferite, cu cenuşa atent selectată şi distribuită după o schemă pe care nu o înţelegem.

Toate acestea ridică o altă întrebare. Ştim că o proporţie considerabilă a populaţiei nu a avut parte de un mormânt pe care arheologii să-l poată depista, dar la aceasta se adaugă totuşi faptul că foarte puţine dintre incinerările pe care le găsim de-abia conţin suficient material uman pentru un corp adult. Doar o mică parte, uneori *foarte* mică, din cadavrul ars era pusă în pământ. O incinerare modernă, profesională, ar reduce un bărbat adult la aproximativ şapte sau opt litri de cenuşă şi material osos[4] şi un pic mai puţin în cazul unei femei adulte. Incinerările din epoca vikingilor rareori conţin mai mult de un litru de rămăşiţe. Nimeni nu ştie ce înseamnă asta. Să fi implicat înmormântarea o împărţire a cenuşii: o parte pentru familie sau privitori şi îndoliaţi, alta pentru a fi îngropată şi aşa mai departe? Poate că morţii erau păstraţi acasă, deşi nu într-un mod permanent care poate fi atestat. Fapt îngrijorător pentru statistici, rămăşiţele unei singure persoane puteau fi îngropate în mai multe locuri funerare, formând un fel de mormânt distribuit, înregistrat în mod eronat şterge ca morminte individuale

[4] Cantitatea medie de cenuşă (fără material osos) care rămâne după incinerarea unui adult este între 3.000 şi 3.500 cm^3, ceea ce reprezintă aproximativ 3 până la 3,5 litri (n.r.).

multiple. Poate că morţii incineraţi erau redaţi mediului, tărâmului Midgard însuşi – da, o parte din ei în ţărână şi alte aspecte ale corpului lor în aer şi în apă. Este puţin probabil ca toate aceste posibilităţi să fie elucidate, dar rămânem cu sentimentul sâcâitor că însăşi definiţia a ceea ce constituie un „mormânt” în epoca vikingilor este incertă.

Desigur, morţii nu erau singuri pe rug, fie ei oameni sau animale. Cadavrele se aflau în centrul unor ansambluri complexe de obiecte, începând cu hainele şi obiectele decorative personale purtate pe corp. La extreme, acestea puteau varia de la cămaşa roasă a celui mai sărac ţăran, o broşă de cupru şi un cuţit pentru mâncare până la hainele şi însemnele cu pietre scumpe ale unui rege. În sens larg, dincolo de corpul şi acoperământul său, „bunurile funerare” puteau cuprinde aproape orice aspect al culturii materiale a vikingilor. Unele erau intacte când erau puse pe rug, în timp ce altele – din motive necunoscute – erau distruse mai întâi. Toate aceste lucruri îşi găseau un loc (sau, intenţionat, nu o făceau) în mormântul final. Asemenea rămăşiţelor umane şi animale, acestea erau scoase din cenuşă, curăţate, uneori rupte şi răsucite în moduri ciudate şi apoi încorporate în ritualurile în curs, din care arheologii găsesc doar rezultatul final. De asemenea, aceasta putea include depunerea de obiecte *ne*arse odată cu rămăşiţele rugului – o altă etapă a ritualului, la fel de obscură pentru noi. Un studiu recent al mormintelor suedeze a arătat că

ouăle de păsări erau aşezate ocazional intacte în cenuşa incinerărilor, în scopuri necunoscute. Cel puţin unele dintre ele erau ouă de corbi, sugerând probabil o legătură cu Odin, zeul a cărui minte şi gânduri erau întruchipate în aceste păsări.

Nu se ştie de ce unii oameni din epoca vikingilor au ales să-şi îngroape morţii mai degrabă decât să-i incinereze. Obiceiul se întâlneşte într-o măsură mai mare sau mai mică în toată Scandinavia, deşi cu anumite concentrări temporal-spaţiale. Pentru unii, alegerea s-ar putea să fi fost emoţională, aproape instinctivă, în timp ce pentru alţii a avut poate tente spirituale clare. În saga găsim descrieri ale morţilor îngropaţi care „trăiesc" în mormintele lor. Într-un episod minunat din *Saga lui Njál*, nişte bărbaţi trec noaptea pe lângă o movilă funerară şi o găsesc cumva deschisă, iar înăuntru se află ocupantul său decedat cântând bucuros şi uitându-se la lună.

Poemul eddic menţionat mai devreme, *Trezirea lui Angantyr*, relatează călătoria unei fiice către insula Samsø (la aceeaşi distanţă de regiunile daneze Iutlanda, Sjælland şi Funen), descrisă ca un soi straniu de loc intermediar destinat morţilor. Hervör este una dintre cel mai bine zugrăvite şi dramatice fecioare războinice din întreaga literatură nordică veche şi este înfăţişată aici căutând mormântul tatălui ei pentru a recupera sabia blestemată Tyrfing, intenţionând să o folosească drept instrument al răzbunării. Poemul este greu de înţeles,

darămite de datat; nu face parte din corpusul eddic convenţional, deşi este clar compus în acelaşi stil şi, prin urmare, uneori asimilat cu restul. Este de remarcat pentru informaţiile sale despre atitudinile faţă de înmormântare şi natura vieţii „sub rădăcinile copacilor”, aşa cum spune eroina, şi merită atenţia noastră.

Insula apare ca un spaţiu liminal neobişnuit care face cumva parte simultan din lumea noastră şi dintr-o alta; uşile dintre cele două tărâmuri se deschid noaptea, înconjurate de flăcări. Hervör este îndrumată către câmpurile funerare de un păstor, care este în mod evident îngrozit:

Păstorul spuse:
„Prostesc mi se pare cel care merge acolo,
un om complet singur, prin noaptea-ntunecată;
focul e în aer, movilele s-au deschis,
pământul şi mlaştina ard, să plecăm repede!”

Hervör spuse:
„Să avem grijă să nu ne speriem de un asemenea zgomot,
deşi focurile ard pe toată insula!
Să nu lăsăm războinicii morţi
să ne sperie iute; ia să stăm de vorbă.”

Hotărâtă în misiunea ei de a „sta de vorbă” cu decedaţii, Hervör trece prin negura de flăcări şi fum, pe lângă morţii

în carne şi oase care stau lângă mormintele lor, şi ajunge până la movila tatălui ei, care a fost înmormântat cu garda lui de corp de *berserkeri*, războinici care luptau într-o frenezie extatică:

> Hervarth, Hjorvarth, Hrani, Angantyr!
> Vă trezesc pe toţi sub rădăcinile copacului,
> cu coif şi zale, cu sabie ascuţită,
> cu scut şi hamuri, cu suliţa-nroşită.
> Voi, fii ai lui Arngrim, neam violent,
> v-aţi schimbat nespus sub greutatea ţărânei.

Ocupanţii mormântului sunt consternaţi. Angantyr (cel mort) răspunde cu disperare tot mai mare în timp ce încearcă să-şi protejeze fiica de consecinţele răzbunării ei: „Uşa spre Hel este deschisă/ mormintele zac deschise/ toată suprafaţa insulei arde vizibil!”. Poemul vorbeşte în mod repetat despre morminte „deschizându-se” – pretutindeni, flăcările le păzesc intrările – şi de două ori mormântul este descris drept prag al „sălii(sălilor)”. Nimic nu are efect, nici chiar avertizarea tatălui ei cum că lama blestemată va duce la ruina casei ei. Hervör se menţine pe poziţie cu un vers magnific, care surprinde nu numai puterea poeziei nordice, ci şi conceptele raţiunii (incinta *hugr*). Merită să vedem originalul pentru jocul său complicat de cuvinte:

> *Brenni þér eigi bál á nóttum,*

svát ek við elda yðra fælumk;
skelfrat meyju muntún hugar,
þótt hon draug séi í durum standa.

Nu puteai aprinde foc în noapte,
ca să mă sperie flăcările tale;
incinta gândurilor fecioarei nu tremură,
deşi vede o fantomă stând la uşă.

Foarte important este că Hervör îi ameninţă pe cei ucişi, căci, dacă nu capătă sabia, vor rămâne în ţărână, „morţi cu fantomele, putrezi în mormântul vostru”. În mod clar, se presupune că morţii trec dincolo undeva, în acelaşi timp rămânând şi aşezaţi în movila funerară – o imagine contradictorie care are de fapt sens atunci când ne uităm la dovezile funerare din arheologie. *Trezirea lui Angantyr* este o sursă mult neglijată pentru înţelegerea viziunii vikingilor asupra morţii şi înmormântării, precum şi poate unul dintre cele mai bune poeme eddice. O versiune diferită surprinde natura locului, în timp ce Hervör priveşte fără teamă la viitorul ei osândit, îndrăznind deja ceea ce puţini alţii au îndrăznit înaintea ei:

Acum m-am plimbat între lumi,
am văzut focurile învârtindu-se.

Dacă vă plimbaţi astăzi prin cimitirele din epoca vikingilor, peisaje neamenințător de blânde de movile

acoperite cu iarbă, care pot fi un loc frumos pentru un picnic, aţi face bine să vă amintiţi de insula lui Angantyr şi de terorile sale nocturne ale focului funerar, de mormintele deschise la porţile tărâmului Hel. Hervör nu a tresărit traversând acest hotar, dar, pe de altă parte, povestea ei nu este una fericită.

Ritualurile de înhumare implicau cel mai adesea aşezarea unui trup direct într-un mormânt dreptunghiular cu sau fără sicriu sau giulgiu. Puteau fi folosite şi diferite lăzi, inclusiv remorcile pentru marfă ale căruţelor de lemn, care par să fi fost asociate cu femeile înstărite. Ocazional întâlnim mici grămezi de rămăşiţe de schelete umane, aparent îngropate în lăzi; acestea ar putea fi resturile dezarticulate ale unor oameni care au murit în timpul călătoriei, aduse acasă la familie. Dacă acest lucru este adevărat, asta denotă o atenţie interesantă acordată oaselor, separat de corpul ca întreg.

În majoritatea cazurilor, cadavrele sunt întinse pe spate, dar uneori se află pe o parte, cu picioarele pe jumătate ridicate. Avem sentimentul că morţii se odihnesc sau dorm, senzaţie întărită de descoperirile de „aşternuturi” sub formă de perne aşezate sub cap, pături şi cuverturi. Uneori erau îngropate şi mănunchiuri de ierburi, poate ca deodorant mortuar.

O altă caracteristică a mormintelor este deformarea ocazională a corpului, cu membrele răsucite nefiresc, rupte sau chiar lipsă; un cap desprins şi aşezat lângă

trunchi, un maxilar de animal sprijinit pe gât; cadavre aranjate cu faţa în jos în mormânt sau acoperite cu bolovani; şi multe alte exemple a ceea ce arheologii numesc „traumatisme ritualice” în lipsa unui termen mai potrivit. Aceste practici obişnuiau să fie considerate „deviante” în sensul unei abateri de la regulă, dar, după un studiu îndelungat în ultimii ani, ele sunt văzute acum ca fiind mult mai uzitate decât se credea anterior. Simpla lor varietate a ascuns amploarea prezenţei lor colective. Indiferent ce însemnau astfel de acţiuni, făceau parte din inconstanţa normală în comportamentul funerar.

Au existat cu siguranţă preferinţe regionale. Putem vedea indicii clare ale unui mod local de a face lucrurile. În unele părţi ale Norvegiei şi Suediei, morţii erau îngropaţi în ceea ce cu greu poate fi numit sicriu, fiind mai degrabă o cutie enormă alungită, de până la trei sau patru metri lungime. Acestea erau probabil construite în mormânt şi nu transportate acolo, dar erau totuşi puţin adânci (ca un sicriu de lemn), nu o adevărată „cameră” tridimensională ca în cazul încăperilor funerare.

În Islanda, în special în nordul ţării, arheologii au găsit dovezi ale unor structuri cu găuri pentru stâlpi de lemn deasupra mormintelor: fie clădiri mici, fie cel puţin aranjamente de stâlpi. Să fi fost acestea case mortuare, reşedinţe ale morţilor sau un loc unde cei vii să meargă să îi viziteze? Alături de unele morminte daneze excavate găsim găuri pentru stâlpi înclinate spre interiorul mormântului la un unghi de patruzeci şi cinci de grade,

astfel încât stâlpii pe care i-ar fi susţinut ar fi ieşit în afară deasupra locului de odihnă al morţilor. Nu există nicio modalitate de a ne da seama ce era ataşat de ele, dacă într-adevăr exista ceva. Adesea lemnul a ars până la baza orificiilor. Mai multe morminte au semne ale unor stâlpi verticali ridicaţi deasupra lor, ca un soi de marcaj convenţional. La încheierea relatării sale despre o înmormântare pe Volga, ibn Faḍlān menţionează că un stâlp de mesteacăn a fost ridicat deasupra movilei mormântului şi „tăiat” (gravat cu rune?) cu numele mortului şi al regelui său.

În privinţa înhumărilor găsim aceeaşi gamă de cadouri funerare (sau ofrande, posesiuni mortuare sau orice ar fi fost ele) ca în cazul incinerărilor, deşi din motive evidente sunt mai bine conservate. Atunci când ne uităm la vestigiile mormintelor vikingilor din muzeele de astăzi, contrastul dintre fragmentele contorsionate care s-au aflat cândva pe un rug şi obiectele corodate, dar relativ intacte de la înhumări nu ar trebui să ne distragă atenţia de la faptul că inventarul material al diferitelor rituri funerare era în esenţă foarte asemănător. Mai există şi ceea ce nu se vede în incineraţii, dar se presupune că a fost prezent: mâncarea şi băutura, textilele, mobilierul, uneltele din lemn şi recipientele de tot felul.

Cele mai mici movile funerare nu erau probabil niciodată mai mult decât nişte denivelări de pământ, având sub un metru înălţime. Cea mai mare ar depăşi în înălţime casele

moderne cu trei etaje, cu acoperiş cu tot. Uneori apar izolat, dar mai adesea sunt grupate în jurul unei ferme sau în cimitire colective mai mari care deserveau un sat sau mai multe comunităţi la un loc. Există tendinţe regionale în ceea ce priveşte scara la care erau îngropaţi morţii, dar chiar şi în cele mai mari câmpuri funerare se pot trasa „parcele familiale” acum că ADN-ul poate stabili astfel de relaţii. În centrele comerciale mai mari, aceste câmpuri funerare pot conţine mii de morminte. Asemenea cimitire ar trebui probabil văzute mai puţin ca planuri de sit arheologic şi mai degrabă în termeni de peisaje ale experienţei – locuri în care să *simţi* mai uşor prezenţa Celorlalţi şi poate să comunici cu ei.

Movilele puteau fi consolidate cu piatră şi borduri de diferite tipuri sau cu pietre aşezate în formă de cerc, dreptunghi, triunghi, stea şi alte modele. Altele erau lăsate fie sub formă de pământ simplu care se acoperea repede cu iarbă, fie cu un strat subţire de pietricele, ceea ce le dădea aspectul unui tumul. Unele gorgane erau înconjurate cu pietre de toate formele şi dimensiunile, având în comun doar proeminenţa lor intenţionată. Acestea sunt cunoscute în surse ca *bautastenar*. Cel mai bun exemplu de cimitir aşa cum a apărut iniţial se găseşte la Lindholm Høje, în nordul Iutlandei, unde un câmp funerar a fost îngropat de nisip adus de vânt şi, prin urmare, a supravieţuit intact. Aproape fiecare mormânt este marcat cu pietre, adesea fără un model evident, dar în mod clar o parte integrantă a ritualului funerar.

Alte morminte nu au movile peste ele, doar pietre, urmând o gamă de modele similară cu cele pe care le-am văzut deja. De asemenea, există şi alte forme, mai ales conturul corăbiilor la o scară care poate varia de la un metru sau doi până la cea mai mare găsită până acum, 360 de metri lungime, la situl regal danez Jelling. Uneori, pietrele sunt alese aparent aleatoriu, dar există şi exemple în care acestea au fost atent sortate şi aranjate în ordinea mărimii pentru a reproduce profilul înclinat al vasului, cu cele mai înalte pietre poziţionate la proră şi pupă. Corăbiile din piatră apar de unele singure, în perechi şi chiar în lanţuri de trei sau patru aşezate cap la cap. În interiorul navelor există una sau uneori mai multe incineraţii, poziţionate în puncte diferite în jurul conturului „navei”, precum şi urmele vetrelor de foc şi ale ospeţelor. Este posibil ca acestea să nu fi avut loc în timpul funeraliilor, ci să indice o relaţie continuă cu locul de odihnă.

Există, de asemenea, forme ciudate triunghiulare cu laturi concave, cunoscute sub termenul suedez *treuddar*, „în trei puncte”. Sunt cu siguranţă (de obicei) morminte, dar sensul lor este necunoscut. Un arheolog a speculat că forma reprezintă rădăcinile unui copac – posibil marele frasin Yggdrasill şi, prin urmare, o legătură directă cu mitologia şi conceptele mai largi despre cosmos.

O clasă unică de monument funerar întâlnită deja de mai multe ori este cea a aşa-numitelor pietre runice pictate. Acestea apar doar pe insula baltică Gotland şi în

câteva locuri conectate cu locuitorii săi şi reprezintă plăci verticale de calcar local, ales pentru omniprezenţa sa şi, de asemenea, pentru uşurinţa cu care se putea desface în suprafeţe plane eminamente potrivite pentru sculptură. Utilizarea pietrelor runice pictate pe insula Gotland a debutat la începutul perioadei migraţiilor şi s-a extins până la sfârşitul epocii vikingilor, cu o serie de forme care s-au schimbat în timp, de la cioturi dreptunghiulare joase la începutul perioadei, până la stele masive de până la patru metri înălţime în secolele al X-lea şi al XI-lea. Ceea ce le-a diferenţiat de pietrele runice de pe continent este lipsa generală a inscripţiilor (deşi acestea au apărut spre sfârşitul perioadei), dar în primul rând faptul că suprafeţele lor erau acoperite cu imagini sculptate, de unde şi numele lor. În afara insulei Gotland, singurele alte astfel de pietre runice pictate cunoscute sunt una din Uppland, două din Öland şi una din Grobina, Letonia. Se crede că toate îi comemorează pe locuitorii insulei Gotland care au murit acolo.

Pietrele runice pictate erau monumente comemorative pentru decedaţi şi au fost descoperite în cimitire, unde par să fi fost ridicate fie deasupra, fie lângă movilele funerare. La fel ca pietrele runice convenţionale, acestea erau, de asemenea, aşezate de-a lungul drumurilor şi în alte locaţii importante unde ar fi fost vizibile. Pietrele din Gotland au servit aproape aceluiaşi scop ca echivalentele lor de pe continent, dar folosind mai degrabă medii vizuale decât scrise. Pe pietrele runice suedeze, modelul

şi culorile erau îmbunătăţiri, dar ideea lor era transmisă prin inscripţii şi prin amplasarea acestora (nume sau cuvinte importante poziţionate astfel încât să atragă privirea şi, probabil, în culori diferite). Pe pietrele runice pictate povestea era spusă de reprezentări.

Sunt greu de descifrat, deşi mulţi cercetători au identificat fără tăgadă scene şi episoade din mitologia nordică: Odin transformându-se într-un vultur după ce a furat miedul poeziei; povestea fierarului Völund; Gunnar în groapa şerpilor; şi, mai ales, epopeea lui Sigurd, ucigaşul de dragoni. Nu în ultimul rând, pietrele dovedesc astfel că povestirile consemnate doar de textele medievale datează într-adevăr din epoca vikingilor şi, de asemenea, deschid o perspectivă unică asupra naraţiunilor prin care vikingii dădeau sens lumii lor. Amploarea peisajului pictural din Gotland confirmă importanţa naraţiunilor descrise, indiferent dacă înţelegem sau nu pe deplin ce anume „înseamnă” fiecare reprezentare. Este vital să recunoaştem totuşi că toate acestea erau legate de statutul morţilor.

În linii mari, reprezentările de pe pietrele runice pictate sunt organizate în două moduri: fie sunt amestecate fără un model perceptibil, fie sunt aşezate într-o serie de chenare orizontale, aproape ca o bandă desenată. Aceste chenare pot fi citite secvenţial, începând din partea de jos şi urmând povestea în sus. Pietrele runice pictate erau uneori aşezate în jurul hotarelor unei ferme, iar chenarul superior de pe o piatră poate coincide cu cel inferior de

pe următoarea piatră din serie, urmând aşezarea lor de-a lungul limitelor unei proprietăţi – cu alte cuvinte, o poveste care „va urma”. Deoarece pietrele sunt monumente comemorative pentru morţi, pe măsură ce s-a adăugat fiecare generaţie de monumente, ele nu numai că au făcut legătura clară între familie şi pământ, ci au şi ilustrat totul în ceea ce erau de fapt capitole succesive ilustrate dintr-o saga dinastică. Ca tuşă finală, pietrele de acest tip aveau un contur distinctiv în formă de gaură de cheie, care ar fi putut reprezenta o uşă (în comparaţie cu portalurile clădirilor de mai târziu, din lemn) şi astfel poate o cale de acces spre... altundeva.

> Imaginaţi-vă că vă plimbaţi pe pământul unei familii bogate
> din Gotland, marcat de monumente pentru fiecare generaţie de proprietari. Acela e tatăl meu şi acolo e tatăl lui, iar piatra erodată
> de lângă pârâu aparţine străbunicului meu. Noi am fost mereu aici
> şi când îmi va veni vremea, ştiu ce va spune povestea mea.
> Hai să mergem la uşi. Să ne uităm dincolo de ele şi să stăm puţin de vorbă cu ei?

Ca să evităm confuziile, nu orice piatră runică pictată avea acest rol, iar cunoaşterea arheologică este de asemenea limitată nu numai de exemplarele care au

supravieţuit (doar rareori încă în poziţiile lor originale), ci şi de capacitatea noastră limitată de a interpreta reprezentările. Erau poveşti în piatră, dar se pare că au avut şi un alt scop, poate simultan, care ar putea explica de ce au fost alese anumite desene şi, de asemenea, semnificaţia distribuirii aparent întâmplătoare pe unele dintre ele. Pe aproape fiecare piatră runică pictată de ambele tipuri din epoca vikingilor, cel mai mare motiv este cel al unei corăbii cu pânze, adesea înfăţişată în detaliu cu echipajul său, galioanele şi chiar reprezentarea de pe velă. Pe pietrele de tipul benzilor desenate, corabia acoperă jumătatea inferioară, cu chenarele povestirii aflându-se deasupra ei. Pe pietrele runice pictate înşelător aleatoriu, corabia este plasată diferit, dar întotdeauna iese în evidenţă. În încercarea de a înţelege semnificaţia vasului, merită să atragem atenţia că în Gotland – insulă şi centru al comerţului baltic şi contactelor sale maritime – nu există niciun singur vas sau corabie funerară. Dar dacă pietrele runice pictate sunt într-un fel *bărci funerare pictate*, care servesc aceleaşi funcţii ritualice, numai că îşi exprimă mesajul prin reprezentări mai degrabă decât prin obiecte? Corăbiile îngropate de pe continent par să fi fost destinate doar membrilor cu statutul cel mai înalt ai comunităţii, ceea ce este rezonabil să presupunem că se aplica şi în cazul pietrelor runice pictate. Cultura materială şi obiceiurile insulei Gotland erau diferite de cele de pe

continent în aproape orice alt fel, aşa că de ce nu şi în această privinţă?

Diferenţele nu se opresc aici. Dacă pietrele runice pictate cu corăbii erau bărci funerare simbolice, unele dintre monumentele funerare mai mici de pe insulă ar fi putut reprezenta în mod similar căruţele funerare, o altă categorie de ritual de îngropăciune care nu se regăseşte în Gotland. O serie de exemple provine din elaboratul monument funerar al lui Ailikn, soţia lui Liknatr, din Ardre. Patru pietre formează părţile laterale ale unui recipient, probabil pentru oasele sau cenuşa ei, fiecare piatră având forma unui dreptunghi cu o margine superioară ondulată, la fel ca profilul căruţelor reprezentate pe alte pietre runice pictate din Gotland, cum ar fi cea din parohia Grötlingbo. Aşa cum o căruţă reprezenta o urnă funerară de rang înalt pentru femeile înstărite din Scandinavia continentală, la fel reprezentarea sa echivalentă îndeplinea o funcţie similară în Gotland. Paralela cu bărcile funerare pictate este exactă.

Pietrele runice pictate din Gotland reprezintă probabil cea mai mare fereastră către universul real al mentalităţii din epoca vikingilor (spre deosebire de intermedierea sa prin textele medievale) de oriunde din diasporă. Unii cercetători şi-au dedicat întreaga carieră înţelegerii reprezentărilor lor, iar fiecare an aduce cu sine noi revelaţii.

Astfel de comunităţi insulare au alte variaţii care pot lămuri tradiţii mai extinse. Aşa cum ne putem probabil

aştepta, ritualurile funerare din Gotland, Öland, Bornholm şi Åland diferă toate de acelea de pe uscat. În special în insula Gotland a existat o preferinţă pentru câmpuri funerare mai mari, care au rămas în uz timp de secole sau chiar milenii, precum şi o frecvenţă semnificativ mai mare a mormintelor individuale cu comportament mortuar neobişnuit, care includea o varietate de traumatisme ritualice. În insulele Åland dintre Suedia şi Finlanda, cenuşa morţilor era însoţită de un ritual unic: deasupra urnei ceramice care conţinea rămăşiţele umane era aşezată o labă de urs sau castor în miniatură. Acest ritual se întâlneşte numai în Åland şi în grupuri specifice de morminte de-a lungul râurilor Volga şi Kliazma din Rusia – probabil mormintele călătorilor din Åland. Astfel, vikingii au dus cu ei diversele lor ritualuri funerare dincolo de Scandinavia, creând o diasporă a morţilor.

Mormintele pe care arheologii le numesc încăperi mortuare sunt în realitate mai degrabă nişte camere mici din lemn, construite în subteran, de obicei de formă dreptunghiulară. Ele pot avea până la patru metri lungime şi aproximativ doi metri lăţime şi nu este neobişnuit să atingă o adâncime de doi metri – suficient pentru ca un adult să stea în picioare. Erau acoperite cu căpriori din lemn, creând astfel o încăpere etanşă al cărei plafon era cel mai adesea la acelaşi nivel cu suprafaţa iniţială a solului sau puţin mai jos. În majoritatea cazurilor, aceasta era apoi acoperită de o movilă.

Ritualul încăperilor mortuare era cunoscut încă din secolele de dinaintea epocii vikingilor, mai ales în epoca romană a fierului şi în perioada migraţiilor, dar a atins un apogeu în secolele al IX-lea şi în special al X-lea. Printr-o combinaţie între mărimea şi importanţa lor, efortul necesar pentru construcţie (mai ales în pământul îngheţat al iernii), precum şi calitatea veşmintelor şi a obiectelor îngropate odată cu morţii, încăperile mortuare erau locurile de odihnă pentru cei bogaţi sau privilegiaţi în vreun fel. Cum majoritatea cazurilor presupunea îngropare, încăperile mortuare tind să reprezinte şi un cadru de contact cultural mult mai larg decât majoritatea celorlalte morminte, frecvent cu obiecte şi accesorii vestimentare importate de la mare distanţă. De obicei, se crede că acest aspect fie reflectă relaţiile decedatului (sau ale celor care l-au îngropat), fie este un indiciu că acesta a fost o persoană care a călătorit mult sau, în unele cazuri, că persoana respectivă era de fapt un străin.

Aceste tipuri de morminte apar cel mai frecvent în Suedia, unde au fost găsite 111 dovezi numai la Birka; aproximativ 60 au fost descoperite în Danemarca şi nordul Germaniei. Acestea din urmă se grupează în jurul aşezării Hedeby şi se pare că primele oraşe au fost epicentre pentru răspândirea a ceea ce a devenit un ritual funerar neobişnuit, dar interregional. În Norvegia, obiceiul nu era la fel de comun şi nu s-au găsit încă astfel de morminte la Kaupang (cel mai apropiat corespondent al aşezărilor Birka şi Hedeby). Deşi s-au găsit mai multe

dovezi la Vestfold, încăperile mortuare apar pentru moment ca un fenomen în primul rând estic şi sudic.

La interior, încăperile erau lumi în miniatură. Morţii erau aşezaţi în sicrie sau pe spate sau pe o parte pe podea (care, în unele cazuri, era o podea de lemn sau cel puţin din scoarţă de mesteacăn), uneori stăteau pe scaune sau chiar înveliţi pe un pat. În jurul lor se aflau adesea diferite animale, iar în unele cazuri inclusiv unul sau doi cai poziţionaţi pe o platformă ridicată. De asemenea, încăperile mortuare sunt caracterizate prin abundenţa, varietatea şi calitatea obiectelor îngropate împreună cu cei decedaţi. Lucrurile erau îngrămădite în poala cadavrului sau puse în mâinile sale; unele obiecte erau sprijinite într-o parte a încăperii sau de un scaun; pe pereţi atârnau arme şi alte piese; lăzile erau pline cu haine şi lenjerii de pat, care puteau fi adunate grămadă pe podeaua încăperii; trupurile erau îmbrăcate în întregime în straie bogate şi bijuterii. În mod normal, obiectele erau aşezate „în faţa” mortului, ca şi cum acesta ar fi fost nevoit să le privească.

Majoritatea celor îngropaţi în şezut par să fi fost femei, cel puţin în încăperile mortuare. Din când în când s-au găsit bărbaţi aşezaţi pe punţile corăbiilor îngropate. Cadavrele aşezate îşi păstrau statutul. În mormintele de acest fel de la Birka, de exemplu, femeile decedate erau poziţionate – indiferent unde le-ar fi fost amplasat mormântul – astfel încât feţele lor să privească spre zona de baştină, probabil către casa lor. Mortul din *Saga lui Njál*

cânta stând în fund şi există şi alte episoade din saga în care defunctul stă aşezat. *Saga lui Grettir*, de exemplu, descrie jefuirea unei încăperi mortuare, ceea ce este o potrivire perfectă pentru arheologie. Când hoţul sapă în movilă, mai întâi taie plafonul de lemn şi apoi cade într-un spaţiu urât mirositor, aterizând printre oasele de cal de la un capăt al camerei. Poticnindu-se şi bâjbâind în întuneric, simte spătarul unui scaun şi umărul cuiva care stă pe el – care apoi *se ridică* şi... Mergeţi să citiţi saga!

Unele dintre încăperi sunt pur şi simplu derutante. În două dintre încăperile excavate la Birka, pe scaunul central sunt aşezate *două* persoane una peste alta, de fiecare dată femeia fiind aşezată în poala bărbatului, legaţi împreună cu un lanţ. Indiferent ce ar fi însemnat, ca şi restul obiceiurilor, nimic nu este la voia întâmplării.

Uneori găsim lănci înfipte în podeaua încăperii sau vârâte bine în platformele pentru cai, unde trebuie să fi fost aruncate cu o forţă considerabilă. Alteori, capetele lăncilor sunt înfipte în pereţi, prăjinile lor fiind acum descompuse, dar iniţial ajungând până în mijlocul încăperii pentru a forma un fel de structură deasupra celor morţi. Într-un mormânt s-au găsit securi înfipte în lateralele încăperilor cu atâta efort, încât tăişurile erau aproape cu totul îngropate în lemn. Într-unul sau două morminte finlandeze ce datează din epoca vikingilor există sicrie închise cu suliţe pe post de cuie. Aceste ritualuri cu arme îşi spun propria poveste, în mare parte pierdută, deşi există indicii în sursele scrise. De exemplu,

există două referiri la actul de a arunca o suliţă deasupra oamenilor pentru a-i oferi lui Odin.

La Mammen, în Danemarca, una dintre cele mai bogate încăperi mortuare din întreaga epocă a vikingilor a fost realizată în c. 970 pentru un bărbat a cărui îmbrăcăminte ne-a permis să reconstituim ţinuta elitei sociale. Încăperea în sine semăna cu o sală şi avea chiar şi un acoperiş înclinat, totul fiind ascuns sub o movilă mare. Bărbatul a fost îngropat cu o secure magnifică, decorată într-un mod care a dat numele stilului Mammen în arta vikingilor. Bărbatul era întins într-un sicriu, cu o lumânare imensă aşezată aprinsă deasupra. Aceasta a continuat să ardă în întuneric până când s-a consumat tot oxigenul din încăperea închisă.

Într-unul dintre cimitirele din Hedeby, mai mulţi războinici au fost îngropaţi în aceeaşi încăpere, deşi unul dintre ei era separat de ceilalţi printr-o despărţitură joasă pe podea – ne duce cu gândul la Angantyr şi la tovarăşii săi *berserkeri* din acelaşi mormânt. După ce toate animalele, armele şi alte obiecte au fost plasate înăuntru şi încăperea a fost sigilată, o întreagă corabie de război a fost aşezată deasupra, apoi acoperită cu o movilă. Catargul său ieşea la suprafaţă, iar prora şi pupa ar fi străpuns fiecare parte a movilei, ca nişte coarne orientate în sus.

Acest capitol a început cu stereotipul „înmormântării la vikingi”, un subiect serios care apare în mod regulat în

orice discuţie despre aceşti oameni şi vremea lor. Fără îndoială, bărcile funerare au fost cel mai spectaculos (şi revelator) tip de comportament funerar din epoca vikingilor. Faptul că se ştiu atât de multe despre bărcile funerare se datorează parţial mai multor exemplare elaborate excavate, dar în special celei mai extraordinare surse scrise care a supravieţuit din epoca vikingilor: raportul misiunii lui Aḥmad ibn Faḍlān, pe care l-am menţionat deja de mai multe ori.

În 922, acesta a fost trimis de la Bagdad de către califul abbasid într-o călătorie lungă şi destul de periculoasă către ţinuturile protobulgarilor, a căror capitală se afla la cotul râului Volga. Însemnările lui ibn Faḍlān, care s-au păstrat în mai multe versiuni fragmentare de mâna a doua şi sub forma unui manuscris mai lung, dar totuşi incomplet (niciuna dintre ele nu este în vreun sens „original”), acoperă doar anumite aspecte ale călătoriei sale de-a lungul a sute de kilometri de teren ostil şi ale întâlnirilor sale multiculturale. De asemenea, relatează indirect modul în care pericolele călătoriei au determinat atât de multe dezertări în rândul corpului diplomatic, încât treptat ibn Faḍlān pare să fi fost promovat de la rolul său iniţial de gardă de corp educată la cel de secretar al întregii misiuni. Aşadar, el a fost însărcinat cu transmiterea mesajului califului lui către conducătorul protobulgar, ceea ce îmbina misionarismul islamic cu speranţa unui acord comercial. Documentul pe care îl avem este raportul său cu privire la rezultatul

acestei acţiuni, dar poate şi un fel de portofoliu biografic în vederea unei viitoare slujbe. Ibn Faḍlān a fost în mod clar o persoană remarcabilă, dar, din păcate, nu cunoaştem nimic despre el în afară de acest text – nici când s-a născut sau când a murit, nici măcar cum s-a încheiat marea sa călătorie (în mod limpede a ajuns înapoi acasă). Deşi raportul său conţine multe pasaje de interes aproape antropologic, iar ibn Faḍlān era atât curios, cât şi un fin observator, astăzi faima sa se bazează pe descrierile sale despre un popor pe care l-a întâlnit în timp ce se afla la postul comercial protobulgar, localizat acum undeva lângă oraşul rus Kazan. I-a numit pe aceşti oameni „al-Rūsiyyah”, tradus ca varegi Rus’ sau ruteni kieveni, şi îi cunoaştem drept negustorii preponderent scandinavi care se ocupau cu comerţul fluvial eurasiatic. Cu alte cuvinte, vikingii în manifestarea lor răsăriteană.

Pe lângă descrierile generale ale aspectului, vestimentaţiei şi obiceiurilor personale ale varegilor Rus’, cel mai mare dar pentru posteritate al lui ibn Faḍlān constă în observarea detaliată a ritualurilor de după moartea unei căpetenii a varegilor Rus’, culminând cu incinerarea acestuia într-o corabie. Relatarea era deja faimoasă cu mult înainte ca primele bărci funerare bine conservate să fi fost excavate. În 1883, textul lui ibn Faḍlān a fost chiar inspiraţia pentru o pictură dramatică a artistului polonez Henryk Siemiradzki, foarte admirată în saloanele europene. Combinată cu relatările emoţionante din saga (acceptate atunci mai mult sau mai puţin la

valoarea nominală), a fost unul dintre fundamentele concepţiei romanţate a epocii vikingilor, care a dominat la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX. Descoperirea corăbiilor funerare de la Gokstad şi mai ales de la Oseberg a schimbat totul: era ca şi cum ai fi văzut că textul arab capătă viaţă: încăperea de pe punte, sacrificiile de animale, chiar şi poziţiile şi starea lor. Când un manuscris mai detaliat decât raportul lui ibn Faḍlān a fost găsit la Mashhad, în Iran, în 1923, acesta a fost reintrodus în circuitul dintre arheologie şi narativ, susţinându-le pe ambele. De-a lungul deceniilor, în săpăturile arheologice au continuat să apară noi bărci funerare, acestea făcând trimitere la raport cu o exactitate aproape zguduitoare: de la veşmintele scumpe ale morţilor la armele şi celelalte bunuri de preţ depuse la bord, ofrandele de animale şi prezenţa unei jertfe umane – în acest caz, o tânără sclavă. Rezultatul a fost că identitatea esenţial scandinavă a varegilor Rus' ai lui ibn Faḍlān a ajuns să fie de necontestat şi astfel rămâne astăzi pentru toţi, cu excepţia unor sceptici incurabili.

Arheologia *nu* înregistrează evenimentele şi emoţiile ce caracterizează artefactele, însă acestea constituie nucleul scrierii lui ibn Faḍlān: naraţiunea extraordinară interpretată la bordul şi în jurul corabiei cu peste o săptămână înainte de incinerarea acesteia, ceremonii pentru care avem o singură dovadă a unui martor ocular. Prin urmare, relatarea aceasta este din numeroase motive unul dintre textele de bază ale întregii epoci a

vikingilor. Textul este foarte lung (din fericire pentru cercetători), dar merită explorat secvenţial.

Când ibn Faḍlān şi-a dat seama că unul din liderii varegilor Rus' a murit, a făcut un efort să asiste la înmormântare pentru că, după cum mărturiseşte el, auzise că acestea erau un adevărat spectacol. Avea dreptate, deşi poate că a regretat decizia luată.

Primul lucru pe care l-a observat a fost că pregătirile pentru înmormântare erau atât de elaborate, încât necesitau zece zile întregi după moartea bărbatului. În acel timp, trupul său a fost îngropat într-un mormânt temporar, cu bunuri funerare temporare, inclusiv mâncare, băutură şi un instrument muzical; există o puternică sugestie că toate acestea sunt destinate amuzamentului său în aşteptarea înmormântării finale şi că, astfel, mortul este cumva *conştient*. În aceeaşi perioadă de zece zile au loc festivităţi continue în tabăra varegilor Rus', care sugerează muzică, relaţii intime şi băut în exces; aproape toată trupa este mereu beată. Se fac şi veşminte funerare speciale pentru căpetenia decedată, pe care se cheltuieşte nu mai puţin de o treime din averea lui (cu asocieri îngrijorătoare pentru arheolog, prin faptul că aceste lucruri sunt fabricate pentru mormânt). O altă treime din averea sa merge la prepararea cantităţilor adecvate de alcool, în timp ce doar treimea rămasă revine urmaşilor săi.

Toate aceste acţiuni sunt conduse de o femeie de vârstă mijlocie, solidă şi nervoasă, al cărei titlu (după cum

a înţeles ibn Faḍlān prin interpretul său) înseamnă „Îngerul Morţii”. Acest lucru este interesant deoarece termenul din text este *Malak al-Mawt*, îngerul din Coran al cărui scop este să aleagă morţii şi să-i ducă în locurile desemnate lor – poate că nu este o coincidenţă că termenul este foarte apropiat de ce s-ar spune sau înţelege dacă cineva ar fi încercat să traducă „walkirie” în arabă. În jurul corabiei, care fusese proptită pe ţărm cu buşteni sculptaţi în formă de om, oamenii se mişcă de colo-colo cântând; din păcate, interpretul lui ibn Faḍlān nu este acolo în acea zi, aşa că el nu înţelege ce spuneau.

De la început, sclavii decedatului sunt adunaţi şi întrebaţi care dintre ei se oferă „voluntar” să fie ucis; o fată face un pas înainte, iar cuvântul arab ne arată că era adolescentă. Această sclavă este desemnată de aici încolo ca fiind „mireasa” bărbatului mort. Este îmbrăcată în haine frumoase şi bijuterii şi îi sunt numiţi slujitori (sunt fiicele „Îngerului”). Ea îşi petrece cele zece zile de dinaintea funeraliilor bând şi ospătându-se, iar în acest timp întreţine relaţii sexuale cu mulţi dintre bărbaţii din tabără, în special cu rudele decedatului.

În a zecea zi, nava este transportată pe rug, care este descris ca o structură de lemn asemănătoare unei cutii (ibn Faḍlān crede că arată aproape ca o clădire, deci trebuie să fi fost măreaţă). Pe punte este amenajat un cort sau o colibă din lemn, cu patul din interiorul său cu aşternuturi din brocart bizantin aurit. Decedatul este exhumat – trupul său s-a înnegrit, dar nu miroase –,

îmbrăcat în veşmintele funerare şi adus pe corabie, unde este sprijinit cu perne în poziţie aşezată pe pat. În mai multe drumuri succesive, bunurile sale (ibn Faḍlān scrie explicit că asta reprezentau) sunt aduse la bord împreună cu o varietate de alimente, băuturi şi ierburi, care sunt aşezate în jurul cadavrului.

Ritualurile se intensifică apoi. Sclava merge din cort în cort pe corabie, întreţinând relaţii sexuale cu fiecare bărbat, care apoi răcneşte că a făcut ceea ce îi cerea datoria. Un câine este apoi condus la corabie şi tăiat în două, iar jumătăţile hoitului său sunt azvârlite la bord. Armele decedatului sunt după aceea plasate în cabină; de ce au parte de un tratament separat de celelalte bunuri ale lui? Se sacrifică apoi caii şi vitele – nu sunt sacrificate curat, ci hăcuite cu săbiile. Caii sunt alergaţi mai întâi, astfel încât trupurile lor să strălucească de sudoare. Nişte găini sunt ucise prin sucirea gâtului; bucăţi din acestea sunt mai întâi aruncate cu precizie de fiecare parte a corabiei, iar în cele din urmă pe puntea acesteia.

Înainte de a păşi pe vas, sclava este ridicată de bărbaţi pentru a privi un lucru straniu: un cadru de uşă de sine stătător construit special, aşezat în aer liber. Ea descrie trei viziuni succesive despre lumea următoare şi despre locuitorii ei: un „paradis” frumos şi verde ca o grădină, unde familia decedată a fetei o aşteaptă deja şi unde îşi vede stăpânul mort chemând-o. Fiicele „Îngerului” îi dau apoi jos bijuteriile. Sclava urcă pe puntea corabiei păşind

pe palmele ridicate ale bărbaţilor cu care a întreţinut relaţii sexuale mai devreme.

Fata cântă ceva de rămas-bun pentru ceilalţi sclavi şi este pusă să bea rapid două pahare de alcool tare. Devine confuză, pare că încearcă să se întindă şi ezită să intre în cabină. Când este împinsă forţat („Îngerul” o apucă de cap), fata începe să ţipe, dar strigătele ei sunt înecate de bărbaţii care aşteaptă pe punte, bătând în scuturi cu toiege „pe care le aduseseră în acest scop”. (Aceste detalii circumstanţiale – distragerea atenţiei fetei cu ajutorul alcoolului, anticiparea bărbaţilor cu scuturile lor – se numără printre trăsăturile tulburătoare care disting relatarea lui ibn Faḍlān de altele şi care o fac să sune atât de teribil de adevărat.)

Fata este apoi ţintuită pe pat lângă cadavrul de zece zile al căpeteniei şi violată de şase dintre rudele mortului. După aceasta, în timp ce patru bărbaţi o ţin de braţe şi de picioare, ceilalţi doi o sugrumă cu un voal răsucit. În acelaşi timp, „Îngerul morţii” o înjunghie în mod repetat între coaste, cu lovituri plasate „una lângă alta”.

Când cei vii părăsesc corabia, rugul este aprins de un bărbat gol care merge cu spatele în jurul vasului; îşi ţine faţa ascunsă şi îşi acoperă anusul cu degetele (astfel, toate orificiile corpului său sunt fie îndreptate departe de navă, fie acoperite). Pe măsură ce focul mistuie corabia şi pe ocupanţii săi, alimentat de vântul care se înteţeşte, varegii Rus’ vorbesc aprobator despre modul în care fumul se înalţă către cer, ceea ce înseamnă că

„Dumnezeul” lor este mulţumit. După ce s-a răcit cenuşa, peste rămăşiţele rugului se ridică o movilă şi deasupra se aşază un stâlp din mesteacăn, pe care este gravat numele decedatului şi al regelui său. După aceasta, varegii Rus’ pleacă.

La toate acestea trebuie adăugate „efecte audio-vizuale”, ca să folosim o sintagmă insensibilă: ţipetele animalelor; măruntaiele lor mânjind lemnul corabiei, materialele scumpe îmbibate cu sânge; panica fetei; muştele din bălţile lipicioase de sânge; mirosurile amestecate ale recentelor relaţii sexuale, ale morţii apuse şi ale crimelor violente. Este greu de crezut că cineva îşi putea păstra pe deplin calmul în mijlocul unor astfel de acte – ibn Faḍlān cu siguranţă nu a reuşit; într-adevăr, el este ameninţat indirect de unul dintre privitori (care susţine că arabii trebuie să fie proşti să-şi îngroape morţii în loc să-i ardă). Trebuie să fi fost chinuitor pentru el. După cum am subliniat mai devreme, naraţiunea îngrozitoare a lui ibn Faḍlān este o corecţie esenţială pentru oricine îi consideră admirabili pe vikingi.

Ce adaugă arheologia la toate acestea sau ce anume modifică?

Ritul bărcilor funerare precedă epoca vikingilor cu câteva secole şi se referă la orice tip de ambarcaţiune. Oamenii puteau fi îngropaţi în bărci cu vâsle pentru o singură persoană, în morminte săpate astfel încât să semene cu ele sau chiar doar cu o scândură sau două provenite de la bărci, care aparent erau suficiente pentru

a crea aceeaşi legătură cu mai puţine cheltuieli (este de la sine înţeles că orice fel de barcă este un lucru foarte scump de cedat pentru un mormânt). Marile corăbii oceanice care au devenit atât de faimoase se află în capul ierarhiei, dar chiar şi din acestea întâlnim câteva.

Majoritatea bărcilor funerare erau trase la ţărm şi aşezate în şanţuri puţin adânci, suficient pentru a le menţine stabile şi verticale, însă lăsând părţi însemnate ale vasului deasupra nivelului solului. Trupurile unuia sau ale mai multor bărbaţi şi femei erau aşezate la bord în diferite moduri – întinse în mijlocul corabiei sau odihnindu-se în pat, aşezate în scaune sau sprijinite pe perne, uneori acoperite cu piei flocoase de urs. Morţii sunt adesea depuşi într-o încăpere, de obicei construită în mijlocul corabiei (da, întocmai cum spune ibn Faḍlān). Vasele prezintă întregul spectru de „bunuri funerare”: arme, bijuterii, unelte, articole de uz casnic, inclusiv războaie de ţesut, unelte agricole şi o gamă impresionantă de mobilier şi materiale textile pentru casă. Corabia din Oseberg avea chiar şi tapiserii atârnate de tavanul încăperii. De jur împrejur erau aşezate cufere, cutii şi grămezi de îmbrăcăminte. Tot în cazul vasului din Oseberg, pernele erau stivuite într-o grămadă îngrijită, cu o singură sămânţă de canabis aşezată în mod surprinzător între fiecare dintre ele. Mai puteau fi prezente echipamente suplimentare pentru exterior: corturi, sănii, chiar şi o căruţă întreagă şi bărci pentru a ajunge la mal. La Oseberg, pasarela cu trepte a fost

aruncată la bord. Mâncarea şi băutura se găseau din belşug.

Morţii erau adesea însoţiţi de un număr foarte mare de animale sacrificate: de exemplu, corabia funerară din Oseberg conţine până la douăzeci de cai decapitaţi. Înapoi la ibn Faḍlān: gândiţi-vă la larmă şi sânge, la pământul înroşindu-se în jurul corabiei. S-au găsit cadavre întregi sau parţiale de animale domestice, cum ar fi bovine, oi, porci şi capre. Câinii de vânătoare sunt adesea prezenţi pe vase; la Kaupang, în Norvegia, există o barcă funerară cu un câine care pare să fi fost ciopârţit cu lamele, cu capul tăiat într-un castron aflat în poala unei femei aşezate. Ritualurile de sânge ale sacrificiului *blót* par să fi continuat în morminte. Găsim şi păsări de pradă, creaturi absurd de scumpe precum şoimii şi mai multe specii de ulii. Apoi întâlnim unele cu adevărat exotice: bufniţe, vulturi şi cocori, de pildă. Corabia funerară din Gokstad conţinea chiar şi un păun.

În cazul incinerărilor în corăbii, spre deosebire de înhumările adevărate, multe trebuie deduse din rămăşiţe uneori foarte fragmentare. Chiar şi la înhumări, vasele s-au degradat de obicei şi sunt vizibile doar ca linii de nituri de fier care marchează locul unde s-a aflat cândva lemnul. Unele incineraţii par să fi fost enorme: la Myklebost, în Norvegia, a fost arsă o corabie de război uriaşă care conţinea cincizeci şi patru de scuturi, stăpânii lor fiind apoi strânşi cu grijă din cenuşă şi depozitaţi în

găleţi. Acesta reprezenta o adevărată „înmormântare la vikingi”.

Aşa cum am văzut, pe lângă corăbiile funerare din Oseberg, Gokstad şi Tune, acum se cunosc multe altele în Scandinavia, deşi descoperirile norvegiene sunt de departe cele mai bine conservate. Peste mări, bărcile funerare se găsesc în Insulele Britanice, în special în comunităţile insulare din Insulele Orkney, unde sunt uneori căptuşite cu pietre în proră şi pupă. Pe teritoriul scoţian, descoperirea unei bărci funerare pline cu arme la Ardnamurchan extinde harta funerară a vikingilor. O aberaţie statistică, barca funerară din Île de Groix din largul coastei de sud a Bretaniei este la o scară destul de diferită, înconjurată de menhire şi un şir de bolovani care par să fi format o cale procesională spre ea.

Sfârşitul ritualurilor are şi el ceva să ne spună. Ibn Faḍlān descrie o înmormântare de zece zile la finalul căreia totul pare să depindă de un bărbat dezbrăcat, singurul care se apropie de rug, luându-şi măsuri de precauţie în timp ce face acest lucru. Se pare că se aşteaptă să fie ceva *activ* acolo; protejându-şi toate orificiile corpului, se pare că el crede că acel ceva se poate *mişca.* În momentul în care aprinde focul funerar, totul pare în siguranţă şi toată lumea vine să adauge o torţă aprinsă.

Corabia din Oseberg are ceva care aminteşte de acea precauţie, deşi aceasta este mai degrabă o înhumare decât o incinerare. Majoritatea obiectelor au fost depuse

cu mare grijă şi atenţie, dar chiar la sfârşit, cele mai multe obiecte mai mari din lemn – căruţa, săniile şi aşa mai departe – au fost practic aruncate pe puntea din faţă. Lucruri frumoase pur şi simplu zvârlite de la nivelul solului, deteriorate în acest proces. Capătul accesibil al încăperii funerare a fost apoi sigilat cu scânduri bătute peste frontonul deschis, folosind orice bucată veche de lemn care pare să fi fost la îndemână. Scândurile erau aşezate la întâmplare – orice pentru a bloca deschiderea încăperii în care zăceau morţii. Cuiele au fost bătute atât de repede cu ciocanul, încât se poate vedea unde au ratat muncitorii, stricând lemnul şi îndoind sau rupând capetele cuielor. De ce a fost nevoie de o asemenea grabă? Le era frică, la fel ca celui care a aprins rugul în relatarea lui ibn Faḍlān?

De asemenea, unele dintre celelalte detalii mai degrabă comportamentale găsite în relatarea lui au poate corespondent în arheologie şi în textele în nordica veche. De exemplu, se pare că scandinavii s-ar putea să fi avut bocitoare profesioniste, asemănătoare celor din sursele clasice mai familiare. Poemul eddic cunoscut sub numele de *Guðrúnarhvöt* (*Tânguirea lui Gudrún*) este poate o dovadă a unui astfel de spectacol, deoarece personajul principal plânge pentru fiica ei ucisă, Svanhildr, şi îşi încurajează fiii să-şi răzbune sora. Din dovezile arheologice, unele dintre figurinele „femei” bidimensionale au gura schimonosită într-un soi de urlet, cu obrajii brăzdaţi de cute adânci. S-a sugerat că acestea

ar putea fi simboluri ale doliului: femeile care bocesc şi îşi zgârie feţele însângerate. *Beowulf* le menţionează şi pe aceste femei care bocesc la înmormântări.

Chiar şi ofrandele de mâncare ne poartă mai adânc în ritualuri. Varietatea surprinzătoare de pâine de la Birka a fost deja discutată, dar cele mai mici tipuri de biscuiţi provin aproape doar din morminte şi probabil au fost făcute special pentru înmormântări: un fel de pâine pentru morţi. Trebuie să fi existat motive foarte specifice pentru care era adusă să se carbonizeze pe rugurile care se răceau în loc să fie arsă împreună cu cadavrele. Şi mai convingătoare sunt dovezile despre modul în care pâinile erau tăiate. Câteva dintre ele păstrează crestături de cuţit pe suprafaţa lor, însă au multe modele stranii, care împart pâinea în multe porţii inegale printr-un amestec de linii radiale şi felii, toate pe aceeaşi pâine. Era măsurată oare în funcţie de statut, rol social, legături de familie sau cu totul altceva? Era împărţită de un specialist în ritualuri, numind pe rând fiecare zeu sau spirit local? Probabil că nu vom afla niciodată.

Poveştile secvenţiale de familie de pe unele dintre pietrele runice pictate din Gotland ne fac să ne întrebăm ce rol ar fi putut juca străbunii în vieţile oamenilor. Unii cred că venerarea lor forma piatra de temelie a credinţei precreştine în Scandinavia şi, prin urmare, că relaţia cu morţii era de maximă importanţă pentru cei vii. Una dintre funcţiile ritualului funerar ar fi fost aceea de a face

un fel de prezentare oficială a celui recent decedat în colectivul strămbunilor răposaţi, poate în speranţa sau credinţa că aceştia ar putea, la rândul lor, să-i ajute pe cei vii.

Simplul fapt de a fi mort nu făcea neapărat ca cineva să devină un „strămbun”, ceea ce însemna într-un fel că acesta era ridicat la un rang superior, efectiv ales ca model de comportament adecvat – nu numai pentru cei vii, ci în mod straniu poate şi pentru cei morţi. Strămbunii erau paznicii tradiţiei, toate acele „obiceiuri” pe care vikingii le preţuiau atât de mult şi care erau cea mai apropiată aproximare a conceptului de religie şi, de asemenea, arbitrii moralităţii. Aspect foarte important, din moment ce strămbunii erau legaţi în mod clar de individ şi de familie, ei sălăşluiau în gospodărie (sau aproape de ea, în movilele lor funerare). Strămbunii formau astfel o cale de comunicare între lumi mult mai personală decât fiinţele „superioare” precum zeii şi zeiţele şi, prin urmare, putem înţelege uşor de ce era considerat vital să se păstreze această relaţie.

Dacă ar fi să credem ce ne spune folclorul de mai târziu, răposaţii familiei erau de asemenea invitaţi la festivaluri importante printre cei vii, în special la sărbătorirea *jul* sau *Yuletide*. Li se pregăteau mâncăruri elaborate şi li se punea masa noaptea, scena fiind iluminată de lumânări special făcute. Această cină era precedată de un *bastu*, o saună rurală cu lemne, într-un soi de colibă încă foarte răspândită în mediul rural nordic

şi astăzi, în care încăperea plină cu aburi era pregătită şi apoi golită pentru ca morţii să se cureţe înainte de a mânca. Ca în multe alte aspecte ale vieţii din epoca vikingilor, menţinerea unor relaţii bune cu defuncţii a fost poate doar un factor în plus al vieţii vulnerabile într-un mediu imprevizibil.

Cum devenea cineva străbun? Poate că răspunsul stă în complexitatea mormintelor în sine. În unele cazuri, serviciile oferite răposaţilor întruchipau probabil procesul de fixare a celor decedaţi într-un fel de panteon ancestral local. Chiar şi aşa, nu toţi străbunii erau egali, iar stratificarea socială se aplica morţilor la fel ca celor vii. Este semnificativ că atât de multe dintre textele poetice şi cele în proză vorbesc despre eroi umani care şi-au păstrat statutul după moarte (Adam din Bremen menţionează acelaşi lucru).

Să fi fost mormintele locuri de îngrijit, poate pentru a petrece câteva minute acolo în contemplaţie sau în amintirea cuiva sau să fi fost altceva? Dovezile tind să indice varianta din urmă, legate de ceea ce se poate să fi însemnat desfăşurarea activă – „slujbă”, să zicem – în primul rând.

Este posibil, chiar probabil ca ceea ce arheologii numesc vag „ritualuri” să fi fost de fapt interpretarea pe viu a povestirilor. De fapt, dovezile funerare excavate documentează probabil rămăşiţele unei piese de teatru la mormânt, organizată cu public şi având un mesaj public sau poate mai multe, destinate în moduri diverse unor

diferite segmente ale publicului. Gândiţi-vă la scena de la sfârşitul piesei *Hamlet*. Cum arată scena când moare danezul? Este o tragedie de Shakespeare, aşa că avem mai multe cadavre, dar, în termeni materiali, acestea sunt completate de veşminte, arme şi alte elemente de recuzită, precum şi de decorul scenic în sine. Acesta este un mediu complicat dacă ni-l imaginăm ca pe un sit arheologic, fiind punctul-cheie. Oare reprezentările complexe din morminte şi conţinutul lor sunt într-adevăr scena de la sfârşitul unei piese de teatru? Oamenii morţi, animalele ucise, toate obiectele, inclusiv corăbiile şi alte vehicule, zac probabil acolo unde au ajuns după ce şi-au jucat rolurile în drama funeraliilor. Revenind la *Hamlet*, scena de dinaintea căderii cortinei este destul de complexă, însă restul piesei se îndreaptă într-acolo. Dar ce se întâmplă cu toţi actorii care *nu* sunt prezenţi în scena finală, dar au avut roluri majore în dramă? Acelaşi lucru este valabil pentru toate decorurile diferite, orele de dialog, acţiunea, naraţiunea istorică, temele mai profunde ale piesei, chiar şi umorul folosit pentru a compensa temele mai sumbre. Ne putem gândi din nou la ibn Faḍlān şi la acele zece zile de agitaţie: ce *făceau* ei cu adevărat?

Şi dacă fiecare mormânt era o poveste sau o piesă de teatru, cum rămâne cu legăturile dintre un mormânt şi altul? Acest lucru este probabil ceea ce se vede în povestirile aparent dinastice ale pietrelor runice pictate din Gotland. S-ar putea să fi existat ceva similar în Scandinavia continentală, deşi sub formă materială mai

degrabă decât vizuală. De exemplu, la cimitirul din Gausel din Rogaland, Norvegia, morminte aparent diferite la prima vedere (mormântul cu sicriu al unei femei, barca funerară a unui bărbat etc.) sunt de fapt legate între ele prin concordanţe. În acest caz, aşezarea unui cap tăiat de cal cu căpăstru în fiecare mormânt. Eu am numit asta un „motiv funerar”, în timp ce un alt cercetător l-a numit „citare mortuară”, dar efectul este acelaşi: continuarea unui set de idei, repetate în morminte dispersate în timp.

Urmând ideea naraţiunilor materializate încorporate în peisajul funerar, se pare că aceste poveşti ar fi putut fi conectate cu grupuri sociale distincte, cum sunt familiile sau clanurile. Persoanele din straturile superioare ale societăţii au avut poate morminte mai personalizate, o barcă funerară cu tot tacâmul, ca să spunem aşa. Poate că subiectul poveştii era relatarea faptelor lor ca mijloc de încorporare a noilor răposaţi într-o saga mai mare, de-a dreptul ancestrală. Aşadar, astfel de spectacole se puteau referi la individ, la familia şi comunitatea sa, povestiri mai ample despre identitate şi istorie (spirituală) sau la marile poveşti ale eroilor şi miturilor culturii: oricare sau toate aceste elemente combinate, modificate şi reasamblate într-un act funerar unic, specific defunctului – doar pentru *această* femeie, *aici*, *acum* –, la rândul său plasat într-un mediu de putere numinoasă.

Există şi alte straturi de semnificaţie care pot fi găsite în mormintele vikingilor. În unele dintre bărcile funerare, aşezarea relativă a obiectelor se potriveşte cu poziţia

relativă a diferitelor funcţiuni din sală: ustensilele de bucătărie la un capăt, „camera” lordului în centru, aşternutul de partea opusă şi aşa mai departe. Să fie corăbiile şi case sau săli ale morţilor? În această interpretare, este important ca răposaţii să rămână în movilă, protejându-şi sau slujind comunitatea cu putere spirituală – acea dualitate cu ideea opusă a morţii văzute ca o călătorie. De asemenea, nu există niciun motiv pentru care părţi ale morţilor să nu poată călători în timp ce altele rămâneau pe loc. Poate că această noţiune coincide cu cea care se află în spatele părţilor „dispărute” de rămăşiţe umane incinerate.

Toate acestea nu se încheiau odată cu înmormântarea, asta dacă putem şti sigur când se „termina” cu adevărat. Chiar şi astăzi, multe culturi şi religii au cicluri foarte lungi de doliu formal şi ceremonie. Se pare că vikingii procedau similar.

Primul indiciu reiese din faptul evident că mormintele erau vizitate şi folosite pentru o perioadă lungă de timp după încheierea ritualurilor funerare iniţiale. În marea corabie funerară de la Oseberg e limpede din inventarul excavaţiilor că movila funerară care o acoperea a fost iniţial finalizată doar până la jumătate din dimensiunea sa ulterioară, creând o suprafaţă verticală de pământ peste mijlocul corabiei, astfel încât să lase deschis un fronton al acesteia. Rămăşiţele din mediul înconjurător indică faptul că a rămas aşa timp de săptămâni întregi, probabil chiar luni. În această perioadă, puntea din faţă a vasului era

aparent liberă. Oamenii puteau să urce pe ea, să se deplaseze şi chiar să intre în încăperea funerară pentru a fi acceptaţi în prezenţa morţilor. De asemenea, ne putem imagina efectele descompunerii unui mormânt deschis. Aşa stăteau lucrurile când puntea a fost brusc umplută de obiecte, iar încăperea închisă într-o grabă frenetică.

Acelaşi aranjament a fost propus pentru unele bărci funerare din Valsgärde, deşi acestea erau poate adăpostite într-un fel de versiune mortuară a unei barăci, care era deschisă la un capăt, după cum aflorează în dealul cimitirului.

De asemenea, mormintele mai modeste erau deschise ocazional şi obiectele fie mutate, fie luate. Este clar că acest lucru se putea petrece la scurt timp după înmormântare, deoarece cadavrele erau încă articulate şi nu putreziseră. În egală măsură, este greu să ne imaginăm că o astfel de „jefuire a mormintelor” (aşa cum se numea înainte) era o activitate secretă. Cum se putea să sape cineva metri în pământ, să demonteze construcţii din piatră şi chiar să taie componente de lemn în tăcere, la doar câţiva metri de locuinţe? Nu în ultimul rând, în comunităţi mici ca acestea, ar fi fost imposibil să te plimbi cu sabia bunicului cuiva şi să te aştepţi ca nimeni să nu observe. Există mai multe explicaţii posibile, dintre care una este cea a unui fel de jaf aprobat, prin care lucrurile considerate prea valoroase pentru a fi încredinţate cu adevărat ţărânei erau depuse de formă în timpul unei înmormântări, dar recuperate după aceea, timp în care

comunitatea era de acord să privească în altă parte. O altă probabilitate este ca acestea să fi fost acte agresive comise în chip de profanare în contextul vendetelor sau la o scară mai înaltă, ca parte a războiului dintre dinastii. Bărcile funerare norvegiene au fost deschise în acest fel, iar datarea recentă a cazmalelor folosite pentru a săpa gurile de acces indică faptul că a avut loc în timpul domniei lui Harald Dinte Albastru, un rege danez prădalnic care pusese ochii pe Norvegia. Poate că îşi elimina rivalii dintre străbunii inamicilor săi şi, prin urmare, le slăbea acestora stăpânirea asupra pământului şi a puterii printr-un atac asupra onoarei familiei lor.

Un factor evident în înţelegerea mormintelor vikingilor este chestiunea destinaţiei răposaţilor. În ciuda stereotipurilor Valhalla/Valhöll, cunoaştem de fapt relativ puţin despre convingerile cu privire la viaţa de apoi, iar informaţiile care există sunt pline de contradicţii. Mormintele ne oferă ceva indicii, numai că sunt greu de interpretat. De exemplu, morţii îngropaţi, chiar şi caii care îi însoţeau, purtau uneori crampoane în picioare – înseamnă asta că înmormântarea a avut loc iarna sau că morţii se îndreptau către un loc friguros? Sursele scrise menţionează acei „pantofi” speciali „penru Hel” care să-i ajute pe morţi să se grăbească – să fie ceva asemănător? Unul dintre cadavrele de pe barca funerară de la Scar din Sanday, Orkney, era al unui bărbat ale cărui picioare fuseseră rupte şi răsucite; avea asta rolul de a-l împiedica

să-i urmărească pe ceilalţi sau de a preveni să-i bântuie pe cei vii?

Sursele scrise sunt foarte clare cu privire la credinţele referitoare la morţii neodihniţi – *draugar* în limba nordică veche. În termeni profund palpabili, aceştia erau cadavre reanimate, care revin la un soi de viaţă. În povestiri nu găsim multe motive pentru cine se întoarce în acest fel şi cine nu, deşi cel mai adesea era vorba de răufăcători, vrăjitoare şi, în general, oameni care fuseseră răi în viaţă. Unii *draugar* cresc în dimensiune, dincolo de cea umană, şi dobândesc forţă şi puteri în starea lor de strigoi; în saga, ei se opun adesea eroilor, care eliberează un district de bântuirea lor. Câţiva sunt de fapt de ajutor: de exemplu, femeile moarte care se întorc să gătească şi să facă curăţenie într-o fermă, de obicei spre groaza locuitorilor ei vii. În general, *modul* în care morţii se întorc este ambiguu. Adesea nu par să-şi sape cu unghiile drumul afară din mormânt, ci mai frecvent apar ca nişte fantome, în ciuda stării lor corporale. Uneori, ei scapă de urmăritorii vii cufundându-se în pământ. S-au descoperit ocazional morminte în care cadavrul a fost ţintuit cu pietre sau mutilat, iar arheologii au speculat că acesta ar fi putut fi un mijloc de a se asigura că rămâneau pe loc. De asemenea, sursele scrise menţionează proceduri judiciare care puteau fi folosite pentru a interzice oficial accesul unui *draugar*, chemându-i individual pentru a fi judecaţi şi redaţi morţii.

Când în morminte apar mijloace de transport, mai ales corăbii, se presupune adesea că moartea era aşadar un periplu şi că decedatul ar călători cu barca, căruţa sau sania în lumea următoare. Acest lucru poate fi adevărat, dar s-ar putea de fapt să fie pur şi simplu bunurile excepţional de scumpe ale răposaţilor (sau ale rudelor rămase în viaţă), alături de toate celelalte artefacte. În cea mai măreaţă corabie funerară dintre toate, cea de la Oseberg, vasul era de fapt ancorat în mormânt de o parâmă legată de un bolovan imens; se pare că intenţia era să nu „călătorească” nicăieri.

Nu avem niciun motiv să ne aşteptăm la coerenţă, deoarece vikingii înşişi cu siguranţă nu se aşteptau la asta. Pentru a lua doar un exemplu, deja familiar, un vareg Rus’ care asista la funeraliile unei corăbii la care a fost martor şi ibn Faḍlān îi spune clar acestuia că morţii sunt arşi (mai degrabă decât îngropaţi) pentru a intra imediat în „paradis” şi că „Domnul” răposatului juca un rol prin trimiterea unui vânt puternic pentru a se asigura că acest lucru se întâmpla. Nu avem de ce să nu luăm acest lucru în serios; ar oferi o argumentare sensibilă cu totul logică pentru ritualul incinerării.

Ritualurile funerare includeau probabil cel puţin un fel de pregătiri intenţionate pentru lumea următoare, poate chiar organizate în aşa fel încât să crească probabilitatea unui viitor postum în defavoarea altora. Nici nu era nevoie ca acest lucru să implice o înmormântare, cel puţin nu a unui cadavru. Un exemplu în acest sens este fenomenul

depunerii comorilor, ascunderea bogăţiei (de obicei argint) în pământ. Generaţii de experţi în numismatică au privit aceste comori în principal în termeni economici: o formă foarte elementară de protecţie financiară în absenţa activităţilor bancare, echivalentul dosirii banilor sub saltea. Într-o oarecare măsură, acest lucru este probabil adevărat, iar clişeul „comorii îngropate” este uneori o realitate. Însă în locuri precum Gotland, unde s-a găsit cel puţin câte un tezaur de argint în aproape fiecare fermă, aceasta nu poate fi singura explicaţie: pur şi simplu nu este credibil că practic toţi proprietarii de case şi-au ascuns banii familiei în curtea din spate şi apoi au murit înainte de a spune cuiva despre aceasta. Probabil că existau multe explicaţii concomitente pentru un asemenea comportament, dar poate are legătură cu ritualul mortuar fie în absenţa unui cadavru, fie în plus faţă de unul îngropat în altă parte. Există, de asemenea, o alternativă care se referă la acţiunile unei persoane înainte de moartea sa. Unii indivizi ambiţioşi erau capabili să îşi ridice monumente comemorative runice în timpul vieţii, ceea ce aminteşte de sugestia lui Snorri potrivit căreia bogăţia acumulată putea fi îngropată de persoana care o agonisise pentru a se bucura de ea în viaţa de apoi. Cercetătorii au fost adesea prea prompţi în a respinge detaliile relatării din *Saga Ynglinga*, dar totuşi este genul de observaţie grăitoare care reflectă realitatea epocii vikingilor, probabil la fel de bine cum o face şi imaginaţia lui Snorri.

Tărâmul divin Asgard oferea două destinaţii principale pentru morţi: Valhöll şi Sessrúmnir, aceasta din urmă fiind palatul lui Freyja în câmpurile ei din Fólkvangr. Poezia şi textele ulterioare menţionează limpede că ambele erau rezervate războinicilor morţi – jumătate pentru Odin şi jumătate pentru Freyja.

Potrivit lui Snorri, Sessrúmnir, „Camera tronului", era „mare şi frumoasă" şi se pare că aceasta era cu adevărat o Valhöll paralelă. În *Edda în proză*, zeiţa este numită chiar Valfreyja, „Freyja a celor ucişi", o formulare similară cu cea folosită pentru walkirii. Asta corespunde unui pasaj din poemul eddic *Cântul lui Grímnir*, în care Odin afirmă clar că în fiecare zi Freyja *alege* jumătate dintre cei ucişi şi că ea o face prima, în timp ce el „are" cealaltă jumătate. Fólkvangr înseamnă „câmpul armiei", un fel de teren de paradă supranatural, unde poemele susţin că zeiţa decide cine va sta pe băncile palatului ei. Rolul lui Freyja ca zeitate a războiului este adesea trecut cu vederea.

Valhöll apare în surse ca un loc remarcabil, înălţându-se în mijlocul unei câmpii şi strălucind în depărtare. Căpriorii săi sunt prăjinile suliţelor „şi scuturi aurite îi protejau acoperişul precum şindrila", în cuvintele lui Snorri. În loc de pături sau iarbă uscată, băncile sale sunt acoperite cu zale (destul de incomode, am crede). Un lup, fiara bătăliei, atârnă deasupra pragului, iar un vultur se roteşte deasupra. Există un indiciu în poemele eddice că

Valhöll conţine şi alte palate în sine, dar acest lucru nu este clar.

Înăuntru găsim animale. Capra, Heidrún, poate fi mulsă pentru miedul de calitate divină pe care îl produce din belşug. Din coarnele cerbului Eikthyrnir picură roua care este cea mai pură apă din lume. Este clar că Valhöll are tot dichisul vieţii din marile palate din Midgard, însă la un nivel superior. Slujitorii adună lemne pentru foc, apoi trebuie să hrănească porcii. Caii pasc afară, iar câinii de vânătoare sunt pregătiţi. *Einherjarii*, războinicii nemuritori decedaţi, beau, se distrează cu jocuri de societate şi luptă. Dacă sunt ucişi, revin în fiecare seară la vremea cinei: bucăţi alese de carne din mistreţul Saehrímnir, fripte în fiecare zi şi din nou întregi în ziua următoare.

Valhöll are 540 de uşi (la fel ca palatul lui Thor), iar de pe fiecare se vor revărsa opt sute de *einherjari* pentru a lupta la Ragnarök. Au existat speculaţii cum că această imagine ar fi influenţată de o amintire populară vagă a Colosseumului din Roma – o structură impunătoare de dimensiuni uluitoare, plină de deschideri cu boltă, în interiorul căreia războinicii luptau într-un spectacol nesfârşit. Noţiunea nu mai este pe placul cercetătorilor acum, dar ar avea o fărâmă de adevăr; şabloanele romane nu erau nimic nou în nord.

Palatele lui Odin şi ale lui Freyja îi adăpostesc pe „toţi bărbaţii care au căzut în luptă de la începuturi”, dar vor fi prea puţini „când vine lupul”, aşa cum va face inevitabil Fenrir la Ragnarök. Prin urmare, regii şi urmaşii lor sunt

bineveniţi în mod deosebit, walkiriile servind vin pentru o astfel de intrare regală. Un poem, printre cele mai vechi surse pentru sala celor ucişi, ne oferă un rezumat. Acesta este *Eiríksmál*, *Cuvinte pentru Eirík*, compus la ordinul reginei Gunnhild, văduva vrăjitoare a regelui Eric Secure-Însângerată din York. Ucis într-o ambuscadă într-un „anumit loc singuratic” în 954, Eric a fost unul dintre vikingii supremi, în cel mai bun şi cel mai rău sens, iar faima sa nu s-a estompat din secolul al X-lea şi până astăzi. În poem, Odin şi slujitorii săi aud cum o oaste puternică se apropie de Valhöll, un lord cu regi în alaiul său, cel mai mare dintre oaspeţii care şi-a câştigat locul:

> *Heill nú, vel skalt hér kominn ok gakk í holl*
> Bun găsit, fii binevenit aici şi pofteşte în palat!

Celălalt tărâm principal al morţilor era Hel (pronunţat aproape ca englezescul *heal*), cu o etimologie problematică, care poate avea sau nu legătură cu aproximativul omonim creştin al său. Situat în nord, era stăpânit de o fiinţă cu acelaşi nume – o femeie al cărei corp este pe jumătate cel al unei zeiţe frumoase şi pe jumătate albăstrui şi întunecat, de culoarea unui cadavru. Ea este fiica lui Loki dintr-una din complicatele sale legături şi se spune că este posomorâtă şi abătută. Palatele ei sunt „înalte”, foarte mari şi foarte multe la număr (ceea ce denotă nevoia de spaţiu şi o populaţie în creştere). Cele mai detaliate descrieri provin din Snorri şi

din alte texte târzii, dar atât locul, cât şi gazda sa sunt menţionate şi în poemele eddice şi skaldice.

Drumul lung şi anevoios spre Hel apare de mai multe ori în poeme ca motiv specific. Aceasta este calea pe care o apucă Odin călare pe Sleipnir, disperat să găsească o explicaţie pentru coşmarurile supărătoare care îl tulburau pe fiul său, Baldr. El o învie pe vrăjitoarea moartă de la porţile estice ale palatului lui Hel pentru a o întreba despre visele lui Baldr (care au propriul lor poem cu acest nume), dar se îngrozeşte când vede băncile dinăuntru eliberate pentru primirea băiatului său. Există chiar şi un poem eddic numit *Călătoria spre Hel a Brunhildei* – povestea unei walkirii moarte, bolnave de dragoste, care călătoreşte într-acolo în căruţa în care a fost arsă pe rug.

O întrebare centrală în descâlcirea vieţii de apoi nordice este dacă Hel era într-adevăr un loc „rău”. Există multe aspecte negative – înfăţişarea şi comportamentul stăpânei sale, conotaţiile pe care nordul le avea în mintea vikingilor şi drumul lung „în jos” spre acest tărâm, aflat la nouă niveluri în întuneric şi negură. Nu *sună* bine. Dar, pe de altă parte, acestea pot fi interpolări creştine ale textelor de mai târziu, mai ales având în vedere asemănările de nume. S-ar putea să le fi fost greu autorilor medievali să considere Hel altceva decât opusul lui Valhöll, un concept pe care îl pricepeau. Acest lucru este subliniat de înfloriturile retorice pe care Snorri nu s-a putut abţine să nu le adauge: cuţitul lui Hel se numeşte Foamete, castronul ei este Foamea, ea doarme în Pat-de-

bolnav, portalul palatului ei este Piedică, servitorii ei sunt trântorii şi aşa mai departe. Niciun alt aspect al vieţii de apoi nordice sau vreo reşedinţă divină nu este descris folosind acest tip de vocabular cu instrumente contondente.

De fapt, nu există nicio indicaţie mai timpurie că Hel era un loc neplăcut; într-adevăr, există foarte puţine indicii că faptele din timpul vieţii influenţau destinaţia cuiva după moarte (altele decât eroismul pe câmpul de luptă). Nu în ultimul rând, Baldr, cel mai strălucitor zeu, merge în Hel după ce este ucis de fratele său Höd, şi chiar Egil Skalla-Grímsson – erou din saga, viking suprem, poet războinic şi adorator al lui Odin prin excelenţă – zice că Hel îl aşteaptă „la promontoriul bătrâneţii sale”. În poemul anterior, se spune că bărbaţii pe moarte sunt cuprinşi de „braţele lui Hel.” Totul sugerează că mulţi oameni ajungeau acolo, că se aşteptau să se întâmple astfel şi că nu erau în niciun fel deprimaţi la gândul acesta. Ar trebui să ne ferim să echivalăm „Valhalla” cu un fel de rai creştin sau Hel cu geamănul său întunecat.

Un fapt tulburător care subliniază cât de puţin se ştie despre „religia” nordică este că nu avem habar unde mergeau femeile după moarte. Probabil că cele mai multe ajungeau în Hel, la fel ca majoritatea bărbaţilor, dar oare asta explică numeroasele morminte ale femeilor de rang înalt care sunt în toate privinţele egale cu echivalentele bărbaţilor? Poate că şi omoloagele feminine ale *einherjarilor* erau întâmpinate de Freyja, călătorind spre

palatul ei în căruţele care se găsesc în mormintele lor. Un singur personaj feminin din *Saga lui Egil Skalla-Grímsson* menţionează asta, dar este unicul exemplu. Pe de altă parte, poate fi dovada că Hel (locul) nu era negativ sau întunecat, ci pur şi simplu o destinaţie diferită, care îi primea pe toţi cei care soseau acolo.

De parcă vrea să sublinieze şi mai mult lacunele din cunoştinţele noastre, un singur vers din poemul eddic *Cântul lui Harbard* sugerează o lume întreagă, cu atitudini şi presupuneri ascunse despre care nu se ştie nimic. După cum spune poemul (cursivele îmi aparţin):

> Odin are nobilii care cad în luptă,
> iar *Thor are rasa sclavilor.*

Aşadar, exista o eternitate şi pentru cei înrobiţi, aparent sub ocrotirea zeului furtunii.

Exista şi o viaţă de apoi a mării, rezervată celor care muriseră acolo. Cei înecaţi – cu toţii – erau prinşi într-o plasă de către Rán, zeiţa mării, căsătorită cu Aegir, stăpânul oceanului. În multe privinţe, palatul lor subacvatic fără nume putea fi un echivalent marin al Valhöll sau Hel, deşi nu se ştie dacă moartea pe uscat era de fapt necesară pentru a ajunge în acele locuri (ce s-ar întâmpla cu un mare războinic care a murit într-o bătălie pe mare, de exemplu?). Zeităţile apei erau străvechi, fiind menţionate atât în poezia eddică, cât şi în cea skaldică. Rán a avut nouă fiice, întruchipările valurilor, care uneori

au o uşoară încărcătură erotică ce aminteşte de walkirii. În texte, tatăl lor, Aegir, pare destul de prietenos, ospitalier şi generos, în timp ce soţia sa personifica natura perfidă şi imprevizibilă a mării.

Aşa cum *einherjarii* luptă pentru zei la Ragnarök, şi cei înecaţi aveau postul lor, deşi unul teribil, pe care nu par să-l fi meritat. Pe măsură ce toate puterile se adună la sfârşitul vremurilor, ceva se agită pe fundul oceanului, cea mai mare corabie făcută vreodată de vikingi. Numele său este *Naglfar*, „Corabia-unghie”, astfel numită pentru că este construită din unghiile tuturor celor care au murit. Prin urmare, vasul creşte în dimensiune în mod natural de-a lungul mileniilor, iar la venirea Ragnarök este deja atât de vast că depăşeşte orice imaginaţie. Când cocoşii încep să cânte, anunţând bătălia care se apropie, Naglfar se desprinde de pe fundul mării şi se ridică la suprafaţă, cu lemnul îmbibat de apă, înverzit şi putred. Îi poartă la bord pe toţi morţii din Hel, iar căpitanul său este uriaşul Hrym. Loki stă la cârmă şi înecaţii sunt echipajul său.

În sfârşit, există şi episoade din saga islandeze care prezintă mai multe vieţi de apoi terestre, locuri fizice din Midgard unde locuiesc unii dintre decedaţi (dincolo de ideea localizată că aceştia „trăiau” în mormintele lor). Acestea sunt aproape întotdeauna munţi sau dealuri cu forme ciudate, aflorimente care ies brusc din câmpii plate şi altele asemenea. Numele lor sunt de obicei o variantă a lui Helgafell, „Muntele sfânt”, şi există mai multe astfel de locuri în peisajul islandez care pot fi vizitate şi astăzi.

Fiecare este legat în mod clar de un anumit district şi, adesea, de clanurile sale conducătoare. În esenţă, munţii sacri funcţionează ca un fel de cavou al familiei, combinând conexiunile familiare cu pământul cu o destinaţie reală pentru viaţa de apoi. Acesta este poate genul de loc care se află de cealaltă parte a „uşilor" deschise de pe pietrele runice pictate din Gotland. Ne întrebăm dacă este un vestigiu al unui set de credinţe mai vechi, mai personal şi dacă este predispus unui control local mai abitir decât vieţile de apoi mai abstracte din Asgard, Hel şi palatul lui Rán. În orice caz, lumea din interiorul stâncii sfinte pare plăcută şi este descrisă ca o sărbătoare cordială, cu mâncare şi băutură – o scenă a vieţii de după moarte.

Deşi unele dintre aceste locuri sună atrăgător, nu era nimic „meritoriu" în cea mai mare parte a vieţii de apoi nordice. Este greu să găsim o schemă morală în mentalitatea vikingilor sau în acţiunile zeilor lor. Oricine se poate îneca şi nu toată lumea este un erou pe câmpul de bătălie – şi totuşi atât locuitorii din palatul lui Hel, cât şi cei din cel al lui Aegir ajung să lupte de partea răului la sfârşitul vremurilor. Pentru cei vii, trebuie să fi fost ciudat să-şi imagineze unde era cu adevărat un membru al familiei dispărut pe mare şi ce s-ar întâmpla cu el în timp.

16. Muntele Sfânt. Situl Helgafell din peninsula Snæfellsnes, Islanda, este unul dintre numeroasele astfel de aflorimente sacre, despre care se credea că funcţionau ca sălaşuri ale morţilor în epoca vikingilor. Se presupune că eroina din *Saga poporului din Laxardal*, Gudrún Ósvifrsdóttir, este îngropată sub stâncă. (Fotografie © licenţă Creative Commons din Wikipedia)

Cunoştinţele vikingilor despre destinaţia finală a sufletelor lor (în lipsa unui termen mai potrivit), despre soarta fiecărei persoane – *sfârşitul* lor, în sensul propriu al cuvântului – şi despre războiul viitor de la Ragnarök le oferea o perspectivă foarte diferită de a oricărui altuia din zilele noastre.

Această diferenţă era una a credinţelor spirituale şi a ritualurilor morţii, a viziunii asupra lumii şi a modului în care era percepută realitatea în sine. Se extindea şi mai

mult, peste păturile sociale şi în interiorul fiecărui individ. Dar ce s-a întâmplat când această diferenţă a întâlnit lumea exterioară a timpului lor?

Desigur, scandinavii aveau legături cu regiunile înconjurătoare, datând din epoca fierului şi încă mai din urmă, din preistoria îndepărtată. Cunoşteau locurile de peste hotare şi, într-o oarecare măsură, erau figuri familiare imediat dincolo de graniţele difuze ale Nordului. Însă în deceniile de mijloc ale secolului al VIII-lea, o serie de factori s-au reunit atât pentru a-i propulsa, cât şi pentru a-i atrage pe vikingi peste ocean în moduri noi şi în număr tot mai mare.

Vikingii aveau să apară în anale mai întâi ca jefuitori şi piraţi, o ameninţare care a escaladat în cele din urmă la nivelul flotelor şi armatelor. Ca negustori au ajuns mai departe ca niciodată, în cele din urmă în adâncurile stepei eurasiatice. În calitate de colonişti, s-au stabilit în vestul şi estul Europei, în timp ce în postura de călători au întemeiat noi aşezări în Atlanticul de Nord, până la ţărmurile Americii.

Este nevoie de o gândire nuanţată pentru a pătrunde în interiorul acestui „fenomen al vikingilor”, pentru a înţelege cum a început şi cum s-a extins încet în lumea nordică. Nu are rost să căutăm „declanşatoare” iluzorii şi „pistoale care fumegă” acolo unde acestea nu au existat. În schimb, ar trebui să explorăm raţionamentul incursiunilor, natura factorilor economici după care se

ghidau şi economia politică a culturii războinice care a stat la baza tuturor.

Pe scurt, este timpul să introducem cuvântul „viking” în epoca vikingilor.

FENOMENUL VIKINGILOR

9

INCURSIUNILE

Începutul epocii vikingilor este adesea vizualizat cu ajutorul unei hărţi, nu în ultimul rând în cărţi precum cea de faţă. Foloseşte săgeţi pentru a afişa rutele, datele şi ţintele „primelor incursiuni”, de obicei împărţite în perioade distincte de timp – să zicem o jumătate de secol – şi, astfel, urmăreşte şi evoluţia atacurilor maritime, care pentru atât de mulţi sunt definitorii în aceste trei secole. Deplasările „vikingilor” sunt prezentate cel mai adesea într-un sens destul de abstract, indicând probabil un punct de origine şi, prin urmare, şi „valurile” succesive de asalt.

Multe dintre aceste hărţi au ca punct de plecare raidul asupra mănăstirii din insula Lindisfarne de pe coasta Northumbriei din nordul Angliei, care a fost atacată în iunie 793 – primul exemplu consemnat precis. Pe hărţile

ulterioare urmează o serie progresivă de atacuri asupra altor aşezări monahale, aşezări vulnerabile şi, în cele din urmă, asupra unor regiuni întregi accesibile de pe coastele şi râurile Insulelor Britanice şi nord-vestul continentului european. Mulţi oameni de ştiinţă au încercat să împartă epoca vikingilor în etape, determinate de obicei de schimbări în tiparele violenţei maritime. Concepţia oficială prevede o perioadă iniţială de incursiuni sporadice din aproximativ 789 până în 805, iar apoi o schimbare concentrată asupra ţintelor din Irlanda şi Scoţia până în 834, înainte de apariţia adevăratelor armate ale vikingilor, cu tabere de staţionare pe timp de iarnă după acea dată.

Acesta este tiparul pe care tind să-l urmez şi eu, deşi sunt mereu conştient că este o impunere a retrospectivei, care nu reflectă viaţa aşa cum a fost ea trăită. În plus, ştim desigur că epoca vikingilor a însemnat mult mai mult, mai ales în secolele de dinaintea începuturilor sale aparente. Vorbim despre oameni cu propria lor lume culturală bogat texturată, moştenitorii tradiţiilor, practicilor şi viziunilor scandinave sofisticate construite de-a lungul mileniilor. Vikingii aveau propriile lor motivaţii şi raţionamente pentru ceea ce făceau. Nu în ultimul rând, acţiunile lor de peste mări se potriveau cu tendinţele şi ideologiile politice, care erau în întregime încorporate în societăţile de acasă din Scandinavia.

În istoria omenirii, putem ocazional discerne ceea ce teoreticienii sistemelor numesc singularităţi – schimbări

sociale relativ mici în sine, dar cu impact pe termen lung şi la scară largă. Acestea pot fi greu de înţeles, fiind adesea rezultatul adunării bruşte a multor elemente separate într-un mod mai mult sau mai puţin aleatoriu. Cu toate acestea, odată puse în mişcare, ele pot fi dificil sau chiar imposibil de retras – punctul critic proverbial. Arheologia se ocupă de cultura materială, adică de obiectele care au supravieţuit din trecut până în prezent, iar dovezile îngropate rareori păstrează singularităţile în mod direct. Totuşi, cu mult efort şi grijă, acestea pot fi desluşite în tiparele care se formează în jurul lor, iar acest lucru este posibil în cazul începuturilor epocii vikingilor.

Însă înainte de a ne aventura într-acolo, mai trebuie să menţionăm ceva, aproape un imperativ moral. Epoca „cartografică" a vikingilor, incursiunile aşa cum sunt ele cartografiate, reprezintă o modalitate utilă, dar confortabil de distantă de a aborda aceste evenimente. Este nevoie de o revenire violentă la realitate – o recunoaştere corectivă şi necesară a ceea ce a însemnat cu adevărat acel labirint de date şi nume de locuri şi săgeţi etichetate.

Pentru mulţi, raidurile au reprezentat cele mai amare finaluri atunci, acolo, imediat. În spatele fiecărei notaţii de pe hărţile noastre se afla un prezent stringent al panicii şi groazei, al lamelor tăioase şi al vârfurilor ascuţite, al durerii subite şi al rănilor deschise; al trupurilor pe marginea drumului şi al copiilor orfani; al femeilor violate

şi pentru tot felul de oameni înrobiţi; al liniilor întregi genealogice care sfârşesc în sânge; al ţipetelor şi apoi al tăcerii acolo unde ar fi trebuit să răsune zgomote pline de viaţă; al clădirilor în flăcări şi al ruinei; al pagubelor economice; al convingerilor religioase răsturnate într-o clipită şi înlocuite cu umilinţă şi furie; al drumurilor ticsite cu refugiaţi în timp ce coloane de fum se înălţau în spatele lor. Prezenţa unei brutalităţi depline, nemiloase, exprimată sub toate formele ei.

Pentru a explica atacurile lor de peste mări, nu trebuie să uităm niciodată cine şi ce au fost cu adevărat vikingii – vikingii *adevăraţi* – dincolo de complexităţile convingătoare ale viziunii lor asupra lumii şi de faptul minunat că fiecare dintre ei purta în sine personificarea norocului şi un spirit-ghid feminin. În poezie, englezii îi numeau *wælwulfas*, „lupi ai măcelului”, şi pe bună dreptate – dar vikingii au spus-o chiar ei înşişi. Iată cum descrie Egil Skalla-Grímsson, marele poet-războinic islandez din secolul al X-lea, experienţele sale dintr-un raid (într-un efort de a impresiona o femeie la un ospăţ, care vă spune şi ceva despre el):

Farit hefi ek blóðgum brandi
svá at mér benþiðurr fylgði,
ok gjallanda geiri;
gangr var harðr af víkingum.
Gjörðum reiðir róstu,

Rann eldr of sjōt manna,
ek lét blóðga búka
í borghliðum sœfask.

M-am dus cu lama-nsângerată
acolo unde au venit apoi potârnichile-rănii [corbii]
şi cu suliţa răcnind;
Vikingii au luptat cu înverşunare.
Furios am purtat bătălie,
focul a cuprins casele oamenilor,
am lăsat trupuri însângerate
dormind în pasajele oraşului.

În ultimele decenii ale secolului al VIII-lea, a început să apară o singularitate compusă din fluxuri complexe, încrucişate din societatea scandinavă – şi interacţiunea acesteia cu lumea mai largă. Nu a existat niciun eveniment sau factor unic favorabil care să declanşeze „epoca vikingilor”; în schimb, au fost mai multe la un loc. Pentru a înţelege care au fost toate aceste componente şi cum au adus cu ele o dramă atât de extinsă şi violentă, trebuie să punem întotdeauna accentul pe multicauzalitate şi complexitate.

În mod esenţial, la mijloc a fost un export al tendinţelor şi comportamentelor care aveau loc deja *în interiorul* Scandinaviei de secole întregi – traiectoria lungă de la sfârşitul perioadei migraţiilor până în ajunul epocii vikingilor. Acest pachet cultural includea de multă vreme

contacte şi interacţiuni internaţionale. În practică, atacatorii vikingi nu au apărut niciodată din senin, nişte corăbii barbare necunoscute la orizontul Mării Nordului. Victimele lor i-au întâlnit pe scandinavi de multe ori înainte, dar mai degrabă ca negustori decât ca agenţi ai haosului. Surpriza a fost violenţa, nu contactul.

Conflictul dintre regatele mărunte ale Scandinaviei fusese endemic în cea mai mare parte a epocii târzii a fierului, însă în secolul al VIII-lea a devenit nesustenabil, în special de-a lungul coastelor norvegiene. Tensiunile au escaladat până când au necesitat o arenă mai mare pentru soluţionarea lor. Nu este greu să ne dăm seama ce convenabilă era căutarea bogăţiei materiale dincolo de mare, spre vest, extinzând prin astfel de acţiuni forţele militare disponibile şi întreţinându-le cu promisiunea recompensei. Au existat, de asemenea, stimuli economici în ambiţiile comerciale ale regilor maritimi norvegieni şi, de asemenea, ale omologilor lor din Danemarca şi Suedia baltică. Aceştia au văzut oportunităţi în comerţul proactiv peste mări atât spre vest, cât şi spre est. Acelor factori li s-au alăturat presiunile sociale – efectele poligamiei au creat o subclasă de tineri lipsiţi de drepturi de moştenire şi cu perspective minime de căsătorie. O vară sau două de violenţă maritimă le ofereau potenţialul de a-şi schimba viaţa în multe direcţii. În cele din urmă, mai exista şi însăşi viziunea tradiţională scandinavă asupra lumii şi expresia ei militarizată într-un atac asupra

culturilor creştine, cu adevărat înclinate spre distrugerea acesteia.

Însă înainte să examinăm aceste cauze în capitolele următoare, trebuie mai întâi să le înţelegem efectele.

Când abordăm evenimentele individuale ale epocii timpurii a vikingilor, mai degrabă decât la nivelul proceselor pe termen lung, este uşor să cădem într-un fel de opresiune a surselor scrise. Texte mai mult sau mai puţin din acea perioadă, cum ar fi *Cronica anglo-saxonă*, ne oferă liste utile de anale, precizând explicit ce s-a întâmplat şi când (cum ar fi raidul din Lindisfarne din 793). Cu toate criticile academice care au existat cu privire la detaliile din acestea, nu este de mirare că imaginea pe care o zugrăvesc a devenit centrul atenţiei.

Totuşi, cea mai veche dovadă reală a unei incursiuni vikinge nu este deloc de natură scrisă, ci arheologică. În mod decisiv, având în vedere că datează de dinaintea atacului de la Lindisfarne cu mai bine de patruzeci de ani, aceasta nu provine din vest şi Insulele Britanice, ci din est şi Marea Baltică.

Pe la mijlocul secolului al VIII-lea, în jurul anului 750, o expediţie maritimă suedeză a dat de mare necaz pe insula Saaremaa din largul Estoniei sau în apropierea sa. Ştim acest lucru din cauza descoperirilor întâmplătoare din 2008-2012 a două bărci pline cu războinici morţi, îngropate la malul mării în actualul sat Salme. Fuseseră amplasate paralel cu apa, la vreo patruzeci de metri una

de cealaltă, pe un istm, într-un punct strategic pe unde treceau corăbii. Mormintele ar fi fost un reper vizibil – era important să fie văzute şi ţinute minte. Înainte de excavarea descoperirii din Salme, cel mai mare număr de cadavre cunoscut anterior dintr-o barcă funerară de-a vikingilor era de patru, poate cinci oameni. Primul dintre vasele din Salme, cel mai mic dintre cele două, conţinea cadavrele a şapte bărbaţi; în mod uimitor, pe a doua navă se găseau nu mai puţin de treizeci şi patru de trupuri. Împreună, bărcile funerare din Salme sunt unice, mai ales datorită informaţiilor pe care ni le oferă despre primele incursiuni. Prin urmare, merită să le cercetăm pe îndelete.

Cel mai mic dintre cele două vase era o ambarcaţiune cu vâsle de aproximativ unsprezece metri şi jumătate lungime şi doi metri lăţime, poate un fel de barcă a unei corăbii mai mari. Echipajul său fără viaţă fusese aşezat pe bănci: şase dintre ei în trei perechi la vâsle, iar al şaptelea, cel mai în vârstă, la un capăt, probabil cârmaciul de la pupă. Bărbaţii au fost îngropaţi cu diverse unelte şi ustensile, câteva arme (deşi nu sunt suficiente pentru fiecare dintre ei), cantităţi mari de carne şi trupurile a doi şoimi fără cap.

Al doilea vas era mult mai mare: o adevărată navă oceanică de şaptesprezece metri lungime şi trei metri lăţime maximă. La un capăt al său, probabil prora, au fost îngropaţi treizeci şi patru de oameni în patru straturi, aşezaţi unul lângă altul în carenă. Deasupra lor şi împrejur se aflau cel puţin patruzeci şi două de săbii,

multe de bună calitate, cu mânere cu bijuterii şi ornamente de aur. Una dintre ele avea chiar şi o lamă încrustată cu modele de aur, ceva complet nemaivăzut până la descoperirea din Salme. Bărbaţii purtau bijuterii constând în simple fibule pentru pelerine, ceea ce denotă un echipament practic, rezistent la uzură, destinat folosirii în larg – nimic de lux. Excepţiile erau cei câţiva care purtau mărgele şi doi cu coliere din colţi de urs; ar fi arătat impresionant. Mai multe piese de joc au fost găsite peste cadavre. Unele trupuri aveau peşti aşezaţi cu grijă deasupra, altele ţineau în braţe păsări marine. Unii bărbaţi aveau cotlete de viţel, oaie şi porc aşezate pe piept. Puntea era plină cu bucăţi de carne de vită şi porc.

Întreaga grămadă de cadavre era acoperită de o „movilă funerară” de lemn, făcută din scuturi aşezate peste scânduri suprapuse pentru a forma o cupolă de lemn deasupra morţilor. Fiecare umbon al scuturilor fusese bătut cu ciocanul, scândurile fuseseră tăiate şi multe arme îndoite intenţionat. Movila a fost acoperită cu o singură bucată de material textil dens, iar singurul astfel de articol suficient de mare ar fi fost probabil o velă. Aceasta a fost ţinută în poziţie cu ajutorul unei borduri de pietre. Trei păsări de pradă au fost aşezate peste „movila de scuturi”. Şase câini, tăiaţi în bucăţi, au fost aruncaţi peste scuturile din jurul perimetrului. Două săbii au fost înfipte vertical în vârful movilei.

Bărcile funerare de la Salme au fost cu siguranţă precedate de un soi de lupte. Multe cadavre, în special

cele din straturile superioare ale „movilei de scuturi” şi din ambarcaţiunea mai mică, prezentau traumatisme de sabie, străpungere şi/sau de lovire cu un corp contondent, având tăieturi pe faţă şi pe braţe, răni de săgeţi la şolduri şi multe altele. În centrul movilei zăcea un bărbat cu unele dintre cele mai grave răni şi, de asemenea, cu cele mai bune arme, inclusiv o sabie cu mâner cu inel – semnul unui conducător de rang *foarte* înalt. Spre deosebire de celelalte cadavre, al lui nu fusese acoperit cu piese de joc; în schimb, avea numai una, regele, care îi fusese pus în gură.

Vârstele morţilor variază de la sfârşitul adolescenţei până la maturitate, majoritatea având cam treizeci de ani – erau bărbaţi în floarea vârstei. Erau şi neobişnuit de înalţi. Investigaţiile izotopice efectuate asupra dinţilor sugerează (cu doar câteva excepţii) că locul lor de origine era undeva în Valea Mälar din centrul Suediei, concluzie susţinută de paralelele dintre armele şi echipamentele din Salme şi cele ale bărcilor funerare din Uppland.

Sugestia clară, susţinută de rănile grave pe multe dintre cadavre, este că mormintele din Salme au rezultat în urma unei expediţii maritime a suedezilor care s-a încheiat cu violenţă – cu alte cuvinte, o incursiune. S-a mai susţinut că aceasta a fost o misiune diplomatică; şoimii erau folosiţi în mod obişnuit drept daruri prestigioase şi erau extraordinar de greu de ţinut în viaţă în timpul călătoriei. Dacă aşa stăteau lucrurile, diplomaţia trebuie să fi dat greş, ca să fim indulgenţi.

Grija acordată morţilor, timpul şi efortul şi asemănarea cu ritualurile bărcilor funerare din Suedia continentală sugerează că decedaţii au fost îngropaţi de prietenii lor şi, astfel, orice s-ar fi întâmplat, suedezii au răzbit în cele din urmă. De asemenea, studiile ADN indică un model extins de relaţii care denotă faptul că majoritatea provin din acelaşi mediu local şi familial, deşi foarte extins. Patru erau de fapt fraţi, îngropaţi împreună într-un grup. Luaţi la un loc, pare să fie vorba de o parte a uneia din dinastiile de familie care au format principalele blocuri de putere în secolul al VIII-lea.

Nu ar trebui să ne surprindă deloc că Austmarr, „Marea de Est”, aşa cum era numită în limba nordică veche, a fost o arenă-cheie a jocului de putere maritim scandinav. Istoria parţial mitică a dinastiei Ynglinga a lui Snorri descrie în mod limpede operaţiunile de acolo ale regatului central suedez. Danezii făcuseră probabil ceva asemănător de-a lungul coastei baltice de sud. Concluzia trebuie menţionată din nou: în sensul propriu şi exact al termenului, incursiunile vikingilor nu au fost iniţial un fenomen al vestului, ci al estului. În plus, au reprezentat în mare măsură o activitate „domestică”, ce a avut loc în „apele teritoriale” scandinave, ca să folosim un anacronism modern care totuşi se potriveşte. Acesta este motivul pentru care, chiar şi mai târziu în această perioadă, există pietre runice care vorbesc despre paza *împotriva* vikingilor: erau prădători cu egalitate de şanse.

Yngvar, unul dintre regii Ynglinga, a murit chiar într-o astfel de expediţie, după cum spune Snorri:

> Regele Yngvar a făcut pace cu danezii şi apoi a început să efectueze incursiuni în jurul Mării Baltice [Austrvegr]. Într-o vară, a luat
> o armată şi a mers în Eistland [Estonia] şi a întreprins un raid în timpul verii în locul numit Steinn. Atunci Eistr [estonii] au venit
> cu o armată mare şi s-au luptat. Armata băştinaşă a fost atât de numeroasă încât Svíarii nu i-au putut face faţă. Regele Yngvar a murit şi armata sa a fugit. Este îngropat într-o movilă, aproape de mare. Aceasta a fost în districtul Adalsýsla. Svíarii au plecat acasă după acea înfrângere. Aşa grăieşte Thjódólf [poetul din *Lista familiei Ynglinga*]:
>
> S-a spus
> că Yngvar a fost
> răpus de către
> oamenii Sýsla
> iar la „Inima Mării” [inima mării: stâncă: Steinn]
> armia Eistr
> l-a ucis pe conducător,
> pe cel de culoare deschisă,
> iar marea răsăriteană
> cântă cântul
> lui Gymir în cinstea [Gymir: personificarea mării]

regelui căzut.

Districtul Adalsýsla este teritoriul de pe continent chiar faţă în faţă cu Saaremaa, dar locaţia lui Steinn, stânca din inima mării, este incertă. Este posibil ca răspunsul să se afle în *Historia Norvegiae*, o istorie latină a Norvegiei, mai veche decât *Heimskringla* lui Snorri şi care spune în mod explicit că Yngvar „a fost ucis de locuitori în timp ce purta o campanie pe o insulă din Marea Baltică numită Eysysla”. Toponimul stă la originea actualului Ösel, numele suedez pentru Saaremaa. Cu alte cuvinte, atunci când combinăm aceste surse, Yngvar pare să fi murit şi să fi fost îngropat *într-o movilă la mare, pe acea insulă*. Domnia lui Yngvar este de obicei plasată la începutul secolului al VII-lea, cu o sută de ani înainte de bărcile funerare din Salme, dar totuşi apar întrebări, mai ales în privinţa bărbatului cu piesa regelui în gură.

Dacă această concentrare iniţială mai degrabă estică decât vestică este de înţeles, e la fel de clar că ideea pornirii în larg a unor expediţii serioase la mare distanţă şi, prin urmare, dincolo de zona de confort culturală imediată a vikingilor (ca să zicem aşa) ţintea spre vest, spre Insulele Britanice, şi aproape simultan spre sud-vest către Francia, în Franţa şi Ţările de Jos din zilele noastre.

În anul 789, vikingii apar ca prevestind răul în dovezile scrise din paginile *Cronicii anglo-saxone*, analele curţii Regatului Wessex:

> Aici Beorhtric a luat pe fiica regelui Offa, Eadburh. Şi în zilele lui au venit mai întâi trei corăbii ale oamenilor nordici din Hordaland: şi apoi consilierul a călărit acolo şi a vrut să-i oblige să vină în oraşul regelui pentru că nu ştia ce erau; iar ei l-au ucis. Acestea au fost primele vase ale bărbaţilor danezi care au poftit la pământul rasei engleze.

Analele Sf. Neots menţionează locaţia ca „insula care se numeşte Portland”, care se află chiar în largul coastei Dorset, lângă Weymouth. Trebuie menţionat că data nu este sigură, deoarece acestea plasează evenimentul doar în perioada domniei regelui de Wessex, 786-802; aşadar, întâlnirea nu a avut neapărat loc în anul scrierii analelor, care au fost întocmite retroactiv. De asemenea, nu este deloc clar dacă la Portland a avut loc o incursiune sau mai degrabă un soi de neînţelegere privind controlul vamal sau de ce corăbiile scandinavilor au ajuns atât de departe în sud fără să dea de uscat înainte. Confuzia este sporită de identificarea originii lor în Hordaland, în vestul Norvegiei, dar, în acelaşi timp, autorul spune că erau „danezi”. Termenul atotcuprinzător *Dani* (şi *pagani*, păgâni) pentru scandinavi se va repeta în sursele engleze din perioada aceea. În cele din urmă, înregistrarea conţine o eroare flagrantă, poate un neadevăr intenţionat: ştim că scandinavii erau deja în contact cu englezii de cel puţin un secol, probabil mult mai mult. Posibilele motive

pentru alegerea făcută de cronică vor deveni evidente ulterior.

Versiunea cronicii a celor mai vechi incursiuni trebuie completată cu dovezile din scrisorile şi hrisoavele din acea perioadă, care sugerează că Portland poate că nici nu este primul dintre ele. În 792, un document al lui Offa, regele Merciei, face referire la Kent şi la necesitatea serviciului militar împotriva „păgânilor sosiţi pe mare” (care nu pot fi decât scandinavii) cu flotele migratoare care probabil erau active de ceva timp.

Prima incursiune vestică pentru care avem dovezi concrete a avut loc în anul următor. Este vorba, desigur, de faimosul atac asupra Lindisfarne, mănăstirea din Northumbria dedicată Sfântului Cuthbert, situată pe Insula Sfântă, care era legată de uscat printr-un drum dependent de maree. După cum spune *Cronica anglo-saxonă*:

> Acest an a adus prevestiri sumbre şi ameninţătoare peste ţara Northumbrienilor şi bieţii oameni s-au cutremurat; au fost vârtejuri excesive, fulgere şi s-au văzut dragoni de foc zburând pe cer.
>
> Aceste semne au fost urmate de o mare foamete, iar la puţin timp după aceea, în acelaşi an, în ziua de 6 ianuarie, prădarea de către blestemaţii păgâni a distrus biserica Domnului din Lindisfarne.

Analele din Lindisfarne modifică data la 8 iunie, ceea ce are mai mult sens din punctul de vedere al vremii. Această a doua descriere a atacului, mai mult o reacţie, se numără şi printre cele mai citate pasaje din întreaga perioadă. Într-o scrisoare adresată regelui Northumbriei de către clericul englez Alcuin, aflat pe atunci în reşedinţă temporară la curtea francă, aflăm următoarele:

> Niciodată nu a mai apărut o asemenea teroare în Britania ca cea pricinuită acum de o rasă păgână, şi nici nu s-a crezut că s-ar putea face o asemenea incursiune dinspre mare. Iată biserica Sf. Cuthbert stropită cu sângele preoţilor lui Dumnezeu, jefuită de toate podoabele ei; un loc mai venerabil decât oricare altul din Britania este lăsat pradă popoarelor păgâne.

Descrierile ulterioare povestesc cum călugării au fost ucişi pe loc, aruncaţi în mare pentru a se îneca sau înrobiţi, iar tezaurul bisericii a fost furat.

Alcuin a revenit asupra raidului din Lindisfarne de mai multe ori în scrisorile şi notiţele sale, dar o temă apare constant: ideea de surpriză, sentimentul că acest lucru nu s-a mai întâmplat niciodată. Cercetătorii obişnuiau să insiste în mod regulat asupra acestui aspect, dar a început să fie contestat încă din anii 1980, când au fost găsite primele dovezi arheologice reale ale comerţului previkingilor din Marea Nordului, implicând legături

strânse între popoare, care au precedat incursiunile. Ne îndreptăm atenţia asupra unui alt pasaj din *aceeaşi scrisoare* a lui Alcuin către Aethelred de Northumbria:

> Luaţi în considerare veşmintele, coafurile şi obiceiurile luxoase ale prinţilor şi oamenilor. Uitaţi-vă la coafură, cum aţi dorit să imitaţi bărbile şi părul păgânilor. Nu vă îngrozesc cei a căror coafură aţi vrut să o imitaţi?

Cu alte cuvinte, atacatorii din Lindisfarne proveneau dintr-un popor deja destul de cunoscut pentru victimele lor, întrucât au fost văzuţi cândva drept modele la modă – ceea ce, desigur, necesită o investigare atentă. Oamenii de ştiinţă au dezbătut mult timp cuvântul *navigium*, tradus convenţional prin „incursiune dinspre mare”, ca mai sus, drept dovadă a unui act fără precedent. Un alt autor al manuscrisului l-a modificat în *naufragium*, un „dezastru”, şi deşi aceasta este probabil o adăugire ulterioară, sensul este poate acelaşi: Alcuin se referea la o incursiune maritimă *agresivă*, nu doar la un contact maritim de orice natură. Ceea ce i-a uimit pe Alcuin şi pe contemporanii săi a fost faptul că prietenii lor scandinavi au adus săbii, nu mărfuri pentru negoţ, iar acesta este aspectul care marchează adevăratul punct de cotitură comportamental al fenomenului vikingilor – cel puţin în aspectele sale făţiş violente, aşa cum le-au văzut străinii. Când Alcuin s-a oferit să negocieze returnarea ostaticilor

luaţi la Lindisfarne în scrisoarea către episcopul său, Higbald, este evident că avea cumva o cale de comunicare cu răpitorii lor, ceea ce sugerează din nou că îi cunoştea.

Vikingii s-au întors în anul următor şi ştiau deja ce le place: casele monahale izolate, lipsite de apărare, dar foarte bogate. Probabil că erau familiarizaţi cu ele din călătoriile comerciale, deoarece târgurile aveau uneori loc în apropierea unor astfel de instituţii. Orice scandinav care intra într-o biserică de acest fel – relativ monotonă pe dinafară, deservită de nişte bărbaţi ce păreau incapabili, cu tunsori prosteşti – trebuie să fi fost uimit de aurul şi argintul din interior. Motivaţia nu lipseşte. A fost atacată o altă locaţie, mănăstirile surori Monkwearmouth-Jarrow din Northumbria. În timpul incursiunii, unul dintre comandanţii vikingilor a fost ucis, iar unele corăbii s-au „spart” din cauza vremii proaste care i-a înecat pe câţiva dintre cei aflaţi la bord. Când echipajul supravieţuitor a ajuns clătinându-se la ţărm, a fost masacrat de localnici. Chiar şi la acea dată timpurie, acestea nu erau în întregime chestiuni unilaterale.

În 794, *Analele din Ulster* consemnează incursiuni masive în Britania, deşi în termeni generali. După eşecul de la Monkwearmouth, înscrisurile oficiale spun că atenţia vikingilor s-a îndreptat asupra Scoţiei, iar în 795 a fost prădată abaţia insulară Iona, cu multe victime în rândul călugărilor (a fost atacată din nou în 802 şi 806, apoi a fost în cele din urmă abandonată). Cu toate acestea, în

797, Alcuin le scria cetăţenilor din Canterbury pentru a se plânge că văzuse cum „un popor păgân se obişnuieşte să ne distrugă ţărmurile cu pirateria”, ceea ce nu pare că reflectă doar câteva incursiuni în îndepărtata Scoţie şi peste Marea Irlandei. Alcuin consemnează lupte cu agresorii maritimi în Francia în 799, iar doar câţiva ani mai târziu apare o menţiune despre uluitorul efectiv de două sute de corăbii care atacă Frizia (Olanda de azi).

Irlanda a fost atacată pentru prima dată în 795, în acelaşi an cu Iona, într-un loc similar pe insula Rathlin. Raidurile au continuat pe coasta de *vest*, de asemenea asupra unor mănăstiri mai insulare, Inishmurray şi Inishbofin. Holmpatrick de pe coasta de est a fost atacată în 798. La începutul anilor 800, Irlanda era atacată aproape continuu, mănăstirile de pe coastă fiind iar şi iar nişte ţinte uşoare. În 808, *Analele Regatului Franciei* menţionează cum piraţii au capturat un trimis papal pentru răscumpărare; după cum arată clar consecinţele raidului din Lindisfarne, a existat o anumită formă de relaţii diplomatice cu vikingii. Aceleaşi surse france pomenesc şi atacurile deosebit de intense din Irlanda între 811 şi 813.

În acelaşi timp, în sudul Angliei, imaginea devine şi mai limpede, când hrisoave din Kent care acoperă perioada 811-822 menţionează în mai multe rânduri acţiuni defensive împotriva vikingilor, care par să se deplaseze spre vest de-a lungul coastei. Există sugestii ale unor fortificaţii şi posibil ale unor elemente de intimidare la

bordul vaselor. Un document din 811 se referă chiar la *distrugerea* taberelor, ceea ce sugerează că vikingii şi-au înfiinţat de fapt un fel de baze pe uscat; alte documente arată clar că au existat fortificaţii împotriva păgânilor şi altele care le aparţineau. În 814, hrisoavele fac referiri similare la apărările împotriva păgânilor, sugerând raiduri repetate probabil vară de vară. Incursiunile începeau să crească în frecvenţă. În 822 sunt menţionate atacuri la Milton, care se află la cincisprezece kilometri de ţărm, în interiorul insulei. Acelaşi hrisov se referă la „duşmani păgâni", ceea ce ne face să ne întrebăm dacă ar fi putut exista şi „prieteni" păgâni. Toate documentele se referă la construcţia de poduri, care ar fi putut servi drept blocade pe râuri (o tactică folosită cu succes cincizeci de ani mai târziu în Francia).

Interesant este că nimic din toate acestea nu apare în *Cronica anglo-saxonă*, care menţionează pentru prima dată escaladarea atacurilor vikingilor de la mijlocul secolului 830 încoace. Cu toate acestea, cronica a fost unealta de propagandă regală a dinastiei Wessex. Se pare că anumite tipuri de veşti nu erau binevenite sau poate că scopul lor era acela de a muşamaliza defensiva ineficientă de la începutul secolului al IX-lea în favoarea eforturilor „eroice" ale Wessexului împotriva danezilor decenii mai târziu. În ciuda acestui fapt, în dovezile din hrisov acelaşi model se repetă în Mercia, în regiunea Midlands din Anglia. Determinat de sugestia negocierilor cu vikingii şi calmul straniu din cronică, un istoric a

sugerat chiar că preluarea Merciei de către Ecgberht de Wessex în 825 se poate să se fi realizat cu asistenţă militară scandinavă.

O întrebare evidentă se referă la locul de provenienţă al scandinavilor şi la modul cum ajungeau acolo. Primii atacatori au venit în principal de pe coasta de vest a Norvegiei, dar s-a presupus întotdeauna că ruta lor către Britania era direct pe la sud de insulele nordice Shetland şi Orkney. De acolo, se credea că navigau fie spre est pe coasta engleză, până la mănăstirile din Northumbria, fie spre vest şi de-a lungul Mării Irlandei, în ambele cazuri întorcându-se apoi spre casă. Având în vedere noile interpretări ale documentelor de pe coasta Kent, care lipsesc cu desăvârşire din cronică, distorsionându-ne astfel percepţia asupra evenimentelor, există sugestii plauzibile conform cărora incursiunile norvegiene au urmat linia coastei europene dincolo de ţărmurile Danemarcei şi Ţărilor de Jos, înainte de a se îndrepta spre Insulele Britanice pe calea cea mai scurtă. De acolo s-au dus spre nord, înapoi spre Norvegia, fie direct de-a lungul coastei de est engleze şi pe lângă Northumbria, fie în Marea Irlandei dinspre sud (ocazional chiar trecând prin vestul Irlandei), prădând astfel în drum spre casă.

Un atac izolat la gura Loarei în 819 pare foarte mult să fie un efort secundar într-una dintre aceste călătorii spre vest în jurul sud-vestului Britaniei, înainte ca vikingii să se îndrepte spre Marea Irlandei. Dorestad, marele centru comercial al Friziei, a atins apogeul în anii 830 şi, din

acest motiv, a fost apoi ţinta unor atacuri vikinge frecvente, ceea ce are sens dacă flotele de raid călătoreau pe această rută sudică.

Combinaţia dintre bărcile funerare din Salme şi noile descoperiri din Britania reprezintă o revizuire radicală a modului în care s-a desfăşurat impactul timpuriu al vikingilor. De la Marea Baltică până la Marea Nordului, acest lucru a fost, la rândul său, legat în mod inevitabil de locul de unde proveneau aceşti atacatori şi de motivele lor, ele fiind strâns corelate cu economia politică din Scandinavia. În plus, forţele existente şi necesare, demografia şi ideologia au avut fiecare un rol. Originile reale ale epocii vikingilor pot fi găsite tocmai în această constelaţie de factori contributivi.

10

MARITORIA

Incursiunile vikingilor au fost violente, brutale şi tragice. Au fost şi foarte profitabile, deşi cu riscuri inerente. Ca atare, raidurile au fost profund motivate politic şi au reprezentat, de asemenea, manifestarea politicilor economice, adesea în moduri pe care mulţi dintre participanţii lor (alţii decât comandanţii) poate că nu le recunoşteau la vremea aceea.

În secolele de dinainte de debutul epocii vikingilor şi-a făcut apariţia ceva ce s-ar putea numi cel mai bine *maritoria*, o formă de putere care combina aspiraţiile regilor mărunţi cu controlul teritoriului, strâns legată de o nouă formă de factori economici care afectau preţul, cererea şi disponibilitatea unor mărfuri, toate strâns legate printr-o relaţie cu marea. Motivele incursiunilor pot fi găsite în aceste organizări statale speciale şi în raţionamentele pe care se fundamentează.

Ca în cea mai mare parte din istoria timpurie a Nordului, aceste evoluţii îşi aveau rădăcinile în declinul treptat al Imperiului Roman de Apus şi în schimbările care au afectat societăţile scandinave pe măsură ce instituţiile imperiale din sud s-au contractat ori s-au prăbuşit. Aristocraţiile în ascensiune – acele „noi elite" cu a lor cultură a marilor săli, cu onoarea lor skaldică şi movilele monumentale – erau doar o componentă. Alături de ele, dar strâns legate de ambiţiile lor, se aflau renaşterea şi reorientarea economiei postromane. Revoluţionarea acestor factori economici, în aceeaşi măsură ca ascensiunea lorzilor războinici, a pus bazele epocii vikingilor.

În secolul al VI-lea şi, cel târziu, în cel de-al VII-lea, elitele scandinave se extindeau deja dincolo de structurile restrânse şi strategiile de subzistenţă pentru a adopta activităţi mai organizate, la distanţă. Astfel, o balenă din Atlanticul de Nord capturată în largul coastei norvegiene

furniza pe piaţa locală ulei, grăsime şi carne, iar pielea sa şi mai ales oasele numai bune pentru sculptat erau exportate în restul Scandinaviei. Aceste legături s-au extins şi mai departe, atât către imperiile europene în curs de dezvoltare, care se reconstruiau după modele pseudo-romane, cât şi înspre est, cu rutele comerciale maritime ale Drumului Mătăsii prin Golful Persic până la Oceanul Indian şi, în cele din urmă, chiar şi în îndepărtata China. Cheia tuturor acestora era controlul asupra sistemului, exercitat prin înfiinţarea unor centre comerciale specializate, cu scop strategic clar de putere economică, cu privirea aţintită atât asupra comerţului intern, cât şi a celui extern.

Această reorientare de la reţele de redistribuire şi de transferuri voluntare de bunuri şi servicii către un comerţ mai independent nu a avut loc izolat. Noile orizonturi mercantile ale Scandinaviei reflectau un fenomen general european nord-vestic: renaşterea economiei postromane cu o platformă internaţională. În Anglia şi Francia, noile *emporia* de acest fel erau cunoscute sub numele de *wics*, o particulă care se păstrează astăzi în numele oraşelor de pe coasta de est, cum ar fi Ipswich (Gipeswic) şi Norwich (Norvic). Printre acestea se numărau Hamwic (azi Southampton) şi Lundenwic (Londra, la sud-vest de oraşul roman). Emporiile s-au răspândit şi în alte regate mai nordice, cum ar fi Northumbria, cu situri precum Eoforwic (York).

Într-o formă de aşezare cunoscută sub numele de „dezvoltare de tip scară”, mai multe dintre aceste aşezări au luat iniţial forma a două străzi paralele cu ţărmul, una deasupra celeilalte, cu străzi transversale („treptele” scării) conectându-le din loc în loc. Artera de pe malul apei era legată direct de traficul maritim de intrare, care ajungea fie pe nisipul propriu-zis, fie, ulterior, în docuri şi pe cheiuri. Nu întâmplător strada principală din Lundenwic era *strid* (acum în oraşul Westminster sub numele de Strand), adică „plaja”, după cum sugerează şi numele. Pe strada din spate se aflau reşedinţele, atelierele şi nucleul comercial al aşezărilor. Curând, „scările” s-au extins prin adăugarea mai multor străzi, atât mai departe de apă, cât şi pe ţărm.

În cadrul Imperiului Franc exista un centru comercial similar la Quentovic, o aşezare acum dispărută de pe râul Canche, lângă Étaples, în Pas-de-Calais. Activităţile sale comerciale erau îndreptate în primul rând peste Canal, către Kent. Pe lângă Quentovic, Frizia (aproximativ Olanda modernă) a apărut ca un punct de sprijin special al comerţului nord-vestic european. Frizia era importantă tocmai pentru că era şi o zonă liminală, învecinată cu teritoriile francilor, saxonilor şi danezilor şi, prin urmare, esenţială pentru toţi, mai ales drept canal comercial. Avea conexiuni maritime la vest şi la sud, în nord-est până la capătul Iutlandei şi, de asemenea, cu teritoriile germanilor. Nodul comercial de-aici era Dorestad, situat în regiunea Utrecht, lângă o bifurcaţie crucială a Rinului,

care permitea legături excelente. Începând cu secolul al VII-lea, a evoluat rapid în principalul târg şi port din nord al Imperiului Franc. De departe cel mai mare antrepozit de acest fel, Dorestad s-a dezvoltat extraordinar de liniar, pe câţiva kilometri de-a lungul râului. Cheiurile sale largi de lemn se întindeau departe pe râu şi erau atât de înghesuite, încât practic formau o extensie din lemn a târgului în sine deasupra apei.

La începutul anilor 700, acelaşi fenomen a apărut şi în Scandinavia.

În Danemarca, cea mai timpurie regiune scandinavă care a consolidat autoritatea politică superioară, această evoluţie s-a concentrat la Ribe, în sud-vestul Iutlandei, aproape de graniţa regatului. Probabil primul dintre emporiile scandinave în expansiune, se pare că a fost fondat la începutul secolului al VIII-lea, stimulat de apropierea de *wics* engleze şi france şi mai ales de comerţul frizian. În câţiva ani, o serie de parcele lungi şi regulate au fost aranjate de-a lungul unui sistem stradal de bază, delimitate de garduri joase. Acestea conţineau zone de ateliere pentru producţia de mărgele, fierărie şi alte meşteşuguri. Probabil că iniţial nu erau prea multe de văzut şi poate că era ocupat doar sezonier, însă Ribe a fost începutul unui experiment economic şi politic care avea să aibă consecinţe de amploare.

Aproximativ în jurul anului 770, un al doilea târg danez major a fost fondat la Hedeby, pe coasta opusă Iutlandei (acum Haithabu în nordul Germaniei, dar la vremea aceea

în Danemarca din epoca vikingilor). Situat pe râul Schlei, Hedeby se afla mai la sud decât Ribe şi era integrat în linia de apărare Danevirke care străjuia graniţa. O notă din *Analele Regatului Franciei*, una dintre istoriile oficiale ale curţii imperiului lui Carol cel Mare, relatează că în 808 regele danez Godfred a întreprins un raid în teritoriile slave din est, unde a distrus aşezarea comercială Rerik (acum Groß Strömkendorf din nordul Germaniei). Aliat la acea vreme cu francii şi servind ca un fel de port liber, Rerik era în esenţă un fel de Ribe slav occidental. E limpede că Godfred şi-a dat seama de potenţialul său. În loc să cucerească un loc situat departe de baza sa, analele consemnează cum Godfred pur şi simplu şi-a „transferat" negustorii cu totul la Hedeby, instalându-i acolo sub patronajul său.

Acelaşi proces era în desfăşurare în altă parte în nord. În Suedia, ceva similar a avut loc pe o insulă din Lacul Mälaren, care se afla la o oarecare distanţă de mare, dar oferea un port adăpostit, cu apă adâncă şi acces facil atât la Marea Baltică, cât şi la rutele fluviale din interiorul continentului. În această aşezare Birka, cele mai timpurii straturi de ocupare datează din jurul anului 750, undeva între înfiinţarea aşezărilor Ribe şi Hedeby. Ceea ce a fost poate un târg local a devenit rapid unul permanent, cu case, ateliere şi drumuri dispuse în semicerc, cu partea deschisă la apă, străzile coborând până la digurile de lemn cu fundaţie de piatră care se întindeau până în lac. Prima misiune creştină în Suedia a ajuns la Birka în 829

sub conducerea unui înalt preot (şi mai târziu arhiepiscop) pe nume Anskar, iar dovezile eforturilor sale în mare parte nereuşite conţin şi detalii despre târg. Se pare că se afla sub administraţia regală, era condus de un reprezentant, iar regele din zonă avea un complex de săli peste apă, pe o insulă învecinată. Arheologia ne spune că interiorul aşezării era înghesuit, plin de structuri mici şi probabil insalubre. La periferia nordică a târgului Birka se disting o serie de case lungi mari, fiecare pe propria sa terasă artificială, înălţându-se deasupra lacului – probabil o comunitate de „vile” ale locuitorilor mai înstăriţi, care nu voiau să aibă de-a face cu murdăria şi mizeria aşezărilor principale. La un capăt al zonei locuite a fost ridicat un fort de apărare, iar în curând întregul centru comercial avea să fie împrejmuit de un zid care îl despărţea şi de numărul tot mai mare al cimitirelor din exterior.

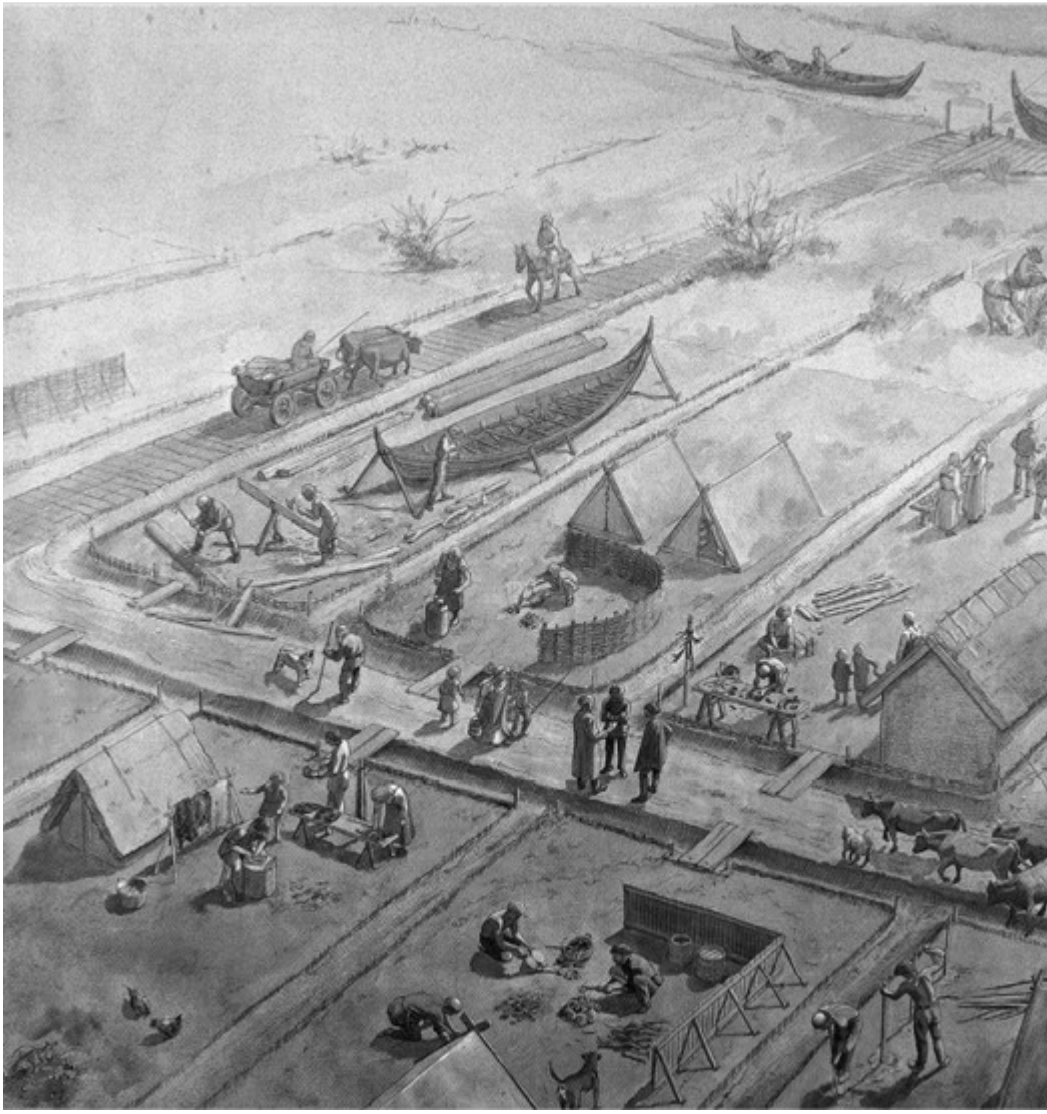

17. Primul târg. O reconstrucţie a Ribei timpurii, aşa cum arăta la sfârşitul secolului al VIII-lea – mici parcele delimitate prin garduri joase, cu ateliere simple şi activitate meşteşugărească. Acest loc va deveni unul dintre primele oraşe din Scandinavia. (Imagine © Flemming Bau)

Aceste emporii şi târguri de pe coastă – situri precum Hedeby şi Birka – au fost manifestări ale istoriei economice în schimbare a Europei postromane, aşa cum a fost rescrisă de către societăţile în ascensiune. În noul vocabular academic, ele sunt văzute ca „noduri” în reţelele internaţionale, conectând diferite regate mărunte şi permiţându-le acestora să facă negoţ între ele. Pe parcursul epocii vikingilor, unele dintre ele aveau să devină adevărate centre urbane.

Exista o ierarhie clară a factorilor economici: la bază se află tranzacţiile zilnice efectuate în rândul locuitorilor rurali, fie între ei, fie prin vânzători ambulanţi. Cel puţin încă de la începutul epocii târzii a fierului au existat reţele interconectate de aşezări comerciale mai mici: de la un singur chei cu vânzări efectuate direct la marginea unei bărci, până la târguri şi pieţe locale. De exemplu, un studiu aprofundat al târgului Gotland a arătat că întreaga linie de coastă a locurilor de debarcare viabile era acoperită de porturi minuscule – aproximativ cincizeci de locaţii în total –, cele mai multe dintre ele constând doar într-o rampă de piatră, o zonă cu o potecă spre plajă şi cam atât, dar suficient pentru satisfacerea nevoilor locale.

Locuri de schimb comercial regional, acestea puteau acţiona şi ca centre intermediare pentru o distribuţie mai largă a mărfurilor de pe pieţele mai mari. În acelaşi mod, toate principalele utilaje de coastă şi cele fluviale nu numai că au deservit comerţul maritim primar, dar au

acţionat şi ca elemente de legătură – căi de acces, aşa cum le denumesc istoricii economici – spre rutele comerciale de pe uscat din interiorul teritoriului. Acestea, la rândul lor, au fost introduse în reţelele preexistente de schimburi locale care existau acolo probabil de milenii întregi, asigurând astfel că mărfurile de la mare distanţă care soseau, să zicem, în Ribe, îşi puteau croi drum spre comunităţile şi fermele rurale.

O funcţie pe care târgurile mai mari precum Birka şi Ribe au îndeplinit-o evident a fost cea de porturi comerciale pentru importul de mărfuri de peste mări. Cu toate acestea, în societăţile timpurii din epoca vikingilor funcţionau numeroase niveluri de schimb. Accentul pe importul controlat de mărfuri străine, atât exotice, cât şi banale, poate tinde să umbrească valoarea producţiei interne, care desigur poate fi şi ea gestionată şi însuşită. Se pare că a existat şi un concept de „monedă de schimb”, prin care produsele şi materiile prime de diferite feluri, fie ele materiale textile, piepteni sau chiar produse alimentare, erau schimbate la rate convenite întocmai ca bani, nu ca troc. În secolul al VIII-lea, odată cu ascensiunea emporiilor, aceste lucruri erau produse în mediul rural şi transportate în târguri. Mai târziu, în epoca propriu-zisă a vikingilor, oraşele-târg înseşi aveau să preia această producţie.

Arheologia principalelor târguri scoate în evidenţă mai ales una dintre calităţile lor, şi anume că erau atent proiectate în parcele egale, adesea aranjate de-a lungul

unei reţele stradale simple, cu garduri care delimitau zone clare de proprietate şi control. Pe scurt, aceste locuri erau organizate, deşi nu ştim dacă o autoritate centrală se ocupa de asta sau era un efort colectiv, comunal. Nu este greu de văzut cum această zonificare ar putea căpăta şi alte dimensiuni, sub forma unor drepturi exclusive de comerţ sau chiar a unei forme de protecţionism.

Având în vedere acest nivel de organizare, o întrebare mereu prezentă în studiile despre vikingi se leagă de rolurile jucate de elite în înfiinţarea acestor centre comerciale timpurii. În timp ce impulsul economic era dat de sponsorii dintre regii mărunţi şi de alţi conducători regionali, aşezări precum Ribe erau, de asemenea, motivate de modele mai mari de comerţ. Introducerea velei în tehnologia navală scandinavă pare să coincidă cu ascensiunea acestor centre comerciale şi, prin urmare, a reprezentat o altă posibilă componentă a acestor dezvoltări economice.

Multe centre comerciale erau şi locuri de adunare, iar funcţia aceasta dublă reunea oamenii în număr tot mai mare. De exemplu, Birka a fost un centru principal. Este greu să ne dăm seama cu certitudine, dar unele dintre denumirile târgurilor regionale obişnuite sugerează, de asemenea, tente cultice, cum ar fi Disting, „adunarea *Dísir*”, care avea loc la Uppsala. Poate că fiinţele legate de astfel de ocazii aveau un rol asemănător cu al unui sfânt ocrotitor al comerţului.

Prin asocierea cu adunările, acest punct de referinţă „democratic” este important. Pare limpede că forţa primordială a comerţului regional şi internaţional nu a reprezentat voinţa elitelor politice, ci intenţia negustorilor şi a meşteşugarilor. Aceasta era legată, la rândul său, de o percepţie clară a ofertei ca răspuns la cerere, împletită cu variabilele gustului şi tendinţelor. În această privinţă, regii se asemănau mai degrabă cu nişte antreprenori care investeau într-o afacere plauzibilă şi erau poate într-o poziţie mai bună decât alţii pentru a profita de o oportunitate. În structurile de putere ale organizărilor statale scandinave din ajunul epocii vikingilor a existat o reţea de relaţii care guverna producţia, distribuţia şi consumul de bunuri, nu numai de către şi pentru elite, ci extinzându-se la toate nivelurile societăţii.

O altă întrebare corelată se referă la cine locuia de fapt în Ribe, Birka şi celelalte târguri. Comerţul local era o chestiune foarte diferită de cel internaţional la scară largă efectuat cu o corabie străină, şi fiecare formă de tranzacţie necesita o infrastructură diferită. Acest lucru se reflecta în aşezările care s-au dezvoltat în jurul acestor situri pe măsură ce au evoluat, cu populaţii care, în linii mari, erau mai strâns integrate în activitatea comercială care a ajuns să domine toate celelalte aspecte ale locului. De asemenea, aceste emporii au fost martore la crearea a ceea ce avea să devină efectiv o veritabilă breaslă – artizani specializaţi în manufactură şi comercianţi dedicaţi vânzării produselor acestora.

Acele oraşe în curs de dezvoltare nu erau doar viitoare centre pentru formele incipiente de politici economice bazate pe ofertă. Toate aşezările de acest fel au laturile lor mai întunecate – propriile diversiuni, subversiuni şi ilegalităţi. Consumul de alcool era o activitate suficient de populară, cu taverne necesare şi specifice, chiar dacă sunt greu de identificat de către arheologi; probabil cu aceleaşi nevoi şi reguli şi pentru munca sexuală. În târguri, posibil şi activităţile criminale trebuie să fi căpătat forme noi şi diferite. Fără îndoială, atacatorii întorşi de pe mare puteau găsi alte surse de venit pe străzile pline de viaţă („fain atelier ai aici, ar fi păcat să păţească ceva”). Orice creştere a schimburilor comerciale cu obiecte fizice de valoare necesită şi protecţie, paznici, un soi de asigurare – altfel de orăşeni. Epoca vikingilor a avut cu siguranţă lumile sale interlope şi umbrele sale.

Aceste noi roluri determinate de factorii economici emergenţi au căpătat uneori forme endemice. În Gotland, de exemplu, bijutierii îşi exprimau alianţele locale prin accesorii vestimentare distinctive, descoperite doar pe insulă, dar încorporând modele şi simboluri din alte tradiţii şi culturi. Rezultatul a fost o identitate insulară, cu însemne personale, dar care recunoştea contextul mai larg în care insularii operau mulţumiţi. Acelaşi lucru se poate spune despre Ribe, Hedeby, Birka şi alte asemenea aşezări. Între timp, în toate aceste centre comerciale este clar că populaţia a avut acces regulat şi timpuriu la produse nelocale, ceea ce sugerează un contact cu un

hinterland mai larg, care conecta populaţiile rurale şi „urbane”. Se aduceau carne şi produse de la ţară. Peştii erau pescuiţi local, dar în unele locuri precum Birka a existat şi o exploatare dezvoltată a păsărilor, cum ar fi raţele marine. Acestea se vânau primăvara în arhipelag.

De asemenea, există o mobilitate pronunţată a acestor oameni, iar studiile cu izotopi asupra mormintelor timpurii din Birka au arătat o anume tendinţă ca indivizii să se deplaseze în jurul vârstei de treisprezece sau paisprezece ani – poate pragul maturităţii. Raza geografică pare să se întindă până la o sută de kilometri în orice direcţie.

Târgurile timpurii au reprezentat aşadar canale pentru comerţ şi căi de acces pentru contactele externe. În secolul al VII-lea şi în primele decenii ale celui de-al VIII-lea, aceste contacte veneau aproape în întregime *în* Scandinavia; negustorii nordici nu se aventurau încă în afară. Acest lucru s-a schimbat la mijlocul secolului al VIII-lea, iar oamenii din nord au început să practice comerţul şi să exercite un control direct asupra lui. Iată unul dintre factorii-cheie care au contribuit la singularitatea epocii vikingilor: motorul economic care funcţionează în paralel cu forţa incursiunilor şi dincolo de aceasta.

Amintindu-ne de primele dovezi ale unei astfel de activităţi, corăbiile din Salme şi sfârşitul violent al oamenilor din interiorul lor, vom explora această lume mercantilă mai întâi în est, prin Marea Baltică. După

aceea, vom urmări cronologia raidurilor – Portland, Lindisfarne şi restul – şi ne vom întoarce în vest.

Marea Baltică, „Marea de Est” pentru nordici (încă este numele suedez al acesteia, Östersjön), a fost un loc pentru negoţ de-a lungul preistoriei, cu mărfuri care au pătruns în şi din nord cel puţin încă din epoca bronzului. Insulele de la capătul său vestic – Gotland, Öland şi Bornholm – erau scandinave din punct de vedere cultural, deşi cu particularităţile locale şi expresiile lor identitare, la fel ca în orice altă regiune.

Revoluţia economică din vest, observabilă în înfiinţarea emporiilor organizate, a avut şi un echivalent estic; tendinţe similare au apărut în Marea Baltică exact în acelaşi timp. Vikingii din est şi cei din vest erau toţi un singur popor, abordând în acelaşi fel aproape toate călătoriile şi contactele, deşi cu un comportament care a variat în mod natural în funcţie de condiţiile şi circumstanţele locale.

A existat în mod clar un comerţ activ cu Finlanda din zilele noastre, probabil prin arhipelagul Åland. În epoca vikingilor, acesta era practic un avanpost cultural scandinav, deşi puţin mai îndepărtat decât Gotland. Aliajul de cupru era un bun de import de importanţă majoră, folosit pentru ornamentele specifice de bronz ale bijuteriilor femeilor. În Gotland, la Birka şi în alte părţi din Valea Mälar, apar broşe circulare finlandeze, în timp ce pe teritoriul finlandez se găsesc fibule ovale scandinave.

Începând din anul 650, pe ţărmul sudic al Mării Baltice, între râurile Oder şi Vistula, se constată o renaştere slavă, manifestată prin stabilirea unor structuri asemănătoare cu emporiile de la Marea Nordului. Au apărut târguri mai mari – cum ar fi Rerik, care a jucat un rol în întemeierea aşezării Hedeby –, deşi existau şi multe alte târguri mai mici. Arheologii au găsit aproximativ cincisprezece situri comerciale de-a lungul coastei Germaniei nordice şi a Poloniei, toate având o prezenţă scandinavă până în secolul al VIII-lea. Aceste situri slave de vest erau caracterizate prin bordeie organizate pe linii similare emporiilor scandinave, deşi cu o amprentă locală.

Probabil că a existat o colonie scandinavă la Grobina în Letonia modernă, şi, tocmai în acel moment, la mijlocul secolului al VIII-lea, principalele rute comerciale au căpătat o formă perceptibilă. A existat un „drum al chihlimbarului” pentru fluxul comercial al acestui bun de preţ, care trecea de-a lungul râului Visla prin Truso (în Polonia modernă) şi Grobina, conectat cu Scandinavia prin Gotland. Acest drum era paralel cu o rută estică din Valea Mälar, poate prin Åland, până la ţărmul Estoniei. Întreaga coastă a statelor baltice de astăzi era importantă în acest context, deoarece asigura accesul spre interiorul est-european printr-o serie de râuri: Neman, Venta, Daugava şi altele. Ele erau adesea apărate de fortificaţii aflate de-a lungul malurilor, prin urmare fiind necesare negocieri complexe (şi tributuri sau taxe) pentru libera

trecere, în etape succesive, din moment ce căile navigabile străbăteau teritoriile diferitelor triburi.

În zona baltică din secolul al VIII-lea, principalul risc comercial asumat al scandinavilor s-a bazat pe decizia de a se deplasa spre răsărit – estul îndepărtat – prin Golful Finlandei şi pe teritoriul actualei Federaţii Ruse. Nu există nicio îndoială că aceasta a constat în dezvoltarea contactelor culturale şi comerciale existente. Estul nu era în niciun caz *terra incognita* pentru scandinavi. Oamenii din Suedia continentală şi Gotland au ajuns acolo de multe ori, dar nu există dovezi de organizare a unor călătorii ample şi, cu siguranţă, nici de colonizare. Aceste schimbări vor avea loc în jurul anului 750, simultan cu progresul similar al Europei de nord-vest.

Destinaţia acestei deplasări spre est a fost un loc cunoscut acum sub numele de Staraia (vechea) Ladoga, situat la gura râului Volhov, la vărsarea în Lacul Ladoga, cel mai mare lac cu apă dulce din Europa. Accesul din Marea Baltică şi Golful Finlandei era direct, de-a lungul râului Neva, pe care avea să fie întemeiat Sankt-Petersburgul un mileniu mai târziu, de-a lungul ţărmului lacului Ladoga, câţiva kilometri în amonte. Râul Volhov era principala cale de acces la bazinele fluviale aflate mai la sud, care duceau înspre şi dinspre interiorul Rusiei, dar şi către bazinul fluvial al Niprului, care putea fi urmat până la Marea Neagră, prin Ucraina din zilele noastre, şi până la cea mai bogată piaţă dintre toate: Bizanţul.

Primele urme de ocupare de la Ladoga datează din 753. Această dată precisă a fost obţinută cu ajutorul inelelor copacilor primelor structuri din lemn fosilizate în solul îmbibat cu apă. Aşadar, observăm aceeaşi primă atestare ca şi în cazul celorlalte emporii de acest fel, aceeaşi schimbare în echilibrul societăţii, schimburilor comerciale şi puterii. La sfârşitul secolului, tabăra era înfloritoare.

Aşezată de-a lungul râului Volhov, la confluenţa cu un afluent mai mic, Ladoga a avut o dezvoltare puternic liniară pe ambele maluri. Inima târgului era situată pe interfluviu, un amestec de structuri pătrate din lemn tipice popoarelor slave şi case lungi dreptunghiulare de tip nordic. Acest amalgam etnic a existat de la bun început, cu slavi, scandinavi, finlandezi, baltici, chiar şi Sámi şi alţii înghesuindu-se în târg pe măsură ce acesta se extindea constant. Aşezarea era înconjurată de sisteme de apărare simple, iar un fel de fortăreaţă pare să fi fost construită timpuriu pe coama deluroasă cu vedere spre confluenţa apelor.

Malurile periferice ale târgului şi câmpurile din spatele aşezării erau acoperite cu cimitire, aparent împărţite pe zone etnice, cu morminte tipice diferitelor tradiţii ale cetăţenilor Ladogăi. De-a lungul timpului, aceste repere au început să se amestece şi să se contopească, fără îndoială asemeni celor care le-au produs, scandinavii fiind cel mai probabil cei care au fost fondat târgul şi l-au dominat de la bun început.

Ne putem imagina că locurile precum Ladoga se asemănau cu aşezările de frontieră din Vestul american, dezvoltându-se rapid, de la câteva corturi cu provizii de pe nave şi produse de primă necesitate la rudimentarele oraşe mici. Probabil că erau periculoase, potenţial violente şi, de asemenea, palpitante, dacă asta era pe gustul tău: un loc unde să-ţi faci avere şi apoi fie să rămâi, fie să pleci mai departe, cu condiţia să supravieţuieşti riscurilor. Dacă vă imaginaţi un *Deadwood* noroios, fluvial, cu o varietate etnică mai mare, plus săbii şi o mulţime de zei, probabil că nu sunteţi prea departe de adevăr. Estul era locul pentru un nou început, unde puteai să-ţi croieşti o nouă viaţă şi poate să o uiţi pe precedenta. Aceste strădanii nu trebuie privite doar prin prisma succesului. Imaginaţi-vă toţi mocofanii scandinavi plini de speranţă, dornici să-şi construiască un viitor pe râurile estice, întâmpinaţi cu braţele deschise de bişniţarii cu trăsături ascuţite din Ladoga. Ai nevoie de provizii? Hai aici. Ţi-e sete? Bineînţeles, camarade. Nu ai bani? Ei bine, norocul este întotdeauna schimbător, dar din fericire dăm pe datorie şi în condiţii *atât de* avantajoase. Cei din Ladoga erau noii tăi amici; o bătaie pe umăr şi un corn cu bere – şi deodată încă trei pe masă, vai, ce generoşi sunt! –, dar ochii lor nu zâmbesc niciodată. Baţi palma pentru târg, iar apoi slavul acela mare se duce să blocheze uşa. Probabil că nicăieri nu era mai uşor să dispari decât aici, cu voie sau fără de voie, şi probabil că existau o mulţime de morminte fără nume.

Aceste fantezii sunt distractive, dar aceasta era într-adevăr o lume care oferea reale oportunităţi. Pieţele şi bazarurile erau un melanj etnic, pline cu un amestec de limbi care probabil s-a cizelat în lingua franca a negoţului. Interacţiunile funcţionau la două niveluri ale instituţiei. În termeni formali, schimbul comercial trebuie să fi fost limitat de jurisdicţii, reglementări, reguli de conduită şi legi. În mod informal, acestea aveau loc cu expectative atât legate de tradiţiile locale, de regulile culturale, cât şi în privinţa respectării riturilor şi aşa mai departe. Probabil că cel mai important dintre ele era asigurarea unui mediu sigur în care toate acestea să se poată desfăşura – o piaţă complet lipsită de paznici n-ar rezista prea mult. Monedele acestor schimburi erau blănurile, argintul şi sclavii – o triadă care se va repeta timp de secole întregi.

În anii 700, comerţul fluvial răsăritean nu era încă pe deplin sub controlul scandinavilor – influenţa lor s-a extins în secolul al IX-lea şi a ajuns la apogeu în secolul al X-lea. Ladoga a fost începutul – un pas iniţial –, dar aceste rute reprezentau probabil o provocare cel puţin în a doua jumătate a secolului al VIII-lea şi poate până în secolul al IX-lea.

Incursiunile şi comerţul au fost două componente ale aceluiaşi fenomen, aproape două expresii diferite: preocuparea pentru a deţine puterea şi consolidarea acesteia, exprimată prin achiziţionarea şi redistribuirea averilor mobile. Ambiţiile expansioniste ale regilor suedezi au determinat dezvoltarea unor locuri precum Ladoga,

dar şi evenimente precum cele din spatele bărcilor funerare din Salme şi sfârşitul violent al acelei expediţii maritime regale controversate.

În acelaşi timp, în vest, în special pe coasta Norvegiei, dovezile puterii erau într-adevăr foarte personale, iar aici politica s-a contopit pe deplin cu economia, rezultând ceva brusc şi violent: incursiunile. Acesta este acelaşi model ca cel întrezărit în est, dar care acum este mult mai clar.

Pe la mijlocul secolului al VIII-lea, aproximativ cincisprezece mici „regate” s-au unit de-a lungul ţărmurilor norvegiene – prin competiţie (violentă sau de altă natură), absorbţie, expansiune şi alianţă –, unele dintre ele întinzându-se spre interior, de-a lungul fiordurilor, până la mici zone cu terenuri agricole mănoase. În cadrul acelor structuri a apărut însă un model sociopolitic mai specializat, legat de topografia regiunii şi potenţialul său economic unic, şi care diferă semnificativ de grupările similare din restul Scandinaviei.

Regiunea pe care Snorri Sturluson a numit-o Midlands, ce se întinde de la Rogaland, în sud, până la Nordmøre, în nord, ne-a oferit informaţii deosebit de valoroase. Exact în mijlocul zonei agricole a ţinutului Jæren se află aşezarea-cheie Avaldsnes, care împreună cu terenul adiacent situat de-a lungul strâmtorii Karmsund reprezintă un obiectiv valoros cu ajutorul căruia putem elucida aceste momente şi spaţii esenţiale. Găsim dovezi ale unui interesant

sistem politic pe două niveluri. În regiunile proximale, pe terenurile fertile, se găseau peste treizeci de conace şi moşii mari – în esenţă ferme ale lorzilor – cu economii agrare de subzistenţă care profitau de resursele disponibile. Acesta reprezintă mai mult sau mai puţin acelaşi model de aşezare şi aceeaşi structură politică ca în restul Scandinaviei. Însă a existat *şi* o elită în zonele de coastă, pe rama exterioară, cu vreo zece conace pe insule şi aşezări în larg – aparent scrutând traficul maritim de-a lungul ţărmului. Acestea din urmă par a fi ceva nou în Scandinavia din epoca târzie a fierului.

O dovadă majoră care confirmă structura respectivă de putere diferenţiată o constituie „curţile” locurilor de adunare, care reprezentau nivelul de bază al guvernării. Un nou proiect de datare a arătat că majoritatea locurilor de sfat din Rogaland (zona din jurul Avaldsnes) au decăzut şi au fost abandonate în secolul al VIII-lea. În alte zone, cum ar fi Hålogaland mai la nord, *thing* au continuat să fie folosite până în epoca vikingilor.

În termeni practici, aceasta înseamnă că partea central-sudică a coastei de vest – ţărmul dinspre Marea Britanie – a suferit o schimbare dramatică în relaţiile de putere în cursul anilor 700, ceea ce coincide, desigur, cu înfiinţarea centrelor comerciale mai la sud şi la est, în Danemarca şi Suedia, şi cu deschiderea navigaţiei pe râurile ruseşti.

Este plauzibil ca adunările din epoca timpurie a fierului să fi jucat un rol în alegerea conducătorilor, poate chiar a

primilor regi, funcţie care a fost pusă în mod firesc sub semnul întrebării atunci când noile elite ale perioadei postromane au început să-şi modeleze propria soartă. Cu toate acestea, pe măsură ce puterea regală creştea pentru a depăşi rolul guvernamental al *thing*, adunările au început să-şi limiteze activitatea la proceduri legale. În Rogaland, pare să fi mers şi mai departe, regii preluând şi această jurisdicţie – o centralizare clară a puterii în mâinile elitelor.

Este limpede că natura guvernării se schimba de-a lungul coastei norvegiene, dar într-un mod diferit şi poate mai rapid decât în restul Scandinaviei. Aici, secolul al VIII-lea a fost martor la ascensiunea unui nou tip de conducător, iar sursele în limba nordică veche au păstrat chiar şi denumirea lui (toţi erau bărbaţi): *sækonungr*, regele mării. Sunt pomeniţi în principiu în saga legendare, în imaginaţia metaforică a poemelor skaldice şi, ocazional, în listele de sinonime poetice, precum şi în *Saga Ynglinga* a lui Snorri, unde există această definiţie interesantă: „La acea vreme [...] erau mulţi regi ai mării care comandau oşti mari şi nu aveau pământ”. Este clar că „domnia” lor nu depindea de descendenţă – care se înrădăcinase în secolul al VIII-lea –, ci de puterea militară maritimă în sine.

În anii 1930 a fost întocmită o listă a tuturor numelor personale ale regilor mării din sursele scrise, separându-le pe cele cu origini în secolul al IX-lea sau mai devreme. Această lucrare este de o importanţă imensă pentru a

înţelege cine erau aceşti bărbaţi. După cum afirmă autorul listei, numele sunt „portrete istorice în miniatură”, cu greu demne de regii din saga de mai târziu, dar foarte potrivite ca descriptori reali ai violentelor căpetenii de război. Aproape că prind viaţă pe pagină: Áti, „Comeseanul”; Beiti, „Crucişătorul”; Ekkill, „Cel-Care-Navighează-Singur”; Geitir, „Capra”; Gestill, „Micul Oaspete”; Jalkr, „Strigătorul”; Mysingr, „Şoarecele”; Maevil, „Pescăruşul”; Rökkvi, „Cel-Care-Navighează-La-Amurg” – şi încă vreo şaptesprezece. Acestea sunt nume de piraţi. Ne duc cu gândul la Barbă-Neagră, Calico Jack şi ceilalţi, analogii care sunt de fapt destul de viabile. Elementul-cheie este că acestea sunt nume ale vikingilor în sensul propriu al cuvântului, nume adevărate.

Fiecare dintre teritoriile regilor mării era un veritabil *maritorium*, cuprinzând o întreagă comunitate orientată cultural spre ocean. În mod esenţial, ele nu se bazau pe controlul pământului, cu excepţia celor necesare pentru a asigura conacelor importante cele trebuincioase. Locurile precum Avaldsnes erau astfel conace ale *războinicilor* – baze ale căpeteniilor de război ale mării, cu zone limitrofe care le asigurau mâncare şi băutură, precum şi materii prime pentru echiparea şi întreţinerea navelor. Fermele din districtele din jur puteau oferi oameni pentru apărare în caz de urgenţă şi o aprovizionare imediată cu echipaje pentru corăbii.

Cel mai mare dintre regii mării a fost Harald Păr-Frumos, omul care va încerca să unifice Norvegia în

secolul al IX-lea şi să înceapă procesul de formare a statului, proces care avea să se încheie două sute de ani mai târziu. Avaldsnes a fost unul dintre conacele lui. În mod semnificativ, mai devreme în cariera sa de rege al mării, Harald purta un alt nume: Lúfa, „Păr stufos”, un alt epitet pirateresc pentru lideri de bande, nume ulterior cizelat în porecla sa regală. Harald era renumit pentru numeroasele sale soţii şi concubine. Un cercetător a sugerat chiar că aceste relaţii erau un mijloc de a conecta diferitele regiuni ale sălbaticului său ţinut în reţeaua de alianţe necesare pentru a-şi întreţine puterea maritimă. Este o ilustrare convingătoare.

Spre deosebire de vecinii lor din sud, organizările statale în plină dezvoltare de-a lungul coastei norvegiene a Mării Nordului nu aveau acces direct la pieţele Friziei şi nu aveau aşezări comerciale de tipul Ribe. Regii mării din ţinutul norvegian Midlands par să fi compensat acest lucru cu o investiţie în comerţul la mare distanţă cu materii prime şi produse din zona arctică, printre care blănuri, puf, fildeş de morsă şi mai ales pietre de ascuţit, poziţionându-se ca intermediari-cheie pentru această marfă profitabilă. Comerţul pare să fi luat amploare în jurul anilor 720, cu un apogeu în ultimul deceniu al secolului al VIII-lea, ceea ce coincide cu primele incursiuni serioase în Europa de Vest.

Consolidarea puterii regilor mării presupunea securizarea pasajelor maritime de-a lungul coastei norvegiene, care protejau transportul maritim şi asigurau

continuitatea (şi controlul) comerţului. Este posibil ca influenţa lor să fi mers şi mai departe. În Rogaland, siturile curţilor *thing* par să dispară exact în momentul în care regii mării îşi întăreau domnia. Dacă drepturile adunărilor populare au fost transferate în mâinile regelui, aceasta a fost o însuşire dramatică a autorităţii, exprimată în termeni care s-ar fi resimţit în rândul populaţiei şi care s-ar fi manifestat în locurile de adunare abandonate care au servit comunităţile timp de generaţii întregi. Saga familiilor islandeze vorbesc clar despre atitudinea ostilă a multora dintre norvegieni, care erau nemulţumiţi de noua ordine regală ce îşi aroga din ce în ce mai multă putere în detrimentul clasei agricole. În istoria retrospectivă (şi cu siguranţă părtinitoare) a scriitorilor de saga medievale, aceşti proprietari de pământ cu mentalităţi independente au fost câţiva dintre factorii-cheie din spatele deciziei de a stabili o nouă colonie în Atlanticul de Nord şi de a înfiinţa republica fermierilor liberi care avea să devină Islanda.

Regii mării au fost esenţiali pentru începuturile epocii vikingilor în vest, iar încercările lor de a-şi extinde puterea de-a lungul întregii fâşii de coastă constituie fundalul politic al incursiunilor. Atacatorii din Lindisfarne proveneau din această zonă. Acesta era mediul social care i-a modelat şi le-a oferit motivaţie. Era, de asemenea, casa la care se întorceau cu corăbiile încărcate de pradă – cantităţi enorme de bogăţii

transportabile care, la rândul lor, au întreţinut lumea regilor mării.

În acest moment, ar trebui să luăm în considerare pe scurt câteva dintre celelalte teorii care au fost considerate explicaţii pentru raiduri şi, prin urmare, catalizatori pentru însăşi epoca vikingilor. Fiecare dintre aceste „mecanisme declanşatoare” fie ridică probleme inerente, fie reprezintă izolat o explicaţie insuficientă.

Una dintre cele mai persistente se referă la tehnologie, în special la proiectarea mijloacelor de transport maritim scandinave. Argumentul este că inovaţiile în domeniul ambarcaţiunilor – introducerea velei şi crearea vaselor de mică adâncime construite din scânduri suprapuse pentru viteză şi manevrabilitate – le-au permis vikingilor să navigheze în acest fel dincolo de hotare. Poate că s-ar fi lansat în raiduri mai devreme, dar nu au avut capacitatea de a face acest lucru. Urmând acea direcţie de gândire, progresele în construcţia de ambarcaţiuni au oferit un „impuls” care i-a împins pe scandinavi în lume: aveau corăbiile, aşa că urmau să le folosească. Această explicaţie ridică mai multe probleme. În primul rând, războiul maritim nu era nimic nou la sfârşitul secolului al VIII-lea sau chiar în anii 750. Ofrandele din mlaştinile Danemarcei indică niveluri serioase de acţiuni navale chiar şi la începutul epocii fierului, iar de la ţărmul danez la restul coastei europene nu este decât o aruncătură de băţ. În mod similar, bărcile în stil Oseberg de la începutul

epocii vikingilor erau cu siguranţă ambarcaţiuni minunate, dar corăbiile de război cu adevărat letale au fost dezvoltate în secolele al IX-lea şi al X-lea. Nu există nicio îndoială că scandinavii erau maeştri marinari, iar vasele lor erau într-adevăr mult mai bune decât cele ale culturilor înconjurătoare din nord-vestul Europei, dar călătoriile pe mare erau ceva obişnuit de secole întregi, pirateria şi întreprinderile militare maritime nefiind câtuşi de puţin invenţii ale vikingilor. Navele şi puterea maritimă au fost nucleul a ceea ce *făceau* vikingii adevăraţi, însă ele singure nu explică *de ce* şi *când*.

Apoi avem un argument de mediu care susţine că încălzirea climei a făcut dintr-odată atractivă şi viabilă posibilitatea de noi aventurări în medii considerate anterior neospitaliere, cum ar fi Atlanticul de Nord. Ca parte a acestui efect, unii susţin că scandinavii s-au angajat în raiduri şi au întemeiat aşezări la întâmplare în călătoriile lor. Cu toate acestea, mult dezbătuta perioadă caldă medievală nu a început să se manifeste decât la peste un secol *după* ce au început incursiunile – poate chiar mai mult. Islanda şi Groenlanda erau deja întemeiate în momentul în care temperatura a început să crească. Influenţa climatică a norului de praf al secolului al VI-lea este clară şi am explorat influenţa sa asupra societăţii care va genera în cele din urmă fenomenul vikingilor, dar care până la mijlocul secolului al VIII-lea a fost adânc prins în acest vârtej conjunctural.

Unii cercetători nu văd emporiile europene ca parte a unei realinieri economice mai mari, ci ca un „factor de atracţie”, corespunzător presupusului „factor de presiune” al navelor. Argumentul este simplu: vikingii s-au lansat în raiduri pentru că a existat o expansiune rapidă asupra unor locuri care meritau jefuite – ceea ce astăzi armatele numesc un mediu cu semnale puternice. Acest lucru nu se aliniază însă pe deplin cu cronologia. Este clar că emporiile *au fost* atacate în mod repetat (Dorestad a avut mare ghinion) şi că, drept canale pentru bogăţia meşteşugărească a schimburilor comerciale, ele erau atât obiective tentante, cât şi profitabile. Ar fi însă greşit să vedem aceste tipuri de reţele comerciale la distanţă doar ca o evoluţie a secolului al VIII-lea când au început cu adevărat incursiunile. Nu trebuie să uităm că scandinavii înşişi făceau comerţ în astfel de locuri, dar le şi dădeau foc.

Atunci când rolul emporiilor este combinat cu politica în sine a Scandinaviei, situaţia de la mijlocul secolului al VIII-lea începe să devină clară.

Am stabilit deja natura sângeroasă şi agresivă a puterii în cultura marilor săli din Scandinavia. Unii văd ascensiunea regilor mării de-a lungul coastei norvegiene ca fiind cristalizarea aspectelor prădalnice ale acelei societăţi. Pe măsură ce stăpânirea lor asupra regiunii s-a consolidat, este posibil ca regii mării să fi devenit garanţii securităţii generale, şi, astfel, au redus treptat

oportunităţile pentru incursiuni „autohtone” în Norvegia. Ideea este că perspectivele reduse de incursiuni în propriul teritoriu i-au împins pe vikingi peste hotare şi astfel au iniţiat clasicele atacuri asupra Insulelor Britanice.

Nu există nicio îndoială că atacatorii care au luat cu asalt ţărmurile Angliei la sfârşitul anilor 700 şi, la scurt timp după aceea, pe cele ale Scoţiei şi Irlandei, proveneau din această regiune a Norvegiei. În mormintele din acea perioadă din acea zonă au fost descoperite nenumărate comori şi tezaure monahale din insule, adesea distruse şi folosite cu un alt scop. Oricum, aceasta nu lămureşte cine erau de fapt acei „vikingi” şi de ce nu se integraseră în societăţile pe care le construiau noii regi ai mării. La urma urmei, piraţii cuiva pot deveni cu uşurinţă flota altcuiva. Prin comparaţie, cred că putem vedea că regii mării au fost *iniţiatorii* efectivi ai incursiunilor din vest şi că „vikingii” au fost o parte complet integrată a fundamentului puterii lor; existau puţine diferenţe între ei. În orice caz, fie drept catalizatori ai agresiunii vikingilor, fie ca participanţi activi la raiduri, efectele ambiţiilor regilor mării erau aproape aceleaşi.

Putem observa ceva asemănător în imboldul suedezilor spre est şi spre sud, peste Marea Baltică. Stimulii economici includeau rolul rutelor fluviale răsăritene ca surse de avere potenţial enormă, rol dezvăluit la începutul secolului al VIII-lea printr-un număr tot mai mare de expediţii în această regiune şi prin interacţiunile

cu oamenii de acolo. Din anii 750 încoace, regatele mărunte ale Scandinaviei au fost pregătite şi capabile să acţioneze pe baza acestor informaţii.

În acelaşi timp în care „regii şi vikingii” căutau în mod activ oportunităţi dincolo de graniţele Scandinaviei, oamenii *la care* se uitau trăiau un moment de vulnerabilitate fără precedent. La nivelul comunităţilor mici din Anglia şi Francia, apărarea civilă era dezorganizată şi complet nepregătită pentru un atac rapid. La nivel statal, atât imperiul, cât şi regatele engleze fie erau la limita unui război civil, fie pur şi simplu nu erau capabile să reacţioneze cu suficientă viteză. Totuşi, contrariul era şi el adevărat. În ciuda accentului obişnuit pe agresiunea vikingilor, în majoritatea timpului popoarele din sudul Scandinaviei s-au aflat sub ameninţarea aproape constantă a beligeranţei vecinilor lor creştini. Imperiul Franc era modelat cu vârful unei săbii de Carol cel Mare în războaiele expansioniste de la sfârşitul secolului al VIII-lea, iar Nordul a resimţit cu siguranţă aceste presiuni sociale la momentul primelor incursiuni („marele om” a murit în 814, la zeci de ani după ce au început atacurile pe mare). După ani întregi de război civil, divizarea imperiului din secolul al IX-lea nu a dus la atenuarea tensiunilor de-a lungul frontierei daneze. Nu există nimic care să sugereze că organizările statale ale vikingilor care se extindeau încet s-au simţit vreodată ferite de atacurile din sud, nici chiar în noul mileniu. Eforturile militare scandinave au inclus aproape

întotdeauna un element de apărare proactivă alături de ambiţiile lor mai mercenare.

În totalitatea lor, aceste aspecte ne prezintă o imagine completă asupra violenţei cultivate şi a competiţiei expansioniste care se întindea din inima Danemarcei de-a lungul coastelor Norvegiei şi ale Suediei. Însă Salme şi Ladoga simbolizează ceva mai măreţ şi începem să întrezărim o componentă subestimată a fenomenului vikingilor, anume că, până la mijlocul secolului al VIII-lea, acesta începuse deja să fie proiectat peste hotare, nu înspre vest, ci înspre est, în ceea ce erau în esenţă ţinuturi cunoscute. Incursiunile, comerţul şi ocuparea teritorială, care aveau să devină caracteristici obişnuite ale aventurilor occidentale ale scandinavilor, erau deja modele de comportament împământenite în zona Mării Baltice, „Marea de Est” a lumii nordice.

Intersecţia tuturor acestor factori socioeconomici care converg de la mijlocul anilor 700 până la sfârşitul secolului explică ceea ce se întâmpla. Pe fondul tendinţelor pe termen lung de consolidare politică atât în Scandinavia, cât şi în rândul vecinilor săi, regatele competitive ale Nordului aveau nevoie de surse de venit şi resurse mobile pentru a-şi alimenta ambiţiile expansioniste de acasă. Civilizaţiile înconjurătoare erau fragmentate din punct de vedere politic chiar şi în cadrul structurilor lor de stat mai importante şi, în mare parte, nu erau în stare să organizeze defensive coordonate

împotriva atacurilor rapide de tip „loveşte-şi-fugi”. Rezultatul a fost o combinaţie fatală de oportunitate şi dorinţă, cerere şi ofertă.

Acelaşi interval de timp – anii de la mijlocul secolului al VIII-lea, aproximativ anul 750 – se tot repetă în toate aceste discuţii, cu patruzeci de ani *înainte* de raidul din Lindisfarne. Acesta este momentul fondării aşezării Birka în Suedia, urmând exemplul târgului Ribe din Danemarca. Este momentul când Ladoga a fost înfiinţată ca o cale de acces către râurile răsăritene. Este şi momentul în care regii norvegieni ai mărilor îşi consolidau stăpânirea pe coastă şi începeau treptat să-şi extindă raza de acţiune în larg, spre vest. Iar aceasta este momentul expediţiei din Salme. Economia, politica şi „extinderea lor prin alte mijloace”, violenţa maritimă: toate reprezentau o combinaţie puternică.

Componenta finală a incursiunilor vikingilor este în multe privinţe cea mai evidentă: atacatorii înşişi. Într-o perioadă în care noţiunea de individ era la rang înalt din punct de vedere social şi recunoscută – în poezie, sfaturi rituale, coduri morale şi epitafuri runice –, autoritatea individuală era şi ea decisivă. Acum ne îndreptăm atenţia către aceştia.

11

RĂZBOINICIE

Un singur raid reuşit – nu trebuia neapărat să fii departe de casă mai mult de trei săptămâni – putea schimba viaţa cuiva (şi pune capăt multor altora, desigur). Beneficiarii săi proveneau din mai multe clase sociale, în consecinţă câştigurile, priorităţile lor, erau diferite. Însă era vorba mai mult decât despre oportunism, iar intrigile alambicate ale unora au declanşat lăcomii individuale. Într-o măsură mai mare sau mai mică, acţiunile erau dirijate.

Prin urmare, este important să lăsăm deoparte noţiunea de spontaneitate, parte din „firea” vikingilor care i-a împins spre incursiuni. Orice astfel de acţiune necesită o planificare riguroasă a resurselor, logisticii şi forţelor. De asemenea, presupune eliberarea de la muncile domestice a membrilor echipajelor de pe corăbii şi disponibilitatea altora de a le prelua îndatoririle. Existau şi numeroase nevoi şi constrângeri tehnologice – toate acestea chiar şi când orice fel de ameninţare de-abia se întrezărea la orizont.

Incursiunile vikingilor nu presupuneau doar recompense materiale din tâlhării şi jafuri. Într-o cultură în care faima, dibăcia şi realizările de netăgăduit erau privilegiate, acestea ofereau şi oportunităţi materiale. După cum spune un cercetător, „actul de a procura argint era la fel de important ca argintul însuşi”. Mentalitatea orientată spre război şi militarismul adânc înrădăcinat care au însoţit ascensiunea noilor elite s-au contopit cu noţiuni clare de fatalism prestabilit pentru a crea o stare

de spirit care a condus atacurile vikingilor cu fervoare militantă – aproape o formă de război sfânt.

Poate că aproape aşa a şi fost, în contextul contracarării ambiţiilor misionare creştine expansive de la sfârşitul secolului al VIII-lea, care au determinat nevoia de a-şi însuşi şi transforma în arme credinţele tradiţionale ale Nordului în slujba elitelor. Pe măsură ce indivizii au acceptat acest etos, au devenit un mediu eficient al expresiei sale agresive.

Aceste procese au şi o latură personală. Să considerăm raidurile asupra ţintelor precum Lindisfarne, aşezări în care scandinavii făcuseră comerţ şi văzuseră astfel cu ochii lor nu numai ce averi aveau mănăstirile, ci şi cât erau de lipsite de apărare. Nu este greu să ne imaginăm vreun tânăr negustor sau poate garda de corp a acelui negustor gândindu-se bine la viaţa sa, la cum ar putea fi îmbunătăţită, apoi la cum le sugerează prietenilor săi „Ce-ar fi să o *luăm*, pur şi simplu?”. De ce nu, chiar aşa? După o iarnă de cugetare, ideea trebuie să fi devenit mai tentantă pe zi ce trece. Poate chiar credeau că ei înşişi se gândiseră la asta, din moment ce regii locali ai mării păstrau discret această noţiune vie în mintea lor.

A fi războinic în epoca vikingilor era o chestiune de statut, dar şi de fapte. Faptele erau săvârşite în vederea imortalizării lor şi a unei preocupări pentru reputaţia din viaţa de apoi. Vremea războaielor putea fi atât simbolică, dar şi practică, conferită prin identificarea cu atributele

sale – în special armele. Mormintele care conţin cantităţi mari de armament ar putea aparţine războinicilor cu pricina sau celor care au purtat însemnele fără „a trăi viaţa” sau chiar unor oameni care, din anumite motive, au căpătat această identitate numai în moarte.

Toate acestea se pot observa în inscripţiile runice, care oferă o privire asupra idealului marţial sub forma textelor comemorative pentru cei decedaţi. O selecţie ne poate oferi o idee a acestei ideologii războinice şi poate dezvălui o mare parte din modul în care era exprimată şi consolidată aceasta prin astfel de monumente foarte vizuale. Iar şi iar întâlnim pietre runice ridicate de supravieţuitori în amintirea camarazilor căzuţi, onorându-i pe cei morţi şi, în acelaşi timp, pe ei înşişi prin asociere. Adesea, cei care comandă piatra sunt menţionaţi mai vizibil în inscripţii decât cel comemorat.

Bătălia de la Fýrisvellir, care a avut loc lângă Uppsala în anii 980 între regele suedez Eric şi nepotul său Stýrbjörn, pare să fi lăsat o amprentă deosebită în conştiinţa vremii, chiar dacă adevărul său istoric se contopeşte cu legenda. Iată una dintre cele trei pietre de la Hällestad din Skåne, acum parte a Suediei, dar pe atunci situată în Danemarca din epoca vikingilor:

> Áskell a ridicat această piatră în memoria lui Tóki, fiul lui Gormr,
> un domn credincios lui.
> Nu a fugit la Uppsala.

Oameni curajoşi au înălţat în memoria fratelui lor
piatra de pe deal, inscripţionată cu rune.
Au fost cei mai apropiaţi de Tóki, fiul lui Gormr.

În plus, alte două pietre din acelaşi loc îi menţionează pe slujitorii aceluiaşi Tóki. Aşezarea Fýrisvellir este pomenită din nou pe una dintre cele trei pietre runice de la Högby din Östergötland, deşi de data aceasta îl comemorează probabil pe un bărbat din oastea lui Eric. Piatra se mai remarcă prin faptul că înregistrează destinele violente ale unei întregi familii:

Bunul Gulli a avut cinci fii.
Viteazul brav Ásmundr a căzut la Fœri [Fýris];
Assurr şi-a găsit sfârşitul în estul Greciei;
Halfdan a fost ucis la Holmr [Bornholm?];
Kári a fost [ucis] la Oddr [probabil în nord-vestul Sjælland];
de asemenea mort [este] şi Búi.

O altă aluzie runică la Fýrisvellir apare pe una dintre cele mai cunoscute pietre, cea de la Karlevi din Öland. Combinând proza cu cel mai vechi exemplu de vers skaldic înregistrat, într-un metru demn de prinţi, conform datării se pare că a fost ridicată (poate în drum spre casă) de suita unui lord danez care pierise în luptă. Piatra de la Karlevi include printre minunatele sale *kennings* şi numele unei walkirii. Este una dintre cele mai

spectaculoase „monumente comemorative de război” ale epocii vikingilor:

> Această piatră este ridicată în memoria lui Sibbi cel bun, fiul lui
> Fuldarr, iar suita lui a ridicat pe [...]
> Zace ascuns,
> el, cel care a fost urmat
> de cele mai măreţe fapte
> (majoritatea oamenilor ştiau asta),
> un arbore de luptă al Þrúðr[5]
> în această movilă;
> Nicicând un asemenea Viðurr-al-Carului
> al domniei măreţe a lui Endill[6], călit în bătălie,
> nu va mai stăpâni neîntrecut pământului Danemarcei.

Pe lângă tovărăşia de bază şi sensul ambiguu al lui „frate”, inscripţiile de acest fel sunt adesea atente să-i plaseze pe cei vii într-o relaţie socială cu lordul lor. Situaţia se aplica indiferent dacă acesta era în viaţă (demonstrând loialitate) sau mort (onorându-i realizările şi, prin urmare, păstrându-şi jurământul). Ceva similar apare marcat pe o altă faimoasă piatră runică din Skåne, Sjörup:

---

[5] Þrúðr – walkirie; arborele de luptă al ei: *căpetenie* (n.tr.).

[6] Viðurr – nume al lui Odin, „ucigaş” sau „războinic”; Endill – zeu al mării; Carul-corabie; *războinic al mării* (n.tr.).

> Saxi a ridicat această piatră în memoria lui Ásbjörn, fiul lui Tófi, partenerul său. El nu a fugit la Uppsala, ci a continuat să ucidă atâta timp cât a putut ţine arma în mână.

Aici „partener” poartă sensul de camarad, rezonând cu o frază de pe piatra din Aarhus, Danemarca, dedicată probabil unui bărbat care a pierit în bătălia de la Svöldr din 999. În contextul crucial oferit de cuvintele sale de încheiere, este unul dintre cele mai concise şi veritabile inscripţii comemorative ale vikingilor:

> Gunúlfr şi Øgotr şi Aslakr şi Hrólfr au ridicat această piatră în memoria lui Fulr, tovarăşul lor de arme. Şi-a găsit moartea [...] când regii se luptau.

Noţiunea de fraternităţi militare – frăţii de războinici – există de mult timp în studiile despre vikingi. Găsim indicii subtile despre astfel de lucruri în saga, cu toate avertismentele obişnuite, printre care o povestire oarecum stranie despre o întreagă comunitate din secolul al X-lea despre care se presupune că avea sediul la Jómsborg, lângă Wolin, în Polonia actuală. După cum am văzut, mai multe pietre runice menţionează noţiunea de camaraderie, de fraţi de arme, dar este greu să definim mai bine acest aspect, oricât de convingătoare ar fi. Pe de altă parte, există dovezi arheologice clare ale unui simbolism al îndemânării masculine în luptă: o cultură a

armelor şi a echipamentului de război ornamentate, aproape un cult, ce avea legături cu poezia violenţei şi inspiraţia divină care stă la baza ei.

Aprofundarea subiectului a fost mult timp împiedicată de entuziasmul pentru astfel de „societăţi secrete” militare arătat de nazişti (şi de succesorii lor moderni) ca parte a obsesiei lor generale pentru vikingi. Aceste atitudini sunt compromise din punct de vedere politic în cele mai rele feluri, fără nicio conexiune reală cu trecutul. Ele pot fi periculoase, dar nu ar trebui nici să li se permită să distragă atenţia de la ceea ce s-a întâmplat de fapt în universul războiului în epoca vikingilor.

Conceptul central în organizarea grupurilor de vikingi războinici – „trupe de fraţi”, aşa cum le numeşte un cercetător – pare să fi fost *lið*, un termen care nu poate fi definit cu exactitate, dar considerat de obicei a se referi la o oaste de pe corabie sau la un echipaj de războinici care i-au jurat loialitate unui comandant. Acesta avea responsabilitatea să-i hrănească, să îi doteze cu echipament şi să îi răsplătească pentru serviciul lor. Mărimea şi natura *lið* par să fi variat de la câteva echipaje ale unui vas până la efective de una până la două sute de indivizi. Aceste grupuri au format probabil nucleul trupelor timpurii de raid şi, mai târziu, cele mai mici elemente constituente ale marilor „armate” ale vikingilor, care erau mai degrabă coaliţii de *lið* decât grupuri unite sub comanda unui singur comandant. Natura distinctă şi autonomă a *lið* este subliniată în *Analele bertine*, care în

861 îi descriu pe vikingii dintr-o flotă formată din *sodalitates*, „frăţii” care s-au desprins din forţa principală pentru a ierna în diferite porturi de-a lungul râului Sena. Un *lið* poate fi astfel considerat un grup de luptă înarmat, loial unui singur comandant autonom, care funcţiona sezonier sau permanent.

Constituirea unui *lið* şi activităţile sale efective ar fi putut avea loc doar cu niveluri semnificative de cooperare, manifestată în diferite moduri, inclusiv prin cultura materială. Deşi *lið* reprezintă una dintre cele mai elementare forme de colectiv armat – o trupă de război în sensul său propriu –, nu se poate spune cu certitudine dacă formarea sa se baza pe relaţii familiale sau alte relaţii sociale (amintiţi-vă de cei patru fraţi din barca funerară din Salme) sau dacă includea indivizi care nu aveau deloc legături sociale sau politice preexistente în comun. Recrutarea în aceste grupuri nu ţinea cont de gradele de rudenie sau de etnie: un *lið* ar fi putut număra indivizi din mai multe locaţii din Scandinavia şi din afara hotarelor ei.

Într-un sens, incursiunile au fost o modalitate de a atenua tensiunile sociale interne care altfel puteau scăpa de sub control. Acestea puteau să apară chiar şi în cadrul şi între *lið*, cauzate de reţelele delicate de „prietenie” şi rudenie, care implicau reţele atât de complexe de obligaţii reciproce, care depăşeau rivalităţile politice, astfel încât puteau să îngreuneze politicile expansioniste ale elitelor atunci când concurau între ele „acasă”. Cu

toate acestea, războinicii care nu trebuiau să-şi facă griji în privinţa unei lupte împotriva „prietenilor” lor puteau fi valorificaţi ca forţă unificată pentru proiecţia în exterior a puterii. De asemenea, aceasta se putea accelera, creând turbulenţe în echilibrul politic din Scandinavia. Dacă un regat începea să facă acest lucru, celelalte ar fi dorit sau ar fi trebuit să îi urmeze exemplul.

Specialistul de top în codurile rigide ale prieteniei între vikingi speculează că un raţionament suplimentar al incursiunilor era tocmai faptul că ţintele potenţiale îi excludeau pe cei aflaţi în cadrele protectoare ale pactului social scandinav. Prin extensie, prădarea dincolo de hotare putea fi folosită pentru a consolida astfel de relaţii în ţară şi chiar pentru a extinde cercul de „prieteni” în acest sens. De aici concluzia tulburătoare că exportul principal al Scandinaviei din epoca vikingilor nu a constat în comerţ, ci în violenţă – un fel de capitalism al agresiunii. Din propria perspectivă a vikingilor, din interiorul mentalităţii încorporate a unei societăţi militarizate, violenţa lor era „cel mai bun” tip de violenţă, opţiunea preferată de distrugere. Acesta trebuie să fi fost un stimulent major pentru elite, o supapă de siguranţă socială care putea fi valorificată în interesul lor.

Violenţa asociată cu incursiunile putea căpăta alte forme, chiar mai urâte, din motive înrădăcinate în obiceiurile sociale şi legate de viaţa de războinic.

O idee foarte timpurie despre motivele incursiunilor s-a concentrat pe o presupusă creştere rapidă a populaţiei în Scandinavia, dincolo de ceea ce puteau susţine recoltele, în special în regiunile agricole periferice din Norvegia. De asemenea, acest lucru s-a nuanţat incomod în noţiunea unui „val de înaintare”, prin care popoarele germanice se extindeau şi cotropeau cumva nestăpânit, şi chiar că asta le stătea cumva „în fire”. Observăm aici un sentiment neliniştit al colonialismului inerent care este, pentru a fi indulgenţi, de evitat în legătură cu vikingii, a căror cultură este deja atât de abuzată politic. Demografia este probabil cea mai puţin convingătoare dintre explicaţiile oferite pentru incursiuni, mai ales deoarece nu există nicio dovadă reală a presiunii creşterii numărului populaţiei. În orice caz, regiunea încă se recupera după declinul masiv din urma perioadei migraţiilor, de asemenea, populaţia urmând să crească mult mai mult *după* epoca vikingilor, fără schimbări cu adevărat dramatice în producţia agricolă. Noţiunea abstractă „presiune a terenului” şi argumentele legale din jurul modelelor de moştenire nu explică nici ele incursiunile. Până la un punct, a existat o tranziţie la deţinerea de terenuri de la distanţă, dar nu a existat niciun punct critic pentru tinerii dezmoşteniţi.

Cu toate acestea, *exista* o legătură importantă între deţinerea de pământuri şi avere, care erau interconectate cu onoarea, statutul şi esenţa stimei de sine. La rândul lor, toate acestea erau legate de familie şi de lucrurile

care o ţineau unită, în special căsătoria. Îndeosebi un anume aspect al acestui fapt a fost relevant pentru raiduri.

După cum am văzut, societăţile din epoca vikingilor practicau poligamia prin care bărbaţii aveau posibilitatea în mod legitim să se însoare cu mai multe femei, însă femeile puteau avea doar un singur partener masculin. Dacă presupunem că exista un număr egal de bărbaţi şi femei (raportul ar trebui să fie de aproximativ 1:1 având în vedere rata normală a natalităţii), atunci poligamia ar lăsa o proporţie semnificativă a populaţiei masculine fără posibilităţi acceptate social de a forma parteneriate cu sexul opus. În ceea ce priveşte pragmatismul social mai degrabă decât posibilităţile fizice, acest lucru are ca rezultat un dezechilibru în numărul relativ de bărbaţi şi femei activi sexual capabili să formeze legături. Întrucât cultura epocii vikingilor includea şi instituţia concubinajului, dominată tot de bărbaţi, *pe lângă* posibilitatea de a avea mai multe soţii, acest lucru a creat disparităţi şi mai mari. Chiar dacă luăm în considerare orientarea şi preferinţa sexuală, precum şi faptul că puteau apărea relaţii adultere, concluzia este inevitabilă: un număr potenţial *foarte* mare de bărbaţi din epoca vikingilor nu putea spera să se căsătorească sau să-şi găsească o parteneră acasă.

După cum am văzut, există cel puţin câteva dovezi conform cărora comunităţile din epoca vikingilor practicau şi pruncuciderea. Dacă aceasta înclina în favoarea copiilor

de sex masculin, introduce posibilitatea ca echilibrul dintre sexe să fi fost inegal de la bun început, rezultând o populaţie cu mai mulţi bărbaţi decât femei în termeni absoluţi. Dovezile de pruncucidere selectivă în defavoarea femeilor sunt şubrede, dar cu siguranţă există semne ale tratamentului preferenţial al copiilor în ceea ce priveşte alimentaţia. Dacă toate acestea se combinau, situaţia putea deveni cu adevărat gravă.

Acest lucru s-ar fi putut manifesta în două moduri, dintre care primul ar fi căutarea unei averi ce putea fi transportată pentru a putea cumpăra o mireasă şi astfel „urca” în ierarhiile bărbaţilor care se puteau însura. Dacă ar fi existat o inflaţie a avuţiei miresei în acest moment, n-ar fi făcut decât să exacerbeze aceste condiţii. Schimbarea monedei preţului miresei, poate ca urmare a noilor tipuri de averi care pătrundeau în sistemul scandinav din străinătate în urma incursiunilor, ar fi dus şi ea la o inflaţie masivă. Dacă bărbaţii îşi asigurau propriile mijloace de plată în acest sistem – de exemplu, prin prădare –, asta ar fi dus la o mai mare independenţă faţă de familiile lor, dar i-ar fi privat efectiv de drepturi pe copiii lor. Reversul monedei la acest proces este evident, cu implicaţii la fel de clare precum unul dintre cei câţiva factori din spatele escaladării raidurilor.

Al doilea rezultat posibil al dezechilibrului dintre sexe este printre cele mai neplăcute aspecte ale epocii vikingilor. L-am mai întâlnit. Dacă un bărbat nu putea găsi o femeie dispusă să se căsătorească sau să convieţuiască

cu el sau dacă nu putea îndeplini aşteptările economice convenite ale unui astfel de aranjament, incursiunile îi ofereau oportunităţi de a lua femeile cu forţa în sclavie sexuală. Există dovezi din belşug că mulţi bărbaţi au ales tocmai această cale.

Dacă „economia sociosexuală” *devenea* dezechilibrată, atunci prin anii 750 ar fi putut cauza un adevărat stres social. Ar fi afectat coeziunea familiei şi sustenabilitatea structurilor politice care, în orice caz, erau în mare măsură întreţinute doar prin forţa armată. Acest lucru nu înseamnă că încercările bărbaţilor de a-şi îmbunătăţi perspectivele de căsătorie au fost principalul motiv al incursiunilor, însă nici nu pot fi ignorate. Nu în ultimul rând, acest lucru se întâmpla în societăţile conduse de o predispoziţie ideologică către (şi cu un lung istoric de) prădare maritimă.

Sclavia, inclusiv în scopul traficului de carne vie, a fost unul dintre cele mai proaste aspecte practice ale raidurilor: cele mai brutale motive de profit combinate cu satisfacţia misogină. Expediţiile au avut însă şi alte elemente tangibile, dintre care unul important a fost procesul propriu-zis al luptei maritime, susţinut de o cultură materială a armelor şi înarmării.

Trebuie să aflăm cum *arăta* o incursiune.

O componentă-cheie în concepţia vikingilor este întruchipată şi în realitatea atacatorilor: purtarea armelor.

Precum multe alte aspecte ale vieţii vikingilor, armele lor au fost şi ele supuse stereotipurilor.

Utilizarea eficientă a armelor de către vikingi se baza pe mult mai mult decât forţa brută, opusul clişeului barbar rudimentar care încă predomină. Bărbaţii se antrenau de la o vârstă fragedă, petrecând ani de zile perfecţionându-şi în mod constant abilităţile cu o varietate de arme, fiecare dintre acestea necesitând aptitudini diferite. Folosirea lor în combinaţie era un fel de dans letal, o coregrafie între mişcare, echilibru, dexteritate şi forţă, toate în timp ce mânuiau instrumente mortale pentru a tăia sau străpunge.

Pe lângă cuţitele personale, care erau omniprezente, însă folosite doar în ultimă instanţă, arma de bază la care avea acces aproape toată lumea era securea obişnuită. Este important să facem distincţia între uneltele destinate uzului casnic şi armele reale. Acestea nu erau interschimbabile. Tipologia securilor este destul de vastă, dar în general ele au evoluat în arme de război specializate pe măsură ce cozile lor s-au lungit (în cele din urmă necesitând apucarea cu două mâini), iar capul securii a devenit mai greu, cu tăişul progresiv mai lung şi mai ascuţit. La modul extrem, marea secure de război a danezilor putea doborî un cal cu tot cu călăreţ dintr-o singură lovitură. Nu erau nici greu de forjat, nici deosebit de scumpe şi, prin urmare, au fost utilizate la scară relativ mare. În saga, securile primesc uneori nume de troli,

corespunzător de grosolane pentru o unealtă de ucis brutală, dar eficientă.

18. O figurină-pandantiv din argint din Klahammar, Suedia, o reprezentare unică a unui războinic înarmat cu secure şi sabie. (Fotografie folosită prin amabilitatea © Max Jahrehorn, Oxider AB)

Suliţele erau, de asemenea, arme relativ ieftine, deşi nu neapărat de statut inferior. În timp ce vârfurile lor erau

uneori bogat ornamentate cu argint încrustat sau chiar cu lame sudate complicate, tipul de bază nu era decât o bucată de metal turtită sau ascuţită, cu margini tăioase, prevăzută cu un orificiu. Erau de lungimi diferite, cu lăţimi variate ale vârfului, adaptate pentru a fi aruncate sau, mai frecvent, pentru a fi folosite cu ambele mâini ca armă în lupta de aproape. Cele mai subţiri suliţe aveau profiluri prelungi, ascuţite şi prăjini de până la doi metri, potrivite pentru atacurile călare. Cele mai grele aveau capete mai groase şi lame mai late, numai bune pentru a provoca răni adânci şi penetrante. Cele mai mari suliţe aveau în plus o bară transversală în spatele lamei, care conferea forţă înfigerii şi, de asemenea, uşura scoaterea sa după o lovitură. Judecând după reprezentările de pe obiectele metalice, acest tip de suliţă putea fi folosit şi călare, prinsă între piciorul călăreţului şi flancul calului şi probabil utilizată în tacticile de şoc.

Fabricarea săbiilor vikingilor necesita timp şi îndemânare. Un exemplar rudimentar nu ar fi costat neapărat o avere, dar la capătul extrem, acestea erau însemnele supreme ale priceperii şi prestigiului militar. Săbiile erau arme tăioase, concepute mai degrabă să taie decât să înjunghie. La începutul epocii vikingilor, tipurile cu un singur tăiş erau mai uzuale, dar lamele cu două tăişuri au devenit regulă mai târziu. Majoritatea mânerelor săbiilor se terminau cu o măciulie grea, cele mai bune fiind realizate pentru a contrabalansa cu precizie greutatea lamei. Erau folosite diferite tehnici de

forjare, dintre care cea mai bună era forjarea în straturi, prin care barele separate de fier erau în mod repetat încălzite şi suprapuse înainte de a fi bătute cu ciocanul. Rezultatul era o lamă flexibilă, letală, cu o rezistenţă ridicată la rupere, dar şi un obiect extraordinar de frumos, deoarece spiralele şi straturile din metal erau vizibile ca linii fine. Efectul acesta este menţionat în poezie ca „şerpi” zvârcolindu-se în metal. Marginile erau din oţel călit, tăios. Fiecare parte a mânerului putea fi, de asemenea, decorată: garda, măciulia, uneori chiar şi mânerul în sine, dacă era făcut din sârmă strâns înfăşurată sau plăci de metal în loc de piele sau corn, opţiunile mai comune.

Tecile erau realizate din plăci de lemn strânse sau lipite între ele, adesea căptuşite cu lână unsă care conţinea lanolină, substanţă ce lubrifia în mod natural lama din interior. Tecile erau uneori acoperite cu piele, lucrată cu modele complicate, care puteau fi şi pictate pe lemn. Un capăt metalic proteja vârful ascuţit al tecii, în timp ce intrarea şi alte secţiuni puteau fi întărite cu bronz. Teaca era fie atârnată de o centură, fie purtată pe o curea în diagonală peste umăr. Orice parte componentă sau întreg ansamblul putea fi decorat, iar apogeul ornamental era reprezentat de o masă răsucită de figuri, comparabilă cu armele prestigioase ale perioadelor migraţiilor şi Vendel.

Aceste obiecte de rang înalt erau genul de săbii care puteau căpăta nume, săbii despre care se spuneau

poveşti – arme cu istorii de-o viaţă, chiar şi cu un fel de biografie materială. Egil Skalla-Grímsson o avea pe Dragvandil, nume care probabil se referă la o lamă atât de lungă, încât ajungea până în pământ. Magnús Óláfsson cel Desculţ, un rege norvegian din secolul al XI-lea, avea o sabie cu numele prozaic tradus prin „Cea care muşcă din picioare”. Saga şi poeziile sunt pline de tăişuri magice: Angrvadall, „Şuvoi de chinuri”, care strălucea puternic în război, dar cu o lumină palidă pe timp de pace, cu lama inscripţionată cu rune. Mai erau Gramr, „Mânie”, sabia lui Sigurd, ucigaşul de dragoni; Hrunting, presupusa sabie invincibilă care l-a dezamăgit pe Beowulf în lupta sa cu mama lui Grendel; Skofnung, sabia nefiresc de ascuţită a lui Hrólfkraki, în care erau prinse sufletele a doisprezece berserkeri; Tyrfing, arma pe care Hervör a smuls-o de la tatăl ei decedat, Angantyr, o sabie forjată de pitici, cu o lamă care strălucea ca focul. Există multe altele, uneori cu un tăiş supranatural ce garanta să ucidă un om de fiecare dată când erau scoase din teacă, dar adesea cu consecinţe fatale pentru mânuitorul ei. În lumea mitologică, sabia lui Heimdall se numeşte Cap-de-Om; *Cântul lui Svipdagr* menţionează o sabie numită Creanga-vătămătoare şi aşa mai departe.

O caracteristică a bărcilor funerare din Salme ridică o serie de întrebări despre armele cu tăişuri: faptul surprinzător că există mai multe săbii decât bărbaţi. Este posibil ca acestea să fie acolo ca simboluri, daruri de onoare pentru morţi, locţiitori ai unor persoane ale căror

trupuri lipsesc sau din orice alt motiv care nu le leagă direct de posesiunile bărbaţilor din bărci. Pe de altă parte, acestea sunt poate armele pe care bărbaţii le-au deţinut în viaţă şi care acum îi urmează în moarte; unele dintre ele erau aşezate în mâinile răposaţilor. Săbiile sunt de obicei considerate arme de elită, rezervate celor bogaţi, datorită costului lor: vikingul războinic „obişnuit” mânuia arme mai modeste, cum ar fi suliţele şi securile. Dar dacă acest lucru este incorect, aşa cum ar sugera o interpretare a mormintelor din Salme? O altă posibilitate este că percepţia noastră conform căreia săbiile sunt elemente costisitoare e corectă şi că expediţia din Salme a fost aşadar o întreprindere de rang *foarte* înalt, chiar regal.

Cele mai râvnite săbii erau fabricate de fierarii franci, cu lame importate în nord, unde li se ataşa mânerul. Un atelier deosebit de faimos din Renania poate fi recunoscut după numele *Ulfberht* încrustat pe lamele sale. Acesta a început să funcţioneze în secolul al IX-lea. Iniţial (se presupune), semnătura maestrului său fierar, *Ulfberhti*, a devenit un logo timpuriu într-un sens aproape modern, iar săbiile care îl purtau au continuat să fie produse încă două sute de ani. De asemenea, existau multe versiuni contrafăcute, de calitate inferioară şi uneori chiar cu numele scris greşit – falsurile din epoca vikingilor. Au fost găsite peste o sută de săbii *Ulfberht* autentice, majoritatea în morminte scandinave, dar ajungând şi în diasporă, până la Volga.

Preferinţa vikingilor pentru lamele france este uşor de înţeles. Renumite pentru manopera lor şi în special pentru duritatea şi flexibilitatea lor, acesta era un echipament de război în care aveai încredere cu viaţa, la propriu. În biografia lui Carol cel Mare a lui Notker Balbulus există un episod în care unele săbii scandinave produse pe plan intern sunt oferite împăratului ca tribut, apoi sunt testate pentru calitate. Carol cel Mare încearcă să îndoaie un tăiş astfel încât vârful să atingă mânerul, dar acesta se rupe şi el o respinge cu dezgust. Foloseşte apoi sabia unui observator şi îndeplineşte sarcina cu uşurinţă „şi apoi o lăsă să se îndrepte treptat la loc”. Acestea erau săbiile france pe care ibn Faḍlān le-a văzut în rândul varegilor Rus’, cele mai bune cu putinţă.

Un al doilea tip de armă cu tăiş a devenit din ce în ce mai comun în epoca târzie a vikingilor. Nu are un nume oficial, fiind adesea menţionată drept cuţit de luptă sau cuţit de bătălie, dar era, în esenţă, o variantă lungă a cuţitului *seax* din perioada migraţiilor. O lamă cu un singur tăiş, cu un spate gros, care adăuga forţă unei lovituri rapide, menite să înjunghie, aceasta pare să fi fost concepută ca o armă de rezervă. Până în secolul al X-lea, cuţitele de luptă aveau teci elaborate care erau purtate orizontal pe curea, putând astfel să fie trase din spatele unui scut dacă sabia se pierduse; o anume variantă atârna pieziş de un ham elaborat. Se pare că ar fi putut fi purtate şi pe spate, tot pentru a fi trase rapid peste umăr.

Arcul era componenta finală a setului întreg, „convenţional” de arme ofensive. Forma comună în Scandinavia era o variantă mai scurtă a ceea ce avea să devină arcul lung medieval: o bucată dreaptă din lemn de frasin îndoită pentru a prinde coarda şi capabilă să tragă o săgeată pe distanţe lungi, cu o mare putere de străpungere. În secolul al X-lea, în urma ascensiunii culturii varegilor Rus’ şi a influenţelor orientale, apare şi importul de arcuri specializate mai scurte, de tip recurbat, împreună cu tolbe cu deschidere largă de felul celor folosite de nomazii de stepă. Realizate pentru a trage rapid de pe un cal, acestea erau arme mortale care necesitau antrenament serios şi de durată pentru a fi folosite eficient.

Săgeţile aveau mai multe tipuri şi forme – de la capete largi concepute pentru a provoca sângerări abundente în carnea neprotejată până la tipuri înguste, ascuţite, ca un pumnal, menite să străpungă zalele. Cea mai comună formă polivalentă avea capul în formă de frunză; arheologii au descoperit ocazional tipuri foarte specializate, cum ar fi tipul „trident”, pe care se înfăşura o bucată de pânză în flăcări şi astfel se incinerau velele şi parâmele corăbiilor (s-a găsit una în mormintele de la Salme). Existau mult mai multe forme adaptate pentru vânătoare, cu tipuri specifice pentru fiecare animal.

În ceea ce priveşte apărarea, scutul de bază era un obiect circular din lemn, făcut din şipci subţiri bine strânse, acoperite de obicei cu piele şi având o margine

care ţinea totul la un loc. Printr-o gaură centrală era introdus un umbon de fier, prins cu nituri pe scut, cu un mâner transversal de lemn care se prelungea pe faţa cealaltă. Acesta avea şi rolul de a proteja braţul. Unele scuturi erau făcute să corespundă proprietarilor lor, fiind articole personalizate, adaptate individului. Este clar atât din arheologie, cât şi din literatură că şipcile erau pictate fie într-o singură culoare (s-au găsit scuturi negre, galbene, roşii şi albe), fie cu modele: un vârtej de linii curbe care radiază de la umbon pare deosebit de comun. În unele morminte ale călăreţilor războinici se întâlnesc două scuturi, iar în unele reprezentări de pe obiectele metalice care înfăţişează călăreţi există reproduceri ale unui al doilea scut atârnat de-a lungul flancului calului.

Scuturile erau atât arme ofensive, cât şi defensive, folosite pentru a dezarma adversarii sau pentru a înlătura armele, adesea în combinaţie cu săbii sau securi. Dacă marginea era izbită cu forţă în gâtul unui inamic, scutul putea ucide. Există, de asemenea, descrieri ale etapelor ulterioare, mai disperate ale luptei, după ce şipcile de lemn ale unui scut erau sparte, rămânând doar umbonul în jurul pumnului mânuitorului său – încă mortal în lupta de aproape.

Armura era în cea mai mare parte organică, din piele căptuşită sau sub forma unei jachete matlasate care asigura un minim de protecţie, în special împotriva loviturilor cu obiecte contondente sau a tăieturilor superficiale. Zalele era cu siguranţă ceva familiar, fiind

purtate peste materialele textile de către cei care şi le puteau permite. Făcute din mii de inele interconectate, fiecare dintre ele fabricate separat şi apoi îmbinate, o cămaşă completă de zale era un lucru foarte scump. Putea ajunge până la talie sau, în epoca târzie a vikingilor, aproape până la glezne. În regiunea baltică, în special la Birka, există dovezi ale utilizării armurii din plăci, compusă din plăcuţe dreptunghiulare de fier cusute pe material, formând astfel o protecţie flexibilă, articulată. Purtată peste cămaşă şi extremităţi, aceasta era o tradiţie orientală, care probabil a pătruns în Scandinavia de-a lungul rutelor fluviale.

Cunoaştem relativ puţine lucruri despre coifurile din epoca vikingilor. La Gjermundbu, în Norvegia, a fost găsit un singur exemplar aproximativ complet. Acesta este o calotă din fier cu o apărătoare facială ce acoperea nasul, deasupra căreia se afla o vizieră în formă de ochelari. Grumazul şi probabil partea inferioară a feţei erau acoperite de zale. Coifurile de acest fel apar pe pietrele runice pictate, deşi este posibil ca acelea să fi fost din piele dură. Alte câteva fragmente de coif au fost găsite pe locurile fostelor aşezări sau în morminte. Acestea apar într-o gamă largă de imagini, inclusiv în sculpturi tridimensionale. Două lucruri sunt clare. În primul rând, coifurile (de toate felurile, inclusiv cele mai ieftine) erau relativ comune, ceea ce nu este surprinzător având în vedere necesitatea evidentă de a proteja capul în luptă. În al doilea rând, cel puţin coifurile din metal erau

considerate atât de valoroase încât aproape niciodată nu-şi însoţeau proprietarii în mormânt. Nu e nevoie să mai menţionăm că *niciunul* dintre ele nu avea coarne.

Una dintre cele mai trainice componente ale mitului vikingilor se regăseşte în berserkeri – războinicii frenetici care luptau dezbrăcaţi, mistuiţi de o furie incontrolabilă, scoşi din minţi de ciuperci magice. Acesta este un adevăr modificat, după cum se spune.

Nu există nicio îndoială că *berserkir* erau o realitate în epoca vikingilor, dar aproape orice alt aspect al naturii lor stă sub semnul întrebării. Cuvântul în sine se referă la o cămaşă (*serk*), cu un prefix care înseamnă fie „urs” (*bear-*), fie „gol” (*bare-*), oferind astfel o imagine fie a unui războinic aidoma unui urs, fie a unui bărbat fără cămaşă, în sensul de lipsit de armură sau chiar dezbrăcat. Conexiunea cu ursul este poate cea mai relevantă dintre cele două, fapt întărit de echivalentul lup al berserkerilor sub forma *ulfheðnar*, adică „piei de lup”.

În arheologie întâlnim celebrele reprezentări ale „dansatorilor cu arme”, bărbaţi fie goi, fie îmbrăcaţi în piei de lup şi mânuind săbii şi suliţe. Acestea apar îndeosebi pe echipamentele de război din perioada migraţiilor şi cea Vendel, dar se extind şi la obiectele, tapiseriile, monedele şi la o piatră runică pictată din epoca vikingilor. Există reprezentări asemănătoare cu figuri înarmate, cu capete de mistreţi sau urşi pe obiecte metalice cum ar fi pandantivele, pe textile şi chiar pe o

piatră runică ce înfăţişează un războinic-animal, zugrăvit chiar cu o pereche de urechi blegi. La Hedeby au fost găsite două măşti de animale destul de tulburătoare, făcute din pâslă, rulate şi folosite drept calafat pe un vas scufundat. De asemenea, se poate să fi făcut parte din echipamentul unui berserker; se aseamănă cu câini sau tauri.

Ceva similar ar putea explica inscripţia de pe o piatră runică de la Istaby din Blekinge, Suedia, care enumeră trei generaţii de bărbaţi din aceeaşi familie, toţi având nume care combină termeni de luptă cu un element de lup. Poate că acest lucru denotă o formă de animal totemic care s-a transmis de-a lungul generaţiilor:

Hathuwulfr [Lupul-de-Bătălie],
fiul lui Heruwulfr [Lupul-Sabie], a
gravat aceste rune în memoria lui Haeriulfr [Lupul-Oaste-de-Război].

De asemenea, există relatări din acea perioadă din afara Scandinaviei care îi descriu pe vikingi în luptă şi conţin câteva detalii sugestive. O cronică bizantină a războaielor împotriva varegilor Rus’ include descrieri ale războinicilor răcnind ca animalele şi ale unui comandant care luptă cu un abandon frenetic atât de extrem, încât parcă era nebun de-a binelea. Veteranii imperiali nu mai văzuseră niciodată aşa ceva. În mod similar, imaginile lupilor sunt uneori folosite în discuţiile despre forţele

scandinave de pe câmpul de bătălie. Se poate ca aceasta să fi fost o convenţie poetică sau poate să fi însemnat ceva mai mult.

Cea mai veche referinţă literară nordică la astfel de războinici apare în poemul skaldic de laudă *Haraldskvæði* al lui Thórbjörn Hornklofi. Acesta descrie parţial bătălia de la Hafrsfjörðr, care a avut loc în c. 872. A fost compusă probabil în jurul anului 900. Detaliile sunt mai grafice decât permit de obicei convenţiile versurilor skaldice: războinicii sunt descrişi ca băutori de sânge, de pildă, în mod limpede priviţi diferit de alte tipuri de combatanţi:

> Ele [corăbiile din flota lui Harald] erau pline cu căpetenii-ţărani şi scuturi late, cu suliţe Vestland şi săbii france; *berserkir* răcneau, bătălia a început, *ulfheðnar* urlau şi-şi agitau suliţele.
> Despre furia *berserkr* aş întreba, despre băutorii mării-cadavrelor [sânge]: cum sunt aceşti bărbaţi care merg voioşi la luptă?
> *Ulfheðnar* se numesc, cei care poartă scuturi sângeroase la măcel; înroşesc suliţele când se alătură luptei; acolo sunt dispuşi pentru sarcina lor; acolo ştiu că onorabilul prinţ îşi pune încrederea doar în oameni curajoşi, care sparg scuturi.

Descrierea cel mai des citată apare mult mai târziu, în *Saga Ynglinga* a lui Snorri:

> Oamenii lui [Odin] au mers [în luptă] fără zale şi erau la fel de sălbatici precum câinii sau lupii, îşi muşcau scuturile, erau la fel de puternici ca urşii sau taurii; omorau oameni, dar ei înşişi nu erau răniţi nici de foc, nici de fier; asta se cheamă să o iei razna („berserk”, în engleză – n.tr.).

Nu există vreo dovadă nici în arheologie, nici în texte ale utilizării de către berserkeri de halucinogene, substanţe psihoactive sau orice alte forme de droguri sau chimicale care afectează mintea, inclusiv consumul de muscariţă (în ciuda faptului că articolul din Wikipedia despre berserkeri recomandă cititorului să caute şi *Dutch courage*, „curaj olandez”, adică acel curaj dat de alcool, şi chiar *Going postal*, adică „a o lua razna”).

Termenul *berserksgangr* (tradus în general ca „a o lua razna”, ca mai sus) descrie literalmente un mod de a se mişca, „mers berserk”, şi nicidecum frenezia din bătălie – ceva care s-ar potrivi cu posturile straniu de formale ale „dansatorilor cu arme” şi ale războinicilor îmbrăcaţi în piei înfăţişaţi pe obiectele din metal. Acesta ar putea fi un ritual, un fel de reprezentaţie militară. Un cercetător a sugerat că adevărata rădăcină a berserkerilor era acest teatru – de fapt, o pregătire simbolică pentru război, nu un comportament real pe câmpul de luptă. Acestea nu se exclud neapărat, mai ales având în vedere natura în general teatrală a altor ritualuri vikinge depistate în arheologie. Trebuie să ne amintim de poemul lui

Thórbjörn şi de descrierile non-scandinave ale acţiunilor care sună cu adevărat a frenezie în luptă.

În saga, berserkerii apar mai ales ca personaje negative standard: antagonişti utili pe care eroii să îi ucidă, deşi în saga regilor sunt uneori membri obişnuiţi ai unei suite regale, un fel de trupe speciale din rândul vikingilor. Interesant este că motivul muşcării scutului, de obicei respins ca o fantezie literară, apare de fapt *mai devreme* decât majoritatea textelor islandeze, sub forma „paznicului" din seturile de şah Lewis, sculpturi din fildeş care datează probabil din secolul al XII-lea. Deşi sunt dificil de abordat (ceva probabil valabil şi la acea vreme), cu toate problemele de interpretare, trebuie să le acordăm acestor bărbaţi neobişnuiţi locul lor în maşinăria de război a vikingilor.

Alături de berserkeri, un alt simbol persistent al războiului din epoca vikingilor este fecioara războinică. Acestea se confundă de mai multe ori cu walkiriile şi cu alte femei războinice din poemele eroice ale tradiţiei eddice, din cele skaldice şi, cu o oarecare frecvenţă, din citările poetice ale *Eddei* lui Snorri. În schimb, în saga islandezilor femeile înarmate nu apar în afara unor contexte izolate de autoapărare, furie de moment sau răzbunare planificată. Cu toate acestea, fecioarele războinice apar des în saga legendare: în persoana lui Hervör, care recuperează sabia tatălui ei, Angantyr, şi, de asemenea, în *Saga lui Ragnar Lothbrók*, *Saga lui Hrólf Gautreksson* şi alte câteva.

Primele părţi din *Istoria danezilor* a lui Saxo, începută la sfârşitul secolului al XII-lea, includ şi multe descrieri dramatice ale fecioarelor războinice. În câteva dintre aceste surse, acţiunea este plasată nu doar în epoca vikingilor, ci şi în secolele premergătoare acesteia, în perioada migraţiilor.

În surse, femeile acestea sunt înfăţişate singure sau în grupuri mici, cele din urmă uneori compuse în mod specific din femei războinice sau integrate în trupele de luptă clasică. În cazuri individuale, ele pot prelua poziţii de comandă în fruntea oştilor, dirijând campanii. Ocazional, aceste femei sunt descrise ca având atribute diferite şi uneori transgresive ale înfăţişării (poartă haine masculine, de exemplu). Se luptă atât purtând armură, cât şi fără. Pentru unele dintre aceste femei, asumarea identităţii respective sugerează o schimbare a numelui şi chiar a genului gramatical, fiind folosite forme masculine ale cuvintelor. Povestirile adoptă o varietate de puncte de vedere etice şi sociale, încadrându-le uneori pe femeile acestea drept excepţii rare de la genul lor, iar în alte cazuri oferind puţine semne că ele erau considerate ieşite din comun.

19. Femeie războinică? O reconstituire a persoanei îngropate în încăperea mortuară Bj.581 de la Birka, pe baza dovezilor din excavaţii, cu detalii vestimentare extrapolate din alte morminte de la Birka şi morminte din acea perioadă din Caucaz. (Imagine © Neil Price).

Cu toate calităţile lor literare, este totuşi clar că niciuna dintre aceste surse nu poate fi considerată o consemnare istorică fidelă. Saga legendare sunt deosebit de problematice, iar specialiştii în texte au interpretat aproape universal figura fecioarei războinice ca un produs literar ulterior, dezvoltat în cadrul unor naraţiuni ce reflectă preocupările sociale ale vremii. A fost îndelung dezbătută existenţa unor femei războinice *reale* în epoca

vikingilor, spre deosebire de un simulacru al acestora izvorât dintr-un soi de ficţiune medievală.

Acest lucru s-a schimbat în 2017, când s-au făcut analize ADN ale cadavrului aşezat dintr-o încăpere mortuară de la Birka, despre care am discutat în capitolul 5. Analizele au confirmat că acest „războinic” era femeie. Am examinat mai devreme controversele care au rezultat din această afirmaţie şi implicaţiile lor pentru studiul de gen al vikingilor. În ceea ce priveşte comparaţiile arheologice ulterioare, printre mormintele cu femei determinate doar pe considerente osteologice există vreo cincisprezece războinice cu securi şi câteva cu o suliţă sau un pumnal, poate câteva săgeţi şi, ocazional, un scut. În interpretările oficiale aplicate mormintelor masculine, puţine dintre acestea ar fi fost considerate morminte de „războinici”. Doar câteva dintre ele conţin seturi complete de arme, cum este cazul mormântului de la Birka.

Natura excepţională a povestirilor în nordica veche nu dovedeşte că acestea se inspirau din persoane din viaţa reală, oricât de îndepărtate ar fi fost ele, mai ales pentru că astfel de figuri apar doar în anumite genuri de saga. Cu toate acestea, cu siguranţă nu infirmă existenţa unor adevărate femei războinice. Într-adevăr, textele medievale sunt interesante, dar, strict vorbind, inutile pentru interpretarea dovezilor din excavaţii. Aceste morminte cu siguranţă *nu* sunt saga medievale, legende sau licenţă poetică, ci o realitate observabilă empiric din epoca vikingilor.

Armele în sine nu determină sau definesc neapărat un războinic, nici genul acestuia; există întotdeauna posibilităţi alternative. Unii cercetători încearcă să facă distincţii subtile între tipurile de combatanţi, care sunt adesea denaturate în moduri stranii, deoarece se intersectează cu identitatea. De la un anumit moment, aceste dezbateri devin absurde în contextul realităţii epocii vikingilor (una înfăţişează câţiva călugări care se uită peste zidul mănăstirii la o trupă care avansează: „Ce crezi, *sunt* războinici sau mai degrabă *miliţie*?” – asta în timp ce capela arde). Trebuie însă să ne asigurăm că se aplică aceleaşi standarde ale datelor, dovezilor şi logicii indiferent de gen, cu mintea deschisă hotărât către complexitate. Dacă oamenii de ştiinţă sunt pregătiţi să susţină că un singur individ cu trup bărbătesc îngropat cu numeroase arme poate fi clasificat ca bărbat şi interpretat ca războinic (şi există sute de astfel de exemple rar controversate în diaspora vikingilor care sunt acceptate), atunci poate ajunge la aceeaşi concluzie dacă determinarea genului este diferită.

Dacă examinăm îndeaproape datele arheologice, se pare că au existat într-adevăr femei războinice în epoca vikingilor, inclusiv cel puţin una cu rang de comandant. Nu au fost niciodată numeroase şi foarte puţine au fost identificate chiar şi parţial, dar acest aspect se poate schimba pe măsură ce ne reexaminăm sursele şi mentalitatea. Erau excepţii rare – oameni neobişnuiţi, desigur –, dar existau.

Este greu să ştim cum arăta de fapt un raid sau o bătălie din epoca vikingilor. Există multe cărţi care pretind că oferă descrieri detaliate ale tacticilor, formaţiilor de pe câmpul de bătălie şi aşa mai departe, dar acestea sunt aproape în întregime extrase din practica ulterioară aplicată retrospectiv şi adesea din interpretări ale unor surse scrise de o credibilitate discutabilă. În realitate, ştim relativ puţin în afară de impresiile de zgomot, haos şi violenţă care sunt transmise atât de viu în poezie şi în numele walkiriilor.

O distincţie de bază pare să fi existat între acţiunea colectivă şi lupta individuală; prima categorie câştiga bătălii, în timp ce a doua sporea prestigiul.

Strategia principală pe câmpul de bătălie implica zidul de scuturi, în care o trupă forma o linie de câţiva oameni cu scuturile suprapuse. Ca unitate coerentă, zidul putea fi folosit pentru a avansa şi a împinge adversarii înapoi prin pur elan, în timp ce suliţele şi pumnalele puteau fi folosite pentru a înjunghia printre rânduri. Săbiile şi securile puteau intra şi ele în joc, iar picioarele oricui înfrunta un zid de scuturi erau deosebit de vulnerabile la loviturile murdare. Puterea acestei formaţii stătea în unitatea colectivă şi în gradul mai mare de protecţie oferit de atacul frontal. De asemenea, scuturile puteau fi ridicate pentru a respinge săgeţile trase de inamici.

Formaţia de triunghi, cunoscută în limba nordică veche sub numele de *svínfylking* („bot de mistreţ”), pare să aibă

şi ea origine veche. Deşi este descrisă în principal retrospectiv în textele medievale, potrivit lui Tacitus, autorul roman din secolul I, era folosită şi de triburile germanice din vremea sa. Confluenţa unor astfel de surse independente la un mileniu distanţă sugerează că vikingii au practicat această tactică, întocmai cum spun saga. „Mistreţul” însemna că războinicii cu armuri erau aranjaţi sub formă de triunghi, cu vârful către inamic, înaintând cu viteză şi folosindu-se de inerţie şi greutate pentru a străpunge rândurile adversarilor.

În lupta pe mare, strategia era aproape aceeaşi ca pe uscat, iar uneori un şir de corăbii erau chiar legate între ele pentru a forma o platformă mobilă, plutitoare, astfel încât bătălia maritimă să se asemene cât mai mult cu cea terestră. Astfel de platforme de vase se apropiau una de cealaltă, liniile ascuţite formate de prore ciocnindu-se şi interconectându-se, creând un câmp de luptă din lemn şi mai mare. Bătălia avea apoi loc de la o corabie la alta, iar saga dezvăluie cum fiecare vas era „eliberat” pe rând. Victimele erau lăsate acolo unde cădeau sau erau aruncate în mare. Toate înfruntările de acest fel erau însoţite de ploi de săgeţi şi alte proiectile.

Există dovezi ale duelurilor individuale nu numai pe câmpul de luptă, ci şi ca mijloc de soluţionare formală a insultelor, ca în multe alte culturi. În astfel de cazuri, combatanţii foloseau orice arme preferau. Lupta unu la unu în război era demnă de laudă, apărând în poezii şi saga, cum ar fi povestea norvegianului care ar fi ţinut

piept de unul singur armatei engleze la Stamford Bridge în 1066 (la propriu pe acest pod). Înarmat cu o secure, se zice că a apărat podul peste râu până când a fost înjunghiat cu o suliţă de dedesubt, din apă.

În cele din urmă, orice experienţă de război era personală. La sfârşitul secolului al VIII-lea, o expediţie precum cea din Lindisfarne putea foarte bine să fie prima experienţă de acest fel pentru un viking tânăr. Dacă supravieţuia, nu ar fi uitat-o niciodată. Ar trebui să ţinem cont de asta. Nimic din toate cele explicate nu era lipsit de context sau de justificare.

> Ne aflăm pe coasta de vest a Norvegiei. Al doilea sau al treilea fiu de la fermă nu avea prea multe speranţe de moştenire funciară, dar era aproape mulţumit de soarta lui. Se plimbase cu Sigrid pe dealuri –
> îşi ţineau companie unul altuia de când erau mici şi „toată lumea ştia" că se vor căsători. Dar acum ea poartă deodată o broşă nouă,
> cu ornamentul acela ondulat pe care îl au peste mări,
> şi-şi petrece timpul cu băiatul din casa cea mare, acela îndesat care a împrumutat sabia tatălui lui şi a plecat pe mare cu băieţii vara trecută.

Confruntându-se brusc cu un viitor cu totul diferit, nu este greu de înţeles cum omul nostru începe să-şi ajusteze planurile pentru sezonul următor şi începe să pună

întrebări în rândul proprietarilor de corăbii. Putem privi aceeaşi situaţie şi din alte perspective, inclusiv cea a familiei rămase acasă.

> Ai auzit despre casa lui Hristos pe care au ars-o vikingii, râul de aur care s-a revărsat odată cu ei – ei bine, băiatul nostru a fost cel care l-a ucis pe şeful de acolo, cel cu băţul ăla amuzant. Mă bucur să-l văd pe mezinul nostru că-şi vine în fire, că face ceva cu viaţa lui, înţelegi? Nu-şi dă seama, dar bineînţeles că eu am fost cea care
> a aranjat totul, i-am făcut rost de un loc la bord; lordul m-a ascultat întotdeauna mai mult pe mine decât pe soţul meu.

Sau femeile care simt că perspectivele lor se schimbă – alegerile lor se extind – cu fiecare corabie care se întoarce, cu fiecare cadou şi fiecare propunere. Unele dintre ele sunt doar nişte fleacuri, oferite de neghiobii obişnuiţi care nu înţeleg că fata nu e de nasul lor. Însă există şi portiţe, ferestre spre ceea ce ar putea fi o viaţă diferită, într-o casă mai mare, pe un pământ mai roditor, cu o lume întreagă de posibilităţi.

> Uite-l iar pe acela înalt, chipeş chiar dacă are o cicatrice, cu sabia
> cu mâner de aur (pe care nu o avea anul trecut). Aceasta este a treia corabie pe care a navigat şi are

> încă o linie pe dinţi. Ignor-o pe fata aceea înspăimântată pe care a adus-o acasă cu el – era de aşteptat
> şi oricum poate nici măcar nu vorbeşte limba; şi el se uită
> în continuare la tine. Dar tu decizi unde ar putea duce asta.

Şi apoi mai erau stăpânii corăbiilor, organizatorii – cu coifurile şi inelele şi mantalele lor viu colorate, cei care îşi trag cea mai mare parte din câştig, dar care îşi asumă şi riscul financiar (Ólaf a pierdut un întreg echipaj sezonul trecut). Ei se bucură de jaf, dar îl văd ca pe un mijloc pentru atingerea unui scop, combustibil pentru faima lor, putere.

> I-ai spus constructorului tău de bărci să înceapă o chilă nouă –
> sau de ce nu două? – şi ai dat sfară că eşti în căutarea unui poet pentru sala ta. Anul trecut, acel rege al mării din Jæren a trecut direct pe lângă tine la adunare, dar data viitoare te va privi în ochi.

Acestea sunt speculaţii, desigur, dar nu sunt neîntemeiate. Deşi unele dintre ele ne pot părea neplăcute, nu există nimic în mod evident mercenar sau mecanic aici, doar oameni care îşi trăiesc viaţa şi speră să o îmbunătăţească. Regulile lor nu erau neapărat la fel cu

ale noastre, chiar deloc, şi nimic din toate acestea nu ar trebui aplicat uniform în întreaga societate – de ce şi-ar imagina cineva asta?

„Epoca vikingilor” nu a fost niciodată un proces, ceva cu o direcţie fermă. Nu a fost un Blitzkrieg sau un asalt asupra Occidentului (sau a Răsăritului). În schimb, acestea au fost iniţial evenimente izolate care aveau loc în câteva zile, o dată sau de două ori pe an, pe întinderi vaste de pământ. Puteau trece săptămâni sau luni până afla cineva că avuseseră loc. Peste treizeci de ani, asta nu va domina preocupările cotidiene ale nimănui.

Însă acesta a fost doar începutul, primele incursiuni. În aproximativ un deceniu, natura acelor expediţii avea să se schimbe. Pentru unii scandinavi, va fi o călătorie la care s-au bucurat că au luat parte, un flux în care s-au strecurat pentru profit şi, da, pentru aventură. Iniţial, i-a dus pe unii oameni departe de casă şi i-a adus înapoi schimbaţi; a schimbat şi vieţile celor care au rămas în urmă. Înainte de vreme, definiţia de „acasă” va deveni fluidă, mobilă, apoi se va închega din nou în jurul unor locuri destul de diferite peste mare. Pentru alţii din nord – doar câţiva la început, dar apoi tot mai mulţi –, toate acestea au fost o cale la care au visat, pe care au urmat-o şi modelat-o. Acesta era începutul a ceva nou, perceptibil pentru noi şi probabil doar pentru o mică parte dintre ei.

12

HIDRARHIA

Raidurile asupra mănăstirilor din Northumbria par să fi fost evenimente izolate de-a lungul coastelor nordice (deşi cine ştie ce au ales să omită în mod discret compilatorii *Cronicii anglo-saxone*). Pentru sudul Angliei, au reprezentat un preludiu al atacurilor vikingilor, suficient de severe să necesite construirea de sisteme de apărare împotriva lor.

În Irlanda, incursiunile s-au înrăutăţit cu siguranţă. Au debutat cu atacurile asupra Inishmurray şi Roscam în 807. Există referinţe pentru victoriile asupra vikingilor din 811 şi 812 în Ulster şi Munster, dar şi pentru înfrângerile irlandeze de la Connaught în 812. Howth, în nordul Golfului Dublin, şi portul Wexford au fost ambele atacate în 821. Există referinţe generale pentru raiduri la scară largă.

Este greu să aflăm dacă Francia fost afectată de incursiunile acestea sau în ce măsură. Clericul englez Alcuin, cronicarul atacurilor din Lindisfarne, menţionează raidurile din Aquitania (sud-vestul Franţei) din 799. Probabil că ele l-au determinat pe Carol cel Mare să întărească securitatea pe coastă în anul următor. Excepţia este aluzia aceea din *Analele Regatului Franciei* la o flotă de două sute de nave daneze care a atacat Frizia în 810. Numărul este o exagerare atât de mare a

forţelor mai mici menţionate în toate celelalte relatări despre incursiunile din această perioadă, încât este dificil de interpretat şi poate fi în mod just considerat dubios. Zece ani mai târziu, a existat o altă explozie de activitate în Francia, prin atacuri în Flandra, iarăşi Aquitania şi estuarul Senei.

Incursiunile din primele trei decenii ale secolului al IX-lea par să fi avut individual un caracter şi o dimensiune asemănătoare şi, probabil, au avut un motor iniţial similar cu cel al raidurilor precedente. Se repeta o formulă de succes – cu un profit şi mai mare, dar în esenţă pentru aceeaşi combinaţie de motive individuale şi scopuri sociopolitice ale elitelor locale –, dar încă în parametri relativ modeşti. O escaladare clară *poate* fi observată în incursiunile irlandeze şi france, care sugerează la un loc cel puţin zeci de nave, poate chiar mai multe. Atacul asupra Friziei sugerează cu siguranţă acelaşi lucru, aceasta fiind o zonă tampon imperială şi deja una cu tensiuni la graniţa dintre franci şi danezi. Indiferent dacă flota vikingilor care a devastat regiunea în 810 număra cu adevărat două sute de nave sau nu, a fost suficient de mare pentru a cere plata a cincizeci de kilograme de argint după înfrângerea frizonilor de trei ori în luptă deschisă. Când francii au răspuns trimiţând întăriri, danezii plecaseră deja (colac peste pupăză, elefantul de companie al împăratului a murit brusc în acelaşi timp – unul dintre acele detalii istorice insignifiante care ne arată că trecutul a fost aievea).

Organizarea acestor expediţii – şi faptul că cel puţin în Irlanda atacatorii sunt descrişi ca venind în „flotile”, cu anumite reţineri pentru ceea ce putea însemna asta de fapt – indică, de asemenea, că amploarea atacurilor vikingilor era în creştere în anii 820. În acelaşi timp, ar trebui să ne amintim că acest lucru se petrecea la treizeci de ani după primele incursiuni din vest, înregistrate la rândul lor la şaptezeci de ani după Salme. În context, asta înseamnă de fapt o generaţie sau două, ceea ce infirmă orice „valuri” de atacuri care au copleşit Europa de Vest. Cu toate acestea, vikingii dezvoltau un soi de sistem, iar acesta a funcţionat în mod clar în raport cu obiectivele lor. Excelau la tacticile de tip „loveşte şi fugi” şi la ambuscade şi s-au dovedit neaşteptat de capabili să ia cu asalt ţintele fortificate. Se ghidau după reguli foarte diferite de cele ale victimelor lor.

Ideea că scandinavii nu ştiau ce se afla „la vest, dincolo de mare” înainte de incursiuni este o absurditate. Probabil cunoşteau destul de bine măcar viaţa de-a lungul coastei de est, în special în jurul târgurilor şi mănăstirilor, dar aceasta nu înseamnă că erau complet familiarizaţi cu Anglia, cu oamenii şi peisajele sale, cu politica şi cultura ei. Probabil că o mare parte din această perioadă timpurie a fost în esenţă una de explorare preliminară, de cartografiere a vulnerabilităţilor, asigurând în acelaşi timp căi de aprovizionare şi retragere relativ sigure.

Cu toate acestea, primele incursiuni aveau deja efect în Scandinavia. Tot mai mulţi bărbaţi se poate să-şi fi

îmbunătăţit statutul social, averea personală, perspectivele economice pe termen mai lung şi probabil pe cele de căsătorie. Aceşti bărbaţi nu erau izolaţi de comunităţile lor de acasă, ci bineînţeles pe deplin integraţi în ele. Incursiunile depăşeau limitele genului. Astfel, fiecare femeie cu care atacatorii aveau vreo legătură de orice natură a jucat un rol în schimbările cauzate de fluxul de pradă străină. În Scandinavia au sosit şi alţi oameni – cei proaspăt înrobiţi –, ale căror vieţi s-au schimbat pentru totdeauna, mai ales (şi cel mai rău) ale femeilor.

Rezultatele şi profiturile incursiunilor nu se limitau doar la atacatori. Elitele care au finanţat expediţiile au dobândit şi alte tipuri de câştiguri: cuferele lor s-au umplut, poate mai ales atunci când pretindeau un procent din pradă (deşi „partea care li se cuvine” sună mai frumos, nu-i aşa?). Puteau folosi aceste recompense economice pentru a-şi consolida şi extinde poziţiile, inclusiv prin finanţarea mai multor incursiuni care ar perpetua acest ciclu. Suitele lor s-au mărit odată cu puterea şi statutul lor. Poate că acest lucru nu a fost pe deplin pozitiv, pentru că odată cu bunăstarea vin rivalitatea şi gelozia, iar puterea mai multă atrage şi invidia din partea celor care ar dori să o uzurpe. Probabil că aventurile din Marea Nordului nu au făcut decât să aţâţe politica sângeroasă a Scandinaviei şi a regatelor sale mărunte.

Desigur, unii atacatori nu s-au mai întors deloc – poate chiar un număr destul de ridicat în cazul episoadele nefericite, aşa cum a fost insuccesul de la Monkwearmouth, când majoritatea navelor au eşuat şi echipajele lor au fost masacrate. Viaţa vikingilor era una riscantă, chiar şi pentru două săptămâni. Şi acest fapt avea consecinţele sale, dar luând în considerare ideologiile militarizate şi sistemele de onoare din nord, probabil că aceste pericole nu erau una din preocupările principale şi cu siguranţă nici vreun factor de descurajare.

Incursiunile de la începutul secolului al IX-lea au fost intense, dar sporadice. Această situaţie s-a schimbat în 834. Nu există nicio dovadă că evenimentele din acel an, aşa cum sunt înregistrate în *Cronica anglo-saxonă*, au fost rezultatul unei schimbări coordonate şi intenţionate în strategie. Doar în retrospectivă ele apar ca un punct de cotitură, o separare între trecut – câteva bărci de războinici, doar un *lið* sau două de camarazi de arme – şi viitor.

După 834, scandinavii soseau în mod regulat în flote de sute de nave, care transportau mii de oameni. Atacurile lor aveau să aducă marile puteri vest-europene în pragul ruinei. Vor căpăta şi nume în cronicile şi analele acelor regiuni: Marea armată păgână sau Marea armată de tâlhari; Armatele Senei, Sommei şi Loarei; Marea armată din vară şi altele. Poveştile lor erau complexe, dar sunt cheia înţelegerii următoarelor două secole de activitate a vikingilor în Eurasia.

La fel ca în cazul atacurilor de pe coastă care începuseră cu decenii înainte, natura şi motivaţiile acestor noi acţiuni erau strâns legate de economiile politice din Scandinavia. Însă de data aceasta exista o diferenţă esenţială, ceva care deosebea flotele şi armatele de primele incursiuni: *la începutul secolului al IX-lea, nu exista niciun singur stat politic, regat sau altă entitate socială în Scandinavia suficient de mare pentru a întreprinde expediţii maritime de această anvergură.* Cu alte cuvinte, niciuna dintre aceste forţe nu poate fi înţeleasă în simpli termeni etnici sau politici. Nu erau „danezi”, „norvegieni”, nici chiar „regi ai mării”. De fapt, nu erau „oricine”. Erau altceva, iar provocarea este să aflăm ce anume.

Acum avem posibilitatea să pătrundem în interiorul acestor grupuri vikinge în creştere prin intermediul excavărilor arheologice în vestigiile taberelor lor, în mormintele lor, în rămăşiţele vieţii lor cotidiene. Multe din acestea au implicaţii uluitoare. Pe lângă confirmarea că într-adevăr aveau mii de membri, se pare că aceste „armate” includeau şi femei şi copii – familii – şi că aveau economii întregi de producţie şi schimb. Nu erau în niciun caz numai forţe de luptă, deşi incursiunile s-au aflat întotdeauna în centrul operaţiunilor lor. Mergând la un nivel mai profund, în mintea lor, găsim noi perspective de experimente sociale îndrăzneţe, rezistenţă politică şi încercări de a crea un alt tip de viaţă.

Toate acestea sugerează că conglomeratele mobile ale vikingilor la scară largă din secolul al IX-lea nu au fost nici „armate”, nici „bande de război”, ci comunităţi migratoare într-o continuă evoluţie. Nu se îndreptau nicăieri, ci erau o destinaţie în sine, justificată prin acţiune. În esenţă, *aceste forţe erau organizări statale de sine stătătoare*.

Pe măsură ce flotele s-au mărit, pe măsură ce forţele au crescut în dimensiune şi s-au diversificat, pe măsură ce au atacat ţinte mai dificile şi mai ales pe măsură ce au început să lipsească din Scandinavia pentru perioade din ce în ce mai lungi, s-a produs o schimbare semnificativă. Dacă incursiunile fuseseră cândva o activitate care dura câteva săptămâni sau o vară, acum deveneau efectiv un stil de viaţă, cel puţin pentru unii. A fi viking în acest context era o stare de spirit, un sistem de credinţe, o strategie de carieră, un act ritualic şi, desigur, un mijloc de trai, deşi unul violent şi riscant. Însă mai presus de toate era o alegere.

> Nu că înainte nu se ştia de profiturile posibile în vest, dar acum ceva s-a mişcat şi s-a unit în mintea lor – nu colectiv şi simultan, desigur, ci treptat, indirect şi informal, prin discuţiile din porturi şi, nu în ultimul rând, prin calităţile persuasive ale succesului vizibil. În timp, în scurt timp, lumea lor va fi transformată de înţelegerea practică

a cât de bogat era de fapt potenţialul de dincolo de orizonturile marine, în aproape toate direcţiile.

Trebuie să începem cu *ceea ce* s-a întâmplat şi numai apoi devine evident *de ce* şi *cum*.

În anul 834, Dorestad, bogatul emporiu de la bifurcaţia Rinului, la aproximativ o sută de kilometri de coasta olandeză, a fost atacat şi incendiat, pare-se, de o forţă din Danemarca. Era o mutare uluitoare – acesta nu era o mănăstire sau o comunitate izolată, ci unul dintre cele mai importante noduri ale reţelelor comerciale din nordul Europei. Ar fi ca şi cum ai ataca astăzi unul dintre marile centre financiare. Vikingii au măcelărit după bunul plac şi şi-au umplut corăbiile de sclavi. Regiunea înconjurătoare a fost devastată. Acelaşi lucru urma să se întâmple în fiecare vară în următorii patru ani, în faţa răspunsurilor ineficiente ale francilor, care includeau negocieri de pace eşuate. Vikingii par să fi jucat atent, combinând diplomaţia prefăcută cu incursiunile la care nu intenţionau să renunţe niciodată.

În 837, *Analele bertine* descriu resemnat un „atac surpriză obişnuit” asupra Friziei. Utrecht şi Anvers au fost lovite în mod repetat, iar aceleaşi flote ale vikingilor au traversat Canalul pentru a ataca insula Sheppey din estuarul Tamisei. Se sugerează că scandinavii au urmat o rută similară pe coasta de sud, ca în deceniile precedente, şi s-au îndreptat spre Marea Irlandei dinspre

sud. Aşa cum au procedat şi în trecut, în timpul călătoriei şi-au încercat norocul şi în Francia, cu un atac de tatonare asupra Loarei în 835, în care mănăstirea de pe insula Noirmoutier a fost cotropită. Aceasta era o prevestire a evenimentelor mult mai grave ce aveau să vină.

Irlanda a fost puternic şi constant atacată de la mijlocul anilor 830, timp de cincisprezece ani. Făcând incursiuni de-a lungul coastelor şi în interiorul teritoriilor de-a lungul râurilor, vikingii au atacat peste cincizeci de ţinte numite în sursele scrise (multe dintre ele de mai multe ori). Există şi dovezi ale unor ciocniri regionale. Mănăstirile au fost din nou punctele de interes ale incursiunilor, dar târgurile şi aşezările deveniseră acum şi ele ţinte. Flotele şi-au stabilit baze temporare pe râuri, structuri defensive pentru navele lor şi tabere din care atacau mediul rural după bunul-plac.

Anglia pare să fi fost lăsată relativ în pace în anii 830, deşi aceasta este posibil o denaturare rezultată din omisiunile intenţionate ale cronicii. În 839, de exemplu, există o stranie înregistrare bisericească a viselor care tulburau somnul regelui de Wessex, imagini cu păgâni care îi devastau teritoriul. Această viziune nocturnă l-a tulburat într-atât, încât s-a angajat să facă un pelerinaj la Roma pentru a cere mijlocirea divină. Era evident că incursiunile vikingilor îl apăsau atât de mult pe cel mai puternic monarh din sudul Angliei, încât credea că soarta regatului său atârna de un fir de păr. Asta sugerează nu doar o activitate considerabilă a vikingilor în Anglia în acel

moment, dar este şi la mare distanţă în timp de arderea bisericii din Lindisfarne.

În orice caz, acest lucru se va schimba decisiv în 840 şi 841, când putem detecta o altă transformare. Coasta de vest a Irlandei a fost atacată în repetate rânduri şi au avut loc expediţii în interiorul teritoriului. S-au înfiinţat tabere la Dublin (probabil în zona Kilmainham), Annagassan şi în alte locuri şi s-a înrădăcinat o prezenţă sezonieră a vikingilor în aceste zone. Coastele de est şi de sud ale Angliei au fost şi ele atacate, având loc cel puţin o duzină de raiduri în decurs de doi ani, fiecare probabil cu mari variaţii. Vikingii erau acum o parte integrantă a vieţii englezilor, iar impactul financiar al activităţilor lor avea o adevărată însemnătate politică. Costul uman era în creştere, în vieţi pierdute atât la propriu, cât şi din cauza înrobirii.

Adevăratul catalizator al intensificării bruşte a activităţii vikingilor a fost războiul civil din Francia – Imperiul Carolingian numit după fondatorul său, Carol cel Mare. În 840, Ludovic cel Pios, succesorul său, a murit. Relaţiile turbulente dintre cei trei fii ai lui Ludovic, abia ţinuţi în frâu în timpul anilor de declin ai împăratului, au dat în clocot la moartea acestuia. Carol cel Pleşuv, Lothar şi Ludovic Germanicul au început să se lupte pentru controlul imperiului, declanşând un conflict care s-a extins în fiecare zonă a regatului, de la graniţa iberică la Alpi, până în sudul Danemarcei şi la Rin. Aparatul de stat a fost sfâşiat de dezbinări şi fracţiuni pe măsură ce mica

nobilime, guvernatorii oraşelor, magnaţii locali şi chiar episcopii şi-au format propriile miliţii şi au trecut de partea cuiva (adesea pur şi simplu a lor).

Vikingii s-au revărsat în golul creat de neatenţia şi destabilizarea imperiului şi nu aveau să mai plece în următorii douăzeci de ani. Marile râuri ale Franciei – Sena, Somme şi Loara – au funcţionat ca autostrăzi acvatice spre inima imperiului. Acum nu mai era vorba de atacuri pe coastă şi pagube economice periferice: vikingii au purtat război cu francii, atacând de-a lungul a sute de kilometri de râuri. Este evident că au existat multe grupuri diferite, fiecare cu propriii comandanţi şi obiective, uneori combinându-se în constelaţii mai mari. Ceea ce aveau în comun era capacitatea de a se înfige cu dibăcie în haosul politic.

Trupele mobile de vikingi au luptat cu forţele celor trei pretendenţi la tronul imperiului de unele singure sau uneori în alianţă. De asemenea, au prădat municipalităţile locale şi au atacat miliţiile sau orice apărare pestriţă pe care ţărănimea o putea încropi în faţa conducerii centrale indiferente. În plus, vikingii s-au angajat ca mercenari în oricare dintre aceste facţiuni, pentru a lupta cu inamicii lor civili sau chiar cu alţi vikingi; în multe cazuri, scandinavii şi-au unit apoi forţele pentru a se întoarce împotriva foştilor lor angajatori. Nimic din toate acestea nu s-a petrecut într-un vid de cunoştinţe şi nici nu a fost vorba de reacţii întâmplătoare: vikingii ştiau exact ce făceau, unde o făceau şi peste cine ar fi putut da în acest

proces. Dădeau dovadă de o măiestrie în misiunile de recunoaştere aprofundată – o conştientizare a valorii care trebuie acordată cunoştinţelor preliminare –, care s-a arătat pe parcursul campaniilor lor din Francia şi mai târziu din Anglia. Comandanţii vikingi erau agenţi politici activi, iscând un război civil pentru a produce o destabilizare maximă, care, la rândul său, alimenta propriile obiective gemene ale scandinavelor, acelea de averi transportabile sub formă de pradă şi de forţă de muncă mobilă prin luarea de sclavi.

Chiar şi Dumnezeu era implicat în luptă, aşa cum reiese dintr-un antifon (o piesă muzicală pentru slujbele bisericeşti) compus în scopul folosirii în capela imperială a lui Carol cel Pleşuv care consemnează o rugăciune cântată pentru protecţie împotriva incursiunilor: *de gente fera Normannica nos libera, quae nostra vastat, Deus, regna*: „Eliberează-ne, Doamne, de oamenii sălbatici din nord care ne distrug teritoriile”.

Mormintele din vestul Norvegiei şi Danemarcei din această perioadă sunt pline de obiecte metalice şi monede din Francia: roadele incursiunilor. Putem desluşi o ierarhie a obiectelor insulare, activată în noi contexte scandinave. Aproape că percepem statutul relativ al diferiţilor participanţi la raiduri, manifestat în materialele şi calitatea obiectelor furate. Bijuteriile par să fi fost deosebit de populare şi erau păstrate fie intacte, fie refolosite ca pandantive şi altele asemenea. Broşele-disc carolingiene sunt descoperiri obişnuite, în timp ce argintul

era în mare parte topit şi transformat în obiecte mai potrivite gustului nordic.

În 843, cele trei facţiuni carolingiene principale au convenit asupra păcii şi a împărţirii tripartite a imperiului: Carol conducea Francia Occidentalis, de la Pirinei până la Pas-de-Calais; Lothar guverna Francia Media, o fâşie ce se întindea de la nord la sud şi care includea majoritatea Ţărilor de Jos, Burgundia şi Provenţa, cu o parte din nordul Italiei; Ludovic a primit estul, Francia Orientalis, cu teritorii din vestul Germaniei de astăzi; mica provincie „celtică” a Bretaniei a rămas puternic independentă.

Răspunsul vikingilor la acest tratat a fost analizat: era îngrijorător. În acelaşi an, o flotă a iernat pentru prima dată în Francia, stabilind o bază (pe Noirmoutier, din nou) la gura Loarei, cu acces bun în larg. Acest fapt a stabilit tiparul pentru deceniile următoare, care s-a repetat în Anglia începând cu anul 851. Situate de obicei pe insule din estuare sau în alte locaţii marine uşor de apărat, aceste tabere serveau uneori timp de un an sau doi înainte de a fi abandonate, dar în timp unele dintre ele s-au transformat în baze mai mult sau mai puţin permanente. Trei grupuri majore şi distincte de vikingi se vor aduna în astfel de enclave de pe Loara, Sena şi Somme, iar ulterior se vor intitula „armate” ale acelor regiuni. În anii 850, punctele de intrare către toate cele trei rute fluviale majore din Francia se aflau practic sub controlul vikingilor.

„Raidurile”, care deveniseră de mult campanii sezoniere, evoluau acum într-o prezenţă continuă a vikingilor. Armatele erau încă exclusiv mobile, niciodată departe de corăbiile lor, iar operaţiunile lor de pe teren, an de an, sunt de neegalat pentru această perioadă. Încă din anii 830, flotele au început să crească şi ele în dimensiune. Şaizeci şi şapte de vase – un număr neobişnuit de exact – sunt menţionate la Nantes în 843. Doi ani mai târziu, Parisul însuşi a fost atacat de o flotă de 120 de nave care şi-a croit calea în amonte pe Sena. Acest raid a fost condus de unul dintre cei mai faimoşi vikingi, Ragnar Lothbrók. A fost un comandant eficace, chiar dacă feroce, iar cei care l-au urmat au primit uluitoarea cantitate de două mii cinci sute de kilograme de argint şi aur în lingouri pentru a lăsa în cele din urmă oraşul în pace. Aceasta era prima dintre multele astfel de plăţi.

După Paris, dimensiunea flotelor de incursiune a crescut şi mai mult, fără îndoială determinată de profiturile demonstrabile pe care le puteau produce astfel de expediţii. În anii 850, există înregistrări ale unui raid cu 252 de nave în Frizia; 105 nave la Île de Bièce şi 103 în Vilaine, ambele în Bretania.

La moartea lui Lothar în 855, imperiul a trecut din nou prin perioade turbulente, Ludovic făcând o mutare împotriva fratelui său, Carol, invadând partea de vest. Deşi Carol a supravieţuit şi, în timp, va ajunge să conducă drept unic împărat, slăbiciunea apărării imperiale era din

nou o invitaţie deschisă pentru vikingi. Aceştia nu s-au lăsat aşteptaţi. În 860, situaţia a fost descrisă în mod viu de Ermentarius de Noirmoutier, un călugăr nevoit să-şi părăsească mănăstirea când vikingii au preluat-o ca bază pe Loara:

> Numărul corăbiilor creşte: fluxul nesfârşit de vikingi se măreşte continuu. Peste tot creştinii sunt victimele masacrelor, incendiilor, jafurilor: vikingii cotropesc totul în cale şi nimeni nu le face faţă: pun mâna pe Bordeaux, Périgeux, Limoges, Angoulême şi Toulouse. Angers, Tours şi Orléans sunt anihilate şi o flotă imensă navighează pe Sena şi răul cuprinde toată regiunea. Rouen este pustiit, prădat
> şi ars: Paris, Beauvais şi Meaux cucerite, puternica fortăreaţă
> din Melun ruinată, Chartres ocupat, Évreux şi Bayeux jefuite, şi fiecare oraş asediat.

În 861, pe Sena, *Analele bertine* au pierdut şirul unei flote vikinge la 260 de vase. Nu exista o corabie lungă „standard”, deci este imposibil să ştim câţi oameni avea fiecare ambarcaţiune, dar în medie oamenii de ştiinţă consideră că aproximativ treizeci este un număr rezonabil. Acum era vorba de *mii* de vikingi pe teren, care se deplasează în mai multe regiuni în grupuri diferite.

Chiar şi atunci când apărarea locală a reuşit să împiedice înaintarea atacatorilor, aceştia pur şi simplu s-

au mutat în altă parte. Abia în 862, după ce a atins un minimum de stabilitate în regatul său, Carol cel Pleşuv a reuşit să organizeze o rezistenţă sub forma unei inovaţii care a avut un efect instantaneu şi practic. El a ordonat construirea de poduri fortificate peste principalele cursuri de apă, controlând accesul de-a lungul lor, lăsând doar mici deschideri blocate de bariere mobile şi lanţuri. Rămăşiţele unuia dintre ele au fost excavate la Pont de l'Arche pe Sena lângă Pîtres, dezvăluind o structură complexă, cu o fortăreaţă pe fiecare mal al râului, străbătută de un pod masiv apărat, care bloca şi un afluent. Cheltuielile trebuie să fi fost enorme şi este clar de ce calmul administrativ era o condiţie prealabilă pentru un astfel de proiect.

Impactul podurilor a fost rapid. Dimensiunile flotelor menţionate în anale scad rapid. În 865, pe Loara şi Sena se aflau doar patruzeci şi cincizeci de nave, spre deosebire de sutele de mai devreme. Succesul strategiei imperiale nu a fost apreciat în Anglia. În acel an, flotele vikingilor s-au retras colectiv din Francia şi au traversat Canalul Mânecii într-o invazie masivă. În acest proces şi în următoarele decenii, însemnările engleze ne oferă cele mai precise imagini pe care le avem ale vikingilor în război.

Când o mare flotă a ajuns la Thanet, în 865, şi a continuat rapid spre Regatul Angliei de Est, vikingii au dat peste o scenă politică foarte diferită de cea cu care erau obişnuiţi

în Francia. Deşi imperiul fusese divizat, cel puţin nominal era o birocraţie imperială funcţională. Anglia, în schimb, era formată din mai multe regate separate, unele mai puternice decât altele; cele mai mari erau Mercia în Midlands, Northumbria în nordul ţării, Regatul Angliei de Est pe coasta de est şi Wessex la sud. Acestea se aflau adesea într-o alianţă incomodă, dar uneori într-o competiţie expansionistă deschisă. Anglia fusese convertită la creştinism cu câteva secole în urmă, aşadar structurile sale sociopolitice erau radical diferite de cele ale Scandinaviei, dar existau totuşi asemănări în reţeaua de regate rivale interconectate. Vikingii au profitat de acest lucru în beneficiul lor imediat.

Pentru următorii cincisprezece ani, „Marea armată păgână" sau „Marea armată de tâlhari", conform *Cronicii anglo-saxone*, şi-a croit drum prin regatele engleze. Încă de la început, în Regatul Angliei de Est se pot observa aspecte ale interacţiunilor vikingilor pe un teritoriu presupus ostil care prezintă într-o lumină nouă natura campaniilor lor. Cronica înregistrează fără comentarii că „acolo armata era dotată cu cai". În alte dovezi de-a lungul anilor, atacatorii au primit provizii de diferite feluri, inclusiv hrană, şi li s-au acordat refugii sigure, unde familiile lor (menţionate în mod explicit, ceea ce are implicaţii interesante) erau ferite. Chiar şi în perioada incursiunilor intermitente anterioare, au existat semnele a ceva similar: în 838, de exemplu, vikingii au încheiat o alianţă cu oamenii din Cornwall. Există şi alte semnale ale

unor astfel de relaţii. O evanghelie splendidă, *Codex Aureus*, a fost donată Bisericii lui Isus din Canterbury. Aceasta conţine o inscripţie care spune că a fost răscumpărată de la o armată de vikingi de către un cuplu evlavios de englezi – ceva cu siguranţă imposibil de realizat fără căi de comunicare relativ sofisticate şi cel puţin un anumit grad de încredere.

Este foarte clar că – deşi poate acesta este doar răul cel mai mic – în niciun caz nu neapărat toţi englezii s-au opus vikingilor. Ambiţiile expansioniste ale Wessexului nu erau un secret, iar în unele regiuni scandinavii erau poate văzuţi ca un bastion împotriva agresiunii regatului sudic. În orice caz, prezenţa lor era inevitabilă. Doar câţiva ani mai târziu, o subvenţie ecleziastică de rente alimentare, care alocau produsele impozitului perceput în natură, conţine dispoziţii pentru întreruperea aprovizionării din cauza atacurilor păgâne. Cu alte cuvinte, vikingii deveniseră deja codificaţi în documente legale ca posibili perturbatori, în acelaşi sens ca forţa majoră din poliţele de asigurare de astăzi.

Armata avea mai mulţi comandanţi – printre ei şi posibili fii ai lui Ragnar Lothbrók, cum ar fi Ivar Fără-de-Oase, Halfdan şi Ubbe – şi era, la fel ca flotele din Francia, un conglomerat de unităţi mai mici. Acestea erau aceleaşi *lið* din primele incursiuni, doar că acum se înmulţiseră. Ar trebui să ne imaginăm o ierarhie a grupurilor de vikingi: unele loiale unui singur căpitan de vas, altele formând o flotilă mică sau două de afiliere independentă sau loiale

unor unităţi şi mai mari, toate în reţele de alianţă şi sprijin convenit sub comanda nominală a unuia sau a mai multor „jarl” (cum sunt numiţi în sursele engleze). Nu exista un „rege al vikingilor”, nici vreo persoană cu care englezii să poată negocia. Chiar şi în Francia, când emisarii l-au căutat pe liderul unei armate vikinge, răspunsul a fost că nu aveau unul, ci luau deciziile în mod colectiv.

După ce a iernat în Regatul Angliei de Est, armata s-a îndreptat spre nord şi, în 866, a cucerit emporiul Eoforwic (York) după ce a luptat de-a lungul zidurilor romane ale oraşului. Timp de aproape un secol după aceea, Jorvik, aşa cum a devenit cunoscut, devine *principalul* bastion al vikingilor din nord; a fost condus mai întâi de regi-marionetă şi apoi direct de scandinavi.

Datorită *Cronicii anglo-saxone*, ruta vikingilor poate fi urmărită cu mare precizie, uneori lună de lună. În 867 au încercat să cucerească Mercia, iernând în Nottingham, dar au fost mituiţi după ce Wessex a venit în ajutorul Merciei, aşa că armata s-a întors la York pentru încă o iarnă. La sfârşitul anului 869, vikingii s-au întors în Regatul Angliei de Est, unde au petrecut un an. Edmund, regele acestui regat, a opus rezistenţă şi a fost capturat şi ucis, devenind primul martir oficial al Angliei în mâinile scandinavilor. Ulterior, la fel ca Northumbria, Regatul Angliei de Est a trecut sub controlul efectiv al vikingilor.

Vikingii erau maeştri în ceea ce un cercetător numeşte pe bună dreptate „diplomaţie de corabie lungă”. Pe parcursul anilor petrecuţi pe teren, vikingii s-au dovedit a

fi complet în armonie cu sistemele engleze de apărare. Ştiau totul despre reţelele de comunicaţii strategice sub formă de *herepath*, adică drumuri pentru armată, şi au folosit cunoştinţele în avantajul lor. Înţelegeau cum funcţionau sistemele de semnalizare de la înălţime, pe care le aprindeau uneori singuri pentru a deruta miliţiile locale.

Cu forţe noi, vikingii au invadat însuşi Regatul Wessex în 871, unde au primit întăriri din partea unei a doua flote vikinge – „Marea armată din vară”, cum o numeşte cronica. Regele Aethelred de Wessex şi tânărul său frate, Alfred, au condus trupele engleze în opt sau nouă bătălii cu vikingii în lunile următoare, însă niciuna dintre tabere nu a dominat, după o succesiune de înfrângeri şi victorii. La trei luni după un triumf al Regatului Wessex la Ashdown, Aethelred a murit, iar Alfred cel Mare a fost încoronat rege. Acesta i-a plătit pe vikingi într-o oarecare disperare, iar ei au iernat la Londra, înainte de a petrece următorii trei ani pacificând Northumbria, invadând micul regat Lindsey (în actualul Lincolnshire) şi, în cele din urmă, cucerind Mercia.

Trebuie să spunem limpede: în doar nouă ani, o forţă scandinavă invadatoare a distrus practic toate regatele engleze, cu excepţia unuia. Până în 874, doar Wessex a rămas teritoriu independent. Şi, din nou, Marea Armată nu era în niciun caz o entitate naţională sau o strategie militară dirijată politic.

În acest moment, oastea vikingilor s-a împărţit. Unii s-au îndreptat spre nord cu Halfdan, care i-a dus să prade chiar şi sudul Scoţiei. Revenind la York în 876, au făcut ceva nou: într-un singur vers surprinzător care răsună de-a lungul restului istoriei engleze, cronica scrie că „au împărţit pământul Northumbriei şi l-au arat şi s-au îngrijit de cele trebuincioase”. Sensul este clar: *vikingii începuseră să se aşeze acolo*, iar natura contactului lor cu Insulele Britanice s-a schimbat astfel pentru totdeauna.

Ramura de sud a armatei, sub comanda lui Guthrum şi a altor doi comandanţi, s-a întors la război. Lupta disperată de patru ani împotriva vikingilor este o piatră de temelie în istoria Angliei, generând atât mituri şi legende, cât şi fapte, evenimentele fiind totuşi puternic susţinute de *Cronica anglo-saxonă*. Vikingii au străbătut sudul Angliei cu incursiuni în nord, în Mercia, ajungând până în vest, în Cornwall. Forţele din Wessex ale lui Alfred cel Mare au luptat sau au fugit şi chiar au încercat să-i înfrunte pe scandinavi pe mare (cu puţin succes), până când în 878 au fost împinse la limită. Într-un ultim efort, Alfred cel Mare a adunat ceea ce mai rămăsese din trupele sale şi le-a condus spre o victorie neaşteptată la Edington. Ambele tabere s-au luptat până într-un punct mort şi au căzut de acord asupra unui tratat de pace, conform căruia sudul şi vestul Angliei erau sub controlul Regatului Wessex, în timp ce estul şi nordul ţării au fost cedate oficial vikingilor într-o recunoaştere a realităţii politice de facto. Această regiune a devenit cunoscută

sub numele de Danelaw, adică ţinutul sub codul legal al danezilor, deşi nu dobândeşte acest nume decât mai târziu. Armatele vikingilor s-au împrăştiat în această zonă şi în Mercia şi au început din nou să se stabilească acolo.

În anul Tratatului de la Wedmore care a creat Danelaw, în Francia a existat o repetiţie stranie a ceea ce se întâmplase în 865. Împăratul carolingian Carol cel Pleşuv a murit în 877, urmat la scurt timp de fiul său, cufundând imperiul într-un alt conflict al succesiunii. Aşa cum făcuseră cu zeci de ani în urmă, vikingii şi-au întors atenţia spre Francia. În timp ce grosul Marii Armate a rămas în Anglia, unii au ales să traverseze Canalul pentru şansa unui nou jaf. Au fost ajutaţi de o a treia forţă de vikingi, care sosise recent la Fulham în Londra şi care s-a întors rapid spre continent. Cu siguranţă că nu trebuie să fi fost o alegere dificilă, deoarece este foarte probabil că oamenii făceau naveta între incursiunile din Francia şi casele lor din Danelaw. Oştile erau entităţi clar fluide.

În următorii şase ani, un al doilea asalt al vikingilor a invadat imperiul, cu flote care s-au întins mult în amonte pe Rin şi chiar au cucerit capitala francilor de la Aachen. Palatul imperial a fost ocupat şi capela sa folosită în mod umilitor drept grajd pentru caii vikingilor.

Parisul a fost asediat timp de un an, din 885 până în 886 – un eveniment care ne parvine prin relatarea martorului ocular Abbo, un călugăr care a urmărit luptele de pe zidurile mănăstirii din apropiere, St-Germain-des-Prés. Acesta povesteşte cum Sena din jurul zonei Île de la

Cité – unde se află astăzi catedrala Notre-Dame – era sufocată de atâtea corăbii ale vikingilor, încât puteai traversa apa pe râul de lemn format de punţile lor. Flota se întindea pe kilometri întregi în aval. Abbo descrie în mod viu bătălia pentru poduri, duelurile cu arcuri din jurul turnurilor şi utilizarea de către vikingi a maşinilor de asediu (poate chiar montate pe navele lor). După ce zidurile oraşului au fost incendiate, spune el, cerul nopţii „a căpătat culoarea cuprului”. În cele din urmă, asediul a fost oprit de sosirea unei armate imperiale, dar vikingii erau atât de înspăimântători, încât nici măcar împăratul nu li s-a opus, plătindu-i în schimb să plece (spre dezgustul parizienilor care le ţinuseră piept atât de mult timp).

Din nou, merită să facem o pauză şi să cugetăm asupra acestui aspect. Cu mai puţin de un secol în urmă, câteva zeci de bărbaţi au năvălit pe o plajă şi au dat foc mănăstirii de la Lindisfarne într-un atac care probabil s-a încheiat în mai puţin de o zi. La Paris, o flotă de mii de vikingi în sute de corăbii a asediat unul dintre cele mai mari oraşe ale Europei timp de un an de zile şi a purtat bătălii sângeroase cu cei mai buni soldaţi pe care îi avea imperiul. Viteza şi amploarea escaladării sunt uluitoare.

În anii următori, Imperiul Franc a început să se stabilizeze din nou, cu acelaşi efect de îmbunătăţire dramatică şi rapidă a măsurilor defensive împotriva vikingilor. Până în 890, flotele s-au dispersat la fel de

repede cum se adunaseră, întorcându-se fie în Scandinavia, fie în Danelaw.

Această concluzie francă a secolului marilor incursiuni ne oferă şi un moment pentru a evalua costul lor real şi pentru a încerca să înţelegem adevărata lor amploare dintr-o perspectivă diferită. Pagubele aduse economiei imperiale au fost fără precedent. Dacă e să combinăm datele din sursele scrise continentale, mita plătită vikingilor în timpul secolului al IX-lea ajungea la aproximativ cincisprezece mii de kilograme de argint, cea mai mare parte în numerar: o sumă echivalentă cu şapte milioane de bani de argint, într-o perioadă în care producţia totală estimată a monetăriilor Franciei era de aproximativ cincizeci de milioane de monede. Aceasta echivalează cu aproximativ 14% din întreaga producţie monetară a Imperiului Franc – *timp de un secol* –, care s-a evaporat în plata cererilor de extorcare, ce nu produceau niciun câştig pozitiv tangibil şi, în multe cazuri, nu reuşeau oricum să-i liniştească pe vikingi. Pe lângă asta, scandinavilor li se dădeau cereale, animale, legume, vin, cidru, cai şi alte mărfuri ca să nu atace – practic, ca să nu facă nimic – şi, desigur, aceleaşi lucruri se pierdeau adesea atunci când aceştia atacau. Între 830 şi 890, aproximativ 120 de aşezări din Francia numite în surse au fost prădate şi distruse, asta pe lângă devastările regionale necunoscute la număr. Desigur, mai era şi costul uman incalculabil. Ermentarius de Noirmoutier nu a

exagerat în alegerea metaforelor care aduc a apocalipsă tipică vikingilor.

Timp de mulţi ani, tendinţa a fost ca pustiirile scandinavilor din anii 830 până în anii 880 să fie examinate din perspective geografice sau politice distincte – vikingii din Anglia, din Irlanda, din Francia şi aşa mai departe. Însă punctul-cheie este că acestea erau în mare parte aceleaşi forţe care se deplasau, se divizau şi se regrupau. Dacă o zonă reuşea să opună suficientă rezistenţă pentru a împiedica avansarea vikingilor, aceştia pur şi simplu se mutau în altă parte. În majoritatea cazurilor, nici chiar Alfred cel Mare nu i-a învins de fapt. Vikingii doar au plecat mai departe, ceea ce poate că ar fi făcut oricum.

Ca un avertisment pentru toţi arheologii, în absenţa surselor scrise nu am îndrăzni niciodată să postulăm amploarea invaziilor vikingilor din Anglia şi Francia numai din rămăşiţele lor materiale – cu o singură excepţie. Am întrezărit deja modul intern de funcţionare a armatelor: părţile lor constitutive ale „frăţiilor”, structurile lor complexe de comandă, luarea deciziilor în comun şi înclinaţia către divizare. Cu toate acestea, în ultimele trei sau patru decenii, arheologia a început să dezvăluie aspecte nebănuite ale acestor armate din rămăşiţele taberelor lor.

Se pare că aceste unităţi au apărut mai întâi în Irlanda, la sfârşitul anilor 830, iar apoi în Francia, câţiva ani mai

târziu. În sursele irlandeze (din latină), ele sunt denumite *longphuirt* (*longphort* la singular), adică aproximativ „debarcarea navei”, precum şi *dúnad* şi *dún*, ambele având conotaţii de fortificaţii. De asemenea, se menţionează că vikingii provin din locuri specifice, de parcă acestea ar fi un fel de baze semipermanente. Pe coasta de est, întâlnim „tabere” de acest soi la Lough Neath, Strangford Lough, Carlingford Lough, Dublin, Waterford, Wexford şi Cork, printre alte locaţii; în total, aproximativ douăzeci de astfel de situri apar menţionate în surse. Majoritatea se află în locaţii cu acces avantajos la apă. Există sugestii că fiecare se afla la o zi de navigare distanţă de cel mai apropiat vecin al său. La Woodstown, lângă Waterford, au fost excavate părţi dintr-o astfel de tabără, iar o a doua a fost găsită la Annagassan. În Francia, cu excepţia unei fortificaţii de la Camp de Péran din Bretania, toate ne sunt cunoscute în mare parte numai din documentele scrise: Île de Bièce de pe Loara, Oissel de pe Sena, Neuss de pe Rin şi altele, inclusiv mănăstiri cucerite şi transformate în puncte strategice.

Cele mai productive exemple arheologice au fost explorate în Anglia, primul fiind excavat la Repton în Derbyshire. Consemnat în *Cronica anglo-saxonă* drept o aşezare pentru iernat a Marii Armate din 873 până în 874, Repton era şi locul unui mausoleu regal mercian, situat lângă o biserică impresionantă. În anii 1970 şi 1980, săpăturile din jurul acestei clădiri au depistat în mod neaşteptat trei elemente-cheie ale taberei de iarnă: o

incintă în forma literei D, cu latura dreaptă pe malul râului Trent, încorporând biserica însăşi ca o intrare fortificată, o serie de morminte clar păgâne ale vikingilor în jurul bisericii şi un osuar plin de oseminte dezarticulate, care fusese construit în mausoleul prădat.

Osuarul conţine cel puţin 264 de persoane, din care aproape 20% femei. Multe prezintă traumatisme cauzate de arme. Este vorba de un singur depozit de oase, deşi este mai greu să ne dăm seama dacă acestea fuseseră adunate într-un an sau doi, poate prin colectarea morţilor de pe câmpurile de luptă pentru a-i îngropa în sfârşit într-o tabără principală. Cu toate acestea, datarea cu carbon radioactiv ne permite să asociem osuarul cu prezenţa armatei, descoperirile de monede din 872 şi 873 şi armele tipice vikingilor. În descoperirea de la Repton, arheologii au avut şansa de a cerceta pentru prima dată adevăraţii membri ai unei forţe a vikingilor. Lucrările sunt încă în desfăşurare, dar datele izotopice dezvăluie că majoritatea indivizilor proveneau din toată Scandinavia, iar unii din Insulele Britanice şi de pe continent, poate chiar din sud, de la Marea Mediterană. Mormintele grupate în jurul bisericii poartă toate semnături izotopice scandinave. Aceleaşi date dezvăluie schimbări semnificative ale regimului alimentar de-a lungul timpului, ceea ce sugerează că aceşti oameni s-au deplasat foarte mult. Bărbaţii se încadrează într-un interval de vârstă de aproximativ optsprezece până la patruzeci şi cinci de ani.

Întregul osuar a fost acoperit cu o movilă de pământ, cu o bordură dublă făcută dintr-o sculptură engleză zdrobită intenţionat şi râşniţe de piatră de la mănăstire. Există puţine îndoieli că aceasta era o ocupaţie tipică vikingilor sfidător de necreştină. O serie de orificii pentru stâlpi şi gropi pline cu ofrande sugerează ritualuri elaborate, iar câţiva copii au fost îngropaţi în apropiere de movilă în ceea ce par a fi acte de jertfă.

La câţiva kilometri distanţă, la Heath Wood, se află unul dintre singurele cimitire târzii cu movilă din Anglia. Săpăturile au arătat că este vorba despre un câmp funerar de incinerare scandinav, unic până acum în Marea Britanie. Rămăşiţele sunt relativ puţine şi greu de interpretat, dar includ cel puţin o femeie care pare să fi fost îngropată însoţită de arme. Săpătorii au speculat că locul ar putea avea legătură cu armata din Repton, poate o ramură a ei sau o facţiune a forţei vikingilor care îşi îngropa morţii într-un mod diferit.

Din 2011 până în 2015, o a doua tabără importantă a vikingilor a fost excavată la Torksey, în Lincolnshire, locul în care armata a iernat cu un an înainte să ajungă la Repton. Proiectul a dezvăluit o imagine complet diferită de incinta relativ mică de la Repton, care fusese până acum modelul pentru cum se credea că arăta o tabără. Torksey nu pare să fi avut sisteme formale de apărare; în schimb, era situat pe o insulă mlăştinoasă care îi asigura protecţie naturală. Vikingii se adaptau în mod clar circumstanţelor. Cel mai important este că locul era vast –

vreo cincizeci şi cinci de hectare, cu spaţiu pentru mii de oameni; în sfârşit, sugestiile surselor scrise erau dovedite de arheologie. Interiorul taberei a fost o revelaţie: dovezi ale meşteşugurilor şi manufacturii, ale comerţului cu cei din împrejurimi, ale pescuitului şi, în mod limpede, ale prezenţei femeilor. Numeroasele monede, arme şi alte artefacte au oferit data precisă a sitului, sugerând că armata a petrecut acolo până la şase luni. Pe scurt, Torksey a dezvăluit nu doar o armată, ci o întreagă comunitate mobilă cu un grad de autosuficienţă şi propria sa economie.

O a treia tabără armată dintr-un „sit fluvial de lângă York” (abreviat ARSNY, locaţia fiind păstrată confidenţială la cererea proprietarului) a fost deopotrivă studiată cam în acelaşi timp. Semnele materiale de acolo oglindesc descoperirile din Torksey, cu acelaşi accent pe dimensiunea fizică (de data aceasta treizeci şi trei de hectare), producţie şi comerţ, reţelele de schimb locale şi prezenţa femeilor. Taberele „de iarnă” erau şi ele în întregime funcţionale şi adesea ocupate şi primăvara, vara şi toamna. Atât la ARSNY, cât şi la Torksey a apărut ceva asemănător unui orăşel, cu tot ce sugerează asta cu privire la natura populaţiei care îl construise.

Aparenta discrepanţă între dimensiunile acestor situri şi ale taberei de la Repton poate avea o explicaţie relativ simplă. S-a sugerat că siturile Repton şi Heath Wood făceau poate parte din aceeaşi entitate, dar erau larg dispersate în peisaj. În acest model, Repton ar fi putut

forma un fel de cetate fortificată sau adăpost de nave în cadrul unei tabere mai mari. Dacă Torksey şi ARSNY ne-au oferit siturile şi activităţile, Repton ni i-a înfăţişat pe locuitorii înşişi.

Atât Repton, cât şi Torksey au avut parte de o activitate continuă chiar şi după ce armata a plecat, sugerând că moştenirea prezenţei sale a rezonat mulţi ani într-un peisaj tulbure. La Repton, aceasta a luat forma unor morminte ulterioare în interiorul şi în jurul marelui osuar, un cimitir clar creştin, unde izotopii arată că cel puţin jumătate dintre cei înmormântaţi erau oameni din partea locului. La Torksey, situl s-a dezvoltat într-un oraş renumit pentru industria sa ceramică.

Longphuirt irlandeze nu erau chiar la fel cu taberele de iarnă engleze, dar pot fi totuşi studiate împreună cu folos. Nu în ultimul rând, Woodstown a oferit indicii ale unei economii interne similare cu Torksey, cu un tipar de tezaure de argint care reflectă o relaţie strânsă cu regatul irlandez Osraige în care era situat.

Zecile de ani de săpături în taberele de iarnă ne dezvăluie o perspectivă cu totul nouă a „armatelor” vikingilor. Datele-cheie provin din înregistrările izotopice, care sugerează de unde veneau iniţial morţii îngropaţi, artefactele atribuite unui gen anume, dimensiunea mare a siturilor şi materialele care indică diferitele tipuri de activităţi care se desfăşurau acolo.

În primul rând, forţele vikingilor erau în mod clar multietnice, nu doar „scandinave”, o imagine care se potriveşte cu natura lor conglomerată şi organică. Până şi „scandinavii” din armate – majoritatea membrilor lor – proveneau din toată regiunea şi nu aveau un punct central de origine. Femeile făceau parte din aceste comunităţi, iar oştile erau într-adevăr la fel de masive pe cât sugerează sursele scrise: cel puţin câteva mii de indivizi. În mod clar, nu s-au limitat la activităţi militare, ci s-au îndeletnicit şi cu meşteşuguri, producţie şi comerţ. Nu există nici urmă de îndoială că aceste entităţi şi activităţile lor depăşesc cu mult orice ar putea fi numit „incursiune”: forţele mobile ale vikingilor se transformaseră de mult în altceva.

Prezenţa femeilor este deosebit de grăitoare, iar aici există şi dovezi de dincolo de tabere. O analiză detaliată a bijuteriilor feminine cu model scandinav recuperate din estul Angliei cu ajutorul detectoarelor de metale sugerează că în Danelaw exista un număr ridicat de femei care se îmbrăcau după moda străină. Nu pare că fibulele şi celelalte articole proveneau toate din import, ci mai degrabă că au fost făcute după gustul scandinav, folosind în parte materiale locale. Bineînţeles, iconografia bijuteriilor nu este acelaşi lucru cu etnia şi oricine poate purta o broşă – indică asta că „moda daneză” devenise populară (sau chiar recomandată) într-o zonă aflată sub control scandinav? Acest aspect a fost studiat şi prin analize ADN, care au dezvăluit o puternică influenţă

scandinavă. Cu alte cuvinte, au existat *într-adevăr* numeroase femei străine în aceste zone. Numărul persoanelor este de-a dreptul uluitor: la o estimare prudentă, până la treizeci-cincizeci de mii de imigranţi scandinavi de ambele genuri se poate să fi sosit în cele trei decenii de la înfiinţarea Danelaw. Aceasta este o concluzie revoluţionară.

Probabil că femeile s-au stabilit în cea mai mare parte în timpul migraţiilor secundare, după ce războaiele cu Regatul Wessex s-au stins, dar osuarul de la Repton şi celelalte tabere confirmă că au existat şi femei (poate altele) care s-au mutat odată cu armatele. Chiar şi în luptă, forţele vikingilor ar fi putut fi mai amestecate decât se credea anterior. Există, desigur, dovezi timide de femei războinice, dar la asediul Parisului din anii 880, Abbo menţionează în mod special că femeile daneze erau prezente pe câmpul de bătălie: nu luptau la propriu, dar erau suficient de aproape pentru a-şi împinge fizic bărbaţii înapoi în luptă dacă aceştia dădeau semne de ezitare.

Concluzia este încă puţin nefocalizată, dar totuşi în mare bine conturată: după imboldul iniţial al atacurilor din anii 830 şi 840, odată ce s-a stabilit un fel de cap de pod în estul şi sudul Angliei, a existat un număr semnificativ de femei scandinave (şi probabil copii) în armate. Ele nu îi „însoţeau” pe bărbaţi şi nu erau „adeptele de tabără” ale vikingilor bărbaţi. În schimb, prezenţa lor era o parte integrantă a ceea ce aceste forţe par să fi fost cu

adevărat: nu jefuitori în toată puterea cuvântului cu soţiile şi iubitele lor după ei, ci, de fapt, migraţii armate de familie. Această deplasare a oamenilor urma să ia rapid amploare.

Nu putem ocoli faptul că lupta era absolut esenţială în acest demers, inclusiv pentru menţinerea controlului scandinav odată ce Danelaw fusese câştigat. Aceste grupuri erau violente şi periculoase şi se pare că toată lumea din cadrul lor accepta asta, dar războiul şi jaful nu erau singurele lor obiective. Corăbiile lungi nu mai transportau aceleaşi tipuri de „jefuitori" ca în urmă cu patruzeci de ani. Aceşti vikingi ai secolului al IX-lea erau diferiţi: bărbaţi şi femei care au spulberat structurile politice ale Europei de Vest, dar care nu reprezentau niciunul dintre statele sau blocurile de putere scandinave.

Pare necesar să găsim un vocabular nou, o altă terminologie pentru a descrie aceste forţe – în mod ironic, poate este de folos să revenim la unul dintre cele mai vechi clişee despre ei: ideea vikingului ca pirat.

Această noţiune nu este doar inerentă în accepţiunea cea mai uzuală a cuvântului în sine, *víkingr*, dar a fost şi una dintre componentele-cheie ale imaginii lor cel puţin de la începutul secolului al XVII-lea. Iată ce scrie marele istoric britanic Camden în lucrarea sa monumentală *Britannia* din 1610:

> [Danezii] erau numiţi *Wiccingi* de către autorii care au scris în latină istoriile Angliei deoarece practicau pirateria: pentru că *wiccinga* în limba saxonă, după cum atestă Alfricus, înseamnă pirat care trece de la un râu la altul.

Însă piraţii, aidoma vikingilor, sunt şi ei supuşi unor stereotipuri înşelătoare. Nu erau „tâlhari simpatici” după modelul lui Long John Silver sau Jack Sparrow, creat de scriitorii şi realizatorii de film populari din vremurile ulterioare, ci de fapt ceva mult mai interesant şi mai sofisticat, aşa cum probabil ştia şi Camden însuşi. Faimoasele flote de piraţi din Atlantic şi Caraibe (şi echivalentele lor din Mările Chinei, de exemplu), care au fost studiate pe larg, pot fi considerate una dintre cele mai bune paradigme comparative pentru studiul forţelor migratoare ale vikingilor la scară largă care apar în Occident în secolul al IX-lea.

Ceea ce reiese în special este sentimentul că pirateria a ocupat şi şi-a modelat propria lume socială construită. A oferit un stil de viaţă alternativ conştient, cu un spirit egalitar improvizat, dar totuşi pronunţat, profund în contradicţie cu regulile aprobate de statele din patriile respectivilor piraţi. A existat o nivelare a ierarhiei, în sensul că autoritatea revenea în cele din urmă echipajului. Căpitanii erau aleşi, iar prada era împărţită după priceperea sau munca fiecăruia. Toate acestea erau decizii active şi conştiente, o reorganizare intenţionată a

relaţiilor sociale maritime în scopul de a crea un trai „fără stăpân”. Piraţii aveau chiar şi un nume pentru asta: „Noua guvernare a corabiei”.

Pirateria a adus cu sine instabilitate cronică, dar şi un sentiment de continuitate de la echipaj la echipaj. Nu era un sistem care ar putea rezista unui conflict intern prelungit sau sever. Ocazional, activităţile aşa-numiţilor piraţi din epoca de aur (în linii mari, perioada dintre anii 1650 şi 1720) erau sponsorizate de actori statali, adesea pentru a atinge obiective care nu puteau fi asociate cu statul – dar aceştia nu au operat niciodată la nivel naţional. În ciuda faptului că ţineau în mod evident de lumea maritimă, piraţii puteau şi chiar interveneau în treburile de pe uscat.

Viaţa de pirat era întreţinută de poveşti şi zvonuri despre propriul succes. Piraţii îşi afirmau identităţile speciale prin utilizarea unor medii vizuale precum faimoasele steaguri. Un cercetător de top descrie reprezentările de pe ele – oase încrucişate, sânge picurând, clepsidre şi altele asemenea –, formând „o triadă de simboluri care se întrepătrund: moarte, violenţă, timp limitat”. Ei foloseau, de asemenea, combinaţii specifice de cultură materială şi expresia ei în propriile dansuri, cântece marinăreşti, magie şi ritualuri. Loialitatea era, mai presus de toate, faţă de comunitate în sine – viaţa flexibilă la libera alegere pe care aceasta o oferea, alimentată de percepţiile sociale oferite de călătorii şi întâlniri. Piraţii aveau şi tendinţa de a-i privi pe

cei marginalizaţi şi pe membrii minorităţilor altfel decât o făceau statele de proveniență ale acestora.

Cei care au luptat împotriva piraţilor aveau şi ei părerile lor despre toate acestea, bineînţeles. Pentru scopurile noastre, cea mai importantă opinie este cuprinsă într-un termen care a fost inventat pentru a descrie dificultăţile în a se împotrivi şi neutraliza ameninţarea piraţilor. Se pare că termenul a fost folosit pentru prima dată în 1631 de Richard Braithwaite, care descria un marinar tipic în limbajul alambicat al timpului său:

> Au curaj când sunt toţi la un loc şi îşi relatează aventurile cu o groază minunată. Instrumente necesare sunt ei şi agenţi de importanţă principală în acea Hidrarhie în care trăiesc; căci zidurile Statului nu ar putea subzista fără ei; dar cel mai puţin utile sunt pentru ei înşişi şi cel mai necesare pentru sprijinul celorlalţi.

Cuvântul-cheie aici este „hidrarhie”, al cărui sens a fost extins în secolul al XVIII-lea pentru a deveni o etichetă generală pentru punctul de sprijin revoluţionar al ideilor sociale periculos de radicale reprezentate de comunitatea maritimă atlantică. Situaţia pe care termenul încearcă să o surprindă este una în care nu există lideri generali cu care să poţi negocia (nu a existat niciodată un monarh pirat, asta era şi ideea), nicio structură de stat căreia să i

te opui şi, într-adevăr, nicio organizaţie oficială cu care să lupţi. Hidra mitică, fiara cu mai multe capete din legendele greceşti, a fost dificil de învins, deoarece de fiecare dată când unul dintre capete era tăiat, încă două creşteau în locul lui. În chip asemănător, scufundarea anumitor nave de piraţi sau uciderea unor căpitani notorii nu afectau prea mult natura inamicului – şi totuşi „piraţii” ca sursă colectivă de primejdie politică severă au rămas pe deplin de actualitate şi operativi, la fel ca hidra presupusă a fi de nebiruit.

După părerea mea, aplicarea acestui concept la epoca vikingilor reprezintă o adevărată descoperire în înţelegerea a ceea ce se întâmpla cu „armatele” din secolul al IX-lea. Folosirea termenului „hidrarhie” pentru a descrie aceste forţe dezvăluie rapid că punctele de comparaţie sunt convingătoare. Avem referiri scrise la conducătorii vikingilor numiţi în istorie, dar nu la regi sau nobilimea reală; într-adevăr, există descrieri explicite ale procesului colectiv de luare a deciziilor. „Armatele” erau confederaţii de *lið*, ca în cazul „frăţiilor” din *Analele bertine*. Într-o înregistrare ulterioară pentru anul 861, aceeaşi sursă descrie cum în primăvară „danezii au pornit în largul mării şi s-au împărţit în mai multe flotile care s-au dus în direcţii diferite, în funcţie de diferitele lor alegeri”. Ele erau, de asemenea, formate din reţele de relaţii bazate pe jurăminte şi obligaţiuni contractuale pe termen scurt, în beneficiul reciproc. La fel ca piraţii, armatele vikingilor aveau o coeziune internă limitată şi

puteau prezenta fluctuaţii rapide în dimensiune. Acest lucru se reflectă în natura taberelor lor: spaţii de tranziţie şi eficacitate, perfecte pentru elaborarea de noi identităţi şi moduri de viaţă.

În căutarea unor noi locuri de prădat, forţele vikingilor nu au format niciodată un tot coerent şi, în egală măsură, nu au reprezentat o mişcare coordonată spre exterior din Scandinavia. Nu a existat niciodată o singură motivaţie în spatele acestui fenomen. Unii cercetători cred că factorul-cheie a fost expansiunea consistentă a comerţului baltic, care s-a răspândit pe coastele Europei. Ţintele mai mari ale incursiunilor au apărut în acelaşi timp în care profitabilitatea atacului unor locuri izolate, cum ar fi mănăstirile, probabil scăzuse. Nu este greu de văzut că dezvoltarea unor grupuri mai mari de vikingi – adevărate flote şi armate veritabile – ar avea sens ca răspuns la aceste tendinţe. Este uşor să sugerăm acest lucru, dar mai greu să îl reprezentăm în practică, deşi acesta ar fi oferit atât motivaţia, cât şi direcţia unei mişcări care va reuni în curând la scară enormă forţele mobile. Pe de altă parte, politica internă a Nordului a furnizat ample motive pentru ca oamenii să vrea să plece. Fie ca urmare a susţinerii taberei greşite într-un conflict intern, fie pur şi simplu pentru a căuta o alternativă, mulţi s-ar fi putut alătura unuia dintre aceste noi experimente sociale. Avem toate indiciile că aceasta era o decizie schimbătoare, nu neapărat una permanentă.

Asta deveniseră vikingii din vest. Operând dincolo de graniţele Scandinaviei, dar şi ale structurilor sale politice, pentru o mare parte a secolului al IX-lea, o hidrarhie a vikingilor a acaparat Insulele Britanice şi Imperiul Franc.

La o sută de ani de la raidul din Lindisfarne şi deja de mult în epoca vikingilor, amprenta scandinavă pe harta politică a Europei nu mai putea fi ştearsă. În esenţă, ascensiunea marilor armate în Francia şi Anglia a marcat pentru prima dată ascensiunea vikingilor – adevăraţii vikingi – ca forţă independentă. La fel ca în cazul falsei dihotomii de epoci ale vikingilor, „de vest" şi „de est", şi aici se repetă acelaşi tipar: în timp ce expansiunea către Insulele Britanice şi continent era în desfăşurare, alţi scandinavi (şi uneori aceiaşi) se deplasau şi ei în toate direcţiile.

Această expansiune treptată şi neplanificată în întreaga lume eurasiatică nu a fost niciodată un proces unidirecţional (sau nici măcar un proces), ci mai degrabă o chestiune de cauzalitate ciclică. Oamenii se întorceau acasă şi porneau din nou la drum, de nenumărate ori; alte popoare veneau *în* Nord, uneori într-un număr mai mare decât cei care plecaseră de aici. Toţi aceşti călători au luat cu ei şi au lăsat în urmă multe lucruri: nu numai obiecte – „cultura materială" atât de îndrăgită de arheologi –, dar şi idei, atitudini şi informaţii. La cele mai intime niveluri ale interacţiunii, şi-au lăsat şi genele, iar familiile lor au dobândit altele noi.

Acesta era începutul diasporei vikingilor, iar acum este timpul să-i urmăm într-acolo.

13

DIASPORA

Aşa cum erau percepuţi în mod tradiţional, polii gemeni ai experienţei vikinge erau incursiunile şi comerţul. Ambele întruchipează actul mişcării, al expansiunii, al imboldului către lumea de dincolo de Scandinavia, care a fost întotdeauna un semn distinctiv al epocii vikingilor. Ceea ce este adesea trecut cu vederea este că acestea erau şi complementare.

Raidurile în vest au stimulat iniţial economiile personale şi perspectivele indivizilor. În acelaşi timp, au alimentat ambiţiile elitelor şi le-au aprovizionat cu moneda materială cu care să-şi păstreze şi să-şi sporească puterea. În cele din urmă, incursiunile au amplificat tendinţele şi comportamentele care erau de mult în dezvoltare în interiorul Scandinaviei şi le-au proiectat în exterior şi peste mare. Răspunsul care s-a activat apoi a fost fluxul de obiecte furate – averi transportabile la propriu –, care s-au transformat în statut, dar şi confort. În timp, acel aflux de nou a inclus şi idei, dintre care unele (precum creştinismul) se vor dovedi a fi neliniştitoare pentru regulile stabilite din nord.

Incursiunile au devenit altceva – şi s-au metamorfozat în hidrarhiile secolului al IX-lea –, în parte pentru că situaţia politică din Scandinavia fusese schimbată chiar de raidurile în sine. Au existat învingători şi învinşi în aceste jocuri de putere, de exemplu printre regii mării, aşa cum a fost şi în secolele de dinaintea epocii vikingilor. Marile armate şi flote ale incursiunilor au oferit o alternativă profitabilă şi poate oarecum nostalgică la această realitate transformată, iar în scurt timp a furnizat ceva mai permanent: nu doar aventuri profitabile, ci şi noi aşezări şi o nouă viaţă. Atât consolidarea regatelor în expansiune din Scandinavia, cât şi oportunităţile oferite de campaniile de peste mări au remodelat treptat Nordul. Vikingii au schimbat locurile prin care au trecut, adesea violent, dar ei înşişi au fost transformaţi în acest proces.

Însă vestul nu a fost singurul punct de interes al activităţii vikingilor – şi estul şi, în timp, sudul aveau să-i atragă pe scandinavi. În decursul secolului al IX-lea, în acelaşi timp în care flotele se deplasau pe căile navigabile din vestul Europei, rutele fluviale de pe malul baltic începeau să fie deschise. Aşezări precum Ladoga, Deadwoodul nostru fluvial, aveau să se extindă şi în curând să devină doar prima verigă dintr-un lanţ care se întindea pe mii de kilometri spre est – nu numai până în Bizanţ, ci până în stepa eurasiatică şi chiar până la Drumul Mătăsii de pe uscat şi de pe mare. În sud, forţele vikingilor din Francia se vor aduna la baza de pe Loara cu

intenţia de a ataca Iberia şi, de asemenea, de a naviga în Marea Mediterană.

La fel ca operaţiunile europene, drumurile către est vor duce în cele din urmă şi la oportunităţi de aşezări, da, la înfiinţarea de colonii chiar mai mari şi mai trainice decât cele din vest. Nu ştim dacă toate acestea au fost un obiectiv sau un rezultat neaşteptat. Este clar însă că de la mijlocul până la sfârşitul anilor 800 scandinavii au început să privească lumea înconjurătoare într-un mod diferit. Aceasta reprezenta o serie de evenimente în desfăşurare, un lucru care evolua. Diaspora vikingilor începea să capete contur.

Până în secolul al XXI-lea, oamenii de ştiinţă vorbeau întotdeauna despre o „expansiune”, aproape într-un spirit imperial al scandinavilor care răspândeau o „lume a vikingilor”. Debutând acum un deceniu sub forma studiilor individuale şi a proiectelor coordonate, această percepţie s-a schimbat în ceva mai difuz, dar şi mai realist. Conceptul de diasporă prindea acum rădăcini în studiile vikingilor, astăzi fiind recunoscut ca o modalitate mult mai utilă de a privi răspândirea geopolitică a coloniştilor scandinavi, a atacatorilor, a comercianţilor şi a influenţei lor.

Când a fost introdusă pentru prima dată în cercetarea asupra vikingilor, noţiunea de diasporă s-a construit în mare măsură pe ştiinţele sociale şi a fost puternic mediată prin materialul sursă scris. Multe concepte derivă

din istoria recentă – legate de temele migraţiei şi transnaţionalismului –, dar pot fi aplicate în mod util trecutului epocii vikingilor. În acest proces, diaspora oferă şi noi modalităţi de înţelegere a perioadei. Este de fapt un termen destul de specific şi se referă atât la conceptul discutabil al unei „ţări natale” a vikingilor, cât şi la locurile (şi modul şi motivele) în care au călătorit scandinavii.

O diasporă, inclusiv cea a vikingilor, poate să implice mai multe trăsături, cel mai evident o dispersie de la un punct de plecare iniţial. Acest lucru poate fi traumatizant, dar poate implica şi căutarea unor perspective mai bune de diferite tipuri sau promovarea ambiţiilor coloniale. De-a lungul timpului, diaspora poate stimula o memorie colectivă, chiar mituri despre noţiunea de „acasă”, care pot deveni şi idealizate. Aceasta nu înseamnă că deplasarea într-o diasporă avea loc doar într-o singură direcţie – poate exista contact constant, migrare inversă sau cel puţin „o conversaţie continuă”. Poate exista o conştiinţă puternică de grup etnic, menţinută pe perioade lungi de timp şi extinzându-se de-a lungul diasporei dincolo de regiunile sale constitutive. Acest lucru poate duce la tensiuni cu locuitorii iniţiali din zonele aşezărilor conectate cu diaspora, dar se poate manifesta în egală măsură în evoluţia pozitivă a interacţiunilor noi, creative.

Într-o măsură mai mare sau mai mică, toate aceste caracteristici se regăsesc în diaspora vikingilor. Începând cu secolul al IX-lea, acest flux de oameni, lucruri şi idei a implicat cu siguranţă violenţă – o mare parte de fapt, mai

ales în vest. Însă dincolo de aceste curente de agresiune exista fluxul constant al comerţului şi al unei interacţiuni mai paşnice. La un anumit nivel, acest lucru era asigurat de reţelele de emporii, noduri în reţelele încă extinse de târguri şi centre comerciale care operau la atât de multe niveluri. Şi acest aspect s-a extins în est odată cu comerţul fluvial.

Rutele către interiorul teritoriului est-european s-au dezvoltat la începutul epocii vikingilor sau poate chiar înainte, fie prin Golful Riga, fie în special prin Golful Finlandei. Acest lucru a fost determinat în parte de o expansiune internă în interiorul Finlandei de la ţărmuri înspre interior şi, în general, este limpede că popoarele vorbitoare de finlandeză au jucat un rol major în deschiderea căilor riverane. Aceştia au acţionat ca intermediari baltici pentru ruta pe Volga până la Marea Caspică şi au exercitat o mare influenţă asupra terenurilor de vânătoare din nord, care au impulsionat în parte traficul fluvial. Unul dintre experţii de seamă în interacţiunile finlandeze din epoca vikingilor compară estul Mării Baltice cu zona Golfului Hudson – ambele erau lumi de apă, în inima cărora se afla comerţul cu blănuri.

În prima jumătate a secolului al IX-lea, blănurile par să fi fost pilonul de bază al negustorilor estici. În nord, mai ales în Finlanda şi printre Sámi, era esenţial ca vânătoarea să fie ţinută sub control, inclusiv pentru a gestiona o potenţială epuizare a resurselor. Materiile

prime şi produsele tipice din centrul Suediei au fost găsite departe de văile fluviilor finlandeze, oferindu-ne indicii cu privire la punctele de legătură la mare distanţă dintre actorii comerciali.

Cea mai mare concentraţie de descoperiri din epoca timpurie a vikingilor din interiorul Eurasiei se află la Staraia Ladoga, aşezarea în stil de frontieră de pe râul Volhov, unde finlandezii îşi exercitau în mod clar influenţa. Fiind probabil principala cale de acces între Scandinavia şi est, nu este surprinzător că emporiul Ladoga s-a extins la începutul secolului al IX-lea şi a continuat până în secolul al X-lea, reflectând probabil creşterea legăturilor comerciale din ce în ce mai intense cu regiunile din sud. Dovezile privind prelucrarea metalelor, activităţile meşteşugăreşti în corn şi os şi fabricarea sticlei, precum şi descoperirile de dirhami de argint atestă funcţia aşezării ca principal nod comercial. Locurile precum Staraia Ladoga şi-au păstrat importanţa de-a lungul epocii vikingilor, iar în curând aveau să devină puncte de pornire în călătoriile spre sud. În timp ce multe dintre grupurile care operau în est făceau comerţ de-a lungul râurilor Volhov, Nipru şi Volga sau cu triburile care trăiau în regiunile de fiecare parte a acestor artere importante, pentru mulţi scopul final a fost să ajungă la Marea Neagră şi de acolo să călătorească mai departe, spre Constantinopol – inima lumii bizantine.

Existau multe moduri de a ajunge acolo, dar probabil ruta cea mai folosită era în amonte pe Volhov, trecând pe

lângă Staraia Ladoga, de-a lungul Lacului Ilmen până la râul Lovat. Odată ajunşi la limitele pasajului său navigabil, era necesar un portaj pe uscat spre Nipru. De aici, marea cale navigabilă curgea spre sud, spre Marea Neagră. Etapa poate cea mai importantă şi primejdioasă a călătoriei era relativ aproape de destinaţie, pe cursul mijlociu al Niprului. Înainte de a fi îndiguit de Uniunea Sovietică în anii 1930, a existat aici un sistem de cataracte, care se întindea la şaptezeci de kilometri spre sud din zona Dnipropetrovsk. Între şapte şi douăsprezece la număr, în funcţie de perioada anului, cataractele erau o piedică în calea transportului maritim de-a lungul râului. În timpul epocii vikingilor, acest lucru necesita transportarea bărcilor în jurul fiecărei cataracte, ceea ce le oferea pecenegilor nomazi oportunităţi ample de a-i ataca şi jefui pe negustorii călători.

Un remarcabil document bizantin din secolul al X-lea vorbeşte despre scandinavii care au întreprins această călătorie. *De Administrando Imperio* (*Despre administrarea imperiului*) era un manual secret de guvernare scris de împăratul Constantin Porfirogenetul drept ghid pentru fiul şi succesorul său. Îmbinând sfaturi confidenţiale despre politica externă cu o mulţime de informaţii despre partenerii comerciali, acesta conţine şi rapoarte despre străinii nordici care au venit la Constantinopol. Călătoria lor i-a purtat prin cataractele Niprului şi, la un moment dat, probabil că aceştia le-au descris cărturarilor de la curte, deoarece numele fiecărui

petic de apă turbulentă este redat în ceea ce reprezintă negreşit limba nordică veche încorporată în textul grec. Minunat de ilustrative pentru pericolele care pândeau orice echipaj care din anumite motive nu debarca în amonte de cascade, printre acestea se numără Essupi (*supa*, „Băutoarea”), Gellandri (*gjallandi*, „Urlătoarea”) şi Aifor (de la *eifors*, adică „Mereu-Ferocea”). Aceasta din urmă este numită şi pe o piatră runică din Gotland ridicată în memoria unui bărbat pe nume Ravn, care a călătorit în est în trecut.

Acestea erau pericolele asociate cu acea parte a râului, astfel încât cel puţin unii călători nordici s-au simţit mânaţi să ofere jertfe zeilor pe Insula Sfântului Grigorie, care se află chiar la sud de cataracte, în semn de recunoştinţă pentru traversarea în siguranţă. Săpăturile din partea de nord a insulei sugerează că aici ar fi putut exista o aşezare în secolele al IX-lea şi al X-lea, posibil ca popas pentru grupurile care începeau sau încheiau traseul de portaj. După ce străbăteau porţiunile inferioare ale Niprului şi ajungeau în Marea Neagră, corăbiile puteau naviga de-a lungul ţărmului de vest înspre Constantinopol.

Oraşul fusese întemeiat drept capitala Imperiului Roman de Răsărit la sfârşitul secolului al IV-lea de către împăratul Constantin (de aceea îi poartă numele) şi a funcţionat ca sediu imperial timp de peste cinci sute de ani. A fost extins, refortificat şi mărit de nenumărate ori ca urmare a schemei de lucrări publice introduse de

împăraţii dornici să lase în urmă o moştenire permanentă a domniei lor. În secolul al VIII-lea, Constantinopolul a devenit una dintre cele mai mari metropole din lume, cu o populaţie de peste o jumătate de milion – probabil mai mult decât toată Scandinavia la acea vreme.

Oraşul se întindea până în Bosfor, între Marea Marmara şi Cornul de Aur, la poarta de intrare în Asia. Atât laturile sale de uscat, cât şi cele de la mare erau protejate de un imens sistem de fortificaţii. La intrarea pe una dintre porţile sale monumentale, orice scandinav care vizita pentru prima dată locul ar fi dat cu ochii de vaste forumuri şi pieţe publice, biserici măreţe, clădiri guvernamentale imense şi structuri publice cum ar fi hipodromurile, toate construite din piatră. Multe erau în folosinţă încă de pe vremea romanilor, iar un nordic care vizita Constantinopolul probabil că s-ar fi plimbat pe străzi cuprins de o mare uimire.

În timp, de-a lungul rutelor fluviale spre sud se va dezvolta un nou tip de societate, un conglomerat etnic care a evoluat ca o manifestare a vieţii comerciale. Cunoscuţi sub numele de varegi Rus', aceştia erau oamenii din al căror nume derivă „Rusia" modernă. Adevărata lor ascensiune s-a produs în secolul al X-lea, dar este clar că până şi în prima jumătate a secolului al IX-lea s-a închegat o identitate suficient de distinctă încât era necesară o etichetă ca să o descrie.

Cea mai veche înregistrare a numelui provine din *Analele bertine* din 839, când o delegaţie bizantină la împăratul franc includea printre membrii săi un grup de oameni numiţi *Rhos* în textul latin, deşi cuvântul pare să fie grecesc (se presupune că aşa îi numeau emisarii). Potrivit bizantinilor, aceşti bărbaţi au întâmpinat asemenea dificultăţi cu triburile ostile în călătoria lor către Constantinopol, încât era mai sigur pentru ei să se întoarcă acasă prin Europa de Vest, iar împăratul Bizanţului a făcut apel la asistenţa francilor în numele lor. Conform analelor, francii au întreprins cercetări şi au stabilit în cele din urmă că bărbaţii erau suedezi (şi, prin urmare, i-au reţinut pentru că ar fi spioni); textul consemnează chiar că regele lor se numea Hákon. Este probabil grăitor că această primă menţiune despre varegii Rus' arată nu doar că veneau suficient de frecvent la Constantinopol pentru ca bizantinii să le găsească un termen, ci şi că nu erau încă suficient de puternici pentru a-şi asigura propria securitate.

Varegii Rus' sunt menţionaţi şi în *Omiliile lui Photios* scrise în 860 de patriarhul bizantin cu acest nume, dar principala sursă istorică pentru activităţile lor din secolul al IX-lea este aşa-numita *Cronică a vremurilor trecute*, care a fost probabil compilată la Kiev la începutul secolului al XII-lea. Aceasta descrie cum varegii Rus' au sosit pe ţărmurile estice ale Mării Baltice în jurul anilor 860 şi au impus rapid un sistem de tribut slavilor indigeni. Au fost alungaţi, dar – aşa se spune – după o perioadă de

lupte interne, triburile slave ar fi trimis emisari la varegii Rus', cerându-le să aducă ordinea în teritoriile lor. Se spune că trei fraţi – Rurik, Truvor şi Sineus – au fost aleşi la conducere. Rurik a ocupat o insulă la nord de actualul Novgorod (*Holmgarðr* în limba nordică veche) şi a preluat controlul asupra teritoriilor fraţilor săi la moartea acestora. Există în mod clar un anume grad de legitimare retrospectivă în *Cronica vremurilor trecute*, dar faptul că a existat un fel de mişcare scandinavă organizată în sistemul Volhov în secolul al IX-lea este mai mult decât susţinut de arheologie.

În naraţiunile arabe, varegii Rus' apar ca *al-Rūsiyyah*, dar este evident că în spatele tuturor acestor etichete consecvente între culturi trebuie să fi fost un singur termen iniţial, probabil autoaplicat. S-a discutat vreme îndelungată care ar fi putut fi acesta. Atenţia s-a concentrat asupra zonei Roslagen, un district de pe coasta de est a Suediei centrale, care înseamnă aproximativ „ţara vâslitorilor". În timp ce puţini cred că varegii Rus' proveneau specific şi numai din acea regiune, este totuşi plauzibil prin faptul că denotă o legătură explicită cu Suedia (la fel ca în *Analele bertine*) şi cu călătoria în barca cu vâsle. În cele din urmă, acelaşi cuvânt se află la rădăcina denumirii finlandeze moderne pentru Suedia însăşi, *Ruotsi*. Poate că termenul nordic pentru călătorii de pe râurile estice a însemnat iniţial aproximativ „vâslitorii", un interesant substantiv colectiv la scară mică pentru expediţiile câtorva indivizi care se

bazează unul pe celălalt în timp ce călătoresc în mare parte singuri şi neprotejaţi într-o imensă vastitate. Sensul ar fi fost clar pentru cei pe care îi întâlneau şi este uşor de văzut cum s-ar fi putut păstra numele.

> *Cine sunteţi? Suntem din barcă, noi suntem echipajul, eu şi băieţii.*
> *Poate că Vâslitorii vor veni din nou la anul, cu mai multe lucruri minunate de vânzare? Să sperăm.*

De-a lungul timpului, e limpede că sensul cuvântului s-a schimbat, de la ceea ce iniţial a fost poate o descriere banală la un etnonim atotcuprinzător pentru comercianţii fluviali – şi, mai ales, pentru bărbaţii care îşi susţineau expediţiile cu muşchii încordaţi. Fascinant este modul în care ideea de varegi Rus' a devenit asociată cu o identitate specifică a călătoriilor comerciale pe apă în est. Ar trebui să avem grijă la comparaţiile anistorice, însă se poate trasa o paralelă surprinzător de strânsă cu Métis din Canada şi părţi din nordul Statelor Unite, o identitate care combina oameni de origini variate pe care îi unea un anume mod de viaţă – în acest caz, comerţul cu blănuri – şi care în timp s-a schimbat. Dincolo de legăturile lor emoţionale, căsătoriile şi celelalte uniuni cu localnicii le-au asigurat negustorilor de blănuri protecţie, cunoştinţe privilegiate şi acces la reţelele de rudenie, cu toate beneficiile asociate lor. Exact asta putem observa şi în

cazul varegilor Rus', în aproape acelaşi context şi în fuziunea culturilor pe râuri. Şi ei erau *călători*.

Varegii Rus' nu erau de origine scandinavă pură, asta e clar, dar au fost întotdeauna o prezenţă evidentă şi dominantă (probabil în principal din Suedia), inclusiv în poziţii de comandă. Două surse arabe îi echivalează în mod explicit cu scandinavii, arătând foarte clar că cele două popoare erau considerate interschimbabile. Cu toate acestea, termenul „varegi Rus'" putea fi folosit şi cu un sens mai vag, adică ceva de genul „străinii din nord".

În secolul al IX-lea, comerţul fluvial avea atât aspecte individuale, cât şi colective. Pe măsură ce fenomenul vikingilor a luat amploare, iar emporiile comerciale au format puncte statice de-a lungul reţelelor comerciale, navele şi traficul fluvial au devenit conectori mobili – o formă de „cale ferată de mare viteză" între Scandinavia şi Europa. Cu toate acestea, există şi o altă dimensiune. O consecinţă evidentă a activităţilor vikingilor a fost afluxul imens de bogăţii care puteau fi transportate în Scandinavia, dar acest fapt nu însemna acelaşi lucru cu averea *utilizabilă*. Puteţi oferi un dar scump constând în bijuterii furate şi altele asemenea de câteva ori, dar nu puteţi merge cu uşurinţă la cumpărături cu echivalentul a o mie de bancnote de o sută de dolari. În fundal, dar în umbra comerţului, contextul economic pentru toate acestea a fost finanţarea concurenţei politice scandinave, faptul fiind confirmat atât de sursele scrise, cât şi de tiparele dezvăluite în arheologie.

Logistica acestui sistem era complexă. Pe măsură ce comerţul cu blănuri a intrat în declin aproximativ după anul 860 (s-ar putea să nu fie o coincidenţă faptul că atunci se presupunea că Rurik a preluat controlul la Ladoga), pe râurile estice au apărut ceea ce istoricii economici numesc „bani de mare putere”. Este vorba despre o monedă (nu neapărat monedă la propriu) cu o valoare universal considerată a fi mai stabilă decât alternativele sale. În lumea de astăzi, dolarul american deţine o astfel de poziţie, dar în cazul comerţului fluvial din epoca vikingilor, aceasta era ocupată de argint. Pentru cea mai mare parte a secolului al IX-lea, sursa de argint o constituiau minele şi monetăriile Califatului Abbasid din Orientul Mijlociu de astăzi. Este important de menţionat că atâta timp cât se convenea asupra standardului, argintul nici măcar nu trebuia să fie universal disponibil, deşi nu pare să fi existat o lipsă de dirhami pentru o mare parte a perioadei.

Acestea se regăsesc în principiu sub forma tezaurelor de argint îngropate, păstrate de obicei sub formă de monede, dar uneori şi topite şi turnate din nou. Peste un milion de dirhami au fost recuperaţi din Scandinavia şi Marea Baltică, în special de pe insula Gotland. Este extraordinar să ne gândim că marea majoritate a tuturor dirhamilor din lume, adică aproximativ 81%, provine din Europa; doar 9% provine din punctele lor de origine din Califat. O întreagă industrie monetară s-a păstrat în moştenirile comerţului vikingilor. Multe dintre tezaurele

din Gotland conţin inele de argint, uneori cu zecile. Acestea sunt atât decorate, cât şi pe de-a-ntregul simple. S-au făcut multe cercetări asupra valorii economice a unor astfel de „inele monedă”, o formă portabilă de plată, care se putea atât purta, dar şi cheltui.

Putem distinge în jurul acestui trafic fluvial o infrastructură comercială fără de care acesta cu greu s-ar fi menţinut. Deşi par străini faţă de stereotipurile noastre despre vikingi, aceşti negustori trebuie să fi avut concepte de schimburi limitate în timp pe pieţele mai sezoniere, împreună cu problemele de lichiditate. Poate că foloseau un fel de cambii, emise pe pieţele importante şi protejate de riscul de expulzare cu excluderea ulterioară din comerţ. Aşa cum un gentilom din India Britanică putea emite o bancnotă în Delhi pentru a fi folosită la banca lui din Londra, poate că a existat un echivalent în limba varegilor Rus’ pentru Birka sau Bolghar, aşezarea de pe Volga. Noţiunea centrală a tuturor acestora este cea de credit, care poate chiar să fi guvernat majoritatea tranzacţiilor. Nu trebuie să uităm nici de transportarea de mostre, mărfuri care trebuiau încercate înainte de a plasa comenzi mai mari.

Negoţul era făcut de agenţi individuali, dar probabil cu responsabilitate colectivă pentru acţiunile lor pe pieţele externe. Mecanismele de genul acesta ar fi menţinut pacea în confruntările şi negocierile agitate de-a lungul râurilor, poate controlate de o formă de securitate locală.

Este chiar posibil ca acesta să fi fost iniţial serviciul pe care îl furnizau varegii Rus’ sau cel puţin unul dintre ele.

Toate reţelele comerciale, fie ele în est sau în altă parte, încorporau procese de răspuns. Ceea ce se vânduse bine pe râu anul trecut avea un efect asupra pieţelor interne din Scandinavia. Fluctuaţiile cererii şi ofertei sunt constante eterne atât pentru vikingi, cât şi pentru oricine altcineva. Într-un sens profund modern, chiar şi oamenii care nu-şi părăseau niciodată fermele din Uppland erau atât conştienţi de evenimentele şi tendinţele economice ale unei lumi mai extinse, cât şi implicaţi în acestea. Asta n-ar fi fost ceva abstract; toată lumea putea să vadă lucrurile aduse din călătoriile fluviale sau din alte periple în Europa şi în vest. Chiar şi sclavii puteau trage cu urechea la poveştile depănate de călători în jurul focului.

S-au spus poveşti şi despre alte regiuni, nu numai despre belşugul întâlnit de-a lungul râurilor estice, ci şi despre averile fabuloase ale lumii musulmane. În timp ce cea mai mare parte a activităţii vikingilor de pe continentul european s-a limitat la Franţa şi Ţările de Jos de astăzi, unele flote ale vikingilor au fost atrase mai spre sud de perspectiva jafului, aducându-le în contact şi în conflict cu oamenii din Peninsula Iberică.

În timpul epocii vikingilor, Spania şi Portugalia de astăzi erau împărţite în mai multe state distincte. În nord, de-a lungul coastei Golfului Biscaya şi învecinate cu

Pirineii, se aflau câteva state creştine, dintre care cele mai mari erau Regatul Galiciei şi Regatul Asturilor. Cu toate acestea, majoritatea Iberiei se afla sub control musulman de la sfârşitul anilor 700, după o invazie din Africa de Nord. În urma unei lovituri de stat care a adus la putere în recent fondatul oraş Bagdad o nouă dinastie, abbasizii, un emirat separatist s-a format în sudul Spaniei, Al-Andalus, cu capitala la Córdoba. Între regatul creştin şi cel islamic a existat o pace nestatornică, întreruptă de lupte la scară mică şi de bătălii ocazionale.

Conform dovezilor, primele atacuri ale vikingilor asupra Spaniei au avut loc la mijlocul secolului al IX-lea. După ce a navigat în sud, în 844, de la baza sa de la Noirmoutier la gura Loarei, o mare flotă a vikingilor a întreprins incursiuni de-a lungul coastei iberice de nord, apoi s-a îndreptat spre sud, către teritoriul musulman. Scandinavii au atacat şi jefuit ţinte din Portugalia şi din sudul Spaniei din zilele noastre, printre care Lisabona, Cadiz şi Algeciras, după care s-au întors şi au apucat-o pe râul Guadalquivir. Ţinta lor finală se poate să fi fost Córdoba însăşi, dar în calea lor se afla mai întâi oraşul Sevilla. Asaltul care a urmat este documentat de Aḥmad ibn Muhammad al-Rāzī, care ne vorbeşte despre cele şapte zile pe care atacatorii le-au petrecut prădând oraşul, ucigând bărbaţii şi înrobind femeile şi copiii. Când vestea s-a răspândit în zona rurală din jur, emirul ’Abd a-Rahmān a adunat o armată numeroasă şi a mărşăluit să înfrunte forţa vikingilor, care era acum instalată pe Isla

Menor. Vikingii au fost ademeniţi din tabăra lor de trupele de diversiune, care i-au condus în afara oraşului, la Tablada, la aproximativ trei kilometri sud de Sevilla. Aici au fost prinşi într-o ambuscadă şi măcelăriţi de grosul armatei musulmane. Supravieţuitorii forţei vikingilor au fugit la corăbiile lor şi au plecat, lăsând în urmă treizeci de vase şi morţi spânzuraţi de palmierii din Sevilla.

Nu a mai avut loc nicio altă incursiune majoră până în anul 859, când o a doua forţă a pornit de pe Loara: o flotă pe care sursele ulterioare o plasează sub comanda lui Hástein şi a unuia dintre cei mai faimoşi vikingi dintre toţi, Björn Braţ-de-fier. Acesta a fost aproape cu siguranţă o persoană reală, deşi în jurul său au apărut straturi de asocieri pe măsură ce reputaţia lui s-a transformat în material de legende şi saga. Posibil unul dintre mulţii presupuşi fii ai lui Ragnar Lothbrók, şi-a dobândit porecla (din nou, într-o sursă foarte târzie) pentru că reuşea să scape remarcabil de teafăr din luptă.

Marea sa incursiune în sud a avut atâtea ecouri în sursele scrise ulterioare, încât acum este dificil să facem distincţie între mit şi realitate. Se presupune că flota avea şaizeci şi două de vase, deşi una dintre surse vorbeşte de o sută. La fel ca forţa care a precedat-o în 844, flota pare să fi atacat mai întâi coasta iberică nordică, încercând şi eşuând să cucerească oraşul Santiago de Compostela din Galicia. Atacatorii au continuat spre sudul Spaniei, luând din nou cu asalt Sevilla, Cadiz şi Algeciras, pe rând. În toamna anului 859, flota a trecut apoi fără să întâmpine

rezistenţă prin Strâmtoarea Gibraltar. Din câte se ştie, erau primii scandinavi care o traversaseră.

Potrivit surselor din secolul al XII-lea, denumirea nordică pentru Mediterana era Miðjarðarhaf, ceea ce sugerează „Marea Midgard”, şi chiar şi calea de intrare în aceasta avea tentă mitologică. Strâmtoarea Gibraltar era numită Nörvasund, termen pe care unii cercetători îl traduc drept „Strâmtoarea lui Odin”, în persoana lui Nörr, tatăl Nopţii. Faptul că vikingii au ales astfel de nume probabil înseamnă că ei considerau regiunea un teritoriu necunoscut, deoarece se îndreptau „dincolo de hartă”, într-un tărâm aproape legendar.

După traversarea strâmtorii, flota s-a îndreptat spre coasta Africii de Nord şi către primul său succes real. Mazimma, în micul stat marocan Nekor, a fost prădat şi ocupat timp de opt zile. Două dintre femeile din familia regală – le ştim chiar numele, Ama al-Rahmān şi Khanūla – au fost capturate, iar emirul din Córdoba a plătit o răscumpărare mare pentru întoarcerea lor. Vikingii au trecut apoi înapoi în Spania şi au devastat Andaluzia şi Murcia, apoi s-au îndreptat spre nord de-a lungul coastei mediteraneene. Sursele ne oferă indicii cum că s-au împărţit în flotile mai mici în acest scop, amintind de „frăţiile” care au luptat în Francia.

Insulele Baleare Formentera, Ibiza, Mallorca şi Minorca au fost toate atacate. Flota a continuat apoi pe teritoriul sudic al francilor, luând cu asalt mănăstiri şi oraşe, înainte de a ierna în regiunea mlăştinoasă Camargue din

Provenţa de astăzi. În primăvara anului 860, vikingii au prădat de-a lungul fluviului Ron, dar au fost împinşi înapoi spre mare, moment în care au pornit spre Italia. Avem surse destul de credibile pentru un atac asupra Pisei, dar tocmai în acest moment legenda preia controlul. Textele ulterioare, originare din Normandia din secolul al XI-lea, relatează o poveste emoţionantă în care vikingii au lansat un atac de succes asupra a ceea ce credeau că este Roma însăşi, doar pentru a descoperi că era de fapt mica aşezare toscană Luni. În afară de improbabilitatea ca oamenii care văzuseră Bizanţul să confunde un sat cu fosta capitală imperială, naraţiunea include şi elemente repetate în alte poveşti la fel de fabuloase; din păcate, este aproape sigur ficţiune. Totuşi, asta nu înseamnă că Luni, dar şi Fiesole (menţionată într-o altă sursă) nu au fost prădate în realitate. Mai mult, după incursiunile din nordul Italiei, întreaga flotă dispare din dovezi timp de aproape un an, iar din sursele pe care le avem este clar că se îndrepta spre estul Mediteranei. Cronicile din secolul al X-lea îi localizează pe vikingi în Constantinopol şi în Grecia, în timp ce o sursă arabă spune că se aflau în Alexandria, ceea ce e credibil, conturând posibilitatea extraordinară să fi ajuns în Egipt.

Există dovezi ale încercării lor de a se întoarce în Atlantic prin Strâmtoarea Gibraltar în 861. Totuşi, cu această ocazie au fost interceptaţi de o mare flotă musulmană. Două treimi din vasele vikingilor au fost distruse, dar restul, se presupune că sub comanda lui

Björn, au spart blocada şi s-au luptat până au ajuns în largul mării. S-au întors în sfârşit pe Loara în 862, după un nou episod de raiduri în nordul Iberiei, cu corăbiile atât de încărcate cu pradă şi sclavi, încât, conform unui alt text ulterior, marginea bordului se afla aproape sub apă. Cel puţin unii dintre supravieţuitori trebuie să fi reuşit să-şi păstreze prizonierii de la primele incursiuni din Africa de Nord, după cum consemnează cronicarul irlandez Duald Mac Firbis: „După aceea, nordicii au adus cu ei în Irlanda o sumedenie de mauri captivi... multă vreme au fost aceşti oameni cu pielea întunecată la culoare în Irlanda”.

După raidul lui Hástein şi Björn, activitatea vikingilor în Iberia a rămas minimă până la mijlocul secolului al X-lea. În acest moment, noile atacuri au vizat regatele creştine din nordul Spaniei, Galicia suportând greul agresiunii în timpul a trei atacuri majore în 951, 965 şi 966. Deşi este clar că vikingii nu au avut succes în toate eforturile lor, în 968 o flotă de atacatori a întemeiat o bază pe râul Ulla, lângă Santiago de Compostela, şi a petrecut următorii trei ani prădând zona rurală din Galicia. Nu se ştie dacă obiectivul final era stabilirea unei aşezări permanente, dar modul de operare al forţei vikingilor poate fi imediat recunoscut ca fiind cel utilizat de mult timp cu mare succes pe râurile Loara, Sena şi Somme. La începutul anilor 970, au avut loc alte raiduri, după care a existat o pauză în ceea ce priveşte atacurile până în secolul al XI-lea.

S-au păstrat foarte puţine dovezi ale contactului vikingilor cu popoarele din Peninsula Iberică, fie ele paşnice sau violente. Întâlnirile dintre navigatorii scandinavi şi populaţiile atât creştine, cât şi islamice au fost aproape sigur mai frecvente decât am crede din sursele din acea perioadă, dar singura dovadă a contactului diplomatic este o pretinsă ambasadă omeiadă la curtea unui rege scandinav al cărui nume nu apare în scris. De asemenea, mai există o cutie făcută dintr-un singur corn de cerb care datează de la sfârşitul secolului al X-lea, acum aflată la Museo de la Real Colegiata de San Isidoro din León. Se prea poate ca aceasta să fi fost un dar regal scandinav. În Scandinavia sau în coloniile de peste mări nu au fost găsite dovezi pentru prada strânsă din Iberia de Hástein şi Björn sau de alte flote de raid. Este posibil ca norocul schimbător al acelor grupuri de atacatori care s-au aventurat în sud să fi descurajat încercările de a stabili baze mai permanente care să atragă Iberia în reţelele de comerţ şi redistribuţie pe distanţe lungi pe care vikingii le administrau în alte părţi. Totuşi, poate că prezenţa vikingilor pur şi simplu nu a fost încă identificată în evidenţele arheologice. Chiar dacă raidurile nu au avut loc la acelaşi nivel ca în Franţa, este greu de crezut că nu există dovezi. Negreşit, avem nevoie de cercetări suplimentare dacă vrem să înţelegem mai bine acest colţ periferic, dar totuşi important al lumii vikingilor.

Aceste aventuri din sud au o frumoasă concluzie, un exemplu de ceva atât de straniu, încât cu greu pare credibil, care însă reprezintă o demonstraţie a ceea ce arheologia şi ştiinţa pot realiza cu adevărat împreună. Unul dintre aspectele pe care biologii le studiază în legătură cu migraţiile umane este deplasarea animalelor odată cu oamenii. Cu alte cuvinte, chiar dacă persoanele se dovedesc greu de localizat, putem trasa prezenţa speciilor domestice şi a paraziţilor care s-au mutat odată cu acestea. În unele cazuri, urmele lor într-un anume loc şi timp sugerează un eveniment mai mare. Un astfel de studiu a cartografiat prezenţa şoarecilor de casă în diferite zone ale Europei, în special a celor cu o anumită semnătură genetică asociată cu Danemarca. În Madeira s-au descoperit oase de şoarece din această specie datând din secolele al X-lea sau al XI-lea – care la acea dată se găsea *doar* în locurile în care călătoriseră vikingii. Nu există nicio dovadă scrisă a unei prezenţe a vikingilor acolo, dar scurta acostare a unei nave daneze este singura explicaţie care are sens, iar aceasta nu ar fi surprinzătoare din punct de vedere geografic. Pentru o cultură atât de axată pe memorie, pe moştenirea realizărilor, ce ironic este că singura urmă a „Madeirei vikingilor” este un şoricel.

Atlanticul a fost scena unei alte caracteristici importante ale diasporei timpurii: descoperirea de către scandinavi şi colonizarea mai întâi a Insulelor Feroe, apoi a Islandei.

De-a lungul secolelor următoare, Atlanticul de Nord s-a dovedit a fi una dintre zonele centrale ale activităţii nordice, nu numai pentru înfiinţarea trainicei comunităţi islandeze, ci şi pentru colonizarea Groenlandei şi prima debarcare europeană în America de Nord. Pe scurt, în timp ce incursiunile vikingilor în Insulele Britanice şi Europa continentală se desfăşurau în continuare, partea de nord a Oceanului Atlantic trecea printr-un alt tip de epocă a vikingilor.

Potrivit surselor scrise, colonizarea Islandei de către nordici – aşa-zisa *landnám* sau luarea pământului – a avut loc undeva în jurul anului 870. Primii care au rămas acolo se presupune că erau exilaţii care au refuzat să mai trăiască sub stăpânirea regelui norvegian Harald Păr-Frumos, cel mai de succes dintre regii mării de pe coasta de vest. Până de curând, acest lucru a fost susţinut în mare măsură de o formă de analiză ştiinţifică despre lumea vikingilor întâlnită numai în Islanda. Depozitele orizontale de piroclaste vulcanice rezultate din erupţiile frecvente din insulă pot fi datate cu acurateţe, ceva foarte util dacă se întâmplă ca acestea să conţină rămăşiţe arheologice. De mult timp, toate dovezile cunoscute ale colonizării ţării sunt datate după un strat de piroclaste care a căzut în 871, plus sau minus doi ani.

Cu toate acestea, există o dezbatere de durată cu privire la posibilitatea ca Islanda să fi adăpostit comunităţi izolate de pustnici irlandezi înainte de sosirea coloniştilor nordici. Această sugestie se bazează pe scrierile unui

cleric pe nume Dicuil de la începutul secolului al IX-lea, care a scris în a sa *Liber de Mensura Orbis Terrae* că insulele din Atlanticul de Nord erau locuite de peste o sută de ani de călugări – *papar* sau „părinţi” – care călătoriseră în nord în căutarea solitudinii. *Íslendingabók* din secolul al XII-lea, *Cartea islandezilor*, ne relatează o poveste asemănătoare, deşi este posibil să existe aici un element de revizionism creştin, întrucât pământul apare sfinţit de fosta prezenţă a călugărilor. Islanda ar fi putut fi văzută de scriitorii medievali ca fiind iniţial creştină, noua credinţă fiind ceva latent, aşteptând să fie redescoperită de colonişti. Această versiune ignoră posibilele conflicte dintre călugări şi străbunii păgâni ai nordicilor creştini de mai târziu şi, subliniind că *părinţii* pleacă înainte de sosirea coloniştilor, le oferă acestora o convenabilă *tabula rasa* unde să-şi înceapă propria călătorie către Dumnezeu.

Atât afirmaţiile lui Dicuil, cât şi cele din *Íslendingabók* nu şi-au găsit încă un sprijin confirmat în dovezile arheologice, însă după mulţi ani de controverse, avem acum dovezi clare şi acceptate ale cultivării cerealelor înainte de sosirea vikingilor în Insulele Feroe. Acestea sunt reprezentate de descoperirea unor boabe carbonizate de orz, conservate în turbă arsă în depozitele bătute de vânt dintr-un sit de pe insula Sandoy. Datând din secolele al IV-lea până în cel de-al VI-lea, aceste cereale par să reprezinte practicile de subzistenţă de bază ale unei mici comunităţi, ceea ce s-ar potrivi cu

presupusa prezenţă a călugărilor irlandezi. Există acum şi unele dovezi care sugerează o prezenţă mai timpurie a nordicilor în Islanda. Săpăturile recente de la Stöðvarfjörður, pe coasta de est a insulei celei mai apropiate de Insulele Britanice şi Scandinavia, au scos la iveală dovezi palpitante ale unei case lungi scandinave, plasată în jurul anului 800 prin datarea cu carbon radioactiv. Cu toate acestea, nu este sigur dacă structura a fost locuită permanent; ar fi putut fi ocupată sezonier de grupuri care participau la expediţii de pescuit sau vânătoare de balene.

Coloniştii nordici care s-au stabilit în insulele Atlanticului de Nord şi-au stabilit mai întâi fermele pe coastă. Insulele Feroe aveau un potenţial de mare productivitate la vremea colonizării iniţiale, iar animalele puteau ierna afară. Într-adevăr, primii colonişti au descoperit că insulele erau locuite de un număr mare de oi, poate aduse acolo de călugări. Au fost excavate ferme timpurii în locuri precum Niðri á Toft lângă Kvívík şi Á Toftanesi în satul Leirvík, toate cu un aspect scandinav distinct. După perioada iniţială a *landnám*, tiparul de aşezare pare să fi rămas relativ static. Deşi ştim puţine despre Insulele Feroe în comparaţie cu alte colonii din Atlanticul de Nord, cum ar fi Islanda, situarea lor pe ruta principală de navigaţie din Scandinavia şi Insulele Britanice înseamnă că acestea ar fi fost vizitate frecvent. Excavaţiile ne oferă dovezi clare pentru o varietate de

contacte comerciale pe distanţă lungă. În lumea maritimă a vikingilor, Insulele Feroe nu erau îndepărtate.

În Islanda, principala zonă de colonizare iniţială a fost pe coasta de vest. Recent, s-a susţinut că această parte a insulei i-a atras pe colonişti datorită marilor colonii de morse, al căror fildeş era o marfă preţioasă pentru negoţ. Se consideră că perioada *landnám* iniţială a durat până în 930, când a fost înfiinţată prima adunare generală. În acest timp, tiparul de aşezare a fost destul de dinamic. Studii detaliate ale regiunilor precum Mývatnssveit din nordul ţării dezvăluie un proces constant de abandonare a fermelor în timp. Aşezările iniţiale din secolele al IX-lea şi al X-lea par să fi fost aproape experimentale, deoarece coloniştii căutau cel mai bun mod de a se adapta la noul lor mediu. Aproximativ 20% dintre primele ferme au fost repede abandonate, iar alte 30% au dispărut în următoarele sute de ani. Cu toate acestea, imaginea poate fi una înşelătoare, deoarece tiparul pare să reflecte un proces prin care distribuţia populaţiei a devenit mai concentrată în timp. Organizarea peisajului a fost şi ea ajustată ca răspuns la factorii de mediu şi pentru a maximiza sustenabilitatea economică a agriculturii şi păşunilor, combinată cu schimbări subtile în natura autorităţii principale şi a relaţiei acesteia cu pământul. În alte zone ale ţării, cum ar fi Skagafjörður, nu se observă aproape niciun abandon în dovezile arheologice şi de proprietate funciară, iar coloniştii de acolo se pare că ar fi atins un echilibru efectiv aproape imediat după *landnám*.

Când combinăm dovezile scrise, studiile genetice şi numele de persoane, reiese că oamenii au călătorit în Islanda din toate regiunile Scandinaviei, inclusiv din Gotland. A existat un număr considerabil de colonişti Sámi – poate de aşteptat într-un context norvegian –, ceea ce întăreşte sugestia că acele comunităţi erau mult mai integrate decât s-a crezut tradiţional. De asemenea, un număr mic de franci şi saşi pare să fi plecat în Islanda, dar acest lucru nu este surprinzător: lumea vikingilor era un loc cosmopolit, iar oamenii călătoreau din aceleaşi motive legate de economie, oportunităţi şi afecţiune precum astăzi.

Este posibil ca nu toţi coloniştii să se fi bucurat de această libertate de alegere. Spre deosebire de Anglia ocupată de vikingi, care pare să fi inclus scandinavi atât femei, cât şi bărbaţi, în mediile mai periferice ale coloniilor din Atlanticul de Nord apare o imagine foarte diferită. Cercetările genetice dezvăluie că într-o proporţie foarte mare – chiar covârşitoare – femeile aduse în Islanda erau de origine scoţiană sau irlandeză, provenind mai ales din Orkney şi Hebride. Deşi ne putem aştepta la o sumedenie de relaţii multiculturale, este totuşi surprinzător faptul că primii colonişti par să fi fost compuşi în mare parte din bărbaţi „scandinavi” (în principal norvegieni) şi femei „celte”. Dacă e să vedem lucrurile în roz, aceasta înseamnă că sute sau chiar mii de femei din zona Mării Irlandei şi-au găsit dintr-odată iubiţi nordici cu care să înceapă o viaţă nouă în Atlanticul de

Nord. Cu toate acestea, există cu siguranţă o explicaţie mai realistă şi înfricoşător de constrângătoare, dacă luăm în considerare dezechilibrul menţionat înainte care ar fi putut apărea în raporturile dintre femei şi bărbaţi în Scandinavia. A existat negreşit cel puţin un element în cadrul înrobirii din timpul incursiunilor şi stăpânirii nordice în aceste zone ale Britaniei. De asemenea, s-ar putea ca liderii vikingilor din regiunea hiberno-scoţiană să fi eliberat captivii locali pentru a dobândi susţinători mobili.

La câteva decenii de la colonizarea sa, Islanda avea să devină un alt experiment social, o republică a căpeteniilor fermieri. Aceasta a fost doar prima dintre cele câteva „lumi noi” pe care scandinavii aveau să le întemeieze în diaspora lor de la est la vest şi care se va manifesta în structurile societăţii şi vieţii politice aflate în schimbare radicală. Noua religie, creştinismul, începea să aibă un real impact în nord la mijlocul secolului al IX-lea, iar în timp avea să fuzioneze cu puterea în ascensiune a regilor pentru a crea naţiunile scandinave distincte care există şi astăzi.

LUMI NOI, NAŢIUNI NOI

14

EPOCA DE AUR A CRESCĂTORULUI DE OI

Lumile noi sunt create prin ambiţie şi efort, cu o doză de risc, uneori prin violenţă şi adesea din greşeală. Ele pot fi modelate de cei mulţi sau cei puţini (adesea în detrimentul celorlalţi). Mai presus de toate, sunt create şi întreţinute prin economie. Acest lucru este valabil mai ales în cazul epocii târzii a vikingilor, pe măsură ce diaspora a căpătat amploare în decursul secolului al X-lea. Acea expansiune a adus cu ea schimbări mai profunde în societatea scandinavă, care s-au manifestat la nivelul cel mai elementar al comunităţii, în organizarea şi gestionarea pământului în sine şi a modului în care oamenii îşi duceau viaţa acolo.

Pe măsură ce scandinavii au călătorit din ce în ce mai departe, reţelele lor comerciale s-au dezvoltat, alimentând astfel economia epocii vikingilor. Natura ierarhică a centrelor comerciale şi a emporiilor a devenit mai pronunţată. La sfârşitul anilor 800, cele mai mari dintre acestea se transformaseră în ceva ce putem numi în mod justificat oraşe – primele în nord, începutul lungii traiectorii urbane a Evului Mediu.

La o privire mai atentă, puterea reală şi mijloacele de producţie pot căpăta forme neaşteptate. Cu câţiva ani în urmă, un istoric de vază a ajuns în pragul disperării din cauza accentului pus constant pe natura de războinici maritimi a vikingilor. Acesta a subliniat că de fapt cea mai mare parte a populaţiei scandinave a rămas acasă pe uscat şi nu a făcut niciodată rău nimănui. Epoca vikingilor, susţinea el, a fost de fapt „epoca de aur a crescătorului

de porci”. Avea oarecum dreptate, deşi a greşit animalul: peisajul scandinav din perioada târzie a vikingilor era o lume a oilor.

Corabia a fost evident una dintre componentele principale ale fenomenului vikingilor. Dezvoltarea rapidă a tehnicilor privind utilizarea surselor de apă nu a fost nicidecum singurul „declanşator”, dar expediţiile scandinavilor în lumea largă n-ar fi putut avea loc fără ele. Nu era vorba doar de o chestiune de aspect îmbunătăţit, nave mai rapide, cu pescaj mai scăzut şi o manevrabilitate mai bună. Aceste lucruri au adus cu sine o cerere de materii prime şi resurse. Cel mai important factor a fost introducerea velei, deoarece prin însăşi natura sa aceasta a fost indispensabilă pentru succesul transportului maritim al vikingilor.

Deşi evident uzuale în culturile clasice ale Mediteranei, pânzele par să fi apărut pentru prima dată în nord în decursul secolului al VIII-lea, aşa cum denotă descoperirea de la Salme. Fabricarea lor necesita un efort deosebit, mai ales din cauza nevoii absolute de lână şi fibre precum cânepa sau inul. Corăbiile vikingilor par să fi avut pânze pătrate ţesute din twill de lână, cusute din mai multe fâşii de pânză fie în linii paralele, fie pe diagonală. Pentru a le face mai puţin permeabile la fluxul de aer, pânzele erau unse cu seu, ulei de peşte sau alte substanţe, în special gudron. Pentru ambarcaţiunile mici este nevoie de 0,3-0,75 kilograme pe metru pătrat de

pânză, în timp ce corăbiile mai mari au nevoie de pânze mai grele, de 0,95-1,05 kilograme pe metru pătrat. Oile nordice cu strat dublu de lână, obişnuite în epoca vikingilor, produc 1-2,5 kilograme de lână pe an.

Arheologii care studiază materialele textile au calculat necesarul de pânză pentru echiparea corabiei Ladby, un bun exemplu de navă de război de dimensiuni medii, găsită într-o movilă funerară pe insula Funen din Danemarca. Pe baza unei dimensiuni a pânzei de optzeci de metri pătraţi (probabil o estimare rezervată), ar fi fost nevoie ca în decurs de doi ani, timp de zece ore pe zi, o persoană să lucreze continuu numai pentru a face vela principală, care cântăreşte aproximativ cincizeci de kilograme, şi nimeni nu ar fi pornit în larg fără o pânză de rezervă care i-ar putea salva viaţa. În plus, volumul acesta de lucru este o cifră ideală, aşa că realitatea ar fi fost mai aproape de trei sau chiar patru ani de lucru de persoană *pentru o singură velă*. Aceasta nu era muncă individuală, desigur, dar este uşor să calculăm permutările de timp pentru echipele din ce în ce mai mari de lucrători din domeniul textilelor.

Apoi mai erau hainele pentru navigaţie. Din câte putem să ne dăm seama, acestea erau ansambluri cu mai multe straturi din ţesătură densă, bine căptuşită, izolată, capabilă să reziste la vremea din largul oceanului. Corabia Ladby avea un echipaj de treizeci şi doi de oameni, judecând după poziţiile ramelor. Folosind acelaşi ritm de producţie de zece ore pe zi ca pentru pânze, ar fi

fost nevoie de aproximativ douăzeci şi patru de ani de lucru de persoană pentru a îmbrăca întreg echipajul. În plus, mai erau covoarele, corturile, mai multă îmbrăcăminte (inclusiv un schimb de haine pentru condiţii umede), plus frânghii, sfori şi altele asemenea.

Cifrele încep să devină neclare în acest moment, dar am putea vorbi în mod realist de un an de lucru constant pentru aproximativ treizeci de oameni ca să echipeze complet o corabie şi echipajul ei. În secolul al X-lea, nu era neobişnuit ca o flotă să aibă două sute de vase sau chiar mai multe pentru campaniile fluviale europene. În acest context, capacitatea de a strânge şi de a valorifica resursele necesare a devenit o declaraţie de putere în toată regula. Era pur şi simplu nevoie de o reorganizare a economiei funciare.

Arheologii au calculat că până la începutul secolului al XI-lea, necesarul total de pânze pentru vasele de război, de marfă şi ambarcaţiunile de pescuit din Norvegia şi Danemarca s-ar fi ridicat la aproximativ un milion de metri pătraţi. Cu alte cuvinte, producţia anuală a aproximativ două milioane de oi. La aceasta se adaugă lâna trebuincioasă pentru toate acele articole de îmbrăcăminte şi aşternuturi călduroase şi rezistente la apă, producţia a trei oi fiind necesară pentru a realiza rândurile de haine de care avea nevoie o persoană pentru un sezon de pescuit. Un covor gros şi greu poate să necesite producţia anuală a şapte până la cincisprezece animale. Această cerere extraordinar de mare de lână

arată limpede că o parte însemnată a pământului din Scandinavia din epoca vikingilor trebuie să fi fost dedicată creşterii oilor. Această realitate este confirmată de dovezile arheologice, care indică programe masive de consolidare a fermelor în această perioadă, cu unităţi de aşezări mai puţine, dar mai mari.

Ceea ce apare în epoca vikingilor de mai târziu drept „abandonare” a fermelor, interpretată mult timp ca un fel de scădere a populaţiei (poate din cauza migraţiei peste ocean), este acum văzută ca o simplă reorganizare a peisajului, probabil cu grupuri mai mari de familii care ocupau fermele. Pentru a asigura nevoile de lână ale comunităţii, mai ales pentru pânzele corăbiilor, produsele mai multor moşii erau cu siguranţă combinate şi exista un sistem social pentru a face acest lucru, cu cineva responsabil în frunte. În mare, acest număr colosal de oi s-ar fi limitat la păşunile din zonele periferice, în special bărăganuri, care s-au extins dramatic în epoca vikingilor. Aproximativ un hectar de câmp necultivat ar asigura furajul necesar pentru aproximativ unul până la două kilograme de lână pe an. Alături de producţia de lână, terenul arabil fertil era dedicat cultivării plantelor fibroase, cum ar fi cânepa şi inul – din nou, acestea fiind utilizate îndeosebi pentru pânze, frânghii şi tachelaje.

20. Peisaje cu pajişti pentru ovine. Satul excavat Vorbasse din Iutlanda, Danemarca, aşa cum probabil că arăta în secolul al X-lea. Peisajul anterior a fost reorganizat în moşii mai mari şi defrişat pentru creşterea oilor. (Imagine © Flemming Bau)

Pânzele captează vântul, conferind viteză şi manevrabilitate corabiei, dar desigur sunt secundare celui mai evident şi fundamental element dintre toate: vasul în sine. Aceasta introduce o altă cerere de resurse-cheie, nevoia de lemn. În Scandinavia, epoca târzie a vikingilor a fost în multe privinţe un peisaj ovin (ca să născocim un termen), dar şi o lume de lemn.

Construcţia corăbiilor, dar şi a clădirilor, a elementelor de infrastructură şi a celor de apărare cerea timp, expertiză şi cantităţi imense de material lemnos din pădurile gestionate cu atenţie. Fermierii de subzistenţă şi

meşteşugarii profesionişti depindeau deopotrivă de accesul regulat şi sigur la materii prime şi ar fi depus eforturi serioase pentru achiziţionarea, prelucrarea şi folosirea lor.

Pentru a ilustra amploarea materialelor necesare, avem exemplul navei de război Skuldelev 2, care a fost construită lângă Dublin sau Waterford, dar sabordată în largul aşezării Roskilde din Danemarca în secolul al XI-lea. Această corabie a fost reconstruită minuţios de către constructorii navali din Roskilde, folosind tehnici tradiţionale. Conform deducţiilor, ar fi avut nevoie de 2.650 de zile de lucru de persoană pentru construcţia vasului şi de 13.500 de ore în plus de lucru pentru a prelucra fierul necesar niturilor şi altor elemente. Întregul proces ar fi avut nevoie şi de peste doi kilometri de frânghie şi 120 de metri pătraţi de pânză, pe lângă alte elemente necesare.

Nu ar trebui să ne imaginăm că oamenii din epoca vikingilor se duceau pur şi simplu în păduri nesfârşite să taie câţiva copaci. Au fost selectate şi întreţinute diferite specii pentru rezistenţa, flexibilitatea, durabilitatea şi forma lor în raport cu utilizarea prevăzută. Frasinul şi teiul erau folosiţi pentru arcuri, pentru şipcile scuturilor şi pentru mânerele armelor, în timp ce lemnul de alun de la copacii altoiţi în mod regulat era tăiat pentru nuielele pereţilor şi gardurilor. Stejarul, ulmul, mesteacănul şi pinul erau folosiţi pentru clădiri şi corăbii, fie ca buşteni întregi, fie sub formă de scânduri tăiate radial faţă de

trunchi. De asemenea, detaliile interioare şi şindrila pentru acoperiş erau realizate din lemn. Căruţele, săniile, pirogile şi alte vehicule consumau şi mai multe resurse lemnoase vitale. În plus, lemnul era necesar pentru vasele de uz casnic, cum ar fi bolurile şi ceştile, dar şi pentru mobilier, de exemplu paturi, războaie de ţesut şi bănci sau, în gospodăriile mai înstărite, scaunele *kubbstolar* asemănătoare unui tron, făcute din butuci scobiţi. Pe scurt, nevoia de material lemnos satura societatea vikingilor la toate nivelurile: de la cele mai mari săli şi lungi corăbii până la adăposturi şi vreascuri pentru un simplu foc.

Accesul la suprafeţele împădurite şi dreptul de a le exploata erau aşadar factori economici majori, care s-au transmis de-a lungul generaţiilor. Gestionarea mediilor forestiere complexe necesita planificare şi investiţii pe termen lung, deoarece un stejar matur tăiat pentru o corabie ar fi putut fi plantat cu şaizeci de ani sau mai mult în urmă, având în vedere o astfel de utilizare finală. Deţinerea unor astfel de resurse constituia o componentă crucială a moşiilor de familie şi uneori dădea naştere unor conflicte cu privire la moşteniri. Astfel, controlul asupra materialului lemnos şi al muncii forestiere era legat de statutul şi rangul social, cu o potenţială influenţă asupra relaţiilor de putere din comunitate. Acest lucru se poate îndeosebi observa în coloniile de mai târziu din Atlanticul de Nord, unde defrişarea rapidă a Islandei a avut un impact major asupra vieţii coloniştilor, care au devenit

dependenţi de importurile de lemn din Scandinavia. Tot din acest motiv a crescut şi importanţa drepturilor asupra bucăţilor de lemn care pluteau pe mare. Unele dintre „călătoriile în Vinland” înspre America de Nord au fost probabil întreprinse pentru a exploata pădurile bogate de pe coasta estică.

Când combinăm economia pastorală a milioane de oi cu cerinţele enorme de păduri gestionate, în scopul de a transforma aceste materii prime în produse finite, inevitabil ne vine în minte o altă resursă: nevoia de mână de lucru la o scară cu adevărat masivă. Aceasta consta în oamenii care îngrijeau animalele, aveau grijă de păşuni şi întreţineau căile de acces ale animalelor spre păşuni; cei care tundeau oile, strângeau lâna şi o pregăteau pentru lucru; oamenii care scărmănau şi torceau lâna şi o transformau în material; cei care gestionau pădurile, tăiau copacii şi făceau munca anevoioasă de curăţare, tăiere şi despicare înainte ca meşterii marangozi sau dulgheri să se apuce de treabă. La fel se întâmpla în toate industriile conexe: obţinerea limonitului, topirea minereului, fabricarea cuielor, a niturilor şi a uneltelor. Şi lista poate continua. Toţi aceşti muncitori, la rândul lor, aveau propriile nevoi de cazare şi alimentaţie.

Munca textilă ne oferă un exemplu viu al anvergurii efortului necesar. Am văzut deja calculele pentru fabricarea unei vele, sugerând că o persoană avea nevoie de ani de zile de tors şi ţesut. Evident, acestea erau

activităţi de grup, dar chiar şi aşa, munca implicată este ameţitoare când luăm în considerare întreaga amploare a cerinţelor maritime şi casnice. Nu avem cum să exagerăm importanţa producţiei textile pentru economia vikingilor, ea fiind prezentă în fiecare aspect al vieţii. Deşi unele produse cum ar fi velele rezistau mulţi ani, o proporţie însemnată a populaţiei din epoca vikingilor trebuie să-şi fi petrecut timpul în fabricarea textilelor.

În sursele scrise este foarte clar că această muncă aparţinea în primul rând sferei sociale a femeilor – dar care femei? Populaţia feminină liberă nu s-a mărit brusc în mod exponenţial pe parcursul epocii vikingilor. Acest lucru sugerează că multe dintre acele lucrătoare din domeniul textilelor erau cel mai probabil sclave.

Asta poate explica într-un fel numeroasele colibe pentru ţesut descoperite în jurul marilor săli sau la hotarele aşezărilor în situri din toată Scandinavia – clădiri care se înmulţesc exact atunci când moşiile funciare cresc în dimensiune. Condiţiile din interiorul lor trebuie să fi fost îngrozitoare. În excavările acestor structuri, arheologii au găsit şiruri de greutăţi circulare lângă uşi, acolo unde au căzut de la războaiele lăsate pe loc când clădirile au fost abandonate. Munca aceasta înghesuită şi repetitivă se făcea în puţina lumină disponibilă, o rază îngustă înconjurată de întuneric aproape deplin. Anii petrecuţi într-o astfel de beznă, încercând să aleagă firele şi diferitele vopsele vegetale, le-ar fi distrus vederea femeilor. Pe parcursul zilei, micile particule de lână ce

pluteau în aer se acumulau treptat în jurul ţesăturii, fiind trase în plămâni cu fiecare inspiraţie. Spre seară, aerul din interiorul colibelor era probabil închis şi plin de zgomot de tuse. În întunericul iernii, totul ar fi fost şi mai rău, putând lucra doar la lumina lumânării. Munca aceasta era vitală, dar experienţa îngrozitoare.

Sursa acestei forţe de muncă silite, nu doar în fabricarea textilelor, a fost strâns legată de însuşi fenomenul vikingilor şi a reprezentat un element crucial în crearea diasporei. Dacă incursiunile şi comerţul erau două componente ale aceluiaşi întreg, ele se reuneau în instituţia sclaviei. În multe cazuri, pirateria maritimă a vikingilor a produs o marfă mai presus de altele: fiinţele umane, capturate şi înrobite.

Acest lucru nu este greu de înţeles. Incursiunile erau organizate în parte *pentru* sclavi, care erau apoi vânduţi în reţelele comerciale existente (pentru care ofereau şi o justificare susţinătoare) atât în Scandinavia, cât şi în afara ei. Munca sclavilor a permis, la rândul său, *escaladarea* aceloraşi activităţi, deoarece totul devenise posibil tocmai datorită celor înrobiţi. În spatele flotelor şi echipajelor de vikingi, care aparent sunt consemnate atât de spontan în anale, se află acest sistem elaborat şi ciclic care a creat altele asemenea.

După cum a spus un istoric, sclavia era chiar nucleul „vikingităţii”, starea şi faptul de a fi viking. Raidurile erau o economie de sine stătătoare.

Aceeaşi economie avea alte debuşeuri şi conduite. Una dintre transformările-cheie sociale şi economice despre care se spune adesea că defineşte epoca vikingilor este dezvoltarea lentă a urbanismului în Scandinavia, în paralel cu schimbările instituţionale similare de pe ţărmurile Mării Baltice şi ale Mării Nordului. Deşi a existat în mod clar o mutare în oraşele de pe continent şi din Anglia, aceasta a fost în mare parte o moştenire a centrelor urbane romane, care în multe cazuri erau literalmente încă în picioare, aşteptând să fie ocupate din nou. De asemenea, culturile europene au păstrat cel puţin un anumit grad de relaţie activă cu fostele locaţii imperiale, indiferent dacă aceasta era spaţială, socială sau psihologică. La polul opus, Scandinavia se afla dincolo de graniţele Imperiului şi, prin urmare, nu avea modelele urbane preexistente (chiar dacă în declin) ale Europei romane.

Este cu siguranţă semnificativ faptul că, în timp ce scandinavii din epoca vikingilor aveau termeni pentru „târg” şi „loc de negoţ”, nu deţineau un cuvânt pentru ceea ce noi am numi oraş. Acest lucru se aplică nu numai unor astfel de locuri din patriile lor, unde necesitatea unei definiţii urbane este în orice caz discutabilă, ci chiar şi centrelor masive pe care vikingii le-au întâlnit în călătoriile întreprinse. În schimb, termenul *garðr* – folosit de obicei pentru unitatea de bază a aşezării, ferma individuală – era utilizat împreună cu o serie de cuvinte calificative care ni se pot părea nemaipomenit de

modeste. Cel mai extrem exemplu este unul pe care l-am întâlnit deja: Constantinopol, Istanbulul de astăzi, capitala Imperiului Bizantin şi, în timpul epocii vikingilor, cea mai mare metropolă din lume. Era cu siguranţă cea mai mare aşezare pe care ar fi văzut-o vreodată un viking, dar ei au numit-o pur şi simplu Miklagarðr, „Mare *garðr*" sau poate „Loc măreţ", cu siguranţă una dintre subestimările cele mai spectaculoase din istorie, un epitet extrem de sugestiv pentru atitudinea vikingilor faţă de aşezările omeneşti şi amploarea lor relativă. Alte exemple includ Novgorod, numit Holmgarðr sau „Aşezarea de pe Insulă", şi aşa mai departe. În cele mai multe cazuri, există totuşi un sens de delimitare şi îngrădire care nu se găseşte în locurile cărora li s-au dat alte tipuri de nume.

Societăţile Angliei şi Franciei carolingiene, cu care scandinavii aveau contacte intense, erau puternic urbane, la fel şi califatele arabe din Orientul Mijlociu şi Iberia. Din punct de vedere tehnologic şi social, scandinavii din epoca vikingilor ar fi putut dezvolta cu uşurinţă oraşe ca acestea, dar din anumite motive au ales să nu o facă. Călătoreau în oraşe precum Constantinopolul şi totuşi, în ţara lor natală, s-au descurcat secole la rând cu târgurile de pe mal cu o singură stradă. Nevoile urbane ale scandinavilor se adaptau circumstanţelor, iar lucrurile pe care le-au văzut în afară şi în care s-au implicat cu interes poate pur şi simplu nu le-ar fi fost de mare folos acasă.

Acest lucru ridică întrebări interesante cu privire la modul în care scandinavii din epoca vikingilor se gândeau

la aceste locuri şi cum (sau dacă) vedeau diferenţa dintre „oraş” şi „ţară”. Ce îşi spuneau unul altuia despre experienţele lor de viaţă urbană? Cum credeau că arăta un „oraş” aceia care nu văzuseră niciodată unul? Dacă locuiai într-un oraş, asta conferea reputaţie? Şi dacă da, cui şi în ce mod? Aşa cum persoanele dezavantajate de astăzi pot visa să scape de sărăcia rurală şi să trăiască în „oraşul mare” – un loc care există la fel de mult, dacă nu chiar mai mult, în imaginaţie la fel ca în realitate –, poate că unii oameni din epoca vikingilor au avut aspiraţii la fel de lezate.

Unele dintre centrele scandinave au ocupat un teren de mijloc între emporiile de coastă şi aşezările mai mari, care avea să dăinuie până în secolul al XI-lea. La începutul secolului al IX-lea, în Vestfold, Norvegia, a fost întemeiată o aşezare la Kaupang. Zona locuită, care se întindea de-a lungul malului unui golf adăpostit la câţiva kilometri de gura râului Lågan, a fost împărţită în parcele în jurul anului 800. Săpăturile au scos la iveală puţine depozite îmbibate cu apă, cu excepţia unor latrine şi fântâni cu lemn conservat, dar acestea au fost suficiente pentru a analiza din punct de vedere dendrocronologic perioada dintre 808 şi 863, ani foarte caracteristici ai secolului al IX-lea pentru această aşezare. Se întindea pe cel puţin cinci până la şase hectare şi era aranjată în parcele uniforme separate de şanţuri, cu structuri mici în interior. Facilităţile de producţie ale sitului se disting în dovezile recuperate din ateliere, unde s-au păstrat resturi

de producţie de bronz, argint, plumb şi aur, precum şi descoperiri excepţionale de matriţe şi fragmente de creuzet. Greutăţile de plumb au fost în mod clar o industrie în dezvoltare la Kaupang, fiind găsite câteva sute. Acestea erau folosite în tranzacţiile cotidiene, ceea ce denotă utilizarea foarte răspândită a lingourilor ca mijloc de plată. Au fost recuperate şi kilograme de plumb brut, folosit la realizarea mulajelor originale din care se produceau matriţe de lut. O astfel de piesă de plumb dezvăluie unele practici de afaceri abile (dar familiare), fiind transformată într-o formă de broşă întâlnită de obicei ca marfă de import de înaltă calitate adusă în Scandinavia – cu alte cuvinte, localnicii fabricau şi vindeau propriile lor bijuterii „de import”, ceva asemănător cu ceasurile Rolex suspect de ieftine din zilele noastre. De asemenea, chihlimbarul era prelucrat adesea la faţa locului şi multe obiecte din acest material au apărut în săpături. Importurile din zonă includeau sticla, mărgelele de cornalină, brăţările din jais şi ceramica din Renania. Aceasta din urmă putea conţine produse de lux precum vin sau ulei.

Însă asta era tot. Asta este ceea ce diferenţiază perioada de glorie din secolul al X-lea a marilor centre protourbane ale Scandinaviei de târgurile mai mici din anii 800. Cel mai vechi emporiu scandinav, cel de la Ribe, a continuat să se extindă în secolul al IX-lea cu un număr tot mai mare de clădiri şi, în cele din urmă, un şanţ de apărare în jurul aşezării. Locuri precum Birka şi Hedeby se

întind în toate direcţiile. (În afară de listele de verificare uşor ridicole de „caracteristici urbane”, cândva atât de iubite de arheologii care încercau să definească oraşele, propriul meu criteriu este foarte simplu: lipsit fiind chiar şi de cel mai elementar simţ al direcţiei, mă întreb doar dacă o aşezare din epoca vikingilor era un loc atât de mare şi complex încât m-aş fi putut pierde acolo – dacă răspunsul este da, acesta este probabil un oraş.)

În toate aceste locuri răsăreau complexe întregi de locuinţe şi ateliere şi se construiau noi străzi de lemn. Este clar că au existat schimbări frecvente ale aspectului şi formei aşezărilor. Clădirile tindeau să aibă o viaţă scurtă, fiind dărâmate şi reconstruite pe aceleaşi parcele. De asemenea, focul era un pericol constant, ducând la un anumit grad de reînnoire urbană neintenţionată. Până în secolul al X-lea, modelul general pare să fi fost ca atelierele să fie la stradă, cu locuinţele în curţile din spate – un model repetat în centrele comerciale ale vikingilor atât acasă (ca la Sigtuna), cât şi în străinătate (ca în York).

La Hedeby şi Birka, sistemele de apărare au fost întărite şi extinse în apă ca baraje pentru a controla accesul. Amplasamentul aşezării în sine s-a înălţat încet şi el, deoarece pământul se încărca pur şi simplu cu deşeurile şi resturile vieţii urbane. Când o casă era dărâmată, se construia una nouă peste rămăşiţele strivite ale precedentei, totul fiind amestecat în noroi împreună cu resturile alimentare, fecalele şi gunoaiele generale ale

locului. Cu siguranţă nu era igienic – probabil că locurile acestea duhneau de la un kilometru distanţă.

Sclavia a fost cu siguranţă prezentă în aceste locaţii – deşi asta nu înseamnă că au fost „cetăţi de sclavi” de genul celor de pe coasta Africii de Vest din perioada modernă timpurie. Dacă e să ne luăm după comerţul cu sclavi din perioadele ulterioare, nu era nevoie de pieţe dedicate pentru sclavi, deoarece tranzacţiile puteau avea loc aproape oriunde într-o aşezare – în faţa caselor private, chiar şi la colţ de stradă. Atunci când este efectuat în mod regulat, un astfel de comerţ la scară mică se putea debarasa de sute de captivi în fiecare an.

La Hedeby, de exemplu, majoritatea cătuşelor şi lanţurilor descoperite apar în zona portului, unde probabil că au fost aruncate când sclavii au fost transferaţi pe cheiuri. Unul dintre cercetătorii sitului este convins că cea mai mare parte a comerţului a avut loc de fapt pe cheiul propriu-zis – în cazul Hedeby, acele platforme late de lemn se extind în apă atât de aproape una de cealaltă încât efectiv formează o piaţă plutitoare. Unele dintre aceste târguri erau probabil sezoniere – după incursiunile de vară şi înainte de recoltă –, deşi comerţul continua probabil într-o oarecare măsură pe tot parcursul anului.

În secolul al X-lea, ambarcaţiunile maritime mai mari trebuiau să acosteze chiar la limita platformelor. Rămăşiţele arheologice remarcabile ne permit să observăm în detaliu viaţa în portul Hedeby: de la săbiile care par să fi fost aruncate în apă pe măsură ce era

alocat fiecare debarcader nou, până la un instantaneu al unui atac. În jurul anului 990, o mare corabie de război a ars chiar în faţa cheiurilor, poate în bătălie, atât de aproape încât focul s-a extins la platformele de lemn. Deoarece vasul bloca accesul în port, jumătate din el a fost distrus, probabil folosind beţe aruncate în epavă din bărci mai mici, iar resturile s-au desprins şi au eliberat calea de navigaţie. Porturile ar fi necesitat reparaţii în fiecare primăvară pentru a remedia daunele cauzate de îngheţul din iarna precedentă.

Mai avem apoi populaţia însăşi, în moarte la fel ca în viaţă. Pentru a continua cu exemplul danez, se cunosc aproximativ 1.350 de morminte în Hedeby, distribuite în şapte cimitire. Majoritatea sunt situate în afara zidului, spre sud, şi conţin un amestec de incinerări şi înhumări, acestea din urmă fiind uneori situate între movile. Datând de la sfârşitul secolelor al IX-lea şi al X-lea, aceste morminte includ în mod clar şi câteva creştine. Majoritatea nu conţin niciun bun funerar, deşi în zonă se găsesc şi monumente spectaculos de păgâne. Un grup de bază de 350 de morminte – inclusiv încăperi funerare de rang înalt – se extinde din zona portului până în interiorul aşezării. Cetatea de pe deal conţine aproximativ şaizeci de incinerări sub movile, în timp ce un cimitir din nord conţine înhumări datând de la mijlocul secolului al IX-lea până la mijlocul celui de-al X-lea.

Oraşele Scandinaviei găzduiau adevărate bresle urbane: constructori de case, dulgheri, constructori de

acoperişuri din paie, săpători de şanţuri şi muncitori, oameni care goleau latrinele şi, bineînţeles, o întreagă gamă de meşteşugari, fierari, bijutieri, strungari, olari şi aşa mai departe.

Există dovezi convingătoare că centrele comerciale mai mari au avut implicaţii majore şi în viaţa femeilor. În cimitirele rurale norvegiene, de exemplu, mormintele femeilor reprezintă aproximativ 20% din totalul celor în care se pot face determinări de gen, dar în oraşul Birka proporţia este de până la 60% în numeroasele sale câmpuri funerare. În alte târguri precum Hedeby, procentul este mai mic, de 38%, dar totuşi semnificativ mai mare decât în mediul rural. Ce înseamnă această vizibilitate „urbană" a femeilor? S-a sugerat că poate depindea de producţia de materiale textile şi de transferul ţeserii foarte specializate, de ultimă generaţie, în noile centre urbane – poate că acesta a fost de fapt unul dintre principalele motive pentru crearea centrelor respective.

Aceste oraşe în curs de dezvoltare nu erau doar locuri dedicate producţiei şi vânzării mărfurilor, ci şi locuri de întâlnire pentru schimbul de informaţii şi cunoştinţe. Multe dintre ele ne-ar fi familiare chiar şi nouă. O plimbare de-a lungul străzilor din Birka te-ar fi condus prin mireasma diferitelor mese de seară, poate cu o varietate de condimente şi arome reprezentând bucătăria internaţională. *Ai chef de o masă frizonă în seara asta? Încearcă taverna lui Radbod de lângă docuri – negustorii aceia saxoni pe care i-am întâlnit luna trecută la Hedeby*

au spus că e grozavă. Şi ar trebui să guşti din berea lui Ulf de lângă, foloseşte iarbă neagră!

Acelaşi lucru este valabil şi pentru limbaj: paşii te-ar fi purtat şi pe lângă conversaţiile poliglote ale unora: negustori din imperiile francilor şi germanilor, de pe căile navigabile din răsărit, din teritoriul varegilor Rus' şi din califatul arab. Adam din Bremen menţionează în Birka norvegieni, slavi, prusaci şi alţii. În săpăturile de la Hedeby au fost găsite arme din zona Bulgariei de pe Volga şi de origine maghiară. Trebuie să fi existat o lingua franca, chiar şi forme de creolă şi, probabil, toată lumea cunoştea multe cuvinte pentru *argint*, *blănuri* şi *sclavi*. Ici şi colo pe străzi, s-ar putea chiar să întâlneşti câţiva *blámenn* de departe, „oameni albaştri", pe care i-am recunoaşte drept oameni de culoare. Există puţine dovezi de rasism în societatea vikingilor şi, din câte ştiu, nici măcar un singur exemplu de epitet sau atitudine denigratoare bazată pe culoarea pielii. Sună idealist în secolul al XXI-lea, dar pentru vikingi chiar pare să fi contat mai mult cine te dovedeai a fi decât învelişul tău. Cu toţii avem un *hamr*, o formă, dar *hugr*, mintea sau sufletul, contează mai mult.

Mentalitatea urbană din Scandinavia a fost un alt produs al epocii vikingilor, o perspectivă modificată asupra stilului de viaţă şi a economiei, care va dăinui timp de secole întregi ca un alt dar pentru nord. Însă cum rămâne cu lumea mai largă cu care toate acestea sunt

conectate? Cum s-a schimbat şi s-a dezvoltat acest lucru în secolul al X-lea şi în epoca vikingilor de mai târziu?

15

ARGINT, SCLAVI ŞI MĂTASE

Nu este deloc o exagerare să afirmăm că ultimii treizeci de ani de studii academice au lărgit dramatic lumea vikingilor, pe măsură ce barierele artificiale ale anilor postbelici s-au estompat încet. Două aspecte ale acestui fapt sunt esenţiale. În Orient, o nouă înţelegere a creării organice a identităţilor sociale şi politice de-a lungul râurilor, exprimată în etnia în curs de dezvoltare a varegilor Rus', a dus la recunoaşterea faptului că aria lor s-a extins dincolo de Bizanţ şi chiar de lumea arabă, până departe în stepa asiatică, unde a intrat în legătură cu legendarul Drum al Mătăsii. În vest, contactele vikingilor cu Insulele Britanice au fost elucidate de descoperiri arheologice care au schimbat modul în care sunt percepute activităţile lor acolo, cu implicaţii pentru toată Europa de Vest.

În mod crucial, pentru a înţelege diaspora pe măsură ce s-a extins la sfârşitul secolelor al IX-lea şi al X-lea, această dihotomie geografică trebuie ştearsă, iar „lumea vikingilor" trebuie restaurată într-un tot unitar – aşa cum a fost resimţită de fapt de cei care au trăit în ea. În

termeni practici, trebuie să surprindem o perioadă în care mătasea cumpărată de un scandinav întreprinzător din pieţele din Persia putea ajunge să fie transformată într-o bonetă pentru o femeie care locuia în oraşele din Danelaw – şi, mai mult, că, deşi acest lucru putea fi considerat de lux sau costisitor, nu ar fi surprins pe nimeni.

Această epocă globalizată a vikingilor se conectează, de asemenea, cu dezvoltarea noilor economii în Scandinavia, aşa cum am văzut: construcţia de corăbii la o scară fără precedent, susţinută de transformarea urbană, toate conectate la un stat sclavagist tot mai mare. Şi asta făcea parte din diasporă. Ambiţiile teritoriale scandinave au alimentat reţelele comerciale şi o accelerare aproape industrială a puterii navale, dar una o facilita pe cealaltă.

În vest, mai ales trei zone poartă efectele de durată ale migraţiilor scandinave şi ale contactelor politice, variind de la cele mai vechi expediţii ale lor de peste mări la cele mai recente: lumile maritime din Scoţia şi Insulele de Nord Orkney şi Shetland, Marea Irlandei şi ţărmurile Franciei. Prin definiţie, diaspora vikingilor a implicat menţinerea conştientă a legăturilor cu Scandinavia şi o noţiune activă de apartenenţă iniţială. Procesul prin care aceste legături au fost exprimate, susţinute şi în cele din urmă abandonate este unul care cartografiază traiectoria generală a epocii vikingilor în sine.

Coasta de vest a Scoţiei este unul dintre cele două ţărmuri cu adevărat ferite din vestul Europei, iar în ceea ce priveşte legăturile culturale, este important că celălalt este ţărmul vestic al Norvegiei. Nu este deloc surprinzător că aceste medii maritime au fost în contact.

Datorită apropierii lor de coasta norvegiană, „Insulele de Nord” Shetland şi Orkney au fost adesea considerate a fi printre primele teritorii care au simţit impactul incursiunilor vikingilor şi al expansiunii maritime. Relaţia lor geografică este cel mai uşor de apreciat prin întoarcerea unei hărţi a Mării Nordului cu susul în jos, ca să vizualizăm traseul natural de navigaţie pe cele mai scurte distanţe de la „Calea Nordului” spre Insule, apoi înspre coasta Scoţiei şi de acolo spre sud şi vest, pe lângă Hebride („Insulele de Vest”) şi în Marea Irlandei.

Natura interacţiunii acestei regiuni cu Scandinavia este încă neclară, mai ales în ceea ce priveşte relaţiile dintre nordicii care soseau aici şi picţii indigeni, descendenţi ai triburilor din epoca fierului din Scoţia, menţionaţi de autorii romani. Interpretările variază de la schimburi relativ paşnice până la înrobire, supunere şi genocid. La începutul secolului al IX-lea au avut loc raiduri asupra unor mănăstiri vulnerabile din Hebride, aşa că vikingii au trecut cu siguranţă pe acolo, dar există o adevărată carenţă a surselor clare privind ceea ce s-a petrecut în Insule. Poate că însăşi absenţa dovezilor este grăitoare. Imaginea de ansamblu, totuşi, este cea a unui firicel constant (ocazional un flux) de imigranţi scandinavi în

Scoţia şi în special în Insule, evoluând în timp într-o cultură regională distinctivă a diasporei vikingilor.

În Orkney şi Shetland, cele mai vechi dovezi certe pentru colonizarea nordică datează de la mijlocul anilor 800, dar este posibil să fi existat contacte mai timpurii. Sursele scrise care s-au păstrat referitoare Insule sunt toate de origine medievală şi, într-adevăr, cele principale sunt încadrate în mod explicit ca istorii retrospective legitime ale *earl*-ilor din Orkney. Cea mai cuprinzătoare dintre ele, *Saga Orkneyinga*, este o lectură minunată, dar veridicitatea ei este problematică. Nici măcar nu putem fi siguri că într-adevăr *a existat* un domeniu al *earl*-ilor în Orkney până în Evul Mediu, deoarece o patină retrospectivă ar fi putut fi aplicată peste ceea ce erau, în esenţă, enclave de jefuitori. Pe termen lung, este clar că nordicii s-au stabilit peste tot prin Insule, construind adesea ferme mari de tip familiar, cu case lungi, cu acoperişuri înierbate şi piatră, împreună cu clădirile lor auxiliare.

Prezenţa vikingilor în interiorul Scoţiei şi pe ţărmurile estice este mai puţin reprezentată. În mod interesant, în tradiţiile folclorice de pe coasta de est s-au păstrat multe povestiri despre vikingi, mai ales despre raiduri şi bătălii şi altele despre taberele şi mormintele „daneze”. Deşi această regiune nu a făcut obiectul colonizărilor scandinave serioase pe care le întâlnim în altă parte, contactele au fost totuşi frecvente şi este evident că nordicii şi-au adus instituţiile cu ei. La Dingwall, în Scoţia

continentală, investigaţiile recente au identificat un potenţial loc al *thing* – un loc de adunare – care constă într-o movilă şi un şanţ înconjurător circular. O serie de alte potenţiale situri *thing* au fost identificate de-a lungul Scoţiei, nu numai pe teritoriul propriu-zis, ci şi în Insulele de Nord şi de Vest.

Spre deosebire de aşezările scandinave din Anglia şi Irlanda, aici nu au fost înfiinţate centre urbane. În schimb, există urme de pieţe pe ţărm: relativ simple, cu structuri de bază, temporare şi amplasate de-a lungul coastei, în zona porturilor şi a căilor navigabile viabile. Datând probabil din vremea contactelor nordice cu Scoţia din perioada previkingilor, aceste situri înşelător de rudimentare au fost canale de comerţ şi troc, mai ales pentru lemn, care pare să fi fost un bun de importanţă majoră. La fel ca în Insulele de Vest, coloniştii scandinavi şi-ar fi poziţionat intenţionat noile case în imediata apropiere a aşezărilor preexistente ale picţilor, de exemplu la Old Scatness şi Jarlshof, în Shetland, şi la Buckquoy şi Pool, în Orkney. În cimitirul extins de la Westness de pe insula Rousay, bărbaţii îngropaţi cu obiecte nordice sunt mult mai înalţi decât cei de înălţime medie din mormintele din altă parte, care aparţineau negreşit picţilor. Populaţiile pot fi astfel clar distinse.

Natura interacţiunilor dintre nordici şi popoarele locale a lăsat nişte urme slabe în arheologie, în special în Orkney. Aşezarea scandinavă de la Buckquoy a scos la iveală obiecte decorate în stiluri de artă ale picţilor, ceea

ce sugerează că, cel puţin în unele cazuri, vikingii s-au stabilit în rândul populaţiei indigene în loc să o înlocuiască sau să o elimine. La Quoygrew, în Westray, se pare că băştinaşii s-au adaptat rapid la mărfurile de import cum ar fi vasele din steatit şi pieptenii în stil nordic. Practicile tradiţionale pastorale şi agricole au supravieţuit şi ele, implicând o interacţiune destul de strânsă între nou-veniţi şi populaţia existentă. Acesta este un argument împotriva noţiunii de „genocid al picţilor", cel puţin în cazul Orkney.

În altă parte, imaginea a fost mai violentă, aşa cum se vede la Brough of Deerness, o spectaculoasă stâncă la mare (un pilon de rocă naturală aproape de ţărm, produs prin eroziunea mării şi a vântului), care se înalţă deasupra mării în Orkney şi se uneşte de stânci printr-o potecă îngustă. Se credea odată că a fost o aşezare monahală, dar excavările au arătat că fusese o reşedinţă a unei căpetenii nordice, cu case lungi şi ceea ce pare să fi fost o capelă privată

Începând cu secolul al X-lea, Deerness a avut în mod clar o garnizoană înarmată, făcând poate parte dintr-o reţea de posturi de strajă din larg. Este posibil ca grupul de acolo să fi avut alte sarcini, inclusiv supravegherea activă sau patrularea căilor navigabile. Conform *Saga lui Sverre* din perioada medievală, Earl Harald citează de fapt pirateria drept una dintre sursele-cheie de venituri necesare pentru a-şi menţine puterea în Orkney. Pe lângă asta, recunoaşte explicit că nu îşi poate permite să exercite prea mult control direct asupra atacatorilor, de

teamă că se vor întoarce împotriva lui – o alianţă neliniştită de „pescari piraţi”. Deerness este posibil să fi fost genul de bază din care operau aceşti jefuitori de pe mare, supuşi unor diferite sancţiuni superioare. *Saga Orkneyinga* conţine câteva descrieri fascinante despre *várvíking* şi *haustvíking* – la propriu „viking de primăvară” şi „viking de toamnă” –, care denotă ciclul sezonier al raidurilor în astfel de locuri.

În Hebride, în ciuda ocupaţiei celtice anterioare, care a durat peste un mileniu, nu există aproape deloc toponime ne-nordice. Acest lucru sugerează o întrerupere totală a locuirii, fără nicio continuitate, şi sprijină în mod tulburător teoria eliminării sau înlocuirii complete a populaţiei. În insulele scoţiene în ansamblul lor, există o proporţie mare de descendenţe genetice feminine asemănătoare celei din Norvegia, ceea ce înseamnă că femeile scandinave s-au stabilit în cele din urmă în număr mare acolo.

De-a lungul timpului, aşezările din Insulele de Nord au căpătat un caracter distinct nordic. În Golful Skaill din Orkney, de exemplu, lângă faimosul sat neolitic Skara Brae, a fost excavată o fermă importantă, cu dovezi ale unor contacte răspândite din regiuni îndepărtate precum Normandia. Unele clădiri conţineau inscripţii runice şi calcule scrijelite în piatră, aşa cum s-au găsit şi în alte situri din Orkney. A fost o locaţie cu un anumit statut şi este limpede că locuitorii din Skaill şi-au exprimat rangul social prin arhitectura impresionantă şi ingineria

peisagistică. Au ridicat mari movile artificiale din gunoaie şi le-au consolidat cu pământ şi piatră. Aceste creaţii ciudate au fost un efort distinct colonial, iar într-o serie de alte colonii nord-atlantice, inclusiv în Insulele Feroe, au fost identificate movile similare. Aşa cum conducătorii scandinavi îşi arătau statutul prin construirea de săli regale şi movile monumentale, tot aşa şi aceşti magnaţi din Orkney au făcut acelaşi lucru la o scară mai mică, creând copii asemănătoare cenotafelor pentru a-şi proiecta ambiţiile. Acesta era un limbaj vizual al puterii în mod distinct nordic.

Stabilirea coloniştilor scandinavi în Insulele Scoţiene a transformat, de asemenea, economia regiunii. Producţia de in a crescut, la fel ca cea de lapte (deşi nu în Hebride) şi investiţiile agricole în general. Pescuitul s-a intensificat şi s-a extins în noi zone ale oceanului şi a existat o creştere a aportului de proteine din peşte în întreaga societate, arătând cum resursele mării erau utilizate mai mult ca niciodată ca parte centrală a dietei zilnice. Această economie majoritar marină a fost probabil introdusă din Norvegia în timpul secolului al IX-lea, perioada primei migraţii nordice majore către Insulele de Nord.

Legăturile strânse pe care comunităţile le aveau cu marea se reflectă în numărul relativ mare de bărci funerare identificate în Scoţia. Deşi acestea nu apar aproape deloc în altă parte în Insulele Britanice, aici avem şase bărci funerare în Hebride, trei în Insulele de Nord şi

una pe continent. Spre deosebire de adevăratele bărci funerare, cele scoţiene includ ambarcaţiuni mici, de coastă, de până la cinci metri lungime, de tipul cunoscut sub numele de *færing*. Propulsate cu ajutorul vâslelor şi al unei mici vele, vasele acestea erau principalul mijloc de transport în largul Insulelor şi erau un simbol natural al statutului pentru cei care căpătaseră o astfel de barcă drept ultim loc de odihnă.

În 2011, la Ardnamurchan a fost găsită prima barcă funerară din Scoţia, în apropierea celui mai vestic punct al Insulelor Britanice. Cândva în secolul al X-lea, o persoană a fost îngropată într-o barcă de cinci metri lungime, alături de o sabie îndoită şi o suliţă. Printre alte descoperiri se numără un corn de băut, un scut şi unelte asociate cu agricultura şi fierăritul: un ansamblu care s-ar fi potrivit în mormintele de pe coasta norvegiană. Ca alte bărci funerare scoţiene, *færingul de* la Ardnamurchan pare să fi fost umplut cu grijă cu pietre ca parte a ritualurilor funerare. Analiza izotopică a dinţilor persoanei sugerează că individul îngropat provine din Scandinavia, deşi nord-estul Scoţiei sau estul Irlandei sunt alte posibilităţi.

Centura centrală a Scoţiei continentale, care se întinde aproximativ de la oraşele moderne Glasgow la Edinburgh, a fost şi ea o arenă a operaţiunilor nordice, deşi dovezile au supravieţuit în mare parte ca morminte şi rămăşiţe ale jafurilor. Aici avem cele mai nordice descoperiri ale unui tip special de marcaj funerar din piatră, cunoscut sub

numele de *hogbacks*, un monument exclusiv colonial, care pare să fi fost comandat de elitele nordice. De asemenea, la Loch Lomond lângă Dumbartonun există un grup de morminte elaborate din epoca vikingilor, iar la Galloway s-a descoperit un tezaur spectaculos de argint, aur şi bijuterii din secolul al X-lea. Natura ecleziastică a unui număr de obiecte de tezaur indică o probabilitate ridicată că fuseseră furate dintr-o mănăstire.

Coasta de vest a Scoţiei făcea parte dintr-o arenă mult mai largă a activităţilor nordice, din moment ce avea deschidere la Marea Irlandei. Aceste ape agitate, dar puţin adânci au atras mai multe regate şi mici state pe orbita lor. La vest se afla Irlanda, fragmentată în clanuri aflate în război; la nord, Scoţia şi Hebridele exterioare; la est, Ţara Galilor şi toată coasta Angliei; în centru se afla Insula Man, ocupând o poziţie strategică. Într-o măsură mai mare sau mai mică, toate aceste regiuni au intrat sub influenţa scandinavă în cursul epocii vikingilor: Marea Irlandei a fost cea mai importantă axă a activităţii nordice din vest.

Linia ţărmului de nord-est a fost o cale de intrare către unul dintre blocurile de putere trainice ale vikingilor din secolele al IX-lea şi al X-lea: forţa combinată a Regatului York şi a ţinutului Danelaw. Acestea erau organizările statale create de hidrarhie, „Marea Armată”, şi de către celelalte forţe ale vikingilor care au luptat cu englezii

până într-un punct mort, după care au trecut la colonizarea teritoriilor pe care le dobândiseră.

În practică, până la sfârşitul anilor 800, jumătatea de est a Angliei şi cea mai mare parte a nordului erau sub control scandinav. Graniţa Danelaw cu Wessex şi ţinuturile englezilor din sud este bine cunoscută din tratatul dintre regele Alfred cel Mare şi liderul vikingilor, Guthrum, încheiat cândva între 878 şi moartea celui din urmă în 890. Într-un pasaj faimos, tratatul înregistrează graniţa dintre Wessex şi Regatul Angliei de Est, aflat sub stăpânire scandinavă, ca mergând „în amonte pe Tamisa, apoi în amonte pe Lea şi de-a lungul Lea până la izvor, apoi în linie dreaptă până la Bedford, apoi în amonte pe Ouse până la Watling Street”, deşi ne imaginăm că în realitate era o zonă mai dezordonată şi schimbătoare de conflict de frontieră.

În interiorul ţinutului Danelaw, puterea pare să fi fost împărţită între numeroase facţiuni politice autonome ale căror baze erau distribuite între aşezările regionale. În Midlands, câteva localităţi cunoscute sub numele de „Cele cinci burguri” au început să înflorească în centre comerciale: Derby, Nottingham, Lincoln, Stamford şi Leicester erau strâns legate de mediul rural din jur în reţele de aşezări dominate de scandinavi. Chiar şi astăzi, unele dintre numele drumurilor de acolo se termină în -*gate*, care este şi acum cuvântul scandinav pentru stradă (*gata* sau *gade)*.

Danelaw pare să fi avut propria sa economie, necesară pentru a-şi menţine independenţa faţă de regatele engleze de dincolo de graniţele sale. Lingourile de argint se pare că erau în circulaţie generală, iar tezaurele sugerează că Danelaw trebuie să fi avut un standard general de greutate, deşi unii aveau probabil propriile greutăţi personalizate. Există, de asemenea, dovezi ale încercărilor de a introduce o monedă care o imita pe cea din Mercia şi Wessex. Monedele din York foloseau în mod explicit simbolismul vikingilor, cu serii înfăţişând steagul cu corb, uneori alături de o cruce creştină. Cu toate acestea, aceşti noi bani de argint nu par să fi găsit o utilizare la scară largă în afara zonelor limitrofe urbane, indicând probabil limitele realiste ale puterii vikingilor.

Există, de asemenea, multe dovezi pentru manipularea identităţii culturale prin crearea şi utilizarea de noi stiluri materiale. Oamenii purtau accesorii vestimentare produse în serie, cu un amestec de influenţe scandinave, engleze şi europene, ceea ce sugerează formarea identităţilor cosmopolite. Există chiar şi broşe realizate cu piese fabricate atât în Anglia, cât şi în Scandinavia. Aceleaşi pietre funerare *hogback* găsite în Scoţia sunt prezente în nordul Angliei în număr mult mai mare şi, de asemenea, par să fi fost o modalitate prin care aristocraţia anglo-scandinavă îşi exprima afilierile multiculturale. Aceasta era diaspora în practică – se integra într-o nouă casă, dar nu o uita niciodată pe cea veche.

Este cert că mulţi colonişti scandinavi au ajuns la o anumită înţelegere cu Biserica, o forţă încă dominantă şi profund încorporată în structurile sociale engleze, pe care vikingii nu le-au putut înlocui pe deplin (şi poate nici nu şi-au dorit asta). Este posibil ca ei să fi adoptat rapid creştinismul alături de credinţele lor existente sau chiar în locul lor. Ca să luăm doar un exemplu, o cruce de piatră din curtea bisericii din Gosforth în Cumbria conţine imagini ale Ragnarök, înfăţişând ceea ce este probabil Ziua Judecăţii: Odin, Fenrir şi alţii sunt clar vizibili. În Anglia s-au găsit multe pandantive cu ciocanul lui Thor, în principiu în mormintele femeilor, aşa că vechii zei erau negreşit păstraţi în viaţă măcar de unii dintre vikingii din Danelaw. Toponimele cultice, cum ar fi Toreswe (iniţial *Torsvé*) în nordul ţinutului Lincolnshire, arată că zeităţile nordice erau nu numai cunoscute, ci şi slăvite activ în Anglia din epoca vikingilor. Armele şi alte obiecte din metal erau aduse ca ofrandă în râuri, pâraie şi mlaştini într-un mod care se leagă de preocuparea ritualică scandinavă pentru zonele umede, întâlnită cu secole în urmă. Simbolul ciocanului lui Thor apare şi pe mai mult de treizeci de monede bătute în regatul vikingilor din York. Pe monedele ulterioare, este reprezentat alături de o sabie care ar putea aparţine Sfântului Petru, combinând astfel imagini de protecţie divină pentru a acoperi pe toată lumea.

În ciuda colonizării la scară largă de către scandinavi, aceştia se aflau sub presiune constantă din partea

regatelor engleze, care nu au uitat niciodată ce pierduseră în războaiele din secolul al IX-lea. Treptat, controlul exercitat de vikingi asupra estului şi nordului Angliei a început să se destrame, mai ales la periferia ţinutului Danelaw. Vikingii au încercat să construiască fortificaţii la hotare, imitând burgurile saxonilor pe care Alfred cel Mare le construise mai devreme, dar la finalul secolului al IX-lea şi în secolul al X-lea, englezii au început să riposteze.

Pe măsură ce armatele din Wessex au preluat metodic teritoriu, şi-au consolidat cuceririle prin construirea mai multor burguri. Într-o inversare a situaţiei de care profitaseră cândva în Francia, dezbinarea şi lipsa de coeziune politică a vikingilor au făcut ca aceştia să nu poată organiza o defensivă decisivă şi organizată. Eforturile timpurii ale lui Alfred cel Mare de a anexa porţiunile sudice ale teritoriilor scandinave au fost continuate de copiii săi, Eduard cel Bătrân şi Aethelflaed, după moartea sa în 899. An de an, deceniu după deceniu, Danelaw a fost luat înapoi, iar la sfârşitul anilor 900 a încetat practic să mai existe.

La o sută de ani de la înfiinţarea Danelaw, statul în sine a dispărut, dar impactul său demografic avea să fie permanent. Coloniştii scandinavi au rămas în mare parte asimilaţi populaţiei mai largi. Există şi semnale lingvistice de continuitate, cum ar fi „graiul danez” prost înţeles care apare în documentele din acea perioadă pentru a denota

ceea ce era evident o lingua franca în Anglia printre oamenii de origine scandinavă.

Important este că ceea ce a rezultat în urma recuceririi nu a fost o reconstituire a fostelor regate engleze pe care vikingii le-au distrus. În schimb, Danelaw cel eliberat a fost de fapt transformat în marele Wessex. În 918, Eduard cel Bătrân moşteneşte tronul Merciei la moartea surorii sale Aethelflaed, iar cuceririle teritoriale ulterioare ale succesorului său, Aethelstan, vor face ca toată Anglia să treacă sub stăpânirea Regatului de Wessex în 927. Aşadar, într-un sens straniu, vikingii au fost responsabili pentru crearea Angliei însăşi, acesta fiind poate elementul moştenirii lor care s-a dovedit să aibă cele mai mari consecinţe pentru lume în secolele următoare.

Graniţele aşa-numitului Regat de York din Northumbria nu au fost niciodată pe deplin definite, incluzând o limită destul de vagă cu Danelaw. Totul însă făcea parte dintr-o regiune adiacentă de dominaţie a vikingilor. În inima Regatului de York se afla centrul comercial fortificat Jorvík, numele său scandinav fiind o adaptare a celui englezesc anterior, Eoforwic. De la mijlocul secolului al IX-lea până la mijlocul secolului al X-lea, conducătorii vikingilor din York au guvernat o zonă care se întindea la sud până la râul Humber şi la nord până la Yorkshire Wolds, acoperind în esenţă nordul Angliei de la un ţărm la celălalt. Zonele din nord-vestul Angliei, inclusiv comitatele actuale Lancashire şi Cumbria, au oferit dovezi ale

aşezărilor scandinave, iar Peninsula Wirral pare să fi funcţionat ca punct de intrare principal în Danelaw din Marea Irlandei.

Din punct de vedere arheologic, oraşul York este unul dintre cele mai cunoscute din întreaga lume a vikingilor. Săpăturile de la Coppergate („strada fabricanţilor de cupe”) din anii 1970 şi mai târziu în multe alte locaţii din oraş au scos la iveală un centru dens, cu adevărat urban de clădiri din lemn, multe cu pivniţe, organizate în zone de producţie şi meşteşuguri. Având deschidere la râul Ouse şi folosind configuraţia oraşului roman în ruine, Jorvík a fost o capitală importantă a Nordului şi a întreţinut legături comerciale în toate direcţiile. Una dintre minunile arheologiei sale este că multe dintre depunerile culturale sunt pline de apă, care a conservat materiale organice precum textilele şi lemnul, rămase aproape neschimbate. Îngropate la câţiva metri sub străzile moderne, pivniţe întregi au supravieţuit aproape până la înălţimea taliei; arheologii au putut pătrunde pe uşi. Îmbrăcămintea, instrumentele muzicale, mobilierul şi tot felul de articole de uz casnic şi obiecte exotice străine – chiar şi mătăsuri chinezeşti – au făcut din Jorvík o referinţă în înţelegerea noastră a urbanismului viking.

Cel mai faimos conducător al său a fost Eric Haraldsson, cunoscut mai degrabă după porecla lui, Eric Secure-Însângerată. Unul dintre mulţii fii ai lui Harald Păr-Frumos, acesta a moştenit viaţa regelui mării şi pare să fi condus părţi din Norvegia pentru o scurtă perioadă de

timp, dar mai târziu a fost exilat pentru uciderea mai multor membri ai familiei sale (de unde şi porecla). Apoi şi-a croit soarta într-o carieră plină de violenţă care l-a dus din vestul Norvegiei în propriul său regat din York. Consoarta lui, regina Gunnhild, era aproape la fel de notorie. Se zvonea că era vrăjitoare şi îşi putea schimba forma. Curtea lui Eric i-a ţinut ocupaţi pe bârfitorii din epoca vikingilor timp de un deceniu, iar viaţa lui ar putea umple de una singură o biografie. Deşi a ţinut piept avansării engleze spre nord, Eric a fost în cele din urmă ucis la Stainmore în 954, iar Regatul de York a murit odată cu el.

Regii de York au domnit într-o stare de tensiune constantă cu omologii lor din Dublin, dincolo de Marea Irlandei. Uneori aliate, uneori duşmane şi rivale, aceste facţiuni gemene au dictat soarta întregii regiuni timp de mai bine de un secol.

Spre deosebire de Anglia, Irlanda nu a fost martora unui aflux de colonişti la scară largă. Cu toate acestea, au existat în mod clar flote cantonate de la începutul secolului al IX-lea în zona Mării Irlandei, putând opera şi din baze din Marea Britanie continentală, cum ar fi Canalul Bristol sau regiunea Somerset. De exemplu, *Cronica anglo-saxonă* din 835 consemnează o *micel sciphere* – o „mare armată de nave” – în Cornwall, şi nu pare probabil ca acest tip de incursiune să fi fost lansat din Marea Nordului.

Din anii 840, prezenţa vikingilor în Irlanda devine mai concretă. În acest moment, în sursele istorice începe să apară înfiinţarea aşa-numitelor *longphuirt* în zonele de coastă şi pe cursurile râurilor. Deşi subtil diferite de taberele de iarnă din Anglia, ele îndeplineau multe dintre aceleaşi funcţii. Unele, cum ar fi cele stabilite la Dublin, Cork, Wexford, Waterford şi Limerick, se vor dezvolta în principalele oraşe ale Irlandei.

Potrivit *Analelor din Ulster*, *longphort* din Dublin a fost înfiinţat în 841. Zona fusese anterior centrul colonizării băştinaşilor irlandezi, aşa că, deşi vikingii nu au fondat efectiv oraşul, prezenţa scandinavă a marcat cu siguranţă o nouă fază în dezvoltarea sa. În secolul al IX-lea, aşezarea vikingilor a luat forma unei enclave apărate în jurul „bălţii negre” care dă numele Dublinului, posibil cu un port sau debarcader. În secolul al X-lea, colonizarea a continuat în zonă, dar s-a concentrat în jurul districtului Wood Quay, un alt sit apărat, înconjurat de apă pe trei laturi.

La vremea înfiinţării *longphort*, mormintele din zonă sugerează că grupurile care operau acolo includeau nu numai scandinavi, ci şi oameni din Insulele Britanice, ceea ce denotă faptul că unele dintre victimele timpurii ale vikingilor s-ar putea să-şi fi aruncat propriii morţi laolaltă cu atacatorii. Cu toate acestea, cel mai mare cimitir are o conexiune directă cu *longphort*: majoritatea mormintelor din acest sit, Kilmainham, sunt ale bărbaţilor, adesea însoţiţi de seturi complete de arme, inclusiv un număr

mare de săbii cu un singur tăiş. Aceste morminte aparţin negreşit forţelor de luptă, echipate pentru operaţiuni militare serioase. În concordanţă cu aceasta, există un element remarcabil de traumatisme pe scheletele din Dublin, peste o treime dintre bărbaţii adulţi prezentând semne de răni provocate de arme cu tăiş şi de obiecte contondente. În depunerile din secolele al X-lea şi al XI-lea de pe Strada Fishamble s-au găsit aproximativ şaptesprezece cranii împrăştiate pe sit în gropi şi latrine. Câteva dintre aceste cranii sunt evident rezultatul decapitărilor, iar unele poartă urmele unor ţăruşi sau beţe – se pare că malurile râului erau pline de căpăţâni. Astfel de trofee au făcut multă vreme parte din obiceiurile de război irlandeze şi este posibil ca aceste practici să fi fost adoptate de nordicii din Dublin. Cel puţin în primul secol al existenţei sale, Dublinul a fost în mod limpede un oraş dur, o bază potrivită pentru o flotă de piraţi.

Acest lucru se leagă de imaginea de ansamblu. Dintre cele aproape patru sute de morminte cu o cultură materială scandinavă din Marea Britanie şi Irlanda, *jumătate* conţin arme. Un alt indiciu că probabil nucleul experienţei urbane a vikingilor din Irlanda nu a fost comerţul este simplul fapt că prezenţa nordică e izolată la zona de coastă. Poate că aceasta nu a fost dorinţa lor, dar expansiunea în interior era probabil limitată militar de clanurile irlandeze.

În primii ani, Dublinul pare să fi avut o economie rurală pronunţată, deşi cu un plan stradal dispus de-a lungul

malurilor râului Liffey şi extins pe versanţii din spate. Mai târziu, aşezarea a fost împărţită în cartiere cu tipuri de locuinţe clar diferite calitativ: o imagine familiară din oraşele moderne. La apogeul său din epoca vikingilor, oraşul adăpostea probabil câteva mii de oameni. Săpăturile au scos la iveală o serie de structuri domestice, de la case mici cu bănci şi vetre centrale până la clădiri care probabil funcţionau ca depozite. Descoperirile din interiorul lor ne-au oferit informaţii detaliate despre viaţa de zi cu zi din oraşul din epoca vikingilor. Printre acestea se numără piese de joc şi table improvizate; jucării pentru copii, cum ar fi bărci şi săbii din lemn în miniatură; şi rămăşiţele activităţilor meşteşugăreşti, care atestă conexiunile comerciale pe distanţă lungă ale aşezării.

S-au găsit, de asemenea, coteţe pentru porci, împreună cu oase de animale care arată că aşezarea era aprovizionată cu carne de vită din afara zidurilor sale – un model similar cu economia alimentară a târgurilor scandinave de acasă. Dublinul a avut parte de o bună relaţie cu fermele din jur în primii ani de existenţă, aici fiind aduse cele mai alese bucăţi de carne (deşi acest lucru poate reflecta şi un anumit grad de constrângere a producătorilor). Totuşi, la începutul secolului al X-lea, probabil din cauza relaţiei din ce în ce mai tensionate dintre vikingii din Dublin şi populaţia indigenă, lucrurile s-au deteriorat în mod evident, iar în oraş se vindea numai carne de o calitate inferioară.

Este greu de spus câţi vikingi operau în Irlanda, deşi numărul de *longphuirt* sugerează probabil câteva mii. Găsim enumerate flote care variază ca mărime de la câteva zeci de nave până la maximum trei sute, crescând în secolul al X-lea, când conflictele cu irlandezii erau la apogeu. La începutul secolului al XI-lea, se crede că flota completă a nordicilor din Dublin număra în jur de două sute de nave, iar oraşul reuşise să adune o armată de şase până la zece mii de oameni. În aceeaşi perioadă s-au înregistrat lupte frecvente, nu numai cu irlandezii, ci şi cu alţi vikingi, pe lângă incursiunile peste mare în Anglia. Pentru a menţine efectivul, ar fi fost nevoie de un flux constant de noi recruţi.

Acest nivel de violenţă, negreşit o trăsătură predominantă a vieţii în Irlanda epocii vikingilor, ridică întrebări serioase cu privire la prezenţa scandinavă. Nu toate *longphuirt* au evoluat în oraşe, dar este posibil să fi fost mult mai mult decât enclave militare. Unele au fost poate centre comerciale multifuncţionale menite să faciliteze circulaţia mărfurilor. Ar trebui să ne aducem aminte că acei vikingi care se angajau în piraterie şi război maritim erau probabil aceiaşi indivizi care îşi făceau apariţia în târguri şi emporii pentru a vinde sau schimba ceea ce obţinuseră prin forţă cu puţin timp în urmă. Poate că *longphuirt* reprezintă redistribuirea centralizată a bogăţiei, indiferent de originea acesteia sau de legalitatea dobândirii sale. Dacă este adevărat, acest lucru poate explica într-un fel tiparul de colonizare al

forţelor vikingilor din Irlanda, care par să fi fost în mare parte limitate la sălbăticia imediată a zonei *longphuirt*.

Deşi este posibil ca scandinavii să se fi stabilit cel puţin într-o oarecare măsură în spaţiul înconjurător mai larg, adoptând stilurile locale ale locuinţelor şi cultura materială într-un mod care i-ar face „invizibili” din punct de vedere arheologic, vikingii au considerat poate că era mai benefic să valorifice potenţialul economic al Irlandei fără a căuta vreo formă de guvernare directă. Puterea socială irlandeză nu s-a bazat niciodată pe controlul pământului – în afară de anumite locuri simbolice cu faimă preistorică –, ci mai degrabă pe stăpânirea oamenilor. Aceasta însemna că vikingii ar fi adoptat o abordare diferită faţă de cea din alte regiuni prin crearea de căi pe care comerţul şi bogăţia puteau intra şi ieşi din teritoriul irlandez. Elitele scandinave cu sediul în aceste aşezări de coastă puteau apoi să obţină profit din redistribuirea mărfurilor de import (inclusiv a captivilor), ceea ce le permitea, la rândul său, să domine rutele comerciale maritime.

Instabilităţile politicii irlandeze au continuat până în secolul al X-lea, cu conflicte tot mai multe între comunităţile aparent „irlandeze” şi cele „scandinave”, ale căror etnie se estompa. Cu toate acestea, ar trebui să fim precauţi cu termenii convenabili pentru identităţile hibride, cum ar fi „hiberno-nordici” (sau „anglo-scandinavi”, la drept vorbind), mai ales întrucât aceştia presupun oarecum că au existat înainte etnii „pure” care

ulterior s-au amestecat. Acest lucru ignoră nuanţele universale ale personalităţii, loialităţii, trecutului şi toate celelalte componente identitare. Ar trebui mai degrabă să considerăm că aceste organizări statale, efectiv mici „oraşe state”, construiesc comunităţi unice din mai multe identităţi.

Pentru „vikingii” din Dublin, echilibrul de putere s-a răsturnat în final în 980 după invazia eşuată a ţinutului Meath în estul Midlands, care a dus în cele din urmă la un efort irlandez decisiv de a le restrânge puterea. În 1002 s-a întâmplat ceva foarte neobişnuit: irlandezii s-au unit sub un Înalt Rege, Brian Bóruma, care în următorul deceniu a construit o alianţă masivă împotriva Dublinului. În practică, scandinavii erau prezenţi în ambele tabere, la fel ca oamenii din toată lumea Mării Irlandei şi nu numai. În 1014, forţele din Dublin au fost învinse decisiv în bătălia de la Clontarf din afara oraşului, cu toate că Brian a fost ucis. În fapt, scandinavii şi-au păstrat controlul asupra oraşului în sine, dar după aceea puterea reală a revenit irlandezilor.

Situată între York şi Dublin, în mijlocul Mării Irlandei, Insula Man a fost şi ea puternic lovită de vikingi, care s-au stabilit acolo pentru prima dată la mijlocul secolului al IX-lea. Un cercetător a sugerat că Insula Man era de fapt un regat de piraţi, o ipoteză cu siguranţă fezabilă datorită poziţiei sale centrale.

Se ştiu puţine despre procesul de colonizare în sine, dar mormintele timpurii indică cel puţin un nivel de ameninţare şi agresiune din partea primilor colonişti nordici. Unul dintre cele mai notabile este cel de la Balladoole, unde o barcă funerară de la începutul secolului al X-lea pare să fi fost construită în mod intenţionat peste şi printr-un număr de morminte creştine preexistente. Este greu de spus dacă acest lucru reflectă un act de profanare intenţionată sau o încercare mai generală de a plasa mormintele într-un loc puternic ritualic, dar în ambele cazuri, mormântul de la Balladoole stabileşte fizic prezenţa coloniştilor printr-o declaraţie simbolică de preluare a pământului.

Au rămas urme ale sistemelor juridice scandinave familiare şi ale structurilor de adunare, printre care movila *thing* unicat Tynwald – movilă pe care corpul legislativ manx încă se reuneşte la ocazii formale. Ca şi în Irlanda, există puţine dovezi pentru casele lungi în stil scandinav care se găsesc atât de frecvent în coloniile din Atlanticul de Nord. Există doar câteva structuri „nordice”, dintre care probabil cea mai bine conservată este o casă lungă descoperită într-un sit numit Braaid. Dealurile şi promontoriile fortificate sugerează un trai nu tocmai paşnic. Din păcate, o mare parte din tiparul de bază de colonizare al Omului nordic reprezintă un loc arheologic lipsit de conţinut, dar insula este relativ mică şi se poate presupune că scandinavii sosiţi au preluat peisajul agricol al indigenilor manx.

Unul dintre cele mai fascinante aspecte ale colonizării Insulei Man de către vikingi este dovada clară a unei fuziuni a ideilor spirituale tradiţionale şi a creştinismului. Mormintele timpurii ale vikingilor au un aer deosebit de „păgân”. Pe lângă cele de la Balladoole, mormintele importante le includ pe cel de la Ballateare, unde a fost sacrificată o femeie, şi un mormânt al unei femei la Castelul Peel din Insula Sf. Patrick. Femeia de la Peel se remarcă prin numărul mare de obiecte funerare care o însoţesc, printre care două cuţite (unul cu mâner decorat cu sârmă de argint), un pieptene, o aripă de gâscă, o fosilă de amonit, un colier din jais şi mărgele de chihlimbar şi un obiect care a fost interpretat în mai multe feluri, ca proţap sau poate un toiag magic de tipul celui folosit de o vrăjitoare *völva*. Modul în care au fost îngropaţi toţi aceşti oameni se conformează tiparului mai extins al ritualului funerar precreştin observat în Scandinavia. Mai târziu, în secolul al X-lea, identităţile religioase par totuşi să fi început să capete forme noi. În unele locuri din Anglia, precum Gosforth, o serie de pietre cioplite din Insula Man prezintă iconografia creştină alături de imagini care par să derive din cosmologia nordică veche. Poate cel mai bun exemplu în acest sens este Crucea lui Thorwald de la Kirk Andreas, care pare să-l înfăţişeze pe Odin devorat de lupul Fenrir la Ragnarök. Pe cealaltă parte a crucii este reprezentarea unei figuri (poate Hristos?) care călcă în picioare un şarpe. Acest lucru sugerează faptul că, în decurs de câteva generaţii,

coloniştii au început să se adapteze la noile sisteme de credinţe şi tradiţii culturale, deşi poate în acelaşi timp păstrând aspecte ale propriilor viziuni tradiţionale asupra lumii.

În ultimele decenii, s-au făcut eforturi tot mai mari de a înţelege prezenţa vikingilor în Ţara Galilor. Mai sunt multe de studiat despre această parte enigmatică a lumii vikingilor, iar, în principiu, dovezile nu sunt mai mult decât posibile influenţe scandinave în toponime şi unele referinţe specifice la atacuri din surse istorice şi literare. Până de curând, au existat puţine dovezi arheologice ale prezenţei vikingilor, cu excepţia câtorva tezaure şi a unor morminte păgâne situate în apropierea coastei.

Cu toate acestea, acum se ştie că scandinavii s-au stabilit pe insula Anglesey, în largul coastei de nord-vest (al cărei nume este Onguls-ey sau „Insula lui Ongul” în nordica veche) la începutul epocii vikingilor, iar până la sfârşitul secolului al IX-lea, o elită hiberno-nordică avea sediul la Penmon, în estul insulei. Din dovezile actuale, populaţia nativă din Anglesey nu pare să fi fost dată la o parte sau ucisă de vikingi. Săpăturile de la Llanbedrgoch au scos la iveală urme enigmatice ale activităţilor nordice care sugerează natura contactelor lor cu localnicii. Poate un centru regal singular, pare să fi fost un loc multicultural (deşi apărat) în care scandinavii s-au amestecat nu numai cu galezii, ci şi cu alţii veniţi din toate colţurile Insulelor Britanice. Există o serie de morminte din secolul al X-lea, iar analiza izotopilor stabili

pe dinţii cadavrelor dezvăluie că oamenii şi-au petrecut anii copilăriei în locuri îndepărtate precum vestul Norvegiei, Bretania şi Herefordshire. Alte situri, cum ar fi Red Wharf Bay de pe coasta de nord-est a Anglesey, par să fi fost popasuri şi baze de reechipare pentru navigatorii scandinavi – o resursă esenţială în apele furtunoase ale regiunii.

În vestul Europei, Marea Irlandei a fost doar una dintre numeroasele lumi de apă pe care scandinavii au pus stăpânire. Marea Nordului şi, mai aproape de casă, Marea Baltică sunt alte exemple evidente, însă nu au fost singurele. În diaspora care s-a dezvoltat din vremea hidrarhiilor a existat un al patrulea astfel de mediu maritim în care, aproape ironic, prezenţa vikingilor avea să lase cele mai durabile urme dintre toate: coasta Canalului a Franţei de astăzi.

Imperiul Franc suferise două perioade prelungite de atacuri ale vikingilor în timpul secolului al IX-lea, a doua venind în anii 880, cu o campanie decisivă care şi-a lăsat amprenta de la Paris până pe cursul superior al Rinului. După ce atacatorii au fost în cele din urmă expulzaţi din râuri, răgazul nu a fost unul de lungă durată, deşi contextul politic al evenimentelor următoare a fost net diferit.

Flotele vikingilor au început să se întoarcă în primii ani ai secolului al X-lea, mai mari, şi acum impulsionate de ceea ce pare să fi fost o lipsă de ţinte în restul Europei –

pentru scandinavi nu existau prea multe beneficii în atacarea Angliei, Irlandei sau a Insulelor scoţiene, cu excepţia cazului în care se aflau în alianţă directă cu confraţii lor care erau deja acolo. În Francia, noile incursiuni au fost mult mai concentrate decât înainte şi au lovit estuarul Senei în mod repetat. Situaţia a devenit instabilă atât de rapid, încât în urma bătăliei de la Chartres din 911, regele franc, Carol cel Simplu, a fost forţat să negocieze cu vikingii, şi, în acest proces, a făcut o greşeală fatală, care avea să-i modeleze naţiunea până în vremurile noastre. Într-o oarecare disperare şi cu o lipsă considerabilă de previziune, Carol le-a acordat scandinavilor o fâşie de teritoriu în ceea ce se numea atunci Neustria, de-a lungul coastei de nord a regatului, faţă în faţă cu Anglia. Datorită noilor săi stăpâni, va căpăta în curând un nou nume, unul pe care l-a păstrat până în zilele noastre: *Nordmannia*, „ţinutul nordicilor”, provincia pe care astăzi o numim Normandia.

O cartă din 918 consemnează cum coloniştii scandinavi de acolo se aflau sub comanda unui conducător numit Hrólfr (pentru franci era Rollo, nume sub care este mai cunoscut astăzi), care pare să fi îmbinat diplomaţia cu utilizarea constructivă a violenţei (sau ameninţarea cu violenţă) într-o asemenea măsură încât în 924 pământurile stăpânite de el s-au mărit cu teritorii suplimentare. În schimbul acestor concesii, Rollo şi descendenţii săi aveau sarcina să prevină alte atacuri în interiorul teritoriului francilor de-a lungul Senei – ideea

fiind în esenţă aceea de a-i transforma pe braconieri în paznici de vânătoare. Strategia a funcţionat iniţial într-o măsură limitată, dar în curând a avut efectul opus, vikingii de pe Sena pur şi simplu întâmpinându-şi camarazii scandinavi de peste mări şi permiţându-le să se stabilească acolo în număr tot mai mare, întărindu-şi astfel şi mai mult controlul asupra regiunii. De asemenea, Sena era magistrala către Paris, iar vikingii au pus astfel mâna pe accesul fluvial într-acolo.

Coloniştii se pare că s-au integrat destul de rapid în rândul populaţiei indigene, dar, ca urmare, dovezile materiale pentru ocuparea timpurie a Normandiei sunt rare. În marile râuri ale provinciei s-au găsit arme, ceea ce, ca şi în Anglia, sugerează că aceste ritualuri de ofrande în apă au sosit odată cu scandinavii. A fost identificat un singur mormânt care conţine o persoană crezută a fi o femeie scandinavă la Pîtres, nu departe de locaţia podului peste Sena al lui Carol cel Pleşuv, la Pont de l’Arche.

Ca în mai multe zone din Insulele Britanice, cea mai mare dovadă a prezenţei scandinave vine sub forma toponimelor, care se concentrează în Normandia. Există, de asemenea, elemente nordice păstrate în anumite aspecte ale dreptului normand, legislatura fiind în mod clar în mâinile vikingilor – aşa cum era de aşteptat. Cu toate acestea, săpăturile din importantul centru Rouen au elucidat pentru prima dată dezvoltarea oraşului, dezvăluind că parcelele de locuinţe din secolul al X-lea

erau împărţite în locuinţe lungi şi înguste, similare cu cele identificate în contextele epocii vikingilor în Insulele Britanice. De asemenea, dovezile distrugerilor de la catedrala de acolo, precum şi de la mănăstirea de la Jumièges la aproximativ douăzeci de kilometri spre vest, pot fi atribuite unei prezenţe mai agresive a vikingilor.

Rollo a murit în jurul anului 930, dar colonia a dăinuit sub conducerea fiului său, William Longsword, care l-a succedat pe tatăl său înainte de moartea acestuia. William va primi pământuri suplimentare de la franci în 933, extinzând teritoriile Normandiei până în Peninsula Cotentin şi făcând din aceasta un ducat. Graniţele sale sunt şi astăzi cele ale Normandiei (în ortografia franceză), o amintire permanentă a moştenirii vikingilor. Regiunea are chiar şi un steag cu cruce scandinavă ce aminteşte de culorile naţionale nordice moderne.

În câteva generaţii, influenţa scandinavă directă în Normandia a început să se estompeze pe măsură ce prima, a doua şi următoarele generaţii de imigranţi au continuat să se integreze în societatea francă. William a fost ucis în 942, dar a fost succedat câţiva ani mai târziu de fiul său, după o scurtă perioadă de conflict cu francii. Ducatul a continuat să-şi sporească puterea, iar în 1066, o dispută asupra tronului englez l-a împins pe descendentul lui Rollo, William Bastardul (mai bine cunoscut în istorie drept „Cuceritorul” şi William I al Angliei), să lanseze o invazie încununată de succes peste Canal. Astfel, el a modelat cursul istoriei în Insulele

Britanice. Această realizare remarcabilă a asigurat nu numai că Normandia era singura colonie ce aparţinea vikingilor din vestul Europei care supravieţuise epocii vikingilor înseşi, ci şi că aceasta avea să prospere, extinzându-şi influenţa în sudul Europei şi în Marea Mediterană în timpul secolelor al XI-lea şi al XII-lea.

Epoca vikingilor a fost, de asemenea, o perioadă de dezvoltare pentru Bretania. Situată la vest de Normandia, la marginea de nord-vest a Franţei moderne, regiunea şi-a afirmat întotdeauna o identitate independentă şi complexă. Populaţia sa vorbea o limbă celtică şi avea afinităţi strânse cu britanicii indigeni din Cornwall şi Devon de peste Canal.

Bretonii menţinuseră relaţii destul de reci cu francii cu mult înainte de primele raiduri ale vikingilor. Bretania, ca teritoriu unit recunoscut de Imperiu, pare să fi apărut când a fost făcută ducat carolingian în anii 830, dar depindea foarte mult de legăturile personale dintre conducătorii bretoni şi coroană. Când împăratul Ludovic cel Pios a murit în 840 – un catalizator al războiului civil pe care vikingii îl vor exploata atât de eficient –, bretonii au profitat şi ei de moment şi au căutat să-şi reafirme autonomia. Acest lucru i-a determinat să gestioneze o reţea complexă de alianţe diplomatice atât cu liderii carolingieni, cât şi cu cei vikingi; aceştia din urmă au devenit o influenţă puternică şi în creştere în politica regională în a doua jumătate a secolului al IX-lea. Acest

lucru nu numai că ar duce la combinarea forţelor bretone şi ale vikingilor pentru a lansa atacuri asupra carolingienilor, dar ar izbucni şi într-un conflict între bretoni şi vikingii înşişi – cel mai adesea „armata” scandinavă care s-a stabilit la gura Loarei.

Celelalte tulburări din regiune au fost alimentate de rivalităţile interne dintre elita bretonă, care au culminat cu un război civil în 874. La sfârşitul anilor 880, Bretania a devenit ţinta unui atac intens, iar disensiunile dintre bretoni au permis vikingilor din Loara să ocupe temporar vestul Bretaniei. Au fost alungaţi de Alain de Vannes în anii 890, ceea ce a dus la o perioadă de calm relativ până la moartea acestuia în 907. Apoi atacurile vikingilor s-au intensificat iarăşi, impulsionate şi mai mult de cedarea Normandiei lui Rollo în jurul anului 911, care i-a împins pe scandinavii nealiaţi cu nimeni care operau pe Sena – mai multe dintre acele frăţii, *lið* – să se îndrepte spre Loara. Din 914, Bretania a trecut prin patru ani de atacuri intense, urmate de sosirea unei alte mari flote a vikingilor, care a debarcat la Nantes în 919. Forţele combinate ale vikingilor au fost copleşitoare, iar în 920 provincia a fost cotropită în întregime. În anul următor, Robert I a cedat capitala Nantes liderului viking Røgnvaldr.

Colonia scandinavă din Bretania a supravieţuit aproximativ douăzeci de ani. Deşi acesta este un timp scurt în comparaţie cu Danelaw, oraşele irlandeze sau Normandia, două decenii erau totuşi o perioadă lungă de

timp ca experienţă trăită. Se pare că Røgnvaldr şi-a petrecut o mare parte din domnie luptând şi a murit la scurt timp după 925. Conflictul a izbucnit din nou în 927 şi 930, iar în 931, vikingii din Bretania au adunat o armată mare cu intenţia de a ataca la est, în Francia, dar o revoltă bretonă (eşuată) a pus capăt acestor planuri. În 936 a avut loc o altă rebeliune, de data aceasta condusă de Alain Barbetorte. Alain crescuse ca nobil breton în exil la curtea engleză, după ce a fugit acolo când Bretania a căzut. S-a întors la ordinul altor lideri bretoni în aşteptare, însărcinaţi să-i alunge din regiune pe vikingi. Nantes a fost recucerit, dar rezistenţa scandinavă a continuat până în 939, când o mare forţă a vikingilor a fost învinsă în bătălia de la Trans. Activitatea vikingilor din Bretania avea să continue până în anii 940 şi mai târziu, dar scandinavii pierduseră provincia pentru totdeauna.

Având în vedere viaţa nemaipomenit de scurtă, dar violentă a Bretaniei în calitate de colonie a vikingilor, nu este surprinzător că multe dintre dovezile arheologice care au supravieţuit sunt de natură militaristă. Posibilele dovezi ale incursiunilor vikingilor au fost identificate în straturile de distrugere de la mănăstirea Landévennec şi există urme spectaculoase de luptă la cetatea Camp de Péran din nordul provinciei. Săpăturile din incinta circulară de acolo au scos la iveală că fortificaţia fusese fie ocupată, fie atacată de o forţă a vikingilor. Au fost găsite numeroase arme sub rămăşiţele arse ale meterezului prăbuşit, împreună cu o monedă cu Sf. Petru

care a fost bătută în York în c. 905-925. Au fost găsite structuri şi în interiorul fortificaţiei, oferind probabil unele perspective asupra naturii unităţilor de cazare construite de armatele vikingilor în timpul campaniilor. Data monedei se potriveşte cu rezultatele datării cu carbon radioactiv obţinute din zidul care înconjoară situl (915 plus sau minus douăzeci de ani), ceea ce sugerează că tabăra a fost probabil atacată în timpul recuceririlor bretone din anii 930.

De asemenea, în regiune s-au descoperit mai multe morminte ale vikingilor, cel mai dramatic fiind unul de pe Île de Groix, o insulă stâncoasă în largul coastei de sud a Bretaniei. Aici, doi bărbaţi – unul mai în vârstă şi un adult tânăr – au fost incineraţi într-o corabie, împreună cu câini şi păsări. Au fost arse odată cu ei săbii, o secure, echipament de tir cu arcul şi suliţe, precum şi vreo două duzini de scuturi şi alte obiecte; tonul războinic este evident. Umboanele scuturilor sunt deosebit de interesante, deoarece reprezintă un tip necunoscut până acum în afara Bretaniei, fiind întâlnite doar aici şi în mormintele vikingilor excavate mai recent la mănăstirea insulară din Île Lavret. Poate că acesta era un echipament fabricat „pe plan intern” de vikingii care operau pe Loara la începutul secolului al X-lea – cu alte cuvinte, similar cu activităţile observate în taberele de iarnă ale Marii Armate din Anglia. Totuşi, gama de alte echipamente din mormânt denotă faptul că decedaţii posedau o reţea

largă de conexiuni care se întindea până în Anglia, nordul Germaniei şi centrul Suediei.

Deşi ocupaţia vikingilor în Bretania a fost de scurtă durată, evoluţiile din acest mic teritoriu urmau să aibă un impact semnificativ asupra traiectoriei pe termen lung a epocii vikingilor. Frecventele rebeliuni ale bretonilor şi războaiele pe care le-au purtat împotriva vecinilor lor franci au servit iar şi iar la atragerea resurselor atât de necesare departe de alte zone ale imperiului, ceea ce a contribuit la slăbirea marelui regat pe care Carol cel Mare îl clădise cu doar câteva generaţii înainte. Multe dintre grupurile de vikingi care operau în nordul Europei s-au călit probabil în frecventele bătălii împotriva bretonilor şi francilor, iar regiunea a servit drept rampă de lansare pentru incursiunile ulterioare în sud. A fost locul în care şi-au câştigat reputaţia unii dintre cei mai prolifici lideri ai epocii vikingilor, cum ar fi Hástein. Bretania a jucat un rol formator, de catalizator al conflictului şi al schimbării.

Barca funerară din Île de Groix este un loc potrivit pentru a observa realităţile lumii vikingilor, văzută mai degrabă ca o arenă de activitate mobilă fluidă decât ca teatru de operaţiuni din vest şi est separate artificial. În acest caz, un singur obiect din mormânt poate ilustra conexiunile în curs de globalizare care uneau regiunile componente ale diasporei, şi, în acest proces, ne poate duce înapoi în est pentru a examina evoluţiile care aveau loc acolo în paralel cu deschiderea Danelaw, a regatelor Mării Irlandei

şi a locurilor precum Normandia. Una dintre tecile săbiilor de la Groix avea capătul protector metalic decorat, înfăţişând un şoim care plonjează. Acest simbol era cunoscut în întreaga lume a vikingilor ca însemnul varegilor Rus'. Se găseşte în numeroase exemplare printre echipamentele războinicilor cantonaţi în Birka, târgul din Suedia, iar unele dintre capetele metalice par să fi fost fabricate acolo. Sigiliul cu şoim este întâlnit în morminte din toată Scandinavia şi, mai ales, apare de-a lungul principalelor bazine fluviale din Rusia, Ucraina şi Eurasia. Cineva din mormântul de la Groix avea legături cu estul, iar asta nu ar fi fost deloc neobişnuit.

Varegii Rus' apar în multe surse scrise, după cum am văzut – în analele francilor, omiliile greceşti şi birocraţia imperială bizantină, în *Cronica vremurilor trecute* a secolului al XI-lea şi chiar în lucrările istoricului islandez Snorri Sturluson. Cele mai bogate şi mai detaliate descrieri ale activităţilor lor se găsesc în textele arabe, multe dintre acestea fiind relatări ale martorilor oculari. De asemenea, este important să înţelegem că textele se referă în general la două sfere fundamental diferite ale activităţii varegilor Rus' – descrierile arabe îi leagă de Volga şi de Don, în timp ce sursele bizantine şi europene se referă la călătoriile lor de-a lungul Niprului.

Relatarea istorică a originilor lor, aşa cum este prezentată de *Cronica vremurilor trecute* – sosirea lui Rurik şi a fraţilor săi în Ladoga –, a fost aprig dezbătută, în special în ceea ce priveşte etnia lor. Timp de multe

decenii, opiniile au fost în mare măsură împărţite între o tabără aşa-zisă normanistă, care susţinea o ascendenţă strict scandinavă, şi altele care pledează pentru un trecut mai slav. Argumentul a fost complicat de o politizare intensă a acestor chestiuni în fosta Uniune Sovietică, unde o identitate istorică autentic „rusă” nu era nicidecum o chestiune academică.

Această politizare, care din fericire acum s-a domolit în mare măsură, a afectat şi percepţiile oamenilor pe care varegii Rus’ i-au întâlnit pe cursurile inferioare ale Volgăi, Niprului şi ale altor rute spre Marea Neagră şi Caspică. În stepă, cea mai importantă confederaţie de popoare a fost cea a khazarilor, care migraseră în regiunea inferioară a Volgăi în timpul secolului al VII-lea. Prezenţa lor a oprit expansiunea islamică spre nord timp de trei sute de ani; făcuseră ocazional chiar incursiuni în Califat. Alţi jucători-cheie au fost bulgarii de pe Volga, care au reprezentat iniţial unul dintre contactele comerciale principale pentru comercianţii scandinavi. La sud şi la vest, în jurul ţărmurilor Mării Negre, se întindeau ţinuturile pecenegilor şi ale maghiarilor. Abia după prăbuşirea URSS aceste triburi de stepă seminomade au fost recunoscute la scară largă drept un factor politic şi cultural semnificativ în epoca vikingilor.

Scandinavii mobili; bizantinii, slavii şi bulgarii colonizaţi; khazarii nomazi, pecenegii şi maghiarii: toate aceste popoare erau părţi mobile în vasta maşinărie a

comerţului răsăritean, a diplomaţiei şi a războiului care izbucnea frecvent.

După înfiinţarea Ladogăi, una dintre numeroasele aşezări care s-au dezvoltat de-a lungul râurilor a fost Horodîşce, pe o insulă aflată la aproximativ 175 de kilometri sud de Staraia Ladoga pe râul Volhov, la nord de Lacul Ilmen. Acesta a fost probabil primul punct comercial al varegilor Rus', înregistrat ca *Holmgarðr*. Numele modern înseamnă „micul fort", iar locaţia era protejată de o fortificaţie din buşteni aşezaţi în şanţuri. Apariţia sa poate indica o deplasare logistică spre sud din partea varegilor Rus' înşişi, pentru a se adapta la creşterea rapidă a influenţei lor.

Dovezile pentru rolul comercianţilor scandinavi în transportarea mărfurilor de-a lungul Volhovului se datorează unui colţ de morsă complet, descoperit în timpul săpăturilor. Probabil că provenea din apele arctice din nordul Rusiei şi poate a fost chiar obţinut de la Sámi. Poate că era destinat comerţului european şi era doar un dar foarte apreciat. Toate cele peste treizeci de obiecte de cult găsite în acel sit sunt de origine nordică. Există acum un acord general că elementul scandinav de la Horodîşce era atât foarte extins, cât şi neobişnuit de divers din punct de vedere social. Judecând după cultura materială, ei par să fi venit în principal din centrul Suediei şi din Valea Mälar – inima ţinutului Svealand din epoca vikingilor. În ciuda numărului lor semnificativ, se pare că

aceşti imigranţi scandinavi au fuzionat repede cu populaţia slavă. Această tranziţie în expresiile materiale ale identităţii poate reprezenta formarea unei comunităţi bazate pe clase, în care exprimarea etniei nu era prioritizată ca mijloc de identificare între diferite grupuri.

La aproximativ nouă sute de kilometri sud de Staraia Ladoga, în Ucraina modernă, un alt nod major al comerţului fluvial s-a dezvoltat pe Nipru, în Kievul din zilele noastre. Potrivit Cronicii vremurilor trecute, a fost fondat de un anume Oleg (Helgi), o rudă scandinavă a lui Rurik, care a extins teritoriile varegilor Rus' de-a lungul râului şi avea nevoie de o bază mai sudică. Acest lucru urma să aibă efecte de lungă durată. Pe măsură ce statul în curs de dezvoltare a continuat să ia amploare, acesta va intra în contact şi în conflict cu nomazii de stepă care locuiau în zona din sud, de-a lungul râului Volga. Aceste popoare, precum şi altele de pe cursurile inferioare ale râurilor Nipru şi Nistru se luptau între ele pentru putere în timp ce încercau să menţină o relaţie amiabilă cu Imperiul Bizantin, care era şi el preocupat de extinderea strategică a teritoriilor sale în regiunea Mării Negre. La sfârşitul secolului al X-lea, Rusia Kieveană devenise o forţă demnă de luat în seamă.

Kievul pare să fi evoluat într-o cetate la un moment dat la sfârşitul secolului al IX-lea, extinzându-se rapid după aceea. Aşezarea a început ca o serie de sate mici care au crescut încet şi în cele din urmă s-au unit. Pe dealul Starokievskaia a fost înfiinţată o cetate, iar pe

malul Niprului comunitatea se întindea în actualul cartier Podil. Deşi pare să fi existat o prezenţă minoritară a elitei scandinave în oraş, şi aici pare să fi avut loc o asimilare relativ rapidă a culturii locale.

În jurul anului 900, cetatea de la Staraia Ladoga a fost distrusă şi înlocuită cu un zid care împrejmuia întreaga aşezare. Deadwoodul din Est devenise aproape respectabil: o fortificaţie zdravănă la intrarea pe Volhov. Cam în aceeaşi perioadă, un alt traseu fluvial s-a deschis de-a lungul râului Daugava prin Letonia zilelor noastre, străjuit de sisteme de fortăreţe pe dealuri.

În cei cincizeci de ani dintre 875 şi 925, comercianţii europeni vestici au încetat treptat să vină în locuri precum Birka şi Valea Mälar şi au apărut noi contacte orientate aproape în întregime spre est. În Danemarca însă, comerţul s-a concentrat în continuare spre vest şi sud. Aceste schimbări se reflectă în multe aspecte, cum ar fi moda hainelor france din secolul al IX-lea, dominată de pantalonii cu croi estic larg în anii 900.

De la începutul şi până la mijlocul secolului al X-lea, aşezarea de la Horodîşce s-a extins la actualul Novgorod, tradus prin „noua fortăreaţă”, deşi pentru vikingi era încă Holmgarðr. Aşezarea care se află pe cele două cele mai sudice dealuri, câte unul pe fiecare mal al Volhovului, datează din anii 950, cu primele etape de ocupare pe dealul Kremlinului datând cu aproape douăzeci de ani mai târziu. Săpăturile din vremea lui Stalin au scos la iveală depozite profund stratificate, pline de apă, care au

păstrat cele mai mici detalii ale vieţii din oraş din timpul epocii vikingilor şi din perioada medievală. Acestea includeau straturi suprapuse de străzi cu scânduri de lemn, aşezate una peste alta pe măsură ce pământul se înălţa în interiorul aşezării din cauza acumulării de deşeuri şi resturi cotidiene. Structurile din incintele împrejmuite s-au conservat într-o asemenea măsură încât reuşim să identificăm pridvoare, curţi şi chiar dovezi de diferite tehnici arhitecturale. Acestea includeau diverse tipuri de îmbinări din lemn, precum şi mai multe modele diferite de jgheaburi din lemn care fuseseră instalate de cetăţenii din Novgorod pe acoperişurile caselor lor. De asemenea, s-au păstrat mai multe obiecte personale, printre care instrumente muzicale, măşti, arme de jucărie şi păpuşi, care permit reconstrucţia vieţii cotidiene din aşezare cu o claritate vie.

Secolul al X-lea a fost martor şi la apariţia unei alte aşezări majore a varegilor Rus’, la Gnezdovo, lângă Smolenskul modern, la confluenţa râurilor Nipru şi Svineţ. Acesta constituia punctul în care bărcile erau transportate pe uscat din sistemul Volhov şi Lovat la o mică distanţă spre sud, pentru a intra pe cursul principal al Niprului, putând astfel să călătorească până la Marea Neagră. Gnezdovo a avut o populaţie familiar multietnică, predominând scandinavii, şi, în cele din urmă, a ajuns aproape la dimensiunea oraşului Hedeby din Danemarca. Avea mai multe centre înconjurate de cimitire cu caracter diferit, iar atmosfera locului ar fi fost familiară călătorilor

din nord. Gnezdovo era un loc în care să se aprovizioneze, să se reechipeze şi să se odihnească înainte de a-şi continua călătoria spre nord sau spre sud, însă era şi o destinaţie de sine stătătoare – un loc comercial în care cineva îşi putea câştiga existenţa. La fel ca Ladoga timpurie, era probabil destul de dur.

De la mijlocul secolului al X-lea încoace, mulţi dintre scandinavii care au făcut călătoria spre sud au ajuns în Constantinopol căutând de lucru în armatele Imperiului Bizantin. În timp, garda de corp personală a împăraţilor va ajunge să fie formată aproape în întregime din războinici scandinavi. Această aşa-zisă Gardă a Varegilor a fost numită după cuvântul nordic vechi pentru un jurământ, *vár* (ca în englezescul *vow*). Identificabilă după securile de luptă caracteristice (şi renumită pentru cât beau membrii săi), garda a fost constituită la sfârşitul secolului al X-lea şi a rămas dominată de scandinavi timp de o sută de ani, după care tot mai mulţi exilaţi englezi au început să i se alăture în urma cuceririi normande.

Numeroase saga menţionează persoane care călătoresc la Constantinopol pentru a se alătura gărzii, iar o serie de pietre runice din Suedia numesc, de asemenea, persoane care mor în străinătate în „Grecia”, cel mai probabil în slujba Imperiului. Una dintre acestea, din Kyrkstigen în Uppland, este dedicată unui bărbat pe nume Ragnvaldr, aparent comandantul unei trupe din cadrul gărzii. Dintre toţi scandinavii care s-au aventurat în sud

pentru a lupta pentru împărat, cel mai faimos a fost Harald Sigurdsson, mai târziu regele Harald Hardråde („Sfat-hotărât”) al Norvegiei. După ce mai devreme a găsit un loc de muncă în armatele din Kiev, a servit drept căpitan în Garda Varegilor timp de câţiva ani între 1030 şi 1040 (şi chiar s-a zvonit că ar fi avut o aventură cu împărăteasa), după care s-a întors în Norvegia pentru a lupta pentru putere.

În timp ce astăzi există puţine dovezi fizice ale prezenţei scandinave în Constantinopol, câteva exemple izbitoare au supravieţuit în catedrala Ayasofya sau Hagia Sofia. Construită iniţial ca bazilică ortodoxă în secolul al VI-lea, Hagia Sofia a fost transformată în moschee în urma cuceririi otomane a oraşului în 1453. Astăzi serveşte drept muzeu. În epoca vikingilor, a fost principalul loc de cult pentru familia imperială. Au fost găsite mai multe inscripţii runice scrijelite în bazele unor coloane şi altele asemenea, inclusiv multe gravate în balustradele galeriei superioare. Aici stătea familia imperială când participa la ceremoniile publice şi ar fi fost însoţită de varegi. Ne imaginăm membrii gărzii stând de pază – plictisiţi să asiste la încă o slujbă interminabilă într-o limbă pe care nu o înţelegeau – folosind o lamă ascunsă în palmă pentru a-şi scrijeli pe furiş numele pentru posteritate.

Varegii Rus’ au fost în serviciul militar nu numai în Bizanţ, ci şi la Kiev, unde au promovat politicile expansioniste ale dinastiilor locale şi s-au aşezat rapid în zonă. Structurile lor militare sunt încă slab înţelese. În

Khazaria, tărâmul nomazilor de stepă de lângă Marea Caspică, varegii Rus' au fost capturaţi în luptă şi apoi încorporaţi în armatele khazare aproximativ sub formă de soldaţi sclavi, aşa cum se vede în *Cronica vremurilor trecute* şi în relatarea importantă a lui al-Mas'ūdī. Se pare că a existat o „Gardă a Varegilor" şi acolo, poate chiar mai devreme decât omoloaga sa din Bizanţ. Varegii Rus' mercenari au servit şi în Georgia, printre bulgarii de pe Volga şi chiar şi în Polonia şi Ungaria. Din Dunăre au fost recuperate numeroase arme ale vikingilor, iar două săbii au fost găsite în timpul săpăturilor în sudul îndepărtat al Turciei, de-a lungul coastei de est a Mediteranei – una la Patara, vechea capitală a regiunii Licia, şi o a doua la Yumuktepe, în Muğla. Acestea sunt urme rare, desigur, dar totuşi dovezi materiale ale activităţii Varegilor Rus' de-a lungul frontierelor imperiale şi dincolo de ele.

De la începutul anilor 900 au existat şi o serie de incursiuni la scară largă în regiunea Mării Caspice. În a sa *Câmpii de aur şi mine de giuvaere*, al-Mas'ūdī relatează că în jurul anului 912 varegii Rus' au venit din Marea Azov, unde aveau o bază, şi au devastat ţinuturile din jurul Mării Caspice. Naraţiunea include multe detalii interesante. Aflăm că varegii Rus' erau alcătuiţi din mai multe grupuri diferite, că trăiau în ţinuturile khazarilor şi în jurul ţărmului caspic, că aveau mulţi negustori, dar niciun rege şi că îşi ardeau morţii pe ruguri enorme. În mod crucial, al-Mas'ūdī pare să fi auzit de marile raiduri asupra Iberiei lansate de la bazele Loarei. Este unul dintre

scriitorii care spun în mod explicit că aceşti oameni – adică vikingii scandinavi – erau la fel ca varegii Rus'.

În 943, o altă incursiune estică a varegilor Rus' pare să fi fost efectuată cu intenţia de a stabili hegemonia asupra Mării Caspice. În timpul acestui raid, varegii Rus' au capturat Bardha'a din Azerbaidjanul de astăzi şi au petrecut câteva luni prădând oraşul şi zona rurală înconjurătoare. Forţele islamice au reuşit să-i fugărească pe varegii Rus' din regiune numai din cauza unui focar de dizenterie în rândul flotei. Un important cercetător al războaielor vikingilor a sugerat în mod deductiv că de fapt există puţine diferenţe între aceste expediţii militare mari şi mobile ale varegilor Rus' şi organizările statale ale piraţilor din vest, cum ar fi Marea Armată. Cercetătorii s-au obişnuit să folosească terminologii diferite pentru a le descrie, dar în realitate s-ar putea să fi fost foarte asemănătoare. Pe măsură ce varegii Rus' evoluau politic, se poate să fi existat multe variante ale formei pe care a luat-o puterea lor, şi poate că au existat hidrarhii şi în Orient.

Aceste incursiuni aproape sigur au contribuit la tensiunile dintre varegii Rus' şi khazari, prin ale căror teritorii aceştia dintâi erau nevoiţi să treacă pentru a avea acces la Marea Caspică. În anii 960, Sviatoslav al Kievului – un bărbat cu descendenţă scandinavă clară – a intrat în război împotriva khazarilor şi le-a distrus capitala de la Atil, deschizând calea dominaţiei varegilor Rus' pe toată întinderea Volgăi. Expediţiile în ţinuturile care se aflau

între Marea Neagră şi Marea Caspică aveau să continue până în secolul al XI-lea, moment în care, în timpul domniei lui Iaroslav I, Kievul a fost înconjurat de un circuit masiv de sisteme de fortificaţii din pământ. Zidurile sale erau străpunse de porţi fortificate elaborate şi monumentale, dintre care una, Poarta de Aur, încă supravieţuieşte sub o formă puternic reconstruită, cu o biserică ortodoxă în vârf.

Pe măsură ce puterea varegilor Rus' a crescut, influenţa rutelor estice către khazari s-a diminuat, iar comerţul fluvial nord-sud a fost reorganizat şi simplificat într-o întreprindere comercială, Kievul fiind unul dintre punctele sale focale majore (celălalt fiind Novgorod). În această perioadă pare să fi apărut o adevărată identitate de stat a varegilor Rus'. La sfârşitul secolului al X-lea, organizarea statală a varegilor Rus' devenea un actor principal într-o arenă politică din ce în ce mai complexă şi mai fluidă a negocierilor diplomatice, trădării şi războiului. În mod crucial, a fost profund integrată cu Europa, iar din secolul al X-lea, conducătorii Scandinaviei estice îşi trimiteau fiicele la noi soţi printre prinţii din Novgorod şi Kiev. Traseul fluvial avea chiar şi un nume specific în Scandinavia, Garðariki, „pământul aşezărilor".

Maşinaţiunile politice din această perioadă au lăsat în urmă şi alte monumente, cum ar fi grupul unic de peste treizeci de pietre runice din centrul Suediei care înfăţişează bărbaţi care au murit „în est cu Ingvar". Comandantul cu acest nume este subiectul unei saga

legendare deosebit de fanteziste, unde i se dă porecla „Cel care a călătorit departe”, dar există şi alte surse care permit întregirea unei imagini fragmentare. Ingvar pare să fi fost un tânăr conducător din centrul Suediei, care în 1036 a condus o flotă neobişnuit de mare înspre est. Pietrele comemorează în mod limpede o adevărată expediţie. Era evident ceva ieşit din comun, diferit de călătoriile obişnuite ale varegilor Rus’ la Marea Neagră. Ingvar pare să se fi îndreptat spre Marea Caspică şi apoi să fi pătruns cumva dincolo de graniţele cunoscute ale varegilor Rus’ şi, astfel, în mintea vikingilor, într-un fel de loc semimitic. Acest lucru poate explica drama acestei saga, impactul pe care l-a avut acasă (după cum putem vedea din pietrele runice) şi, nu în ultimul rând, faptul că în 1041 Ingvar a murit acolo împreună cu majoritatea oamenilor săi. Mai prozaic, expediţia sa a fost interpretată ca un act politic coordonat, realizat cu scopul de a extinde sfera de influenţă a varegilor Rus’ în zona Georgiei de astăzi.

Expediţia lui Ingvar a dăinuit în mod clar o perioadă foarte lungă în memoria Nordului, iar zvonurile despre aceasta trebuie să se fi răspândit până departe (până şi Adam din Bremen o menţionează, la treizeci de ani după moartea lui Ingvar). Nu există nicio piatră runică dedicată lui Ingvar însuşi, dar una pentru fratele său Harald supravieţuieşte la Gripsholm, pe malul sudic al lacului Mälaren, în Suedia centrală. Este un exemplu rar de inscripţie runică cu un vers de poezie, iar în eleganţa sa

laconică este unul dintre cele mai bune epitafuri ale epocii vikingilor:

Tóla a ridicat această piatră în memoria fiului ei,
Harald,
Fratele lui Ingvar.
Ei au călătorit ca bărbaţii departe pentru aur,
şi în răsărit au oferit [hrană] vulturului.
[Ei] au murit în sud, în Serkland.

De-a lungul timpului, varegii Rus' au devenit mai beligeranţi şi mai agresivi în afirmarea drepturilor lor de comerţ fluvial. Deşi aceştia depindeau de pieţele Imperiului Bizantin pentru supravieţuirea lor continuă, disputele dintre varegii Rus' şi forţele imperiale au condus la conflicte frecvente. Conform surselor bizantine, aceştia au întreprins mai multe atacuri majore asupra Constantinopolului însuşi. După un astfel de asalt, neputând străpunge zidurile masive ale oraşului, se spune că liderul varegilor Rus' şi-a pironit scutul la porţi în semn de dispreţ.

Deşi probabil fără intenţie, un monument magnific al varegilor Rus' supravieţuieşte sub forma monumentalului Leu din Pireu, o statuie masivă de marmură din secolul al IV-lea î.e.n. localizată acum în faţa Arsenalului din Veneţia (a fost furat într-un război modern timpuriu), dar care s-a aflat cândva pe docuri în portul Atenei. Umerii şi lateralele

sale sunt acoperite cu mai multe inscripţii runice foarte elaborate, care trebuie să fi luat timp, efort şi îndemânare pentru a fi scrijelite. Într-o nouă interpretare, ele spun astfel:

> Au gravat [runele], oamenii oştirii [...], dar în acest port acei bărbaţi gravau rune după Haursi, fermierul [...] suedezii au aplicat asta pe leu. A căzut înainte de a putea primi plata.
>
> Tineri războinici au scrijelit runele.
>
> Åsmund a gravat aceste rune, ei, Eskil [?], Thorlev şi [...]

Aproape că putem vedea – soarele Mării Egee deasupra apei, marele leul de pe chei şi poate nişte localnici care privesc neliniştiţi în timp ce un grup de tineri varegi se căţără pe el, gravând ceva în cinstea prietenului lor mort. Acesta era un monument comemorativ pe care nimeni care venea în portul din Atena nu îl putea rata. Acest lucru este relevant deoarece inscripţiile din Pireu dovedesc şi alte calităţi şi priorităţi. Faptul că un bărbat a fost onorat în mod corespunzător – concluzionând că şi-a îndeplinit jurămintele şi ar fi fost plătit dacă nu ar fi fost ucis – era important, la fel ca faptul că monumentul său comemorativ a fost realizat într-un reper atât de important (portul era chiar cunoscut sub numele de

„Portul leului”) încât putea fi vizitat în viitor. Grupul de varegi Rus’ includea în mod clar şi un poet, arătând din nou ponderea pusă pe însemnările adecvate. Scandinavii care au slujit în străinătate au făcut acest lucru ştiind că, dacă nu se mai întorceau niciodată, cineva şi-ar fi adus totuşi aminte de ei.

Cel puţin în secolul al X-lea, este posibil ca o parte din varegii Rus’ să fi fost de fapt stat fluvial, paznicii care garantau comerţul. Amintindu-ne de oamenii din încăperile mortuare din Birka – arcaşii călare cu arcurile lor recurbate şi inelele speciale pentru degetul mare –, varegii Rus’ apar ca elite militare care au adoptat cele mai bune echipamente şi tactici ale celor cu care ar putea fi nevoiţi să lupte. S-au găsit mătase şi caftane ornamentate în morminte din întreaga Scandinavie, iar reprezentările pe pietrele runice pictate din Gotland cu războinici purtând pantaloni largi caracteristici modei persane şi arabe denotă în mod similar că îmbrăcămintea vikingilor a fost infuzată cu un element de fler străin. Aceiaşi indivizi aveau, de asemenea, armuri de tip bizantin, precum şi armuri din plăci, specifice nomazilor de stepă călare din Eurasia – în timp ce izotopii şi analizele genomice indică faptul că erau de origine scandinavă. Într-un fel, aceasta aproape pare a fi o uniformă – nu în sensul de haine identice, ci într-un registru recunoscut de simbolism şi stil, ceea ce un cercetător a numit „ţinută militară turcească”. La fel ca mai devreme, o imagine iese în evidenţă: capetele tecilor

săbiilor lor înfăţişează un şoim care plonjează în atac, simbolul varegilor Rus’.

Numeroase pietre runice, cum ar fi aceasta din Turinge în Södermanland, în Suedia, înregistrează în mod evocator bărbaţi care au murit în est:

> Ketil şi Björn au ridicat această piatră în memoria lui Thorstein, tatăl lor; Ônund în memoria fratelui său şi a *huskarl* [suita] în memoria lui [... şi] Ketiley în memoria soţului ei.

> Aceşti fraţi erau
> cei mai buni dintre oameni
> din ţară
> şi din afară în *lið*,
> şi-au ţinut bine *huskarl*.
> A căzut în luptă
> în est în Garðar [Rusia],
> comandantul *lið*,
> cel mai bun dintre proprietarii de pământ.

Iată o alta, tot din Södermanland:

> Styrlaug şi Holm au ridicat pietrele de lângă drum în memoria fraţilor lor. Şi-au găsit sfârşitul pe ruta de est, Thorkell şi Strybjörn, buni membri ai suitei.

Alte pietre runice ne oferă o frântură a vieţii periculoase din oraşele fluviale, precum în cazul monumentului ridicat în onoarea unui anume Sigvíth, care „a căzut în Holmgarðr [Novgorod], conducătorul corabiei cu marinarii”.

Chiar şi cei care ajungeau înapoi acasă erau schimbaţi de ceea ce văzuseră şi făcuseră în „pământul aşezărilor”. Deşi sunt o sursă târzie, mai multe saga descriu dificultăţile întâmpinate de bărbaţii care reveneau în Islanda după perioade lungi petrecute în est în serviciul varegilor. Se pare că dobândiseră calităţi în străinătate care îi deosebeau de foştii lor vecini, poate o busolă morală diferită, chiar şi o moştenire a traumei câmpului de bătălie, pe care am putea-o numi sindrom de stres posttraumatic. Aceşti veterani ai estului au avut probleme de integrare, simţindu-se oameni schimbaţi într-un ţinut neschimbat.

21. Însemnul varegilor Rus’. Un vârf de teacă din bronz găsit în zona urbană de la Birka, Suedia. Aspectul său combină motivul şoimului care plonjează caracteristic varegilor Rus’ cu o figură umană transformându-se în pasăre – poate zeul Odin furând miedul poeziei. (Fotografie © Muzeul de Istorie din Stockholm, licenţă Creative Commons)

Chiar în est, mormintele găsite de-a lungul bazinelor fluviale dovedesc prezenţa varegilor Rus’. Săpăturile din aşezări şi cimitire, inclusiv în Staraia Ladoga şi Gnezdovo, au scos la iveală descoperiri în stil scandinav. Cel puţin douăzeci şi patru de situri de pe Volga superioară conţin

materiale scandinave, adesea în mare cantitate, printre care arme, bijuterii şi amulete legate de credinţele nordice. Mormintele de acolo prezintă ritualuri funerare familiare din patriile vikingilor. Noi lucrări arheologice au arătat că distribuţia se întindea cu mult dincolo de centrele protourbane, indicând modul în care varegii Rus' şi-au extins controlul asupra bazinelor hidrografice. Pe căile navigabile în sine, mici fortificaţii acţionau probabil ca puncte vamale.

Mai multe morminte din secolul al X-lea cu componente clare din material scandinav conţin înhumări duble, ale unui bărbat şi ale unei femei împreună. Poziţiile corpului lor sunt greu de interpretat, dar sugerează o relaţie intimă între oameni în timpul vieţii şi, în plus, una semnalată în mod intenţionat. De exemplu, în mormântul Şestoviţa de lângă Cernihiv, în Ucraina, o încăpere mortuară conţine un bărbat cu braţul stâng în jurul umerilor unei femei aşezate lângă el, ambii îmbrăcaţi după moda estică. La Pidhirţi lângă Liov, un bărbat cu arme scandinave a fost îngropat ţinându-se de braţ cu o femeie; într-un alt mormânt din acelaşi cimitir, un cuplu se ţine de mână. În mai multe cazuri, femeile sunt substanţial mai mici decât bărbaţii – poate adolescente. Să fie acestea gesturi de afecţiune, de control posesiv sau chiar de posesie, de intimitate sau de constrângere sau chiar de alte relaţii?

Pentru scandinavii din Rusia Kieveană, viaţa în est, ca şi în celelalte colonii ale vikingilor, venea cu noi provocări

şi posibilităţi. Trăsăturile culturale şi obiceiurile sociale îşi pot dezvolta propria traiectorie unică atunci când fac parte dintr-un stil de viaţă riscant. S-a sugerat că femeile ar fi putut adopta noi roluri în rândul grupurilor mercantile din est. Ele sunt menţionate de mai multe ori în descrierea lui ibn Faḍlān a varegilor Rus', cu observaţiile sale directe asupra modei şi bijuteriilor lor. Aceasta denotă faptul că grupurile de comercianţi scandinavi care călătoreau spre sud, spre Imperiul Bizantin, precum cele care trăiau printre flotele mari de raiduri ale Europei din secolul al IX-lea, includeau familii: o observaţie interesantă care nu a primit atenţia cuvenită. Interacţiunile au funcţionat în ambele sensuri, desigur. Un celebru viking de la sfârşitul secolului al IX-lea, un bărbat pe nume Geirmund Hjørson, era fiul unui comerciant norvegian şi al unei femei samoede din nordul Siberiei. Era atât de închis la ten şi neobişnuit în înfăţişarea lui încât şi-a câştigat porecla de *heljarskinn*, „piele neagră". Nu numai că nu a suferit de nicio discriminare socială notabilă, dar a devenit unul dintre oamenii de frunte ai Islandei.

De-a lungul timpului, lumea riverană a varegilor Rus' s-a schimbat dramatic – de la originile sale ca arenă a *călătorilor* vikingi la un stat puternic ce avea să joace în cele din urmă un rol în evoluţia Rusiei înseşi. Schimbarea decisivă a venit la sfârşitul secolului al X-lea, când *arhontele* (comandantul de război) Vladimir al varegilor Rus' s-a căsătorit cu cineva din familia regală bizantină, a

primit botezul şi a adoptat creştinismul ca religie de stat. Varegii Rus' urmau să fie atraşi tot mai mult în lumea bizantină. Apariţia cuvântului „vareg", folosit de ei pentru a-i desemna pe nou-sosiţii din Scandinavia, sugerează că pe atunci doreau să se distanţeze în mod explicit de rădăcinile lor baltice: statul kievean îşi modela propriul viitor şi, în acest proces, îşi rescria poate judicios trecutul. La sfârşitul epocii vikingilor, ţinuturile Rusiei Kievene se întindeau de la Marea Neagră până la Lacul Ladoga.

Ajunşi în Imperiul Bizantin şi pe ţărmurile de sud-est ale Mării Caspice, scandinavii s-au pomenit chiar la poarta marelui Califat Abbasid. La apogeul puterii sale, în secolul al IX-lea, o mare parte din teritoriul Tunisiei de astăzi până în Uzbekistan era condusă de la Bagdad.

Nu se ştie câţi scandinavi au întreprins călătoria în teritoriul Califatului, dar unii cu siguranţă au făcut-o. Mai multe inscripţii runice comemorează indivizi care au călătorit în Serkland – „Ţara sarazinilor" –, acelaşi loc de pe pietrele Ingvar. Acesta era un termen vag pentru ceea ce reprezenta probabil o regiune la fel de vagă, cel puţin aşa cum se vede prin prisma unei ferme suedeze. La fel ca în cazul ambiguităţilor etichetei de varegi Rus', Serkland pare să se fi referit la ceva „departe în est", deşi cu conotaţiile generale ale Arabiei.

Încă din anii 840, în a sa *Carte de itinerarii şi regate*, geograful arab ibn Khurradādhbih scria că negustorii varegi Rus' îşi transportau mărfurile de pe ţărmul Mării

Caspice pe uscat, către Bagdad, cu ajutorul cămilelor. Aveau cu ei slavi care serveau drept interpreţi atunci când voiau să comunice cu arabii, dar există şi semne că unii scandinavi vorbeau araba. Scrierea a devenit parte a culturii lor vizuale, apărând (de obicei incorect) pe greutăţile comercianţilor – un indiciu despre cum „ar trebui" să arate cântarele „adecvate". La Bagdad, continuă ibn Khurradādhbih, varegii Rus' se prefăceau că erau creştini pentru a plăti taxe mai mici ca monoteişti – chiar şi în inima Orientului Mijlociu, aveau cunoştinţe locale utile care le permiteau să înşele sistemul. Astfel se sugerează că, la începutul secolului al IX-lea, varegii Rus' erau deja destul de bine cunoscuţi în jurul regiunii Mării Caspice şi a celei de la nord de Caucaz.

Ca şi în cazul întâlnirii scandinave cu Bizanţul, impactul unui loc precum Bagdadul trebuie să fi fost foarte puternic. Fusese înfiinţat de abbasizi la începutul anilor 760 şi, prin urmare, era o aşezare relativ tânără. Vizitatorii traversau mai întâi suburbii extinse, irigate prin canale care aduceau aici apa preţioasă din Tigru. În oraşul însuşi se pătrundea prin patru porţi monumentale, care străpungeau un zid dublu de apărare. În interior, principalele zone comerciale şi rezidenţiale ale oraşului formau două inele concentrice în interiorul fortificaţiilor. În centrul lor, înconjurat de grădini extraordinare, se aflau palatul Califatului, clădirile administrative şi moscheea principală. La apogeul său, în secolul al IX-lea, Bagdadul şi zonele sale limitrofe susţineau o populaţie de până la

nouă sute de mii de oameni, făcându-l unul dintre cele mai mari oraşe din lume la acea vreme, chiar mai mare decât Constantinopolul.

Contactele scandinave cu Califatul au lăsat puţine urme materiale, dar cele care s-au păstrat pot avea implicaţii dramatice. Inscripţia de pe o piatră runică destul de nedescriptivă din Stora Rytterne din Västmanland, Suedia, menţionează un nume de loc foarte neobişnuit:

Gudleif a plasat toiagul şi aceste pietre
în memoria lui Slagvi,
fiul său, care şi-a găsit sfârşitul în est, în Karusm.

Ultimul cuvânt a fost interpretat ca o aproximare în limba nordică veche a lui Khwārazm, o zonă de oază la sud de Marea Aral în Uzbekistanul actual – un drum lung de parcurs pentru un tânăr de la o fermă din Mälar. Însăşi modestia pietrei este grăitoare prin faptul că aceasta nu era o consemnare a unei călătorii extraordinare; era ceva obişnuit. Mai mult decât atât, însuşi faptul existenţei sale nu mărturiseşte numai o aventură tinerească cu un final tragic, ci, de asemenea, arată că altcineva s-a întors pentru a povesti familiei. Ca multe astfel de monumente comemorative, piatra a fost ridicată în absenţa unui trup. Povestea sa a ajuns înapoi acasă în Suedia când bărbatul nu a mai făcut-o.

22. Călătorie la Marea Aral. Piatra runică Vs 1 din secolul al XI-lea din Stora Rytterne, Västmanland, Suedia, ridicată de un tată pentru a-l comemora pe fiul său Slagvi, care a murit în oaza Khwārazm în actualul Uzbekistan. (Fotografie © Berig, licenţă Creative Commons din Wikipedia)

Unii cercetători văd dovezi ale unei misiuni islamice eşuate în Scandinavia în numărul mare de obiecte arabe importate găsite acolo, adesea inscripţionate cu mesaje religioase. Acestea includ o cădelniţă şi o serie de vase de bronz excavate în Suedia şi insulele Åland, toate purtând inscripţii religioase islamice. Este posibil ca acestea să fi

fost destinate iniţial unei anumite funcţii liturgice – poate pentru a purifica apa folosită la spălat înainte de rugăciune. Nu în ultimul rând, fiecare monedă arabă purta un îndemn către Dumnezeu. Deşi greu de dovedit, un astfel de efort ar corespunde altora similare de a converti popoarele stepei la Islam.

E limpede că unii călători din Orientul Mijlociu au vizitat Scandinavia. În corabia funerară de la Oseberg se află o femeie aparent de origine persană, căreia trebuie să ne amintim că i s-a oferit cel mai extravagant mormânt descoperit vreodată în Scandinavia. Alţi vizitatori arabi au avut de asemenea parte de o primire favorabilă, aşa cum se vede în afecţiunea afişată în Danemarca faţă de chipeşul diplomat andaluz al-Ghazāl, „Gazela”. Trebuie să fi existat şi excepţii, desigur, dar toleranţa pare să fi fost o virtute a vikingilor.

Esenţa comerţului cu Califatul era argintul. S-a estimat că până la 125 de milioane de dirhami, reprezentând aproximativ 340 de tone de metal, s-au perindat prin nordul şi estul Europei în secolul al X-lea. Nu este surprinzător că mulţi alţi intermediari dintre Arabia şi Marea Baltică doreau un procent din comerţ. Varegii Rus’ făceau troc cu toată lumea, în târgurile unde negustorii de peste tot se adunau să cumpere şi să vândă. Într-un astfel de loc, Ibn Faḍlān a consemnat în 922 rugăciunea pragmatică a unuia dintre aceşti călători dintre varegii

Rus', care aducea ofrande la stâlpii de lemn din târgul bulgar de pe malul Volgăi:

> Cer să mă binecuvântaţi cu un negustor bogat, cu mulţi dinari şi dirhami, care să cumpere de la mine orice vreau şi să nu se tocmească la niciun preţ pe care îl stabilesc.

Dirhamii erau aduşi în Scandinavia în pachete direct de la monetării, fără a fi separaţi, aşa cum se poate observa din seriile de monede din acelaşi poanson. Insula Gotland a fost principalul nod baltic pe rutele spre est. În timpul secolului al X-lea, în sudul Danemarcei, Hedeby a format un alt canal european vital pentru comerţul cu dirhami. Pe lângă asigurarea dărilor şi taxelor de frontieră, oraşul făcea legătura între Scandinavia, continent şi Marea Baltică, toate fiind zone în care era redistribuit argintul din est. S-a găsit argint arab chiar şi în lingourile din Danelaw, aduse probabil de imigranţii scandinavi din sud în Anglia. A existat o pauză în fluxul de argint în ultimii treizeci sau patruzeci de ani ai secolului al IX-lea, înainte ca acesta să fie reluat sub formă de dirhami samanizi. Din jurul anilor 890 până în 930, fluxul de argint către Scandinavia a fost continuu şi masiv. Cele mai multe dintre exemplele din Gotland şi Estonia sunt monede întregi, care devin din ce în ce mai fragmentate pe măsură ce călătoresc, la rândul lor, prin Suedia continentală până în Danemarca, Polonia şi Republica

Cehă de astăzi. Ruta comercială s-a deplasat în sens invers acelor de ceasornic în jurul Mării Baltice, cu Suedia (şi probabil Birka) ca punct-cheie de intrare după tranzitul prin Gotland.

Aceste locaţii pot marca, de asemenea, zonele intermediare ale comerţului cu sclavi, pentru care fluxul de argint ne oferă un indicator detectabil. A lăsat şi alte semne, de exemplu programul masiv de construcţie a sistemelor de apărare pe dealuri în statul piast polonez, care se leagă de afluxul primilor dirhami acolo în 940. Se pare că polonezii construiau fortificaţii împotriva incursiunilor de luare de sclavi ale varegilor Rus' menţionate în sursele arabe.

Vânzarea captivilor putea aduce în schimb o varietate de bunuri, în special pe rutele răsăritene – printre care animale, textile şi îmbrăcăminte, chiar şi sare şi mirodenii. Cu toate acestea, sclavii erau întotdeauna o marfă riscantă, predispusă la probleme de sănătate, cu riscul de a muri pe drum. Din acest motiv, sclavia era cel mai adesea o componentă a unui comerţ mai diversificat. Acest aspect al economiei vikingilor şi mentalitatea din spatele ei pot fi trasate în toată diaspora lor, dar mai ales în est.

Existau desigur şi alte mărfuri, în special mătase. S-a sugerat chiar că însuşi cuvântul *Serkland* s-ar referi la această ţesătură, desemnând locul de unde proveneau *serkr*, cămăşile (de mătase). În Scandinavia se cunosc aproximativ douăzeci şi trei de situri în care s-a

descoperit mătase, toate datând din secolele al IX-lea şi al X-lea. Numărul de descoperiri individuale este uluitor, impresionant în sine, dar mai ales datorită implicaţiilor cu privire la câte se aflau iniţial acolo. Doar la Birka există şaizeci şi unu de morminte care conţin mătăsuri, majoritatea din Orientul Apropiat şi Bizanţ, dar şi altele care călătoriseră tocmai din China dinastiei Tang. Mătasea este prezentă în aproximativ 30% dintre mormintele de la Birka în care s-au găsit textile. În magnifica corabie funerară de la Oseberg există peste o sută de fragmente de mătase, aproximativ cincisprezece ţesături diferite de varii calităţi. Unele piese au fost refolosite, arătând valoarea mare chiar şi a resturilor mici. Până şi încăperea funerară de pe punte era căptuşită cu mătase. La Valsgärde, în Uppland, Suedia, majoritatea bărcilor funerare din epoca vikingilor conţin detalii de îmbrăcăminte din mătase folosite pentru manşete şi gulere sau pentru feţe pe jachete. Amestecul de stiluri sugerează că sensul motivelor nu s-a transferat odată cu materialul.

Mătasea Tang poate să fi ajuns în nord prin Golful Persic. Ca întotdeauna, dovezile sunt foarte rare, dar s-a sugerat că cea mai bună explicaţie a sculpturilor în stâncă găsite la Jebel Jassassiyeh în nordul Qatarului este că acestea înfăţişează corăbii cu vâsle de-ale vikingilor. Nu avem nicio certitudine, dar navele nu ar fi deloc la nelalocul lor, având în vedere ceea ce ştim despre conexiunile varegilor Rus’ cu rutele comerciale care se

extind mai departe în est, până la Oceanul Indian şi dincolo de el.

Două obiecte înfrăţite ilustrează întinderea diasporei, legând estul şi vestul în cel mai uman fel cu putinţă.

Cu câteva decenii în urmă, în coloniile din epoca vikingilor din Anglia, arheologii care excavau depozite bine conservate şi îmbibate de apă au făcut două descoperiri remarcabile. În centrul urban al oraşului York şi, de asemenea, în Lincoln (unul dintre cele cinci burguri ale ţinutului Danelaw), straturile de ocupaţie din secolul al X-lea au scos la iveală fragmente de mătase care iniţial făceau parte din bonete delicate purtate de femei peste păr. Cusute în mod repetat şi bine îngrijite, acestea trebuie să fi fost într-adevăr lucruri de preţ. Materialul pare să-şi fi avut originea în Persia sau probabil în China. În mod aproape incredibil, analiza unui defect neobişnuit din ţesătură a demonstrat că *bucăţile proveneau din acelaşi balot de mătase*. Improbabilitatea absolută de a face două descoperiri independente care sunt astfel conectate este incredibilă, dar asta mai sugerează şi că negoţul putea să fi fost de fapt relativ restrâns. Poate că un singur negustor întreprinzător, cu noroc şi judecată, a adus înapoi un balot de mătase suficient de mare pentru a-i ajunge mult timp dacă îl vindea în cantităţi modeste.

Mărfuri care călătoresc de la Drumul Mătăsii până în nordul Angliei: ar fi greu să găsim o imagine mai potrivită a realizărilor scandinave de-a lungul a doar două secole şi

a rolului indivizilor în acestea. Actele finale ale epocii s-au concentrat însă spre interior. O nouă credinţă şi noi modele de guvernare se vor combina pentru a transforma permanent Nordul însuşi şi, în acest proces, epoca vikingilor se va încheia.

16

ÎNCERCĂRI DE MONARHIE

Puterile gemene ale Bisericii şi ale Statului şi gradul de separare recomandat între ele erau două dintre elementele de bază ale conceptului de naţiune vest-european de cel puţin o mie cinci sute de ani. Ele au fost fundamentale în ascensiunea naţiunilor nordice şi în consolidarea conducătorilor lor ca monarhi în fruntea regatelor unificate. Ca întotdeauna, în spatele acestor forţe de schimbare socială şi politică au stat şi alţi factori cu origini mai atavice în economia profitului şi în puterea de a-l folosi. Ciclul de incursiune, sclavie şi comerţ a hrănit diaspora şi a fost parţial responsabil pentru aceasta, dar a permis şi transformările din Scandinavia însăşi. Epoca vikingilor de mai târziu a avut parte de o *direcţie* mult mai bună de cauză şi efect decât în secolul al IX-lea şi începutul secolului al X-lea – o înţelegere mai profundă a cerinţelor guvernamentale pe care noile expediţii de peste mări le-ar putea oferi. Această trezire

politică a valorificat şi a activat noul potenţial economic al Nordului şi a orientat Scandinavia pe calea monarhiilor nordice în arena Europei alfabetizate şi creştine.

Nu a existat un proces liniar de misiune şi convertire în trecerea la o nouă credinţă şi nici nu putem vorbi neapărat de înlocuirea unei religii cu alta, nici chiar la sfârşitul epocii vikingilor. Unii oameni credeau într-un singur Dumnezeu, în Fiul Său veşnic viu, în Duhul Sfânt şi în comunitatea sfinţilor, iar asta era ceva cunoscut de scandinavi cel puţin din secolul al VII-lea şi probabil de mult mai devreme. I-au întâlnit pe evlavioşii creştini în străinătate în călătoriile lor ca negustori şi au văzut preoţi în aşezările pe care le-au vizitat. Creştinii apăreau ocazional şi acasă la ei – străinii nu erau nimic nou în Scandinavia epocii târzii a fierului, iar credinţele unor astfel de vizitatori cuprindeau un întreg spectru de zei diferiţi, printre care şi cel pe care l-au numit Hristos Alb. De fapt, această conversaţie se desfăşura în Europa cel puţin încă din zilele Imperiului Roman târziu, când creştinismul, iudaismul şi o serie de alternative îşi ofereau propriile propuneri concurente asupra Celeilalte (Celorlalte) Lumi unei populaţii care în practică prefera de obicei să facă un amestec.

Chiar şi în primele incursiuni, mănăstirile au fost alese ca ţinte tocmai pentru că vikingii ştiau ce erau sau cel puţin aveau o idee despre ce conţineau. Trebuie să fi fost clar că mănăstirile şi capelele aveau de-a face cu religia şi

cultul unei zeităţi, iar noţiunea de clădiri ritualice în care te aflai în prezenţa divinului era pe deplin inteligibilă.

Se pare că a existat o încercare modestă de a aduce creştinismul în Scandinavia chiar înainte de raiduri, la începutul secolului al VIII-lea. Proximitatea danezilor de credincioşii de pe continentul european a asigurat că aceştia au fost primii destinatari ai Cuvântului. Alcuin, acelaşi cleric englez care a scris cu atâta indignare despre atacul asupra Lindisfarne din 793, a compilat şi note biografice despre evanghelişti din trecut, inclusiv Willibrord din Northumbria, care trecuse graniţa daneză în jurul anului 710. Willibrord nu pare să fi convins pe mulţi, dar i s-a permis totuşi să plece cu vreo treizeci de tineri care aveau probabil să fie instruiţi în Evanghelie. Timp de un secol după Willibrord, nu există dovezi ale activităţii misionare în nord, iar până atunci incursiunile nu numai că erau în desfăşurare, ci începuseră să ia amploare.

Acest lucru este important întrucât e limpede că printre captivii luaţi în timpul expediţiilor de prădare ale vikingilor s-au aflat şi călugări şi fraţi mireni. Nu ştim ce s-a întâmplat cu aceşti oameni, dar este posibil – chiar probabil – că ideile exprimate cu nervozitate de noii robi au fost pentru unii oameni din Scandinavia un prim contact cu credinţa creştină. În anii 820, arhiepiscopul Ebbo de Reims a fost trimis în Danemarca nu numai la ordinul împăratului franc, ci şi al Papei însuşi. În timpul anului petrecut acolo, a reuşit să boteze câţiva convertiţi. Un început modest, este adevărat, dar era mult mai mult

decât fusese în stare să facă oricare dintre predecesorii săi.

Mesajul creştin ar putea fi comunicat şi prin obiecte, fie la modul activ, fie întâmplător. O aşezare de rang înalt de pe insula Helgö din Lacul Mälaren, Suedia, a fost locuită până în epoca timpurie a vikingilor, iar printre descoperirile din săpăturile de acolo se numără o linguriţă coptă şi un cap de pateriţă irlandeză. Acesta din urmă este deosebit de izbitor, deoarece trebuie să fi fost proprietatea personală a unui episcop, nicidecum un articol care să fie schimbat sau comercializat de bunăvoie. Nu se ştie cum au ajuns aceste obiecte în Helgö, dar este posibil să fi venit ca pradă cu atacatorii care se întorceau din vest. În egală măsură, s-ar putea ca scandinavii să fi fost conştienţi de natura sacră a acestor obiecte, luându-le astfel cu ei. Helgö înseamnă de fapt „Insula Sfântă”, iar alte artefacte rituale din diferite credinţe şi-au găsit şi ele drumul acolo. Cel mai spectaculos era o statuie din bronz a lui Buddha din secolul al VI-lea, realizată în Valea Swat, la graniţa cu Afganistanul, şi probabil adusă în Scandinavia de-a lungul versiunilor timpurii ale rutelor comerciale estice. Buddha fusese adaptat la gustul religios nordic, fiind prevăzut cu inele de piele în jurul braţului şi gâtului, la fel ca figurile de lemn, din acea perioadă, găsite în mlaştinile daneze, presupuse a reprezenta zeităţi.

Puterile creştine din Europa continentală au folosit orice metodă disponibilă pentru a face convertiri. La trei

ani după ce Ebbo din Reims s-a întors din Danemarca, un exilat politic pe nume Harald Klak s-a prezentat la curtea francilor. Acesta susţinea că fusese înlăturat forţat de la putere în urma unui conflict civil din Danemarca şi cerea asistenţă din partea împăratului. Răspunsul imperial a fost, aparent, acela de a oferi ajutor în schimbul botezului, iar Harald şi adepţii săi au fost primiţi în mod corespunzător în credinţă. Întorcându-se în Danemarca, grupul său a fost însoţit de misionarul Anskar, care a fondat un fel de mănăstire în regiunea de la nord de râul Elba. Acest om avea să joace un rol important în povestea convertirii.

Principala sursă pentru misiunea lui Anskar este o biografie a contemporanului său, Rimbert. Aceasta relatează cum, în 829, Anskar a fost invitat să viziteze Birka drept oaspete al regelui Björn, care pare să fi fost la putere acolo. A petrecut optsprezece luni în târg şi în împrejurimi şi a botezat mulţi oameni, printre care şi pe reprezentantul regal. S-a întors în Imperiul Franc în 831 şi a fost numit arhiepiscop de Hamburg, care a fost comasat cu scaunul din Bremen în urma unui atac al vikingilor asupra oraşului în 845. Anskar şi-a menţinut interesul pentru evanghelizarea Nordului şi s-a întors de două ori în Suedia înainte de moartea sa în 865. Celelalte misiuni în regiune au fost conduse de succesorul său de mai târziu, Gautbert.

La Uppåkra, în sudul Suediei, casa de cult care dăinuise multă vreme a ieşit din uz la începutul secolului

al IX-lea, probabil ca rezultat al unei misiuni creştine ţintite. Printre descoperirile de aici se numără mai multe obiecte cu tematică simbolică creştină, iar aceasta ar putea fi dovada unei încercări de a influenţa activ gândirea religioasă a localnicilor.

Probabil că nu întâmplător toate misiunile iniţiale par să fi fost organizate prin conducătorii scandinavi. Elitele epocii vikingilor deţineau atât puterea seculară, cât şi puterea ritualică şi, prin urmare, puteau să influenţeze viziunea poporului lor despre astfel de lucruri. Biserica a avut grijă să acţioneze mai întâi asupra lor, încercând să accelereze convertirea Nordului de sus în jos (cum se întâmplase chiar în Imperiul Roman în secolul al IV-lea). Patronajul unui rege scandinav botezat avea să ducă la mii de convertiţi de rând, după cum şi-au dat seama repede misionarii.

Este posibil ca succesele lui Anskar la Birka să fi lăsat urme într-un număr de morminte din apropierea fortăreţei de pe deal, despre care s-a argumentat că reflectă practici creştine. Mormintele includ atât adulţi, cât şi copii, ceva neobişnuit pentru sit. În unele morminte s-au găsit pandantive cu cruce, împreună cu un tip de ulcior din Renania decorat cu cruce, pe care unii cercetători îl interpretează ca fiind un vas liturgic. Însă acestea au fost realizări modeste şi este clar că, în ciuda eforturilor lui Anskar la Birka, aceasta nu a devenit niciodată o aşezare

creştină, ci a rămas fermă în aderarea sa la vechile credinţe.

Putem găsi perspective fascinante asupra naturii şi realităţii misiunilor timpurii în surse precum *Istoria saxonilor* a lui Widukind, scrisă în jurul anului 968, care descrie convertirea unui rege danez de mai târziu. Din modul ambiguu în care trasează contextul botezului regal, este clar că, deşi danezii sunt în multe sensuri creştini, păstrează mulţumiţi şi multe dintre credinţele lor anterioare. Sarcina misiunilor nu era convertirea ca atare, ci demonstrarea practică a puterii lui Hristos prin acţiune.

Găsim o imagine remarcabilă a modului în care aceasta funcţiona în practică într-un document cunoscut sub numele de *Heliand* (*Mântuitorul*). Scris în limba saxonă veche în prima jumătate a secolului al IX-lea, este o parafrază a Evangheliei pentru un public germanic, adaptat la sensibilităţile lor şi prezentat aproape ca o saga nordică, deşi cu eroi biblici. Astfel, citim despre naşterea lui Isus în Galileeland, despre călătoria lui ulterioară la Ierusalimburg şi despre modul în care Dumnezeu trăieşte într-un palat al cerului (în mod clar Valhöll). Rugăciunea Domnului este în „rune secrete”, Petru stăpâneşte peste porţile Hel (cu un *l*) şi aşa mai departe. Ispitirea lui Hristos de către Satana are loc într-o sălbăticie nordică plină de forţe vagi, „fiinţe puternice” care par să sălăşluiască printre copaci. Ne întrebăm ce sugerează asta cu privire la credinţele tradiţionale nordice care le erau cunoscute clericilor creştini. În acelaşi mod,

ucenicii lui Isus sunt „însoţitori războinici”, încadraţi în limbajul suitei unui lord războinic, iar cina cea de taină este „ospăţul final din sala de mied”. Chiar şi Dumnezeu este numit prin epitete odinice drept „Căpetenia-victoriei” şi „Atoateconducătorul”. Acesta este genul de mesaj care a fost purtat în Scandinavia de primii misionari – o doctrină îmbinată cu poveştile ancestrale din nord, după un tipar întâlnit în multe alte istorii de convertire.

S-a sugerat uneori că adoptarea creştinismului de către scandinavi a fost în mare parte ceva de faţadă – vorbe goale pentru însemnele exterioare ale credinţei combinate cu mersul regulat la biserică, dar în realitate doar un strat subţire peste vechile obiceiuri, care persistau dincolo de ele. În toată dezbaterea referitoare la vieţile de apoi şi la diferitele destinaţii oferite de obiceiurile tradiţionale şi de noua religie, ne întrebăm dacă oamenii din epoca vikingilor ar fi putut, într-adevăr, *decide* unde doreau să meargă după moarte. Dacă da, ce credeau despre o credinţă în care soarta sufletului nemuritor al unei persoane depindea de trăirea unui anumit tip de viaţă? Nu putem supraestima cât de străin li s-ar fi putut părea acest concept, deşi este o piatră de temelie a multor credinţe de astăzi.

Contextul religios al surselor este crucial aici şi afectează şi cultura materială. Multe din ce cunoaştem despre lumea gândirii precreştine a vikingilor ne parvine tocmai prin scrierile creştinilor. Chiar şi povestea care încadrează această carte – crearea Frasinului şi a Ulmului

– este relevantă pentru acest filtru retrospectiv: cât de mare este coincidenţa că „primul cuplu” din cosmologia nordică are nume care încep cu A şi E? Deşi sensul lui Askr/Frasin este fără echivoc, Embla este mai puţin sigur. „Ulm” este cel mai frecvent acceptată traducere, dar substantivul propriu-zis pentru un ulm (*almr*) este masculin, iar etimologia e complicată. „Viţă” este o altă posibilitate, deşi aceasta necesită o derivare din greacă, iar de acolo dezbaterea savantă începe să şerpuiască în desişurile moştenirii lingvistice indo-europene postulate. Acest tip de confuzie nerezolvată – ambiguităţile, contradicţiile şi posibilităţile – sunt toate tipice pentru palimpsestul spiritual al epocii vikingilor, aşa cum îl observăm vag în retrovizor, de la mai bine de un mileniu distanţă în viitor.

Influenţa exercitată de creştinism în nord era strâns legată de politica regională. De-a lungul epocii vikingilor, numărul de mici organizări statele în Scandinavia a scăzut constant, deoarece actorii de frunte din jocurile de putere ale regiunii au absorbit teritoriile vecinilor şi rivalilor lor. La celălalt capăt al ecuaţiei, alte mici state s-au pomenit sub stăpânirea acestor regi în ascensiune. Ca parte a aceluiaşi proces, dimensiunea relativă a micilor state din epoca vikingilor a crescut. În timp ce traiectoria generală către o eventuală unificare a regatelor nordice pare relativ clară, ceea ce s-a întâmplat pe parcurs nu a fost deloc liniar şi direct, iar progresul nu este uşor de urmărit

în istorie. Ca să luăm un singur exemplu, se presupune că regele Harald Păr-Frumos a pus stăpânire pe Norvegia în anii 870, dar este evident că puterea practică s-a păstrat la nivel local până în secolul al X-lea.

Atribuirea unei date unificării politice a Danemarcei şi Suediei este mai dificilă. În Danemarca, conducerea centralizată pare să fi fost atinsă până la mijlocul secolului al X-lea, deşi nu se ştie sigur de către cine. Regii danezi precum Godfred au fost în mod evident capabili să iniţieze lucrări publice la scară largă la începutul anilor 800, iar consolidarea regatului în acest timp nu poate fi exclusă. Cu toate acestea, revoltele politice extinse şi războiul civil consemnate ca având loc în Danemarca la mijlocul secolului al IX-lea denotă faptul că mai erau multe lupte de purtat în ceea ce priveşte puterea şi teritoriul. Suedia va rămâne fragmentată până în Evul Mediu, în ciuda eforturilor regilor succesivi de a-şi afirma puterea asupra elitelor regionale puternic independente. Această situaţie se reflectă probabil în faptul că nu pare să fi avut loc un progres real în convertirea creştină până în secolul al X-lea – în majoritatea regiunilor, catalizatorul răspândirii noii religii a fost botezul regilor înşişi.

Creştinismul era atractiv pentru conducătorii scandinavi, deşi nu neapărat pentru cei pe care aceştia îi conduceau, iar asta din mai multe motive. Unul era colectarea mai eficientă a dărilor, posibilă prin împărţirea ordonată a teritoriului în urma înfiinţării parohiilor şi eparhiilor. Administrarea acestor entităţi era un dar regal

şi oferea un altfel de stimulent cu care regii să-şi motiveze suita, care în cele din urmă susţinea puterea monarhului. Impactul asupra populaţiei a fost mai profund, deoarece Biserica avea să vină să le restructureze viaţa, începând cu ritmul zilei în sine. Dangătul de clopot era un deranj auditiv care nu putea fi ignorat şi era în mod clar detestat (la Hedeby a fost găsit un clopot în port, unde trebuie să fi fost aruncat; un obiect atât de scump ar fi fost altminteri recuperat). Calendarul ritual creştin era strict reglementat, guvernând ce aveau oamenii voie să mănânce şi modul în care lucrau şi se comportau; chiar şi intimităţile vieţii lor erau supuse controlului bisericesc. Acesta a fost un instrument puternic al puterii, după cum regii şi-au dat repede seama. De asemenea, la cel mai înalt nivel, poziţia şi drepturile regelui au primit aprobare divină, într-un mod subtil diferit faţă de descendenţa pe care mai înainte o pretindeau de la Odin şi de la ceilalţi zei nordici.

Biserica a câştigat influenţă politică prin sfătuirea coroanei şi, în timp, a devenit indispensabilă pentru administrarea regatului. Bisericile şi mănăstirile se asigurau că prezenţa puterii creştine era larg distribuită, iar aceste instituţii erau uneori populate de bărbaţi care, în practică, erau membri ai elitelor laice şi rudele lor.

Deşi această relaţie dintre o Biserică viitoare şi un stat în plină dezvoltare ar putea părea sigură, în realitate era mai vulnerabilă, mai ales din cauza respingerii din partea unei populaţii rurale care avea poate idei destul de

diferite despre natura puterii, de unde provenea aceasta şi cum ar trebui să fie mânuită şi împărţită. Schimbările în echilibrul forţelor regionale, războiul civil şi asasinatele politice aveau toate potenţialul de a perturba sau chiar de a opri răspândirea creştinismului, până când au ajuns la putere (sau au fost asistaţi) conducători mai prietenoşi cu obiectivele Bisericii.

Consolidarea regatului danez în secolul al X-lea arată cum a funcţionat asta în practică. Locaţia geografică însemna că Danemarca a fost martoră la primele eforturi susţinute din Scandinavia ale unor misiuni religioase organizate, prin apropierea de episcopiile germane, oferind acces uşor peste graniţă. Cu toate acestea, ele par să fi avut un succes relativ mic în decursul secolului al IX-lea (înfiinţarea unei biserici de către Anskar la Hedeby în 850 se pare că nu a durat – amintiţi-vă de acel clopot). Schimbarea-cheie pare să fi avut loc un secol mai târziu, odată cu un nou rege, care avea idei foarte clare despre unde dorea să ajungă Danemarca. În jurul anului 960, Harald Dinte Albastru a moştenit puterea de la longevivul său tată, Gorm cel Bătrân, şi pare să fi fost botezat doar cinci ani mai târziu. Domnia lui Harald lui a fost caracterizată de răspândirea creştinismului în regatul său, precum şi de o sedimentare importantă a autorităţii regale, exprimată printr-un program extraordinar de inginerie monumentală.

Nucleul puterii lui Harald se afla la Jelling, în mijlocul peninsulei Iutlanda. De fapt o capitală, a fost fondată pe

un teren care era deja bine colonizat şi unde existaseră sate în toată valea Jelling încă din vremurile previkingilor. Excavările importante de acolo ne-au revoluţionat înţelegerea despre ce a făcut Harald în acest loc. Astăzi, cele mai vizibile monumente de la Jelling sunt două movile masive. Construcţia celei nordice este datată dendrocronologic în anii 958-959, iar omoloaga sa sudică a fost plasată în anii 970. Movila de nord, ridicată peste un monument funerar datând din epoca bronzului, ar fi putut fi mormântul original al tatălui lui Harald, dar investigaţiile arheologice au dezvăluit că acesta fusese golit în epoca vikingilor – probabil pentru a scoate rămăşiţele lui Gorm şi să le aşeze în interiorul bisericii pe care Harald a construit-o mai târziu între movile. Movila sudică nu a conţinut niciodată un mormânt, motivul multor speculaţii. Oare a fost iniţial construită în avans pentru Harald însuşi, dar a fost abandonată ca monument păgân după ce regele s-a convertit? Sau era pur şi simplu parte din simetria sitului?

Jelling a fost locul adunării naţionale a danezilor şi nu se afla la mai mult de patru zile de călătorie de orice loc din regat. Primul mare proiect al lui Harald a fost un centru administrativ şi nu o reşedinţă regală, semnalând acceptarea creştinismului, dar în termeni locali. Monumentalitatea sa evidenţia, de asemenea, o relaţie destul de agitată cu puterile imperiale ale Europei, modelată după însemnele lor de putere, dar cu o aluzie

clară la tradiţiile „autentic daneze”. Legătura cu trecutul era oferită de o piatră runică ridicată de răposatul rege:

> Regele Gorm a făcut acest monument în memoria lui Thyre, soţia sa, podoaba Danemarcei

Harald a ales să se inspire din aceasta într-un mediu similar, cu ceea ce a devenit simbolul suprem al sitului: faimoasa piatră runică de la Jelling. Ridicată între cele două movile, în cinstea părinţilor săi (şi a lui), inscripţia spune astfel:

> Regele Harald a poruncit ca acest monument să fie făcut în memoria lui Gorm, tatăl său, şi în memoria lui Thyre, mama lui; acel Harald care a dobândit pentru sine toată Danemarca şi Norvegia şi i-a creştinat pe danezi.

Cel mai grăitor aspect este aspectul unic al pietrei: runele sunt aşezate în linii orizontale, spre deosebire de orice altă piatră obişnuită, dar întocmai ca un text latin. Motivele împletite funcţionează chiar ca iniţialele iluminate întâlnite în manuscrise. Harald nu doar îşi proclama suveranitatea şi convertirea ţării, ci o făcea pe o carte de piatră.

Rămâne supus dezbaterii dacă Harald „a dobândit” cu adevărat toată Danemarca sau a extins sau doar moştenit teritoriile după moartea tatălui său, şi, în acest sens,

piatra Jelling ar trebui probabil privită mai degrabă ca o unealtă de propagandă politică decât ca o dovadă realistă a propriilor realizări. Harald era un expert în autopromovare.

Noul centru model de putere al regelui a închis movilele într-o incintă masivă cu palisade, de aproximativ douăsprezece hectare şi jumătate. Resturile lemnoase datate folosind inelele din copacii conservaţi ne oferă perioada 958-985 pentru incintă; datele ulterioare indică probabil materialul lemnos folosit pentru reparaţii. Au fost tăiaţi peste o mie de copaci, fiecare cu o vechime de cel puţin un secol (şi astfel produsul unei gestionări atente), pentru a face palisadele. Harald dispunea în mod clar de resurse imense.

În jurul interiorului zidurilor incintei şi aliniate paralel cu ele se aflau case lungi de tip nou, care a început să fie utilizat în toată Danemarca la acel moment. Se pare că gustul regal era influent – fie prin imitare şi modă, fie la comandă. Săpăturile au arătat că cele două movile au fost construite peste cea mai lungă corabie de piatră descoperită vreodată în Scandinavia. Avea aproximativ 360 de metri lungime şi aproximativ 70 de metri lăţime la mijlocul vasului. Poate că acesta era „monumentul” pentru soţia lui Gorm, menţionat pe piatra pe care o comandase în memoria ei. Movila nordică era amplasată exact acolo unde ar fi fost „catargul” corabiei de piatră, fix în centrul incintei fortificate.

Lăsând la o parte administraţia, nu este complet clar ce destinaţie a avut de fapt complexul de la Jelling. Data sa coincide cu refortificarea Danevirke, meterezul din pământ şi lemn situat de-a lungul graniţei sudice a Danemarcei. În această perioadă, a fost conectat de zidurile din Hedeby, integrând astfel târgul într-un sistem de frontieră corelat. Cel puţin în primele sale forme, Hedeby pare să fi fost un fel de insulă culturală distinctă la sud de Danevirke şi poate chiar o zonă de liber schimb neutră din punct de vedere politic. Mai târziu, a devenit un element-cheie în sistemul defensiv din care făcea parte Danevirke. Ruta terestră pe care o controla în partea de sud a peninsulei Iutlanda era determinantă, din cauza pericolelor naturale extreme ale traversării maritime prin strâmtoarea Skagerrak din Marea Baltică. Regatul danez se confrunta cu tot mai multe ameninţări din partea Imperiului Otonian de la sud, iar construcţia fortificaţiei de la Jelling poate fi văzută parţial ca o demonstraţie de forţă în beneficiul acestui public german.

Ţinând cont de ambiţiile lui Harald şi de atenţia pe care o acorda evident însemnelor puterii în altă parte din Scandinavia, movila sudică neocupată de la Jelling a fost probabil începutul unei încercări de a-şi modela propria capitală regală după tiparul „adecvat” al unor aşezări mult mai vechi, precum Gamla Uppsala şi Lejre. Aproximativ douăzeci şi două de hectare de iarbă au fost scoase pentru a construi movila sudică de la Jelling, semnificând distrugerea intenţionată a terenurilor arabile

– o demonstraţie şi un angajament semnificative. Chiar şi plasarea unei forme de navă adiacente unei movile poate fi comparată cu locuri precum Anundshög în Västmanland, Suedia, un alt sit de pe teritoriul tradiţional al dinastiei Ynglinga. În cazul în care combinaţia dintre clădirile marilor săli şi movilele ancestrale era la modă, Harald se poate să fi decis să se alăture clubului regal la o scară monumentală fără egal în Scandinavia – un model de egocentrism arhitectural dictatorial care ne este cunoscut din timpuri mai recente.

Proiectele energice ale regelui Harald nu s-au oprit la Jelling. Spre sfârşitul domniei, şi-a extins programul de construcţii monumentale cu o extravaganţă care a dus indirect la revolta care l-a răsturnat în cele din urmă. În timp ce lucrările de construcţie erau încă în desfăşurare la Jelling, regele a ordonat, de asemenea, să fie construit un pod imens la aproximativ zece kilometri spre sud-vest, la Ravning Enge. La fel ca nava de piatră, este cea mai mare construcţie de acest fel întâlnită vreodată în Scandinavia: 760 de metri lungime şi 5 metri lăţime, suficient de lată pentru ca două căruţe să treacă una pe lângă cealaltă. Făcut dintr-o pasarelă de lemn înălţată pe piloni scufundaţi în pământul mlăştinos, stâlpii podului erau atât de mari încât constituiau în esenţă trunchiuri de copaci cărora li se dăduse o formă. Cel mai straniu lucru cu privire la acest pod este că are un traseu inutil de lung peste valea mlăştinoasă. Să fi fost o nerozie intenţionată sau pur şi simplu o declaraţie de putere?

Cele mai spectaculoase vestigii ale domniei (sau megalomaniei) lui Harald sunt celebrele cetăţi de tip Trelleborg, dintre care se cunosc cinci până acum. Acestea includ Trelleborg însuşi şi Borgring pe Sjælland, Nonnebakken pe Funen şi Aggersborg şi Fyrkat în nordul Iutlandei. O a şasea fortificaţie cu o relaţie incertă cu celelalte a lăsat urme la Borgeby din Skåne, sudul Suediei, care făcea atunci parte din Danemarca. Toate erau exact circulare, cu metereze masive, cu buşteni verticali de ambele părţi şi acoperite de alei cu palisade. În interior, fiecare avea un plan cruciform format din străzi intersectate care duceau la porţi situate în punctele cardinale. Curţile erau aşezate cu precizie în cele patru cadrane din interior, pline cu case lungi de ultimă generaţie de acelaşi tip ca la Jelling. Majoritatea meterezelor cetăţilor sunt încă în picioare şi au dimensiuni aproape identice, aproximativ 120 de metri în diametru, excepţia fiind Aggersborg, care este mult mai mare, 240 de metri. Toate domină peisajul şi au servit drept simboluri extrem de vizibile ale puterii.

Toate par să fi fost construite în acelaşi timp, la începutul anilor 980. Situaţia politică din Danemarca s-a deteriorat spre sfârşitul domniei lui Harald, cu tensiuni la graniţa germană şi tulburări civile. Este posibil ca cetăţile să fi fost puncte strategice pentru o invazie planificată a aşezării Schleswig sau locuri de apărare concepute pentru a proteja teritoriul lui Harald de ameninţările externe. Se poate chiar să fi avut scopul de a suprima însăşi populaţia

daneză, ceea ce ar explica de ce toate cetăţile erau situate în zone relativ dens populate, cu acces bun la căile terestre şi navigabile.

Nu este clar pe cine găzduiau exact cetăţile – erau centre administrative, dar şi militare, iar printre exponenţii populaţiei lor se numărau cu siguranţă şi femeile (una dintre ele, la Fyrkat, a fost îngropată cu toate însemnele unei vrăjitoare păgâne, ceea ce dezvăluie adevărul pretenţiei lui Harald cum că îi convertise pe danezi). Un studiu cu izotopi pe unsprezece indivizi dintr-o groapă comună din cimitirul de la Trelleborg a dezvăluit că unii decedaţi nu erau localnici, ci proveneau de pe coastele slavonă şi de nord a Germaniei şi poate chiar din sudul Norvegiei – toate aflate sub control danez în timpul domniei lui Harald. Este posibil ca, la fel ca în cazul armatelor medievale, regele Harald să se fi bazat pe mercenari pentru a-şi susţine domnia.

De asemenea, se pare că îşi viza rivalii şi, probabil, cetăţenii separatişti prin mijloacele lor de exprimare ritualică şi identitară. După cum am văzut, deschiderea şi jefuirea corăbiilor funerare presupus regale de la Vestfold în Norvegia a fost datată tocmai din timpul domniei sale. Pare că Harald a dorit să-i neutralizeze pe strămunii oamenilor pe care a încercat să-i aducă sub stăpânirea sa – o confirmare a rolului pe care îl jucau aceste morminte monumentale în peisajul psihologic.

La sfârşitul domniei, Harald a fost ajutat în ambiţiile sale de o schimbare decisivă a echilibrului regional. În

983, atenţia imperială ottoniană s-a mutat spre sud, şi astfel a eliminat ceea ce fusese timp de secole întregi un factor critic în limitarea puterii regale daneze. Curtea imperială germană a fost atât un model, cât şi un inamic. Acest lucru explică probabil unele dintre progresele de la Jelling, care are aerul unui monument „imperial” pentru Dumnezeu şi pentru Harald însuşi, construit în emularea modelului european – în special german – al regalităţii creştine.

În cele două decenii ale domniei lui Harald, regatul danez a fost transformat într-un stat centralizat, nominal creştin, dar nu fără opoziţie şi reacţii adverse. Poate ca urmare a schimbărilor ample şi radicale pe care Harald le-a introdus şi din cauza costurilor teribile cu forţa de muncă pe care le-ar fi antrenat, anii 980 au adus tulburări politice tot mai numeroase în Danemarca. Propriul fiu al lui Harald, Svein Barbă-despicată, a condus o rebeliune deschisă în jurul anului 987. La un moment dat în timpul războiului civil care a rezultat, Harald a fost ucis şi multe dintre monumentele sale au fost atacate şi demolate. Cetăţile Trelleborg şi palisada Jelling au fost incendiate. Locul puterii din Danemarca s-a mutat apoi spre est, de la Jelling la Sjælland, unde a avut loc o renaştere păgână la sfârşitul secolului al X-lea, în opoziţie cu avansarea creştinismului (cultul lui Odin pare să fi prosperat în mod deosebit în acest moment, ceea ce indică, de asemenea, că nu dispăruse niciodată cu adevărat).

Procesul de creştinare în alte zone din Scandinavia este mai greu de pus cap la cap. Potrivit surselor ulterioare pentru Norvegia, în special saga regilor, primul conducător care a încercat în mod activ să răspândească creştinismul a fost Hákon cel Bun, care a domnit în anii 940 şi 950, dar noua religie nu pare să se fi înrădăcinat adânc până în anii 990, odată cu apariţia regilor care nu se temeau să folosească forţa pentru a converti aristocraţia. În Kuli, lângă Trondheim, există o piatră runică de la sfârşitul secolului al X-lea sau începutul secolului al XI-lea care combină un text comemorativ convenţional cu afirmaţia evocatoare că „de douăsprezece ierni era creştinismul în Norvegia”. În rest, avem puţine dovezi arheologice care să amplifice naraţiunea literară a procesului de convertire.

În unele părţi cu mentalitate independentă din lumea vikingilor, cum ar fi Gotland, credinţa a avut nevoie de secole întregi pentru a-şi găsi un punct de sprijin. Pe această insulă baltică, mulţi decedaţi erau încă îngropaţi după un ritual păgân complet la sfârşitul secolului al XII-lea, în timp ce creştinii din fermele învecinate aveau propriile ritualuri. Chiar şi fraza de început a *Legilor Guta*, datată c. 1220, afirmă ca primă prevedere legală „că vom refuza păgânismul şi vom accepta creştinismul”, ceea ce înseamnă că acest lucru era departe de a reprezenta o regulă chiar şi atunci. Uneori ambele religii sunt reprezentate pe aceleaşi monumente funerare, fie ca

acoperire împotriva riscurilor pentru răposat, fie ilustrând o adevărată fuziune a credinţelor.

Putem observa tipare similare în coloniile scandinave ale diasporei. Misionarii ottonieni au fost trimişi la varegii Rus' în 946 la cererea Olgăi (Helga) din Kiev, care conducea ca regentă după moartea soţului ei, deşi botezul Olgăi la curtea regală bizantină cândva în anii 940 sau 950 sugerează legături atât cu Biserica catolică, cât şi cu cea ortodoxă răsăriteană. Nepotul ei, Vladimir (Valdemar), a consolidat domnia Kievului, şi, în acest proces, a explorat potenţialele beneficii ale mai multor credinţe diferite, dar în cele din urmă a fost botezat creştin ca parte a căsătoriei cu o prinţesă bizantină în jurul anului 988. În anii 990, a ordonat ridicarea unei biserici şi a unui palat masiv la Kiev şi a importat constructori şi meşteri bizantini în acest scop. Procedând astfel, a creat un nou punct focal al puterii regale creştine de unde să comande. Până în secolul al XII-lea, influenţa creştinismului se răspândise dinspre principalele artere fluviale ale regatului varegilor Rus' în mediul rural. Curând însă au început să apară noi centre de putere. Pe lângă exprimarea autonomiei lor politice, unele aşezări au început să-şi afirme propria independenţă religioasă. În Novgorod, de pildă, puterea diecezei şi a arhiepiscopilor care o controlau a crescut dramatic de-a lungul secolului al XII-lea şi începutul secolului al XIII-lea, contribuind la fragmentarea ulterioară a statului Rusiei Kievene.

În Suedia, unde consolidarea ţării nu avea să aibă loc decât mult mai târziu, se pare că au existat unele încercări ale regilor regionali de a introduce modele creştine de regalitate. Cu toate acestea, în ciuda succesului intermitent al primilor misionari în propovăduirea la nivel local, dovezile pentru continuitatea ritualurilor de sacrificiu la Götavi (şi mai ales descrierea plină de viaţă a lui Adam din Bremen a ritualurilor de la Uppsala) arată cum credinţele precreştine au rămas populare până în secolul al XI-lea.

23. Casa unui nou zeu. O biserică din lemn reconstruită la Muzeul Moesgård, Danemarca, bazată pe un exemplu din secolul al XI-lea

excavat la Randers. (Fotografie © Sten Porse, licenţă Creative Commons din Wikipedia)

Acest lucru nu este greu de înţeles. Instrumentul de bază al convertirii era ritualul botezului, folosit de biserici ca mijloc de a aduce nominal un individ sau un grup în sânul creştin. Cu toate acestea, nu era obligatorie şi o schimbare autentică a credinţei din partea celor botezaţi. Chiar şi botezurile forţate, precum cele poruncite de regii din secolul al X-lea din Norvegia, erau considerate valide de către Biserică. Ca atare, deşi botezul a fost evident un ritual important, nu poate fi considerat un indiciu al convertirii religioase în sensul actual. Preoţii par să fi fost mai preocupaţi de recoltarea sufletelor decât de schimbările pe termen lung asupra indivizilor.

Abia în secolul al XI-lea creştinismul a început cu adevărat să transforme viaţa cotidiană din Scandinavia. Timp de multe decenii, se pare că oamenii au urmat atât obiceiurile vechi, cât şi pe cele noi în aceleaşi comunităţi, aparent fără tensiuni majore. Primele biserici, simple construcţii de lemn cu o singură încăpere, erau foarte mici şi destinate doar familiilor elitelor care le comandaseră. Închinarea formală într-o clădire consacrată acestui scop era rezervată pentru bogaţi şi este clar că această atitudine a fost cel puţin iniţial împărtăşită atât de Biserică, cât şi de Stat.

Manifestările tuturor acestor aspecte în viaţa de zi cu zi au lăsat urme remarcabile. La sfârşitul secolului al X-

lea, la Trendgården, în Iutlanda, un fierar întreprinzător îşi servea clienţii turnând cruci creştine şi ciocane ale lui Thor în aceeaşi matriţă de steatit. Astfel putea produce simultan două cruci, dar numai un ciocan ne oferă o perspectivă asupra tiparelor de cerere şi ofertă şi, de asemenea, ne arată dualitatea deschisă a practicilor religioase în anii în care creştinismul începea să se facă simţit în societatea daneză. Mai sunt de interes o serie de aşa-zise cruci-ciocan ale lui Thor, obiecte destul de ambigue, aparent fabricate intenţionat aşa încât să poată fi interpretate în orice direcţie. Astfel de articole ar fi putut fi purtate pentru a semnala apartenenţa la mai multe sisteme de credinţe, ceea ce putea fi avantajos în funcţie de context.

În timp ce înhumările fără obiecte nu indică neapărat ritualuri de înmormântare creştine (acele prescrieri aveau să vină secole mai târziu), spre sfârşitul epocii vikingilor au început în mod clar să înlocuiască incinerările şi înhumările cu obiecte, deşi cu o perioadă extinsă de practici funerare tranzitorii. La Birka putem observa o perspectivă izbitoare asupra negocierilor ideologice şi a tranziţiei, într-o încăpere funerară elaborată datând de la mijlocul secolului al X-lea. Conţinea o femeie însoţită de o serie de obiecte (inclusiv un sceptru de fier) care o identificau drept posibilă vrăjitoare. În jurul gâtului ei era însă un crucifix din argint sub formă de pandantiv, care pare să fi fost pus pe un colier de mărgele împreună cu amulete clar necreştine. Prezenţa crucifixului nu

înseamnă că femeia n-ar fi putut fi o practicantă a magiei *seithr*. Având în vedere că religia creştină era probabil considerată exotică la acea vreme în Suedia, poate includerea crucii în ansamblul femeii era menită să valorifice puterile arcane ale noii religii, sporindu-i capacitatea de a-şi practica arta magică.

În alte cazuri, creştinii proaspăt convertiţi se poate să-şi fi îngropat părinţii cu ritualuri adecvate noii credinţe, dar incluzând şi elemente din vechea religie pe care ştiau că cei dragi ar fi preferat-o. Într-o societate care nu pare deosebit de prejudiciată faţă de ideile spirituale inovatoare, sunt posibile multe combinaţii şi nu există niciun motiv pentru care toţi membrii unei familii ar trebui să împărtăşească aceleaşi convingeri (într-adevăr, există multe relatări în saga despre gospodării multiconfesionale). Câteva tendinţe regionale susţin şi ele acelaşi lucru, dar sunt dificil de interpretat. De exemplu, în provinciile suedeze Götaland se pare că mormintele creştine apar la mijlocul secolului al X-lea – mult mai devreme decât în altă parte. Poate că acolo era activă o misiune necunoscută.

În secolul al XI-lea, a avut loc o creştere bruscă a numărului de pietre runice, majoritatea purtând inscripţii creştine. În total, cunoaştem aproximativ 3.500 de inscripţii runice în Scandinavia, dintre care circa 2.400 sunt din Suedia, 450 din Danemarca şi aproximativ 140 din Norvegia. Practica pare să fi fost deosebit de intensivă în centrul Suediei: o mie trei sute de pietre au fost

ridicate numai în Uppland. Această concentrare geografică asupra uneia dintre zonele care s-au convertit *cel mai târziu* poate fi explicată fie ca reflectând un impuls de succes al entuziasmului misionar, fie poate dimpotrivă, prin faptul că erau atât de mulţi păgâni, încât creştinii se simţeau obligaţi să-şi proclame credinţa cât mai vizibil cu putinţă.

O caracteristică a distribuţiei pietrelor şi a conţinutului lor ne oferă un indiciu. 2 până la 3% dintre pietre au inscripţii non-lexicale, fie folosind rune reale care nu formează cuvinte inteligibile, fie alcătuite din semne angulare care seamănă cu runele, dar sunt imaginare, ca şi cum cineva s-ar fi străduit din greu să imite impactul vizual al unei scrieri pe care de fapt nu o pricepea. Interesant este că aceste pietre ilizibile *nu* sunt lucruri de proastă calitate; decorul şi designul lor sunt la fel de elaborate ca cele ale pietrelor runice „obişnuite”. În mod semnificativ, aceste ciudate inscripţii non-lexicale se găsesc la periferia zonelor în care sunt mai uzuale pietrele runice „obişnuite”. Aceasta sugerează faptul că oamenii creştini se adunau în comunităţi aparent cu o oarecare bogăţie şi influenţă, cel puţin suficiente pentru a-i face pe cei din jur să-şi dorească să imite însemnele lor. Ne arată cel puţin că pietrele runice aveau o funcţie vizuală în sine, parţial independentă de conţinutul inscripţiilor lor.

Acum cenuşii şi deteriorate, pietrele runice au fost iniţial viu colorate – liniile lor erau trasate cu negru

(derivat în mare parte din cenuşă), cu chenare în roşu şi alb pe bază de oxid de plumb. Majoritatea sunt nişte pietre verticale care au fost ridicate într-un anumit loc, dar în unele cazuri inscripţiile au fost gravate pe feţele bolovanilor. Pietrele prezintă de obicei modele de cruci şi rugăciuni pentru protecţia sufletului persoanei moarte.

Unele dintre pietre reprezintă poate încercări de sfinţire a pământului înainte de a fi posibilă construirea unei biserici. Poate că prezenţa unei pietre runice în sine semnala o formă de mormânt creştin în cimitirele în care încă mai aveau loc funeralii tradiţionale în stil vechi. Nu este neobişnuit să găsim pietre runice refolosite în construcţia primelor biserici medievale. Nu există nicio îndoială că oamenii ştiau ce erau aceste monumente comemorative. Era ca şi când strămoşii erau aduşi în sânul unei comunităţi creştine stabilite care îşi putea în sfârşit permite un lăcaş de cult şi o adevărată curte la biserică.

Unele reprezentări de pe pietrele runice sugerează o cunoaştere aprofundată a poveştilor biblice, cum ar fi reprezentările Golgotei pe piatra Timmele din Västergötland şi cele patru animale din Daniel 7:3-7 şi Apocalipsă înfăţişate pe piatra Måsta din Uppland. Astfel de motive nu sunt superficiale sau întâmplătoare. Există, de asemenea, pietre runice care confirmă că scandinavii făceau pelerinaje la Ierusalim în secolul al XI-lea, fapt înregistrat şi de saga islandeze. Acesta ar fi fost un demers cu adevărat enorm şi nu reprezintă nicidecum

acţiunile unor oameni cu o înţelegere limitată a credinţei lor. O piatră remarcabilă din Stäket în Uppland, Suedia, acum pierdută, ne oferă un context:

> Ingirún, fiica lui Hard, a pus să se graveze aceste rune pentru ea însăşi. Ea vrea să călătorească în est şi în afară, la Ierusalim.
> Fót a gravat runele.

Nu numai că această femeie îşi declară limpede intenţiile („vrea” este sinonim cu „voinţă” în aceste inscripţii), dar decizia ei de a ridica o piatră runică înainte de a pleca este, de asemenea, un fel de mărturie a pericolelor călătoriei: s-ar putea să nu se mai întoarcă sau poate să nu vrea să o facă. Se pare că Ingirún avea legături pe ruta de est, oameni care ar fi putut să-i uşureze parcursul. Să sperăm că a ajuns în siguranţă acolo.

Există, de asemenea, indicii că nu toată lumea era mulţumită de răspândirea noii credinţe. Mai multe texte de pe pietrele runice încorporează invocaţii ale lui Thor şi există chiar un exemplu în care motivul central obişnuit al crucii a fost înlocuit cu un ciocan mare – fără îndoială, un răspuns deliberat la obiceiul creştin.

Poziţia socială a femeii s-a modificat şi ea odată cu convertirea. Mai mulţi cercetători susţin că religia creştină a adus un accent asupra individului, ce contrasta cu regulile patriarhale ale societăţii tradiţionale din epoca vikingilor. Este interesant că toate pandantivele în formă

de cruce descoperite la Birka provin din morminte de femei. Se poate ca perspectivele creştine asupra vieţii de apoi, care oferă speranţa unei existenţe fericite şi permanente în cer, şi capacitatea de a-şi influenţa destinul prin acţiunile întreprinse în viaţă să le fi atras şi pe femei, din moment ce condiţiile de intrare în Valhöll şi Sessrúmnir par să fi favorizat bărbaţii. Dovezile pentru sporirea egalităţii de gen ca urmare a unei schimbări în credinţa religioasă ar putea explica numărul de pietre runice ridicate de femei sau înregistrarea sponsorizării lor a podurilor ca simbol al călătoriei sufletului către Dumnezeu.

Pe de altă parte, Biserica n-a fost nicidecum egalitară şi a înfrânat voinţa femeilor în multe feluri. Spiritualitatea tradiţională a Nordului oferea femeilor o putere considerabilă şi un control asupra accesului în alte lumi, dar toate acestea au fost eliminate de creştinism. Statutul lor în gospodărie a fost, de asemenea, retrogradat. În esenţă, asta făcea parte din strategia Bisericii de a obţine acces la unitatea familială – prin uzurparea dominaţiei feminine în acea sferă – şi astfel la reţelele de rudenie, care erau esenţiale pentru exercitarea reală a puterii în viaţa scandinavă. În acest fel, noua credinţă şi-a putut crea un spaţiu între populaţia generală şi elite, făcând astfel din Biserică singura cale de acces către divin.

Impactul procesului de convertire a mers însă dincolo de o reformare a relaţiilor politice şi sociale. În unele regiuni, chiar şi economiile de subzistenţă erau

remodelate de cerinţele pe care Biserica le impunea comunităţilor. De exemplu, introducerea unui calendar religios strict, cu un număr mare de zile sfinte şi perioade de abstinenţă de la anumite alimente a avut un impact semnificativ asupra practicilor de pescuit. Există dovezi clare de oase de peşte din pescuitul fluvial al speciilor de apă dulce pe tot parcursul epocii vikingilor, precum şi privind exploatarea apelor marine din împrejurimi, dar numai în secolul al XI-lea încep să apară peste tot în evidenţa arheologică adevărate cantităţi de peşti de apă sărată. În special în Marea Nordului, se pune un nou accent pe pescuitul de adâncime, fapt care coincide nu numai cu cererea creştină, dar este legat şi de expansiunea urbană şi poate de potenţialul comercial. Acelaşi proces a creat o nouă piaţă pentru schimbul internaţional de produse din peşte uscat.

De asemenea, dezvoltarea regatelor unificate, influenţa Bisericii şi motoarele economice care le ţineau la un loc au oferit impulsul pentru o altă evoluţie a epocii târzii a vikingilor: înfiinţarea unor adevărate centre urbane. Erau deosebit de diferite de târgurile „protourbane” precum Hedeby şi Birka, care se extinseseră dincolo de limitele lor iniţiale pentru a deveni noduri esenţiale ale comerţului. În schimb, aceste noi oraşe au fost înfiinţate intenţionat pentru a exprima puterea creştină a regilor, în slujba utilă atât a lui Dumnezeu, cât şi a lui Mamona.

Câteva dintre ele au implicat o schimbare a spaţiului într-o regiune mică, nou întemeiatul oraş asumând treptat funcţiile unui târg mai vechi, care a fost încet abandonat. De exemplu, la începutul secolului al XI-lea, Roskilde a fost înfiinţat în Danemarca drept succesor al lui Lejre din apropiere. Acelaşi lucru s-a întâmplat în Suedia centrală în anii 980, când Birka a fost eclipsat de Sigtuna. În ambele cazuri, bisericile au fost construite la scurt timp după întemeierea noilor centre, uneori urmate îndeaproape de o monetărie. Începând aproximativ din 995, Sigtuna de pildă producea monede pentru fondatorul său, regele Ólof Skötkonung (destul de directă, porecla lui înseamnă „regele dărilor”). În Norvegia, au fost fondate noi oraşe regale în ceea ce avea să devină Oslo şi mai ales la Nidaros (modernul Trondheim) pe coasta de vest.

Comerţul nu pare să fi jucat un rol major în primii ani ai oraşelor Sigtuna sau Roskilde: acestea şi altele au fost înfiinţate în primul rând ca centre administrative regale, nu ca târguri. Trecerea de la Birka la Sigtuna nu a fost un transfer direct de oameni şi funcţii, ci un proces discontinuu, deoarece acest nou oraş nu era un emporiu, ci centrul simbolic al unui nou tip de putere. Nu este o coincidenţă că înfiinţarea Sigtuna a fost aproape exact contemporană cu proiectele grandioase ale lui Harald Dinte Albastru în Danemarca. În moduri diferite, ambele acţiuni reflectă ambiţiile tinerilor conducători creştini adepţi ai unor noi modele de regalitate.

Procesul de formare a statului poate să fi fost o colaborare între monarhi, nobilimea loială, Biserică şi noile centre urbane. Oraşele erau punctele focale pentru înmormântările şi slujbele creştine, precum şi amplasamentele principale pentru biserici, sanctuare şi locuri de pelerinaj. Biserica încuraja asocierea centrelor urbane cu cultul sfinţilor, iar primii eroi regali ai convertirii au fost canonizaţi rapid pentru a servi ca simboluri naţionale şi puncte de plecare pentru unificarea religioasă. Aceste oraşe târzii pot fi văzute ca „porturi ale credinţei”: puncte sigure de intrare pentru ideile şi practicile creştine sub patronajul şi protecţia regală, susţinute de o autoritate care sublinia direcţia oficială în credinţă.

Noile oraşe aveau populaţii eclectice. Oamenii din Sigtuna contrastează puternic cu cei din comunităţile rurale prin faptul că provin dintr-o zonă geografică vastă din nordul, centrul şi estul Europei şi din Insulele Britanice. În mod esenţial, acesta este un rezultat al mobilităţii – oameni care se deplasează în viaţa cotidiană –, nu o chestiune de migraţie permanentă. Aproximativ jumătate din cetăţenii Sigtuna nu erau din partea locului, tendinţa fiind ca femeile să călătorească mai mult decât bărbaţii. Pietrele runice din oraş menţionează ceea ce par a fi bresle din Frizia (actualele Ţări de Jos), alăturându-se diasporei baltice şi finlandeze care se extindea de secole în sudul Scandinaviei.

Acest nou urbanism nu însemna că toată puterea fusese smulsă de la ţară şi pusă în mâinile regelui şi ale Bisericii. Căpeteniile locale au păstrat loialitatea comunităţilor lor, iar tensiunile dintre aceste diferite niveluri ale societăţii sunt evidente mult în Evul Mediu.

Poate din cauza vechilor legături cu populaţia rurală, centrele comerciale anterioare cum ar fi Birka şi Hedeby au avut perioade lungi de declin. Cel puţin un soi de activitate a continuat acolo după ce funcţiile lor mercantile primare au trecut mai departe. La Hedeby, ultima monedă a fost bătută în 1086, iar produsele oraşului au continuat să-şi facă apariţia de-a lungul rutelor comerciale cunoscute. Ierarhia târgurilor era încă vie, cu diferenţa că aceste emporii, odinioară măreţe, fuseseră depăşite de oraşele regale.

Pe măsură ce societatea scandinavă s-a schimbat din cauza tuturor acestor influenţe externe, noii conducători au avut parte atât de oportunităţi, cât şi de provocări. La sfârşitul secolului al X-lea şi începutul secolului al XI-lea, nu este o exagerare să spunem că noii regi vikingi au început să întreţină ambiţii imperiale, cel puţin în lumea lor din Marea Nordului.

Harald Dinte Albastru a fost printre primii dintre aceştia, consolidându-şi stăpânirea nu numai asupra Danemarcei moderne, ci şi a unor părţi din sudul Suediei şi Norvegiei. Dar, după cum am văzut, exercitarea opresivă a autorităţii care trebuie să fi însoţit proiectele

sale enorme de construcţie şi probabil viziunea sa aprigă asupra convertirii s-a încheiat cu detronarea şi moartea sa. Cu toate acestea, bărbatul care l-a dat jos de la putere va avea parte de mai mult noroc: fiul său, Svein Barbă-despicată.

Scandinavia de la sfârşitul secolului al X-lea a fost sfâşiată de o nouă serie de conflicte civile, o situaţie aparent neschimbată în nord. Într-un fel, acestea erau versiuni la scară largă ale rivalităţilor dintre regate, care făcuseră întotdeauna parte din scena politică a epocii târzii a fierului, dar de data aceasta s-au desfăşurat ca războaie între ceea ce deveneau rapid state naţionale. Manifestarea pretenţiilor lui Harald Dinte Albastru, proprietăţile coroanei Danemarcei în Norvegia se aflau în custodia conducătorilor din Lade, un teritoriu semiindependent din nordul ţării. Cu toate acestea, în jurul anului 975 liderul lor, Hákon Sigurdsson, a rupt legăturile cu Danemarca, şi din acest motiv nu a venit în ajutorul lui Harald Dinte Albastru în timpul rebeliunii.

Pe când Svein Barbă-despicată îşi consolida domnia în Danemarca, atacurile vikingilor asupra Angliei au început din nou începând cu anii 980. Spre deosebire însă de cele de la sfârşitul secolelor al VIII-lea şi al IX-lea, atacurile din această perioadă erau conduse de flote mari, bine organizate, aflate sub comanda regală scandinavă, jucători noi şi puternici din regiunea Mării Nordului.

În 991, *Cronica anglo-saxonă* consemnează sosirea unui lider al vikingilor pe nume Ólaf Tryggvason. Un

descendent al lui Harald Păr-Frumos care îşi petrecuse tinereţea în exil în Rusia Kieveană, acesta a condus o flotă de nouăzeci şi trei de nave într-o serie de incursiuni împotriva sudului şi estului Angliei. Campania lui Ólaf a culminat cu bătălia de la Maldon din Essex, imortalizată într-un poem în engleza veche, în care a distrus o mare armată de miliţii locale, plătindu-i-se ulterior patru mii cinci sute de kilograme de argint şi aur ca să plece. Aceasta a fost prima dintre multele *danegeld*, „plată pentru danezi", făcute grupurilor de vikingi în anii următori. Extorcarea va lua amploare iute în timp, aşa cum atestă numărul mare de tezaure de monede engleze din secolul al XI-lea găsite în Scandinavia.

Aceste raiduri au lăsat dovezi violente în arheologie. La Weymouth şi Oxford, ambele în sudul Angliei, două gropi comune pline cu victime executate par să reprezinte represalii împotriva scandinavilor. În mormântul de la Weymouth, trupurile decapitate a cincizeci de bărbaţi au fost aruncate într-o veche carieră. Mormântul a fost datat în perioada 970-1025, analiza izotopică indicând faptul că majoritatea bărbaţilor provin din regiuni foarte variate, precum zonele arctică, subarctică şi sudul Scandinaviei, nordul Islandei, Rusia şi coastele baltice. Aceasta este o răspândire geografică foarte asemănătoare cu cea a unora dintre marile armate din vremurile hidrarhiei, cu un secol mai devreme. Într-un alt sit de pe amplasamentul actualului Colegiu St. John din Oxford, treizeci şi şapte de bărbaţi au fost ucişi cu brutalitate şi apoi aruncaţi într-un

şanţ. Datarea cu carbon radioactiv ne arată că au fost ucişi cândva în jurul anului 1000, şi, având în vedere originea lor „diasporică de vikingi”, se pare că erau atacatori ale căror spirite norocoase *hamingjur* îi abandonaseră.

Pentru lorzii războinici ambiţioşi şi de succes, dar fără coroană, bărbaţi ca Ólaf Tryggvason, plăţile însemnate ale englezilor asediaţi puteau oferi mijloacele necesare pentru a încerca să pună mâna pe un tron scandinav. În 995, Ólaf a procedat exact astfel, revenind în Norvegia şi impunându-se ca rege după moartea conducătorului din Lade, Hákon Sigurdsson. În timpul domniei lui Ólaf s-au bătut primele monede în Norvegia. Bazate în mare parte pe serii engleze din acea perioadă (cunoscute vikingilor din toate motivele nepotrivite, pentru că fuseseră mituiţi cu atât de multe dintre ele), monedele lui Ólaf înfăţişau o iconografie creştină şi o inscripţie care îl proclama rege al norvegienilor.

Domnia lui Ólaf s-a dovedit a fi de scurtă durată. A fost consumat de aceeaşi politică internă sângeroasă care îl adusese la putere. Surse precum *Cronica anglo-saxonă* ne permit să urmărim destul de bine deplasările vikingilor din secolul al IX-lea pe o perioadă de câteva luni, cu o claritate care ne oferă o orientare de bază cu privire la forţele şi comandanţii implicaţi. O sută de ani mai târziu, faptul că evenimentele apar acum ca „istorie” recognoscibilă este o unitate de măsură a schimbării, chiar dacă în mare este de genul mai sec al listelor de

regi şi bătălii. De asemenea, materialul din saga medievale completează cu detalii, cu o credibilitate variabilă.

Războiul care l-a detronat pe Ólaf a fost complex şi aprig, dar o privire atentă asupra complexităţii sale dezvăluie modul de funcţionare intern al acestor regate din epoca târzie a vikingilor.

Ólaf îşi făcuse mulţi duşmani. Preluând tronul norvegian la moartea lui Jarl Hákon, Ólaf l-a înstrăinat pe succesorul natural, Eric, fiul lui Hákon. Fugind în Suedia înainte să fie prins de asasinii lui Ólaf, Eric s-a aflat la adăpost în Sigtuna, alături de regele dărilor, Ólof. În acelaşi timp, Svein Barbă-despicată nu a uitat de teritoriile din Norvegia care au aparţinut cândva tatălui *său*, Harald Dinte Albastru. Aceşti trei bărbaţi – un moştenitor norvegian strămutat, un suedez ambiţios însetat după pământ şi un danez care poartă ranchiună – au format o alianţă împotriva regelui Ólaf al Norvegiei.

Criza a venit la sfârşitul verii anului 999 sau poate în anul următor (sursele sunt neclare). La Svöldr, în sudul Mării Baltice, Ólaf a fost prins într-o ambuscadă pe mare de o flotă combinată, compusă din danezi, exilaţi norvegieni şi aliaţii lor suedezi. Era comandată de Eric de pe vasul său amiral, *Berbecul de Fier*. Bătălia navală rezultată a fost una dintre cele mai mari din epoca vikingilor şi a dăinuit mult timp în memoria saga. În faţa acestor şanse potrivnice, cu excepţia a unsprezece dintre cele şaptezeci, toate corăbiile au fugit, lăsându-l pe Ólaf

depăşit numeric de flota adversă, cu mai mult de zece vase la unu. Regele Ólaf Tryggvason a avut o ultimă confruntare pe puntea navei sale amiral, *Şarpele Lung*, dar, văzând că bătălia era pierdută, a sărit în mare îmbrăcat în armură. După moartea lui Ólaf, Norvegia a fost împărţită între Svein Barbă-despicată şi regele suedez, Ólof, dar o mare parte din ea era deţinută în feudă de Eric Hákonsson şi de fratele său (numit în mod confuz tot Svein).

Svein Barbă-despicată şi-a îndreptat apoi atenţia către Anglia, unde a efectuat o serie de mari incursiuni care au escaladat după 1004. Alţi vikingi, precum faimosul războinic Thorkell cel Înalt, şi-au condus propriile atacuri între 1009 şi 1012. Unii cercetători consideră această perioadă ca fiind practic o a doua epocă a vikingilor: o nouă perioadă de raiduri catastrofale, dar care se desfăşoară într-un context politic total diferit de atacurile din urmă cu un secol. Incursiunile s-au înrăutăţit constant; în 1013, Svein Barbă-despicată a lansat o invazie completă a Angliei.

O caracteristică a primelor incursiuni la scară largă din secolul al IX-lea este că ţintele politice erau fie imperii sfâşiate de război civil şi, prin urmare, împărţite în facţiuni (cum ar fi Francia), fie regiuni care conţineau multe regate mici (cum ar fi Anglia). În ambele cazuri, efectul a fost acelaşi – un avantaj pentru vikingi, dar şi o formă stranie de protecţie, în sensul că dacă un stat, o provincie sau o vale a unui râu cădea în mâinile scandinavilor,

reprezenta o pierdere regională, mai degrabă decât naţională. Invazia lui Svein a unei Anglii unite era ea însăşi un rezultat pe termen lung al atacurilor anterioare ale vikingilor, dar a însemnat şi că succesul în război va avea consecinţe dramatice.

Forţele daneze au avansat rapid, cucerind ţinte strategice şi împrăştiind în general haos într-o ţară deja slăbită de ani de atacuri masive. Regatul Angliei de Est, locul debarcării, a căzut rapid, urmat de Northumbria şi Lindsey, în nord. Vechile teritorii Danelaw, pline de oameni de origine scandinavă, i-au jurat credinţă lui Svein. Armata vikingilor s-a împărţit în două divizii – conduse de Svein şi de fiul său Knút – pentru un asalt din două direcţii asupra sudului. Winchester a căzut, dar londonezii au rezistat; într-o întoarcere ironică la confuzia vechilor campanii france, ei au fost asistaţi de Thorkell cel Înalt, ai cărui vikingi se angajaseră la englezi ca mercenari. Nu a fost suficient. Svein şi-a asmuţit întreaga armată asupra Londrei (se presupune că celebrele versuri „podul Londrei s-a prăbuşit” reprezintă o amintire a atacului vikingilor asupra legăturii strategice de peste Tamisa). Oraşul s-a predat. După ani de incursiuni, o consecinţă a fost că poporul îşi pierduse încrederea în liderii lor, în special în regele Aethelred, iar ca urmare, monarhia engleză s-a prăbuşit. Familia regală a fugit în străinătate.

După ce a pus mâna pe Danemarca prin forţă într-o revoltă fatală împotriva tatălui său la sfârşitul anilor 980

şi şi-a redobândit moştenirea norvegiană pierdută la Svöldr în 999, Svein a devenit paisprezece ani mai târziu primul rege al vikingilor din Anglia.

Concluzia bizară este că a murit la doar cinci săptămâni după aceea, în februarie 1014, aparent din cauze naturale. În mod previzibil, au rezultat decenii de lupte dinastice care aveau să acapareze tronurile Angliei, Danemarcei, Norvegiei şi Suediei.

La început, englezii s-au mobilizat şi Aethelred s-a întors pe tron, fugărindu-l pe Knút, fiul lui Svein, înapoi în Danemarca, care se afla sub conducerea temporară a fratelui lui Knút, Harald. În 1015, familia era pregătită să meargă din nou spre vest şi împreună au condus o altă invazie a Angliei, cu întreaga flotă daneză. Aethelred a murit atunci şi a fost succedat de fiul său, Edmund Braţ-de-fier, care a rezistat acerb luni întregi împotriva vikingilor. Cu toate acestea, în octombrie 1016, Knút a câştigat o bătălie decisivă, iar Edmund Braţ-de-fier a murit la scurt timp după aceea, posibil din cauza rănilor căpătate în luptă. Cu Knút pe tron, Anglia era din nou în mâinile danezilor.

În 1018 sau 1019, Harald a murit în Danemarca, iar Knút, pentru a-şi asigura regatul, a călătorit acasă în acel an. Pentru a plăti costurile flotei sale, acesta a perceput un tribut masiv de la englezi, care şi-a lăsat amprenta şi asupra pietrelor runice suedeze. Pe o inscripţie comemorativă de la Orkesta din Uppland, putem citi

despre un bărbat pe nume Ulf care „a căpătat *geld* (*aur*) în Anglia” de la trei lideri – Tosti, Thorketil şi, în cele din urmă, însuşi Knút.

După ce a acceptat coroana daneză, Knút a dobândit controlul asupra a ceea ce era, în realitate, un imperiu al Mării Nordului, pe care l-a condus ca un adevărat monarh creştin în stil european. Norvegia a fost reabsorbită în teritoriile daneze în 1029. Ambiţiile lui Knút sunt comemorate într-una dintre cele mai extraordinare imagini ale epocii vikingilor: o *liber memorialis*[7] donată de rege şi soţia lui noii catedrale Winchester (de fapt, catedrala naţională), în 1031, ca o demonstraţie a sprijinului laic pentru Biserică. Pe prima pagină a *Liber Vitae* apare primul portret după model viu al unui rege viking. Knút este înfăţişat în picioare lângă altarul bisericii, cu o coroană pusă pe cap de către un înger care arată cu degetul în sus, către Dumnezeul din cer. Regele domneşte cu binecuvântarea directă a divinului. Mâna dreaptă a lui Knút apucă o cruce uriaşă de altar pe care a dăruit-o călugărilor. Foiţa de aur de pe ea străluceşte şi astăzi. Este evidentă generozitatea sa regală, un protector model al Bisericii şi al artelor. Însă cealaltă mână strânge ferm mânerul sabiei sale în teacă: merge înarmat în catedrală – *realpolitik* (politică de circumstanţă) care îi susţine pretenţia. Pentru a spori şi mai mult scena, de cealaltă parte a altarului se află soţia

[7] Registru medieval cu numele celor care făceau parte dintr-un fel de frăţie spirituală a unei biserici sau mănăstiri, asemănător cu un pomelnic (n.tr.).

lui Knút, Emma, văduva regelui Aethelred, împotriva căruia Knút luptase prima dată pentru regat; căsătorindu-se cu soţia răposatului său duşman, vikingul îşi legitimează „englezitatea”.

Knút a rămas pe tronul englez până la moartea sa în 1035, dar imperiul său începuse deja să slăbească în timpul vieţii sale şi nu a rezistat. Teritoriul cel mai întins controlat vreodată până în acel moment de un singur conducător scandinav a fost din nou împărţit. Knút a dat Norvegia şi Danemarca la doi dintre fiii săi în timpul vieţii sale, dar aceştia fie au murit, fie au fost îndepărtaţi de la putere în câţiva ani de la moartea lui. Un al treilea fiu, Hardaknút, a moştenit Anglia şi a încheiat un tratat incomod cu noul rege al Norvegiei, Magnús Ólafsson, care stipula că teritoriile lor combinate vor fi cedate oricăruia dintre ei care ar trăi mai mult (nicidecum o reţetă pentru pace).

În 1042, Hardaknút a murit în urma unui accident vascular cerebral în timp ce bea, şi, în consecinţă, Magnús a revendicat Danemarca. Nobilimea engleză a profitat de ocazie şi şi-a luat înapoi tronul, instalându-l rege pe Eduard Mărturisitorul, fiul reginei Emma din prima ei căsătorie cu regele Aethelred. Eduard a domnit peste douăzeci de ani, dar după moartea sa în 1066, revendicările asupra tronului englez – ale Norvegiei, prin descendenţii lui Magnús; ale Normandiei, printr-o legătură oarecum sinuoasă cu regalitatea engleză; şi ale nobililor saxoni înşişi – vor pregăti scena pentru invaziile duble ale

lui Harald Hardråde şi Wilhelm Cuceritorul. La două sute şaptezeci de ani de la Lindisfarne, la peste trei sute de la Salme, istoria vest-europeană avea să oscileze între un fost comandant norvegian al Gărzii Varegilor şi un viking din a cincea generaţie, descendent din armata lui Rollo de pe Sena.

Epoca vikingilor, chiar şi în sensul său artificial de construct istoric, nu a fost niciodată o secvenţă narativă directă.

În arena politicii scandinave, sfârşitul ei a început cu adevărat odată cu moartea lui Svein şi s-a încheiat cu moartea fiului acestuia, Knút. Chiar şi aceşti bărbaţi erau destul de cunoscuţi, chiar dacă nu tocmai ca egali, regalităţii europene de pe continent. Acelaşi lucru se poate spune despre Scandinavia însăşi. La un anumit nivel, fusese transformată de nerecunoscut faţă de masa de stătuleţe care îşi croiseră drum spre ieşirea din anii de criză ai secolului al VI-lea. La mijlocul secolului al XI-lea, Norvegia, Suedia şi Danemarca erau realităţi politice, doar părţi din Svealand şi centrul de la Uppsala rezistând cel puţin unei adoptări oficiale a creştinismului.

Însă la un alt nivel, unul mai profund, Nordul funcţiona încă după vechile moduri de a gândi şi de a fi. Descendenţii diasporei încă prosperau în alte ţări şi nu toţi se aflau sub stăpânirea regilor scandinavi – o epocă a vikingilor diferită, mai veche era încă în viaţă. Unii oameni nu uitaseră încă de *fylgjur*, femeile-spirit din interiorul

fiecărei persoane, iar ultimul capitol din saga vikingilor se referă la un loc în care sălăşluiesc şi astăzi.

17

ŢINUTURILE DE FOC ŞI VIŢĂ-DE-VIE

În timp ce în Scandinavia se construiau noi naţiuni, îmbinând ideea unui singur regat cu o putere care, în fond, deriva din Dumnezeul creştin, în Atlanticul de Nord se deschideau lumi complet noi.

De la colonizarea sa în secolul al IX-lea, Islanda a tot crescut, oferind şansa unui experiment social îndrăzneţ, care a fost în multe privinţe direct opusul a ceea ce se întâmpla în patriile vikingilor. Asemenea hidrarhiilor războinice de dinaintea lor, şi islandezii îşi modelau o ordine socială proprie, ceva nou şi diferit. Peisajul sălbatic şi aprins al insulei, presărat cu vulcani, câmpuri întinse de lavă neagră şi gheţari, se potrivea culturii care avea să apară acolo.

De asemenea, Islanda a fost o zonă de pregătire pentru explorare şi colonizare şi mai departe spre vest, dincolo de ocean. Nordicii călătoreau din motive familiare, în căutare de pământ, de resurse şi de averi, dar şi pentru a dobândi o reputaţie demnă de laudă şi de a fi amintită. Navigând de-a lungul mărilor agitate, mai întâi au găsit în Groenlanda coaste neexplorate de stânci îngheţate şi

iarbă proaspătă. După ce văile şi fiordurile acesteia s-au acoperit de ferme, unii s-au îndreptat din nou spre vest. Au trecut pe lângă un ţărm cu piatră spartă şi kilometri miraculoşi de plaje albe, poposind în sfârşit într-un loc pe care l-au numit Vinland, „Ţinutul viţei-de-vie”. Deşi nu au ştiut-o niciodată, nordicii ajunseseră pe continentul Americii de Nord.

Precum în cazul majorităţii teritoriilor nedescoperite, Atlanticul de Nord era o arenă în care oamenii se puteau remodela sau cel puţin puteau încerca să o facă. Aici, vikingii au trăit tensiuni cu vieţile pe care le lăsaseră în urmă, cu cine îşi doreau alţii ca ei să fie. Au dat şi peste neaşteptat, când s-au întâlnit cu băştinaşii din locuri pe care le-au crezut iniţial a fi pustii.

Dintre toate teritoriile diasporei, Islanda cu precădere a tăiat peste curentele sociale şi politice care se învârteau în jurul Scandinaviei. Nu a fost niciodată o combinaţie uşoară – o insulă de colonişti pionieri, înfiinţată fără conducători într-o epocă a monarhilor, o republică de fermieri independenţi într-o perioadă a statelor naţionale în plină ascensiune. Aceste tensiuni erau deja evidente când ţara a fost colonizată pentru prima dată la sfârşitul secolului al IX-lea, pe fundalul puterii în creştere a regilor mării. Populaţia fondatoare a Islandei era un amestec complex, aşa cum am văzut – bărbaţi din Norvegia şi din aşezările din Insulele Scoţiene, câteva femei scandinave, dar multe altele din regiunea Mării Irlandei. În decurs de

un secol de la *landnám*, luarea pământului, din ce în ce mai mulţi colonişti s-au stabilit de-a lungul râurilor şi fiordurilor.

Aceste districte au devenit lumi în miniatură, familiile lor crescând şi coborând în importanţă şi lăsându-şi amprenta în saga. Golful în jurul căruia se va dezvolta mai târziu Reykjavík a fost ocupat de timpuriu. S-au găsit rămăşiţele mai multor case lungi pe lângă apă, dar în curând întreaga coastă de vest era acoperită de aşezări. Peninsula Snæfellsnes, uşor la nord, este deosebit de bogată în istorie, folclor şi legende; Laxárdalr, în golful Breiðafjörður din apropiere, a găzduit unele dintre cele mai de vază familii; şi tot aşa mai departe în lungul şi-n latul ţării, fiecare vale a fost revendicată şi modelată.

Prosperitatea în creştere a Islandei în secolul al X-lea a atras nu numai invidia regilor norvegieni, ci şi din ce în ce mai mult atenţia Bisericii. Când intră în amestec economia agricolă marginală şi climatul, devine limpede că islandezii s-au confruntat cu o serie de provocări.

Resursele au reprezentat întotdeauna o problemă în Atlanticul de Nord. Investigarea florei post-*landnám* dezvăluie defrişarea şi despădurirea terenului la scară masivă. Este important să înţelegem că peisajul dramatic şi sterp care-i atrage astăzi pe turişti nu a fost deloc ceea ce au găsit vikingii acolo: este creaţia lor. La sosirea nordicilor, Islanda era foarte împădurită, dar copacii au fost tăiaţi rapid pentru a furniza materiale de construcţie – o întreagă societate trebuia să construiască locuri

pentru a trăi şi a lucra –, iar tufişurile au fost epuizate fiind folosite drept combustibil. La o generaţie de la prima debarcare, natura locului se schimbase irevocabil. Pe lângă faptul că a provocat accelerarea eroziunii solului, acest lucru a dus şi la o cerere constantă de material lemnos, care a crescut brusc începând cu secolul al X-lea. După dispariţia copacilor, lemnul care plutea pe mare a ajuns o resursă vitală, iar drepturile de a-l aduna au fost strict împărţite şi controlate. Lemnul acesta avea multe utilităţi domestice, dar era foarte greu de prelucrat, atât din cauza durităţii sale, cât şi pentru că era impregnat cu prea mult nisip şi pământ.

Cele mai vechi structuri de pe insulă au fost construite din lemn local, dar ulterior acesta a trebuit să fie adus din import. Unii dintre cei mai bogaţi colonişti şi-au adus chiar şi casele cu ei, ca structuri portabile: acestea puteau fi demontate în doar două sau trei zile de către o echipă de muncitori. În formă prefabricată, au fost transportate în Islanda din Norvegia, iar mai târziu şi mai departe, în Groenlanda. Acest lucru explică parţial de ce dimensiunea de bază a structurilor este în general constantă în coloniile din Atlanticul de Nord.

O combinaţie între necesitate şi aspectul practic al izolaţiei şi hidroizolaţiei a făcut ca iarba să devină principalul material utilizat în construcţia locuinţelor şi a altor structuri. O casă lungă tipică din Atlanticul de Nord, unitatea de locuire de bază a regiunii colonizate de nordici, avea nevoie de 1.000-1.500 de metri pătraţi de

teren ierbos pentru zidurile sale. Chiar şi astăzi, în special în Groenlanda sunt încă vizibile întinderile mari de teren ierbos tăiat în vecinătatea fermelor din epoca vikingilor; este limpede că gestionarea şi extragerea resurselor acestora au fost activităţi atent supravegheate. O fermă putea fi formată dintr-o clădire principală şi mai multe anexe – ateliere şi şoproane, poate o fierărie, poate nişte camere pentru robi. În epoca târzie a vikingilor şi mai ales în Evul Mediu, aceste spaţii auxiliare au fost încorporate în ferma principală pentru mai multă căldură, rezultând astfel structuri modulare complexe de clădiri unite.

Turba era o altă resursă importantă peste tot în Atlanticul de Nord, folosită în mod obişnuit drept combustibil de uz casnic, în prelucrarea metalelor şi ca material de construcţie. Ca şi în cazul ierbii, extragerea de turbă la scară largă poate fi identificată şi astăzi în jurul aşezărilor din epoca vikingilor şi se pare că existau anumite zone speciale rezervate acestui scop.

Islanda nu s-a adaptat niciodată la o economie monetară în epoca vikingilor şi există foarte puţine tezaure de argint. Alte mărfuri au jucat un rol principal în sistemele sale de schimb. Cea mai importantă a fost probabil *vaðmál* – pânza destul de densă şi grea din twill de lână, cunoscută şi sub numele de *tabby*, folosită universal în lumea vikingilor ca material textil de bază pentru uzul casnic. Prin urmare, aceasta nu era doar un produs viabil şi uşor de comercializat pentru piaţa internă, ci şi un articol valoros pentru schimbul ulterior. Insula nu

a fost niciodată izolată şi a desfăşurat un comerţ activ cu celelalte colonii din Atlanticul de Nord şi cu Scandinavia. Saga sunt pline de traversări în Norvegia în special, în ciuda tensiunilor politice cu puterile regale de acolo, iar contactul a fost întotdeauna menţinut.

Gândindu-ne la diasporă ca la o condiţie mintală în aceeaşi măsură ca una fizică, este interesant că *Landnámabók* (*Cartea aşezărilor*) enumeră originile scandinave a doar aproximativ 10% dintre primii colonişti din Islanda. La fel ca în multe naraţiuni frontaliere, noile vieţi orientate spre viitor pe care oamenii şi le creau pentru ei înşişi erau adesea considerate mai importante decât ceea ce lăsaseră în urmă în „ţara veche”.

Crearea coloniilor nord-atlantice a precipitat şi instituirea unui nou tip de sistem juridic. Acesta s-a bazat pe utilizarea tradiţională a siturilor *thing*, care erau de multă vreme o caracteristică a vieţii în Scandinavia continentală. Spre deosebire de situaţia din Norvegia, unde regii îşi exercitau autoritatea asupra adunărilor, în Islanda guvernarea a fost pusă aproape în întregime în mâinile parlamentelor, unde se crea şi înnoia legislaţia şi unde se audiau pricinile legale. Unul dintre primele a fost pe Þingnes, o peninsulă bătută de vânt din apropiere de Reykjavík, dar existau adunări regionale în toată ţara. În jurul anului 930, a fost înfiinţat un parlament naţional, *Alþingi*, în locaţia cunoscută acum sub numele de Þingvellir – o vale spectaculoasă formată de mişcările divergente ale plăcilor continentale eurasiatice şi nord-

americane. Legea Alþingi era susţinută de treizeci şi şase de *goðar* sau căpetenii, care au devenit principalii actori ai politicii islandeze. În 960, sistemul a avut parte de o nouă evoluţie când insula a fost împărţită în patru sferturi, fiecare dintre acestea alcătuit din trei adunări regionale, care, la rândul lor, erau conduse de trei *goðar*.

În ciuda aspiraţiilor islandezilor de a concepe un nou sistem de guvernare, minunata lor lume nouă era departe de a fi o utopie paşnică. Evenimentele de bază ale multor relatări din saga descriu disputele lungi şi sângeroase care au apărut între familiile şi facţiunile politice rivale de-a lungul văilor, certurile între vecini care au escaladat în jafuri şi crime. Pe măsură ce puterea *goðar a* crescut în perioada medievală, la fel au făcut şi mizele acestor dispute, propulsând astfel vendetele. Conflictele civile rezultate au dus în cele din urmă la sfârşitul republicii islandeze, când spirala continuă a violenţei s-a încheiat în final, în momentul în care Norvegia a preluat controlul direct în secolul al XIII-lea.

Proscrişii constituiau o altă ameninţare serioasă la adresa stabilităţii sociale, în special din cauza raidurilor lor. Ne sunt cunoscute o serie din ascunzătorile acestora, iar în jurul unora s-a strâns un bogat folclor. Desigur, poveştile respective sunt o parte fundamentală a istoriei islandeze – sub forma celebrelor saga întâlnite în această carte. Indivizii care populează povestirile sunt adevărate personaje din epoca vikingilor, deşi filtrate prin proza medievală a scriitorilor de saga, cu credibilitatea variabilă

a unei presupuse istorii orale pe care se sprijină întregul edificiu. Pentru un islandez modern, citirea saga în nordica veche are aproximativ acelaşi nivel de dificultate ca proza shakespeariană pentru un vorbitor de engleză. Mulţi islandezi din zilele noastre îşi trasează descendenţa din protagoniştii saga şi primii colonişti, iar corpusul de povestiri este, în toate sensurile, o comoară naţională.

O avem pe Aud Minte-Ascuţită, naufragiată ca văduvă în Caithness, pe malul de nord al Scoţiei, care şi-a comandat propria corabie şi a navigat drept căpitan mai întâi în Orkney şi apoi în Insulele Feroe şi Islanda; ea a devenit unul dintre marii proprietari de pământ ai ţării şi unul dintre primii săi creştini. Îl avem pe Flosi Thordarson, care şi-a ars duşmanii în marea lor sală după o campanie reticentă de răzbunare, dar apoi a auzit pe cineva recitând poezii printre flăcări. „Era Skarphedin viu sau mort când a rostit acel vers?”, întreabă unul dintre oamenii lui, iar Flosi îi răspunde: „Nu voi încerca să ghicesc”. Mai există Gudrún Ósvífrsdóttir, văduvă de patru ori după un ciclu încâlcit de dragoste, răzbunare şi vendetă – la sfârşitul unei lungi vieţi, ea priveşte în urmă la răposaţii ei soţi, rostind cel mai faimos vers din saga: „M-am purtat cel mai urât cu cel pe care l-am iubit cel mai mult”; oamenii încă dezbat la cine se referea. Sau mai este Thorodd Negustorul-de-Tribut, care s-a înecat împreună cu oamenii săi într-o expediţie de pescuit, iar trupurile lor nu au fost găsite niciodată; în fiecare noapte a ospăţului funerar, el şi tovarăşii lui păşesc înăuntru să

se aşeze lângă vatră, apa curgând şiroaie din hainele lor, „până când focul începea să ardă mocnit, apoi plecau”. Şi Gunnhild, regina-vrăjitoare din Jorvík, care s-a cocoţat odată transformată în pasăre la o fereastră şi a ciripit toată noaptea, încercând să tulbure concentrarea unui poet. Şi mai este antieroul proscris Grettir Ásmundarson, care s-a luptat cu teribilul strigoi Glam şi a spus mereu că singurul lucru care l-a speriat vreodată a fost vederea mortului viu privind în sus la lună.

Unii dintre aceşti oameni au fost cu siguranţă reali, alţii poate că nu. Puţini dintre ei au făcut *exact* lucrurile care le-au fost atribuite în texte – dar, într-un fel, asta nu contează cu adevărat. Vă rog, citiţi saga.

Experienţa epocii vikingilor din spatele vieţii literare a textelor medievale poate fi dezvăluită în mod viu de arheologie. Situl Hofstaðir din nordul Islandei ne oferă o privelişte utilă asupra coloniei. Este un loc neobişnuit şi extraordinar, cu puternice tente ritualice. Săpăturile de acolo au dezvăluit un nivel remarcabil de conservare: de exemplu, în depozitele din bază se pot vedea urmele mobilierului şi ale obiectelor de uz casnic şi chiar zgârieturile arcuite făcute de fiecare dată când se deschidea o uşă prost montată. Hofstaðir a fost colonizat la scurt timp după 940, odată cu construirea unei săli, a unei fierării şi a unei clădiri cu podeaua coborâtă. Între anii 980 şi 1030, sala a fost mult extinsă. Clădirea principală a fost mărită, a fost ridicată una mai mică în

apropiere, a fost construită o fierărie mai mare şi a fost săpată o nouă latrină.

Din această a doua etapă încoace, există indicii ale unei populaţii mult mai mari în acest complex, dar şi o sugestie că acesta era ceva sezonier şi că sala fusese construită special pentru adunări mari de oameni cu anumite ocazii. Acest lucru este susţinut de dimensiunea vetrei, care nu era suficientă pentru încălzirea structurii, şi, de asemenea, de urmele tipice de măcelărie de pe oasele de animale, ceea ce sugerează faptul că aici carnea era adusă deja pregătită pentru ospătare. Studiile de mediu asupra oaselor animalelor arată că porcii de la faţa locului erau hrăniţi cu păstrăv, o dietă care face carnea excepţional de grasă. Aceasta este o practică neobişnuită, fără alte paralele regionale, şi indică faptul că porcii erau crescuţi intenţionat pentru a fi folosiţi la ospeţele de rang înalt. Hofstaðir este, de asemenea, singurul loc care păstrează dovezi ale consumului de purcel de lapte, o altă delicatesă.

Acesta era locul unde se sacrificau taurii, echipe de două persoane ucigându-i în spectacole sângeroase, aşa cum am văzut mai devreme. Craniile par să fi fost apoi fixate împrejurul pereţilor sălii. Până la treizeci şi cinci de cranii au fost recuperate din săpături, oferind dovezi pentru mulţi ani de astfel de ritualuri – datarea cu carbon radioactiv sugerează că sacrificiile s-ar întinde pe parcursul unui secol. De asemenea, se pare că aveau loc în a doua jumătate a lunii iunie; acestea erau ritualuri de

vară, în perioada când soarele strălucea permanent. Majoritatea taurilor de jertfă nu proveneau din zona Mývatn, ci erau aduşi la Hofstaðir din afara districtului – o altă practică scumpă. Uciderea vitelor pare să se fi încheiat în acelaşi timp cu adoptarea creştinismului, sugerând o legătură evidentă între introducerea noii credinţe şi declinul unor astfel de evenimente păgâne publice (chiar dacă riturile necreştine au continuat mult timp în spatele uşilor închise).

Multe alte descoperiri stau martore ale statutului unic al aşezării Hofstaðir, deşi unele sunt greu de interpretat; de exemplu, situl are concentraţii mari de oase de pisică, care nu se găsesc nicăieri altundeva. Aşezarea a fost desfiinţată şi abandonată în anii 1070, când clădirile au fost demontate şi fiecare structură a fost închisă ritualic prin îngroparea de cranii de animale.

Islanda s-a convertit oficial la creştinism în jurul anului 1000, deşi în fundal avem o poveste complexă. Noua credinţă se infiltra în insulă de zeci de ani, sosind acolo activ sau pasiv cu fiecare corabie nouă, sub formă de zvon sau convingere. Progresul convertirii în Scandinavia, mai ales în Norvegia, s-a făcut simţit şi în Islanda. Colonistii au privit spre viitor şi şi-au dezbătut aşadar opţiunile. *Cartea islandezilor* consemnează că decizia de a accepta religia creştină a fost luată de proclamatorul legii din adunarea Alþingi, ca răspuns la neliniştile în creştere rezultate din frecuşurile între adepţii noilor credinţe şi tradiţionaliştii încăpăţânaţi. După ce a meditat acoperit de

o mantie într-o stare asemănătoare cu o transă şamanică, proclamatorul s-a pronunţat de partea convertirii, dar cu câteva rezerve interesante: islandezii s-ar numi de atunci creştini, dar puteau totuşi să practice vechile ritualuri în privat, să mănânce carne de cal şi să-şi abandoneze copiii nedoriţi (ceea ce demonstrează mai ales faptul că într-adevăr făceau aceste lucruri). La fel ca în Scandinavia continentală, creştinismul timpuriu pare să fi fost o chestiune relativ privată, multe ferme deţinând propriile biserici – o situaţie care avea să continue până în Evul Mediu.

În a doua jumătate a secolului al X-lea, islandezii s-au aventurat şi mai departe spre vest, ajungând să colonizeze Groenlanda în anii 980. Motivele pentru aceasta rămân supuse dezbaterii, dar este posibil ca zonele din Islanda disponibile pentru colonizare să fi fost blocate în mod constant de căpeteniile instaurate. Povestea prezenţei nordice în Groenlanda şi, mai târziu, în Lumea Nouă s-a păstrat în două poveşti islandeze – *Saga lui Eric cel Roşu* şi *Saga groenlandezilor*. Ele diferă substanţial în detalii, dar oferă o imagine generală similară a expansiunii înspre vest.

Groenlanda a fost descoperită întâmplător de nişte călători deviaţi de la traseu de o furtună. La întoarcerea lor în Islanda, le-au spus altora despre ceea ce văzuseră, iar vestea despre un mare pământ la vest a început să circule. Acest lucru a coincis cu o dramă locală în vestul

ţării, când a fost pronunţată o sentinţă de proscriere – exil dincolo de lege – împotriva unui bărbat numit Eric cel Roşu, ca urmare a unei serii de crime într-o dispută între vecini. Un om dificil, violent, dar întreprinzător, cu opţiuni limitate, Eric a decis să-şi încerce norocul pe aceste noi meleaguri şi a navigat acolo cu un mic grup de susţinători. Un an mai târziu s-a întors în Islanda, încărcat cu povestiri despre locul minunat pe care hotărâse să-l numească Groenlanda – ales, conform saga, pentru că oamenii ar fi vrut să meargă acolo dacă avea un nume frumos.

Persuasiunea lui Eric a găsit un public dornic. Trebuie să fi fost tentant să porneşti către o ţară nepopulată (cum fusese Islanda cu doar un secol în urmă), în căutarea unor noi pământuri pentru colonizare. Pe lângă păşuni, disponibilitatea vânatului, printre care reni, foci şi morse, a fost şi ea un factor de atracţie pentru noii colonişti. Această primă prezenţă nordică, ce avea să devină aşa-numita Aşezare estică (Eystribygð), s-a stabilit în jurul vârfului sudic al Groenlandei. Arheologii au înregistrat acolo aproximativ cinci sute de ferme, răspândite spre nord de-a lungul coastei şi extinzându-se la o comunitate mai mică, cunoscută uneori sub numele de Aşezarea de mijloc.

Centrul său social şi politic a fost la Brattahlíð, locul complexului fermei lui Eric în zona pe care a numit-o în mod caracteristic Eiríksfjord (astăzi este cunoscută sub numele său inuit, Qassiarsuk, iar fiordul este Tunulliarfik).

Au fost găsite rămăşiţele casei lui Eric: era o structură impunătoare cu podea din piatră, înconjurată de clădiri auxiliare, inclusiv şoproane pentru animale. În apropiere se afla o bisericuţă înierbată, creată (conform saga) pentru soţia sa, Thjodhild. Eric nu i-a împărtăşit niciodată credinţa şi a rămas fidel vechilor tradiţii până la moarte, iar diferenţele lor spirituale au provocat tensiuni între ei. O locaţie necunoscută din apropierea Brattahlid a fost locul primului *thing* din Groenlanda. Acest district îşi va păstra importanţa timp de secole întregi, cu un accent creştin ulterior în jurul episcopiei de la Garðar, fondată în secolul al XII-lea pe următorul fiord după Brattahlíð.

Un alt sit important din Aşezarea estică era la Herjolfsnes. Era situat departe de centrul principal, dar plasat inteligent pentru a forma primul loc natural de debarcare a corăbiilor care soseau din Islanda. Fondat de Herjólf Bárdarson, care a venit cu primele vase împreună cu Eric, Herjolfsnes a prosperat efectiv ca port de tranzit – primind primele ştiri din est şi făcând un comerţ activ prin echiparea călătorilor cu lucrurile de care nu ştiau că aveau nevoie.

Mai la nord, în sus pe coastă, a fost fondată curând o a doua colonie nordică, cunoscută sub numele de Aşezarea vestică (Vestribygð). Aici au fost identificate aproximativ o sută de ferme. În ambele locaţii, nordicii şi-au amplasat aşezările în zonele mai temperate de-a lungul coastei, unde fiordurile şi văile permiteau dezvoltarea unui sistem de agricultură pastorală. La fel ca în alte părţi din

Atlanticul de Nord, şi-au respectat rădăcinile culturale când şi-au construit şi gestionat casele. Fermele cu iarbă şi piatră încă vizibile sub forma ruinelor erau în multe privinţe similare cu cele întâlnite în Islanda şi Insulele Feroe, la fel ca utilizarea continuă a metodelor de agricultură pe lângă gospodărie şi în afara ei, prin care zonele cele mai apropiate de locuinţe erau cultivate, în timp ce terenurile mai îndepărtate erau folosit pentru păşunat. O componentă importantă a economiei era vânătoarea anuală de morse, care avea loc departe spre nord, în apele actualului Golf Disko. Această călătorie periculoasă în zonele de vânătoare din nord (Norðrsetur) dura multe săptămâni, dar furniza materiile prime pentru uzul personal al coloniştilor şi pentru întreţinerea comerţului cu Islanda şi Scandinavia.

Mediul aspru le-a cerut coloniştilor şi în alte moduri să îşi adapteze modul de viaţă pentru a supravieţui şi există unele dovezi că au încercat să facă acest lucru. În Aşezarea vestică, la aproximativ optzeci de kilometri de actuala capitală groenlandeză Nuuk, săpăturile efectuate de arheologii danezi într-un sit pe care l-au numit *Gården Under Sandet* („Ferma de sub nisip”) sau GUS au scos la iveală opt etape de ocupare suprapuse, dezvăluind structuri compuse care combină locuinţe, grajduri de animale şi anexe în clădiri conglomerate, care maximizau retenţia căldurii. La GUS există o sensibilitate constantă faţă de mediu, deoarece clădirile de diferite tipuri şi-au schimbat utilizarea pentru a se potrivi sezonului şi climei.

Atât în Islanda, cât şi în Groenlanda, capacitatea de a hrăni animalele în timpul iernii era de o importanţă fundamentală. Nesurprinzător, predomină plantele furajere în dovezile de mediu, iar în cele de faună există o proporţie mare de capre, utile ca animale rezistente ce puteau fi hrănite cu fibre lemnoase precum crenguţele. Conservarea hranei era o parte la fel de importantă a ciclului anual, în special pentru lunile de iarnă, iar coloniştii şi-au folosit ingeniozitatea şi în acest sens, ca în toate celelalte provocări ale noului lor cămin. De exemplu, există dovezi bune pentru utilizarea cenuşii de alge marine ca sursă de sare, care era vitală pentru procesul de conservare.

Acum avem posibilitatea să utilizăm analize ştiinţifice din ce în ce mai sofisticate pentru a examina impactul asupra mediului al coloniştilor nordici din coloniile nord-atlantice. În Groenlanda, coloniştii şi-au lăsat propria „amprentă” în peisaj, vizibilă în dovezile arheologice. Se estimează că până la 5% din flora Groenlandei este de origine nordică, sosită odată cu coloniştii şi distribuită pe păşunile din jurul aşezărilor.

Nordicii din Groenlanda au manifestat cu siguranţă o identitate scandinavă, dar la fel ca în Insulele Feroe şi Islanda, există unele adaptări incontestabil locale la mediul imediat. Nivelul de alfabetizare pare interesant de ridicat, de pildă, deoarece inscripţiile runice apar comparativ mai frecvent acolo decât în altă parte a lumii vikingilor şi, în plus, sunt aplicate pe o gamă mult mai

mare de obiecte decât de obicei. Un număr de elemente poartă mărci de proprietate, inclusiv o cazma de la Vatnahverfi inscripţionată cu „Gunnar deţine” şi o vârtelniţă din aceeaşi zonă cu cuvintele „făcută de Sigrid”. Deşi destul de banale în sine, aceste inscripţii demonstrează un nivel ridicat de fluenţă runică de zi cu zi; în mod limpede, comunicarea rapidă şi precisă era la mare căutare. De asemenea, inscripţiile din Groenlanda nordică târzie dezvăluie existenţa unui cult dezvoltat al Fecioarei Maria, al cărui nume poate fi găsit înscris pe obiecte cotidiene cum ar fi vârtelniţele – poate dovezi pentru tipul de religie frontalieră care poate prinde rădăcini cu mare convingere.

Spre deosebire de numeroasele inscripţii runice păstrate la nivelurile medievale ale oraşelor norvegiene precum Bergen şi Stavanger, în Groenlanda nu există aproape niciuna care se referă direct la comerţ. Cu toate acestea, o abundenţă de răbojuri pare să indice că groenlandezii petreceau mult timp numărând lucruri, probabil bunuri de diferite soiuri. Este greu să nu observăm aici o nevoie obsesivă, oamenii asigurându-se în mod repetat că aveau suficient pentru a se descurca.

Viaţa în Groenlanda, la fel ca în celelalte colonii nordice din Atlantic, era dură şi uneori scurtă. Marjele de subzistenţă erau uneori foarte mici, asta e clar; de exemplu, pe situl GUS, terenul din jur a fost defrişat progresiv pe măsură ce împrejurimile fermei au fost supraexploatate. O dovadă deosebit de traumatizantă a

realităţilor vieţii de la fermă supravieţuieşte în straturile subţiri de sol care s-a depus în interiorul clădirilor de acolo şi în datele de mediu pe care le conţine. O analiză atentă a dezvăluit că locuitorii GUS aproape sigur au murit de foame în casele lor. Înregistrările arată o creştere scurtă, dar foarte însemnată a prezenţei muştelor de carne – o specie de aer liber care a intrat în interior pentru o scurtă perioadă de timp. Nu au fost găsite cadavre la GUS, aşa că se pare că cineva le-a îndepărtat la o dată ulterioară. După cum punctează analistul de mediu al sitului, trei ani răi succesivi în Groenlanda ar fi fost suficienţi pentru a da gata chiar şi cea mai bine pregătită fermă.

Asprimea absolută a vieţii de la periferia Atlanticului de Nord – riscul şi vulnerabilitatea – este o explicaţie mult mai bună pentru extraordinarele călătorii oceanice de descoperire decât orice simţ presupus înnăscut al aventurii nordice. Insulele Feroe, Islanda şi Groenlanda au fost toate descoperite accidental atunci când navele au fost deviate de la cursul lor de vremea neprielnică. Nimeni nu pornea pur şi simplu spre un orizont îndepărtat. De asemenea, este important să ne amintim că mulţi dintre aceşti călători vikingi nu au mai fost văzuţi niciodată. Nu au fost scrise saga pentru ei şi pur şi simplu dispar din istorie în apele Atlanticului. Ne dăm seama că acest lucru era văzut ca un pericol natural al vieţii maritime din notaţiile şocant de laconice (pentru o minte

modernă) din saga ale unor astfel de dispariţii de corăbii. Din *Saga groenlandezilor*:

> În vara în care Eric cel Roşu a pornit să colonizeze Groenlanda, douăzeci şi cinci de nave au navigat de la Breidafjord şi Borgarfjord [în Islanda], dar numai paisprezece au ajuns acolo.

Curiozitatea, dar şi un anume grad de nevoie au jucat un rol în probabil cel mai faimos incident din crearea diasporei vikingilor: prima întâlnire europeană cu America de Nord. Sursele noastre scrise în această privinţă sunt într-adevăr puţine – doar cele două saga deja menţionate, care conţin o mulţime de detalii, dar şi multe contradicţii. Deşi ambele relatează o poveste similară, ele diferă în mai multe privinţe. De exemplu, în timp ce *Saga Groenlandezilor* îi atribuie lui Bjarni Herjólfsson (fiul magnatului local de la Herjolfsnes) prima observare a Americii de Nord în 986, când corabia sa a fost împinsă de furtună în timp ce încerca să ajungă în Groenlanda, *Saga lui Eric cel Roşu* (poate că nu este surprinzător, având în vedere familia sa) îi atribuie lui Leif Eiríksson descoperirea pe când acesta se întorcea din Norvegia. Potrivit ambelor saga, reperările iniţiale au indus încercări ulterioare de a explora ţinuturile nou descoperite.

Într-un fel, călătoriile în Vinland au fost evenimente marginale care au implicat doar câteva nave şi câteva sute de indivizi şi nu există nicio indicaţie specială că ar fi

fost importante pentru nordici ca ceva mai mult decât o poveste epică (nu numai saga ne arată că povestea *era* faimoasă, ci şi faptul că aceste călătorii au fost clar ţinute minte timp de secole întregi). Cu toate acestea, ele au marcat şi altceva: momentul unic din istoria omenirii când populaţiile care începuseră să se extindă din Africa cu sute de mii de ani în urmă s-au unit în cele din urmă de la est şi vest, încheind întregul ciclu de colonizare şi întâlnire de pe glob. Este o poveste care merită examinată în detaliu.

În saga, regiunea Americii de Nord colonizată de nordici este numită Vinland, „Ţinutul viţei-de-vie”, datorită descoperirii strugurilor sălbatici de către colonişti. Modul de a ajunge acolo este prezentat în texte: navigai iniţial spre nord, în sus de-a lungul coastei de vest a Groenlandei, mult dincolo de Aşezarea vestică, apoi te întorceai spre vest şi navigai în larg timp de două zile. Potrivit saga, odată ce au atins coasta îndepărtată, exploratorii nordici s-au întors spre sud, traversând mai întâi o zonă cu pietre plate (denumită Helluland, probabil Insula Baffin) şi una de pădure deasă (Markland, probabil Labrador). Avem o descriere de plaje nesfârşite cu nisip nespus de luminos care se potriveşte şi ea cu acest parcurs. Vinland, punctul central al activităţii nordice în saga, este întâlnită la sud de Helluland şi Markland, dar nu este clar exact unde. Aici, cele două texte diferă cel mai mult, atât privind natura călătoriilor, cât şi direcţia lor.

În imaginaţia populară de astăzi, călătoriile în Vinland sunt asociate în primul rând cu Leif Eiríksson – Leif „norocosul” –, dar în ambele saga este limpede că principalii exploratori nordici au fost cuplul căsătorit Thorfinn Karlsefni şi Gudríd Thorbjarnardóttir.

În *Saga lui Eric cel Roşu*, Leif descoperă Vinland, dar nu debarcă acolo. Are loc o singură călătorie de colonizare, condusă de Thorfinn cu trei nave şi 140 (sau 160) de bărbaţi, diverse rude şi susţinători ai lui Eric cel Roşu, inclusiv fratele şi sora lui Leif. Două aşezări separate sunt înfiinţate în Vinland: una la „Straumfjörðr”, unde grupul iernează, iar o a doua la „Hop”, care pare să fi fost mai trainică. Aici întâlnesc popoare indigene pe care textele le numesc *skraelingar* – un termen peiorativ care înseamnă aproximativ „sălbatici”. După o primă întâlnire prudentă, localnicii se întorc în număr mare şi încep să facă negoţ, deşi le este frică de taurul nordic, un animal pe care nu l-au mai văzut niciodată. Acest lucru pare să strice relaţiile, iar după o perioadă de absenţă, indigenii se întorc şi atacă tabăra nordică. Exploratorii sunt salvaţi de sora lui Leif, Freydís, care apucă sabia unui bărbat căzut şi îşi dezgoleşte sânul, ceea ce, conform saga, îi surprinde atât de mult pe atacatori încât se retrag. Urmează o serie complicată de episoade, care sugerează uciderea mai multor indigeni şi moartea fratelui lui Leif, certuri între nordici şi o călătorie destul de lungă înapoi în Groenlanda. Visul legat de Vinland este abandonat. Regiunea e descrisă în mod ambiguu în *Saga*

lui Eric, iar geografia nu are nicio noimă. Limita de nord este un promontoriu pe care saga îl numeşte Kjalarnes, dar acelaşi text menţionează şi că o parte din nordici doreau *să caute* Vinland la vest de acel punct.

Prin comparaţie, *Saga groenlandezilor* este mai detaliată în multe privinţe şi descrie mai multe călătorii separate în Lumea Nouă. Evenimentele sale par să fi fost comprimate destul de ciudat în călătoria unică din cealaltă saga. De asemenea, cronologia este mutată puţin mai târziu, în sensul că Bjarni aşteaptă câţiva ani înainte de a raporta că zărise un nou pământ, şi abia după c. 1000 Leif Eiríksson aude şi porneşte într-acolo. În acest text, el este cel care debarcă primul. Adăugându-se dificultăţilor de interpretare, doar *o singură* aşezare este menţionată în *Saga groenlandezilor*. Acest loc este construit de Leif şi este numit în consecinţă Leifsbuðir („Casele lui Leif); el împrumută locul călătorilor care îl urmează, dar el nu se întoarce în Vinland.

Când Leif ajunge acasă în Groenlanda, fratele său Thorvald lansează o nouă expediţie. Ajung şi ei la Leifsbuðir şi de fapt rămân acolo trei ierni, petrecându-şi verile explorând coasta. Conform acestei versiuni, este clar că nordicii au adunat cunoştinţe considerabile despre regiune şi, de asemenea, că s-au aventurat departe de baza lor, ceea ce are implicaţii pentru datele arheologice, după cum vom vedea. Această misiune se sfârşeşte dezastruos atunci când nordicii se confruntă în mod neaşteptat (cum Leif nu a făcut niciodată) cu cei pe care

şi această saga i-a numit *skraelingar*; spre deosebire de relatarea din *Saga lui Eric*, contactul este violent de la bun început. Thorvald şi oamenii lui îi ucid pe câţiva dintre ei, după care sunt atacaţi în număr mare şi se retrag în luptă către corăbii. Thorvald este ucis de o săgeată în acest proces, aşa cum se întâmplă în „călătoria combinată” din Saga lui Eric.

Corăbiile ajung în cele din urmă înapoi în Groenlanda, iar aventura lor este urmată de călătoria care este punctul focal al *Saga groenlandezilor*: călătoria lui Thorfinn Karlsefni şi Gudríd în Vinland, însoţiţi de şaizeci de bărbaţi şi cinci femei. Duc cu ei mărfuri de schimb şi animale, intenţionând să rămână acolo, iar iniţial întâlnirile lor cu indigenii sunt paşnice. Fac troc pentru lapte şi pânză (culoarea roşie pare deosebit de populară), dar în curând apare o neînţelegere când unul dintre localnici încearcă să apuce o armă nordică şi este ucis. Aici relatarea pare să conveargă cu cea din *Saga lui Eric cel Roşu*, deoarece nordicii sunt atacaţi în forţă, dar reuşesc să scape prin luptă şi să se întoarcă în Groenlanda. Saga include o concluzie finală, o călătorie suplimentară (patru în total) condusă împreună şi cu sora lui Leif, Freydís. Aceasta are legături clare cu naraţiunea din *Saga lui Eric*, însă aici se termină cu o neînţelegere mortală între colonişti (pe câţiva dintre ei Freydís îi ucide personal cu o secure – în mod clar este fiica tatălui ei).

În ambele saga, celălalt frate al lui Leif, Thorstein, întreprinde o călătorie eşuată pentru a găsi Vinland,

petrecând luni de zile pierdut pe mare înainte de a fi purtat înapoi în Groenlanda, unde a murit de boală. El este căsătorit cu Gudríd Thorbjarnardóttir la acea vreme, iar ea îl cunoaşte pe viitorul ei soţ, Thorfinn, în timpul văduviei.

În ambele saga, indigenii sunt descrişi în detaliu: se deplasează în mici flotile de bărci din piele, învârt nişte obiecte care produc zgomote, mânuiesc arcuri şi săgeţi, dorm în „saci" de piele. Detaliile tragice ale primelor întâlniri coloniale ne sunt familiare din vremurile ulterioare şi sunt convingătoare din acest motiv: comerţ iniţial, cu sisteme de valori foarte diferite (nordicilor nu le vine să creadă că localnicii sunt dispuşi să schimbe blănuri frumoase pentru nimic mai mult decât nişte lapte), dar care în curând devine violent şi mortal, adesea în legătură cu presupuse „furturi" de arme. Unii oameni sunt chiar răpiţi şi urmează să fie duşi acasă şi învăţaţi căile „civilizaţiei" – dacă schimbaţi numele, acestea ar putea fi episoade din jurnalele lui Cook. Având în vedere geografia din saga şi datele arheologice, consensul ştiinţific de astăzi este că oamenii Primelor Naţiuni întâlniţi de nordici au fost probabil strămoşii Beothuk, înregistraţi la începutul timpurilor moderne ca trăind în Newfoundland. Istoria lor ulterioară a fost una de pagube şi pierderi coloniale; Beothuk au fost declaraţi dispăruţi în 1829, deşi este posibil ca unii indivizi să fi supravieţuit până mai târziu în secolul al XIX-lea.

De-a lungul secolelor, expediţiile nordice în Vinland s-au estompat şi apoi au dispărut cu totul din memorie. Abia în anii 1960, după ani de căutări, în urma săpăturilor a fost identificat un sit nordic la L'Anse aux Meadows, în golful Épaves, la capătul nordic al Newfoundland. S-au găsit vestigiile a opt clădiri, grupate în trei complexe. Printre ele se numără atât locuinţe, cât şi ateliere, dintre care unul era o fierărie în care se prelucra limonitul. De asemenea, există dovezi ale activităţii de prelucrare a lemnului şi reparaţiilor de nave în ceva asemănător cu un adăpost de bărci. Arhitectura aşezării este clasic nordică în stilul Atlanticului de Nord, întâlnit din Insulele Feroe până în Groenlanda.

Descoperirile sunt destul de rare, dar includ un ac cu inel pentru prinderea mantiei, de tip confirmat ca fiind nordic. Mai există o vârtelniţă şi un ac fragmentat de os – dovezi ale muncii textile (poate a femeilor?) –, precum şi o mărgică de sticlă. Au fost excavate bucăţi de lemn care au fost în mod clar modelate cu unelte din fier, unelte pe care indigenii nu le aveau.

Clădirile de la L'Anse aux Meadows au fost arse, fie de către oamenii Primelor Naţiuni după plecarea nordicilor, fie poate chiar de aceştia din urmă, ca un act de finalitate ritualică. Situl este în general datat în jurul anului 1000, dar o parte din materialele găsite par a fi de mai devreme, ceea ce sugerează că aşezarea ar fi putut fi înfiinţată înainte de explorările nordice înregistrate în saga (deşi cronologia este vagă).

Situl de la L’Anse aux Meadows ar fi putut adăposti în jur de o sută de persoane, dar nu pare să fi fost ocupat permanent. În loc să caute să înfiinţeze o colonie, poate că principala motivaţie pentru întemeierea aşezării a fost dorinţa de a asigura stocuri valoroase de material lemnos. Spre deosebire de povestea din saga, nu s-a găsit încă nicio dovadă a existenţei vitelor, hambarelor sau şoproanelor, care erau esenţiale pentru supravieţuirea pe termen lung a oricărei noi colonii. Nu au fost descoperite nici morminte, ceea ce indică, de asemenea, o aşezare relativ de scurtă durată. Acestea fiind spuse, noile cercetări de mediu de la faţa locului sugerează că ocupaţia nordică, intermitentă sau nu, ar fi durat până la un secol.

Mai mulţi cercetători cred că L’Anse aux Meadows a fost de fapt în esenţă un popas folosit pentru aprovizionarea şi repararea bărcilor între expediţiile mai lungi în interiorul teritoriului. Referinţele clare la strugurii sălbatici – şi, într-adevăr, numele în sine – sugerează faptul că Vinland nu era situat în Newfoundland, întrucât cea mai nordică latitudine la care cresc strugurii sălbatici se află mult mai la sud, în jurul New Brunswick. Identificarea nucilor şi a lemnului de nuc alb la L’Anse aux Meadows susţine această sugestie, deoarece aceşti copaci au limitele de creştere nordice tot în regiunea New Brunswick. Dacă nordicii *au călătorit* mai departe în sud, atunci ar fi putut pătrunde relativ adânc pe râul Sf. Lawrence în provincia Quebec de astăzi sau s-ar fi

îndreptat spre sud de-a lungul coastei Maine. Având în vedere distanţa faţă de casele lor din Groenlanda şi Islanda şi neclaritatea cunoştinţelor lor geografice, poate că Vinland a fost numele dat de nordici întregii regiuni.

L'Anse aux Meadows este astăzi un loc extraordinar tocmai pentru că rămăşiţele sale sunt atât de modeste – contururile clădirilor înierbate ca nişte denivelări pe gazonul din jurul golfului, o casă lungă reconstruită, un muzeu excelent –, în acelaşi timp, mintea ni se cutremură de ceea ce reprezintă. Şi persoanele cu pricina nici măcar nu aveau idee. Nordicii nu ştiau unde se aflau, iar oamenii Primelor Naţiuni pe care i-au întâlnit habar n-aveau pe cine întâlniseră sau de unde veniseră. Prima dată când am văzut aurora boreală a fost pe cerul de deasupra Sf. Anthony, cea mai apropiată aşezare modernă, iar întreg situl rămâne mult timp în memoria oricărui vizitator.

Au apărut speranţe trecătoare de a găsi un alt sit atunci când un studiu prin satelit părea că a localizat un fel de avanpost nordic la Point Rosee, situat la polul opus, la capătul vestic al Newfoundland. Cu toate acestea, câteva luni mai târziu, săpăturile care au urmat au confirmat că „vestigiile culturale" erau toate de origine naturală. Cercetătorii şi-au testat la propriu ipotezele iniţiale, au constatat că sunt eronate şi au recunoscut-o; aşa se întâmplă uneori cu ştiinţa. Deocamdată, amploarea potenţială a oricăror călătorii de explorare în sud trebuie să rămână o chestiune de speculaţie.

Este clar că nordicii s-au întors în Vinland în mod repetat şi, de asemenea, că au mai avut contacte cu localnicii cât s-au aflat acolo. Excavarea unui mormânt în Aşezarea vestică a Groenlandei a scos la iveală un bărbat care a murit în urma unei răni provocate de o săgeată; vârful era încă în corpul său şi fusese fabricat de Primele Naţiuni. Probabil că fusese străpuns acolo, dar a ajuns acasă înainte de a muri din cauza rănii sale. Într-un alt mormânt din Groenlanda s-au găsit urmele unei robe făcute din pielea unui bivol nord-american, o specie originară din regiunea de câmpie. Aceasta ar fi putut ajunge pe coasta de est doar prin comerţ intern, înainte de a merge în cele din urmă acasă cu un nordic groenlandez, căruia poate îi plăcuse suficient de mult încât să fie îngropat în ea.

La nord de L'Anse aux Meadows, situaţia este însă foarte diferită. În ultimii ani, au apărut mai multe dovezi ale contactului nordic cu popoarele din Canada arctică şi din extremitatea nord-vestică a Groenlandei – paleoeschimoşii din Dorset şi, mai târziu, inuiţii din Thule. Contactele comerciale sunt sugerate de o serie de descoperiri identificate în siturile asociate cu popoarele băştinaşe. Acestea includ pietre de ascuţit şi artefacte din steatit din Insula Baffin şi din nordul Labradorului, precum şi bucăţi mici de metal care au fost găsite pe coasta Golfului Hudson şi a Strâmtorii Hudson. Se pare că cel puţin o corabie nordică a naufragiat în zona arctică pe ţărmul canadian, deoarece în siturile inuite au fost găsite

materiale care includ unelte de fier şi cuiele caracteristice folosite pentru a ţine laolaltă scândurile carenei. Unele dintre aceste cuie ne spun o poveste tragică, deoarece poartă semne de încălzire – probabil încercările disperate ale echipajului de a le repara, încercări care au eşuat deoarece oamenii nu au putut face un foc suficient de fierbinte.

Au fost identificate posibile indicii ale unei prezenţe nordice trecătoare şi la Nanook pe Insula Baffin. Aici, excavările unei structuri care nu are paralele clare în arhitectura indigenă sau nordică au scos la iveală un mic creuzet folosit pentru topirea cuprului, precum şi frânghii şi pietre de ascuţit utilizate pentru tăişurile instrumentelor metalice. Ar putea acesta să reprezinte al doilea loc de ocupare nordică cunoscut în America de Nord? Dacă da, atunci probabil coloniştii din Groenlanda şi-au extins sfera de influenţă nordică chiar mai mult decât s-ar fi crezut anterior, America de Nord devenind ultima frontieră arheologică cu adevărat neexplorată a lumii vikingilor. În biblioteca unui specialist, „America vikingilor” ocupă aproape un metru de raft, în ciuda faptului că, până în prezent, există doar L’Anse aux Meadows şi o mână de indicii mai la nord, de-a lungul ţărmului canadian. Dincolo de acestea, nu există nimic altceva, iar călătoriile în Vinland se estompează încet aici.

Dacă ţărmul american a fost un soi de terminus viking, a fost totuşi un capăt al unui efort regional în Atlanticul de Nord care, într-un fel, a durat mai mult decât coloniile

nordice din alte părţi. I-am urmat pe vikingi de la originile lor îndepărtate în turbulenţele secolului al VI-lea, prin consolidarea lor politică în secolele al VIII-lea şi al IX-lea, până la diaspora lor cu incursiuni şi schimburi comerciale prin Eurasia şi marea de vest. Cum s-a sfârşit lumea lor?

18

MULTELE SFÂRŞITURI ALE EPOCII VIKINGILOR

Unii consideră că epoca vikingilor a început în 8 iunie 793, cu atacul asupra Lindisfarne. Alţii cred că a luat sfârşit odată cu bătălia de la Stamford Bridge din Yorkshire în 25 septembrie 1066, când regele Harald Hardråde al Norvegiei a fost ucis de o săgeată în gât în timp ce conducea atacul împotriva englezilor.

Ca întotdeauna, n-a fost chiar atât de simplu.

Chiar şi în statele naţionale unificate ale vechilor patrii, cu regii lor creştini binecuvântaţi de Dumnezeu, calea nu era netedă. Norvegia şi Danemarca au rămas relativ stabile ca entităţi politice, dar în Evul Mediu au fost sfâşiate de războaie civile care nu au fost chiar atât de diferite de cele din epoca vikingilor. Principala diferenţă a fost reprezentată de luptele între facţiuni pentru ţări singulare şi tronurile lor, mai degrabă decât conflictele dinastice pentru fâşii de pământ şi stătuleţe. Incursiunile de peste mări au continuat, dar mai degrabă ca politică internaţională decât ambiţie piraterească; într-un fel,

aceasta din urmă a murit odată cu Svein Barbă-despicată, care s-a bucurat atât de puţin de cucerirea sa de succes a Angliei în 1014. Acestea fiind spuse, probabil că la capătul celălalt nu era prea diferit.

Într-un mod straniu, regii scandinavi medievali au continuat şi ei incursiunile vikingilor într-un nou context: cel al cruciadelor. Aceste războaie sfinte de la sfârşitul secolului al XI-lea au fost purtate aproape de casă, printre triburile baltice care încă se opuneau creştinismului, şi, desigur, departe, în Ţara Sfântă însăşi. La doar o generaţie după Stamford Bridge, regele norvegian Sigurd îşi conducea flota de-a lungul coastei Franciei şi apoi în Marea Mediterană, prădând pe parcursul călătoriei, întocmai ca strămoşii săi vikingi. Ajuns în cele din urmă în Palestina, a jucat un rol esenţial ajutându-l pe regele Ierusalimului să captureze oraşul Sidon. Sigurd a pornit apoi spre casă, oprindu-se la Constantinopol, unde a fost primit de împăratul Alexios, căruia i-a oferit corăbiile sale. I s-a asigurat transportul pe uscat înapoi în Scandinavia, dar, în adevărata tradiţie a varegilor Rus', mulţi dintre oamenii săi au decis să rămână mercenari ai Imperiului Bizantin.

În teritoriile sale de peste mări, coroana norvegiană a menţinut controlul provizoriu asupra Hebridelor până în anii 1260, dar a preluat guvernarea de facto a Islandei în acelaşi timp, punând capăt secolelor sale de stat independent. Insulele Orkney şi Shetland au rămas ferm scandinave – insule ale pescarilor piraţi care se mândreau

cu autonomia lor –, asta până la anexarea lor de către Scoţia în secolul al XV-lea.

Spre deosebire de Norvegia şi Danemarca, suedezii au avut nevoie de secole întregi pentru a se uni în cele din urmă, fie ca ţară, fie (până la un punct) drept creştini. Ólof, regele dărilor, avea mica lui bază de putere la Sigtuna, dar asta era departe de întregul tărâm. Vrăjmăşiile tribale ale popoarelor Svear şi Götar erau profunde şi încă divizau ţara de la câmpiile centrale până la ţinuturile lacurilor. Puterea Bisericii cuprindea sudul, care avea să rămână sub stăpânirea tronului danez până în secolul al XVII-lea. În Valea Mälar totuşi era vorba de o altă chestiune – vechile credinţe au convieţuit cu cele noi până în anii 1100 şi probabil mult mai mult în spatele uşilor închise. Adam din Bremen descria alarmant de grafic templul din Uppsala şi festivităţile sale păgâne atât de obscene, încât nu le putea reda în scris cu doar douăzeci şi nouă de ani înainte de căderea Ierusalimului în prima cruciadă.

Soarta – într-un sens foarte nordic – diasporei vikingilor a fost din nou diferită. După cum era de aşteptat, motoarele sociale, politice, economice şi ideologice care au condus transformarea scandinavă din secolele al VIII-lea până în al XI-lea s-au oprit în moduri diferite, în momente şi ritmuri diferite, în regiuni diferite. Există mai multe modalităţi de a accesa acest lucru.

Unul este prin perspectiva „arheologică” a vikingităţii, conexiunile dificile dintre schimbările sociale şi cultura materială. Eroarea logică de a face o ecuaţie simplă de acest fel – identificarea unui colier „de-al vikingilor”, să zicem – a fost dată în vileag cu mult timp în urmă, când tipurile de mărgele care au fost întotdeauna ferm asociate cu aşezările din epoca vikingilor au început să apară în săpăturile daneze datate cu cincizeci de ani înainte de „debutul” tradiţional al perioadei; a început epoca vikingilor mai devreme decât ne-am gândit? Acest fapt a dus la dezbaterea ştiinţifică privind criza perioadei migraţiilor şi consecinţele sale pe termen lung, schimbările fundamentale de la mijlocul secolului al VIII-lea şi la o înţelegere mai subtilă a istoriei decât cea care se baza pe arderea unei mănăstiri la Lindisfarne.

Acelaşi lucru este valabil şi pentru traiectoriile culturii materiale la sfârşitul epocii vikingilor şi după aceasta, cu tot ceea ce implică. În Suedia centrală, de exemplu, pietrele runice de tipul clasic din epoca târzie a vikingilor au continuat să existe o bună parte din anii 1100. În Gotland, bijuteriile de exact acelaşi fel pe care le purtau oamenii din epoca vikingilor erau evident încă la modă în anii 1200. În Scoţia şi în Insule, tranziţia către o economie medievală ar trebui de fapt plasată la sfârşitul secolului al XIII-lea, în principal pe motivul schimbărilor din industria pescuitului şi al unei reorientări serioase către capturile de adâncime. În Dublin şi în celelalte „oraşe state” irlandeze, tiparele decorative obişnuite în secolul al XI-lea,

în special fiarele răsucite şi împletiturile aşa-numitelor stiluri de artă Ringerike şi Urnes, erau utilizate în mod activ o sută de ani mai târziu. Apoi mai sunt toate identităţile „hibride”. De pildă, când au început vikingii de pe Sena să devină „normanzi”? Judecând după modul în care îşi semnalau identitatea, acest lucru s-a întâmplat la aproximativ un deceniu de la prima cedare de pământ lui Rollo în 911. Pe de altă parte, în teritoriile Rusiei Kievene există o continuitate materială a elementelor recunoscute ca fiind scandinave cel puţin până în anii 1200.

Cheia este contopirea iluzorie dintre identitate şi lucruri. Da, desigur, obiectele pot fi folosite pentru a semnala statut, afiliere, preferinţă şi multe altele, dar pot fi şi ambigue, ironice, chiar folosite pentru a-şi bate joc de ceea ce par că afirmă. Există doar un sens limitat în a vorbi despre o sabie „de-a vikingilor” şi una „medievală” şi trebuie să ne orientăm către procese sociale mai mari.

Singură între fostele colonii ale vikingilor, Normandia şi-a păstrat graniţele intacte şi există chiar şi acum un puternic sentiment de contrast cu restul Franţei – o identificare cu originile scandinave ale provinciei, care poate căpăta uneori o încărcătură politică. Ducatul a continuat să existe până în perioada medievală propriu-zisă, în mod firesc ajutat de faptul că propriul conducător ocupa şi tronul Angliei. În Insulele Britanice, Yorkshire şi nordul aveau să păstreze un caracter scandinav timp de secole întregi, o independenţă aprigă, o moştenire de pe vremea când Eric Secure-Însângerată a rezistat în faţa

englezilor din sud. Nu întâmplător nordul s-a alăturat în mare măsură invaziei lui Harald Hardråde în 1066. Într-o formă mai diluată, acelaşi lucru a fost valabil şi pentru fostele teritorii Danelaw. Moştenirea culturală şi lingvistică a coloniştilor Marii Armate nu a dispărut niciodată în întregime, ci a fuzionat cu noţiunea în ascensiune de Anglia (un concept parţial creat prin opunerea sa faţă de vikingi) pentru a forma noi aşezări, noi legături comerciale şi noi vieţi. În Irlanda, enclavele nordice de coastă au devenit principalele baze urbane ale Evului Mediu, pe măsură ce economia şi politica ţării s-au integrat treptat. Cu toate acestea, dihotomia oraş-ţară va persista şi în timpurile moderne.

În toate aceste zone, vikingii dăinuie astăzi în primul rând ca magnet turistic, ca atracţie a traseelor de patrimoniu şi a „experienţelor”. Scandinavii epocii vikingilor erau puternic preocupaţi de memorie; asta i-ar bucura.

Lumea varegilor Rus’ a urmat un traseu diferit, separat de Scandinavia, dar totuşi pe deplin integrat în politica europeană. Estul nu a fost niciodată separat. Ascensiunea continuă a Kievului a făcut din prinţii săi puteri demne de luat în seamă. Omologul lor din nord şi, ocazional, rival a fost în timp chiar înnobilat cu propriul său titlu aristocratic, conferit oraşului însuşi: Suveranul Novgorod cel Mare. Blănurile sale au ţinut de cald monarhilor englezi din Dinastia Tudorilor şi în Epoca Elisabetană. Rădăcinile printre vikingi ale *călătorilor* fluviali care

înfiinţaseră comerţul nu s-au pierdut niciodată pe deplin, iar această legătură a fost activată ocazional în alianţe şi altele asemenea. Era o istorie complicată de familie: chiar şi în anii sovietici 1950, Partidul Comunist a simţit că este necesar să nege că originile Rusiei se aflau mai degrabă în ambiţia scandinavă decât în întreprinderea slavă.

„Cultura nordică" a dăinuit cel mai mult în Atlanticul de Nord, într-o asemenea măsură încât cărţile despre vikingi au continuat să facă multă vreme referire la aşezările islandeze şi la cultura materială care erau medievale din datări. (Am făcut la fel aici, puţin, pentru contactele nordice cu zona arctică canadiană.)

Acestea nu erau societăţi statice. Codurile sociale au intrat din ce în ce mai mult sub mantia Bisericii, deşi au fost în mod necesar adaptate la sensibilităţile unice ale regiunii. Politica Islandei a devenit din ce în ce mai strâns legată de cea a Norvegiei. Epoca scriitorilor de saga – Snorri Sturluson, mai ales – a fost şi o perioadă de manevre intense pentru putere printre familiile de elită ale ţării. Arheologii îşi pot da seama cum arhitectura rurală şi viaţa de pe uscat s-au schimbat odată cu noile condiţii sociale din Islanda şi cu necesităţile impuse de un climat mai rece, dar, în acelaşi timp, au existat continuităţi reale ale epocii vikingilor. Nu întâmplător lumea din saga medievală şi trecutul ancestral al vikingilor pot părea atât de asemănătoare pe hârtie. Şi în prezent, Islanda este probabil regiunea din diasporă care

îşi păstrează cel mai conştient şi aprobator legătura cu trecutul.

În Groenlanda, ocupaţia nordică nu a durat, dar sfârşitul a fost lung şi încă reprezintă un puzzle enigmatic pentru cercetători. Reorientarea comerţului cu fildeş spre India şi Africa în secolul al XIII-lea a afectat cererea de colţi de morsă – un articol valoros de export al coloniei – şi, în general, comercianţii europeni au ales să facă afaceri cu locuri mai accesibile apropiate de casă. Aceasta a fost o lovitură economică majoră pentru un loc în care viaţa era mereu aproape la limită în cele mai bune cazuri. Navele din Islanda şi Norvegia s-au împuţinat de la an la an. Cu toate acestea, coloniştii s-au agăţat de fermele lor până în anii 1300, numărul lor scăzând încet. O mare parte din acea perioadă au ţinut încă pasul cu moda şi cu tendinţele politice europene; navele comerciale anuale reprezentau o sursă bogată de informaţii şi bârfe. Groenlanda era izolată, dar chiar şi aşa, nu era complet un loc uitat de lume. Mai multe inscripţii runice înregistrează expediţii de vânătoare şi explorare departe în nordul îngheţat al ţării şi în Canada arctică, până la insula Ellesmere. Cu toate acestea, în Evul Mediu, deteriorarea constantă a climatului a însemnat că subzistenţa agricolă viabilă devenise nesigură tocmai în momentul în care nordicii trebuiau să depindă de ea mai mult ca niciodată. Există, de asemenea, sugestii nedovedite de conflict cu grupurile Thule care se mută în Groenlanda din nord. De-a lungul

timpului, oamenii au plecat sau au murit, iar fermele au ajuns dărăpănate.

Destinul regiunii Vinland nordice a fost legat de cel al patriilor exploratorilor săi, dar există o scurtă concluzie. În 1121, un episcop din Groenlanda „a plecat să caute Vinland” şi astfel a dispărut din istorie. În 1347, o navă scuturată de furtuni a sosit în Islanda, deviată de la traseul său în timp ce se îndrepta spre Groenlanda – echipajul său adunase lemn de-a lungul coastei Labradorului, „Markland” al nordicilor. Amintirea vestului îndepărtat era evident vie în Atlanticul de Nord dacă până în secolul al XIV-lea se putea remarca fără prea mult interes că oamenii tăiau copaci acolo. După aceea însă nu mai există înregistrări, asta până când cercetătorii norvegieni au descoperit L’Anse aux Meadows peste o jumătate de mileniu mai târziu

Ultimul mesaj din colonia Groenlanda este unul straniu. La biserica Hvalsey, lângă Qaqortoq din zilele noastre, pe 16 septembrie 1408 Sigrid Björnsdóttir s-a căsătorit cu Thorstein Ólafsson, căpitanul unei corăbii care sosise din Islanda. Ştim asta deoarece legitimitatea căsătoriei lor a fost pusă la îndoială când cuplul s-a întors la Thorstein acasă. Este clar că nimeni din Islanda nu pare să fi crezut că exista încă un cler funcţional în Groenlanda. Această notă sceptică este ultima referire la ocupaţia nordică care a debutat în epoca vikingilor şi include şi alte detalii aduse de acea ultimă corabie – un proces fatal al vrăjitoarelor, complicat de gelozia sexuală şi micropolitica

aprigă a unei mici comunităţi în care duşmăniile puteau scăpa de sub control. Avanpostul de la vest era într-un declin terminal, iar abandonarea sa definitivă nu poate să fi fost departe.

Biserica Hvalsey este surprinzător de bine conservată astăzi, înconjurată de pietrele care s-au rostogolit de la fermelor coloniştilor. Marea se întinde în faţa sa. La exact şase sute de ani de la nuntă, în septembrie 2008, am vizitat locul cu un grup de cercetători ai vikingilor pentru a marca această aniversare îndepărtată. Într-un ecou curios şi emoţionant, am fost însoţiţi de un descendent al cuplului. Norii erau joşi şi cenuşii, fiordul presărat cu aisberguri, şi, pe drum, o balenă s-a ivit aproape de barcă. Era un loc ameninţător şi singuratic, cu biserica ruinată fără acoperiş şi căscată spre un cer întunecat.

24. Sfârşitul sfârşiturilor. Pe malurile fiordului de la Hvalsey lângă Qaqortoq din zilele noastre, în sudul Groenlandei se află ruinele bisericii unde Sigrid Björnsdóttir s-a căsătorit cu Thorstein Ólafsson pe 16 septembrie 1408. Raportul nunţii lor este ultima referinţă pe care o avem a ocupaţiei nordice a Groenlandei care a debutat în epoca vikingilor. (Fotografie realizată la aniversarea a 600 de ani de la căsătoria lor © Neil Price)

În părţile a doua şi a treia ale acestei cărţi, de la fenomenul vikingilor până la noi ţări şi naţiuni, scandinavii medievali timpurii au apărut mai mult aşa cum sunt

percepuţi în mod convenţional: drept călători în căutarea profitului, a prăzii, a faimei sau a unei noi case. Lumea lor era vastă.

O persoană născută în Uppland în Suedia ar fi putut să se plimbe pe străzile din oraşul rotund al Bagdadului, centrul lumii islamice. Un aspect şi mai important, ar fi putut apoi să meargă acasă şi să le spună tuturor despre asta şi să le arate ţesătura minunat de fină şi plină de culori strălucitoare pe care o cumpărase. Mai izbitor este şi faptul că familia şi prietenii lor ar fi putut compara în mod nefavorabil mătasea cu lucrurile mai frumoase pe care vărul Eric le comercializase în golful mării sudice cu un an înainte, după ce acestea au parcurs un drum lung prin multe mâini, venind de undeva din est, unde (aşa se spune) oamenii aveau ochi de formă diferită.

O persoană născută în Danemarca ar fi putut să navigheze cu vikingii prin apele Franciei şi să lupte pe Sena, sub zidurile în flăcări ale Parisului, apoi să se îndrepte spre Marea Midgard dintr-o bază de pe Loara. Ar fi putut să treacă pe lângă stânca cea mare de la intrarea ei şi să jefuiască pe tot parcursul drumului până la – poate – Alexandria şi înapoi. Gândiţi-vă la poveştile, la istoriile înşirate în tavernele Europei, la moscheea orbitoare din Córdoba şi la zeii de piatră cu capete de animale din delta Nilului.

O persoană din epoca târzie a vikingilor îi poate reprezenta pe toţi, aici, la final, cineva pe care l-am întâlnit deja. La scurt timp după anul 1000, Gudríd

Thorbjarnardóttir a călătorit de-a lungul coastei Helluland şi Markland înainte de a debarca în Vinland împreună cu soţul ei, Thorfinn Karlsefni, şi echipajul lor. Poate că nu au fost primii vizitatori nordici şi probabil că au urmat calea bătătorită de alţii înaintea lor. Gudríd era însărcinată, iar în timp ce se afla în Vinland a născut primul copil european adus pe lume în America de Nord (şi cât de potrivit pentru istoria viitoare că a fost numit Snorri). Parcursese deja un drum lung, din familia norvegiană din Islanda prin Groenlanda şi de la un set de credinţe la unul nou. A întâlnit oameni ai Primelor Naţiuni, iar mai târziu – făcând un pelerinaj la Roma – aproape sigur îl va întâlni pe Papă; a mâncat struguri sălbatici în Vinland şi avea să guste vinuri mediteraneene sub soarele italian. Când a ajuns la bătrâneţe drept călugăriţă creştină în Islanda, Gudríd era probabil cea mai umblată femeie de pe planetă.

Acestea sunt toate figuri familiare ale „lumii vikingilor” sau, mai corect, ale diasporei, actualizate în detaliile arheologice, dar totuşi oamenii pe care îi cunoaştem. Dar nu trebuie să uităm de prima parte a cărţii, în care am văzut cine sunt ei cu adevărat. Călătorul acela din Bagdad era recunoscător că *hamingja* sa era atât de puternică, încât spiritul norocului său l-a adus teafăr acasă. Atacatorul din Andaluzia a adus jertfe de sânge zeilor fulgerului şi războiului şi a avut încredere că *valkyrjur* vor fi mereu acolo, veghind şi aşteptând. Până şi Gudríd cunoştea cântecele potrivite pentru a invoca fiinţe de pe

altă lume la chemarea unei vrăjitoare *völva*, înainte de a se îndepărta de ele pentru o viziune a lui Hristos Alb. Urmaşii ei vor fi episcopi. Poate că până şi ea era mulţumită că *hugr* al ei şi-a găsit cu adevărat casa în cele din urmă.

Mentalitatea vikingilor este departe de noi astăzi, dar uneori e aproape tangibilă. Când ne plimbăm noaptea printr-o pădure sau privim cum răsare luna peste un câmp negru de lavă *hraun* sau vedem o zvâcnire în apele deranjant de liniştite ale unui lac, îi putem întrezări modul de funcţionare pentru o clipă sau două.

Dincolo de stereotipuri, epoca vikingilor (şi nu doar în Scandinavia) a fost o perioadă de violenţă înfiorătoare şi de structuri la fel de teribile de opresiune patriarhală, instituţionalizată. Bărbaţii şi femeile, împreună cu oamenii care au adoptat un spectru remarcabil de larg de identităţi de gen diferite au trăit în aceste reţele şi prin ele – construindu-le, perpetuându-le şi susţinându-le, dar şi distrugându-le, rezistându-le şi subminându-le, recreându-le.

Aceeaşi epocă a vikingilor a fost şi o perioadă de inovare socială, un timp viu şi multicultural, cu o toleranţă considerabilă faţă de ideile radicale şi credinţele străine. A fost o perioadă artistică înfloritoare, cu o acceptare explicită a faptului că întâlnirile culturale şi călătoriile lărgeau perspectiva cuiva. Dacă oamenii de astăzi rămân cu ceva în urma unei întâlniri cu epoca vikingilor, asta ar trebui să fie. Nu ar trebui niciodată să ignorăm sau să

suprimăm realităţile brutale din spatele clişeelor – masacrele incursiunilor, sclavia, misoginia –, dar vikingii au fost cu mult mai mult de atât. Şi-au schimbat lumea, dar s-au lăsat schimbaţi la rândul lor. Într-adevăr, au îmbrăţişat acele conexiuni cu alte popoare, locuri şi culturi.

Valorile lor cele mai respectate nu au fost doar cele forjate în război, ci şi – afirmate direct în poezie – o profunzime a înţelepciunii, generozităţii şi cugetării. Mai presus de toate, o subtilitate, un anumit joc al minţii, combinate cu un refuz puternic de a se da bătuţi.

Există moduri mai nepotrivite de a fi ţinut minte.

EPILOG: JOCURILE

Aceasta este o viziune a viitorului, pentru că Ragnarök încă n-a avut loc.

> Mai întâi, corpurile cereşti se vor stinge. Sól, femeia-soare strălucitoare, este înghiţită cu totul, lampa zilei stinsă pentru totdeauna. Luna este prinsă în final de lupul care urlă, Mánagarm, „câinele lunii”, care e pe urmele sale de eoni întregi. Máni este înfulecat, lumina sa muribundă împroşcând lumea precum sângele, în timp ce aceasta se întunecă. Frigul pune stăpânire pe Midgard; gerul îngheaţă pământul într-o iarnă fără de sfârşit. Munţii dârdâie, piticii gem şi se

tânguiesc în sălile lor. Copacii se desprind de pe pământ, iar Yggdrasill însuşi se cutremură şi geme.
Cocoşii încep să cânte: în Asgard, în Hel, în pădurea îndepărtată de la marginea lucrurilor. Cornul lui Heimdall răsună în întreaga lume, avertizând de oroarea care se apropie.
Fiecare fiară, fiecare cătuşă, fiecare lanţ se slăbeşte şi se frânge. Toate forţele întunericului încep să se agite şi se deplasează în beznă către Asgard şi bătălia finală.
Pe fundul mării, Naglfar se eliberează şi se ridică la suprafaţă într-o coroană sugrumătoare de buruieni şi putrefacţie, cu apa şiroind de pe punte. Cei înecaţi stau la rame, rândurile morţilor strânse în carena sa, iar Loki este la cârmă.
Bifröst, podul curcubeu care dăinuie de la creaţie încoace, se va nărui în cele din urmă, când se va prăbuşi sub fiii lui Muspell în momentul în care aceştia călăresc la Ragnarök. Cioburile colorate cad şi se sting în urma lor, în timp ce uriaşii de gheaţă traversează râurile învolburate ale lumii celeilalte pentru a ajunge pe câmpul de bătălie. Rândurile giganţilor de foc strălucesc puternic şi se întind pe o sută de leghe în toate direcţiile.
Odin călăreşte să-i întâmpine de la uşile lui Valhöll, cu coiful său din aur şi suliţa pregătită de atac. Cele opt picioare ale lui Sleipnir aleargă mâncând pământul. În spatele stăpânului zeilor, einherjarii se

revarsă de pe fiecare poartă, războiul lor mult aşteptat a venit în sfârşit.

Câmpia se pierde sub nenumăratele milioane de fiinţe care luptă pe ea: zei, giganţi, monştri, spirite de toate felurile şi oameni atât vii, cât şi morţi. Larma asurzitoare, un urlet vast care răsună prin tărâmuri, îneacă orice sunet.

Oceanul fierbe şi se agită în timp ce Şarpele Midgard se răsuceşte pe pământ. Veninul său îl stropeşte pe Thor chiar atunci când acesta îl ucide, iar ciocanul său cade în timp ce el face nouă paşi mari în Hel. Loki şi Heimdall – farsorul şi paznicul podului – se ucid unul pe celălalt. Týr se luptă cu câinele iadului, Garm, şi amândoi sunt sfâşiaţi. Freyr este forţat să lupte fără sabia lui şi este ucis de Surt, a cărui lamă străluceşte mai puternic decât soarele. Fălcile marelui lup, Fenrir, se deschid larg şi zgârie pământul şi cerul, iar Odin este înghiţit de viu. Dar fiara nu trăieşte mult, capul îi e sfâşiat de fiul Tatălui Tuturor. Lumile sunt pline de sânge, dar totul se întâmplă aşa cum trebuie – aşa cum a fost prezis.

Când Ragnarök se încheie, totul a pierit. Zeii şi duşmanii lor zac laolaltă, ucişi împreună într-o furie reciprocă. În jurul câmpiilor Vígríthr, câmpul este înţesat până în zare cu toate trupurile rasei umane şi ale populaţiei invizibile cu care aceasta şi-a împărţit lumea. Nu există lumină pentru că cerul este negru şi gol, corpurile cereşti s-au stins. O negură rece şi

întunecată acoperă tărâmurile, iar ţesătura creaţiei se scurge în vid. Sfârşitul tuturor lucrurilor, moartea după viaţa de apoi, o absenţă veşnică.

Însă acesta nu este de fapt Sfârşitul.

Un pământ nou, verde şi proaspăt, cu cascade curgătoare se înalţă din ocean. Un soare nou, fiica celui vechi, aduce lumină în ceruri. Cumva, fiii lui Odin şi Thor au supravieţuit, aceştia din urmă moştenind ciocanul tatălui lor. Baldr se întoarce din Hel, la fel ca Höd, fratele care l-a ucis din greşeală. Se adună în ruinele fostului Asgard, pe câmpul Ithavölr. Primul lucru pe care îl văd? Un set de piese de joc din aur „pe care în vremurile de demult le stăpâniseră”, licărind în câmpie. O nouă sală minunată apare pe un deal, cu câmpuri de porumb care se seamănă singur răsărind la poale, pentru „trupele de războinici vrednici” care vor locui acolo (în cuvintele *Profeţiei Clarvăzătoarei*). Se pare că oamenii vor popula din nou acest loc.

Iar acum îi vedem: un bărbat şi o femeie care s-au ascuns de Ragnarök în adâncurile codrilor. Femeia este Líf, „Viaţă”, bărbatul este Lífthrasir, „Iubitor de viaţă”. Ies dintre copaci, în lumina soarelui.

Totul este gata să o ia de la capăt, cu un nou prim cuplu; sunt părinţii oamenilor noi – copiii noi – care vor veni.

Ar fi greu de conceput un cataclism mai mare, apocalipsa cu *A* mare, motiv pentru care povestea Ragnarök continuă să rezoneze în imaginaţia populară astăzi. Aceasta este o înmormântare a vikingilor a întregului cosmos.

Renaşterea lumii după bătălia finală poate fi o adăugire creştină, o viziune a „raiului vikingilor” construită după modelul biblic pentru a înlocui multiplele tărâmuri ale morţii în credinţele tradiţionale, una venind după alta la fel cum noua credinţă a înlocuit ceea ce a fost înainte. O sursă ulterioară conţine o referire ambiguă la sosirea unui „Puternic”, care poate se referă la Hristosul înviat, sporind simţul unei versiuni medievale rescrise (oarecum stângace) a poveştii originale. Pe de altă parte, după cum am văzut, dacă Fimbulwinter a fost într-adevăr o amintire a norului de praf din secolul al VI-lea, atunci şi acesta a trecut în cele din urmă, iar viaţa a reînceput.

Într-o interpretare alternativă, Ragnarök reflectă preocupările islandeze faţă de asprimea omniprezentă a mediului lor. În această perspectivă ecocritică, întreaga mitologie nordică – cea mai mare parte a ajuns la noi prin textele islandeze – este văzută în mod justificat ca afişând „o preocupare intensă faţă de ideea unei apocalipse năvalnice şi de neoprit”, întruchipând angoasele unei vieţi care, uneori, era aproape la limita subzistenţei viabile.

În cele din urmă, natura exactă a Ragnarök este încă una dintre ambiguităţile care înconjoară lumea gândirii nordicilor. Indiferent dacă scandinavii epocii vikingilor au crezut sau nu că Ragnarök era într-adevăr sfârşitul tuturor lucrurilor, până în Evul Mediu, când poveştile au fost îngheţate în forma care a ajuns la noi, nu există nicio îndoială cu privire la perpetuarea lor în mentalitatea medievală. Şi astfel vor începe din nou tărâmurile, cu un joc pe tablă în iarbă.

25. Joaca de-a vikingii. O sabie de jucărie din lemn din secolul al IX-lea, Staraia Ladoga, Rusia. (Fotografie © Muzeul Ermitaj, Sankt-Petersburg)

Această carte a început cu o metaforă, o încercare de a realiza o interpretare nouă a vikingilor, în termenii lor, încercând să-i vedem aşa cum se vedeau ei înşişi – de aici

şi titlul pe care l-am ales. Aici, la sfârşit, care are legătură şi cu ultimul capitol al acelei cosmologii, putem relua aceeaşi exprimare, dar aplicând un sens mai literal. Nu ar trebui să uităm că toţi Copiii Frasinului şi ai Ulmului au fost şi ei cândva doar copii: zece generaţii de mici oameni care au crescut în ceea ce numim epoca vikingilor: o altă schimbare de perspectivă, departe de jefuitorii sălbatici stereotipici. Ei nu mai există, desigur, dar încă îi putem desluşi în lucrurile pe care le-au folosit, în mormintele lor, îngropaţi prea devreme cu micile lor comori, în locurile în care au trăit, iar în textele de mai târziu, în poeme şi în saga.

Îi putem vedea în jocurile lor, amuzându-se. Galopând pe un cal de lemn pe o podea de pământ în Dublin. Lovind zdravăn o minge făcută din cârpe de-a lungul străzilor din lemn din Novgorod. Având grijă de un frate mai mic, agitându-se într-un scaun cu obstacol precum cel de la Lund. Luptându-se cu săbii din lemn în miniatură lucrate cu grijă, făcute ca să imite versiunile mai mari cu tăişuri ascuţite pe care nu aveau voie să le atingă. Îi putem vedea în ploaia şi negura din Insulele Feroe, dând drumul bărcilor lor de jucărie pe torenţii de primăvară şi aşteptând mareea.

26. Un copil al Frasinului şi Ulmului. Reconstrucţie facială de Oscar Nilsson, pe baza rămăşiţelor scheletice excavate ale unei fetiţe de şase ani, îngropată la Birka, Suedia. (Fotografie © Muzeul de Istorie din Stockholm, licenţă Common Creative)

REFERINŢE

Literatura academică şi populară despre vikingi este cu adevărat vastă şi, inevitabil, putem oferi aici doar o mică selecţie. Sursele specifice relevante sunt citate individual pe capitole în cele ce urmează, dar cititorul poate că este interesat şi de lucrări generale, oricare dintre acestea putând servi drept incursiuni pentru un studiu mai amplu.

1. CONTEXT GENERAL

Probabil cea mai bună descriere academică a perioadei scrisă vreodată datează de acum o jumătate de secol şi, inevitabil, este depăşită în anumite privinţe, dar totuşi îi răsplăteşte pe cei care o parcurg cu atenţie. *The Viking*

Achievement de Peter Foote şi David M. Wilson (Sidgwick & Jackson, Londra, 1970) nu va fi poate niciodată întrecută în acest sens.

Cartea sursă academică standard este încă *The Viking World* (Routledge, Londra & New York, 2008), editată de Stefan Brink şi de mine, care conţine aproape cincizeci de capitole scrise de specialiştii de top în domeniu şi acoperă majoritatea aspectelor perioadei. Pentru cele mai recente sinteze autorizate ale epocii vikingilor, vezi Else Roesdahl, *The Vikings* (ed. a 3-a, Penguin, Londra, 2016); Jörn Staecker şi Matthias Toplak (ed.), *Die Wikinger* (Propyläen, Berlin, 2019); şi Jeanette Varberg, *Viking* (Gyldendal, Copenhaga, 2019). Pentru un studiu excelent al lumii materiale a vikingilor, vezi Steve Ashby şi Alison Leonard, *Pocket Museum: Vikings* (Thames & Hudson, Londra & New York, 2018).

În plus, oricare dintre următoarele surse (inclusiv unele clasice mai vechi) oferă prezentări generale utile până la data publicării lor:

Gunnar Andersson (ed.), *We Call Them Vikings* (Muzeul de Istorie din Stockholm, Stockholm, 2016).

Pierre Bauduin, *Histoire des Vikings* (Tallandier, Paris, 2019).

James Graham-Campbell, *The Viking World* (ed. a 2-a, Frances Lincoln, Londra, 1989).

James Graham-Campbell, Colleen Batey, Helen Clarke, R.I. Page şi Neil Price, *Cultural Atlas of the Viking World* (Andromeda, Oxford, 1994).

Richard Hall, *The World of the Vikings* (Thames & Hudson, Londra & New York, 2007).

Dick Harrison şi Kristina Svensson, *Vikingaliv* (Natur & Kultur, Stockholm, 2007).

Lotte Hedeager, *Iron Age Myth and Materiality: An Archaeology of Scandinavia AD 400-1000* (Routledge, Londra & New York, 2011).

Michaela Helmbrecht (ed.), *Wikinger!* (Koehler, Hamburg, 2016).

Judith Jesch, *The Viking Diaspora* (Routledge, Londra & New York, 2015).

Gwyn Jones, *A History of the Vikings* (Oxford University Press, Oxford, 1984).

Alexander Koch (ed.), *Die Wikinger* (Minerva, München, 2008).

Anna Lihammer, *Vikingatidens härskare* (Historiska Media, Lund, 2012).

F. Donald Logan, *The Vikings in History* (ed. a 3-a, Routledge, Londra & New York, 2005).

Julian D. Richards, *The Vikings: A Very Short Introduction* (Oxford University Press, Oxford, 2005).

Else Roesdahl şi David M. Wilson (ed.), *From Viking to Crusader: Scandinavia and Europe 800-1200* (Nordic Council, Copenhaga, 1992).

Birgit Sawyer şi Peter Sawyer, *Die Welt der Wikinger* (Siedler, Berlin, 2002).

Peter Sawyer, *The Age of the Vikings* (ed. a 2-a, Arnold, Londra, 1971).

Peter Sawyer, *Kings and Vikings* (Methuen, Londra & New York, 1982).

Peter Sawyer (ed.), *The Oxford Illustrated History of the Vikings* (Oxford University Press, Oxford, 1997).

Gareth Williams, Peter Pentz şi Matthias Wemhoff (ed.), *Viking: Life and Legend* (British Museum, Londra, 2014).

Anders Winroth, *The Age of the Vikings* (Princeton University Press, Princeton, 2014).

Deşi lucrările ulterioare i-au luat locul, o menţiune onorabilă i se cuvine lui David M. Wilson cu a sa *The Vikings and Their Origins* (Thames & Hudson, Londra & New York, 1970), deoarece este singura lucrare în limba engleză anterioară celei de faţă care încearcă să-i plaseze cu adevărat pe vikingi în contextul lor pe termen mai lung.

Pentru cititorii interesaţi să urmeze direcţii de cercetare cu ajutorul unor specialişti, sunt esenţiale două lucrări enciclopedice monumentale. Prima este *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, o lucrare trilingvă în limbile scandinave care a apărut în douăzeci şi două de volume între 1956 şi 1978, constând în mii de scurte articole ale unor cercetători de vază. Vorbitorii de germană pot consulta o lucrare similară, *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, din care există mai multe ediţii: primele patru volume din 1911 până în 1919; noua serie masivă din 1968 până în 2008, cu peste o sută de

volume suplimentare de specialitate, care încă apar la momentul publicării acestei cărţi şi care conţin împreună peste cincizeci de mii de pagini de text; şi succesorul său online, *Germanische Altertumskunde Online*, disponibil prin abonament de la De Gruyter, care include tot ce s-a publicat anterior, cu actualizări constante. De asemenea, recomand cu căldură *Handbook of Pre-Modern Nordic Memory Studies*, în două volume, editat de Jürg Glauser, Pernille Hermann şi Stephen A. Mitchell (De Gruyter, Berlin, 2018).

SURSE PRIMARE

Aici facem referire la traduceri exacte în limba engleză, în care cititorul interesat va găsi un ghid complet al ediţiilor critice ale lucrărilor originale.

Există o serie de traduceri bune ale *Eddei poetice*, dar preferata mea este cea a lui Carolyne Larrington (Oxford University Press, Oxford, 1996). Vezi şi *The Elder Edda: A Book of Viking Lore* de Andy Orchard (Penguin, Londra, 2011). O ediţie ştiinţifică excelentă, cu text în limba nordică veche şi traducere paralelă în engleză, aparţine regretatei Ursula Dronke, *The Poetic Edda* (3 vol., Oxford University Press, Oxford, 1969-2011). Dacă această carte nu vă stârneşte alt răspuns decât acesta, citiţi *Edda poetică*! Cu excepţia cazului în care se menţionează altfel,

traducerile poemelor eddice din această carte sunt din ediţia lui Larrington.

Lucrările lui Snorri Sturluson sunt de o importanţă capitală. Cele mai bune traduceri în limba engleză pentru *Edda în proză* îi aparţin lui Anthony Faulkes (Everyman, Londra, 1984) şi lui Jesse Byock (Penguin, Londra, 2005). *Heimskringla*, istoriile adunate de Snorri despre regii Norvegiei, a fost tradusă de Alison Finlay şi Anthony Faulkes (3 vol., Viking Society for Northern Research, Londra, 2011-2015).

Saga completă a islandezilor (inclusiv 49 de povestiri) a fost tradusă în cinci volume coordonate de redactorul Viðar Hreinsson pentru Leifur Eiríksson Publishing (Reykjavík, 1997). Selecţii din acestea, ca o colecţie redusă şi ca saga individuale, au fost publicate separat ulterior de editura Penguin, Londra. Traducerile unor saga individuale sunt menţionate pe capitole mai jos.

Corpusul de poezie skaldică se publică în mod constant în ediţii noi definitorii, inclusiv traduceri, editate de Margaret Clunies Ross, *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages* (8 vol., Brepols, Leiden, 2008-).

Un alt tip de lucrare medievală timpurie, *The History of the Danes de Saxo Grammaticus*, a fost tradusă de Hilda Ellis Davidson şi Peter Fisher (ed. a 2-a, Brewer, Cambridge, 1996).

Landnámabók a fost tradusă de Hermann Pálsson şi Paul Edwards (University of Manitoba Press, Winnipeg,

2006); *Íslendingabók* a fost tradusă de Siân Grønlie (Viking Society for Northern Research, Londra, 2006).

Un număr redus de cărţi oferă o idee generală a surselor scrise în nordica veche. *Chronicles of the Vikings: Records, Memorials and Myths* (British Museum Press, Londra, 1995), a regretatului Ray Page, reprezintă o colecţie minunat de eclectică. Page a fost unul dintre cei mai buni prozatori stilişti pe care studiile despre vikingi i-au avut vreodată, iar comentariul său despre interpretarea dificilă a surselor scrise îmbină atât intuiţia, cât şi spiritul. Sursele primare textuale de toate tipurile sunt adunate în mod util de Angus A. Somerville şi R. Andrew McDonald (ed.) în *The Viking Age: A Reader* (ed. a 3-a, University of Toronto Press, Toronto, 2020). *The Longman Anthology of Old English, Old Icelandic, and Anglo-Norman Literatures* încearcă să cuprindă şi mai mult şi plasează, de asemenea, materialul nordic în contextul său cultural (ed. Richard North, Joe Allard şi Patricia Gillies, Longman, Harlow, 2011). Pentru mostre elegante de vers, vezi R.G. Poole, *Viking Poems on War and Peace* (University of Toronto Press, Toronto, 1991) şi Judith Jesch, *Viking Poetry of Love and War* (British Museum Press, Londra, 2013).

Inscripţiile runice sunt desemnate în această carte conform convenţiei scandinave. În Suedia, fiecare inscripţie este notată cu litera provinciei în care apare (cea mai uzuală fiind U pentru Uppland), urmată de un număr de ordine, deoarece fiecare text a fost înregistrat

pe rând. Numerele inscripţiilor daneze şi norvegiene au prefixul DR şi, respectiv, NIyR. Textele runice suedeze, de departe majoritare, sunt acoperite în mare parte de *Sveriges Runinskrifter*, publicat în cincisprezece volume (unele cu mai multe părţi) din 1900 până în 1981. Actualizări despre noile descoperiri pot fi găsite online prin *runverket* al Consiliului Naţional al Patrimoniului Suedez. Cel mai facil punct de acces la întregul corpus este baza de date online scandinavă Runic-Text de la Universitatea Uppsala. Atunci când în această carte sunt menţionate inscripţii runice, mai jos apar referinţe la numerele lor de identificare, care pot fi apoi consultate în lucrările menţionate mai sus.

O introducere generală poate fi găsită în Martin Findell, *Runes* (British Museum Press, Londra, 2014). Pentru o prezentare generală a inscripţiilor scandinave, vezi Sven B.F. Jansson, *Runes in Sweden* (Gidlunds, Stockholm, 1987); Terje Spurkland, *Norwegian Runes and Runic Inscriptions* (Boydell, Woodbridge, 2005); şi Lisbeth M. Imer, *Danmarks Runesten* (Muzeul Naţional al Danemarcei, Copenhaga, 2016). Aceste lucrări conţin sute de inscripţii traduse şi recomand să le răsfoiţi pe oricare dintre ele pentru a simţi aroma brută a vieţii din epoca vikingilor.

Cele mai multe dintre sursele primare engleze şi continentale despre vikingi au fost traduse şi toate citatele din aceste texte provin din următoarele ediţii:

The Anglo-Saxon Chronicle (*Cronica anglo-saxonă*), ed. şi trad. Michael Swanton (ed. a 2-a, Phoenix, Londra, 2000).

Carolingian Chronicles (*Cronicile carolingiene*) [*Analele Regatului Franciei & Istoriile lui Nithard*], trad. Bernard Walter Scholtz (University of Michigan Press, Ann Arbor, 1972).

The Annals of St-Bertin (*Analele bertine*), trad. Janet L. Nelson (Manchester University Press, Manchester, 1991).

The Annals of Fulda (*Analele fuldice*), trad. Timothy Reuter (Manchester University Press, Manchester, 1992).

Ottonian Germany: The Chronicon of Thietmar of Merseburg (*Germania ottoniană: Cronica lui Thietmar de Merseburg*), trad. David A. Warner (Manchester University Press, Manchester, 2001).

Adam din Bremen, *History of the Archbishops of Hamburg-Bremen* (*Istoria arhiepiscopilor de Hamburg-Bremen*), trad. Francis J. Tschan (Columbia University Press, New York, 1959).

The Annals of Ulster (*Analele din Ulster*) (până în 1131 e.n.), ed. S. Mac Airt şi G. Mac Niocaill (Dublin Institute for Advanced Studies, Dublin, 1983).

The War of the Gaedhil with the Gaill or The Invasions of Ireland by the Danes and Other Norsemen (*Războiul lui Gaedhil cu Gaill sau Invaziile Irlandei de către danezi şi alţi nordici*), trad. J.H. Todd (Longmans, Green, Reader, and Dyer, Londra, 1867).

Principalele surse arabe, bizantine şi ruse sunt, de asemenea, disponibile în ediţii excelente:

Aḥmad ibn Faḍlān, „Mission to the Volga” , ed. şi trad. James E. Montgomery, în Tim Mackintosh-Smith şi James E. Montgomery (ed.), *Two Arabic Travel Books* (NYU Press, New York, 2015), 165-298.

Ibn Faḍlān and the Land of Darkness: Arab Travellers in the Far North, trad. Paul Lunde şi Caroline Stone (Penguin, Londra, 2012); include şi ibn Hayyān, Ibrāhīm ibn Ya’qūb, Miskawayh şi alţii.

Þórir Hraundal, *The Rus in Arabic Sources: Cultural Contacts and Identity* (Universitatea din Oslo, Oslo, 2013).

Constantine VII Porfirogenetul, *De administrando imperio*, ed. şi trad. Gyula Moravcsik şi Romily Jenkins (Dumbarton Oaks, Washington, DC, 1967).

John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, trad. John Wortley (Cambridge University Press, Cambridge, 2010).

The Russian Primary Chronicle (*Cronica vremurilor trecute*), trad. şi ed. Samuel Hazzard Cross şi Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor (Medieval Academy of America, Cambridge, MA, 1953).

Un text roman mult mai vechi este menţionat de mai multe ori în aceste pagini ca o sursă vitală pentru moştenirea europeană a Nordului. Studiul lui Cornelius Tacitus despre Germania este adesea publicat împreună cu cartea sa despre Britania, *Agricola*:

Tacitus, *Agricola, Germania*, trad. A.R. Birley (Oxford University Press, Oxford, 1999).

2. NOTE DE CAPITOL

Nici nu mai trebuie să spun că, întocmai oricărui profesor universitar, cunoştinţele mele depind într-o măsură foarte mare de munca altora. Numele fiecărui cercetător a fost omis din textul principal pentru a înlesni lectura, dar este important ca ideile discutate aici să fie atribuite corect dacă nu îmi aparţin. Următoarele note îi menţionează pe aceşti colegi specialişti în vikingi şi oferă referinţe acestor surse secundare şi căi de intrare pentru cititorii care doresc să pătrundă mai adânc în lumea vikingilor.

PROLOG: CIOTURILE

Am ales să încep această carte cu o scurtă repovestire a istorisirii creaţiei nordice, dar au făcut-o şi alţii înaintea mea şi, fără îndoială, au făcut-o mai bine. În capitolul 1 pot fi găsite referinţe la lucrări academice pe această temă, dar aceleaşi povestiri au fost, de asemenea, returnate într-o formă mai literară, pentru a fi apreciate

ca atare, mai degrabă decât ca studii academice. Cele mai bune exemple pot fi găsite în *The Norse Myths: Gods of the Vikings* (Deutsch, Londra, 1980) şi *Norse Myths: Tales of Odin, Thor and Loki* (Walker Books, Londra, 2017) de Kevin Crossley-Holland; *Ragnarok: The End of the Gods* de A.S. Byatt (Canongate, Edinburgh, 2011); şi *Norse Mythology (Mitologie nordică)* a lui Neil Gaiman (Bloomsbury, Londra, 2017; Arthur, Bcureşti, 2018). Descrierea mea a zeilor de pe ţărm este fidelă textelor în nordica veche, dar are ecouri conştiente ale mitului originar al indigenilor Haida în versiunea minunată a lui Bill Reid şi Robert Bringhurst, *The Raven Steals the Light* (Douglas & McIntyre, Vancouver, 1988), când Corbul îi găseşte pe Primii Oameni zvârcolindu-se într-o scoică pe nisipurile din Rose Spit şi îi eliberează să se joace în „minunata şi strălucitoarea sa lume nouă”.

Există o vastă literatură despre istoriografia lungă şi dificilă a vikingilor referitoare la apropriere şi denaturare. Vezi Else Roesdahl şi Preben Meulengracht Sørensen (ed.), *The Waking of Angantyr: The Scandinavian Past in European Culture* (Aarhus University Press, Aarhus, 1996); Andrew Wawn, *The Vikings and the Victorians: Inventing the Old North in Nineteenth-Century Britain* (Brewer, Cambridge, 2000); Catharina Raudvere, Anders Andrén şi Kristina Jennbert (ed.), *Myter om det nordiska – mellan romantik och politik* (Nordic Academic Press, Lund, 2001); Stefan Arvidsson, *Draksjukan: mytiska fantasier hos Tolkien, Wagner och de Vries* (Nordic Academic Press,

Lund, 2007); Heather O'Donoghue, *From Asgard to Valhalla: The Remarkable History of the Norse Myths* (I.B. Tauris, Londra, 2010); şi Jón Karl Helgason, *Echoes of Valhalla: The Afterlife of the Eddas and Sagas* (Reaktion, Londra, 2017), toate cu referinţe pentru o lectură ulterioară. Este important de remarcat – nu în ultimul rând pentru tinerii cercetători în ale trecutului – că vikingii sunt departe de a fi singurii care au făcut asta. Pentru a da doar un exemplu, lecturile din lumea antică au fost, de asemenea, atrase în aceleaşi naraţiuni deprimante de prejudecată şi ură; vezi Mary Beard, *Women and Power: A Manifesto* (Profil, Londra, 2017), şi Donna Zuckerberg, *Not All Dead White Men: Classics and Misogyny in the Digital Age* (Harvard University Press, Cambridge, MA, 2018). Pentru o privire de ansamblu recentă asupra punctului în care ne aflăm, vedeţi eseul excelent al lui Sarah Croix, *The Vikings, Victims of Their Own Success? A Selective View on Viking Research and Its Dissemination* (*Danish Journal of Archaeology*, 2015, vol. 4:1, pp. 82-96).

Vizitatorul norvegian la curtea regelui Alfred cel Mare se numea Ohthere (probabil Óttar în propria sa limbă); un text complet şi o discuţie a relatării sale pot fi găsite în Janet Batly şi Anton Englert (ed.), *Ohthere's Voyages* (Muzeul navelor vikinge, Roskilde, 2007).

INTRODUCERE: STRĂMOŞII ŞI MOŞTENITORII

Piatra runică ce menţionează vigilenţa împotriva vikingilor este U 617 de la Bro din Uppland. Pentru un rezumat al lecturilor alternative despre *víkingr*, vezi Frands Herschend, *Wikinger* (*Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 2006, 34, pp. 55-59).

Cercetătorul exasperat de la Cambridge care a ajuns la disperare din cauza terminologiei dezlânate a vikingilor era Ray Page, comentariul său provenind dintr-o revizuire şi mai exasperată din *Saga-Book of the Viking* (*Society for Northern Research*, 1985, 21, pp. 308-311). Regretatul Eric Christiansen este istoricul care, din păcate, s-a oprit asupra termenului „nordici" în cartea sa interesantă, dar excentrică, *The Norsemen in the Viking Age* (Blackwell, Oxford, 2002, pp. 1-9). Scepticismul cu privire la impactul vikingilor şi chiar existenţa lor în afara imaginarului saga a ieşit în prim-plan în *Decolonising the Viking Age* de Fredrik Svanberg (Lund University, Lund, 2003) şi în eseul provocator al lui Richard Hodges din 2004, *Goodbye to the Vikings?* (*History Today*, 54, p. 9). Câteva dintre comentariile mele de aici fac trimitere la articolul meu, „My Vikings and Real Vikings: Drama, documentary and historical consultancy" în Tom Birkett şi Roderick Dale (ed.), *The Vikings Reimagined: Reception, Recovery, Engagement* (De Gruyter, Berlin, 2020, pp. 28-43).

Revenind la metode şi surse, considerarea perioadelor de timp drept puncte de observaţie rezonează cu *Satin*

Island a lui Tom McCarthy (Knopf, Londra, 2015), o meditaţie tulburătoare asupra imposibilităţii scrierii istoriei. Cititorii interesaţi de o privire de ansamblu asupra abordărilor arheologice pot apela la Martin Carver, *Archaeological Investigation* (Routledge, Londra & New York, 2009). Pentru sursele scrise, principalele texte engleze şi continentale sunt enumerate mai sus; altele sunt citate pe capitol, după caz. Există mai multe ghiduri deosebite pentru lumea saga şi a poeziei nordice vechi, care includ discuţii ample despre gen, probleme critice şi interpretare. Recomand Jónas Kristjánsson, *Eddas and Sagas: Iceland's Medieval Literature* (Hið íslenzka bókmenntafélag, Reykjavík, 1988); Heather O'Donoghue, *Old Norse-Icelandic Literature: A Short Introduction* (Blackwell, Oxford, 2004); Rory McTurk (ed.), *A Companion to Old Norse-Icelandic Literature and Culture* (Blackwell, Oxford, 2007); Margaret Clunies Ross, *The Cambridge Introduction to the Old Norse-Icelandic Saga* (Cambridge University Press, Cambridge, 2010); şi Carolyne Larrington, Judy Quinn şi Brittany Schorn (ed.), *A Handbook to Eddic Poetry: Myths and Legends of Early Scandinavia* (Cambridge University Press, Cambridge, 2016).

Ideea că *Codex Regius* ar fi fost opera unui colecţionar amator vine din conversaţia cu Terry Gunnell. Comentariile concise ale lui J.R.R. Tolkien despre textele medievale timpurii pot fi găsite în *The Monsters and the Critics, and Other Essays* (Allen & Unwin, Londra, 1983).

Pentru câteva cuvinte despre contextul social al saga, m-am bazat pe remarcile perspicace ale traducătorului Ben Waggoner în introducerea sa la *The Sagas of Ragnar Lodbrok*" (Troth, New Haven, 2009). Cugetările utile asupra experienţei interactive de lecturare a textelor în limba norvegiană includ M.I. Steblin-Kamenskij, *The Saga Mind* (Odense University Press, Odense, 1973) şi Vésteinn Ólason, *Dialogues with the Viking Age* (Heimskringla, Reykjavík, 1998). Parcurgerea lui Egil Skalla-Grímsson printr-o prismă creştină îi aparţine lui Torfi Tulinius, *The Enigma of Egill* (Cornell University Press, Ithaca, 2015).

CAPITOLUL 1: CASA FORMELOR LOR

Dincolo de *Edda poetică*, oricine doreşte să se apropie de lumea mitologiei nordice, acest zăcământ al mentalităţii vikinge, trebuie să se îndrepte mai întâi spre trei cărţi de referinţă fundamentale care pot fi consultate pentru detalii: Rudolf Simek, *Dictionary of Northern Mythology* (Brewer, Cambridge, 1993); Andy Orchard, *Dictionary of Norse Myth and Legend* (Cassell, Londra, 1997); şi John Lindow, *Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals, and Beliefs* (Oxford University Press, Oxford, 2001).

Studii detaliate despre concepţia nordică a lumilor au fost publicate de Anders Andrén, *Tracing Old Norse*

Cosmology (Nordic Academic Press, Lund, 2014) şi Christopher Abram, *Evergreen Ash: Ecology and Catastrophe in Old Norse Myth and Literature* (University of Virginia Press, Charlottesville, 2019). Printre lucrările excelente în limbile scandinave se numără *I begyndelsen var skriget: vikingetidens myter om skabelsen de Henning Kure* (Gyldendal, Copenhaga, 2010) şi colecţia lui Anders Andrén *et al.* (ed.), *Ordning mot kaos – studier av nordisk förkristen kosmologi* (Nordic Academic Press, Lund, 2004). Speculaţiile cu privire la motivaţiile lui Snorri de a consemna cunoştinţele precreştine vin de la Gísli Sigurðsson, „Snorri Sturluson and the best of both worlds", în Guðrún Sveinbjarnardóttir şi Helgi Þorláksson (ed.), *Snorri Sturluson and Reykholt* (Museum Tusculanum, Copenhaga, 2018, pp. 291-371); pentru ideile sale privind viziunea nordică asupra corpurilor cereşti, vezi *Skyscape* şi referinţele aferente în *Handbook of Pre-Modern Nordic Memory Studies* (pp. 555-561) menţionate mai sus. Gísli este profesor-cercetător la Institutul Árni Magnússon pentru Studii Islandeze din Reykjavík, iar această carte a fost îmbunătăţită în multe privinţe datorită nenumăratelor conversaţii purtate cu el de-a lungul anilor. Citatul despre corpurile cereşti din *Profeţia Clarvăzătoarei* este din traducerea lui Jesse Byock din *Edda Poetică* la care ne-am referit mai sus.

O prezentare generală bine documentată a mitologiei şi cosmologiei nordice poate fi găsită în cartea lui Carolyne Larrington, *The Norse Myths* (Thames & Hudson,

Londra, 2017). Acesta este unul dintre cele mai intens studiate aspecte ale culturii vikingilor, iar literatura de specialitate în acest sens este vastă. Printre cele mai relevante opere încă actuale se numără două cărţi clasice atemporale publicate în acelaşi an: H.R. Ellis Davidson, *Gods and Myths of Northern Europe* (Penguin, Londra, 1964) şi E.O.G. Turville-Petre, *Myth and Religion of the North* (Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1964). Colecţii bune ale celor mai recente cugetări pot fi găsite în Margaret Clunies Ross, *Prolonged Echoes: Old Norse Myths in Medieval Northern Society* (2 vol., Odense University Press, Odense, 1994 & 1998); Merrill Kaplan şi Timothy R. Tangherlini (ed.), *News from Other Worlds* (North Pinehurst Press, Berkeley, 2012); Timothy R. Tangherlini (ed.), *Nordic Mythologies: Interpretations, Intersections, and Institutions* (North Pinehurst Press, Berkeley, 2014); şi Pernille Hermann, Stephen A. Mitchell, Jens Peter Schjødt şi Amber Rose (ed.), *Old Norse Mythology: Comparative Perspectives* (Harvard University Press, Cambridge, MA, 2017).

Zeii sunt discutaţi în mod colectiv în câteva dintre lucrările de mai sus, dar vezi şi Jean Renaud, *Les dieux des Vikings* (Ouest-France, Rennes, 1996). Pentru Odin, vezi H.R. Ellis Davidson, *The Battle God of the Vikings* (York University, York, 1972); Kris Kershaw, *The One-Eyed God* (Institute for the Study of Man, Washington, DC, 2000); şi Annette Lassen, *Odin på kristent pergament* (Museum Tusculanum, Copenhaga, 2011). Pentru Thor,

vezi Richard Perkins, *Thor the Wind-Raiser and the Eyrarland Image* (Viking Society for Northern Research, Londra, 2001); Maths Bertell, *Tor och den nordiska åskan* (Stockholm University, Stockholm, 2003); Lasse Christian Arboe Sonne, *Thor-kult i vikingetiden* (Museum Tusculanum, Copenhaga, 2013); şi Declan Taggart, *How Thor Lost His Thunder: The Changing Faces of an Old Norse God* (Routledge, Londra, 2018). Pentru Baldr, vezi John Lindow, *Murder and Vengeance Among the Gods: Baldr in Scandinavian Mythology* (Academia Scientarum Fennica, Helsinki, 1997). Pentru Loki, vezi Folke Ström, *Loki, ein mythologisches Problem* (Göteborg University, Göteborg, 1956); Georges Dumézil, *Loki* (Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1959); Anna Birgitta Rooth, *Loki in Scandinavian Mythology* (Gleerup, Lund, 1961); şi Yvonne S. Bonnetain, *Der nordgermanische Gott Loki aus literaturwissenschaftlicher Perspektive* (Kümmerle, Göppingen, 2006). Pentru Freyja şi alte zeiţe, vezi BrittMari Näsström, *Freyja – The Great Goddess of the North* (Lund University, Lund, 1995) şi *Nordiska gudinnor: nytolkningar av den förkristna mytologin* (Bonnier, Stockholm, 2009) şi Ingunn Ásdísardóttir, *Frigg og Freyja: Kvenleg goðmögn í heiðnum sið* (Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík, 2007).

Posibilii precursori ai religiei nordice în alte tradiţii au fost discutaţi în detaliu. Ipoteza indo-europeană a fost dezvoltată pentru prima dată pe larg de Georges Dumézil,

Mythes et dieux des Germains (Leroux, Paris, 1939) şi, mai recent, a fost explorată de Anders Kaliff în mai multe lucrări importante, printre care *Fire, Water, Heaven and Earth: Ritual Practice and Cosmology in Ancient Scandinavia: An Indo-European Perspective* (Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2007) şi *Källan på botten av tidens brunn. Indoeuropeiska rötter till fornnordisk religion* (Carlssons, Stockholm, 2018). Anders Hultgård a investigat posibilele paralele vedice într-un număr mare de publicaţii, toate menţionate în cartea sa magistrală *Midgård brinner: Ragnarök i religionshistorisk belysning* (Kungliga Gustav Adolfs Akademien, Uppsala, 2017). Pentru observaţii mai generale privind religia comparată, inclusiv aceste tradiţii, vezi Neil MacGregor, *Living with the Gods: On Beliefs and Peoples* (Penguin, Londra, 2018).

Observaţia că „panteonul” nordic este un fel de iluzie provine din Terry Gunnell, *Pantheon? What pantheon? Concepts of a family of gods in pre-Christian Scandinavian religions* (*Scripta Islandica*, 2015, 66, pp. 55-76). Ritualurile practicate de zeii înşişi sunt discutate de Kimberley C. Patton, *Religion of the Gods: Ritual, Paradox, and Reflexivity* (Oxford University Press, Oxford, Oxford, 2009, cap. 7). Pentru relaţia dintre zei şi uriaşi, vezi două lucrări de Gro Steinsland, „Giants as recipients of cult in the Viking Age?”, în Gro Steinsland (ed.), *Words and Objects: Towards a Dialogue Between Archaeology and History of Religion* (Instituttet for sammenlignende

kulturforskning, Oslo, 1986, pp. 212-222) şi *Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi* (Solum Forlag, Oslo, 1991); de asemenea, Tommy Kuusela, *Hallen var lyst i helig frid. Krig och fred mellan gudar och jättar i en fornnordisk hallmiljö* (Stockholm University, Stockholm, 2017).

Cugetările asupra destinului urmează îndeaproape lucrările lui Karen Bek-Pedersen, cel mai mare specialist în acest domeniu. Referinţele pot fi găsite în cartea ei, *The Norns in Old Norse Mythology* (Dunedin, Edinburgh, 2011), care este şi cel mai bun studiu asupra acestor fiinţe.

Walkiriile sunt deosebit de fascinante şi, în consecinţă, au atras o vastă literatură. Le-am discutat în cartea mea *The Viking Way: Magic and Mind in Late Iron Age Scandinavia* (Oxbow, Oxford, 2019, pp. 274-288), unde cititorii pot găsi şi o listă adnotată a numelor lor. Pentru lecturi aprofundate, vezi Folke Ström, *Diser, nornor, valkyrjor* (Royal Swedish Academy of Sciences, Stockholm, 1954); Judy Quinn, „Hildr prepares a bed for most Helmet-Damagers: Snorri's treatment of a traditional poetic motif in his Edda", în Pernille Hermann, Jens Peter Schjødt şi Rasmus Tranum Kristensen (ed.), *Reflections on Old Norse Myths* (Brepols, Turnhout, 2007, pp. 95-118); Luke John Murphy, *Herjans dísir: valkyrjur, Supernatural Femininities, and Elite Warrior Culture in the Late Pre-Christian Iron Age* (teză de masterat despre religia nordică veche, nepublicată, Háskóli Íslands,

Reykjavík, 2013); Régis Boyer, *Les Valkyries* (Les Belles Lettres, Paris, 2014); şi Karen M. Self, *The Valkyrie's gender: Old Norse shield maidens and Valkyries as a third gender* (*Feminist Formations*, 2014, 26:1, pp. 143-172). Pasajul despre aspectul lor letal hipnotizant provine din traducerea lui Jesse Byock a *Saga Völsunga* (University of California Press, Berkeley, 1990). Poemul *Web of Spears* (*Pânză de suliţe*) s-a păstrat în *Saga lui Njál* şi a fost discutat pe larg de Russell Poole în *„Viking Poems on War and Peace* (University of Toronto Press, Toronto, 1991).

Pentru toată „populaţia invizibilă" – spirite, *dísir* şi altele – şi credinţele vikingilor legate de suflet, vezi însemnările specifice din cele trei dicţionare mitologice menţionate mai sus.

Pentru elfi şi pitici, în special, vezi două lucrări ale lui Terry Gunnell, *Hof, halls, goðar and dwarves: An examination of the ritual space in the pagan Icelandic hall* (*Cosmos 17*, 2001, pp. 3-36) şi „How elvish were the álfar?", în John McKinnell, David Ashurts şi Donata Kick (ed.), *The Fantastic in Old Norse/Icelandic Literature* (Saga Internation Conference, Durham şi York, 2006, pp. 321-328); de asemenea, Rudolf Simek, „On elves", în Stefan Brink şi Lisa Collinson (ed.), *Theorizing Old Norse Myth* (Brepols, Turnhout, 2017, pp. 195-223). Rudy a scris şi despre *dísir*: „Goddesses, mothers, dísir: Iconography and interpretation of the female deity in Scandinavia in the first millennium", în Rudolf Simek şi Wilhelm Heizmann (ed.), *Mythological Women* (Fassbaender,

Viena, 2002, pp. 93-123). Oricine este interesat de troli are la dispoziţie două cărţi excelente din care să aleagă: *Trolls: An Unnatural History* (Reaktion, Londra, 2014) de John Lindow şi *Trolle: Ihre Geschichte von der nordischen Mythologie bis zum Internet* (Böhlau, Köln, 2018) de Rudolf Simek. „Trolii" din Bornholm sunt descrişi în daneză de René Laursen şi Margrethe Watt în *Guldhullet* (*Skalk*, 2011/4, pp. 3-9) şi de Flemming Kaul în *Folkeminderne og arkæologien 2* (*Skalk*, 2018/5, pp. 20-27).

„Lista de vrăji" face parte din *Cântecul celui Înalt* din *Edda Poetică* şi poate fi găsită în ediţiile menţionate mai sus.

CAPITOLUL 2: EPOCA VÂNTURILOR, EPOCA LUPILOR

Problemele politice ale declinului Imperiului de Apus şi ale migraţiilor au fost explorate din puncte de vedere fundamental diferite de Guy Halsall în lucrarea sa *Barbarian Migrations and the Roman West, 376-568* (Cambridge University Press, Cambridge, 2007) şi de Peter Heather în *The Fall of the Roman Empire* (Oxford University Press, Oxford, 2007) şi *Empires and Barbarians: Migration, Development and the Birth of Europe* (Pan Macmillan, Londra, 2009). Vezi şi Julia Smith,

Europe After Rome: A New Cultural History 500-1000 (Oxford University Press, Oxford, 2005) şi Chris Wickham, *The Inheritance of Rome: A History of Europe from 400 to 1000* (Allen Lane, Londra, 2009). Pentru un excelent exerciţiu comparativ, vezi Giusto Traina, *428 AD: An Ordinary Year at the End of the Roman Empire* (Princeton University Press, Princeton, 2009). Pentru relaţiile romane cu Scandinavia, vezi Kent Andersson, *I skuggan av Rom: romersk kulturpåverken i Norden* (Atlantis, Stockholm, 2013) şi Sergio Gonzalez Sanchez şi Alexandra Guglielmi (ed.), *Romans and Barbarians Beyond the Frontiers: Archaeology, Ideology and Identities in the North* (Oxbow, Oxford, 2017).

Există o serie de prezentări generale bune ale preistoriei scandinave târzii, incluzând perspective de peisaj. Pentru Danemarca, vezi Jørgen Jensen, *Danmarks Oldtid* (4 vol., Gyldendal, Copenhaga, 2006); pentru Norvegia, vezi Bergljot Solberg, *Jernalderen i Norge* (Cappelen, Oslo, 2000); pentru Suedia, vezi Stig Welinder, *Sveriges Historia 13000 fKr-600 eKr* (Norstedts, Stockholm, 2009). Pentru (pre)istoria agrară, vezi Janken Myrdal şi Mats Morell (ed.), *The Agrarian History of Sweden: 4000 BC to AD 2000* (Nordic Academic Press, Lund, 2011); Per Ethelberg *et al.*, *Det sønderjyske landbrugs historie: jernalder, vikingetid og middelalder* (ed. a 2-a, Museum Sønderjylland, Haderslev, 2012); şi Frode Iversen şi Håkan Petersson (ed.), *The Agrarian Life of the North 2000 BC – AD 1000* (Portal, Oslo, 2017).

Toate acestea sunt plasate în mod util în cea mai mare dintre imaginile de ansamblu de Barry Cunliffe în *Europe Between the Oceans, 9000 BC-AD 1000* (Yale University Press, New Haven, 2008).

Sacrificările daneze din mlaştină sunt rezumate în Jørgen Ilkjær, *Illerup Ådal – et arkæologisk tryllespejl* (Jysk Arkæologisk Selskab, Moesgård, 2000) şi Lars Jørgensen, Birger Storgaard şi Lone Gebauer Thomsen (ed.), *The Spoils of Victory: The North in the Shadow of the Roman Empire* (Nationalmuseet, Copenhaga, 2003). Masca Hellvi a fost publicată de Neil Price şi Per Widerström în „Bronsmasken från Hellvi", în Paul Wallin şi Helene Martinsson-Wallin (ed.), *Arkeologi på Gotland 2* (Uppsala University, Uppsala, 2017, pp. 199-208).

Pentru structurile sociale şi aşezările rurale din epoca romană a fierului şi din perioada migraţiilor, vezi Peder Mortensen şi Birgit Rasmussen (ed.), *Fra stamme til stat i Danmark* (2 vol., Jysk Arkæologisk Selskab, Moesgård, 1988 & 1991); Charlotte Fabech şi Jytte Ringtved (ed.), *Samfundsorganisation og regional variation: Norden i romersk jernalder og folkevandringstid* (Jysk Arkæologisk Selskab, Moesgård, 1991); Lotte Hedeager, *Iron Age Societies* (Blackwell, Oxford, 1992); Ulf Näsman, „Från Attila till Karl den store: Skandinavien i Europa", în Michael Olausson (ed.), *Hem till Jarlabanke: jord, makt och evigt liv i östra Mälardalen under järnålder och medeltid* (*Historiska Media*, Lund, 2008, pp. 19-47); şi Frands Herschend, *The Early Iron Age in South*

Scandinavia (Uppsala University, Uppsala, 2009). Pentru contextul european, vezi Hubert Fehr şi Philipp von Rummel, *Die Völkerwanderung* (Theiss, Stuttgart, 2011). O excelentă trecere în revistă a culturii materiale din perioada migraţiilor se regăseşte în Wolfgang Pülhorn (ed.), *Germanen, Hunnen und Awaren: Schätzte der Völkerwanderungszeit* (Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg, 1987).

Masacrul de la Sandbyborg este relatat de Clara Alfsdotter, Ludvig Papmehl-Dufay şi Helena Victor, *A moment frozen in time: Evidence of a late fifth-century massacre at Sandbyborg* (*Antiquity*, 2018, 92, pp. 421-436). Lotte Hedeager ia în considerare posibila şi controversata influenţă a hunilor în *Scandinavia and the Huns: An interdisciplinary approach to the Migration Era* (*Norwegian Archaeological Review*, 2007, 40:1, pp. 42-58) şi în cartea sa *Iron Age Myth and Materiality: An Archaeology of Scandinavia AD 400-1000* (Routledge, Londra & New York, 2011).

Comentariul dispreţuitor cu privire la „cea mai recentă teorie a Marelui Dezastru” a fost făcut de istoricul Chris Wickham în cartea sa *Framing the Early Middle Ages* (Oxford University Press, Oxford, 2005, p. 549), deşi, ca să fim corecţi, a scris asta înainte ca întreaga gamă de indicatori de mediu să devină cu adevărat limpede. Mulţi cercetători se concentrează în prezent asupra crizei din secolul al VI-lea şi, în special, asupra „norului de praf”; le mulţumesc în special lui Ulf Büntgen, Matthew Collins,

Svante Fischer, Ingar Gundersen, Hans Göthberg, Frode Iversen, Arild Klokkervoll, Fredrik Charpentier Ljungqvist, Daniel Löwenborg, Ester Oras, Felix Riede, Dagfinn Skre, Sara Westling, Mats Widgren şi Torun Zachrisson. Printre lucrările timpurii deosebit de importante se numără Joel D. Gunn (ed.), *The Years Without Summer: Tracing AD 536 and Its Aftermath* (BAR, Oxford, 2000) şi Antti Arjava, *The mystery cloud of AD 536 in the Mediterranean sources* (*Dumbarton Oaks Papers*, 2005, 59, pp. 73-96). O privire de ansamblu asupra cercetărilor de până în 2015 se regăseşte în Neil Price şi Bo Gräslund, „Excavating the Fimbulwinter? Archaeology, geomythology and the climate event(s) of AD 536", în Felix Riede (ed.), *Past Vulnerability: Volcanic Eruptions and Human Vulnerability in Traditional Societies Past and Present* (Aarhus University Press, Aarhus, 2015, pp. 109-132). Vezi, de asemenea, Arne Anderson Stamnes, „Effect of temperature change on Iron Age cereal production and settlement patterns in mid-Norway" şi Frode Iversen, „Estate division: Social cohesion in the aftermath of AD 536-7", ambele în Frode Iversen şi Håkan Petersson (ed.), *The Agrarian Life of the North, 2000 BC-AD 1000* (Portal, Oslo, 2017, pp. 27-76). Analizele ştiinţifice ale cauzei norului de praf apar într-un ritm atât de constant, încât nu are sens să le citățm pe toate aici, dar vezi M. Sigl *et al.*, *Timing and climate forcing of volcanic eruptions for the past 2.500 years* (*Nature*, 2015, 523, pp. 543-549); Ulf Büntgen *et al.*, *Cooling and societal change during the*

Late Antique Little Ice Age from 536 to 660 AD (*Nature Geoscience*, 2016, 9, pp. 231-236); Matthew Toohey *et al.*, *Climatic and societal impacts of a volcanic double event at the dawn of the Middle Ages* (*Climatic Change*, 2016, 136, pp. 401-412); şi Robert A. Dull *et al.*, *Radiocarbon and geologic evidence reveal Ilopango volcano as source of the colossal 'mystery' eruption of 539/40 CE* (*Quaternary Science Reviews*, 2019, p. 222). Ciuma lui Iustinian este tratată de Lester K. Little (ed.), *Plague and the End of Antiquity: The Pandemic of 541-750* (Cambridge University Press, Cambridge, 2007).

„Distrugerea lunii" provine din traducerea lui Jesse Byock a *Profeţiei Clarvăzătoarei*, aşa cum apare în *Edda* lui Snorri (cap. 12). Traducerile din *Kalevala* (engleză, în original) îi aparţin lui J.M. Bosley (Oxford University Press, Oxford, 1989), iar versurile din versiunea anterioară sunt traduse de Francis Peabody Magoun, *The Old Kalevala and Certain Antecedents* (Harvard University Press, Cambridge, MA, 1969).

Sámi au atras o literatură vastă. Pentru o istorie generală, vezi Lars Ivar Hansen şi Bjørnar Olsen, *Samenes historia fram til 1750* (Cappelen, Oslo, 2004); pentru dimensiunile sale mai extinse, vezi Carl-Gösta Ojala, *Sámi Prehistories: The Politics of Archaeology and Identity in Northernmost Europe* (Uppsala University, Uppsala, 2009). Pentru o lucrare crucială privind identitatea şi ritualurile Sámi, vezi Birgitta Fossum, *Förfädernas land: en arkeologisk studie av rituella lämningar i Sápmi, 300*

fKr-1600 eKr (Umeå University, Umeå, 2006). Lucrarea clasică despre interacţiunea dintre Sámi şi nordici este cea a lui Inger Zachrisson (ed.), *Möten i gränsland: samer och germaner i Mellanskandinavien* (Statens Historiska Museum, Stockholm, 1997); vezi, de asemenea, Neil Price, „Drum-Time and Viking Age: Sámi-Norse identities in early medieval Scandinavia", în Martin Appelt, Joel Berglund şi Hans Christian Gulløv (ed.), *Identities and Cultural Contacts in the Arctic* (Muzeul Naţional al Danemarcei, Copenhaga, 2000, pp. 12-27). Religia lor este, de asemenea, tratată pe larg, în contextul comparativ al credinţelor nordice, de Thomas A. DuBois în *Nordic Religions in the Viking Age* (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1999) şi în propria mea lucrare, *The Viking Way: Magic and Mind in Late Iron Age Scandinavia* (ed. a 2-a, Oxbow, Oxford, 2019, cap. 4). Toate aceste lucrări conţin referinţe detaliate.

Unul dintre primii care au cartografiat ascensiunea „noului Nord" după criza din secolele al V-lea şi al VI-lea a fost Peter Bratt, în *Makt uttryckt i jord och sten: Stora högar och maktstrukturer i Mälaradalen under järnåldern* (Stockholm University, Stockholm, 2008), iar figurinele din movilele monument din Valea Mälar se regăsesc în această lucrare. Annelie Nitenberg zugrăveşte o imagine similară pentru vestul Suediei în *Härskare i liv och död: social exklusivitet och maktstrategi i Vänerbygd under yngre järnålder* (Göteborg University, Göteborg, 2019). Pentru studii mai ample, vezi Svante Norr, *To Rede and to*

Rown: Expressions of Early Scandinavian Kingship in Written Sources (Uppsala University, Uppsala, 1998) şi John Ljungkvist, *En hiar atti rikR: om elit, struktur och ekonomi kring Uppsala och Mälaren under yngre järnålder* (Uppsala University, Uppsala, 2006). Istoricul care a descris noile elite ca fiind „oportunişti violenţi" a fost Guy Halsall, citându-l pe unul dintre studenţii săi în cartea lui *Warfare and Society in the Barbarian West, 450-900* (Routledge, Londra, 2003, p. xiii). Această lucrare este, de asemenea, o sursă excelentă pentru istoria şi ideologia acestor războinici. Nicholas Howe ne oferă un context englez şi european pentru acest proces în *Migration and Mythmaking in Anglo-Saxon England* (Yale University Press, New Haven, 1989); la fel, Martin Carver (ed.), *The Age of Sutton Hoo* (Boydell, Woodbridge, 1992); şi Martin Carver, *Formative Britain: An Archaeology of Britain, Fifth to Eleventh Century AD* (Routledge, Londra, 2019).

Pentru sursele primare despre noile elite, trebuie să începem inevitabil cu *Beowulf*. O bună traducere în limba engleză este cea a lui Michael Alexander (ed. rev., Penguin, Londra, 2003); Seamus Heaney a realizat o traducere fluentă şi poetică în *Beowulf: A New Translation* (Faber & Faber, Londra, 1999). Cea mai recentă cercetare asupra poemului, în special în ceea ce priveşte istoricitatea sa ca sursă pentru perioada târzie a migraţiilor, se găseşte în Bo Gräslund, *Beowulfkvädet: den nordiska bakgrunden* (Uppsala University, Uppsala, 2018). Alte texte despre familiile regale din Nord sunt

tratate în lucrările de mai sus şi sunt pomenite în capitolul 10, care urmează, dar o sursă-cheie este *Saga Ynglinga*, prima carte din *Heimskringla* a lui Snorri.

Pentru imaginea marţială, vezi Paul Treherne, *The warrior's beauty: The masculin body and self-identity in Bronze-Age Europe* (*European Journal of Archaeology*, 1995, 3:1, pp. 105-144). Situl Valsgärde şi publicaţiile ce-l vizează sunt rezumate în Svante Norr (ed.), *Valsgärde Studies: The Place and Its People, Past and Present* (Uppsala University, Uppsala, 2008) şi Kent Andersson, *Krigarna från Valsgärde* (Atlantis, Stockholm, 2017). În rest, perioada Vendel este slab reprezentată de sinteze pentru Scandinavia şi nimic nu înlocuieşte încă două publicaţii apărute cu ceva timp în urmă: Ann Sandwall (ed.), *Vendeltid* (Statens Historiska Museum, Stockholm, 1980) şi Jan Peder Lamm şi Hans-Åke Nordström (ed.), *Vendel Period* (Statens Historiska Museum, Stockholm, 1983). O scurtă prezentare generală se găseşte în Charlotte Hedenstierna-Jonson, John Ljungkvist şi Neil Price, *The Vikings Begin* (Uppsala University, Uppsala, 2018). Acoperămintele din scoarţă de mesteacăn de pe unele dintre bărcile funerare din Valsgärde, probabil de origine Sámi, sunt discutate de Karolina Pallin în teza sa de licenţă în istoria artei, *Vendeltida båtkapell: textilt näverhantverk i Valsgärdes båtgravar* (Uppsala University, Uppsala, 2016).

Cultura şi arhitectura marilor săli sunt discutate de Frands Herschend, *Livet i hallen* (Uppsala University,

Uppsala, 1997) şi Johan Callmer şi Erik Rosengren (ed.), *„...gick Grendel att söka det höga huset...” Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder* (Hallands County Museum, Halmstad, 1997). Un studiu util al trăsăturilor mai puţin tangibile ale marilor săli poate fi găsit în A.C. Antoniades, *Epic Space: Towards the Roots of Western Architecture* (Wiley, Londra, 1992). Pentru ideologiile militante ale sălilor, vezi Michael J. Enright, *Lady with a Mead Cup: Ritual, Prophecy and Lordship in the European Warband from La Tène to the Viking Age* (Four Courts, Dublin, 1996) şi Stephen S. Evans, *Lords of Battle* (Boydell, Woodbridge, 1997).

Centrele regale care au stat la baza acestor organizări statale tinere au fost publicate de Tom Christensen, *Lejre bag myten* (Jysk Arkæologisk Selskab, Moesgård, 2015); Bjørn Myhre, *Før Viken ble Norge* (Vestfold Fylkeskommune, Tønsberg, 2015); Olof Sundqvist şi Per Vikstrand (ed.), *Gamla Uppsala i ny belysning* (Gävle College, Gävle, 2013); şi Kristina Ekero Eriksson, *Gamla Uppsala: människor och makter i högarnas skugga* (Norstedts, Stockholm, 2018). Pentru echivalentul din Götar, vezi Martin Rundkvist, *Mead-Halls of the Eastern Geats: Elite Settlements and Political Geography AD 375-1000 in Östergötland, Sweden* (Royal Academy of Letters, Stockholm, 2011), iar pentru sud, vezi Fredrik Svanberg, *Vikingatiden i Skåne* (Historiska Media, Lund, 2000). Pentru sala imensă de la Borg, vezi Gerd Stamsø Munch, Olav Sverre Johansen şi Else Roesdahl (ed.), *Borg in*

Lofoten: A Chieftain's Farm in North Norway (Tapir, Trondheim, 2003). „Sala strălucitoare" de la Kaupang este discutată de Dagfinn Skre în volumul 1 al *Proiectului de excavare de la Kaupang* (4 vol., University of Oslo/Aarhus University Press, *Norske Oldfunn*, 2007-2016, pp. 22-25), în timp ce cea mai recentă lucrare despre Tissø a fost publicată de Sandie Holst, Lars Jørgensen şi Egon Wamers, *Odin, Thor und Freyja: Skandinavische Kultplätze des 1. Jahrtausends n. Chr. und das Frankenreich* (Schnell & Steiner, Regensburg, 2017).

Citatul din *Beowulf* include versurile 2633-2642, redate aici în traducerea poetică a lui Seamus Heaney.

Efectele coifurilor în lumina focului sunt discutate de Neil Price şi Paul Mortimer, *An eye for Odin? Divine role-playing in the age of Sutton Hoo* (*European Journal of Archaeology*, 2014, 17:3, pp. 517-538). Figurinele din foiţă de aur, aşa-numitele *guldgubber*, sunt descrise cel mai bine în numeroasele lucrări publicate ale lui Margrethe Watt; cu titlu de introducere în limba engleză, ele sunt abordate în contextul celui mai mare sit unde au fost descoperite, în Bornholm: Christian Adamsen *et al.* (ed.), *Sorte Muld: Wealth, Power and Religion at an Iron Age Central Settlement on Bornholm* (Bornholms Museum, Rønne, 2009). Un nou studiu important a apărut la momentul tipăririi acestui volum, Alexandra Pesch şi Michaela Helmbrecht (ed.), *Gold Foil Figures in Focus* (Centre for Baltic and Scandinavian Archaeology, Schleswig, 2019). Îmbrăcămintea figurinelor a fost

discutată de Ulla Mannering în *Iconic Costumes: Scandinavian Late Iron Age Costume Iconography* (Oxbow, Oxford, 2017), o carte care reproduce, de asemenea, sute de figurine.

Comerţul internaţional şi interacţiunea baltică sunt menţionate în capitolele 10 şi 14 care urmează, dar vezi şi Søren Sindbæk şi Athena Trakadas (ed.), *The World in the Viking Age* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2014). Pentru noua înţelegere a „regiunilor agricole periferice" şi a importanţei lor în comerţ, vezi Steve Ashby, Ashley Coutu şi Søren Sindbæk, *Urban networks and Arctic outlands: Craft specialists and reindeer antler in Viking towns* (*European Journal of Archaeology*, 2015, 18, pp. 679-704). Mai multe lucrări importante în acest sens au fost publicate de Andreas Hennius, *Viking Age tar production and outland exploitation* (*Antiquity*, 2018, 92, pp. 1349-1361); Andreas Hennius *et al.*, *Whalebone gaming pieces: Aspects of marine mammal exploitation in Vendel and Viking Age Scandinavia* (*European Journal of Archaeology*, 2018, 21, pp. 612-631); şi Andreas Hennius, *Towards a refined chronology of prehistoric pitfall hunting in Sweden* (*European Journal of Archaeology*, 2020, în curs de publicare); teza sa de doctorat în curs de finalizare este gata să remodeleze în mod fundamental viziunea noastră asupra acestor economii. Pentru această secţiune, am beneficiat, de asemenea, de eseul atemporal al lui John Moreland, „Concepts of the early medieval economy" („Concepte ale economiei medievale

timpurii”), care datează iniţial din 2000, dar care a fost publicat în lucrarea sa *Archaeology, Theory and the Middle Ages* (Duckworth, Londra, 2010, pp. 75-115).

CAPITOLUL 3: REŢEAUA SOCIALĂ

Jón Viðar Sigurðsson explorează structura socială scandinavă în *Det norrøne samfunnet* (Pax, Oslo, 2008); pentru viaţa de familie, în special, vezi Birgit Sawyer, *Kvinnor och familj i det fornoch medeltida Skandinavien* (Viktoria, Skara, 1992) şi Liv Helga Dommasnes, „Women, kinship, and the basis of power in the Norwegian Viking Age”, în Ross Samson (ed.), *Social Approaches to Viking Studies* (Cruithne Press, Glasgow, 1991, pp. 65-73). Mai multe informaţii despre relaţiile de rudenie pot fi găsite în Tara Carter, *Iceland’s Networked Society* (Brill, Leiden, 2015). Comentariul referitor la proprietatea care îi deţine pe stăpâni îi aparţine lui Eric Christiansen şi apare în *The Norsemen in the Viking Age* (Blackwell, Oxford, 2002).

Cu privire la căsătorie, poligamie şi concubinaj, vezi Auður G. Magnúsdóttir, *Frillor och fruar: politik och samlevnad på Island 1120-1400* (University of Gothenburg, Göteborg, 2001) şi „Women and Sexual Politics”, în Stefan Brink şi Neil Price (ed.), *The Viking World* (Routledge, Londra, 2008, pp. 40-48). Vezi, de asemenea, Ben Raffield, Neil Price şi Mark Collard,

Polygyny, concubinage and the social lives of women in Viking-Age Scandinavia (*Viking and Medieval Scandinavia*, 2018, 13, pp. 165-209). Þórir Hraundal discută scriitorii arabi care descriu poligamia în *The Rus in Arabic Sources: Cultural Contacts and Identity* (University of Oslo, Oslo, 2013). Relatarea lui Adam din Bremen este menţionată mai sus; pasajul relevant despre viciile regelui danez se află în cartea 4, capitolul 21, şi în cartea 3, capitolul 11. Saga şi textele poetice menţionate aici sunt trecute în revistă mai detaliat în lucrarea lui Raffield *et al.* citată mai sus. Îi sunt recunoscător lui Steinunn Kristjánsdóttir pentru discuţiile sale despre poligamie din perspectivă islandeză. Pietrele runice care menţionează soţii multiple sunt Sö 297 din Uppinge în Södermanland şi U 1039 din Bräcksta în Uppland.

Mecanismele complexe ale *vinátta* (prietenie) sunt explorate de Jón Viðar Sigurðsson în *Viking Friendship: The Social Bond in Iceland and Norway, c. 900-1300* (Cornell University Press, Ithaca, 2017).

Citatul din *Cântecul celui Înalt* care recomandă să îţi laşi câinele să fie hrănit de un vecin provine din strofa 83, adaptat din traducerea lui Dronke. Un superb studiu ilustrat al gospodăriei din epoca vikingilor şi al multor altor aspecte ale vieţii cotidiene poate fi găsit în Kurt Schietzel, *Spurensuche Haithabu* (ed. a 4-a, Wachholtz, Neumünster, 2018). Pentru un eşantion reprezentativ de studii privind aşezările rurale, vezi Sten Tesch, *Houses, Farmsteads, and Long-Term Change* (Uppsala University,

Uppsala, 1993); Hans Göthberg, Ola Kyhlberg şi Ann Vinberg (ed.), *Hus och gård i det förurbana samhället* (2 vol., Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 1995); şi Karin Rosberg, *Vikingatidens byggande i Mälardalen* (Uppsala University, Uppsala, 2009).

Cultura alimentară a vikingilor este discutată de Sven Isaksson, *Food and Rank in Early Medieval Time* (Stockholm University, Stockholm, 2000); Per Widerström, *Järnålderns mat-en annan smakpalett* (*Gotländsk Arkiv*, 2019, 91, pp. 106-113); pentru epoca târzie a vikingilor în Occident, vezi, de asemenea, Ditlev Mahler (ed.), Gruel, *Bread, Ale and Fish: Changes in the Material Culture Related to Food Production in the North Atlantic 800-1300 AD* (Nationalmuseet, Copenhaga, 2018). Teza despre pâinea vikingilor îi aparţine lui Liselotte Bergström, *Gräddat: brödkultur under järnåldern i östra Mälardalen* (Stockholm University, Stockholm, 2007). O altă teză dedicată strict proţapului şi frigăruilor: Susanne Bøgh-Andersen, *Vendeloch vikingatida stekspett* (Lund University, Lund, 1999). Kent Anderson discută paharele din epoca vikingilor în *Glas från romare till vikingar* (Balderson, Uppsala, 2010).

Pentru divertismentul vikingilor, vezi Mark Hall, *Board games in boat burials: Play in the performance of Migration and Viking Age mortuary practice* (*European Journal of Archaeology*, 2016, 19, pp. 439-455); John Birdsagel, „Music and musical instruments”, în Phillip Pulsiano (ed.), *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*

(Garland, New York, 1993, pp. 420-423); şi Leszek Gardeła, *What the Vikings did for fun? Sports and pastimes in medieval northern Europe* (*World Archaeology*, 2012, 44, pp. 234-247). Fotografia scaunului pentru copii din Lund a fost publicată în Else Roesdahl şi David M. Wilson (ed.), *From Viking to Crusader: Scandinavia and Europe 800-1200* (Nordic Council, Copenhaga, 1992, p. 376). Perna specială din mormântul de la Mammen este descrisă de Charlotte Rimstad, *En komfortabel, evig søvn* (*Skalk*, 2019/5, pp. 12-15).

Steven P. Ashby discută pieptenii în *A Viking Way of Life* (Amberley, Stroud, 2014). Observaţia despre scandinavii bine îngrijiţi provine de la John de Wallingford; vezi Richard Vaughan, *The chronicle attributed to John of Wallingford* (*Camden Miscellany*, 1958, 21, pp. 1-74.

O reconstituire a ofiţerului scandinav elegant din Bizanţ – de fapt Sviatoslav de Kiev – poate fi găsită în Ian Heath, *The Vikings* (Osprey, Oxford, 1985: planşa G) după descrierea lui Leon Diaconul. Relatarea lui Aḥmad ibn Faḍlān este menţionată în secţiunea generală de mai sus.

Principala lucrare despre modificările dentare din epoca vikingilor este cea a lui Caroline Ahlström Arcini, osteologul care a identificat prima dată această practică. Ideile ei sunt adunate în cartea sa, *The Viking Age: A Time of Many Faces* (Oxbow, Oxford, 2018). Scrierile lui Ibrāhīm ibn Ya’qūb sunt, de asemenea, menţionate mai sus, în secţiunea generală.

Majoritatea lucrărilor generale şi a cataloagelor expoziţiilor enumerate mai sus se axează pe imagini, adesea în culori, având ca scop ilustrarea într-un mod diferit a epocii vikingilor în această carte. Mai ales două lucrări au fost concepute pentru a face tocmai acest lucru şi reuşesc cu brio: *Viking Artefacts* de James Graham-Campbell (British Museum Press, Londra, 1980) şi *Pocket Museum: Vikings* de Steve Ashby şi Alison Leonard (Thames & Hudson, Londra, 2018). Aceasta din urmă include multe imagini ale unor figurine tridimensionale cu diverse coafuri, printre care se numără şi cele menţionate în text.

Interpretările despre figurinele de la Hårby şi Revninge au fost publicate doar preliminar de Mogens Bo Henriksen şi Peter Vang Petersen, *Valkyriefund* (*Skalk*, 2013/2, pp. 3-10) şi Claus Feveile, *Revninge-figurens gåder* (*Skalk*, 2015/1, pp. 3-8). Pentru îmbrăcămintea din epoca vikingilor, vezi Inga Hägg, *Kvinnodräkten i Birka* (Uppsala University, Uppsala, 1974) şi *Textilien und Tracht in Haithabu und Schleswig* (Wachholtz, Kiel, 2015); după cum am menţionat mai sus, putem găsi imagini color bune în Kurt Schietzel, *Spurensuche Haithabu* (ed. a 4-a, Wachholtz, Neumünster, 2018). Îi rămân dator creatoarei de costume Linda Muir pentru observaţiile privind potenţialele calităţi senzuale ale veşmintelor vikingilor, rod al mai multor discuţii plăcute.

Literatura de specialitate privind bijuteriile şi meşteşugurile (inclusiv în metal) este foarte vastă, iar aici

putem prezenta doar o selecţie. Lucrarea de referinţă cu privire la fibulele ovale este Ingmar Jansson, *Ovala spännbucklor* (Uppsala University, Uppsala, 1985), în timp ce echivalentul său pentru mărgele este Johan Callmer, *Trade Beads and Bead Trade in Scandinavia ca. 800-1000 AD* (Lund University, Lund, 1977). Studii importante despre prelucrarea metalelor, cu accentul regional aferent, dar cu referinţe mai detaliate, pot fi găsite în lucrările lui Gustaf Trotzig, *Craftsmanship and Function* (Statens Historiska Museum, Stockholm, 1991) şi Unn Pedersen, *I smeltedigelen: finsmedene i vikingtidsbyen Kaupang* (University of Oslo, Oslo, 2010). Figurinele pandantiv sunt discutate de Michaela Helmbrecht în *Wirkmächtige Kommunikationsmedien: Menschenbilder der Vendelund Wikingerzeit und ihre Kontexte* (Lund University, Lund, 2011). Cultura materială unică a locuitorilor din Gotland este adunată la un loc de Lena Thunmark-Nylén, *Die Wikingerzeit Gotlands* (4 vol., Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Stockholm, 1995-2006), cu trimitere la propria sa lucrare despre bijuterii şi la cea a lui Anders Carlsson.

Sursele pentru practicile agrare şi istorie au fost menţionate mai sus. Echipamentul complet al unui fierar a fost publicat de Greta Arwidsson şi Gösta Berg, *The Mästermyr Find: A Viking Age Tool Chest from Gotland* (Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Stockholm, 1983). Meşteşugul textil a fost menţionat mai sus, dar vezi şi Marianne Vedeler, *Silk for the Vikings* (Oxbow,

Oxford, 2014). În cartea sa *Viking Women: The Narrative Voice in Woven Tapestries* (Cambria Press, Amherst, 2008), Lena Norman explorează noţiunea de ţesut textil pictural ca domeniu al puterii feminine.

În ceea ce priveşte tradiţiile artistice, cea mai recentă sinteză, excelentă şi bine ilustrată, este cartea *Viking Art* a lui James Graham-Campbell (Thames & Hudson, Londra & New York, 2013). Fiind unul dintre cei mai importanţi arheologi din lume în domeniul istoriei artei din epoca vikingilor, James a abordat şi estetica şi aspectul economic ale acesteia în multe alte lucrări generale (enumerate în introducerea acestei secţiuni) şi în studii regionale specializate, în special în cele despre Scoţia; acestea sunt menţionate în secţiunile corespunzătoare care urmează. Vezi, de asemenea, David M. Wilson, *Vikingatidens konst* (Signum, Lund, 1995).

CAPITOLUL 4: ÎN CĂUTAREA LIBERTĂŢII

Johan Ling tratează posibilele precedente scandinave din epoca bronzului privind sclavia în *Elevated Rock Art: Towards a Maritime Understanding of Bronze Age Rock Art in Northern Bohuslän, Sweden* (University of Gothenburg, Göteborg, 2008).

Cartea lui Foote şi Wilson, *The Viking Achievement* (1970), menţionată mai sus, a fost prima lucrare majoră

de sinteză care a discutat despre sclavia în Scandinavia timpurie. Aceasta este încă valabilă, iar eu m-am inspirat din ea în mai multe locuri aici (cei doi sunt şi autorii parafrazei despre sclavii care nu deţin şi nu lasă nimic moştenire). Mai recent, sclavia în epoca vikingilor a fost discutată de Ruth Karras în *Slavery and Society in Medieval Scandinavia* (Yale University Press, New Haven, 1988); în colecţia în limba suedeză editată de Thomas Lindkvist şi Janken Myrdal, *Trälar: ofria i agrarsamhället från vikingatid till medeltid* (Nordic Museum, Stockholm, 2003); şi în cartea lui Stefan Brink, *Vikingarnas slavar: den nordiska träldomen under yngre järnålder och äldsta medeltid* (Atlantis, Stockholm, 2012). Contextul mai larg din Vest ne este oferit de David Wyatt, *Slaves and Warriors in Medieval Britain and Ireland, 800-1200* (Brill, Leiden, 2009). Un nou domeniu de cercetare privind sclavia în epoca vikingilor a fost deschis de Ben Raffield, *The slave markets of the Viking world* (*Slavery and Abolition*, 2019, 40, pp. 682-705).

Pentru numele celor înrobiţi din *Cântul lui Ríg*, am folosit traducerile din *Edda poetică* de Carolyne Larrington (1996) şi Ursula Dronke (1997), cu unele modificări minore ale mele. Pietrele runice care păstrează vocile celor înrobiţi sunt U 11 din Hovgården, Uppland, în Suedia, şi DR 58 din Hørning, Danemarca. Cătuşele vikinge au fost studiate de Ny Björn Gustafsson, *För folk och fä: Vikingatida fjättrar och deras användning* (Fornvännen, 2009, 104, 89-96). Piatra Weston este

ilustrată în Else Roesdahl *et al.* (ed.), *The Vikings in England* (Anglo-Danish Viking Project, Londra, 1981, p. 61). *Mormântul mistuit al sclavilor* de la Tranders este publicat de Lise Harvig, J. Kveinborg şi Niels Lynnerup, *Death in flames: Human remains from a domestic house fire from Early Iron Age, Denmark* (*International Journal of Osteoarchaeology*, 2015, 25, pp. 701-710).

Mormântul de la Ballateare a fost publicat de Gerhard Bersu şi David M. Wilson, *Three Viking Graves on the Isle of Man* (The Society for Medieval Archeology, King's Lynn, 1966, pp. 35-62). Cercetările cu privire la regimul alimentar al celor înrobiţi au fost realizate de Elise Naumann, Maja Krzewińska, Anders Götherström şi Gunilla Eriksson, *Slaves as burial gifts in Viking Age Norway? Evidence from stable isotope and Ancient DNA analyses* (*Journal of Archaeological Science*, 2013, 41, pp. 533-540). Studiul care leagă sclavia de modificările dentare îi aparţine lui Anna Kjellström, *Spatial and temporal trends in new cases of men with modified teeth from Sweden (AD 750-1100)* (*European Journal of Archaeology*, 2014, 17:1, pp. 45-59).

CAPITOLUL 5: DEPĂŞIREA HOTARELOR

Studiile privind genul în epoca vikingilor au început abia recent să se extindă serios dincolo de discuţiile

binare, cele mai multe dintre ele punând accentul pe studiile despre femei. Printre lucrările importante se numără Judith Jesch, *Women in the Viking Age* (Boydell, Woodbridge, 1991); Jenny Jochens, *Women in Old Norse Society* (Cornell University Press, Ithaca, 1995); Eva-Marie Göransson, *Bilder av kvinnor och kvinnlighet: Genus och kroppspråk under övergången till kristendomen* (Stockholm University, Stockholm, 1999); Nancy Coleman şi Nanna Løkka (ed.), *Kvinner i vikingtid* (Scandinavian Academic Press, Oslo, 2014); şi Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, *Valkyrie: The Women of the Viking World* (Bloomsbury, Londra, 2020). Printre lucrările axate în principal pe literatura nordică veche se numără: Jenny Jochens, *Old Norse Images of Women*" (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1996); Rudolf Simek şi Wilhelm Heizmann (ed.), *Mythological Women* (Fassbaender, Viena, 2002); Sarah Anderson şi Karen Swenson (ed.), *Cold Counsel: Women in Old Norse Literature and Mythology* (Routledge, Londra & New York, 2002); şi Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, *Women in Old Norse Literature: Bodies, Words and Power* (Palgrave Macmillan, New York, 2013). Cele mai multe dintre aceste lucrări preiau şi temele mai specifice care urmează.

Printre studiile mai generale se numără Tove Hjørungdal, *Det skjulte kjønn: patriarkal tradisjon og feministisk visjon i arkeologien belyst med fokus på en jernalderskontekst* (Lund University, Lund, 1991); Elisabeth Arwill-Nordbladh, *Genuskonstruktioner i nordisk*

vikingatid (University of Gothenburg, Göteborg, 1998); şi Henric Bagerius, *I genusstrukturens spänningsfält: Om kön, genus och sexualitet i saga och samhälle* (*Arkiv för Nordisk Filologi*, 2001, pp. 21-63); vezi, de asemenea, Katherine Hauptmann, „Slaget om vikingatiden-en ojämn kamp mot forna stereotyper", în Katherine Hauptmann şi Kerstin Näversköld (ed.), *Genusförbart: inspiration, erfarenheter och metoder för mångfald i museiarbete* (*Nordic Academic Press*, Lund, 2014, pp. 61-71).

Piatra runică de la Fläckebo din Västmanland este Vs 24. Modelul unui „singur gen" provine din influenta lucrare a lui Carol Clover, *Regardless of sex: Men, women, and power in early Northern Europe* (*Speculum*, 1993, 68:2, pp. 1-28). Cea mai bună lucrare cu privire la trăsăturile comune, cu studiul funerar menţionat în text, îi aparţine lui Marianne Moen: *Challenging Gender: A Reconsideration of Gender in the Viking Age Using the Mortuary Landscape* (University of Oslo, Oslo, 2019), pornind de la cartea sa precedentă, *The Gendered Landscape: A Discussion on Gender, Status and Power in the Norwegian Viking Age Landscape* (BAR, Oxford, 2011), temă explorată şi în lucrarea sa *Gender and archaeology: Where are we are now?* (*Archaeologies*, 2019, 15/2, pp. 206-226). Printre studiile excelente mai ample care adoptă o abordare integrată şi fructuoasă a genului se numără Michèle Hayeur Smith, *Draupnir's Sweat and Mardöll's Tears: An Archaeology of Jewellery, Gender and Identity in Viking Age Iceland* (BAR, Oxford, 2004) şi

Marianne Hem Eriksen, *Architecture, Society, and Ritual in Viking Age Scandinavia* (Cambridge University Press, Cambridge, 2019).

În ceea ce priveşte copilăria în epoca vikingilor, vezi Else Mundal, *Forholdet mellom børn og foreldre i det norrøne kjeldmaterialet* (*Collegium Medievale*, 1988, 1, pp. 9-26); M. Lindqvist, *Barn på vikingatiden* (*Gotländsk Arkiv*, 2004, 76, pp. 74-77); Chris Callow, *First steps towards an archaeology of children in Iceland* (*Archaeologia Islandica*, 2006, 5, pp. 55-96); Lotte Mejsholm, *Gränsland: konstruktion av tidig barndom och begravningsritual vid tiden för kristnandet i Skandinavien* (Uppsala University, Uppsala, 2009); Marianne Hem Eriksen, *Don't all mothers love their children? Deposited infants as animate objects in the Scandinavian Iron Age* (*World Archaeology*, 2017, 49:3, pp. 338-356); Dawn M. Hadley, „Children and migration", în Sally Crawford, Dawn M. Hadley şi Gillian Shepherd (ed.), *The Oxford Handbook of the Archaeology of Childhood* (Oxford University Press, Oxford, 2018, pp. 404-428); şi Ben Raffield, *Playing Vikings: Militarism, hegemonic masculinities and childhood enculturation in Viking-Age Scandinavia* (*Current Anthropology*, 2019, 60, pp. 813-835).

Malnutriţia diferenţiată în copilărie este analizată de Anna Kjellström, „People in transition: Life in the Mälaren Valley from an osteological perspective", în Val Turner, Olwyn Owen şi Doreen Waugh (ed.), *Shetland and the Viking World* (Shetland Heritage Publications, Lerwick,

2016, pp. 197-202); există şi alte interpretări posibile ale datelor privind *cribra orbitalia* – de exemplu, că afecţiunea a fost cauzată de o presiune infecţioasă ridicată –, dar aceasta ar trebui să prezinte mai degrabă o distribuţie uniformă în populaţie, decât una distorsionată în funcţie de gen; îi sunt recunoscător autoarei şi lui Marianne Hem Eriksen pentru discuţiile de aici. În ceea ce priveşte infanticidul, vezi cele de mai sus, precum şi lucrările lui Nancy Wicker, „Selective female infanticide as partial explanation for the dearth of women in Viking Age Scandinavia", în Guy Halsall (ed.), *Violence and Society in the Early Medieval West* (Boydell, Woodbridge, 1998, pp. 205-221) şi *Christianization, female infanticide, and the abundance of female burials at Viking Age Birka in Sweden* (*Journal of the History of Sexuality*, 21/2012, pp. 245-262).

Studiul care compară mormintele de bărbaţi şi de femei din Scoţia şi Norvegia a fost realizat de Frida Espolin Norstein, *Migration and the Creation of Identity in the Viking Diaspora: A Comparative Study of Viking Age Funerary Rites from Northern Scotland and Møre og Romsdal* (teză de masterat în arheologie, nepublicată, University of Oslo, Oslo, 2014).

În legătură cu sexualitatea în epoca vikingilor, vezi Jenny Jochens, *The illicit love visit: An archaeology of Old Norse sexuality* (*Journal of the History of Sexuality*, 1991, 1, pp. 357-392); Neil Price, „Anstößige Körper? Sexualität in der Eisenzeit Nordeuropas", în Vincent van Vilsteren şi

Rainer-Maria Weiss (ed.), *100.000 jahre sex: über Liebe, Fruchtbarkeit und Wollust* (Helms Museum, Hamburg, 2004, pp. 54-63) şi *Sexualität* (*Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 2004, 28, pp. 244-257). Versurile din *Cuvintele de harţă ale lui Loki* şi din *Cântecul celui Înalt* sunt din traducerea Ursulei Dronke.

Sara Pons-Sanz tratează mult-discutata misiune califală în teritoriul vikingilor în *Whom did al-Ghazāl meet? An exchange of embassies between the Arabs from al-Andalus and the Vikings* (*Saga-Book of the Viking Society for Northern Research*, 2004, 28, pp. 5-28), cu referinţe extinse. Magia sexuală, figurina Rällinge, falusul de la Danevirke şi mormintele persoanelor cu trup masculin şi cu accesorii specific feminine sunt toate discutate de Neil Price în *The Viking Way: Magic and Mind in Late Iron Age Scandinavia* (Oxbow, Oxford, 2019, pp. 172-183). Runele de la Maeshowe sunt discutate şi traduse de Michael Barnes, *The Runic Inscriptions of Maeshowe, Orkney* (Uppsala University, Uppsala, 1994); inscripţiile citate sunt numerotate Farrer VIII, XXIII şi, respectiv, IX. Piatra runică Onslunda este U 1043.

Infracţiunile de natură sexuală şi măsurile legale sunt discutate de Ben Raffield, Neil Price şi Mark Collard, *Polygyny, concubinage and the social lives of women in Viking-Age Scandinavia* (*Viking and Medieval Scandinavia*, 2018, 13, pp. 165-209); vezi şi Fredrik Charpentier Ljungqvist, *Rape in the Icelandic sagas: An insight in the perceptions about sexual assaults on women in the Old*

Norse world (*Journal of Family History*, 2015, 40, pp. 431-447). Legile Grágás sunt traduse în două volume sub titlul *Laws of Early Iceland* de Andrew Dennis, Peter Foote şi Richard Perkins (University of Manitoba Press, Winnipeg, 1980 & 2000).

Cercetătorul danez care a scris *The Idea of the Good in Late Iron Age Society* este Frands Herschend (Uppsala University, Uppsala, 1998). Femeia travestită provine din capitolul 35 din *Saga poporului din Laxardal*, iar imaginile de pe pietrele picturale (numerele I şi IV din Lärbro Tängelgårda) sunt discutate de Eva-Marie Göransson, pomenită anterior.

Homofobia şi complexul *nid* sunt discutate de Preben Meulengracht Sørensen, *The Unmanly Man: Concepts of Sexual Defamation in Early Northern Society* (Odense University Press, Odense, 1983), care este încă principala lucrare în acest sens şi din care citez aici. Pentru insultele nordice, vezi Bo Almqvist, *Norrön niddiktning* (2 vol., Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1965 & 1974). Inscripţia runică homofobă care menţionează o a doua inscripţie din Biserica Crucii a fost tradusă de James Knirk (cu un mic amendament), reprodusă în *Nið and the sacred* de Preben Meulengracht Sørensen în *Artikler*, colecţia editată de Norrønt Forum în onoarea sa (Norrønt Forum, Aarhus, 2000, pp. 78-88).

Printre analizele magiei de care face uz în mod interesant teoria queer se numără lucrările cercetătorului norvegian menţionat în text, Brit Solli: „Odin – the queer?

Om det skeive i norrøn mytologi", în Ingrid Fuglestvedt, Terje Gansum şi Arnfrid Opedal (ed.), *Et hus med mange rom: vennebok til Bjørn Myhre på 60årsdagen* (*Stavanger Archaeological Museum*, Stavanger, 1999, pp. 393-427) şi Seid: *Myter, Sjamanisme og Kjønn i Vikingenes Tid* (Pax, Oslo, 2002); vezi şi Neil Price, *The Viking Way*, ca mai sus, care include un studiu al *Poveştii lui Völsi*. O lucrare importantă, deşi controversată, care imaginează o epocă queer a fierului îi aparţine lui Ing-Marie Back Danielsson, *Masking Moments: The Transitions of Bodies and Beings in Late Iron Age Scandinavia* (Stockholm University, Stockholm, 2007).

Mormântul Vivallen este discutat în cartea mea, *The Viking Way* (pp. 222 şi următoarele). Referinţele la dezbaterea privind aşa-numitele femei războinice din epoca vikingilor pot fi găsite în cele ce urmează pentru capitolul 11; vezi, de asemenea, lucrarea din 2019 *Gender and archaeology* de Marianne Moen, menţionată anterior. Toate aceste lucrări includ referinţe detaliate cu privire la complexitatea atribuirii unui gen mormintelor.

În ceea ce priveşte (diz)abilităţile în epoca vikingilor, vezi Lois Bragg, *From the mute god to the lesser god: Disability in medieval Celtic and Old Norse literature* (*Disability and Society*, 1997, 12, pp. 165-177) şi *Oedipus Borealis: The Aberrant Body in Old Icelandic Myth and Saga* (Fairleigh Dickinson University Press, Madison, 2004); Annette Lassen, *Øjet og blindheden i norrøn litteratur og mytologi* (Museum Tusculanum, Copenhaga,

2003); Elisabeth Arwill-Nordbladh, „Ability and disability: On bodily variations and bodily possibilities in Viking Age myth and image”, în Ing-Marie Back Danielsson şi Susanne Thedéen (ed.), *To Tender Gender: The Pasts and Futures of Gender Research in Archaeology* (Stockholm University, Stockholm, 2012, pp. 33-60); şi Christopher Crocker, *Disability and dreams in the medieval Icelandic sagas* (*Saga-Book of the Viking Society for Northern Research*, 2019, XLIII, pp. 37-58). Studiile privind (diz)abilităţile reprezintă o caracteristică relativ nouă a cercetării asupra vikingilor şi aş dori să recunosc importanta muncă de pionierat realizată pentru culturile contemporane engleză şi germanică de Christina Lee şi colegii săi.

CAPITOLUL 6: EXERCITAREA PUTERII

Pentru discuţii ample despre adunări, lege şi justiţie, vezi Olwyn Owen (ed.), *Things in the Viking World* (Shetland Amenity Trust, Lerwick, 2012) şi mai ales Alexandra Sanmark, *Viking Law and Order: Places and Rituals of Assembly in the Medieval North* (Edinburgh University Press, Edinburgh, 2017). Două lucrări importante ale lui Marie Ødegaard sunt *Thing sites, cult, churches, games and markets in Viking and medieval south-east Norway, AD c. 800-1600* (*World Archaeology*,

2018, 50, pp. 150-164) şi *Tinginstitusjonens alder i Skandinavia belyst ved arkeologi og stedsnavnsgransking-samsvar eller ikke?* (*Viking*, 2018, pp. 89-116). Frode Iversen discută despre siturile curţilor norvegiene în „Emerging kingship in the 8th century? New datations of three courtyard sites in Rogaland", în Dagfinn Skre (ed.), *Avaldsnes – A Sea-Kings' Manor in First Millennium Western Scandinavia* (De Gruyter, Berlin, 2018, pp. 721-746). Literatura despre vendete poate fi găsită în cele ce urmează în legătură cu capitolul 17 şi cu sociopolitica Islandei.

Drepturile de moştenire sunt discutate în multe dintre lucrările generale enumerate mai sus, dar o serie de studii de specialitate abordează relaţiile dintre pământ şi familie şi modul în care acestea se manifestau în peisaj – de exemplu, prin depoziţii ritualice şi alte activităţi de-a lungul hotarelor. Lucrarea lui Torun Zachrisson, *Gård, gräns, gravfält* (Stockholm University, Stockholm, 1998) este excelentă, iar evoluţiile ulterioare şi provocările la adresa sistemului bazat pe alodiu sunt abordate de Johan Runer, *Från hav till land, eller Kristus och odalen* (Stockholm University, Stockholm, 2006). Dimensiunile succesorale ale inscripţiilor runice sunt discutate în detaliu de regretata Birgit Sawyer, *The Viking-Age Rune-Stones: Custom and Commemoration in Early Medieval Scandinavia* (Oxford University Press, Oxford, 2000: cap. 3-4), unde textul Hillersjö de pe U 29 şi arborele său genealogic complex sunt discutate la pp. 49-50; inscripţia

este prezentată aici în traducerea elegantă a lui Sawyer. Celelalte trei inscripţii de moştenire citate provin de pe pietrele runice Sö 302, Bergaholm, Södermanland; respectiv, G 111, Ardre, Gotland; şi G 112, Ardre, Gotland.

O lucrare clasică privind toponimele şi peisajele puterii îi aparţine lui Stefan Brink, *Political and social structures in early Scandinavia: Aspects of space and territoriality-the settlement district* (*Tor*, 1997, 29, pp. 389-438). Un studiu recent şi important al numelor „huse" a fost realizat de Lisbeth Eilersgaard Christensen, Thorsten Lemm şi Anne Pedersen (ed.), *Husebyer-Status Quo, Open Questions and Perspectives* (Nationalmuseet, Copenhaga, 2016). Numele teoforice sunt abordate de Per Vikstrand, *Gudarnas platser: förkristna sakrala ortnamn i Mälarlandskapen* (Kungliga Gustav Adolfs Akademien, Uppsala, 2001) şi în volumul editat de Sæbjørg Nordeide şi Stefan Brink, *Sacred Sites and Holy Spaces: Exploring the Sacralization of Landscape Through Time* (Brepols, Turnhout, 2013), acesta din urmă conţinând referiri la numeroasele lucrări ale lui Brink pe această temă.

Lucrările importante despre rune şi alfabetizare runică sunt enumerate în secţiunea generală de mai sus, la care se poate adăuga volumul deja citat al lui Birgit Sawyer. Marele runolog ale cărui observaţii concise sunt citate în textul principal este Sven B.F. Jansson, ale cărui lucrări au revoluţionat studiul runelor. Pentru cunoştinţele runice din *Cântul lui Sigrdrifa* am citat traducerea lui Carolyne

Larrington. Pentru utilizarea magică a runelor, vezi John McKinnell şi Rudolf Simek, *Runes, Magic and Religion: A Sourcebook* (Fassbaender, Viena, 2004) şi Mindy MacLeod şi Bernard Mees, *Runic Amulets and Magic Objects* (Boydell, Woodbridge, 2006). Cartea Sofiei Pereswetoff-Morath, *Viking-Age Runic Plates* (Kungliga Gustav Adolfs Akademien, Uppsala, 2019) este lucrarea de bază privind aceste obiecte. Făuritorul de rune cu propria biografie este Öpir: Marit Åhlén, *Runristaren Öpir, en monografi* (Uppsala University, Uppsala, 1997). Piatra runică din Gotland care menţionează „anghilele-şarpe” este G 203 din Hogrän. Numele persoanelor de pe pietrele runice au fost adunate de Lena Peterson în *Nordiskt runnamnslexikon* (Institutet för språk och folkminnen, Uppsala, 2007). Piatra de la Rök din Östergötland este desemnată Ög 136.

Deţinerea cailor în epoca vikingilor este discutată de Anneli Sundkvist, *Hästarnas land* (Uppsala University, Uppsala, 2001). Conceptul de distanţă-timp este elaborat pentru epoca târzie a fierului de Martin Carver, „Pre-Viking traffic in the North Sea”, în Seán McGrail (ed.), *Maritime Celts, Frisians and Saxons* (Council for British Archaeology, York, 1990, pp. 117-125). Încercările lui *Sea Stallion* au fost publicate de Anne-Christine Larsen *et al.* (ed.), *The Sea Stallion from Glendalough* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2008). O varietate de metode de transport din epoca vikingilor au fost trecute în revistă de Kurt Schietzel, *Spurensuche Haithabu* (Wachholz,

Neumünster, 2018, pp. 534-537). O prezentare generală utilă a ambarcaţiunilor maritime ne este oferită de Ole Crumlin-Pedersen, *Archaeology and the Sea in Scandinavia and Britain* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2010) şi Gareth Williams, *The Viking Ship* (British Museum Press, Londra, 2014); aceste lucrări conţin şi detalii despre giruete, galioane şi reprezentări ale corăbiilor în alte medii. O serie de tipuri de vase au fost analizate de Ole Crumlin-Pedersen şi Olaf Olsen (ed.), *The Skuldelev Ships I* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2002); Ole Crumlin-Pedersen, *Viking-Age Ships and Shipbuilding in Hedeby/Haithabu and Schleswig* (Viking Ship Museum, Roskilde, 1996); şi Ole Crumlin-Pedersen şi Hanus Jensen, *Udspændte både fra vikingetid og jernalder* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2018).

Pentru corăbiile funerare din Oseberg, Gokstad, Ladby şi Hedeby şi mormintele ulterioare de la Valsgärde, vezi Nicolay Nicolaysen, *Langskibet fra Gokstad ved Sandefjord* (Cammermeyer, Kristiania, 1882); A.W. Brøgger, Hjalmar Falk şi Haakon Shetelig (ed.), *Osebergfundet* (4 vol., Universitetets Oldsaksamling, Oslo, 1917-1928); Arne Emil Christensen, Anne Stine Ingstad şi Bjørn Myhre, *Osebergdronningens grav* (Schibsted, Oslo, 1992); Michael Müller-Wille, *Das Bootkammergrab von Haithabu* (Wachholtz, Neumünster, 1976); Anne C. Sørensen, *Ladby: A Danish Ship-Grave from the Viking Age* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2001); şi Svante Norr (ed.), *Valsgärde Studies: The Place*

and Its People, Past and Present (Uppsala University, Uppsala, 2008). Aspectele intangibile ale corăbiilor sunt discutate de Ole Crumlin-Pedersen şi Birgitte Munch Tyhe (ed.), *The Ship as Symbol in Prehistoric and Medieval Scandinavia* (Nationalmuseet, Copenhaga, 1995). Comentariul privind introducerea velei ca instrument al puterii îi aparţine lui Ole Kastholm de la Muzeul Roskilde.

CAPITOLUL 7: ÎNTÂLNIREA CU CEILALŢI

Practicarea „religiei” nordice a atras o literatură vastă. Pe lângă lucrările citate mai sus la capitolul 1, o bună incursiune este reprezentată de Thomas A. Dubois, *Nordic Religions in the Viking Age* (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1999), iar pentru cititorii care cunosc limba norvegiană, lucrarea lui Gro Steinsland, *Norrøn religion: myter, riter, samfunn* (Pax, Oslo, 2005). Două lucrări majore în mai multe volume sunt, de asemenea, relevante aici: Anders Andrén, Catharina Raudvere şi Kristina Jennbert (ed.), *Vägar till Midgård* (16 vol., Nordic Academic Press, Lund, 2001-2014) şi John McKinnell, Margaret Clunies Ross şi John Lindow (ed.), *The Pre-Christian Religions of the North* (7 vol., Brepols, Turnhout, 2018-).

Principalul specialist în religiolecte este Maths Bertell, care a introdus termenul în discursul din epoca vikingilor;

vezi lucrarea sa recentă, *Into a hall, out to an island: The Iron Age hall culture religiolect as a case study of religious change and diversity*. Îi mulţumesc pentru permisiunea de a discuta conceptul aici. Principala lucrare despre ideologiile religioase ale puterii este cea a lui Olof Sundqvist, *Freyr's Offspring: Rulers and Religion in Ancient Svea Society* (Uppsala University Press, Uppsala, 2002). În ceea ce priveşte siturile şi structurile de cult, lucrarea clasică, depăşită, dar încă esenţială, este a lui Olaf Olsen, *Hørg, hov og kirke* (Gad, Copenhaga, 1966). Pentru publicaţii mai recente, care îi includ şi pe specialiştii în ritualuri înşişi, vezi Olof Sundqvist, *Kultledare i fornskandinavisk religion* (Uppsala University, Uppsala, 2007); Gunnar Andersson şi Eva Skyllberg (ed.), *Gestalter och gestaltningar-om tid, rum och händelser på Lunda* (Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2008); Olof Sundqvist, *An Arena for Higher Powers: Ceremonial Buildings and Religious Strategies for Rulership in Late Iron Age Scandinavia* (Brill, Leiden, 2016); Anders Kaliff şi Julia Mattes, *Tempel och kulthus i det forna Skandinavien* (Carlssons, Stockholm, 2017); şi Sandie Holst, Lars Jørgensen şi Egon Wamers, *Odin, Thor und Freyja: Skandinavische Kultplätze des 1. Jahrtausends n. Chr. und das Frankenreich* (Schnell & Steiner, Regensburg, 2017). „Templul" din Uppåkra a fost descris de Lars Larsson în *Continuity for Centuries: A Ceremonial Building and Its Context at Uppåkra, Southern Sweden* (Lund University, Lund, 2004). Traducerea din Adam din Bremen despre

templul din Uppsala este preluată din ediţia lui Francis Tschan, modificată de Olof Sundqvist.

Siturile de la Lilla Ullevi şi Götavi sunt discutate de Neil Price, „Belief and ritual", în Gareth Williams, Peter Pentz şi Matthias Wemhoff (ed.), *Vikings: Life and Legend* (British Museum, Londra, 2014, pp. 162-195). Sacrificiile *blót* sunt analizate de Britt-Mari Näsström, *Blot: tro och offer i det förkristna Norden* (Norstedts, Stockholm, 2002). Pentru ritualurile de la Hofstaðir, vezi Gavin Lucas şi Tom McGovern, *Bloody slaughter: Ritual decapitation and display at the Viking settlement of Hofstaðir, Iceland* (*European Journal of Archaeology*, 2007, 10:1, pp. 7-30. Cu privire la practica mai extinsă a ritualurilor, vezi Torsten Capelle şi Christian Fischer (ed.), *Ragnarok-Odins verden* (Silkeborg Museum, Silkeborg, 2005) şi Anders Andrén şi Peter Carelli (ed.), *Odens öga-mellan människor och makter i det förkristna Norden* (Fälth & Hässler, Värnemo, 2006).

Utilizarea figurinelor şi a amuletelor este exclusiv discutată de Bo Jensen, *Viking Age Amulets in Scandinavia and Western Europe* (BAR, Oxford, 2010); Michaela Helmbrecht, *Wirkmächtige Kommunikationsmedien. Menschenbilder der Vendelund Wikingerzeit und ihre Kontexte* (Lund University, Lund, 2011); şi Leszek Gardeła, *Scandinavian Amulets in Viking Age Poland* (University of Rzeszów, Institute of Archaeology, Rzeszów, 2014).

Pentru ofrandele pe apă, vezi Julie Lund, *Åsted og vadested: deponeringer, genstandsbiografier og spatilig strukturering som kilde til vikingetidens kognitive landskaber* (University of Oslo, Oslo, 2009); Anne Monikander, *Våld och vatten: våtmarkskult vid Skedemosse under järnåldern* (Stockholm University, Stockholm, 2010); Ben Raffield, *"A river of knives and swords": Ritual deposits weapons in English watercourses and wetlands during the Viking Age* (*European Journal of Archaeology*, 2014, 17:4, pp. 634-655); şi Torun Zachrisson, *Events at water: On the nook at Lutbron and the pre-Christian death victims in Lake Bokaren, Uppland* (*Saga och Sed*, 2014, pp. 69-91). Pentru copacul de la Frösö, vezi Ola Magnell şi Elisabeth Iregren, *Veitstu hvé blóta skal? The Old Norse blót in the light of osteological remains from Frösö church, Jämtland, Sweden* (*Current Swedish Archaeology*, 2010, 18, pp. 223-250).

Cu o oarecare jenă, trebuie să spun că lucrarea de bază despre vrăjitorie în epoca vikingilor încă rămâne propria mea carte, *The Viking Way: Magic and Mind in Late Iron Age Scandinavia* (ed. a 2-a, Oxbow, Oxford, 2019). Conţine toate vrăjile, referinţele din saga şi corelaţiile arheologice cu reconstituiri ale posibilelor morminte ale vrăjitorilor şi, în general, oferă o imagine de ansamblu de patru sute de pagini a locului pe care îl ocupa magia în universul mental nordic. Cartea oferă şi referinţe detaliate pentru lecturi suplimentare. Printre lucrările esenţiale se numără Lotte Hedeager, *Skygger af*

en anden virkelighed (Samleren, Copenhaga, 1997); Dag Strömbäck, *Sejd* (ed. a 2-a., Academia Regală „Gustav Adolf”, Uppsala, 2000); Catharina Raudvere, *Kunskap och insikt i norrön tradition-mytologi, ritualer och trolldomsanklagelser* (Nordic Academic Press, Lund, 2003); François-Xavier Dillmann, *Les magiciens dans l’Islande ancienne* (Kungliga Gustav Adolfs Akademien, Uppsala, 2006); Eldar Heide, *Gand, seid og åndevind* (University of Bergen, Bergen, 2006); Clive Tolley, *Shamanism in Norse Myth and Magic* (2 vol., Academia Scientarum Fennica, Helsinki, 2009); Stephen A. Mitchell, *Witchcraft and Magic in the Nordic Middle Ages* (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2011); şi Leszek Gardeła, *(Magic) Staffs in the Viking Age* (Fassbaender, Viena, 2016).

Lumea socială a magiei cotidiene, nu în ultimul rând într-un moment în care aceasta se afla în declin în faţa noilor idei şi tehnologii, este surprinsă în mod convingător de Hannah Kent în romanul său despre credinţele populare irlandeze rurale, *The Good People* (Picador, Londra, 2017); mă inspir din unele dintre frazele sale răsunătoare când vorbesc despre puterea care ar putea izvorî din faptul de a fi marginalizat. Traducerea din *Saga Völsunga* despre tensiunile magiei este realizată de Jesse Byock.

CAPITOLUL 8: OBICEIURILE FUNERARE

Primul studiu serios despre obiceiurile funerare din epoca vikingilor rămâne încă unul dintre cele mai bune, deşi este straniu de neglijat în zilele noastre; depăşind cu mult cadrul literar al titlului său, vezi Hilda Ellis, *The Road to Hel: A Study of the Conception of the Dead in Old Norse Literature* (Cambridge University Press, Cambridge, 1943).

Traducerea din capitolul 8 din *Saga Ynglinga* a lui Snorri Sturluson este preluată din ediţia lui Alison Finlay şi Anthony Faulkes a *Heimskringla* (Viking Society for Northern Research, Londra, 2011).

Obiceiurile funerare din epoca vikingilor constituie unul dintre domeniile mele principale de cercetare, şi, fără ca asta să fie o surpriză, această secţiune se bazează în mare măsură pe munca mea, dar şi a altora. Pe lângă altele enumerate mai încolo în această secţiune, publicaţiile mele includ aici „Dying and the dead: Viking Age mortuary behaviour", în Stefan Brink şi Neil Price (ed.), *The Viking World* (Routledge, Londra & New York, 2008, pp. 257-273); *Nine paces from Hel: Time and motion in Old Norse ritual performance* (*World Archaeology*, 2014, 46:2, pp. 178-191); şi „Death ritual and mortuary behaviour", în Anders Andrén, Jens-Peter Schjødt, şi John Lindow (ed.), *Pre-Christian Religions of the North: Histories and Structures* (Brepols, Turnhout, 2020). Aceste lucrări includ referiri la săpăturile majore

din cimitirele de la Birka şi Kaupang, din Öland şi Gotland, şi nu numai.

Proprietăţile complexe ale rugului de incinerare sunt explorate de Mogens B. Henriksen, *Bålets betydning. Ligbrænding i Danmarks oldtid belyst ved arkæologiske fund og ligbrændingseksperimenter* (2 vol., Copenhagen University, Copenhaga, 2016). Pentru textul bizantin care descrie funeraliile nocturne, vezi Alice-Mary Talbot şi Denis F. Sullivan (trad.), *The History of Leo the Deacon: Byzantine Military Expansion in the Tenth Century* (Dumbarton Oaks, Washington, DC, 2005); Leon discută despre varegii Rus' în cărţile a opta şi a noua din *Istoria* sa. Studiul ouălor de păsări din mormintele din epoca vikingilor a fost realizat de Anna Jelicic, *En hårdkokt historia: en studie av äggskalfynd från vikingatida gravkontext med särskilt focus på Uppland och Gotland* (teză de masterat în arheologie, Uppsala University, Uppsala, 2017).

Arheologia funerară este sintetizată admirabil de Sarah Tarlow şi Liv Nilsson Stutz (ed.) în *The Oxford Handbook of the Archaeology of Death and Burial* (Oxford University Press, Oxford, 2013). Ambiguităţile fascinante ale mormintelor medievale timpurii au fost explorate de mulţi cercetători, dar vezi îndeosebi autorii ediţiei tematice a revistei *Current Swedish Archaeology* (2016, 24), cu referire specială la lucrările lui Alison Klevnäs, precum şi colecţia lui Duncan Sayer şi Howard Williams (ed.), *Mortuary Practices and Social Identities in the Middle*

Ages (University of Exeter Press, Exeter, 2009); pentru comparaţii utile în limba engleză, vezi Howard Williams, *Death and Memory in Early Medieval Britain* (Cambridge University Press, Cambridge, 2006).

Citatele lungi din *Trezirea lui Angantyr*, care se păstrează în *Saga lui Hervör şi Heidrek*, sunt prezentate aici în traducerea lui Todd Krause şi Jonathan Slocum, cu micile mele modificări. Fragmentul despre focurile care se învârt în cerc este din traducerea Patriciei Terry.

Căruţele funerare sunt discutate de Inga Hägg, *Om vikingatidens vagnkorgsgravar* (*Saga och Sed*, 2009, pp. 91-99). Mormintele „deviante” sunt discutate pe larg în numeroasele lucrări ale lui Leszek Gardeła, rezumate în „The dangerous dead? Rethinking Viking-Age deviant burials”, în Leszek Słupecki şi Rudolf Simek (ed.), *Conversions: Looking for Ideological Change in the Early Middle Ages* (Fassbaender, Viena, 2013, pp. 96-136); vezi şi Andrew Reynolds, *Anglo-Saxon Deviant Burial Customs* (Oxford University Press, Oxford, 2009). Pentru aspecte legate de mormintele islandeze, vezi Þóra Pétursdóttir, *Icelandic Viking Age graves: Lack in material-lack of interpretation?* (*Archaeologia Islandica*, 2009, 7, pp. 22-40) şi referinţele pentru capitolul 17 care urmează. Cimitirul Lindholm a fost analizat de Thorkild Ramskou, *Lindholm Høje gravpladsen* (Lynge, Copenhaga, 1976). O excelentă trecere în revistă a obiceiurilor regionale îi aparţine lui Fredrik Svanberg, *Death Rituals in South-East Scandinavia AD 800-1000* (Lund University, Lund, 2003).

Principalul catalog al pietrelor picturale din Gotland este cel al lui Sune Lindqvist, *Gotlands Bildsteine* (2 vol., Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1941-1942); cea mai recentă sinteză este a Mariei Herlin Karnell (ed.), *Gotlands bildstenar* (Gotland Museum, Visby, 2012). Pentru pietrele ce conţin povestiri, ideea de bărci funerare pictate şi simbolismul uşilor, vezi şi Anders Andrén, *Doors to other worlds: Scandinavian death rituals in Gotlandic perspective* (*Journal of European Archaeology*, 1993, 1, pp. 33-56); pietrele-căruţe sunt discutate de Þórgunnur Snædal, „Ailikn's wagon and Óðinn's warriors: The pictures on the Gotlandic Ardre monuments", în John Sheehan şi Donnchadh Ó Corráin (ed.), *The Viking Age: Ireland and the West* (Four Courts, Dublin, 2010, pp. 441-449).

Ritualul încăperilor funerare a fost pe larg discutat; vezi Silke Eisenschmidt, „Kammergräber der Wikingerzeit in Altdänemark" (University of Kiel, Kiel, 1994); Nils Ringstedt, *The Birka Chamber-Graves* (Stockholm University, Stockholm, 1997); Frans-Arne Stylegar, *Kammergraver fra vikingtiden i Vestfold* (*Fornvännen*, 2005, 100, pp. 161-177); şi Neil Price, „Wooden worlds: Individual and collective in the chamber graves of Birka", în Charlotte Hedenstierna-Jonson (ed.), *Birka nu* (Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2012, pp. 81-94). Pentru utilizarea scaunelor, vezi Heather Robbins, *Seated Burial at Birka: A Select Study* (teză de masterat în arheologie, Uppsala University, Uppsala, 2004).

Mormintele finlandeze cu suliţe pe post de cuie sunt discutate, alături de alte ritualuri funerare din regiune, de Anna Wessman în *Death, Destruction and Commemoration: Tracing Ritual Activities in Finnish Late Iron Age Cemeteries (AD 550-1150)* (Finnish Antiquarian Society, Helsinki, 2010). Mormântul de la Mammen a fost publicat de Mette Iversen, *Mammen: grav, kunst og samfund i vikingetid* (Jysk Arkæologisk Selskab, Aarhus, 1991). Pentru mormintele de la Hedeby, vezi Ute Arents şi Silke Eisenschmidt, *Die Gräber von Haithabu* (2 vol., Wachholtz, Neumünster, 2010); barca funerară a fost descrisă de Michael Müller-Wille, *Das Bootkammergrab von Haithabu* (Wachholtz, Neumünster, 1976).

Referinţele la relatarea esenţială a lui Aḥmad ibn Faḍlān sunt prezentate în secţiunea introductivă de mai sus. Descrierea sa a bărcii funerare a varegilor Rus’ a fost discutată de arheologi şi de alţii în numeroase ocazii, inclusiv în propriile mele lucrări enumerate la începutul secţiunii pentru acest capitol. Pentru un ghid al literaturii arheologice pe această temă, vezi Neil Price, „Vikings on the Volga? Ibn Faḍlan and the rituals of the Rūssiyah”, în Jonathan Shepard şi Luke Treadwell (ed.), *Muslims on the Volga in the Viking Age: Diplomacy and Islam in the World of Ibn Faḍlan* (I.B. Tauris, Londra, 2020). Îi sunt recunoscător lui James Montgomery pentru numeroasele discuţii purtate de-a lungul anilor despre această sursă centrală. Conceptul decedatului ostil din movilă, făcând poate trimitere la cel care aprinde precaut rugul, este

tratat de Jan Bill în *Protecting against the dead? On the possible use of apotropaic magic in the Oseberg burial* (*Cambridge Archaeological Journal*, 2016, 26, pp. 141-155).

Referinţele pentru cele mai importante bărci funerare scandinave sunt prezentate mai sus, pentru capitolul 6. Pentru un eşantion de bărci funerare scoţiene, vezi Olwyn Owen şi Magnar Dalland, *Scar: A Viking Boat Burial on Sanday, Orkney* (Historic Scotland, Edinburgh, 1999) şi Oliver Harris *et al.*, *Assembling places and persons: A tenth-century Viking boat burial from Swordle Bay on the Ardnamurchan Peninsula, western Scotland* (*Antiquity*, 2017, 91, pp. 191-206). *Mormântul de la Groix* a fost publicat ca parte a lucrării lui Michael Müller-Wille din 1976 privind corabia de la Hedeby, la care se face referire mai sus, şi, de asemenea, în cartea mea, *The Vikings in Brittany* (Viking Society for Northern Research, Londra, 1989).

Interpretarea anumitor figurine „feminine” ca fiind bocitoare a fost propusă de Frog şi Eila Stepanova. Pentru conceptele din epoca vikingilor despre strămoşi, vezi Andreas Nordberg, *Fornnordisk religionsforksning mellan teori och empiri: kulten av anfäder, solen och vegetationsandar i idéhistorisk belysning* (Kungl Gustav Adolfs Akademien, Uppsala, 2013) şi Triin Laidoner, *Ancestors, Their Worship and the Elite in the Viking Age and Early Medieval Scandinavia* (teză de doctorat în studii scandinave, University of Aberdeen, Aberdeen, 2015).

Pentru teatrul ritualic, vezi lucrarea fundamentală a lui Terry Gunnell, *The Origins of Drama in Scandinavia* (Brewer, Woodbridge, 1995). Pentru interpretarea poveştilor funerare, vezi lucrările mele „Bodylore and the archaeology of embedded religion: Dramatic license in the funerals of the Vikings", în David Whitley şi Kelley Hays-Gilpin (ed.), *Belief in the Past: Theoretical Approaches to the Archaeology of Religion* (Left Coast Press, Walnut Creek, 2008, pp. 143-165); *Passing into poetry: Viking-Age mortuary drama and the origins of Norse mythology* (*Medieval Archaeology*, 2010, 54, pp. 123-156); şi „Mythic acts: Material narratives of the dead in Viking Age Scandinavia", în Catharina Raudvere şi Jens Peder Schjødt (ed.), *More than Mythology: Narratives, Ritual Practices and Regional Distribution in Pre-Christian Scandinavian Religions* (Nordic Academic Press, Lund, 2012, pp. 13-46). Pentru conceptul de „citare mortuară", termen inventat de Howard Williams, vezi *Mortuary Citations: Death and Memory in the Viking World* (thematic edition of *European Journal of Archaeology*, 2016, 19:3).

Corabia funerară ca metaforă pentru marea sală este discutată de Frands Herschend, *Livet i hallen* (Uppsala University, Uppsala, 1997). Movila funerară „neterminată" de la Oseberg a fost descoperită în arhive de Terje Gansum şi publicată în cartea sa *Hauger som konstruksjoner-arkeologiske forventninger gjennom 200 år* (University of Gothenburg, Göteborg, 2004). Cu privire

la „jefuirea mormintelor”, vezi Jan Bill şi Aoife Daly, *The plundering of the ship graves from Oseberg and Gokstad: An example of power politics?* (*Antiquity*, 2012, 86, pp. 808-824) şi Alison Klevnäs, *Abandon ship! Digging out the dead from Vendel boat-graves* (*Norwegian Archaeological Review*, 2015, 48, pp. 1-20) şi lucrarea sa în volumul *Mortuary Citations* menţionat mai sus. O relaţie activă cu trecutul într-un context funerar este explorată de Eva Thäte în *Monuments and Minds: Monument Re-use in Scandinavia in the Second Half of the First Millennium AD* (Lund University, Lund, 2007) şi Ann-Mari Hållans Stenholm, *Fornminnen: det förflutnas roll i det förkristna och kristna Mälardalen* (Nordic Academic Press, Lund, 2012).

Ritualurile împotriva morţilor care revin sunt discutate în lucrările de mai sus despre mormintele deviante . Pentru episoade literare notabile, vezi în special *Saga poporului din Eyri* (care include curtea uşilor, interzicând accesul morţilor) şi *Saga lui Grettir*.

Pentru o discuţie despre tezaurele de argint ca formă de asigurare bancară pentru viaţa de apoi, vezi Jacek Gruszczyński, *Viking Silver, Hoards and Containers* (Routledge, Londra & New York, 2019). Einherjarii din Valhöll sunt discutaţi de Andreas Nordberg, *Krigarna i Odins sal: dödsföreställningar och krigarkult i fornnordisk religion* (Stockholm University, Stockholm, 2003). Pentru credinţele despre viaţa de după moarte în general, vezi Hilda Ellis, *The Road to Hel*, la care se face referire la

începutul acestei secţiuni. Poemul care o menţionează pe Valfreyja este din capitolul 78 al *Saga lui Njál*. Versul despre viaţa de apoi a sclavilor este din strofa 24 din *Cântul lui Harbard*.

CAPITOLUL 9: INCURSIUNILE

Referirea la *wælwulfas* provine din poemul în engleza veche cunoscut sub numele de *The Battle of Maldon*, ed. şi trad. Bill Griffiths (Anglo-Saxon Books, Pinner, 1991). *Poemul de bătălie al lui Egil* provine din capitolul 48 din saga sa cu acelaşi nume. Textul în limba nordică veche este citat aici după ediţia lui Bjarni Einarsson (Viking Society for Northern Research, Londra, 2003); traducerea îi aparţine lui Christine Fell (Dent, Londra, 1975), cu modificările mele minore.

Bărcile funerare de la Salme nu sunt încă publicate în întregime, dar o prezentare generală poate fi găsită în Jüri Peets, *Salme ship burials* (*Current World Archaeology*, 2013, 58, pp. 18-24); cele mai recente rapoarte tehnice sunt ale lui Jüri Peets *et al.*, *Research results of the Salme ship burials in 2011-2012* (*Archaeological Fieldwork in Estonia*, 2012/2013, pp. 1-18) şi Marge Konsa, *Two Vendel era ship burials at Salme on the island of Saaremaa* (*Estonian Cultural Heritage. Preservation and Conservation*, 2013, 1, pp. 152-154). Studiile izotopice

care sugerează că bărbaţii îngropaţi proveneau din centrul Suediei sunt publicate de T. Douglas Price *et al.*, *Isotopic provenancing of the Salme ship burials in Pre-Viking Age Estonia* (*Antiquity*, 2016, 90, pp. 1022-1037). Studiile ADN ale bărbaţilor din Salme, cu relaţiile de rudenie ale acestora, pot fi găsite în Ashot Margaryan *et al.*, *Population genomics of the Viking world* (*Nature*, 2020, în curs de revizuire).

Există şi o interpretare uşor diferită a corăbiilor de la Salme, cea a lui Marika Mägi din cartea sa *In Austrvegr: The Role of the Eastern Baltic in Viking Age Communication Across the Baltic Sea* (Brill, Leiden, 2018, pp. 232-241). Ea consideră că ritualurile colective ale primei corăbii amintesc anume de mormintele colective similare găsite în alte locuri de pe insulă şi susţine că acest lucru ar putea sugera că mormintele din Salme au fost făcute de localnici mai degrabă decât de scandinavi. Nu sunt de acord, deoarece nu numai ritualul funerar al corabiei în sine, ci şi detaliile ritualurilor (cum ar fi săgeţile trase în corabie) au paralele precise la Ultuna din Suedia, acelaşi sit care are paralele exacte cu hamul pentru sabie de la Salme; prin urmare, acesta nu este neapărat un ritual din Saaremaa, ci se potriveşte perfect cu locul de origine al bărbaţilor din Salme. Fragmentul şi versurile citate despre moartea lui Yngvar sunt din *Saga Ynglinga*, capitolul 32, prima parte din *Heimskringla* lui Snorri.

Istorii narative de bază ale primelor raiduri din Insulele Britanice şi din Francia pot fi găsite în oricare dintre lucrările generale din prima secţiune de mai sus, care enumeră şi traduceri ale primelor dovezi regionale scrise de victimele lor. Pentru atacul de la Lindisfarne, textele-cheie ale lui Alcuin pot fi găsite în Colin Chase (ed.), *Two Alcuin Letter-Books* (Centre for Medieval Studies, Toronto, 1975). Implicaţiile importante ale obsesiei sale pentru tunsorile vikingilor au fost punctate pentru prima dată de John Hines în 1984 în teza sa despre contactele anterioare de dincolo de Marea Nordului, *The Scandinavian Character of Anglian England in the Pre-Viking Period* (BAR, Oxford). Lucrări recente privind familiaritatea scandinavă înainte de Lindisfarne pot fi găsite în Aina Margrethe Heen-Pettersen, *The earliest wave of Viking activity? The Norwegian evidence revisited* (*European Journal of Archaeology*, 2019, 22, pp. 523-541).

Cercetările istorice care depăşesc paginile bine răsfoite ale *Cronicii*, revoluţionând astfel înţelegerea noastră despre primele raiduri, provin în primul rând din studiile inovatoare ale lui Clare Downham, pe care mă bazez aici. Lucrarea ei importantă despre revizionism a fost publicată sub titlul *The earliest Viking activity in England* (*English Historical Review*, 2017, 132, pp. 1-12). Ea este şi istoricul care sugerează că este posibil ca preluarea de către Wessex a Merciei să fi avut parte de susţinerea vikingilor. Ideea la fel de importantă a „rutei sudice” pentru primii atacatori din Marea Irlandei a fost propusă de David

Griffiths, *Rethinking the early Viking Age in the West* (Antiquity, 2019, 93, pp. 468-477).

CAPITOLUL 10: MARITORIA

Vânătoarea de balene din Atlanticul de Nord a fost discutată de Andreas Hennius *et al.*, *Whalebone gaming pieces: Aspects of marine mammal exploitation in Vendel and Viking Age Scandinavia* (*European Journal of Archaeology*, 2018, 21, pp. 612-631).

Revoluţia în înţelegerea emporiilor comerciale de pe coastele nord-vestice ale Europei a început în mare parte în 1982, odată cu lucrarea lui Richard Hodges, *Dark Age Economics: The Origins of Towns and Trade AD 600-1000* (Duckworth, Londra; actualizată în 2012 şi subintitulată *A New Audit*). Acelaşi autor a colaborat cu David Whitehouse în 1983 la *Mohammed, Charlemagne and the Origins of Europe* (Duckworth, Londra), inspiraţia pentru ambele cărţi provenind din lucrările lui Henri Pirenne. Pentru o sinteză ulterioară, cu referiri la săpăturile din emporiile engleze şi france, vezi Michael McCormick, *Origins of the European Economy: Communications and Commerce AD 300-900* (Cambridge University Press, Cambridge, 2001); Tim Pestell şi Katharina Ulmschneider (ed.), *Markets in Early Medieval Europe: Trading and 'Productive' Sites, 650-850* (Windgather Press, Oxford,

2003); şi Chris Wickham, *Framing the Early Middle Ages: Europe and the Mediterranean, 400-800* (Oxford University Press, Oxford, 2005). Pentru discuţiile privind natura pieţelor şi a protourbanismului de la începutul epocii vikingilor, sunt recunoscător grupului de cercetare URBS de la Uppsala University, în special lui Anton Bonnier, Joakim Kjellberg şi Filmo Verhagen.

Arheologul olandez care lucrează asupra Friziei este Nelleke IJssennagger, cu cartea ei, *Central Because Liminal: Frisia in a Viking Age North Sea World* (University of Groningen, Groningen, 2017); aceasta include şi referiri la săpăturile vaste de la Dorestad.

Emporiul Ribe este rezumat de Claus Feveile în *Viking Ribe: Trade, Power and Faith* (Sydvestjyske Museer, Ribe, 2013); pentru Hedeby, vezi Kurt Schietzel, *Spurensuche Haithabu* (Wachholz, Neumünster, 2018); o prezentare generală a oraşului Birka poate fi găsită în Bente Magnus şi Ingrid Gustin, *Birka och Hovgården* (Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2009) şi în Jim Hansson *et al.*, *Birkas skepp: vikingatid på Östersjön* (Medströms, Stockholm, 2018).

Søren Sindbæk este principalul specialist în noduri şi reţele comerciale, având mai multe publicaţii importante. Printre acestea se numără *Ruter og rutinisering: Vikingetidens fjernhandel i Nordeuropa* (Multivers, Copenhaga, 2005); *The small world of the Vikings: Networks in early medieval communication and exchange* (*Norwegian Archaeological Review*, 2007, 40, pp. 59-74);

„Close ties and long range relations: The emporia network in early Viking-Age exchange”, în John Sheehan şi Donnchadh Ó Corráin (ed.), *The Viking Age: Ireland and the West* (Four Courts, Dublin, 2010, pp. 430-440); „Silver economies and social ties: Long-term interaction, long-term investments-and why the Viking Age happened”, în James Graham-Campbell şi Søren Sindbæk (ed.), *Silver Economies, Monetisation and Society in Scandinavia, AD 800-1100* (Aarhus University Press, Aarhus, 2011, pp. 41-66); „Northern emporia and maritime networks: Modelling past communication using archaeological network analysis”, în J. Preiser-Kapeller şi F. Daim (ed.), *Harbours and Maritime Networks as Complex Adaptive Systems* (Römisch-Germanischen Zentralmuseum, Mainz, 2015, pp. 105-118); şi *Crafting networks in Viking towns* (Medieval and Modern Matters, 2016, 4, pp. 119-132). Pentru o perspectivă specific occidentală, vezi Zanette T. Glørstad şi Kjetil Loftsgarden (ed.), *Viking-Age Transformations: Trade, Craft and Resources in Western Scandinavia* (Routledge, Londra & New York, 2017).

Porturile din Gotland au fost studiate de Dan Carlsson, *Vikingahamnar: ett hotat kulturarv* (Arkeodok, Visby, 1998). Cultura specială din Gotland din epoca vikingilor este rezumată în Gun Westholm (ed.), *Gotland Vikingaön* (Gotland Museum, Visby, 2004); vezi şi Ny Björn Gustafsson, *Casting Identities in Central Seclusion: Aspects of Non-Ferrous Metalworking and Society on*

Gotland in the Early Medieval Period (Stockholm University, Stockholm, 2013).

Pentru observaţiile privind vânătoarea de păsări din Birka, doresc să îi mulţumesc lui Per Ericson de la Muzeul de istorie naturală (Naturhistoriska riksmuseet) din Stockholm. Studiile privind mobilitatea în rândul populaţiei din Birka se regăsesc în Charlotte Hedenstierna-Jonson, „Foreigner and local: Identities and cultural expression among the urban people of Birka", în Val Turner, Olwyn Owen şi Doreen Waugh (ed.), *Shetland and the Viking World* (Shetland Heritage Publications, Lerwick, 2016, pp. 189-196) şi T. Douglas Price *et al.*, *Isotopes and human burials at Viking Age Birka and the Mälaren region, east central Sweden* (*Journal of Anthropological Archaeology*, 2018, 49, pp. 19-38).

Printre colecţiile utile privind interacţiunile baltice din epoca vikingilor se numără Birgitta Hårdh şi Bozena Werbart (ed.), *Contacts Across the Baltic Sea During the Late Iron Age* (Lund University, Lund, 1992); Ingmar Jansson (ed.), *Archaeology East and West of the Baltic* (Stockholm University, Stockholm, 1995); şi Johan Callmer, Ingrid Gustin şi Mats Roslund (ed.), *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond* (Brill, Leiden, 2017); vezi şi două cărţi de Marika Mägi, *In Austrvegr: The Role of the Eastern Baltic in Viking Age Communication Across the Baltic Sea* (Brill, Leiden, 2018) şi *The Viking Eastern Baltic* (Arc Humanities Press, Amsterdam, 2019). De asemenea, două colecţii

importante rezumă ţărmul estic: Joonas Ahola şi Frog cu Clive Tolley (ed.), *Fibula, Fabula, Fact: The Viking Age in Finland* (Finnish Literature Society, Helsinki, 2014) şi Joonas Ahola, Frog şi Jenni Lucenius (ed.), *The Viking Age in Åland* (Finnish Academy of Science and Letters, Helsinki, 2014).

Despre Ladoga s-a fost publicat pe larg în limba rusă, dar sinteze utile pot fi găsite în Simon Franklin şi Jonathan Shepard, *The Emergence of Rus 750-1200* (Longman, Londra, 1996, pp. 3-49); Wladyslaw Duczko, *Viking Rus* (Brill, Leiden, 2004, pp. 60-95); şi Fedir Androshchuk, *Vikings in the East* (Uppsala University, Uppsala, 2013, pp. 16-20). Observaţiile asupra structurilor economice ale unor aşezări de acest tip se bazează pe lucrările lui Anders Ögren, care vrea să revoluţioneze domeniul economiei vikingilor; îi mulţumesc pentru permisiunea de a discuta ideile sale aici şi pentru mulţi ani de conversaţii plăcute.

Două texte-cheie timpurii, care au marcat o adevărată schimbare de paradigmă în arheologia Norvegiei din epoca vikingilor (şi, la fel ca toate aceste texte, foarte controversate la vremea respectivă), aparţin regretatului Bjørn Myhre: „The beginning of the Viking Age-some current archaeological problems", în Anthony Faulkes şi Richard Perkins (ed.), *Viking Revaluations* (Viking Society, Londra, 1993, pp. 182-204) şi „The archaeology of the early Viking Age in Norway", în Howard Clarke *et al.* (ed.), *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age* (Four

Courts, Dublin, 1998, pp. 3-36). Am participat la ambele conferinţe din care derivă aceste cărţi şi mă bucur că Bjørn a trăit să vadă reabilitarea ideilor sale două decenii mai târziu.

Lucrările în regiunea Midlands a lui Snorri şi în special la Avaldsnes au continuat timp de mulţi ani sub conducerea lui Dagfinn Skre; m-am bazat în mare măsură pe munca sa pentru acest capitol, cu mulţumiri şi recunoştinţă pentru mulţi ani de discuţii. Observaţiile sale detaliate asupra puterii regilor mării au apărut în numeroase publicaţii care au culminat cu cele două volume monumentale editate de el, *Avaldsnes – A Sea-Kings' Manor in First-Millennium Western Scandinavia* şi *Rulership in 1st to 14th Century Scandinavia* (De Gruyter, Berlin, 2018 şi 2020), care conţine referinţe extinse la lucrările sale anterioare; include şi lucrarea importantă a lui Frode Iversen cu privire la locurile de adunare. Alături de eseurile lui Dagfinn şi ale altora din acea colecţie, pentru referinţe specifice legate de comerţul cu pietre de ascuţit, vezi şi Irene Baug, Dagfinn Skre, Tom Heldal şi Øystein Jansen, *The beginning of the Viking Age in the West* (*Journal of Maritime Archaeology*, 2018, 14, pp. 43-80). Colecţia esenţială de nume de regi ai mării poate fi găsită în Björn Sigfússon, *Names of sea-kings (heiti sækonunga)* (*Modern Philology*, 1934, 32:2, pp. 125-142).

Printre încercările anterioare de a descâlci meniul determinismului prezentat adesea pentru a explica raidurile se numără două lucrări importante ale lui James

Barrett: *What caused the Viking Age?* (*Antiquity*, 2008, 82, pp. 671-685) şi „Rounding up the usual suspects: Causation and the Viking Age diaspora”, în Atholl Anderson *et al.* (ed.), *The Global Origins and Development of Seafaring* (McDonald Institute, Cambridge, 2010, pp. 289-302).

CAPITOLUL 11: RĂZBOInicie

Comentariul privind beneficiile ideologice ale raidurilor îi aparţine lui Steve Ashby în *What really caused the Viking Age? The social content of raiding and exploration* (*Archaeological Dialogues*, 2015, 22:1, pp. 89-106).

Ideologiile militare şi manifestările lor materiale sunt discutate de Mattias Jakobsson, *Krigarideologi och vikingatida svärdstypologi* (Stockholm University, Stockholm, 1992); Anne Nørgård Jørgensen, *Waffen und Gräber. Typologische und chronologische Studien zu skandinavischen Waffengräbern 520/30 bis 900 n.Chr.* (Royal Society of Northern Antiquaries, Copenhaga, 1999); Charlotte Hedenstierna-Jonson, *The Birka Warrior: The Material Culture of a Martial Society* (Stockholm University, Stockholm, 2006); Lena Holmquist Olausson şi Michael Olausson (ed.), *The Martial Society: Aspects of Warriors, Fortifications and Social Change in Scandinavia* (Stockholm University, Stockholm, 2009); şi Anne

Pedersen, *Dead Warriors in Living Memory: A Study of Weapon and Equestrian Burials in Viking-Age Denmark, AD 800-1000* (Nationalmuseet, Copenhaga, 2014).

Cele trei pietre runice de la Hällestad din Skåne sunt DR 295-297. Piatra runică din Högby este Ög 81, iar piatra din Karlevi este Öl 1. Piatra runică de la Sjörup este DR 279, iar cea de la Aarhus este DR 66. Cartea lui Judith Jesch, *Ships and Men in the Late Viking Age: The Vocabulary of Runic Inscriptions and Skaldic Verse* (Boydell & Brewer, Woodbridge, 2001) conţine, de asemenea, multe aspecte interesante în acest context.

Pentru *lið* şi organizarea socială a vikingilor atacatori, vezi Ben Raffield, Claire Greenlow, Neil Price şi Mark Collard, *Ingroup identification, identity fusion and the formation of Viking warbands* (*World Archaeology*, 2015, 48:1, pp. 35-50) şi importantul articol al lui Ben Raffield, *Bands of brothers: A re-appraisal of the Viking Great Army and its implications for the Scandinavian colonization of England* (*Early Medieval Europe*, 2016, 24, pp. 308-337). Observaţiile lui Jón Viðar Sigurðsson cu privire la „prietenia” la vikingi au fost menţionate pentru capitolul 3, mai sus, la fel ca datele de referinţă privind practica poligamiei. Pentru impactul social pe care această practică ar fi putut să-l aibă în contextul violenţei maritime, vezi Ben Raffield, Neil Price şi Mark Collard, *Male-biased operational sex ratios and the Viking phenomenon: An evolutionary anthropological perspective on late Iron Age Scandinavian raiding*

(*Evolution and Human Behavior*, 2017, 38:3, pp. 315-324).

Cea mai bună prezentare generală a culturii materiale militare îi aparţine lui Gareth Williams, *Weapons of the Viking Warrior* (Osprey, Oxford, 2019). Descrierea lui Notker a împăratului franc care îndoaie săbiile provine din cartea 2, capitolul 18, în traducerea lui David Ganz a *Two Lives of Charlemagne* de Einhard şi Notker Balbulus (Penguin, Londra, 2008).

Numeroasele surse despre berserkeri sunt rezumate în Neil Price, „The Lewis «berserkers»: Identification and analogy in the shield-biting warriors”, în David Caldwell şi Mark Hall (ed.), *The Lewis Chessmen: New Perspectives* (National Museums Scotland, Edinburgh, 2014, pp. 29-44). Vezi şi studiul cuprinzător al lui Roderick Dale, *Berserkir: A Re-examination of the Phenomenon in Literature and Life* (teza sa de doctorat, nepublicată, University of Nottingham, Nottingham, 2014), care conţine observaţiile sale despre ceea ce el numeşte în mod splendid „mers ţanţoş berserker”. Piatra runică cu berserker cu urechile plecate este Vg 56 din Källby, în Västergötland, Suedia. Piatra runică din Istaby este DR 359. Relatarea bizantină îi aparţine lui John Skylitzes, menţionat în secţiunea generală de mai sus. O traducere alternativă a *Haraldskvæði* din noul corpus de poezie skaldică, la care s-a făcut referire mai sus, consideră că versul „băutor de sânge” se referă la un corb.

Încăperea funerară Birka Bj.581 este discutată de Charlotte Hedenstierna-Jonson *et al.*, *A first female Viking warrior confirmed by genomics* (*American Journal of Physical Anthropology*, 2017, 164:4, pp. 853-860) şi de Neil Price *et al.*, *Viking warrior women? Reassessing Birka chamber grave Bj.581* (*Antiquity*, 2019, 93, pp. 181-198) – ambele articole cu materiale suplimentare online. Cel de-al doilea articol dezbate controversele, iar ambele includ referinţe extinse. La acestea se adaugă Agneta Ney, *Drottningar och sköldmör. Gränsöverskridande kvinnor i medeltida myt och verklighet ca 400-1400* (Gidlunds, Södertälje, 2004); Lydia Klos, „Wanderer zwischen den Welten: Die Kriegerinnen der Eisenzeit", în Edith Marold şi Ulrich Müller (ed.), *Beretning fra femogtyvende tværfaglige vikingesymposium* (Aarhus University, Aarhus, 2006, pp. 25-43); Leszek Gardeła, *Warrior-women in Viking-Age Scandinavia: A preliminary archaeological study* (*Analecta Archaeologica Ressoviensia*, 2013, 8, pp. 273-340); şi Luke John Murphy, *Herjans dísir: valkyrjur, Supernatural Femininities, and Elite Warrior Culture in the Late Pre-Christian Iron Age* (teză de masterat despre religia nordică veche, nepublicată, Háskóli Íslands , Reykjavík, 2013).

Cea mai cuprinzătoare sinteză a războiului din această perioadă este cea realizată de Kim Hjardar şi Vegard Vike, *Vikings at War* (Oxbow, Oxford, 2016), iar cartea lui Gareth Williams menţionată mai sus este şi ea un ghid excelent. Cu privire la arme, vezi şi Fedir Androshchuk,

Viking Swords (The Swedish History Museum, Stockholm, 2014).

CAPITOLUL 12: HIDRARHIA

Faza timpurie a raidurilor din Vest este descrisă de Clare Downham, *Viking Kings of Britain and Ireland: The Dynasty of Ívarr to AD 1014* (Dunedin, Edinburgh, 2007) şi David Griffiths, *Vikings of the Irish Sea* (History Press, Stroud, 2010). Acestea tratează şi perioada de după 834, dar, pentru continentul din secolul al IX-lea, vezi şi Jean Renaud, *Les Vikings en France* (Ouest-France, Rennes, 2000); Élisabeth Ridel (ed.), *Les Vikings en France: une synthèse inédite* (Dossiers d'Archéologie, Dijon, 2002); Anne-Marie Flambard Héricher (ed.), *La progression des Vikings, des raids à la colonisation* (Université de Rouen Normandie, Rouen, 2003); Pierre Bauduin, *Le monde franc et les Vikings* (Albin Michel, Paris, 2009); şi Élisabeth Ridel (ed.), *Les Vikings dans l'Empire franc* (Orep, Bayeux, 2014). Asediul Parisului este discutat de Nirmal Dass (ed. & trad.), *Viking Attacks on Paris: The Bella parisiacae urbis of Abbo of Saint-Germain-des-Prés* (Peeters, Paris, 2007). Pentru viaţa lui Ragnar Lothbrók, vezi Elizabeth Ashman Rowe, *Vikings in the West: The Legend of Ragnarr Loðbrók and His Sons* (Fassbaender, Viena, 2012).

Prada francă ce apare în mormintele scandinave a fost studiată de Maria Panum Baastrup, *Kommunikation, kulturmøde og kulturel identitet: tingenes rejse i Skandinaviens vikingtid* (Copenhagen University, Copenhaga, 2012) şi Hanne Lovise Aannestad, *Transformasjoner: Omforming og bruk av importerte gjenstander i vikingtid* (University of Oslo, Oslo, 2015).

Activităţile vikingilor în Britania reprezintă probabil cel mai intens studiat aspect al întregii diaspore. Pe lângă lucrările anterioare ale lui Downham şi Griffiths, pentru o privire de ansamblu, vezi Alfred P. Smyth, *Scandinavian Kings in the British Isles 850-880* (Oxford University Press, Oxford, 1977); Henry Loyn, *The Vikings in Britain* (Batsford, Londra, 1977); Else Roesdahl *et al.* (ed.), *The Vikings in England* (Anglo-Danish Viking Project, Londra, 1981); Dawn Hadley, *The Vikings in England: Settlement, Society and Culture* (Manchester University Press, Manchester, 2006); Julian D. Richards, *Viking Age England* (ed. a 2-a, History Press, Stroud, 2007); şi Thomas Williams, *Viking Britain* (Collins, Londra, 2017). De asemenea, o serie de lucrări importante pot fi găsite în John Hines, Alan Lane şi Mark Redknap (ed.), *Land, Sea and Home* (Maney, Leeds, 2004). Studiile regionale includ Sue Margeson, *The Vikings in Norfolk* (Norfolk Museums, Norwich, 1997); B.J.N. Edwards, *Vikings in North West England* (Lancaster University, Lancaster, 1998); Paul Cavill, Stephen E. Harding şi Judith Jesch, *Wirral and Its Viking Heritage* (English Place-Name Society, Nottingham,

2000); Heather O'Donoghue şi Pragya Vohra (ed.), *The Vikings in Cleveland* (University of Nottingham, Nottingham, 2014); Derek Gore, *The Vikings in the West Country* (Mint Press, Exeter, 2015); Stephen E. Harding, David Griffiths şi Elisabeth Royles (ed.), *In Search of Vikings: Interdisciplinary Approaches to the Scandinavian Heritage of North-West England* (CRC Press, Boca Raton, 2015); Ryan Lavelle şi Simon Roffey (ed.), *Danes in Wessex: The Scandinavian Impact on Southern England, c. 800-1100* (Oxbow, Oxford, 2016); şi Rebecca Gregory, *Viking Nottinghamshire* (Five Leaves, Nottingham, 2017). Materialele despre York şi Danelaw pot fi găsite în cele ce urmează la capitolul 15.

Noţiunea de „diplomaţie de corabie lungă" a fost inventată de Gareth Williams. Manipularea de către vikingi a sistemelor defensive englezeşti este discutată de John Baker şi Stuart Brookes, *Beyond the Burghal Hidage: Anglo-Saxon Civil Defence in the Viking Age* (Brill, Leiden, 2013).

Pentru asaltul vikingilor de la sfârşitul secolului al IX-lea asupra Ţărilor de Jos şi a Rinului, vezi Rudolf Simek şi Ulrike Engel (ed.), *Vikings on the Rhine* (Fassbaender, Viena, 2004) şi Annemarieke Willemsen, *Wikinger am Rhein 800-1000* (Theiss, Stuttgart, 2004).

Tabăra Woodstown din Irlanda a fost publicată de Ian Russell şi Maurice F. Hurley (ed.), *Woodstown: A Viking-Age Settlement in Co. Waterford* (Four Courts, Dublin, 2014). Camp de Péran din Bretania este descrisă de Jean-

Pierre Nicolardot, *Le Camp de Péran et les Vikings en Bretagne*, în sinteza lui Ridel din 2002 la care se face referire mai sus (pp. 60-69). Tabăra Repton a fost publicată de Martin Biddle şi Birthe Kjølbye-Biddle, *Repton and the Vikings* (*Antiquity*, 1992, 66, pp. 36-51) şi „Repton and the «great heathen army», 873-4", în James Graham-Campbell *et al.* (ed.), *Vikings and the Danelaw* (Oxbow, Oxford, 2001, pp. 45-96) şi de Catrine L. Jarman *et al.*, *The Viking Great Army in England: New dates from the Repton charnel* (*Antiquity*, 2018, 92, pp. 183-199). Date despre mormintele de la Heath Wood au fost publicate de Julian Richards *et al.*, *Excavations at the Viking barrow cemetery at Heath Wood, Ingleby* (*Antiquaries Journal*, 2004, 84, pp. 23-116). Pentru tabăra de la Torksey, vezi Dawn Hadley şi Julian Richards, *The winter camp of the Viking Great Army, AD 872-3, Torksey, Lincolnshire* (*Antiquaries Journal*, 2016, 96, pp. 23-67) şi *In search of the Viking Great Army: Beyond the winter camps* (*Medieval Settlement Research*, 2018, 33, pp. 1-17), unde s-a speculat asupra relaţiilor dintre diferitele tabere. Date despre situl ARSNY a fost publicat de Gareth Williams (ed.), *A Riverine Site Near York: A Possible Viking Camp?* (British Museum Press, Londra, 2020).

Analiza revoluţionară a bijuteriilor feminine din Danelaw a fost realizată de Jane Kershaw şi poate fi găsită în cartea sa *Viking Identities: Scandinavian Jewellery in England* (Oxford University Press, Oxford, 2013), în timp ce omologul său genetic este publicat de

Jane Kershaw şi Ellen Røyrvik, *The 'People of the British Isles' project and Viking settlement in England* (*Antiquity*, 2016, 90, pp. 1670-1680). Prezenţa iniţială a vikingilor, inclusiv cea a femeilor, este, de asemenea, tratată pe larg de Shane McLeod în *The Beginning of Scandinavian Settlement in England: The Viking 'Great Army' and Early Settlers, c. 865-900* (Brepols, Turnhout, 2014).

Am explorat noţiunea de viking ca pirat în două lucrări: Neil Price, „Ship-men and slaughter-wolves: Pirate polities in the Viking Age”, în Leos Müller şi Stefan Amirell (ed.), *Persistent Piracy: Maritime Violence and State-Formation in Global Historical Perspective* (Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2014, pp. 51-68) şi „Pirates of the North Sea? The Viking ship as political space”, în Lene Melheim, Håkan Glørstad şi Zanette Tsigaridas Glørstad (ed.), *Comparative Perspectives on Past Colonization, Maritime Interaction and Cultural Integration* (Equinox, Sheffield, 2016, pp. 149-176). Aceste lucrări au introdus noţiunea de hidrarhie în studiile despre vikingi şi, întâmplător, includ şi referinţele la Camden. Alţi cercetători care analizează pirateria nordică sunt Benjamin Hudson, *Viking Pirates and Christian Princes: Dynasty, Religion, and Empire in the North Atlantic* (Universitatea Oxford, Oxford, 2005) şi Christian Cooijmans, *Of Monarchs and Hydrarchs: A Conceptual Development Model for Viking Activity Across the Frankish Realm (c. 750-940 CE)* (teză de doctorat, nepublicată, University of Edinburgh, Edinburgh, 2018).

Cel mai important cercetător al comunităţilor de piraţi este Marcus Rediker, pe a cărui lucrare mă bazez în mod substanţial aici (tot el a făcut remarca despre triada de simboluri). Publicaţiile sale sunt menţionate în propriile mele lucrări de mai sus, dar următoarele sunt de o relevanţă deosebită: *Between the Devil and the Deep Blue Sea: Merchant Seamen, Pirates and the Anglo-American Maritime World, 1700-1750* (Cambridge University Press, Cambridge, 1987) şi *Outlaws of the Atlantic: Sailors, Pirates, and Motley Crews in the Age of Sail* (Beacon Press, Boston, 2014). Vezi şi Peter Linebaugh şi Marcus Rediker, *The Many-Headed Hydra: The Hidden History of the Revolutionary Atlantic* (Verso, Londra, 2000), principala lucrare despre hidrarhiile piratereşti, care include citatul atribuit lui Braithwaite. Îi mulţumesc lui Marcus pentru corespondenţa purtată pe aceste teme.

CAPITOLUL 13: DIASPORA

Ideea unei diaspore a vikingilor, spre deosebire de tradiţionala „expansiune”, are multe rădăcini, dar, mai presus de toate, se regăseşte în lucrările a doi cercetători. Principalele publicaţii sunt cele ale lui Lesley Abrams, *Diaspora and identity in the Viking Age* (*Early Medieval Europe*, 2012, 20, pp. 17-38) şi trei ale lui Judith Jesch: *The Viking Diaspora* (Routledge, Londra & New York,

2015); „The concept of „homeland” in the Viking diaspora”, în Val Turner, Olwyn Owen şi Doreen Waugh (ed.), *Shetland and the Viking World* (Shetland Heritage Publications, Lerwick, 2016, pp. 141-146); şi „Diaspora”, în Jörg Glauser, Pernille Hermann şi Stephen A. Mitchell (ed.), *Handbook of Pre-Modern Nordic Memory Studies* (De Gruyter, Berlin, 2018, pp. 583-593). Jesch este deosebit de precaută în utilizarea termenului, mai mult decât mulţi dintre cei care l-au preluat ulterior şi l-au folosit mai liber. În proiectele sale de cercetare pe această temă, la Universitatea din Nottingham, ea s-a axat pe definiţiile derivate din ştiinţele sociale, de exemplu lucrarea lui Robin Cohen, *Global Diasporas: An Introduction* (ed. a 2-a, Routledge, Londra & New York, 2008). Aceasta din urmă este sursa observaţiei despre o conversaţie continuă, iar lista de caracteristici ale diasporei din textul meu derivă atât de la Cohen, cât şi de la Jesch. Pentru o privire de ansamblu recentă asupra diasporei vikinge într-un context global, vezi David Abulafia, *The Boundless Sea: A Human History of the Oceans* (Allen Lane, Londra, 2019, cap. 18-21).

Cea mai recentă trecere în revistă a comerţului din estul Mării Baltice a fost menţionată mai sus, dar este relevantă şi aici: Johan Callmer, Ingrid Gustin şi Mats Roslund (ed.), *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond* (Brill, Leiden, 2017); două lucrări-cheie din această lucrare fac referire la comerţul cu blănuri cu finlandezii (Mats Roslund, care a

făcut şi analogia cu Golful Hudson) şi la rolul Ladoga în fluxul de argint (Søren Sindbæk). Alte interacţiuni baltice sunt discutate în cartea lui Mats Roslund, *Guests in the House: Cultural Transmission Between Slavs and Scandinavians 900-1300* (Brill, Leiden, 2007). Legătura cu râurile din est este reluată de Line Bjerg, John Lind şi Søren Sindbæk (ed.), *From Goths to Varangians: Communication and Cultural Exchange Between the Baltic and the Black Sea* (Aarhus University Press, Aarhus, 2013).

Pentru legăturile cu Constantinopolul, vezi Fedir Androshchuk, Jonathan Shepard şi Monica White (ed.), *Byzantium and the Viking World* (Uppsala University, Uppsala, 2016). O veche lucrare care încă merită atenţie este H.R. Ellis Davidson, *The Viking Road to Byzantium* (Allen and Unwin, Londra, 1976). Varegii Rus' sunt, de asemenea, discutaţi în capitolul 15, dar, pentru surse generale, vezi Simon Franklin şi Jonathan Shepard, *The Emergence of Rus 750-1200* (Longman, Londra, 1996, pp. 3-49); Wladyslaw Duczko, *Viking Rus* (Brill, Leiden, 2004); şi Fedir Androshchuk, *Vikings in the East* (Uppsala University, Uppsala, 2013). Delegaţia de la curtea francă şi interpretarea lui Hákon sunt discutate de Ildar Garipzanov, *The Annals of St. Bertin (839) and Chacanus of the Rhos* (*Ruthenica*, 2006, 5, pp. 7-11). Analogiile Métis pentru varegii Rus' au fost discutate pe larg de Charlotta Hillerdal, *People in Between: Ethnicity and*

Material Identity – A New Approach to Deconstructed Concepts (Uppsala University, Uppsala, 2009).

Tezaurele din Gotland sunt discutate de Jacek Gruszczyński, *Viking Silver, Hoards and Containers* (Routledge, Londra & New York, 2019). Pentru comerţul fluvial, vezi articolele lui James Graham-Campbell şi Gareth Williams (ed.), *Silver Economy in the Viking Age* (Left Coast Press, Walnut Creek, 2007) şi James Graham-Campbell, Søren Sindbæk şi Gareth Williams (ed.), *Silver Economies, Monetisation and Society in Scandinavia, AD 800-1100* (Aarhus University Press, Aarhus, 2011). Forţele pieţei sunt explorate de Ingrid Gustin, *Mellan gåva och marknad* (Lund University, Lund, 2004), iar eu am beneficiat din nou foarte mult de discuţiile cu Anders Ögren.

Pentru vikingii din Iberia, vezi Eduardo Morales Romero, *Historia de los Vikingos en España* (Miraguano Ediciones, Madrid, 2004); Christopher Bo Bramsen (ed.), *Vikingerne på den Iberiske Halvø* (Embassy of Denmark, Madrid, 2004); Neil Price, „The Vikings in Spain, North Africa and the Mediterranean”, în Stefan Brink şi Neil Price (ed.), *The Viking World* (Routledge, Londra & New York, 2008, pp. 462-469); şi mai ales Ann Christys, *Vikings in the South: Voyages to Iberia and the Mediterranean* (Bloomsbury, Londra, 2015). Traducerile numelor nordice pentru localităţile mediteraneene au fost realizate de Elena Melnikova. Lucrarea despre şoarecii din Madeira îi aparţine lui Jeremy Searle *et al.*, *Of mice and (Viking?)*

men: Phylogeography of British and Irish house mice (*Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 2009, 276, pp. 201-207).

Extrase din principalele surse privind colonizarea Atlanticului de Nord au fost colectate de Gwyn Jones, *The Norse Atlantic Saga* (ed. a 2-a, Oxford University Press, Oxford, 1986). Pentru cercetări arheologice, inclusiv pentru siturile menţionate în text, vezi William Fitzhugh şi Elisabeth Ward (ed.), *Vikings: The North Atlantic Saga* (Smithsonian, Washington, DC, 2000); James Barrett (ed.), *Contact, Continuity, and Collapse: The Norse Colonization of the North Atlantic* (Brepols, Turnhout, 2003); şi Andras Mortensen şi Símun V. Arge (ed.), *Viking and Norse in the North Atlantic* (Faroese Academy of Sciences, Tórshavn, 2005). Săpăturile de la Stöðvarfjörður, efectuate de Bjarni Einarsson, sunt încă în curs de desfăşurare şi încă nepublicate, deşi au fost relatate pe larg în mass-media. Pentru alte perspective asupra primei ocupaţii, vezi Margrét Hermanns-Auðardóttir, *Islands tidiga bosättning* (Umeå universitet, Umeå, 1989), şi Bjarni F. Einarsson, *The Settlement of Iceland: A Critical Approach* (Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík, 1995). Originile controversate ale populaţiei fondatoare a Islandei au generat o literatură vastă, care se dezvoltă continuu pe măsură ce se realizează mai multe studii genetice. Dezbaterea a început în mare parte cu J.T. Williams, *Origin and population structure of the Icelanders* (*Human Biology*, 1993, 65, pp. 167-191) şi a continuat prin munca

extensivă a lui Agnar Helgason şi a echipei sale de-a lungul mai multor publicaţii; toate acestea sunt menţionate pe de-a-ntregul în cel mai recent studiu: Maja Krzewińska *et al.*, *Mitochondrial DNA variation in the Viking Age population of Norway* (*Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 2015, 370, pp. 20130384).

CAPITOLUL 14: EPOCA DE AUR A CRESCĂTORULUI DE OI

Istoricul care a făcut remarca despre crescătorii de porci este Eric Christiansen, *The Norsemen in the Viking Age* (Blackwell, Oxford, 2002, p. 6).

Pentru implicaţiile velei privind resursele, vezi Lise Bender Jørgensen, „The introduction of sail to Scandinavia: Raw materials, labour, and land", în Ragnhild Berge *et al.* (ed.), *N-TAG TEN: Proceedings of the 10th Nordic TAG conference at Stiklestad, Norway 2009* (BAR, Oxford, 2012, pp. 173-181). Pentru lucrările realizate de atunci, vezi Morten Ravn *et al.* (ed.), *Vikingetidens sejl* (Institutul Saxo, Copenhagen University, Copenhaga, 2016) şi Morten Ravn, *Viking-Age War Fleets* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2016); cifrele pentru pânza şi lâna pentru velă citate aici provin de la Eva Andersson Strand. Aş vrea să îi mulţumesc şi lui Frans-

Arne Stylegar pentru că mi-a împărtăşit ideile sale în acest sens. Vasul Ladby folosit în aceste exemple a fost publicat de Anne C. Sørensen, *Ladby: A Danish Ship-Grave from the Viking Age* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2001).

Extinderea proprietăţilor funciare se poate observa în întreaga Scandinavie, dar poate cel mai limpede în Danemarca, în aşezări precum Vorbasse şi Trabjerg; vezi Steen Hvass, *Vorbasse: The Viking-Age Settlement at Vorbasse, central Jutland* (*Acta Archaeologica*, 1980, 50, pp. 137-172) şi Lise Bender Jørgensen şi Palle Eriksen, *Trabjerg: en vestjysk landsby fra vikingetiden* (Jysk Arkælogisk Selskab, Aarhus, 1995). Studii regionale utile care plasează acest aspect într-un context mai larg pot fi găsite în Steffen Stummann Hansen şi Klavs Randsborg (ed.), *Vikings in the West* (Munksgaard, Copenhaga, 2000) şi Palle Eriksen *et al.*, *Vikinger i vest: vikingetiden i Vestjylland* (Jysk Arkæologisk Selskab, Aarhus, 2011).

Nava Skuldelev 2 a fost publicată în Ole Crumlin-Pedersen şi Olaf Olsen (ed.), *The Skuldelev Ships I* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2002, pp. 141-194). Descrierea vieţii în colibele pentru ţesut este îndatorată reimaginării feministe a poveştii *Iliadei* de către Pat Barker, *The Silence of the Girls* (Hamish Hamilton, Londra, 2018). Referinţele pentru triada raiduri-sclavi-comerţ pot fi găsite mai sus pentru capitolul 4, iar informaţii privind impactul poligamiei în capitolul 11. Un exemplu limpede de aşezare cu o „mare casă” şi multe colibe care probabil îi

adăposteau pe cei înrobiţi este Sanda din Uppland, Suedia; vezi Torun Zachrisson, „De osynliggjorda: om trälar i arkeologisk forskning”, în Thomas Lindkvist şi Janken Myrdal (ed.), *Trälar: ofria i agrarsamhället från vikingatid till medeltid* (Nordic Museum, Stockholm, 2003 pp. 88-102). Istoricul care vede sclavia în centrul „vikingităţii” este Peter Heather, aşa cum s-a exprimat într-o remarcă destul de profundă în timpul discuţiilor din cadrul conferinţei.

Referinţele pentru Hedeby şi Birka se regăsesc la capitolul 10, mai sus. O prezentare generală a Kaupang poate fi găsită în Dagfinn Skre şi Frans-Arne Stylegar, *Kaupang vikingbyen* (University of Oslo, Oslo, 2004), în timp ce noile săpături de acolo au fost publicate de Dagfinn Skre (ed.), *Kaupang Excavation Project* (4 vol., University of Oslo/Aarhus University Press, Norske Oldfunn 22-25, 2007-2016). Ultimul studiu general privind urbanismul vikingilor a fost realizat de Helen Clarke şi Björn Ambrosiani, *Towns in the Viking Age* (ed. a 2-a, Leicester University Press, Leicester, 1995), dar referiri la dezbaterile actuale pot fi găsite în Lena Holmquist, Sven Kalmring şi Charlotte Hedenstierna-Jonson (ed.), *New Aspects on Viking-Age Urbanism c. AD 750-1100* (Stockholm University, Stockholm, 2016). Lucrarea menţionată la Hedeby este cea a lui Sven Kalmring, „The harbour of Hedeby”, în Svavar Sigmundsson (ed.), *Viking Settlements and Viking Society* (Háskóli Íslands , Reykjavík, 2011, pp. 245-260). Sugestia referitoare la

importanţa muncii textile de înaltă calitate ca funcţie a femeii în cadrul vieţii urbane îi aparţine lui Ingvild Øye, ale cărei numeroase publicaţii în acest domeniu ne oferă o imagine de ansamblu remarcabilă a unei profesii de gen în epoca vikingilor.

CAPITOLUL 15: ARGINT, SCLAVI ŞI MĂTASE

Două lucrări recente tratează noţiunea unei epoci globalizate a vikingilor de după Războiul Rece. Vezi Søren Sindbæk şi Athena Trakadas (ed.), *The World in the Viking Age* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2014) şi Neil Price, *Distant Vikings: A manifesto* (*Acta Archaeologica*, 2018, 89, pp. 113-132).

Observaţia cu privire la coastele ferite ale Scoţiei şi vestului Norvegiei îi aparţine lui Arne Kruse. Literatura despre picţi este vastă, dar, pentru o prezentare generală, vezi Martin Carver, *Surviving in Symbols: A Visit to the Pictish Nation* (Historic Scotland, Edinburgh, 1999) şi Gordon Noble şi Nicholas Evans, *The King in the North: The Pictish Realms of Fortriu and Ce* (Birlinn, Edinburgh, 2019).

Saga Orkneyinga a fost tradusă de Hermann Pálsson şi Paul Edwards (Penguin, Londra, 1978). Pentru lucrări generale despre vikingii din Scoţia şi din insule, vezi Barbara E. Crawford, *Scandinavian Scotland* (Leicester

University Press, Leicester, 1987); Anna Ritchie, *Viking Scotland* (Batsford, Londra, 1993); James Graham-Campbell şi Colleeen E. Batey, *Vikings in Scotland: An Archaeological Survey* (Edinburgh University Press, Edinburgh, 1998); şi Olwyn Owen, *The Sea Road: A Viking Voyage Through Scotland* (Canongate, Edinburgh, 1999).

Pentru Orkney, în special, vezi Barbara E. Crawford, *The Northern Earldoms: Orkney and Caithness from AD 870 to 1470* (John Donald, Edinburgh, 2013); pentru excavaţii, vezi Christopher D. Morris, *The Birsay Bay Project* (2 vol., University of Durham, Durham, 1989 & 1996); James Barrett (ed.), *Being an Islander: Production and Identity at Quoygrew, Orkney, AD 900-1600* (Oxbow, Oxford, 2012); şi David Griffiths, Jane Harrison şi Michael Athanson, *Beside the Ocean: Coastal Landscapes at the Bay of Skaill, Marwick, and Birsay Bay, Orkney* (Oxbow, Oxford, 2018). Excavaţiile de la Deerness, realizate de James Barrett, sunt în prezent pregătite pentru a fi publicate, la fel ca lucrarea lui Jane Harrison despre movilele artificiale de la Skaill. Pentru Shetland, vezi Val Turner, Olwyn Owen şi Doreen Waugh (ed.), *Shetland and the Viking World* (Shetland Heritage Publications, Lerwick, 2016) şi situri individuale în J.R.C. Hamilton, *Excavations at Jarlshof, Shetland* (HMSO, Edinburgh, 1956); Barbara E. Crawford şi Beverley Ballin Smith, *The Biggings, Papa Stour, Shetland: The History and Archaeology of a Royal Norwegian Farm* (Society of Antiquaries of Scotland, Edinburgh, 1999); şi Stephen Dockrill *et al.*, *Excavations*

at Old Scatness, Shetland I: The Pictish Village and Viking Settlement (Shetland Amenity Trust, Lerwick, 2010). Pentru Hebride, vezi Niall Sharples, *A Norse Farmstead in the Outer Hebrides* (Oxbow, Oxford, 2005) şi Alan Macniven, *The Vikings in Islay* (John Donald, Edinburgh, 2015). Caithness este acoperit de mai multe lucrări generale, dar vezi Colleen E. Batey, Judith Jesch şi Christopher D. Morris (ed.), *The Viking Age in Caithness, Orkney and the North Atlantic* (Edinburgh University Press, Edinburgh, 1993) şi Christopher D. Morris, Colleen E. Batey şi James Rackham, Freswick Links, *Caithness: Excavation and Survey of a Norse Settlement* (Historic Scotland, Edinburgh, 1995).

Bărcile funerare scoţiene au fost menţionate mai sus la capitolul 8. Un exemplu rar de mormânt al unui copil este raportat de Colleen Batey şi Caroline Paterson, „A Viking burial at Balnakeil, Sutherland”, în Andrew Reynolds şi Leslie Webster (ed.), *Early Medieval Art and Archaeology in the Northern World* (Brill, Leiden, 2013, pp. 631-659). Economia metalelor este prezentată de James Graham-Campbell, *The Viking-Age Gold and Silver of Scotland* (National Museums of Scotland, Edinburgh, 1995).

Politica continentului scoţian în epoca vikingilor este discutată de Alex Woolf, *From Pictland to Alba, 789-1070* (Edinburgh University Press, Edinburgh, Edinburgh, 2007). Pentru excavaţii la un important sit monastic de pe coasta estică, sit care a fost atacat de vikingi, vezi Martin Carver, Justin Garner-Lahire şi Cecily Spall, *Portmahomack on*

Tarbat Ness: Changing Ideologies in North-East Scotland, Sixth to Sixteenth Century AD (Society of Antiquaries of Scotland, Edinburgh, 2016).

Sfera culturală a Mării Irlandei a fost menţionată mai sus, dar vezi, în special, Alfred P. Smyth, *Scandinavian York and Dublin* (Irish Academic Press, Dublin, 1987); Clare Downham, *Viking Kings of Britain and Ireland: The Dynasty of Ívarr to A.D. 1014* (Dunedin, Edinburgh, 2007); şi David Griffiths, *Vikings of the Irish Sea* (History Press, Stroud, 2010).

Toate cele de mai sus conţin referiri ample la oraşe şi organizări statale individuale. Dincolo de acestea, pentru York şi Danelaw, vezi Richard Hall, *Viking Age York* (Batsford, Londra, 1994); Dawn Hadley, *The Northern Danelaw: Its Social Structure, c. 800-1100* (Leicester University Press, Leicester, 2000); James Graham-Campbell *et al.* (ed.), *Vikings and the Danelaw* (Oxbow, Oxford, 2001); Dawn Hadley şi Letty Ten Harkel (ed.), *Everyday Life in Viking-Age Towns: Social Approaches to Towns in England and Ireland, c. 800-1100* (Oxbow, Oxford, 2013); şi Matthew Townend, *Viking Age Yorkshire* (Blackthorn, Pickering, 2014). Publicaţia finală a săpăturilor importante despre vikingi din York, inclusiv referinţe privind lunga serie de rapoarte, îi aparţine lui Richard Hall, *Anglo-Scandinavian Occupation at 16-22 Coppergate: Defining a Townscape* (*Yorkshire Archaeological Journal*, York, 2014).

Pentru economia Angliei scandinave, vezi James Graham-Campbell, *The Cuerdale Hoard* (British Museum Press, Londra, 2011); Mark Blackburn, *Viking Coinage and Currency in the British Isles* (Spink, Londra, 2011); şi Jane Kershaw şi Gareth Williams (ed.), *Silver, Butter, Cloth: Monetary and Social Economies in the Viking Age* (Oxford University Press, Oxford, 2019). Expresia socială în Danelaw a fost menţionată mai sus, dar vezi Jane Kershaw, *Viking Identities: Scandinavian Jewellery in England* (Oxford University Press, Oxford, 2013) şi Steven P. Ashby, *A Viking Way of Life* (Amberley, Stroud, 2014). Marcajele funerare *hogback* au fost catalogate de James Lang, *The hogback: A Viking colonial monument* (*Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History*, 1984, 3, pp. 83-176); vezi, de asemenea, Richard N. Bailey, *Viking Age Sculpture* (Collins, Londra, 1980) şi publicaţiile în curs ale Corpusului de sculptură în piatră anglo-saxonă de la Academia britanică din Londra.

Cele mai recente lucrări despre epoca vikingilor din Irlanda pot fi regăsite în mai multe colecţii: Howard B. Clarke, Máire Ní Mí Mhaonaigh şi Raghnall Ó Floinn (ed.), *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age* (Four Courts, Dublin, 1998); Anne-Christine Larsen, *The Vikings in Ireland* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2001); John Sheehan şi Donnchadh Ó Corráin (ed.), *The Vikings in Ireland* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2001); John Sheehan şi Donnchadh Ó Corráin (ed.), *The Viking Age: Ireland and the West* (Four Courts, Dublin, 2010); Emer

Purcell *et al.* (ed.), *Clerics, Kings and Vikings* (Four Courts, Dublin, 2015); şi Howard B. Clarke şi Ruth Johnson (ed.), *The Vikings in Ireland and Beyond* (Four Courts, Dublin, 2015).

Pentru oraşele-stat irlandeze şi Dublin în special, vezi Ruth Johnson, *Viking Age Dublin* (Town House, Dublin, 2004); Patrick F. Wallace, *Viking Dublin: The Wood Quay Excavations* (Irish Academic Press, Dublin, 2016); Howard B. Clarke, Sheila Dooley şi Ruth Johnson, *Dublin and the Viking World* (O'Brien Press, Dublin, 2018); şi seria în curs de publicare *Medieval Dublin Excavations*, publicată de Academia regală irlandeză din Dublin (care include o colecţie importantă privind dovezile funerare ale prezenţei vikingilor, realizată de Stephen Harrison şi Raghnall Ó Floinn). Clare Downham a scris cu multă atenţie despre „hiberno-nordici" şi „anglo-danezi": *Anachronistic ethnicities and Viking-Age England* (*Medieval Scandinavia*, 2009, 19, pp. 139-169). Tenaya Jorgensen şi colegii săi de la Trinity College din Dublin muncesc chiar acum la o lucrare incitantă privind forţele militare din Irlanda din epoca vikingilor, care va spori semnificativ cunoştinţele noastre în acest domeniu.

Pentru materialul în limba manx, vezi Christine Fell *et al.* (ed.), *The Viking Age in the Isle of Man* (Viking Society for Northern Research, Londra, 1983) şi David M. Wilson, *The Vikings in the Isle of Man* (Aarhus University Press, Aarhus, 2008). Pentru viaţa ritualică de pe insulă, vezi Gerhard Bersu şi David M. Wilson, *Three Viking Graves on*

the Isle of Man (Societatea pentru arheologie medievală, King's Lynn, 1966) şi Leszek Gardeła şi Carolyne Larrington (ed.), *Viking Myths and Rituals on the Isle of Man* (University of Nottingham, Nottingham, 2014). Arheologul care vede Insula Man ca pe un „regat al piraţilor" este James Barrett, iar eu sunt de acord.

Pentru Vestul celtic, vezi Henry Loyn, *The Vikings in Wales* (Viking Society for Northern Research, Londra, 1976) şi Mark Redknap, *Vikings in Wales* (Muzeele şi galeriile naţionale ale Ţării Galilor, Cardiff, 2000).

Pentru Normandia, vezi David Bates, *Normandy Before 1066* (Longman, Londra, 1982); Jean Renaud, *Les Vikings et la Normandie* (Ouest-France, Rennes, 1989); Lucien Musset, *Nordica et Normannica* (Société des études nordiques, Paris, 1997); şi Katherine Cross, *Heirs of the Vikings: History and Identity in Normandy and England, c. 950-1015* (York Medieval Press, York, 2018). Alte studii recente se găsesc în lucrările de sinteză la care s-a făcut referire mai sus pentru capitolul 12. O lucrare importantă în acest context este Simon Coupland, *From poachers to gamekeepers: Scandinavian warlords and Carolingian kings* (*Early Medieval Europe*, 1998, 7, pp. 85-114).

Principalele surse pentru Bretania în limba engleză sunt propriile mele publicaţii: Neil Price, *The Vikings in Brittany* (Viking Society for Northern Research, Londra, 1989); „The Viking conquest of Brittany", în Stefan Brink şi Neil Price (ed.), *The Viking World* (Routledge, Londra & New York, 2008, pp. 458-461); şi „Viking Brittany:

Revisiting the colony that failed", în Andrew Reynolds şi Leslie Webster (ed.), *Early Medieval Art and Archaeology in the Northern World* (Brill, Leiden, 2013, pp. 731-742). Vezi şi Jean-Christophe Cassard, „Le siècle des Vikings en Bretagne" (Gisserot, Quintin, 1996).

Simbolul varegilor Rus' al şoimului care plonjează are propria sa carte, de Björn Ambrosiani (ed.), *Birka Studies 5. Eastern Connections: The Falcon Motif* (Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2001). În mod potrivit, în formă stilizată, acesta continuă să servească drept stemă a Ucrainei.

Nu este surprinzător faptul că majoritatea lucrărilor despre vikingii din Est au fost publicate în rusă sau ucraineană. Referinţe din această literatură cu adevărat vastă pot fi găsite în lucrările citate aici, dar, pentru a facilita accesul, aceste note se limitează la materialul în limba engleză. Pentru o privire de ansamblu, vezi Simon Franklin şi Jonathan Shepard, *The Emergence of Rus 750-1200* (Longman, Londra, 1996, pp. 3-49); Pär Hansson (ed.), *The Rural Viking in Russia and Sweden* (Örebro bildningsförvaltning, Örebro, 1997); Wladyslaw Duczko, *Viking Rus* (Brill, Leiden, 2004); Ulf Fransson *et al.* (ed.), *Cultural Interaction Between East and West* (Stockholm University, Stockholm, 2007); Fedir Androshchuk, *Vikings in the East* (Uppsala University, Uppsala, 2013); şi Pierre Bauduin şi Alexander E. Musin (ed.), *Vers l'Orient et vers l'Occident: regards croisés sur les dynamiques et les transferts culturels des Vikings à la Rous ancienne*

(Université de Caen Normandie, Caen, 2014). Pentru contactele cu popoarele orientale, vezi Jakub Morawiec, *Vikings Among the Slavs* (Fassbaender, Viena, 2009); Tsvetelin Stepanov, *The Bulghars and the Steppe Empire in the Early Middle Ages* (Brill, Leiden, 2010); şi Boris Zhivkov, *Khazaria in the Ninth and Tenth Centuries* (Brill, Leiden, 2015). Pentru Novgorod, vezi Mark Brisbane (ed.), *The Archaeology of Novgorod, Russia* (Societatea pentru arheologie medievală, Lincoln, 1992) şi seria sa editată *The Archaeology of Medieval Novgorod* (4 vol., Oxbow, Oxford, 2006-2019).

Pentru Bizanţ şi Garda Varegă, vezi H.R. Ellis Davidson, *The Viking Road to Byzantium* (Allen and Unwin, Londra, 1976); Sigfús Blöndal, *The Varangians of Byzantium* (Cambridge University Press, Cambridge, 1978); Raffaele D'Amato, *The Varangian Guard 988-1453* (Osprey, Oxford, 2010); şi Fedir Androshchchuk, Jonathan Shepard şi Monica White (ed.), *Byzantium and the Viking World* (Uppsala University, Uppsala, 2016); această din urmă operă conţine numeroase lucrări de interes. Piatra runică în care se menţionează un paznic este U 112 din Kyrkstigen în Uppland, Suedia.

În teza sa de masterat în studii medievale, Csete Katona a realizat un studiu important al activităţilor varegilor Rus' ca mercenari, care s-a dovedit foarte util aici: *Co-operation Between the Viking Rus' and the Turkic Nomads of the Steppe in the Ninth-Eleventh Centuries* (Universitatea Central Europeană, Budapesta, 2018). Cele

două săbii vikinge din sudul Turciei sunt descoperiri recente şi nu au fost încă publicate integral. Comentariile despre al-Mas'ūdī sunt ale lui Þórir Hraundal, *The Rus in Arabic Sources: Cultural Contacts and Identity* (University of Oslo, Oslo, 2013). Cercetătorul care îi aseamănă pe varegii Rus' cu armatele din Vest este Gareth Williams.

Cele mai recente lucrări despre Kiev sunt rezumate în două cărţi ale lui Christian Raffensperger: *Reimagining Europe: Kievan Rus' in the Medieval World* (Harvard University Press, Cambridge, MA, 2012) şi *The Kingdom of Rus'* (University of Amsterdam Press, Amsterdam, 2017). Pentru expediţia lui Ingvar, vezi două cărţi de Mats G. Larsson, *Runstenar och utlandsfärder* (Lund University, Lund, 1990) şi *Ett ödesdigert vikingatåg: Ingvar den vittfarnes resa 1036-1041* (Atlantic, Stockholm, 1990). Saga sa a fost tradusă în *Vikings in Russia* de Hermann Pálsson şi Paul Edwards (Edinburgh University Press, Edinburgh, Edinburgh, 1989). Piatra runică care îl comemorează pe fratele lui Ingvar este Sö 179. Noua interpretare a inscripţiei de la Pireu, realizată de Thorgunn Snædal, se regăseşte în Fedir Androshchuk, Jonathan Shepard şi Monica White (ed.), *Byzantium and the Viking World* (Uppsala University, Uppsala, 2016).

Pentru mai multe informaţii despre varegii Rus' ca elite militare, vezi Charlotte Hedenstierna-Jonson, *The Birka Warrior: The Material Culture of a Martial Society* (Stockholm University, Stockholm, 2006). Cultura lor materială este, de asemenea, analizată de David Nicolle

în *Armies of Medieval Russia 750-1250* (Osprey, Oxford, 1999). Cercetătorul care se referă la „ţinuta militară turcească” este Þórir Hraundal. Pietrele runice care îi menţionează pe varegii Rus’ sunt Sö 338, Sö 34 şi Sö 171, toate din Södermanland, în Suedia. Observaţiile despre sindromul de stres posttraumatic al varegilor provin din lucrarea încă nepublicată a lui Rue Taylor, căreia îi mulţumesc pentru permisiunea de a o discuta aici.

Pentru mormintele scandinave din Est, vezi Kirill Mikhajlov, *Chamber-graves as interregional phenomenon of the Viking Age: From Denmark to Rus’*, în Mariana Rębkowskiego (ed.), *Ekskluzywne Życie-Dostojny Pochówek w Kręgu Kultury Elitarnej Wieków Średnich* (Wolin, 2011, pp. 205-223) şi mai ales Fedir Androshchchuk şi Vladimir Zotsenko, *Скандинавские древности Южной Руси – Scandinavian Antiquities of Southern Rus’* (Collège de France, Paris, 2012, cu rezumate în limba engleză). Lucrările despre femeile varege Rus’ ca negustoare îi aparţin lui Anne Stalsberg, „Women as actors in North European Viking Age trade”, în Ross Samson (ed.), *Social Approaches to Viking Studies* (Cruithne Press, Glasgow, 1991, pp. 75-88) şi „Visible women made invisible: Interpreting Varangian women in Old Russia”, în Bettina Arnold şi Nancy L. Wicker (ed.), *Gender and the Archaeology of Death* (Alta Mira, Walnut Creek, 2001, pp. 65-80). Povestea lui Geirmund Hjørson este spusă de descendentul său modern (la propriu),

Bergsveinn Birgisson, în *Den svarte vikingen* (Spartacus, Oslo, 2014).

În ceea ce priveşte vikingii din Arabia şi Califatul Abbasid, majoritatea discuţiilor s-au limitat la texte. Cel mai bun studiu modern a fost menţionat de mai multe ori aici: lucrarea lui Þórir Hraundal, *The Rus in Arabic Sources: Cultural Contacts and Identity* (University of Oslo, Oslo, 2013); multe dintre observaţiile din cartea mea sunt inspirate din lucrarea sa. Un set anterior de traduceri în norvegiană conţine, de asemenea, multe lucruri interesante: Harris Birkeland, *Nordens historie i middelalderen etter arabiske kilder* (Dybwad, Oslo, 1954), la fel ca Stig Wikander, *Araber, Vikingar, Väringar* (Svenska humanistiska förbundet, Lund, 1978). Vezi, de asemenea, mai multe lucrări în Søren Sindbæk şi Athena Trakadas (ed.), *The World in the Viking Age* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2014). Piatra runică cu inscripţia Khwārazm este Vs 1. Noţiunea unei misiuni islamice în Scandinavia a fost propusă de Egil Mikkelsen, „The Vikings and Islam", în Stefan Brink şi Neil Price (ed.), *The Viking World* (Routledge, Londra & New York, 2008, pp. 543-549).

Rugăciunea negustorului din ibn Faḍlān este redată aici în traducerea lui James Montgomery. Comerţul cu argint generează o literatură cu documente al căror număr este în continuă creştere, în special în legătură cu tezaurele din Gotland. Lucrările importante, cu referinţe, au fost pomenite mai sus, dar pentru Orient, în special,

vezi şi Thomas S. Noonan, *The Islamic World, Russia and the Vikings, 750-900: The Numismatic Evidence* (Routledge, Londra & New York, 1998); lucrările lui Christoph Kilger din cel de-al doilea volum al rapoartelor de excavare de la Kaupang, Dagfinn Skre (ed.), *Means of Exchange* (Aarhus University Press, Aarhus, 2007); şi Fedir Androshchuk, *Images of Power: Byzantium and Nordic Coinage c. 995-1035* (Laurus, Kiev, 2016). Numeroasele lucrări ale lui Gert Rispling sunt şi ele esenţiale pentru înţelegerea noastră a comerţului cu dirhami.

Legătura dintre argint şi sclavi este explorată de proiectul *Dirhami pentru sclavi* al Universităţii Oxford, prin lucrările lui Jacek Gruszczyński, Marek Jankowiak, Jonathan Shepard şi Luke Treadwell. Aş dori, de asemenea, să recunosc contribuţiile importante pe care le-a adus Viacheslav Kuleshov.

Charlotte Hedenstierna-Jonson este una dintre puţinele care au explorat călătoriile vikingilor chiar mai departe spre Est; vezi lucrarea sa importantă, *With Asia as neighbour: Archaeological evidence of contacts between Scandinavia and Central Asia in the Viking Age and the Tang Dynasty* (*Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities*, 81, în curs de publicare). Comerţul cu mătase este discutat de Marianne Vedeler, *Silk for the Vikings* (Oxbow, Oxford, 2014). Posibilele corăbii ale vikingilor de pe sculpturile în stâncă din Qatar sunt discutate de Guy Isitt, *Vikings in the Persian Gulf* (Jurnalul Societăţii Regale

Asiatice , 2007, 17:4, pp. 389-406). Acest lucru ar trebui pus în contextul mai larg al comerţului şi schimburilor culturale dintre Est şi Vest. Cele mai bune lucrări recente şi bine documentate care tratează subiectul îi aparţin lui Peter Frankopan, *The Silk Roads: A New History of the World* (Bloomsbury, Londra, 2015); şi Susan Whitfield (ed.), *Silk Roads: Peoples, Cultures, Landscapes* (Thames and Hudson, Londra şi New York, 2019).

Fragmentele de mătase legate între ele din 5-7 Coppergate din York şi Saltergate din Lincoln sunt discutate de Richard Hall, *The Viking Dig* (Bodley Head, Londra, 1984, p. 88).

CAPITOLUL 16: ÎNCERCĂRI DE MONARHIE

Pentru o privire de ansamblu asupra convertirii Scandinaviei, vezi Bertil Nilsson (ed.), *Kontinuitet i kult och tro från vikingatid till medeltid* (Lunne, Uppsala, 1992); Anne-Sofie Gräslund, *Ideologi och mentalitet: Om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont* (Uppsala University, Uppsala, 2001); Martin Carver (ed.), *The Cross Goes North: Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300-1300* (Boydell, Woodbridge, 2003); Alexandra Sanmark, *Power and Conversion: A Comparative Study of Christianization in Scandinavia* (Uppsala University, Uppsala, 2004); Jón

Viðar Sigurðsson, *Kristninga i Norden 750-1200* (ed. a 3-a, Det norske samlaget, Oslo, 2012); Anders Winroth, *The Conversion of Scandinavia* (Yale University Press, New Haven, 2012); şi Sten Tesch (ed.), *Skiftet: vikingatida sed och kristen tro* (Artos, Skellefteå, 2017). Pentru abordarea combinată a religiei europene, vezi Keith Hopkins, *A World Full of Gods: Pagans, Jews and Christians in the Roman Empire* (Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1999).

Printre sursele despre misiuni se numără *Vita Ansgarii* a lui Rimbert, care nu a mai fost tradusă în limba engleză de mulţi ani. Vezi Charles H. Robinson, *Anskar: The Apostle of the North 801-865* (Societatea pentru propovăduirea evangheliei în străinătate , Londra, 1921). Pentru alte lucrări esenţiale, vezi şi Widukind de Corvey, *Deeds of the Saxons*, trad. Bernard S. Bachrach şi David S. Bachrach (Catholic University of America Press, Washington, DC, 2014) şi *The Heliand: The Saxon Gospel*, trad. G. Ronald Murphy (Oxford University Press, Oxford, 1992). Pentru o privire de ansamblu a dezbaterii privind numele Askr şi Embla, vezi Lennart Elmevik, *Embla: Ett bidrag till diskussionen om den nordiska urmoderns namn* (*Saga och Sed*, 2012, pp. 47-54).

Istoria politică a Danemarcei este abordată în două lucrări generale, acum destul de vechi, dar încă solide, fiecare având o abordare uşor diferită: Klavs Randsborg, *The Viking Age in Denmark* (Duckworth, Londra, 1980) şi Else Roesdahl, *Viking Age Denmark* (British Museum Press, Londra, 1982). Studii mai recente pot fi găsite în

volumul 4 din Jørgen Jensen, *Danmarks Oldtid* (Gyldendal, Copenhaga, 2006) şi în secţiunile relevante ale lucrărilor generale menţionate mai sus despre epoca vikingilor.

„Cartea de piatră” de la Jelling este discutată de Else Roesdahl, „Jellingstenen – en bog af sten”, în Ole Høiris *et al.* (ed.), *Menneskelivets mangfoldighed* (Aarhus University Press, Aarhus, 1999, pp. 235-244). Marile fortăreţe circulare ale lui Harald au fost publicate de Poul Nørlund, *Trelleborg* (Nordiske Fortidsminder, Copenhaga, 1948); Olaf Olsen, Holger Schmidt şi Else Roesdahl, *Fyrkat, en jysk vikingeborg* (2 vol., Lynge, Copenhaga, 1977); Andres Dobat, *Kongens borge* (Jysk Arkæologisk Selskab, Moesgård, 2013); Else Roesdahl *et al.* (ed.), *Aggersborg: The Viking-Age Settlement and Fortress* (Nationalmuseet, Copenhaga, 2014); şi Helen Goodchild, Nanna Holm şi Søren Sindbæk, *Borgring: The discovery of a Viking Age ring fortress* (*Antiquity*, 2017, 91, pp. 1027-1042). Casele lungi distinctive sunt discutate de Holger Schmidt în *Building Customs in Viking Age Denmark* (Kristensen, Copenhaga, 1994).

Analiza care a scos la iveală mercenarii lui Harald îi aparţine lui T. Douglas Price *et al.*, *Who was in Harald Bluetooth’s army? Strontium isotope investigation of the cemetery at the Viking Age fortress at Trelleborg, Denmark* (*Antiquity*, 2011, 85, pp. 476-489). Danevirke şi împrejurimile sale au fost cercetate cel mai recent de Matthias Maluck şi Christian Weltecke (ed.), *The Archaeological Border Landscape of Hedeby and the*

Danevirke (Departamentul Arheologic de Stat din Schleswig-Holstein, Schleswig, 2016). Clopotul din portul Hedeby a fost discutat de Björn Magnusson-Staaf, *For whom the bell tolls* (*Current Swedish Archaeology*, 1996, 4, pp. 141-155). Presupusa jefuire de către Harald a mormintelor regale norvegiene a fost analizată de Jan Bill şi Aiofe Daly în *The plundering of the ship graves from Oseberg and Gokstad: An example of power politics?* (*Antiquity*, 2012, 86, pp. 808-824). Istoriile ulterioare despre Gotland şi Rusia Kievenă sunt toate menţionate mai sus.

Matriţa de la Trendgården, crucifixele timpurii şi pandantivele cu ciocan şi cruce pot fi găsite în *Pocket Museum: Vikings* de Steve Ashby şi Alison Leonard (Thames & Hudson, Londra, 2018). Mormântul Birka Bj.660 este discutat în Neil Price, *The Viking Way: Magic and Mind in Late Iron Age Scandinavia* (Oxbow, Oxford, 2019, pp. 85-88). Practicile de înmormântare creştină, inclusiv dovezile timpurii din Götaland, sunt discutate de Jhonny Thérus, *Den yngre järnålderns gravskick i Uppland* (Uppsala University, Uppsala, 2019); vezi şi Gunnar Andersson, *Gravspråk som religiös strategi* (Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2005).

Am făcut referire la pietrele runice pentru capitolul 3, mai sus, dar, în contextul convertirii şi al genului, vezi şi Anne-Sofie Gräslund, *Runstensstudier* (Uppsala University, Uppsala, 1994); Lars Wilson, *Runstenar och kyrkor* (Uppsala University, Uppsala, 1994); Linn Lager,

Den synliga tron: runstenskors som en spegling av kristnandet i Sverige (Uppsala University, Uppsala, 2002); şi Cecilia Ljung, *Under runristad hall: tidigkristna gravmonument i 1000-talets Sverige* (Stockholm University, Stockholm, 2016). Pietrele runice non-lexicale şi implicaţiile lor sunt discutate de Marco Bianchi, *Runor som resurs: vikingatida skriftkultur i Uppland och Södermanland* (Uppsala University, Uppsala, 2010). Cunoştinţele creştine dezvăluite de pietrele runice provin din lucrările lui Henrik Williams. Piatra Timmele este Vg 186; piatra Måsta este U 860; declaraţia lui Ingirún despre Ierusalim se află pe U 605; iar piatra cu ciocanul lui Thor este Sö 111 din Stenkvista, în Södermanland.

Impactul calendarului ritual creştin este discutat de Alexandra Sanmark în cartea sa menţionată mai sus. Pentru schimbările din industria pescuitului, vezi James Barrett şi David Orton (ed.), *Cod and Herring: The Archaeology and History of Medieval Sea Fishing* (Oxbow, Oxford, 2016).

Noul urbanism de la sfârşitul epocii vikingilor a generat o cantitate însemnată de literatură. Aşa cum am menţionat deja, o prezentare generală până la mijlocul anilor 1990 poate fi găsită în Helen Clarke şi Björn Ambrosiani, *Towns in the Viking Age* (ed. a 2-a, Leicester University Press, Leicester, 1995), actualizată cu lucrările din Lena Holmquist, Sven Kalmring şi Charlotte Hedenstierna-Jonson (ed.), *New Aspects on Viking-Age Urbanism c. AD 750-1100* (Stockholm University,

Stockholm, 2016). Acest din urmă volum include cea mai recentă lucrare despre Sigtuna a lui Sten Tesch, care a condus săpături acolo timp de mulţi ani. Lucrările în curs de desfăşurare în oraş sunt prezentate în seria *Situne Dei* a Muzeului Sigtuna, care a publicat, de asemenea, rapoarte din numeroasele săpături efectuate în această aşezare. Vezi şi Jonas Ros, *Sigtuna: staden, kyrkorna och den kyrkliga organisationen* (Uppsala University, Uppsala, 2001) şi *Stad och gård: Sigtuna under sen vikingatid och tidig medeltid* (Uppsala University, Uppsala, 2009). În Danemarca, Aros (Aarhus în epoca vikingilor) este discutat în Annette Damm (ed.), *Viking Aros* (Moesgård Museum, Aarhus, 2005) şi Hans Skov şi Jeanette Varberg (ed.), *Aros and the World of the Vikings* (Moesgård Museum, Aarhus, 2011). Numeroasele săpături din oraşele Trondheim, Bergen şi Oslo pot fi explorate prin intermediul rapoartelor publicate de Norsk Institutt for Kulturminneforskning (NIKU). Ideea oraşelor ca „porturi ale credinţei" provine din lucrarea lui Sæbjørg Walaker Nordeide. Datele demografice din Sigtuna sunt discutate de Maja Krzewińska *et al.*, *Genomic and strontium isotope variation reveal immigration patterns in a Viking Age town* (*Current Biology*, 2018, 28:17, pp. 2730-2738).

Pentru istoria politică ulterioară a epocii vikingilor, vezi Niels Lund, *Fra vikingeriger til stater: træk af Skandinaviens politiske udvikling 700-1200* (Museum Tusculanum, Copenhaga, 1993); Andres Dobat, *The state and the strangers: The role of external forces in a process*

of state formation in Viking-Age South Scandinavia (c. 900-1050) (*Viking and Medieval Scandinavia*, 2009, 5, pp. 65-104); Sverre Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom: State Formation in Norway c. 900-1350* (Museum Tusculanum, Copenhaga, 2010); şi Jón Viðar Sigurðsson şi Anne Irene Riisøy, *Norsk historie 800-1536* (Det norske samlaget, Oslo, 2011). O excelentă corecţie privind perspectiva regilor şi bătăliile se regăseşte în studiul lui Anna Lihammer, *Bortom riksbildningen: människor, landskap och makt i sydöstra Skandinavien* (Lund University, Lund, 2007). Svein Barbă-despicată are propria sa biografie, întocmită de Poul Skaaning, *Sven Tveskæg* (Hovedland, Copenhaga, 2008); iar Knút are mai multe, dintre care cea mai bună este a lui Timothy Bolton, *Cnut the Great* (Yale University Press, New Haven, 2017). Impactul social al raidurilor ulterioare este discutat foarte atent şi elocvent de Thomas Williams în *Viking London* (Collins, Londra, 2019). O privire de ansamblu oarecum controversată ne este oferită şi de Angelo Forte, Richard Oram şi Frederik Pedersen, *Viking Empires* (Cambridge University Press, Cambridge, 2005). Piatra runică de la Orkesta este U 344. Ultimul din dinastie este discutat de Ian Howard în *Harthacnut: King of England* (History Press, Stroud, 2008).

CAPITOLUL 17: ŢinutuRILE DE FOC ŞI VIŢĂ-DE-VIE

Pentru Islanda, pe lângă lucrările generale despre Atlanticul de Nord la care s-a făcut referire pentru capitolul 13 mai sus, un bun punct de plecare este cartea lui Jesse Byock *Viking Age Iceland* (Penguin, Londra, 2001), care face legătura cu *Medieval Iceland: Society, Sagas, and Power* a aceluiaşi autor (University of California Press, Berkeley, 1988). Aşezările timpurii (şi diaspora în general) au fost discutate de Orri Vésteinsson, Helgi Þorláksson şi Árni Einarsson, *Reykjavík 871±2* (Muzeul oraşului Reykjavík , Reykjavík, 2006), în timp ce sondajul arheologic clasic al fermelor islandeze a fost realizat de Mårten Stenberger *et al.*, *Forntida gårdar i Island* (Munksgaard, Copenhaga, 1943). Printre lucrările recente se numără Davide Zori şi Jesse Byock (ed.), *Viking Archaeology in Iceland* (Brepols, Turnhout, 2014), alături de rapoartele arheologice periodice publicate de Institutul de Arheologie din Reykjavík şi revistele *Archaeologica Islandica* şi *Árbók Hins Íslenzka Fornleifafélag*.

A fost întreprins un program de lucru masiv privind interacţiunea umană cu mediul în Islanda timpurie, o mare parte în cadrul Organizaţiei Bioculturale a Atlanticului de Nord (NABO; www.nabohome.org) şi în Jurnalul online al Atlanticului de Nord . În ceea ce priveşte structurile juridice islandeze şi natura vendetelor, vezi Jesse Byock, *Feud in the Icelandic Saga* (University of

California Press, Berkeley, 1982) şi William Ian Miller, *Bloodtaking and Peacemaking: Feud, Law, and Society in Saga Iceland* (University of Chicago Press, Chicago, 1990). Mormintele islandeze sunt analizate de Kristján Eldjárn, *Kuml og haugfé úr heiðnum sið á Íslandi*" (ed. a 3-a, Muzeul Naţional al Islandei, Reykjavík, 2016), completate de lucrarea lui Adolf Friðriksson.

Aud Ketilsdóttir, cunoscută sub numele de Aud Minte-Ascuţită, apare în multe surse, inclusiv în *Cartea aşezărilor*, *Saga lui Njál*, *Saga poporului din Laxardal* şi altele. Flosi este liderul Arzătorilor în *Saga lui Njál*; cel care rostea versurile, viu sau mort, era fiul lui Njál, Skarphédinn. Gudrún Ósvífrsdóttir este eroina complicată din *Saga poporului* din Laxardal. Thorodd apare în *Saga poporului din Eyri*, o poveste bogată în bântuiri de tot soiul. Freydís Eiríksdóttir apare în cele două saga din Vinland. Grettir are propria sa saga cu acest nume. Gunnhild Gormsdóttir, cunoscută şi sub numele de Mama Regilor, are un rol important în *Saga lui Egil Skalla-Grímsson* (poetul pe care a încercat să-l distragă) şi în alte saga.

Hofstaðir a fost publicată sub forma unei cărţi cu acelaşi nume, editată de Gavin Lucas (Institutul de Arheologie, Reykjavík, 2009). Pentru convertirea Islandei, vezi Jón Hnefill Aðalsteinsson, *Under the Cloak* (Uppsala University, Uppsala, 1978) şi Steinunn Kristjánsdóttir, *The Awakening of Christianity in Iceland* (University of Gothenburg, Göteborg, 2004).

Există multe lucrări despre Groenlanda în volumele despre Atlanticul de Nord la care am făcut trimitere mai sus. Pentru sinteze, vezi Kirsten A. Seaver, *The Frozen Echo: Greenland and the Exploration of North America ca. AD 1000-1500* (Stanford University Press, Stanford, 1996) şi *The Last Vikings* (I.B. Tauris, Londra, 2010); vei şi Jette Arneborg, Georg Nyegaard şi Orri Vésteinsson (ed.), *Norse Greenland* (Eagle Hill, Steuben, 2012). Seria daneză *Meddelelser om Grønland*, publicată între 1879-1979 de către Comisia pentru studii ştiinţifice în Groenlanda, conţine cea mai mare parte a lucrărilor de arheologie timpurii, continuate de atunci de către cercetătorii de la Nationalmuseet şi centrul SILA al acestuia. Vezi în special Jette Arneborg şi H.C. Gulløv (ed.), *Man, Culture and Environment in Ancient Greenland* (Nationalmuseet, Copenhaga, 1998).

Lucrările de mediu de la situl GUS au generat numeroase lucrări, dar, pentru o prezentare generală, vezi Paul C. Buckland şi Eva Panagiotakopulu, „Archaeology and the paleoecology of the Norse Atlantic islands: A review”, în Andras Mortensen şi Símun V. Arge (ed.), *Viking and Norse in the North Atlantic* (Academia feroeză de ştiinţe, Tórshavn, 2005, pp. 167-181). Pentru ecologie generală, vezi Kevin J. Edwards, Egill Erlendsson şi J. Edward Schofield, „Is there a Norse «footprint» in North Atlantic pollen records?”, în Svavar Sigmundsson (ed.), *Viking Settlements and Viking Society* (Universitatea din Islanda, Reykjavík, 2011, pp. 65-82),

care conţine trimiteri ample la lucrările importante ale aceleiaşi echipe în Groenlanda şi în alte zone din regiune. Pentru rune, vezi Lisbeth M. Imer, *Peasants and Prayers: The Inscriptions of Norse Greenland* (Nationalmuseet, Copenhaga, 2017).

Saga groenlandezilor şi *Saga lui Eric cel Roşu* au fost traduse împreună sub numele de *The Vinland Sagas: The Norse Discovery of America* de Magnús Magnússon şi Hermann Pálsson (Penguin, Londra, 1965). Primele săpături de la L'Anse aux Meadows au fost publicate de Anne Stine şi Helge Ingstad în *The Norse Discovery of America* (2 vol., Norwegian University Press, Oslo, 1985), în timp ce datele ulterioare sunt rezumate, cu o bibliografie foarte cuprinzătoare, de Birgitta Linderoth Wallace, *Westward Vikings: The Saga of L'Anse aux Meadows* (Parks Canada, St. John's, 2006). Noua lucrare de mediu din sit îi aparţine lui Paul M. Ledger, Linus Girdland-Flink şi Véronique Forbes, *New horizons at L'Anse aux Meadows* (Publicaţiile Academiei naţionale de ştiinţe, 2019, 116, pp. 15341-15343). Raportul care a urmat cu privire la căutarea ocupaţiei nordice la Point Rosee este nepublicat, dar a fost depus la guvernul provincial din Newfoundland şi Labrador de Sarah Parcak şi Gregory Mumford la 8 noiembrie 2017.

Pentru o prezentare generală, vezi Erik Wahlgren, *The Vikings and America* (Thames & Hudson, Londra & New York, 1986); Birthe Clausen (ed.), *Viking Voyages to North America* (Viking Ship Museum, Roskilde, 1993); şi

Shannon Lewis-Simpson (ed.), *Vinland Revisited: The Norse World at the Turn of the First Millenium* (Historic Sites Association of Newfoundland and Labrador, St. John's, 2003). O lucrare care abordează în mod expres interacţiunile nordice cu popoarele primelor naţiuni îi aparţine lui Kevin E. McAleese, *Full Circle, First Contact: Vikings and Skraelings in Newfoundland and Labrador* (Muzeul Newfoundland, St. John's, 2000); vezi şi Ingeborg Marshall, *A History and Ethnography of the Beothuk* (McGill-Queen's University Press, Montreal, 1998). Mai multe lucrări despre activităţile nordice în zona Mării Arctice pot fi găsite în William Fitzhugh şi Elisabeth Ward (ed.), *Vikings: The North Atlantic Saga* (Smithsonian, Washington, DC, 2000).

CAPITOLUL 18: MULTELE SFÂRŞITURI ALE EPOCII VIKINGILOR

Se face referire la istoria politică ulterioară a Scandinaviei pentru capitolul 16, mai sus, iar direcţiile regionale pe termen mai lung ale diasporei vikinge (nu în ultimul rând coloniile nord-atlantice) pot fi găsite în studiile acelor zone din secţiunile respective ale cărţii.

Cititorii interesaţi de viaţa dramatică a lui Gudríd Thorbjarnardóttir se pot îndrepta către biografia sa viu

zugrăvită de Nancy Marie Brown, *The Far Traveler: Voyages of a Viking Woman* (Harcourt, Orlando, 2007).

EPILOG: JOCURILE

Povestea despre Ragnarök şi consecinţele sale este relatată în mai multe poeme eddice, în special în *Profeţia Clarvăzătoarei* şi în *Cântecul lui Vafthrudnir*, dar şi în *Edda în proză* a lui Snorri; toate aceste trimiteri pot fi găsite mai sus. Cele mai bune două lucrări moderne îi aparţin lui Terry Gunnell şi Annette Lassen, *The Nordic Apocalypse: Approaches to Voluspá and Nordic Days of Judgement* (Brepols, Turnhout, 2013) şi Anders Hultgård, *Midgård brinner: Ragnarök i religionshistorisk belysning* (Kungliga Gustav Adolfs Akademien, Uppsala, 2017). Problemele legate de continuarea pastorală a momentului Ragnarök şi dimensiunile sale ecocritice sunt explorate în mod imaginativ de Christopher Abram în *Evergreen Ash* (vezi referinţele capitolului 1 de mai sus).

MULŢUMIRI

Această carte a fost pregătită în cadrul proiectului meu de cercetare *The Viking Phenomenon* (*Fenomenul vikingilor*), care se desfăşoară în perioada 2016-2025 la

Universitatea Uppsala. Mulţumesc cu recunoştinţă Consiliului Suedez de Cercetare pentru finanţarea generoasă şi colegilor mei din echipa de bază: Charlotte Hedenstierna-Jonson, John Ljungkvist şi Ben Raffield. De asemenea, doresc să-i mulţumesc în mod deosebit lui Ben pentru asistenţa acordată în cercetarea cu privire la capitolele de încheiere pe când se apropiau termenele de predare. Din grupul mai extins, doresc să le mulţumesc lui Andreas Hennius, Karin Ojala, Sofia Prata, Gareth Williams şi Anders Ögren.

Am avut în minte titlul acestui volum timp de mulţi ani, parţial ca un antidot la fluxul nesfârşit de cărţi intitulate *Vikingii* sau ceva asemănător (unele dintre ele scrise de mine, aşa că nimeni nu ar trebui să ia asta personal) şi parţial stimulat de o altă lucrare. *Copiii lui Aataentsic*, scrisă de Bruce Trigger în 1976, reprezintă încă istoria fundamentală a poporului huron din Pădurile de Est. Am fost întotdeauna impresionat nu numai de ambiţia şi amploarea sa, ci şi de titlul minunat de ostil pentru cititor, atât de dedicat unei viziuni emice a subiecţilor săi.

Copiii Frasinului şi ai Ulmului este în mare măsură propria mea sinteză a epocii vikingilor, dar este şi produsul a peste trei decenii de interacţiune cu lumea mai largă a studiilor asupra vikingilor. Conform politicii editoriale, textul principal este lipsit de referinţe directe, dar sper ca notele bibliografice să reflecte datoria enormă pe care o am faţă de munca altora şi să susţină apariţia sa aici în formă succintă. Doresc să adresez mulţumiri

comunităţii largi de cercetare a vikingilor pentru zeci de ani de inspiraţie, informaţii, conversaţii şi companie: delegaţilor Congresului Vikingilor; iniţiativei Viking Worlds; membrilor Centrului pentru studii ale Epocii vikinge (ViS) de la Oslo, un loc care e ca o a doua casă pentru mine; comunităţilor extinse de arheologie şi folclor ale Islandei (celălalt loc care e ca o a doua casă); muzeelor naţionale sau echivalentelor acestora din ţările nordice; şi tuturor nodurilor de excelenţă academică privind vikingii din universităţile lumii. De asemenea, doresc să îmi exprim recunoştinţa faţă de grupul Kyngervi, care se concentrează pe acei „Ceilalţi” din epoca vikingilor, şi faţă de Reţeaua de studii nordice queer şi de gen din care s-a născut. O onoare deosebită ar trebui acordată tuturor cercetătorilor şi doctoranzilor pe care se bazează viitorul studiilor despre vikingi; sper să-şi găsească locurile de muncă şi carierele pe care le merită din plin şi să-i ajutăm cu toţii în acest sens.

Profesorilor, colegilor şi studenţilor mei din trecut şi din prezent de la universităţile UCL, York, Wits, Oslo, Stockholm, Aberdeen şi Uppsala: niciun aspect din cariera mea nu ar fi fost la fel fără voi. Vă mulţumesc pentru tot.

Totuşi, unele mulţumiri trebuie adresate personal. În diverse moduri, de-a lungul multor ani, următoarele persoane au făcut o diferenţă deosebit de pozitivă în viaţa mea profesională: Hanne Lovise Aanestad, Lesley Abrams, Adolf Friðriksson, Aiden Allen, Magnus Alkarp, Anders Andrén, Fedir Androshchuk, Martin Appelt, Jette

Arneborg, Steve Ashby, Graeme Barker, James Barrett, Colleen Batey, Anna Bergman, Maths Bertell, Jan Bill, Geoff Blundell, Stefan Brink, Jesse and Gayle Byock, Sophie Bønding, Claus von Carnap-Bornheim, Martin Carver, Tom Christensen, Mark Collard, Kevin Crossley-Holland, Keith Dobney, Clare Downham, Kevin Edwards, Gunnel Ekroth, Phil Emery, Ericka Engelstad†, Marianne Hem Eriksen, Charlotte Fabech, Bill Fitzhugh, Peter Foote†, Terje Gansum, Leszek Gardeła, Helen Geake, Gísli Sigurðsson, James Graham-Campbell, David Griffiths, Jacek Gruszczyński, Anne-Sofie şi Bo Gräslund, Terry Gunnell, Guðmundur Ólafsson, Guðrún Sveinbjarnardóttir, Dawn Hadley, Richard Hall†, Helena Hamerow, Joe Harris, Stephen Harrison, Michèle Hayeur-Smith, Lotte Hedeager, Heimir Páulsson, Knut Helskog, Pernille Hermann, Frands Herschend, Hildur Gestsdóttir, John Hines, Tom Horne, Anders Hultgård, Eva Hyenstrand, Lisbeth Imer, Ingunn Ásdísardóttir, Frode Iversen, Marek Jankowiak, Cat Jarman, Jenny Jochens, Jóhanna Katrín Fríðriksdóttir, Wayne Johnson, Jón Viðar Sigurðsson, Lars Jørgensen†, Anders Kaliff, Hirofumi Kato, Jane Kershaw, Simon Keynes, Anna Kjellström, Alison Klevnäs, Rick Knecht, Rune Knude, Kristian Kristiansen, Anna Westman Kuhmunen, Magnus Källström, Carolyne Larrington, Shannon Lewis-Simpson, David Lewis-Williams, John Lindow, Irene García Losquiño, Julie Lund, Niels Lynnerup, John McKinnell, Lene Melheim, Karen Milek, Steve Mitchell, Mjöll Snæsdóttir, Marianne Moen, James Montgomery, Paul Mortimer (şi toţi membrii

Wulfheodenas), Leos Müller, Michael Müller-Wille, Agneta Ney, Gordon Noble, Svante Norr, Evgeny Nosov†, Michel Notelid, Ulf Näsman, Heather O'Donoghue, Adrian Olivier, Bjørnar Olsen, Orri Vésteinsson, Maria Panum Baastrup, Anne Pedersen, Unn Pedersen, Peter Pentz, Aleks Pluskowski, Russell Poole, Catharina Raudvere, Andrew Reynolds, Julian Richards, Mike Richards, Howell Roberts, Else Roesdahl, Steve Roskams, Håkan Rydving, Alexandra Sanmark, Birgit şi Peter Sawyer††, Duncan Sayer, Jens Peter Schjødt, Sarah Semple, John Sheehan, Jonathan Shepard, Rudy Simek, Paul Sinclair, Søren Sindbæk, Dagfinn Skre, Ben Smith, Kevin Smith, Brit Solli, Matthew Spriggs, Gro Steinsland, Steinunn Kristjánsdóttir, Frans-Arne Stylegar, Olof Sundqvist, Pat Sutherland, Žarko Tancosić, Þóra Pétursdóttir, Þórir Jónsson Hraundal, Kalle Thorsberg, Iain Torrance, Luke Treadwell, Torfi Tulinius, Helle Vandkilde, Andrew Wawn, Pat Wallace, Jenny Wallensten, Anna Wessman, Susan Whitfield, Dave Whitley, Nancy Wicker, Per Widerström, Jonas Wikborg, Willem Willems†, Henrik Williams, Michael Wood, Inger Zachrisson şi Torun Zachrisson. Vă mulţumesc din suflet tuturor şi îmi cer iertare oricui ar fi trebuit să fie pe această listă, însă nu este (treizeci de ani este mult!).

Desigur, toate erorile care rămân în această carte îmi aparţin.

Vikingii reprezintă un subiect mediatic popular de durată, iar eu am fost mai norocos decât alţii cu colaboratorii şi angajatorii mei din acel domeniu;

conversaţiile, ideile şi perspectivele lor au alimentat foarte mult această carte. Pe lângă unele dintre cadrele universitare menţionate mai sus, vreau să le mulţumesc lui Ágúst Guðmundsson, Mark Caswell, Mike Fillipov, Peter Findlay, Sam Hanson, Michael Hirst şi distribuţiei serialului *Vikingii*, Bettany Hughes, Lars Knudsen, Craig Lathrop, Linda Muir, Heather Pringle, Dan Snow, Rebecca Snow, Kenton Vaughan şi Michael Wood. Mulţumiri speciale lui Robert Eggers.

Majoritatea hărţilor au fost produse de Ben Raffield şi Daniel Löwenborg – mulţumirile mele amândurora. Harta 2 a fost realizată de Ingvild T. Bøckman şi Frode Iversen, Muzeul de Istorie Culturală, Universitatea din Oslo; a fost publicată iniţial în capitolul lui Frode Iversen „Între trib şi regat – Popor, pământ şi lege în Scandza 500–1350 e.n. ”, în Dagfinn Skre (ed.), *Rulership in 1st to 14th century Scandinavia* (*Ergänzungsbände zum Reallexikon Alterkundes derkundes Germanis*, vol. 114, De Gruyter, Berlin, 2019, pp. 245-304), şi sunt foarte recunoscător pentru permisiunea lor de a o reproduce aici.

Sunt recunoscător tuturor deţinătorilor de drepturi de autor care şi-au oferit cu generozitate acordul de a reproduce imagini şi care au ajutat la obţinerea surselor acestora. Mulţumiri speciale lui Caroline Ahlström Arcini, James Barrett, Tom Christensen, Julie Lind, Lindsay Kerr, Ole Kastholm, Viacheslav Kuleshov, Chris Lowe, Max Marcus, Peter Pentz, Anneli Sundkvist şi Per Widerström. Cei care mă cunosc pe mine sau munca mea sunt

conştienţi de afecţiunea mea de lungă durată pentru reconstrucţie şi doresc să-i mulţumesc aici lui Ragnar Børsheim şi echipei de la Arkikon; Flemming Bau; Anders Kvåle Rue; Franziska Lorenz şi Jochen Stuhrman; Tancredi Valeri; şi mai ales lui Þórhallur Þráinsson, colaboratorul meu artistic de mulţi ani.

Şefa mea de catedră de la Universitatea din Uppsala, Susanne Carlsson, a fost minunată, permiţându-mi să-mi rearanjez programul obişnuit de lucru, iar colegii mei au fost foarte amabili. Doresc să-i mulţumesc în mod special lui Anneli Ekblom, care, fără să-i cer, mi-a salvat o săptămână întreagă de timp pentru un raport urgent într-un moment critic; înseamnă foarte mult pentru mine.

Dincolo de biroul meu şi de casă (încă nu sunt chiar acelaşi lucru), această carte a fost scrisă şi revizuită în numeroase locuri. Mulţumirile mele sincere Institutului Suedez American din Minneapolis; Muzeului Nordic din Seattle; Universităţii din Islanda, Reykjavík; numeroaselor facilităţi ale UCLA; Muzeului Birka, Björkö ; şi unei serii de hoteluri americane, canadiene, hawaiiene, japoneze, nordice şi spaniole. De mult prea multe ori, biroul meu a fost o măsuţă din avion în timpul unui zbor pe distanţă lungă al Scandinavian Airlines şi doresc să-mi exprim aprecierea călduroasă faţă de personalul de la bord, care s-a arătat mereu nespus de binevoitor cu un arheolog stresat.

Aceste mulţumiri nu ar fi complete fără porţia mea de coşmar, ficţiunea pe care o citeam în rafale mici – de

obicei cam pe la 1:00 dimineaţa – pentru a mă relaxa înainte de culcare, menţinând totuşi latura de paranoia stresată pe care pare să o dobândesc cumva pentru a scrie. În acest context, nu va surprinde pe nimeni că sunt de multă vreme un fan al lui James Ellroy. Cvartetul său L.A. şi-a făcut efectul la începutul anilor 2000, când îmi scriam teza de doctorat; de data aceasta, pentru ultima lună de lucru la prima versiune, am început să recitesc *Perfidia* şi am ajuns la linia de sosire cu *This Storm*, de-abia ieşită de sub tipar. Doamne, ce bucurie!

Am avut norocul să lucrez cu doi editori remarcabili. La Basic în New York, prima casă a acestei cărţi, Lara Heimert a îmbunătăţit enorm textul şi, de asemenea, a reprezentat o mână de fier atunci când a fost necesar (şi din păcate a fost necesar). Echipa ei – Jessica Breen, Allison Finkel, Kait Howard, Amber Hoover, Roger Labrie, Katie Lambright, Olivia Loperfido, Abigail Mohr, Melissa Raymond, Megan Schindele şi Michelle Welsh-Horst – au, de asemenea, sincera mea recunoştinţă. La Penguin în Londra, Stuart Proffitt a lecturat atent manuscrisul final, un lucru cu-adevărat valoros, fiind asistat cu pricepere de Alice Skinner; le mulţumesc şi lui Isabel Blake, Ania Gordon şi Julie Woon. Patrick Walsh, agentul meu imperturbabil, a crezut în *Copii* şi le-a netezit calea de la prima noastră întâlnire întâmplătoare. Ca întotdeauna, îi rămân dator lui Tom Holland pentru că ne-a prezentat.

Pentru sprijinul familial şi moral, le mulţumesc lui Ingrid şi Jörgen Qvisröm, Louise şi Richard Dennerståhl şi

Nathalie şi Anders Le Bouteillec-Ögren – şi, bineînţeles, răposaţilor mei părinţi, Jean şi Geoffrey Price. Fie că era seara târziu la masa din bucătăria din Uppsala sau pe veranda noastră din Gotland cu vedere la mare, sau pentru ceea ce a părut fiecare weekend, au fost prea multe momente când laptopul meu părea mereu pornit. Timp de câteva luni mi-am neglijat familia pentru această carte, şi, oricare ar fi meritele ei (sau nu), chiar nu există nicio scuză pentru asta. Linda, Lucy şi Miranda nu numai că au parte de toată dragostea mea, dar sunt şi pur şi simplu cele mai cumsecade fiinţe umane pe care le cunosc.

Neil Price

Uppsala, 15 decembrie 2019

INDEX

* Numerele paginilor se referă la versiunea prin sau PDF a cărţii.

Numărul scris cu caractere îngroşate indică numărul imaginii color.

Numerele urmate de *fig* indică o ilustraţie pe pagina respectivă.

Aachen, 290-291
Abbo (călugăr), 290-291, 294-295
’Abd-a-Rahmān, 308-309
Adam din Bremen, 92-93, 175-183, 211-212, 329-330, 356, 380, 410-411, 427-428, 441-442, 453
adulter, 82, 133-134
Aegir, 179
Aesir (pod), *vezi* Bifröst
Aesir, 29-34
Aethelflaed, 337-339
Aethelred, rege de Wessex, 233-234, 287-288, 388-390
Aethelstan, 338-339
Africa de Nord, 56, 308-311, 401-402, 412-413, 470-471
agricultură: ~ în epoca fierului scandinavă, 56-59; animale, 113-115; arhitectura în perioada de consolidare politică şi ~, 79-80; cerinţe legate de ~ pentru echiparea navelor şi ~, 320-321; consolidarea fermelor, 321; creşterea oilor şi ~, 320-322; criza climatică vulcanică şi ~, 61-65; declinul cultivării pământului la sfârşitul perioadei migraţiilor, 59-61; economia comercială şi ~, 86-88; fierării, 113-115; gestionarea pădurilor, 321-325; lecturi suplimentare despre ~, 442-445; porci şi ~, 340-342; rotaţia culturilor şi ~, 59-60; unelte pentru ~, 113-115
Alain Barbetorte, 348-349
Alain de Vannes, 347-348
albine, 97-99
alcool, 99-100, 205-207
Alcuin, 231-235, 278, 368
Alexandria, 310-311
alfabetizare, 156-158, 400-401, 449-451
álfar (elfi), 47-48
Álfheim (palatul lui Freyr), 35
Alfred cel Mare, rege de Wessex, 5, 72-73, 231-233, 236, 336-337

al-Ghazāl, 134-135
alimente, 97-101, 114-116, 208-210, 398-400, 441-443
al-Jayyānī, Yahyā b. Hakam, 134-135
al-Mas'ūdī, 353-355, 477-478
America de Nord: alte lecturi despre ~, 484-485; contactul cu Canada arctică şi ~, 407-411; explorarea vikingilor în ~, 310-312, 392-393, 401-405; locuitori din ~, 392-393, 403-405; merit pentru descoperirea ~, 400-403; sfârşitul contactului vikingilor cu ~, 412-414; strugurii şi numele Vinland („Ţara Viţei-de-Vie"), 401-403, 405-408
Analele bertine, 260-261, 282-283, 285-286, 297-298, 304-305
Analele din Lindisfarne, 232-233
Analele din Ulster, 235, 339-340
Analele fuldice, 427-428
Analele Regatului Franciei, 278, 427-428
Analele Sf. Neots, 231-232
Anglesey, 344-346
Anglia, 22-23; Danelaw în ~, 289-291, 294-296, 335-339; ambiţiile imperiale ale monarhilor scandinavi şi ~, 385-391, 474-476; ~ ca alcătuită din regate individuale, 286-287; centre urbane şi ~, 326-327; alianţele vikingilor în ~, 286-288; asaltul vikingilor asupra ~ după Francia, 286-292; raidurile vikingilor şi ~, 253-255, 293-295, 465-468
Angrboda, 40
animale, deplasarea, 311-312
animale, jertfe, 165-166, 386-387
animale, ofrande, 205-206
Anskar, misiunea lui ~ 369-371, 479-480
argint, **7**, 9-10, 364-365, 394-395, 458-460, 476-480
arheologie: progrese în ~, 11-12; ~ ca abordare a studiilor asupra vikingilor, 9-12; probleme privind cultura materială şi epoca vikingilor şi ~, 10-12; ~ a peisajelor, 11-12; peisaje şi ~, 11-12
arme: ~ ilustrate, **2**; antrenament pentru folosirea ~, 263-266; arcuri şi săgeţi, 267-268; armuri, **2**, 267-269; coifuri, 267-270;

cuţite de luptă, 266-268; cuţite, 263-266; lănci, 265-267; săbii, 264*fig*, 265-267; scuturi, 267-269, 274-275; securi, 262-263, 264*fig*; sigiliul cu şoim pe ~, 348-350, 361-363*fig*; suliţe, 265-266
armură, **2**, 267-268
arta erotică, 136-139
artă, 113-116, 136-137, 203-204, 381
Asgard (*Ásgarðr*), 31-36, 41-42; *vezi* şi zei; mitologie
aşezarea din Dublin, 339-341, 410-413, 475-476
aşezarea Kaupang, 326-328
Atena, port, 357
Athena, 440-441, 472-473, 478-479
Aud Minte-Ascuţită, 134-135, 395-396, 484
Audumbla, 29-30
Austri, 30-31

Baldr, 38-40, 42, 217-219
balene, 58-59, 80-81, 238, 413-414, 486
basma, 108
bărbaţi: bijuterii, 110, 112, 443-444; cosmetice şi ~, 103-105; igienă şi ~, 101-103; îmbrăcăminte şi ~, 111-112, 442-444; modificări dentare şi ~, 103-107, 103*fig*, 442-445; oportunităţi inegale de căsătorie/sex pentru ~, 261-263; roluri interzise pentru ~, 129-132; roluri politice ale ~, 129-130; tatuaje şi ~, 103-104 vrăjitorie şi ~, 143-145
bărci funerare: ~ pictate, **9**; alcoolul şi ~, 205-206; aprinderea rugului, 204-206, 208-210; cadrul de uşă, 206-207; comportamentul sexual şi ~, 205-207; dovezi arheologice şi ~, 165-168, 204-209; femeie sclavă îngropată ~, 205-207; îmbrăcăminte pentru, 205-207; lecturi suplimentare despre ~, 449-451, 456-458; morminte temporare, 205-207; posesiunile decedatului, 206-207, 215; relatarea lui Ibn Faḍlān, 203-208, 456-458; rolul „Îngerului Morţii”, 205-207; sacrificarea de animale şi ~, 206-209; situl de la Gokstad, 165-166, 204-206;

situl de la Myklebost, 208-209; situl de la Oseberg, 165-166, 204-207, 215; situl de la Salme, 228-230, 265-267, 459-460; situl de la Tune, 208-209; situri de ~, 208-209; vizitarea siturilor şi ~, 214-215
Bătălia de la Clontarf, 343
Bătălia de la Fýrisvellir, 257
Bătălia de la Stamford Bridge, 21, 275-276
băutură, 99-101
beor, 99-100
Beothuk, 405
Beowulf, 10-11, 76-77, 80-84, 94-95, 191-192, 209-210, 265-266, 438
bere, 98-99
Bergelmir, 30-31
berserkeri, 265-266, 268-271, 464-465
Bestla, 29-31
Bifröst, 31-33, 38-39
bijuterii: ~ de argint, **7**; diaspora vikingilor şi ~, 337-338; fabricarea ~, 326-328; femeile şi ~, **6**, 108-110 lecturi suplimentare despre ~, 443-445; oamenii şi ~, 110-112
Bilskírnir (palatul lui Thor), 38-39
Birka (târg), 240-242, 326-328, 348-349, 461-462, 472-474
biserica Hvalsey, 413-414, 414*fig*
Bjarni Herjólfsson, 470-472
Björn Braţ-de-fier, v, 309-310
Björn, rege, 369-370
blót, 179-180, 208-209, 453-454
Bölthorn, 29-30
bonetă, 108
Bornholm, 73-74
botez, 380
Bragi, 40
Braithwaite, Richard, 296-297
Brattahlíð, 398-399

Breidablikk (palatul lui Baldr), 38-39
Bretania, 285-286, 291-292, 345-346, 347-350, 467, 476-477
Brian Bóruma, 343
broşe, 146-147
bucătărie, 96-99
bulgari, 350-351, 353-354
Búri, 29-31
Burr, 30-31

cai, 112, 144-146, 206-207; drumuri şi ~, 163-164 sacrificii în mlaştini şi ~, 181-182;
Calea puterilor. *Vezi* Bifröst
Califatul abbasid, 22-23, 306-309, 326-327, 361-364, 477-478
Califatul Córdoba, 14
Camden (istoric), 295-297
canabis, 208-209
carne, 98-99, 441-442
Carol cel Mare, 217-218, 254-255, 266-267, 278, 349-350
Carol cel Pleşuv, 283-289, 346-347
Carol cel Simplu, 345-346
Carte de itinerarii şi regate, 361-362
Cartea aşezărilor (*Landnámabók*), 48-49, 62-63, 426-427, 484
Cartea islandezilor (*Íslendingabók*), 313, 397-398
case lungi, 57-58
Catedrala Ayasofya, 353-354
Catedrala Hagia Sophia, 353-354
căciuli, 112
Călătoria Brunhildei în Hel, 217-218
căsătoria: ~ ca alianţe familiale, 90; ~ ca ideal social, 133-134; adulter, 90, 133-134; diferenţe sociale şi obiceiuri ale ~, 90; divorţuri şi ~, 90, 137-138; ierarhii în poligamie, 92-94; lecturi suplimentare despre ~, 441-443; oportunităţi inegale pentru bărbaţi în ~, 228-229, 261-263; poligamie, 89, 90-93, 227-228, 441-442, 532-533; zestre şi ~, 90, 262-263

câini, 112, 206-209
Câmpii de aur şi mine de giuvaere, 355
Cântecul Celui Înalt, 134-135, 158, 181-182, 434-435
Cântul lui Grímnir: despre alegerea războinicilor de către Freyja, 219-220; despre băutură în Valhöll, 99-100; despre geografia lumii mitologice, 32-33
Cântul lui Harbard, 134-135, 218-219
Cântul lui Sigrdrifa, 159
Cântul lui Svipdagr, 265-266
centre comerciale: apariţia ~ în Scandinavia, 239-244, 241*fig*; bresle şi ~, 329-330; ca locuri de adunare, 243-245; ca puncte de legătură pentru regatele scandinave, 242-243; contactul cu străinătatea şi ~, 244-245; crearea breslelor şi ~, 243-244; crearea de profesii ilicite în ~, 243-245; diversitate şi ~, 329-333; după apariţia centrelor urbane, 385-387; femeile în ~, 329-330; importanţa ~ în comerţul pe distanţe lungi, 242-244; lecturi suplimentare despre ~, 441-442, 460-466; Marea Baltică, 245-247; practici funerare şi ~, 328-329; salubritatea şi ~, 327-329; sclavia şi ~, 327-329; urbanizarea şi ~, 325-330; *wics* europene, 239
centre urbane, 325-327, 482
centrul comercial Eoforwic, 287-288
centrul comercial Hedeby, **14**, 238-243, 327-330, 364-365, 374-375, 449-451, 472-473
centrul comercial Ladoga, **10-11**, 247-249, 302-304, 350-354, 462-463
centrul comercial Rerik, 240-241
ceramică, 96-98
cetăţi de tip Trelleborg, vii*fig*, **16-17**, 375-377
chihlimbar, 326-328
ciorapi, 109
ciuma lui Iustinian, 64-65
cizme, 109
cocoşi, 112

Codex Aureus, 286-287
Codex Regius, 16-17
coduri juridice: ~ privind îmbrăcămintea, 140; homosexualitatea şi ~, 142; Islanda şi ~, 395-396; legea normandă ~, 346-347; scrierea runică şi ~, 155-156-156-157; violenţa domestică şi ~, 137-138; violul şi activitatea sexuală a femeilor şi ~, 137-139, 447-449. *Vezi* şi divorţ
coifuri, 267-269
coliere, 111
coloniile vikingilor: Bretania, 347-351; ca legături cu o lume mai extinsă, 299-300; centre urbane şi ~, 325-333, 481-482; Danelaw, 289-291, 294-296, 335-338; descoperiri în Atlanticul de Nord, 401-403; dimensiunea lor în Irlanda, 342-343; Europa de Est, 348-354; Groenlanda, 397-402, 412-413, 414*fig*; Insula Man, 343-346; Normandia, 345-348; reabsorbţia coloniştilor din ~, 337-339
comerţ: ~ cu mătase, 364-366, 477-479; ~ de dirhami de argint, 364-365; comerţul cu blănuri, 302-303, 306-308, 469-470; de-a lungul Mării Baltice, 245-247, 441-442, 461-463, 469-470; epoca vikingilor şi ~, 86-88; expansiunea în epoca târzie a fierului în Scandinavia, 239, 441-442; Imperiul Roman şi ~, 56, 84-85; Islanda şi ~, 394-395; în era consolidării politice, 84-88; lecturi suplimentare despre ~, 460-463; regii mării şi ~, 250-252; varegii Rus' şi ~, 306-307; *wics* europene, 239-241
comerţul cu sclavi: ~ ca scop al celei mai mari părţi a sclaviei, 119-121; agresiunea sexuală asupra femeilor sclave în ~, 120-122, 262-263; argintul ca înlocuitor pentru ~, 364-365, 477-480; lecturi suplimentare despre ~, 444-446, 477-480; raiduri în scopul ~, 119-122, 262-263; varegii Rus' şi ~, 364-365
comportament sexual: ~ al zeilor Vanir, 35-36; ~ al zeilor, 132-134; adulter, 132-134; bărci funerare şi ~, 205-209; căsătoria heterosexuală ca normă socială de ~, 132-134; lectură suplimentară despre ~, 447-448; libertatea sexuală a femeilor şi ~, 133-135; oportunităţi sexuale inegale pentru bărbaţi şi ~,

261-263; *Povestea lui Völsi*, 144-146; termeni pentru ~, 133-136; vrăji/vrăjitorie de dragoste şi ~, 134-136; vrăjitorie şi ~, 143-146. *Vezi* şi homosexualitate; travesti
concubinaj: ~ ca formă de alianţă familială, 92-94; ~ ca legătură socială, 89; acceptarea mai multor concubine şi ~, 93-95; consimţământul femeilor la ~, 93-96; lecturi suplimentare despre ~, 442-443; sclavie şi ~, 94-95; termenul *frilla* şi ~, 94-95
consolidarea politică (după perioada migraţiilor): ~ norvegiană, 248-252; arhitectura marilor săli şi ~, 79-81; comerţul în era de ~, 84-88; dinastiile familiale în epoca târzie a fierului în Scandinavia, 75-78, 88; expansiunea militaristă, 86-88; lecturi suplimentare despre ~, 436-438; obiceiurile funerare şi ~, 78-80; poporul Sámi şi ~, 75-76; producţia de fier şi ~, 86-88; puterea şi ~, 150; raidurile şi ~, 248-255
Constantinopol, **11-12**, 303-305, 309-310, 325-327, 356-358, 409-411, 469-471
copaci, în poezia nordică veche, 80-82
copii: ~ ca parte a grupurilor invadatoare, 281-282; decedaţi lipsă şi ~, 187-188; infanticid, 131-133; îmbrăcăminte, 112-115; jucării ale ~, 419, 421*fig*, 421; lecturi suplimentare despre ~, 446-448; malnutriţia şi genul, 131-133; practici funerare şi ~, 130-132; reprezentaţi, 421*fig*; sacrificiu al ~, 292-293; viaţa domestică a ~, 90
corăbii: ~ ca expresie a puterii vikingilor, 150-151; ~ pictate, **1**; agricultură necesară pentru ~, 320-322; apa ca mijloc de transport şi ~, 163-165; bărci funerare, 165-169, 449-451; bărci scobite din buşteni, 164-166; descoperiri de ~, 166-169; detalii decorative ale ~, 168-169; evoluţia ~, 166-169; figurine, 168-169; formaţii tactice şi ~, 274-276; introducerea velelor în ~, 166-169, 243-244, 320; lecturi suplimentare despre ~, 449-451; necesar de lemn pentru ~, 321-325; pietre runice pictate şi ~, 200; resurse necesare pentru ~, 168-170; tipuri de *knarr*, 214,

221*fig*; gropi comune în ~, 166-168; tipuri de *snekkja*, 165-166; *vaettir* şi ~, 48-49
corpuri cereşti, 30-32
cosmetică, 103-105
cosmologie. *Vezi* mitologie
crampoane, 164-165
creştinism: ~ ca instrument al conducătorilor unificatori, 370-373; ~ în Norvegia, 377-379; ~ în Suedia, 179, 379-380; ~ la varegii Rus', 379-380; asocierea acestuia cu monarhia, 372-373; biserici şi ~, 379*fig*, 398-399; botezul ca metodă de convertire şi ~, 379-380; botezurile regale şi ~, 369-371, 372-374; cărţile şi ~, 162-163; centrele urbane şi ~, 384-386; convertirea englezilor la ~, 179; cruciadele şi ~, 409-411; crucile cu ciocanul lui Thor şi ~, 380, 482; Danelaw şi ~, 337-338; dovezi ale acestuia în aşezări, 343-344; dumbrăvile pentru sacrificiu şi ~, 181-182; Groenlanda şi ~, 398-399; influenţa acestuia asupra reprezentărilor lui Hel, 31-33; Islanda şi ~, 397-398; împletirea acestuia cu ideile culturale locale, 370-372; încercările de creştinare a Scandinaviei înainte de raiduri şi ~, 367-368; pelerinajele la Ierusalim şi ~, 382-384; pescuitul şi ~, 383-385, 482; pietrele runice şi ~, 381-384; poligamia şi ~, 92-94; poporul Sámi şi ~, 74-76; practicile funerare şi, 380-381; practicile religioase ale vikingilor şi ~, 172-175; raidurile şi ~, 368-370; raidurile vikingilor şi ~, 256-257; religia sincretică şi ~, 182-184; reprezentări ale nornelor şi ~, 43-45; saga în nordica veche şi ~, 14-16; sclavia şi ~, 119-121; siturile din Insula Man şi ~, 343-346; statutul femeii şi apariţia ~, 382-384; textele în nordica veche şi ~, 16-18. *Vezi* şi religie
criza demografică din perioada târzie a migraţiilor: apariţia în artă, 60-61; ciuma lui Iustinian şi ~, 64-65; comerţul internaţional destabilizat şi ~, 61-63; conflictul cu Imperiul de Vest destabilizat şi ~, 60-62; criza climatică vulcanică şi ~, 61-65, 436-438; declinul aşezărilor, 59-61; diferenţe locale în ~, 67-68; estimări ale declinului demografic şi ~, 64-65; hunii şi ~, 14-15,

60-63, 435-437; interpretări ale ~, 60-63; lecturi suplimentare despre ~, 434-437; reflectarea în mitologie a ~, 64-68; sustenabilitatea creşterii anterioare şi ~, 60-62
Cronica anglo-saxonă, 14, 228-229, 231-233, 235-236, 280-282, 179-180, 386-387, 427-428
Cronica vremurilor trecute, 305-307, 350-352, 428-429
cruciade, 409-411
crucile creştine şi ciocanul lui Thor, 380, 482
cultura marii săli: ~ în Beowulf, 83-84; bărcile funerare ca metaforă pentru ~, 457-459; foiţe de aur ştanţate şi ~, 83-85; fuziunea sitului religios cu ~, 175-177; lecturi suplimentare despre ~, 439-441; reconstituiri arheologice ale ~, 79-84; *Saga lui Egil Skalla-Grímsson* şi ~, 82-84
cuţite, 262-263, 266-268
Cuvintele de harţă ale lui Loki, 42, 132-134

Danelaw, 289-291, 294-296, 335-339, 468-470, 474-476; soarta ~, 411-412; comerţul cu argint şi ~, 364-365
Danemarca: armele romane şi ~, 58-61; construcţiile lui Harald în ~, 373-378; dovezi ale creştinismului în ~, 373-376, 481-482; geografia ~, 57-58, 72-74; lecturi suplimentare despre ~, 481-482; misiuni creştine în ~, 372-375; misiuni în ~, 369-371; organizările statale timpurii din epoca vikingilor în ~, 73-74; presiunea Imperiului Ottonian şi ~, 374-375, 377-378; războiul civil şi ~, 377-378, 409; siturile Jelling, **17-18**, 373-378, 481; târgul Hedeby în ~, 240-243; târgul Ribe în ~, 239-242, 241*fig*; unificarea ~, 371-374
Danevirke, 374-375
De Administrando Imperio, 303-305
Deerness, Brough of, **14-15**, 333-335
deficienţă de vedere, 150
Denamearc, 73-74
diaspora vikingilor: ~ ca model, 301-303; ~ prin Europa de Est până la Constantinopol, 302-306; amestecul cultural şi ~, 337-

338; aşezările din Danelaw, 289-291, 294-296, 335-339; ca produs secundar al raidurilor, 300; comerţul cu blănuri şi ~, 302-303; Constantinopol şi ~, 352-354; dovezi ale ~ în Insulele Orkney şi Shetland, 331-335; dovezi ale ~ în Scoţia, 331-334; efectele ~ asupra culturii scandinave, 325-320; globalizare şi ~, 330-331; Groenlanda, 311-313; harta ~, vi; Insula Man, 343-346; Insulele Feroe, 311-315; Islanda, 311-313; lecturi suplimentare despre ~, 469-472; Peninsula Iberică, 308-312; scopurile ~, 410-413; Ţara Galilor, 344; varegii Rus' şi ~, 305-310, 349-352. *Vezi* şi varegii Rus'

dicuil, 313

dinamica puterii: ~ a Danelaw, 336-337; ~ în Irlanda, 342-343; agricultura resurselor şi ~, 321-324; alfabetizarea şi ~, 156-158; corăbii şi ~, 451; deţinerea de pământuri şi ~, 152-157; maritoria şi ~, 238-239; mobilitatea şi ~, 151; regalitate sacră, 174-175; rolul adunărilor *thing* şi ~, 151-155; scrierea runică şi, 150-151

dinastia Tang, 364-365, 477-479

diplomaţie de corabie lungă, 287-288, 445-446

dísir, 48-50; *fylgja* şi ~, 51-52

divinaţie, 181-182

divorţuri, 134-135; motive pentru ~, 91-92, 137-138. *Vezi* şi coduri juridice

Dorestad, 236-238, 240-241, 282-283

dovezi arheologice: ~ ale comerţului pe distanţe lungi în epoca târzie a fierului în Scandinavia, 84-85; ~ ale vikingilor în Peninsula Iberică, 310-312; ~ din siturile cultice, 173-179, 178*fig*, 179-184; ~ în Hebride, 334-336; ~ în Scoţia, 334-336; America de Nord şi ~, 405-407; artă erotică şi ~, 135-138, 139*fig*; ateliere de textile şi ~, 324-325; bijuterii şi ~, 108-109; Bretania şi ~, 348-350; corăbii funerare, 164-166, 204-211; descoperiri de nave şi ~, 165-169; diaspora scandinavă şi ~, 302-304; excavări de mari săli, 82-83; femei războinice şi ~, 269-273; figurinele Hårby şi Revninge, 103-107, 106*fig*, 443-

445; foiţe de aur ştanţate şi ~, 83-84; igienă şi îmbrăcăminte şi ~, 90; ilustrare şi ~, 113-116; incineraţii şi ~, 191-193; Insula Man şi ~, 343-344; latrine şi ~, 99-101; lecturi suplimentare despre ~, 461-463; literatură despre ~, 429-431; monede france din perioada războiului civil şi ~, 284-285; morminte şi ~, 187-188; moştenirea pământurilor şi ~, 154-156; obiceiuri funerare, 57-59, 76-80, 127-129, 131-132, 191-193, 455-456; originile Vanirilor şi ~, 35; piepteni şi ~, 101-102; poligamie şi ~, 93-94; religie sincretică şi ~, 182-184; sclavie şi ~, 122-123, 123*fig*, 124-128; scriere runică şi, 159-162; situri funerare din Dublin, 340-342; situri *thing*, 151-153; siturile Jelling, 373-374; studii asupra vikingilor şi ~, 9-11; târguri şi ~, 242-244, 245-247; travestire şi ~, 140; unelte şi ~, 113-115; varegii Rus' şi, 349-350, 361-363*fig*, 360, 477-478; vrăjitorie şi ~, 185-186
draugar (morţi neodihniţi), 214-215, 458-459
Drumul Mătăsii, 477-479; legătura lumii vikingilor cu ~, 331, 364-366
dueluri, 274-276

Ebbo de Reims, 368
Ecgberht de Wessex, 235-236
economie ~ Danelaw, 337-338; ~ Islandei, 394-395; ~ postromană pe distanţe lungi, 239, 441-442; ~ taberelor vikingilor, 293-294; argintul şi ~, 306-309; comerţul în era consolidării politice şi ~, 84-87-88; efectele intensificării raidurilor asupra ~, 279-280-281; preţul miresei şi ~, 261-262; sclavii şi reţelele comerciale în ~, 323-326, 441-442
Edda în proză, 16-17, 64-66, 216-217, 425-426
Edda poetică, 16-18, 425-426; viaţa de apoi în ~, 28-30
Edmund Braţ-de-fier, 258-260
Edmund, rege al Angliei de Est, 287-289
Eduard cel Bătrân, 337-339
Eduard Mărturisitorul, 389-391
Egil Skalla-Grímsson, 18-19, 50-51, 217-219, 226-229

einherjar, 217-218
Eir, 40-41
Eiríksmál, 217-218
elan, 57-59, 86-88, 98-99
Emma, regina (soţia lui Knút), 389-391
epoca germanică a fierului, 55*fig*, 78-79
epoca scandinavă a fierului agricultură şi vânătoare, 57-59; case lungi, 57-58; căderea Imperiului Roman şi ~, 54-56, 55*fig*, 87-88; comerţul şi ~, 58-60; componente geografice ale aşezării, 57-58; criza climatică şi ~, 54-55, 62-65, 87-88; cronologia ~, 55*fig*; epoca preromană a fierului, 54-56, 55*fig*; expansiunea în epoca romană a fierului şi ~, 58-60; geografia scandinavă şi ~, 69-73; harta Europei în 565 d.Hr., iii*fig.*; Imperiul Bizantin şi ~, 54-55; lecturi suplimentare despre ~, 433-436; mercenari scandinavi în Imperiul Roman în timpul ~, 58-60; organizări statale timpurii emergente ale ~ în perioada migraţiilor, 71-75; perioada migraţiilor a ~, 54-60, 55*fig*; refacerea după criza climatică de la sfârşitul perioadei migraţiilor şi ~, 69; stratificarea socială şi ~, 57-59; triburile germanice şi ~, 54, 55*fig*. *Vezi* şi criza demografică din perioada târzie a migraţiilor; consolidare politică
epoca glaciară, 69-70
epoca romană a fierului, 55*fig*, 58-60
epoca vikingilor amploarea ~, 415-416; dificultăţi în definirea ~, 6-7; împărţirea pe etape, 225-227; întâlniri anterioare cu lumea din afara Scandinaviei, 227-229; negarea ~, 7-9; presiunea economică a epocii târzii a fierului şi, 227-229; războiul civil franc şi urmările sale, 283-287; resurse necesare pentru ~, 317; sfârşitul ~, 22-23.
Eric al Norvegiei, 386-389
Eric cel Roşu, **20**, 397-399
Eric Haraldsson, 217-218, 339-340
Eric Secure-Însângerată de York, 217-218, 339-340
Ermentarius de Noirmoutier, 284-287, 290-292

erupţia vulcanică Ilopango, 62-64
Europa, i*fig*, 22-23, 239
excavarea de la Balladoole, 343-344
excavarea taberei de la ARSNY, 292-294, 468-470
excavarea taberei de la Woodstown, 291-294, 467-468
excavările de la Borg, 82-83
excavările din tabăra de la Torksey, 292-294, 468-470

fântâna lui Mímir, 32-33
fântâna lui Urd, 32-33
farfurii, 96-98
fecioare războinice, 46-48, 192-194, 271-279, 448-450
femei ~ ca parte a grupurilor de raiduri, 281-282, 448-450, 464-466; ~ ca războinici, 271-275, 272*fig*; ~ celtice în aşezările din Atlanticul de Nord, 315; abilitatea de a prelua roluri de bărbaţi şi ~, 129-130; bijuterii, **6**, 107-110, 444-445; centre urbane şi ~, 329-330; coduri legale privind sexul şi ~, 137-139; concubinaj şi ~, 93-95; convertire la creştinism şi ~, 382-384; cosmetice şi ~, 103-105; divorţ şi ~, 90, 134-135; economie spirituală şi ~, 129-130; igienă şi ~, 101-102; îmbrăcăminte şi ~, **5**, 107-109, 443-445; înmormântarea ~ în ţinuta de războinic de rang înalt, 146-148; legăturile de prietenie şi ~, 94-95; libertate sexuală şi ~, 133-135; naşterea copiilor şi ~, 129-130; poligamia şi ~, 89-94; practicile funerare din epoca târzie de fier în Scandinavia şi ~, 78-79; pregătirea hranei şi ~, 113-114, 129-130; prezenţa ~ în taberele vikingilor, 293-294, 468-470; reprezentări cu animale şi ~, 145-146; roluri interzise pentru ~, 129-132, 441-442; textile şi ~, 113-115, 129-130; varegii Rus’ şi ~, 360-362; vârsta ~ la căsătorie, 90; viaţa de apoi şi ~, 217-219; viaţa sclavelor, 120-122; violenţă cauzată de vendetă, 129-130; vrăjitorie şi ~, 143-145.
fertilitate, 36-37
figurina de la Hårby, 103-110
figurina de la Revninge, 105-108, 106*fig*, 443-445

Fimbulwinter, 65-68
Flateyjarbók, 144-145
Flosi Thordarson, 395-397, 482-483
foamete, 400-401
foci, 57-59, 98-99, 398-399
foiţe de aur, ştanţate, 83-84
fornaldarsögur, caracteristici ale ~, 14-15
Forseti, 40-41
Francia Media, 284-285
Francia Occidentalis, 284-285
Francia Orientalis, 284-285
Francia Orientalis, 284-285
Francia atacuri asupra ~ după moartea lui Carol cel Pleşuv, 290-292; atelierele pentru fabricarea săbiilor din ~, 266-267; centre comerciale din ~, 239-241; centre urbane şi ~, 326-327; controlul vikingilor asupra căilor navigabile şi ~, 283-287; înregistrări scrise referitoare la vikingi şi ~, 14; raiduri în ~, 22-23, 235, 254-255, 278-279, 283-287; răspunsul vikingilor la războiul civil din ~, 284-287; războiul civil din ~, 282-285; rolul de apărare al podurilor şi ~, 285-287; varegii Rus' şi ~, 305-306.
frânghie, 113-114
frasin, 28-30. *Vezi* şi Yggdrasill
frăţii (*lið*), 258-262, 463-466
Freydís (sora lui Leif Eiríksson), 403-404, 482-483
Freyja, 36-37, 41, 133-135, 216-217
Freyr, 36, 38-39
Frigg, 36-37, 40-41, 133-135
Frisia, 306-307, 239-241, 278-286
Frösö, situl din dumbrava de sacrificiu ~, 181-183
Fulla, 40-41
fylgja, 51-53
Fyn, 73-74, 192-194, 320, 375-376

găini, 206-207
galdr, 185-186
galion, 168-169
Gamla Uppsala, **3**, 76-79, 82-83, 165-166
gandr, 184-186
Garda Varegă, 352-354, 477-478
Gautbert (misionar), 369-370
Gefjon, 40-41, 133-135
Geirmund Hjørson, 360-362
gen ~ corpurilor cereşti, 30-32; figurinele de la Hårby şi Revninge, 103-108, 106*fig*, 443-445; lecturi suplimentare despre ~, 445-447; lucrări ştiinţifice despre ~, 148-149; malnutriţia şi infanticidul în copilărie şi ~, 132-134; practici funerare şi ~, 131-134, 145-150; războinicia şi ~, 271-275, 272*fig*; roluri interzise pentru fiecare ~, 130-132; statutul şi rolurile fiecărui ~, 131-133; vrăjitorie şi ~, 143-145, 185-186.
geografie, 21, 57-58, 69-70
Ginnungagap, 29-31
Gjallarhorn, 32-33
Gladsheimr (o reşedinţă a lui Odin), 38-39
Glitnir (palatul lui Forseti), 40-41
globalizare, diaspora vikingilor şi ~, 331-333
Gná, 40-41
Gnezdovo, 352-354
goðar, 395-396
Godfred, rege, 240-242
Gokstad, situl bărcii funerare din ~, 164-166, 204-206, 449-452
Gorm cel Bătrân, 372-374
Gosforth în Cumbria, 337-338
gospodării: ateliere, 112-114; bunuri din ~, 95-98; clădiri din gospodărie şi ~, 95-97; dimensiuni ale ~, 90; fierării, 112-114; fumul şi ~, 100-102; ilustraţii ale ~, **4**; rolul lor central în viaţa socială şi domestică, 89-90, 95-96.
Götaland, 72-73

Götavi, siturile cultice de la ~, 177-179, 453-454
Gotland, 74-75, 364-365, 377-378, 444-445, 461-462, 470-472
Gotland, pietrele runice pictate de la ~, **8**, 196-202, 456-458
grâu, 57-58
Grecia, 309-310
Grettir Ásmundarson, 395-397
greutăţi de plumb, 427-428
Grithr, 40-41
Groenlanda, viii*fig*, **20**, 311-312, 398-402, 412-414, 482-484
grupuri tribale din Scandinavia, ii*fig*
Gudríd Thorbjarnardóttir, 401-405, 415-416, 485
Gudrún Ósvífrsdóttir, 395-397, 482-483
Guðrúnarhvöt, 209-211
Gullinkambi (cocoş), 38-39
Gungnir (suliţa lui Odin), 38
Gunnhild, regina, 217-218, 339-340, 395-397, 482-483
GUS, sit, 399-402, 485
Guthrum, 290-291, 336-337

Hákon cel Bun, 377-378
Hákon Sigurdsson, 385-386
Halfdan, 286-288
hamingja, 51-52, 415-416
hamr (manifestare fizică), 49-51
handicap, 148-150, 448-450
Harald (fiul lui Svein Barbă-despicată), 258-260
Harald (fratele lui Ingvar), 356-357
Harald Dinte Albastru, vii*fig*, 373-378, 384-388, 481
Harald Klak, 368-370
Harald Păr-Frumos, 249-251, 313, 339-340, 371-373
Harald Sfat-hotărât (Harald Sigurdsson), 353-355, 389-391, 409
Haraldskvæði, 270
Hardaknút, 389-391
Hástein, xiii, 308-310

Heath Wood, situl cimitirului ~, 292-294, 467-468
Heimdall, calităţile lui ~, 38-39
Heimskringla, 169-170, 188-190
Hel (loc), 31-33, 217-219
Hel (paznica morţilor), 38-39, 217-218
Helgö, 368
Heliand, 370-371
Herjólf Bárdarson, 398-399
Herjolfsnes, 398-399
hidrarhii: ~ ca structură politică a armatei vikingilor, 293-300, 336-337, 468-470; ca termen, 296-298; piraţii şi ~, 296-298, 468-470; varegii Rus' şi ~, 355.
Himinbjörg (palatul lui Heimdall), 38-39
Historia Norvegiae, 231-232
hnefatafl, 85-87, 100-101
Höd, 38-39
Hofstaðir, sit, 396-399, 482-483
Högom, 76-77
Holmgarðr, 305-306, 326-327, 350-356
homosexualitate: codul juridic şi ~, 141-142; lecturi suplimentare despre ~, 447-449; terminologie/insulte cu privire la ~, 141-142; triburi germanice şi ~, 141-142.
hörgr, 174-176
Hristosul alb (Isus), 14-15, 367-368, 415-416
Hrólfr (Rollo), 346-349
Hrym, 219-220
hugr, 50-52
huldufólk (oamenii ascunşi): *álfar* (elfi), 47-49; cunoştinţele vikingilor despre ~, 46-48; *dísir* şi ~, 47-49; lecturi suplimentare despre ~, 433-435; *svartálfar* (elfi negri/pitici), 47-49
huni, 14-15, 60-63, 435-437
Hvergelmir, 32-33

Ibn Faḍlān, Ahmad, 101-102, 109, 120-122, 203-209, 360-362, 364-365, 427-429
Ibn Khurradādhbih, 361-362
Ibn Muhammad al-Rāzī, Ahmad, 308-309
identităţi non-binare, 146-148
identităţi transsexuale, 146-148
Idun, 36-37, 40-41, 133-135
ierburi, 97-99
Île de Groix, situl funerar, 348-351
Imperiul Bizantin contactul varegilor Rus’ cu ~, 22-23, 360-362, 477-478; diaspora vikingilor şi ~, 304-306, 352-354; documente scrise referitoare la vikingi şi ~, 14; Garda Varegilor şi ~, 352-354, 475-477; lecturi din ~, 427-429
Imperiul Ottonian, 14, 374-378, 427-428
Imperiul Roman ~ ca model politic pentru epoca vikingilor, 75-76; arme ale ~ în Danemarca, 58-60; comerţul şi ~, 56, 84-85; declinul ~, 54-55, 55*fig*, 56, 87-88; declinul ~ de Vest, 21, 55-56; mercenarii scandinavi şi ~, 58-60
in, 57-59, 334-336
incinerare, 57-59, 188-194, 215, 455-456. *Vezi* şi barcă funerară
industria fabricării gudronului, 85-87, 124-126, 169-170
inele de braţ, 109-110
inele, 109-110
infanticid, 132-134, 261-262, 446-448
Ingvar, 356-357
Insula Man, 343, 475-476
Insulele Åland, 74-75
Insulele baltice, 73-75
Insulele Feroe, 311-315
Insulele Hebride, 331-335, 409-411
Insulele Orkney, **14-15**, 331-335, 409-411, 472-475
insulele scoţiene, 22-23
Insulele Shetland, **14-15**, 331-335, 409-411

Irlanda, 22-23; aşezarea din Dublin, 339-342; identitatea etnică a aşezărilor din ~, 343; intensificarea raidurilor asupra ~, 278-279, 281-284; lecturi suplimentare despre ~, 473-475; mărimea aşezărilor din ~, 340-342; sclavii din raidurile mediteraneene şi ~, 310-312; taberele sezoniere din ~, 282-284; violenţa şi ~, 340-342
Islam, **12**, 306-310, 362-364, 477-478
Islanda agricultura şi ~, 315, 394-395; aşezările din ~, viii *fig*, 311-315, 339-340, 392; ca bază pentru explorare ulterioară, 392; caracterul politic al ~, 393; comerţul cu Norvegia şi ~, 394-395; creştinismul şi ~, 393-395, 397-399; economia şi ~, 394-395; guvernul din ~, 395-396; lecturi suplimentare despre ~, 470-473, 482-484; locuinţele din ~, 393-395; monarhia norvegiană şi ~, 393; resursele naturale şi ~, 393-395; situl Hofstaðir, 396-399; soarta ~, 412-414; *Thingvellir* în ~, **18-19**; turba şi ~, 394-395; vieţile literare ale ~, 395-398. *Vezi* şi Groenlanda
Íslendingabók (*Cartea islandezilor*), 313, 397-399
Istoria danezilor, 271-279
Istoria saxonilor, 370-371
Italia, 309-311
Ivar Fără-de-Oase (*Ívarr hinn beinlausi*), 148-150, 286-288
îmbrăcăminte, **5**, 105-109, 111-114, 205-207, 337-338, 443-445. *Vezi* şi gen; travesti

încălţăminte, 108-109
încăperi mortuare animale şi ~, 202-203; arme şi ~, 202-204; contextul cultural al ~, 201-203; lecturi suplimentare despre ~, 456-458; mărimea ~, 200-203; obiecte în ~, 201-203; poziţionarea trupului şi ~, 202-203; situl funerar Mammen, 203-204
înregistrări scrise ~ ale altor culturi din preperioada vikingilor, 12-15; ~ din postperioada vikingilor, 16-18; abordare, 18-20; conservare şi ~, 16-18; erudiţie şi ~, 17-19; prejudecăţi şi scopuri ale ~, 16-18

Jarl Hákon, 386-388
Járnviðr (Pădurea de Fier), 31-33
Jaroslav I, 355-356
jocuri, 85-87, 100-101, 443-445
Jorvík. *Vezi* York, Regatul Jötunheim, 31-33
jucării, 100-101
jul (Yuletide), 210-212
Jylland, 58-60, 73-74, 192-194, 196-198, 239-241, 322*fig*, 372-376, 380

Kalevala (finlandeză), 64-66
Kalevala veche (finlandeză), 65-67
Kent, documente de pe coasta ~, 235-236
Khazari, 350-352, 355-356
Kiev, **15**, 351-353, 355-356, 412-413, 477-478
Knút (fiul lui Svein Barbă-despicată), vii*fig*, 387-390, 482-483
Körmt, 40

L'Anse aux Meadows, sit, viii*fig*, 405-407, 485
lănci, 265-266
Landnámabók (*Cartea aşezărilor*), 48-49, 394-395, 425-427
latrine, 99-101
Legile *Grágás*, 140
Legile *Gulathing*, 142
Legile *Guta*, 377-378
Leif Eiríksson, 401-404
Lejre (Danemarca), excavări, 82-83
Lejre, sit de cult, 176-178
lemn, 321-324, 393-395, 471-473
Leul din Pireu (în Atena), 335-336
Lexiconul numelor runice nordice, 159-162
Liber de Mensura Orbis Terrae, 313
Liber Vitae, 389-390

Lilla Ullevi, sit de cult, 176-178, 178*fig*, 453-454
limba nordică veche şi transliterarea sa, ix-x
Lista lui Ríg, 90; sclavia în ~, 119-121
Ljóðatal, 50-51
Loara, râul, 283-287
Lofn, 40-41
Loki, 36-41, 132-134, 219-220
Lothar, 282-286
Ludovic cel Pios, 282-284, 347-349
Ludovic Germanicul, 282-286
lumea arabă, 477-478; varegii Rus' şi ~, 349-351, 360-363; vizitatori în Scandinavia din ~, 362-364
lumea cealaltă. *Vezi huldufólk* (oamenii ascunşi); mitologie; religie; vrăjitorie
lumea naturală, cosmologia nordică şi ~, 32-34
lumea supranaturală, credinţa vikingilor în ~, 27-28; *svartálfar* (elfi negri/pitici), 47-49
lună, 30-32
lupi, 9-10, 22-23, 31-33

Mac Fuirbis, Duald, 309-312
maghiari, 350-352
magie, 143-145, 159-162, 176-178, 454-456. *Vezi* şi vrăjitorie
Magnús Ólafsson, 389-391
Mammen, sit funerar, 101-102, 203-204
maniere la masă, 96-98
mantii, 112-114
Marea Irlandei, 335-336
maritoria, 238-239
mătase, 364-366, 477-479
Midgard (*Miðgarðr*) corpuri cereşti şi ~, 30-32; crearea lui ~ din Ymir, 30-31; graniţe ale ~, 30-32; limitele geografice ale ~, 21; relaţia cu alte lumi şi ~, 30-32
mied, 99-101

mitologie finlandeză, 64-66
mitologie greacă, 41-42
mitologie ~ în pietrele runice pictate, 197-199; ~ scrierii runice, 159-162; comparaţii cu ~ greacă, 41-42; darurile poetice şi ~, 80-83; deficienţe de vedere şi ~, 148-150; *Edda în proză* şi ~, 16-17; *Edda poetică* drept sursă a ~, 16-18; efectul crizei climatice de la sfârşitul perioadei de migraţie asupra ~, 61-65; geografia lumilor de dincolo şi ~, 30-33; *huldufólk* (oamenii ascunşi) şi ~, 47-51; lecturi despre ~, 428-434; lumea naturală şi ~, 32-34; nornele şi ~, 43-48; noţiunea cvadruplă de suflet/sine şi ~, 49-53; Ragnarök şi ~, 22-23, 30-32, 38-43, 64-68, 217-220, 417-419; religiile indo-europene şi ~, 41-42; rolurile zeilor în ~, 40-41; semnificaţia numărului nouă şi ~, 179-180; Snorri Sturluson despre ~, 188-190; *thurs* şi ~, 48-49; troli şi ~, 48-50; *vaettir* şi ~, 48-49; walkirii şi ~, 43-47. *Vezi* şi Asgard; zei
Mjölnir (ciocanul lui Thor), 37*fig*, 38-39
modificări dentare, 101-104, 103*fig*, 443--446
monarhie ambiţiile imperiale ale conducătorilor şi ~, 385-391; asocierea creştinismului cu ~, 372-373; centre urbane şi ~, 384-386; consolidarea ţărilor scandinave şi ~, 371-373; construcţii monumentale asociate cu ~, 372-376; Harald Dinte Albastru, 373-378
morsă, 57-59, 313-315, 398-399
morţii arheologia şi provocările catalogării, 187-188; crampoanele de pe picioarele ~, 214-215; *draugar* (morţi neodihniţi), 214-215, 458-460; *einherjar* (morţi războinici nemuritori), 217-218; Hel şi ~, 31-33; lecturi suplimentare despre ~, 454-458; pietre runice şi ~, 159-162; posesiuni ale ~, 188-191, 456-458; practicile de înmormântare ale noilor elite după căderea Romei şi ~, 76-78; practicile funerare din epoca fierului şi ~, 57-59; reşedinţe ale acestora în Helgafells, 219-220, 221*fig*; rolul lor la Ragnarök, 217-220; Valhöll şi Sessrúmnir ca locuri de odihnă ale

războinicilor, 36-37, 216-218; viaţa de apoi în cazul celor înecaţi şi ~, 219-220. *Vezi* şi practici funerare; ritualuri funerare
Muspellsheim, 30-32
Muzeul navelor vikingilor din Roskilde, 166
muzică, 9-10
Myklebost, sit de bărci funerare, 208-209

Näcken, 180-182
Naglfar (navă), 219-220
Nágrind (Poarta cadavrelor), 32-33
nazişti, 2-4, 4*fig*, 258-261
nid (*níð*), 141-144, 447-449
Nidaros, 384-385
Niflhel (Întunecatul Hel), reprezentări geografice ale ~, 32-33
Njörd ca lider al Vanirilor, 36; comportamentul sexual al zeilor şi ~, 133-135; Skadi şi ~, 40-41
Nóatún (reşedinţa lui Njörd), 36
Nordri, 30-31
Norðveg, 71-72-73
Normandia, 348-352, 411-412, 475-477
nornele ca întruchipare a destinului, 43-45; legături cu walkiriile, 46-48; scrierea runică şi ~, 158-159
norul de praf, 63-65
Norvegia creştinismul în ~, 377-379; efectele regionale ale crizei climatice de la sfârşitul perioadei de migraţie în ~, 64-66; geografia ~, 57-58, 70-71; Islanda şi ~, 409-411; primele organizări statale din epoca vikingilor în ~, 71-73, 248-252; raidurile şi regii mării din ~, 248-254; războaie civile în ~, 409; saga islandeze şi ~, 14-15; unificarea ~, 371-373
Novgorod, 305-306, 326-327, 352-356, 379-380, 476-478
nume proprii, x

obiceiuri funerare ~ din epoca târzie a fierului în Scandinavia, 76-78; ~ în epoca timpurie a fierului în Scandinavia, 57-59; bărci

funerare, **9**, 164-166, 200; căruţe funerare, 200-202, 455-456; celebrarea războinicilor şi ~, 256-257; containere pentru cadavre şi ~, 195-197; copii şi ~, 131-134; dezvoltări urbane şi ~, 328-330; gen şi ~, 131-134, 145-150; infanticid şi ~, 132-134; încăperi funerare, 200-204; lecturi suplimentare despre ~, 454-458; modele şi monumente rupestre şi ~, 196-199; movile funerare şi ~, 195-198; obiecte în cadrul siturilor şi ~, 196-197; poziţionarea trupului şi ~, 195-197; reflectarea creştinismului în ~, 380-381; Sámi şi ~ monumentale, 78-80; sclavie şi ~, 124-127; situl funerar Salme, 228-231; stâlp/structură de lemn şi ~, 196-197; strămoşi şi ~, 210-212; vrăjitorie şi ~, 380-381
obiecte pentru acoperirea capului, 108-109, 112-114
Ód (soţul Freyjei), 36-37
Odin ca stăpân al Valhöll, 216-217; ca zeu al războiului, 41; calităţile lui ~, 36-39; călătoriile lui ~ în Hel, 217-218; lecturi suplimentare despre ~, 431-433; naşterea lui ~, 30-31; reprezentări ale lui ~, 44*fig*; scrierea runică şi ~, 158-159, 162164; Skadi şi ~, 40-41; vrăjitoria şi ~, 143-145; Yggdrasill şi ~, 28-30; zilele săptămânii şi ~, 38-39
Offa al Merciei, rege, 231-233
oi, 320-321, 322*fig*, 471-473
Ólaf Tryggvason, 386-389
Öland, 74-75
Oleg (Helgi, întemeietor al Kievului), 351-352
Olga (Helga) de Kiev, 377-378
Olof Skötkonung, rege, 384-389, 409-411
Omiliile lui Photios, 305-306
oraşe, 325-330
Orientul Mijlociu, 326-327, 361-364, 363*fig*. *Vezi* şi Islam
Örmt, 31-33
orz, 57-58
Oseberg, situl bărcilor funerare, **9**, 164-166, 204-206, 207-209, 213, 449-452
Oslo, 384-385

Óttarr (*Ohthere*), 71-73, 428-430
ovăz, 57-59

Pădurea de Fier. *Vezi* Járnviðr
pâine, 97-99, 441-442
Pânza suliţelor, 46-48
păsări acvatice, 98-99
păsări, 57-59, 179-181, 192-194, 208-209, 461-462
patine de gheaţă, 164-165
paturi, 101-102
pecenegi, 350-352
peisaje, arheologie şi ~, 11-12
Peninsula Iberică, 308-312, 326-327, 470-472
perioada caldă medievală, 252-254
perioada merovingiană, 55*fig*, 78-79
perioada migraţiilor, 55-56, 434-437. *Vezi* şi criza demografică din perioada târzie a migraţiilor; epoca de fier scandinavă
perioada Vendel, 55*fig*, 78-79, 438-439
pescuit, 57-59, 70, 74-75, 334-336, 383-385, 482
peşte, 57-59, 98-99
piepteni, 101-102, 443-445
pietre runice pictate, **8**, 199-200
pietre runice, 159-164, 161*fig*, 380-383, 463-465, 482
piraterie comparaţie între armatele vikingilor şi ~, 279-284, 468-470; Insula Man şi ~, 343; intensificarea ~ în secolele al VIII-lea şi al IX-lea, 7-9; organizările statale ale piraţilor şi ~, 22-23; termenul hidrarhie şi ~, 296-298, 468-470; viking, ca termen şi ~, 6-7
pisici, 112-114, 397-399
ploaie acidă, 63-65
podul Aesir. *Vezi* Bifröst
podul Gjallabrú, 32-33
Poemul lui Helgi Hiovardsson, 92-93

poezie (nordica veche) abordarea ~, 18-20; cultura marii săli şi ~, 79-81; *Edda în proză*, 16-17; *Edda poetică*, 16-18; era ~, 15-17; erudiţie şi ~, 17-19; mitologia, 80-82; rolul ~ în societatea vikingilor, 15-16; saga drept sursă de ~, 16-17; tehnici ale ~, 79-82; traduceri ale ~, 425-427
poligamie, 89-94, 227-229, 441-443, 472-473
poporul Sámi ~ ca parte a lumii multietnice a vikingilor, 18-20, 74-75; ~ în Islanda, 315; consolidarea politică din epoca vikingilor şi ~, 75-76; credinţele spirituale ale ~, 74-76; lecturi suplimentare despre ~, 436-438; obiceiuri funerare şi ~, 145-146; tobe şi ~, 74-76; zona locuită de ~, 74-76
porci, 340-342
Portugalia, 308-309
Povestea lui Völsi, 144-146
preţul miresei, 90, 93-95, 261-262
prietenie (*vinátta*), 94-96, 259-262, 441-442
Primul poem al lui Helgi Hundingsbane, 120-122
proclamatorul legii, 156-157
producţie de fier, 86-88
produse lactate, 98-99
Profeţia Clarvăzătoarei, 35, 31-32, 64-66
proprietate, 90, 152-156. *Vezi* şi pământ; sclavie
puncte cardinale, 30-31

Ragnar Lothbrók, 284-288, 309-310, 485
Ragnarök: corpuri cereşti şi ~, 30-32; criza climatică vulcanică drept model al ~, 64-67; Heimdall şi ~, 38-39; lecturi suplimentare despre ~, 485; Loki la ~, 38-39; mitul ~, 22-23, 417-419; rolul morţilor la ~, 217-220; rolul uriaşilor şi ~, 42-43; Vídar şi ~, 40-41
Ragnvaldr, 352-354
Raidul asupra mănăstirii din Lindisfarne, 225, 228-229, 231-234
raiduri: după 834, 280-284; ~ în Anglia, 286-292; ~ în Cronica anglo-saxonă 14, 228-229, 231-235; ~ în întreaga Mediterană,

309-311; ~ pe teritoriul Spaniei, 308-310; ambiţiile imperiale ale monarhilor şi ~, 386-387; argumente privind presiunea exercitată de deţinerea de terenuri, 260-263; aşezări în Anglia, 290-291; bărcile funerare de la Salme şi ~, 228-231; berserkeri, 268-279; consolidarea politică norvegiană şi ~, 248-255; contactul cu creştinismul şi ~, 368; efecte asupra economiei politice în Scandinavia şi ~, 300-302; escaladarea ~ în secolul al IX-lea, 278-279; escaladarea ~, 220-222, 225, 235-236; expansiunea zonelor atacate şi ~, 252-254; fluiditatea forţelor responsabile de ~, 290-293; Francia şi ~, 235; frăţii (*lið*), 258-262; Frisia şi ~, 235; grupuri de jefuitori ca organizări statale, 280-282; hărţi ale ~, iii*fig*, iv*fig*; Irlanda şi ~, 235; Italia şi ~, 309-311; lecturi suplimentare despre ~, 459-467; Lindisfarne, 225, 228-229, 231-234; mănăstirile ca ţinte ale ~, 233-235; monedă şi ~, 306-309; motivaţii personale pentru ~, 275-278; natura colectivă a conducerii, 286-288; nordul Africii şi ~, 309-311; nume date armatelor de cotropitori, 280-281; oportunităţi inegale de căsătorie/sexuale pentru bărbaţi şi, 261-263; originile din Est ale ~, 230-232, 245-246; perioada caldă medievală şi ~, 252-254; plăţile pentru danezi şi ~, 386-387; pregătirea necesară pentru ~, 256; progrese tehnologice şi ~, 252-254; războiul civil franc şi ~, 282-287; religia ca motiv al ~, 256-257; resurse necesare pentru corăbii, 320-325; sistemele de apărare engleze şi ~, 287-289; surse ale ~ timpurii, 235-236; taberele terestre ale vikingilor, 235-236, 291-294; tactici şi ~, 274-276; violenţa vikingilor, 225-229. *Vezi* şi războinicie
raidurile din Aquitania, 278-279
raidurile din Paris, 284-286, 290-291
Rán, 219-220
râul Nipru, 302-305, 351-352
râul Nistru, 351-352
Ravning Enge, 375-376
războaie de ţesut, 43-44

războinicie angajamentul colectiv vs. lupta individuală şi ~, 274-276; armele şi ~, 262-269
berserkerii, 253-254, 268-279; femeile şi ~, 271-275, 272*fig*, 448-450, 464-466; frăţiile (*lið*) şi ~, 258-262, 463-466; lecturi suplimentare despre ~, 438-439, 463-467; practicile funerare şi ~, 256-257; săbii care au nume, 265-266; statutul ~, 256-260
Războiul lui Gaedhil cu Gaill (*The War of the Gaedhil with the Gaill*), 427-428
Războiul troian, 15-16
răzbunare, 14-15
Regatul Mercia, 235-236, 286-289, 337-339
Regatul Northumbria, 286-288
Regatul Osraige, 293-294
Regatul Wessex, 235-236, 286-287, 336-339
regii mării (*sækonungr*), 22-23, 248-255
religie ~ ca întâlnire cu lumea spirituală, 171-173; ~ ca serie de religiolecte, 172-174; amestecul ~ în diaspora şi ~, 337-338; contopirea dintre marea sală şi sit religios şi ~, 175-177; divinaţia şi ~, 181-182; dumbrăvi pentru sacrificii, 181-183; figurine de lemn şi ~, 180-182; fiinţe naturale/spirituale şi ~, 174-176; Groenlanda şi ~, 400-401; *hörgr* şi ~, 174-176; îmbinarea creştinismului cu ~ locală, 370-372; jertfa de sânge (*blót*) şi ~, 176-183, 453-454; lecturi suplimentare despre ~, 431-436, 452-454; magie erotică şi ~, 176-178; motiv pentru raiduri şi ~, 256-257; obiecte plasate în situri cultice şi ~, 179-181; perspectiva creştină şi ~, 172-175; regalitate sacră şi ~, 174-175; sacrificarea de animale şi ~, 165-166, 177-183, 396-399; sacrificii umane şi ~, 20-21, 180-183; sacrificiile din mlaştină şi ~, 180-182, 434-436; sărbătoare rituală şi ~, 179-181; semnificaţia numărului nouă şi ~, 179-180; situl cultic de la Uppåkra şi ~, 174-178; situri de practicare a ~, 173-177; situri *thing* şi ~, 152-153; situri vé şi ~, 176-178; strămoşii şi ~, 210-212; terminologia practicii religioase şi ~, 173-175. *Vezi* şi creştinism; mitologie

reni, 74-76, 98-99, 398-399
Repton, situl taberei de la ~, 291-294, 467-468
resurse marine, 57-59
Rimbert, 369-370
Rindr, 38-39
ritualuri funerare ~ ca pregătire pentru viaţa de apoi, 213-217; animale în ~, 190-193; averi îngropate cu răposaţii în ~, 215-217; bocitori profesionişti şi ~, 209-211; comunităţi insulare şi ~, 200; incinerare, 57-59, 188-194; legile lui Odin şi ~, 188-191; mâncare destinată ~, 209-211; monumente de piatră şi ~, 196-199; morminte secundare, 188; morminte, 188-190; obiecte şi ~, 190-194; pietre runice pictate, 197-200; strămoşii şi ~, 210-212; *Trezirea lui Angantyr* şi ~, 192-196; variaţii ale ~ în cadrul mormintelor, 190-192; vizitarea mormintelor şi ~, 213-214. *Vezi* şi practici funerare; morţi; bărci funerare
Røgnvaldr, 347-349
Rollo (*Hrólfr*), 346-349
Roskilde, 384-385
Roslagen, 305-306
Rurik, 305-306, 349-351
rute, 162-165

săbii cu inel, 77-78
săbii, 264*fig*, 265-267
sacrificare de animale, 165-166, 206-209, 396-399
sacrificii umane, 20-21, 180-183
Saga Confederaţilor, 90
saga de familie, 14-15
Saga Ektors, 15-16
Saga Episcopilor, 15-16
Saga groenlandezilor, 398-403, 485
Saga în limba nordică veche: abordare, 18-20; alegorii creştine şi ~, 18-19; culegeri de ~, 425-427; erudiţie şi ~, 17-19, 429-431; forme contemporane şi ~, 15-16; lecturi despre ~, 429-431;

saga de familie, 14-15; saga legendare/*fornaldarsögur*, 14-16; varietatea ~, 14-15
saga islandeze, 14-15
Saga islandezilor, 132-134, 425-427
saga legendare, caracteristici ale ~, 14-16
Saga lui Egil Skalla-Grímsson, 82-84, 90
Saga lui Eric cel Roşu, 398-399, 403-404, 485
Saga lui Gísli, 90
Saga lui Grettir, 132-134, 202-203
Saga lui Gunnlaugr Limbă-de-Şarpe, 90
Saga lui Harald Sigurdsson, 92-93
Saga lui Hrólf Gautreksson, 271-279
Saga lui Hrólf Kraki, 100-101
Saga lui Magnús cel Desculţ, 169-170
Saga lui Njál, 90, 93-95, 137-139, 192-194, 202-203
Saga lui Ragnar Lothbrók, 271-279
Saga lui Sverre, 334-335
Saga Orkneyinga, 332-333
Saga poporului din Eyri, 132-134
Saga poporului din Laxardal, 93-95, 140
Saga poporului din Ljósavatn, 132-134
Saga poporului din Vatnsdal, 93-95
Saga regelui Harald Păr-Frumos, 92-93
Saga Sturlunga, 15-16
Saga Völsunga, 46-48, 184-186
Saga Ynglinga, 188, 249-250, 270-271, 438-439
Sága, 40-41
salubritate, 327-329
schiuri, 164-165
sclavie ~ femeilor din aşezările din Atlanticul de Nord, 315; ~ voluntară sau temporară, 118-120; agresiunea sexuală asupra bărbaţilor înrobiţi, 120-121; agresiunea sexuală asupra femeilor înrobite şi ~, 120-122; arhivele arheologice şi ~, 124-128; comunicarea în sfera politică şi ~, 150-151; concubinajul şi ~,

94-95; conservarea ~, 159-162; dezvoltări urbane şi ~, 327-330; dovezi ale diasporei vikingilor în ~, 331-336; drepturile persoanelor înrobite, 121-123; forţa de muncă necesară pentru reţelele comerciale din epoca vikingilor şi ~, 323-326; funcţionarea ~, 158-159; insulele Orkney şi Shetland şi ~, 9-10, 409-411; lecturi suplimentare despre ~, 427-428, 449-451; lecturi suplimentare despre ~, 444-446; lecturi suplimentare despre ~, 473-475; legea şi ~, 156-157, 449-451; *Lista lui Ríg* şi ~, 119-121; mitologia ~, 159-162; parte a preculturii ~ vikingilor, 117-118; pietrele runice şi ~, 159-164, 161*fig*; practicile funerare şi ~, 126-128; raiduri pentru luarea de sclavi şi ~, 119-121; relatări despre oamenii înrobiţi, 121-123; reprezentări în cultura materială ale ~, 122-124, 123*fig*.

Scoţia, 290-291;

scriere runică: colecţii de inscripţii, 425-427; soarta diasporei vikingilor în ~, 410-412; terminologia ~, 118; uciderea sau abandonarea sclavilor şi ~, 120-123; utilizările ~, 159-161; viaţa de apoi şi ~, 218-219

scuturi, 267-269, 274-275

securi, 262-263, 264*fig*

seithr, 184-186, 380-381. *Vezi* şi vrăjitorie

Sena, râul, 283-287, 346-349, 411-412

Serkland, 356-357, 361-362, 364-365. *Vezi* şi lumea arabă; Orientul Mijlociu

Sessrúmnir (reşedinţa Freyjei), 36-38, 216-218

Siemiradzki, Henryk, 204-206

Síf (soţia lui Thor), 38-39; Loki şi ~, 38-39

Sigrid Björnsdóttir, 413-414

Sigtuna, 384-388, 409-411, 482-483

Sigurd, rege al Norvegiei, 409-411

sine: *fylgja*, 50-52; *hamingja*, 51-52; *hamr*, 49-51; *hugr*, 50-52; noţiunea cvadruplă a ~, 48-52;

situl bărcilor funerare de la Salme, 228-231, 265-267, 458-461

situl funerar Ardnamurchan, 335-336

siturile Jelling, **17-18**, 372-376, 481
Sjælland, 73-74, 82-83, 192-194, 375-378
Sjöfn, 40-41
Skadi, 40-41
skald, 15-16, 425-427. *Vezi* şi poezie (nordica veche)
Skiringssal, excavări de la ~, 82-83
Skuld (nornă), 43-44
Sleipnir (armăsarul lui Odin), 38-39; Loki şi ~; scrierea runică şi ~, 158-159
Snorri Sturluson, 16-17; despre geografia lumii mitologice, 321; despre Hel, 217-218; despre norne, 43-45; despre palatul lui Thor, 38-39; despre regii mărilor, 22-23; despre Ull, 38-39; *Edda în proză* şi ~, 16-17, 216-217; femeile războinice şi ~, 271-279; Heimskringla, 169-170, 188-190; lumea politică şi ~, 28-30; raţionalizarea mitologiei precreştine, 188-190; referinţe astronomice şi ~, 32-34; reprezentarea Ragnarök şi ~, 64-66; traduceri din ~, 425-426; varegii Rus' şi ~, 349-351; *Ynglingasaga* de ~, 216-217, 230-232
Snotra, 40-41
soare, 30-32; ~ în piatra runică memorială, 68*fig*; efectul crizei climatice asupra rolului mitologic al ~, 63-65
soartă, 43-45
Sökkvabekk (palatul lui Sága), 40-41
Somme, râul, 283-287
spádísir, 47-49. *Vezi* şi *dísir*
Spania, 308-309; Califatul abbasid şi ~, 308-309; raiduri asupra ~, 308-312
Staraia (vechea) Ladoga. *Vezi* Centrul comercial Ladoga
Stöðvarfjörður, excavări, 313-315
strămoşi, 210-212
Strâmtoarea Gibraltar, 309-310
struguri, 401-403, 405-407
studii despre vikingi, însuşirea ~ în scop de propagandă, 8-10, 18-20, 258-261, 331, 428-430, 472-475

Sudri, 30-31
Suedia: Birka (centru comercial) în ~, 240-243; creştinismul şi ~, 179, 379-380; geografia ~, 57-58, 71; legătura cu varegii Rus', 305-307; misiuni în ~, 369-370; primele organizări statale din epoca vikingilor în ~, 72-74; unificarea ~, 371-373, 409-411
suflet: fylgja, 50-52; hamingja, 51-52; hamr, 49-51; hugr, 50-52; noţiunea cvadruplă a ~, 48-52;
suliţe, 265-266
Svealand, 72-73
Svein Ástríðarsson, 176-177
Svein Barbă-despicată, 377-378, 385-387, 409, 482-483
Sviatoslav al Kievului, 355-356
Syn, 40-41

taberele vikingilor aşezările din Danelaw şi ~, 290-292, 294-296; ca legături cu lumea mai largă, 301-302; ca sprijin pentru raiduri, 235-236; după plecarea forţelor, 293-294; săpăturile în ~, 291-294; termeni pentru ~, 291-293
Tacitus, 83, 141-142, 274-276, 427-429
Tapiseria de la Bayeux, 164-166
tapiserie, 113-115
Ţara Galilor, 344-346, 475-476
târgul Ribe, 239-241, 241*fig*, 460-462
tatuaje, 101-102
teci, 265-267
terenuri deţinerea ~, 152-156, 441-442; numirea ~, 155-157, 449-451; ţesere, 111, 113-115
textile: constrângeri arheologice şi ~, 10-12; lecturi suplimentare despre ~, 444-445; mătasea şi ~, 364-366, 477-479; munca domestică şi ~, 113-115; necesarul de sclavi pentru ~, 323-326
Thietmar din Merseburg, 176-178
thing (adunări), 151-155, 248-251, 332-334; Groenlanda şi ~, 398-399; Islanda şi ~, **18-19**, 395-396; lecturi suplimentare despre ~, 448-451

Thjodhild (soţia lui Eric cel Roşu), **20**, 398-399
Thor, viaţa de apoi a sclavilor şi ~, 218-219; calităţile lui ~, 38-39, 41; creştinismul şi ~, 98-100, 176-177, 382-383; lecturi suplimentare despre ~, 431-433; securile de piatră şi ~, 180-181; travesti şi ~, 141; zilele săptămânii şi ~, 38-39. *Vezi* şi Mjölnir (ciocanul lui Thor); pandantive cu ciocanul lui Thor
Thorfinn Karlsefni, 403-404, 415-416
Thorkell cel Înalt, 258-260
Thorodd Negustorul-de-Tribut, 395-397, 482-483
Thorstein (fratele lui Leif Eiríksson), 404-405
Thorstein Ólafsson, 413-414
Thorvald (fratele lui Leif Eiríksson), 404
Thrymheim (palatul lui Skadi), 40-41
thurs, 48-49
timp, 9-10
Tolkien, J.R.R.R., 17-18, 47-48, 429-431
toponime teoforice, 155-157
tors, 113-115
traduceri, x
transliterare, ix-x
transport de gheaţă, 164-165
travesti, 140-141, 145-146, 447-448
Tratatul de la Wedmore, 290-291
Trezirea lui Angantyr, 191-195
triburi germanice, 21, 141-142, 274-276
tricotat, 108-109
troli, 48-50
turbă, 394-395
Týr, calităţile lui ~, 38-39

Ubbe, 286-288
ulfheðnar, 268-270. *Vezi* şi berserkeri
Ull, cultul lui ~, 38-39
Ulla, râul, 310-312

unelte, 112-114
univers, crearea ~ în mitologie, 29-30
Uppåkra, situl cultic ~, 174-178
Urd (nornă), 43-44
uriaşi, 42-43, 432-434
urs, 57-59, 85-87
ustensile, 96-98
Utgard (*Útgarðr*), 31-33; mutare spre nord a ~, 31-33; troli şi ~, 48-49

vaettir, 48-49
Valaskjálf (reşedinţă a lui Odin), 38-39
Valhöll (Valhalla): ca reşedinţă a lui Odin, 38-39; ca una dintre mai multe reşedinţe, 32-34; calităţile ~, 216-218
Váli, 38-39
Valsgärde, 77-79, 364-365, 438-441
vânat mic, 57-59
vânătoare, 57-59
Vänern, 72-73
Vanir, 35-36
Vár, 40-41
varegii Rus', 305-309; al-Mas'ūdī despre ~, 355; aşezările ~, 350-354; Atena şi ~, 335-336; comerţul cu argint şi ~, 364-365; Constantinopol şi ~, 352-354, 356-357; creştinismul şi ~, 377-380; dovezi arheologice legate de ~, 349-350, 361-363*fig*, 361-360, 477-478; femeile ~, 360-362; identitatea etnică a ~, 349-351, 355-356; Imperiul Bizantin şi ~, 360-362; Ingvar şi ~, 355-357; întoarcerea în Scandinavia a ~, 358-360; înţelegerea academică a ~, 331; khazarii şi ~, 353-355; Kiev şi ~, 355-356; lecturi suplimentare despre ~, 475-477; lumea arabă şi ~, 361-364; monumente pentru ~ care au călătorit departe, 356-358; raidul asupra Bardha'a şi ~, 355; rolul ~, 358-362, 477-478; sigiliul cu şoim al ~, 349-350, 363*fig*, 475-477; soarta ~, 412-413; surse despre ~, 427-429

Vättern, 72-73
Vendel, Suedia, 78-79
Verdandi (nornă), 43-44
Vestri, 30-31
viaţa casnică animale şi ~, 112-114, 399-400; bijuterii şi ~, 106-110; copiii şi ~, 100-101; decoraţiuni personale şi ~, 90, 101-105; expunerea obiectelor de artă şi ~, 113-116; fumul şi ~, 100-102; igiena şi ~, 90, 101-102, 443-445; ilustrarea în ~, 113-116; îmbrăcămintea şi ~, 90, 105-109, 111-114, 443-445; jocurile şi ~, 85-87, 100-101, 442-445; latrine şi ~, 99-101; lecturi suplimentare despre ~, 441-442; legături de rudenie şi ~, 90-92, 441-442; materiale textile şi ~, 113-115; mâncarea şi băutura şi ~, 97-101, 113-114; obiceiuri la ora mesei şi ~, 95-98; obiceiuri legate de dormit şi ~, 101-102; rolul central al fermei/gospodăriei în ~, 89-90, 95-96; spaţiile comune şi ~, 95-98; stratificare socială şi ~, 90; unelte şi ~, 112-114. *Vezi* şi concubinaj; gospodării; căsătorie
viaţa de apoi. *Vezi* morţi
Vídar, 40-41
viking, sub formă de categorie cărţi ilustrate despre ~, 443-445; grupuri tribale din Scandinavia, ii*fig*; importanţa reprezentării şi ~, 113-116; referinţe generale, 424-426; terminologie a ~, 6-7, 429-431
viking, termen, 6-7, 429-431
vin, 98-101
Vinland. *Vezi* America de Nord
viol, 20, 120-122, 137-139, 219-220. *Vezi* şi bărci funerare; comerţ cu sclavi; sclavie
violenţă domestică, 137-138
violenţă ~ culturii scandinave medievale, 20-21; ~ sexuală în codurile juridice, 137-138;
reprezentarea incursiunilor, 124-125; saga de familie şi ~, 14-15; walkirii şi ~, 45-48. *Vezi* şi sacrificii umane; raiduri; viol; comerţ cu sclavi; sclavie

vise, 43-44, 47-52
vite, 206-207, 397-399
Vladimir (Valdemar) al Kievului, 377-378
Volkhov, râul, 350-353
völva, 185-186, 343-344, 415-416
Vör, 40-41
vrăjitori/vrăjitoare, 134-135, 185*fig*; practici funerare şi ~, 380-381
vrăjitorie conotaţii sexuale ale ~, 143-145, 185-186; dovezi literare ale ~, 184-186; drept componentă a spiritualităţii, 184-186; *galdr*, 184-186; *gandr*, 184-186; gen şi ~, 143-145, 185-186; lecturi suplimentare despre ~, 448-450, 454-456; Odin şi ~, 143-145; *Povestea lui Völsi*, 144-146; *seithr*, 184-186, 380-381; şamanism şi ~, 185-186; termeni pentru ~, 184-186; viziune efeminizantă a ~, 143-145
vulcani, 62-65

walkirii: ca agente ale destinului, 43-45; calităţi ale ~, 43-45; femeile ca războinice şi ~, 271-279; interpretări ale vikingilor pentru ~, 45-48; lecturi suplimentare despre ~, 433-435; legături cu nornele, 46-48; nume individuale, 45-47; reimaginări culturale ale ~, 43-47; reprezentarea ~, 44*fig*
William Cuceritorul (William Bastardul), 346-348, 389-391
William Longsword, 346-348
Willibrord de Northumbria, 367-368

Ýdalir (reşedinţa lui Ull), 38-39
Yggdrasill: ca centru al lumilor mitologice, 28-33; Calea Lactee şi ~, 32-34; nornele şi ~, 43-44; surse de apă şi ~, 32-33
Ymir, 29-30; copiii lui ~, 29-30; crearea Midgard şi ~, 30-31; uciderea lui ~, 30-31, 42-43
Ynglingasaga, 216-217, 230-232, 454-456
Yngvar, rege, 230-232
York, Regatul York, 286-288, 335-336, 338-339, 365-366, 411-412, 473-475, 477-479

zei: Aesir, 36-41; comportamentul sexual al ~, 132-134; familia Vanir a ~, 35-36; lecturi despre ~, 431-433; rolul sorţii în viaţa ~, 42-44; rolurile ~ nordici, 40-41; templele ~ din Asgard, 42-43; toponimele teoforice şi ~, 155-157. *Vezi* şi Asgard; mitologie
zestre, 90-91, 93-95, 261-262
zilele săptămânii, 38-39

1. Imaginea vikingilor. Corabie de război de la sfârşitul epocii vikingilor, reconstruită digital, pe baza exemplelor excavate, întruchipând stereotipul, însă reflectând realitatea. (Reconstrucţie © Arkikon, Bergen)

2. Îmbrăcaţi pentru a impresiona. Reconstituire modernă a armurilor şi a vestimentaţiei din bărcile-funerare de la Valsgärde şi Vendel, Uppland, Suedia, care prezintă aspectul noilor războinici care au urcat la putere după criza din perioada migraţiei. (Fotografie © Lindsey Kerr/Wulfheodenas Living History group)

3. Ţinutul puterii. Fotografie din dronă a centrului regal al puterii din epoca Vendel şi cea a vikingilor, Gamla Uppsala, Suedia, sediul dinastiei Ynglinga. Movilele funerare monumentale sunt vizibile de-a lungul coamei dealului, în timp ce marile săli erau situate pe terase, unde se află acum biserica medievală. (Fotografie © Daniel Löwenborg)

4. Casă şi cămin. Fermă aparţinând unei familii de condiţie medie din epoca vikingilor, într-o toamnă ploioasă, pe baza descoperirilor din excavaţii. (Imagine © Arkikon, Bergen)

5. Femeie înstărită. Rochia unei femei înstărite din epoca vikingilor, îngropată într-o barcă în Gamla Uppsala, Suedia. (Reconstituire © Þórhallur Þráinsson/Muzeul Gamla, Uppsala)

6. Set de bijuterii, de obicei atribuite femeilor; două broşe ovale cu colier între ele şi alte două elemente de fixare a hainelor. (Fotografie © Lennart Larsen/Muzeul Naţional al Danemarcei)

7. Cercei, brăţări, coliere şi broşe din argint, provenind din diferite tezaure din epoca vikingilor din Gotland. (Fotografie © Katarina Nimmervoll/ Muzeul de Istorie din Stockholm, licenţă Creative Commons)

8. Povestiri în piatră. Piatră pictată din epoca vikingilor din Lärbro, Gotland, cu imagini organizate în benzi secvenţiale. Să fie scene din mitologie, povestiri eroice sau omagii aduse morţilor? (Fotografie © Neil Price)

9. Teatru funerar. Corabia funerară din Oseberg, c. 834 e.n., aşa cum ar fi putut arăta în timpul ritualurilor, nava fiind îngropată doar pe jumătate pentru a lăsa o scenă deschisă pentru interacţiunea cu morţii. (Reconstituire © Anders Kvåle Rue)

10. Aşezare veche pe Volkhov. Vedere aeriană a localităţii Staraia Ladoga, poarta de intrare înspre râurile ruseşti. Aşezarea, datând din epoca vikingilor, se afla la confluenţa dintre râul principal şi un afluent mai mic, acum străjuit de cetatea medievală şi de satul modern. (Fotografie © Lev Karavanov, licenţă Creative Commons din Wikipedia)

11. Miklagard. Oraşul Constantinopol, capitala Imperiului Bizantin şi cea mai mare metropolă din lume, ilustrat aici aşa cum ar fi arătat la sfârşitul epocii vikingilor. „Marele oraş” a fost obiectivul principal din Răsărit pentru călătorii scandinavi. (Imagine © Byzantium 1200 Project şi Tayfun Odner)

12. Aventura iberică. Interiorul Mezquitei, Marea Moschee din Córdoba, Spania, una dintre cele mai bine păstrate clădiri din epoca vikingilor din lume. A fost centrul puterii atacat de Björn şi de războinicii săi în anii 860 e.n. (Fotografie © Ronny Siegel, licenţă Creative Commons din Wikipedia)

13. Oraş de câmpie. Hedeby, Iutlanda, vedere aeriană. Marele arc al bastionului său poate fi încă observat, ascuns între copaci, împrejmuind aşezarea urbană; clădirile şi animalele domestice ne dezvăluie scara. În prezent, câmp deschis; în secolul al X-lea, acesta reprezenta principalul centru de negoţ din Nord, cu legături comerciale în toată Europa şi dincolo de ea. (Fotografie: © Departamentul Arheologic de Stat, Schleswig-Holstein)

14. Pescarii piraţi. Brough of Deerness, Orkney, excavat în 2008. Aşezarea nordică a fost fondată pe această stâncă, de unde vikingii puteau supraveghea pământul şi marea. (Fotografie © Vicki Herring, James Barrett/McDonald Institute, Universitatea Cambridge)

15. Ascensiunea Varegilor Rus’. Poarta de Aur din Kiev, o reconstrucţie sovietică *in situ* a porţii fortificate din secolul al XI-lea, ce păstrează o secţiune transversală prin zidul oraşului, acum cu elemente din lemn pentru a-i reda aspectul original. (Fotografie © George Chernilevsky, licenţă Creative Commons din Wikipedia)

16. Monarh militar. Fortăreaţa circulară de la Trelleborg, Danemarca, una dintre cele cel puţin cinci astfel de fortificaţii construite de regele Harald Dinte Albastru la sfârşitul secolului al X-lea. (Fotografie © Thue C. Leibrandt, licenţă Creative Commons din Wikipedia)

17. Capitala unui rege. Reconstituirea centrului regal de la Jelling, Iutlanda, cu marile movile funerare construite pentru părinţii regelui Harald şi complexul de săli monumentale. (Imagine © Franziska Lorenz şi Jochen Stuhrmann)

18. Câmpiile Parlamentului. Thingvellir, Islanda, locul unde se întrunea Adunarea naţională, într-o zonă de fisură vulcanică naturală. Legiuitorul stătea lângă un stâlp alb, vocea sa răsunând pe marele perete de lavă, în timp ce delegaţii erau găzduiţi în colibe, de-a lungul râului. (Fotografie © Bob T, licenţă Creative Commons din Wikipedia)

19. Hristos vine în Groenlanda. Capela construită pentru Thjodhild, soţia lui Erik cel Roşu, în Brattahlid, reşedinţa lor. Această replică se află lângă cea originală, pe locul fermei, cu Eiriksfjord (numit acum Tunulliarfik) în fundal. (Fotografie © Claire Rowland, licenţă Creative Commons din Wikipedia)

20. Probabil Leifsbuðir. Situl izolat L’Anse aux Meadows din vârful Peninsulei Newfoundland, singura aşezare nordică cunoscută până în prezent în America de Nord. În curbura golfului au fost ridicate case, ateliere de reparat bărci şi alte acareturi. (Fotografie © Michel Rathwell, licenţă Creative Commons din Wikipedia)